GOGOL

HENRI TROYAT

GOGOL HENRI TROYAT

RUS KLASİKLERİNİ TAMAMLAYAN ESERLER DİZİSİ: 1

© MULTILINGUAL 2000
ISBN 975-7262-74-x

GOGOL
Henri Troyat / Çeviren: Bedia Kösemihal / Yayına hazırlayan: Sevgin Kaynak / Kapak: Canan Yıldırım / Baskı: Matbaa 70, 2000 İstanbul.

HENRI TROYAT

GOGOL

Çeviren
Bedia Kösemihal

MULTILINGUAL

Klodfarer Cd. 40/6 Çemberlitaş- İstanbul
Tel: (212) 518 22 78 Fax: (212) 518 47 55

BİRİNCİ KISIM

I

ÇOCUKLUĞU

Mariya İvanovna Gogol-Yanovskiy yeniden gebe kaldığını fark edince bir endişe ile, tüm sevinci gölgelendi. Nerdeyse yaşamı pahasına iki umutsuz doğumdan sonra, acaba yine bir ölü doğum mu yapacaktı? Kendisi gibi kuşku içinde olan kocası Vasiliy Afanasyeviç, karısının üstüne titriyor, onu taparcasına seviyordu. Şayet bu doğacak çocuk erkek olursa, kötü bir talihi ortadan kaldırmak için çocuğa ortodoksların meryemi, Dikanka'da mucizeler yaratan aziz Nikolay'ın adını koyacaklardı. Dikanka'daki bir papaz böyle bir hayırlı sonuç için, her gün duaya çağrılıyor, İkon'un her bir yanı şefaat mumlarıyla bezeniyordu. Böylece 1808 yılının kavurucu sıcaklarından sonra bu çift proje ve dualarla beraber, bitip tükenmeyen işkenceli bir bekleyiş içine girdiler.

Ukrayna'nın göbeği Vasilyevka yöresinde yaşayan bu aile, birbirlerine bağlıydı, saygılı ve akıllı uslu bir yaşam sürdürüyordu. Bahçe içindeki sütunlu, alçak, ahşap evin avlusunda kaz sürüleri vak vaklıyor, kümelenmiş elma ve armut dilimleri çitler üzerinde kuruyordu. Tembel ve saygılı hizmetkarlar müşterek bir evde barınıyor, yüzlerce köle de tarlalarda çalışıyordu. Şehrin cazibesine hiçbir çekicilik duymayanlar için bundan daha mutlu bir yaşam olabilir miydi?

Vasiliy Afanasyeviç Gogol-Yanovskiy, XVII. yüzyılda Polonya egemenliğindeki Ukrayna'nın, eski soylu bir ailesinden geliyordu. Atalarından Ostap Gogol, 1655'de kazakların başı Piyer Doroşenko'nun yanında savaşmıştı. Büyükbaba Demyanoviç önce Poltava seminerinde, sonra da Kiev Din Akademisi'nde eğitim görmüştü, sonunda Kilise görevinden ayrılarak eski ve saygın bir kazak ailesi Lizagub'

lardan bir kızla evlenmişti; böylece bu çift, kızın çeyiz olarak getirdiği küçük Vasilyevka malikanesine yerleşmişlerdi.[1] İşte baba Vasiliy Afanasyeviç Gogol-Yanovskiy de 1777'de bu malikanede dünyaya gelmiş, tek çocuk olarak aile geleneğince Poltava seminerinde eğitilmiş, sonra sivil bir meslek seçerek Posta idaresinde küçük bir işe yerleşmişti; birkaç yıl sonra ise bu yardımcılık görevinden ayrılmış, ailesine toprak işlerinde yardım etmek için bu sayfiyeye yerleşmişti.

O bu işlerde öylesine yeteneksizdi ki, aileye fazla yardımcı bile olamıyordu. Sağlam bir kültürü vardı; Latince biliyor, müziğe değer veriyor, okumayı seviyordu, fırsat buldukça dizeler ve komediler yazıyordu; bu oyunlar Ukrayna folkloruna dayalıydı, otantik bir öykü olduğuna inandırmıştı herkesi, oysa aslında hayalci bir kişiydi, hassas ve ince ruhlu bir adamdı, onun cılız yapısında ara sıra görülen iradesi de hayatın dalgalarına göğüs geremiyor, düşünce ve hareketlerine bir yön veremiyordu. Doğaya aşıktı; bahçesinde küçük havuzlar, yapma mağaralar düzenlemiş, onlara şiirsel adlar takmıştı; Vasilyevka'da bir de '*huzur vadisi*' bulunuyordu; oraya gelen kuşlara özel haklar tanımıştı; güvercinler, bülbüller tokaç sesleriyle ürkmesin diye de havuzda çamaşır yıkanmasını yasaklamıştı...

Bu romantik eğilimler, Mariya İvanovna'ya tutulduğu zamanlar artık iyice ortaya çıkmıştı. Mariya İvanovna'ya göre, her şey onun için pek genç iken gördüğü bir düşle başlar. Vasiliy Afanasyeviç rüyasında Aziz Meryem'i görür; Meryem yanında oynayan bir bebeği ona göstererek küskün bir sesle: "*işte evleneceğin eşin bu!*" der. Birkaç zaman sonra Vasiliy ailesiyle birlikte komşularından birine davet edilir, süt ninesinin kucağındaki kurdelelerle sarılı yedi aylık bir kız çocuğu fark eder. O, düşünde görerek hayran olduğu bebeğe tıpatıp benzemektedir, artık kısmeti belirmiştir; Vasiliy'in hislerine cevap verecek yaşa gelinceye kadar, bu bebeğin büyümesini bekleyecektir... Adı Mariya'dır, toprak sahibi Kosyarovskiy'in kızıdır; onu teyzesi Anna Matveyevna Troşçinskiy büyütmektedir.

Vasiliy Afanasyeviç içinde sakladığı bu sır ile artık nişanlısının büyüdükçe gelişen zarafetini izleyecek, tam on yıl boyunca mutlu bir yaşam sürecektir... Onu sık sık yoklayacak, çocukça gevezeliklerini hayranlıkla dinleyecek, ona hediyeler getirecek, onunla bebek oynayacak, kartlardan şato yapmasını öğretecektir ona. İyi kalpli teyze ise,

---

[1] Malikane, Afanasiy Demyanoviç'in kızı Vasiliy'in doğumundan sonra, Vasilyevka olarak isimlendirilmiştir. Daha önceleri ismi Yanovşina idi.

bu ağırbaşlı gencin arkadaşlığına hem şaşacak, hem sevinecektir. Mariya İvanovna ilerde şöyle yazar: "*Ona karşı özel bir duygu besliyordum... ama belli etmiyordum... sakindim... Bazen o bana kendisiyle beraber olmaktan sıkılıp sıkılmadığımı, tahammül edip edemediğimi sorardı... ben de zevk aldığımı söylerdim. Küçük yaşımdan beri o bana hep nazik ve güler yüzlü davranırdı*[1] "

Günlerden bir gün, Mariya İvanovna, hizmetçilerin gözcülüğünde Psel nehri kenarında dolaşırken, karşı kıyıdan gelen sazlardan kurulu uyumlu bir orkestra sesi duyar. Böyle bir müzik topluluğu, ancak Gogol'lerde bulunurdu ama seher vaktindeki bir konser için nasıl orada çalabilirdi? Ağaçlar arasında gözlenen bu müzikçilerin sesleri giderek yoğunlaşıyor ve Mariya İvanovna'nın yüreği de suçlu bir mutluluk içinde eriyordu... yerinden kımıldayamaz olmuştu; ortalık kararıyordu, sonunda hizmetçiler onu oradan ayırdı, müzikçiler ise peşini bırakmıyor, ağaçların arasından gelen şarkı, yaklaşıyor, uzaklaşıyor, hızlanıyor, havalanıyor ve Mariya'nın içine kadar işliyordu. Onun bu serüvenini dinleyen teyzesi: "*Müziğe ve doğaya bayılan bu kişinin güzel bir havada gezintiye çıkışı ve senin oralarda dolaşışın mutlu bir rastlantıdır! ama bundan sonra evden bu kadar uzaklaşma!..*" dedi.

Yirmi yedi yaşındaki Vasiliy Afanasyeviç, Vasilyevka'ya bütün bütüne yerleşince, genç kıza bir gün kendisini sevip sevmediğini sormak cesaretini gösterdi. O sıralarda kız henüz on dört yaşma yeni basmıştı. Mariya bu soru karşısında şaşırdı, "*sizi de, herkes kadar seviyorum!*" diye cevap verdi ve Vasiliy'i sıkkın bir halde bırakarak salondan fırladı. Vasiliy aşağılanmış bir haldeydi, içini teyzeye döktü; projelerinden, düşlerinden söz etti; bu güçlü kadın işi hemen ele alacağını söyledi, ona bu konuda söz verdi; Mariya'nın bu sevimli komşusunu sevdiğini, bundan emin olmasını söyledi. Onun Vasiliy'den uzak kaldığı zaman nasıl yeise düştüğünü, ama henüz çok genç olduğunu, erkeklerden ürkmesinin doğal olduğunu, ilerde üstün bir eş olabileceğini anlattı...

Vasiliy oradan ayrılırken artık içi rahatlamıştı. Teyze Anna Matveyevna yeğenine konuyu açtı. Kızcağız arkadaşlarının onunla alay edeceklerini söyleyerek kendisini savunmaya çalıştı. Teyze birkaç cümleyle bu düşüncesini ortadan kaldırdı. Mariya şaşkın bir halde kendini mutlulukla kuşatılmış hissederken, birden bire gönlünü saran bir nişanlısı olduğunu hissediverdi. Olayı duyan aile ise ondan hayır

[1] Mariya İvanovna Gogol - ***Anılar***, Şenrok, *Belgeler*.

dualarını esirgemedi; Mariya da çeyiz hazırlıkları için kendi evine döndü. İlerde Mariya İvanovna şöyle yazacaktır: "*Nişanlım sık sık bize gelirdi; işi olunca mektup yazardı. Ben zarfları açmadan babama götürürdüm, babam mektupları okuyarak gülümserdi bana, 'anlaşılan nişanlın çok roman okuyor!' derdi. Gerçekten mektuplar ateşli cümlelerle doluydu... onlara cevapları babam bana dikte ederdi... Üzerimde her zaman acele gönderilecek mektuplar bulunurdu.*"

Düğünleri Yareskiy'de, teyzenin evinde olmuştu. Düğün yemeğinden sonra damat kendi evine döndü, çünkü Mariya İvanovna çok gençti, yaşamını henüz bir erkekle paylaşamazdı... en az bir yıl beklemeliydiler... Bu ayrılığı gelin ağırbaşlılıkla, damat ise üzüntüyle kabul etti. Ama bir ay sonra ikisi de öylesine mutsuzdu ki, aile duygulandı, kararını değiştirdi ve gözyaşları içinde hayır dualar edilerek, nasihat ve öğütler verilerek uğurlandı Mariya İvanovna; gelin arabasına binmiş ve Vasilyevka'nın yolunu tutmuştu.

Mariya, bir saat sonra artık yeni evindeydi. Damadın annesi ve babası, geleneklere uyarak ellerinde ekmek ve tuz, kapıda gelini karşıladılar. Mariya ilerde şöyle yazacaktır: "*Beni öz çocukları gibi sevdiler; kayın validem beni gençliğinden kalma giyeceklerle, kendi zevkine göre giydirdi. Kocama gelince, eğitimimi sürdürmemi istemedi, latinceden başka yabancı bir dil bilmiyordu. Benim kendisinden daha bilgili olmamı istemiyordu. Nadiren boş vakitlerimizde beraberce Rusça kitaplar okurduk; topluluklara, balolara katılmazdık, mutluluğu ailenin içinde bulurduk, birbirimizden bir gün bile ayrılmazdık, kocam tarlaları denetlemeye çıktığında beni de arabasına alarak götürürdü. Evde kalmak zorundayken ise kocamın başına bir şey geleceğini düşünerek, hep korkar, sanki onu bir daha göremeyeceğimi sanırdım...*"[1]

Vasiliy Afanasyeviç, karısını bekletmemek, heyecanlandırmamak için vaktinde eve gelmeyi adet edinmişti. Bir keresinde -tek bir gün- gecikmiş, karısı da üzüntüden ateşler içinde hastalanmıştı... Bu mantıksız, yersiz işkenceler, kimi zaman daha tutarlı endişelere dönüşüyor, bir kat daha artıyordu. Vasilyevka toprakları her ne kadar verimli olsa da kalabalık bir aileyi geçindirmekten uzaktı; bahçelerdeki armut, erik, kiraz ağaçları meyveden yıkılsa da; tarlalarda sararmış dolgun başaklar zengin bir hasat sağlasa da, iri inekler çayırlarda yaşlı otlarla beslense de; Vasiliy Afanasyeviç'in hesap defterindeki giderler, gelirleri korkunç şekilde aşıyordu. Bu şaşkınlık karşısında, Vasil-

[1] Mariya İvanovna Gogol, ***Otobiyografik notlar.***

yevka'da bir fuar açmayı düşündüler: imbikle alkol çekip para kazanacaklardı, ya da iyi yürekli bir komşudan, gelecek mevsimi garantiye almak için borç para isteyeceklerdi...

Mariya İvanovna'ya gelince, daha dün bebekleriyle oynarken şimdi evini yönetiyor, hizmetçileri azarlıyor, körpecik ve otoriter haliyle kocasını hayran bırakıyordu. Bu nazik kızcağızın yerini şimdi, beyaz bir teni, koyu bakışları, kavisli gür kaşları ve keskin hatları olan, azimli dudaklarla, kararlı davranışlarda bulunan bir genç kadın almıştı; evliliğin ilk yıllarında üst üste yapılan iki ölü doğum, genç kadının sinirlerini sarsmıştı, bu yeni gebelikte olabilecek en küçük bir rahatsızlık onu endişeye düşürüyordu.

Bu kez doğum evde yapılacaktı, işe yörenin tanınmış doktoru el koyup yakındaki Soroçintsiy kasabasında olmasına ailece karar verildi. Böylece Mariya, toprak zeminli küçük bir odada, 20 Mart 1809'da Nikolay adıyla bir oğlan çocuğu dünyaya getirdi. Soroçintsiy papaz dairesindeki kütükte bebeğin doğum ve vaftiz tarihi 25 numarasıyla kayda geçirilmiştir.[1]

Önceleri doğumun sonucundan kaygı duyan Mariya İvanovna, şimdi de oğlunun sağlığından kuşkulanıyordu. Soluk benizli, çelimsiz bir çocuk olan Nikolay hep ağrı sızı içindeydi; Mariya İvanovna onu her an yitirme korkusu içindeydi; onun bu duygusu oğluna bir kat daha değer kazandırıyordu. Onu kimi zaman ölmüş, kimi zaman ise dehasıyla dünyayı fethettiğini hayal ederdi. Talihin çocuğa tüm şansları getirebilmesi için Vasilyevka'da adına bir kilise yaptıracaktı; varsın masraflı olsundu. Müteahhide para taksitle ödenecekti. İbadet araç gereçleri de ailenin eski gümüşleri satılarak karşılanacaktı... Mihrap için zengin işlemeli bir örtü ısmarlandı ama tüm bunlar ne yazık ki küçük Nikolay'ın sağlığını düzeltemiyordu... Doktorlar onun nefes darlığını, bitkinliğini, sinir krizlerini hep sıraca hastalığına bağlıyorlardı. Uçuk benzi, ancak güneşte ya da oyun oynarken biraz pembeleşebiliyordu, kulakları durmadan akardı, annesi onu günde yüz kez yoklar, üşüdü mü, terledi mi diye kontrol eder, üstünü soyar ya da sıcak giysilerle boğardı. Onu kucaklar, başının üzerinde haç çıkarırdı... Çocuğa gelince, bu tapma atmosferi içerisinde kendini adeta evin bir tanrısı sandı... Ne kız kardeşi Mariya'nın (1811) ne de erkek kardeşi İvan'ın (1812) doğumu, bu üstünlük duygusunu gideremedi; O, en büyük kardeşti...

---

[1] Nikolay Gogol ise, doğum yıldönümlerini hep bir gün öne alarak 19 Mart tarihinde kutlamıştır.

krallığı kutsal bir temele dayanıyordu... Herkesin evde etrafında döndüğü gibi, tüm dünya da dönecekti etrafında... İlerde annesine Nikolay şöyle yazacaktır: "*Hiç kimseye özel bir sevgim yoktu, etrafımdakiler sanki zevkim ve rahatım için varolmuşlardı... ama siz, bunun ötesindeydiniz... doğal bir duyguyla sadece size özel bir sevgim vardı...*"[1]

Kuşkusuz Nikolay'ın küçük dünyasında annesi bir ayrıcalık taşıyordu, ötekilerden daha canlı, daha hamarat, daha meraklıydı o. Sofuluğunu evin içinde bile uyguluyor, herhangi bir şeyi kabul ya da ret için ikonlar karşısında diz çöküyordu. Küçücükken kiliseye götürülen Nikolay, bu yetişkin insanlar arasında önce sıkıldı. Boğulur gibi oluyor, günlük kokusundan midesi bulanıyordu, gaygaycıların korkunç gürültüleri kulaklarını patlatıyordu ama herkese uyarak o da haç çıkarıyor,[2] Azizlerin tasvirlerini seyrederken sanki yumuşak bir uçuşla onlara doğru yükseliyor, havalanıyordu. Bir gün, annesinden 'mahkemei kübra' konusunda bazı açıklamalar yapmasını istedi. Annesi ona heyecan içinde cennet ve cehennemin öyle bir tablosunu çizdi ve anlattı ki, Nikolay, ertesi gece korkulu kabuslar geçirdi, soğuk terler döktü, birkaç kez uykudan uyandı... Öteki dünyanın alevler içindeki görüntümleri, onun artık peşini bırakmıyor, bunları hatırladıkça tir tir titriyordu... Nikolay ileride annesine şöyle yazacaktır: "*Mutlu insanların geleceği hakkında bana çizdiğiniz o üstün, o açık seçik tablolar, günahkar kişilerin sonsuz işkenceleri, beni öylesine etkileyip altüst etmişti ki, tüm duygularım ayaklandı. İlerde bunların tohumları filizlenecek, ulu fikirler yaratacaktır bende...*"[3] Bu hikayeye bakılırsa, artık küçük Nikolay her pazar kiliseyi ziyaret eder, hem hayranlık hem de korku içerisinde bu çifte duygu arasında kalır.

Oysa babası onu bir gün kardeşi İvan'la birlikte arabasına bindirerek tarladaki işleri yoklamaya götürdü. Orada her şey Nikolay'a sade ve neşeli görünmüştü, sarı buğday kümelerinde orakların pırıltısı... hasatçıların bronzlaşmış yüzleri... demetleri bağlayan kızların şarkıları... bütün bunlar ne hoştu... Gogol, yaşamı boyunca küçük Rusya'daki yaz mevsiminin bu güzel günlerini şükranla anacaktır, şöyle der: "*Soroçintsiy Panayırında gökte, tek bulut yoktu... tarlalar sessizdi... her şey ölü gibiydi... sadece yükseklerde, kutsal boşluktaki tarla kuşunun titreyen kanatları... berrak ötüşünün gök katından aşk dolu yeryü-*

[1] 2 Ekim 1933 tarihli mektup.
[2] Aynı mektup.
[3] Aynı mektup.

züne inişi... zümrüt, yakut, topaz renginde binlerce böceğin ayçiçeklerinin gölgelediği sebzelikler üzerine yağışı, gri röfleler saçan kurumuş ot yığınları... sonsuz ovada yaldızlı buğday demetlerinin sıra sıra dizilişi... meyve yüklü elma, armut, kiraz erik dallarının yerlere eğilişi... ey küçük Rusya yazlarının rehavet içindeki şehvetli yazları..." diye yazacaktır.

Gezi dönüşü küçük Nikolay gördüklerini anlatır; aile de onun bu vaktinden önce gelişen, izlenimlerini anlatmadaki sözcük zenginliğini hayranlıkla dinlerdi. Babası da, kimi zaman Nikolay'ın gözden kaçırdıklarını bunlara ekler, köylülerle olan konuşmaları tekrarlardı. Baba, küçücük, toparlacık, sevimli ve güler yüzlüydü... Ukrayna dilinden başka, güzel bir Rusçası da vardı, ciddi konular için Rusçayı, eğlenceli konuşmalar için öteki dili kullanırdı.

Başta gelen önemli kişiler arasında üçüncü kişi Lizogub'da doğan büyük anne Tatyana Semyonovna idi. Oğlu Vasiliy Afanasyeviç'in evlenmesinden bir süre sonra kocasını kaybetmişti. İki odalı küçük bir evde oturuyordu. Küçük Nikolay bu ıvır zıvır, kutular, kumaşlar, hatıra eşyalarla dolu evciğe sık sık uğrar, oradan hoşlanırdı... Sünger gibi delik deşik, tostoparlak yüzlü bu büyükanne, torununa kuşkusuz şeflerini kendileri seçen, Polonya'ya kafa tutan 'Zaporojye' kazaklarının görkemli devrimini, bağımsız 'sietch' tarikatını anlatmış olmalıydı. Bu destandaki son kahramanlardan biri de Gogol soyuna adını vermiş olan vahşi dedeleri Ostap Gogol'dü; 'Zaporojye'lerin Rus tabiiyetine girişinden ve II. Katerina'nın fermanından sonra 'sietch' tarikatı dağılmış, son 'atman' görevinden ayrılmıştı; bu hikaye ise bir efsaneye dönüşmüştü... Büyük anne Tatyana Semyonovna halk şarkıları, korkunç halk hikayeleri bilirdi ve Nikolay bunları can kulağıyla dinlerdi. Nikolay'ın esrarlı şeylerden zevk alması, böyle şeylere meyletmesi, tam bir denge içinde olduğu zaman ortaya çıkar, birdenbire belirirdi. Beş yaşındaydı; evde yalnızdı, anne ve babası dışarı çıkmıştı. Güneş batmış, pencereler kararmıştı. Nikolay'ı birden bire karabasanlar sardı. Nikolay bu hikayeyi bir mektubunda şöyle anlatır: "*Divanın bir köşesinde dertop olmuş, sessizlik içerisinde duvar saatinin tik taklarını dinliyordum... birden hafif bir kedi miyavlaması duydum... kedi bana doğru geldi... geriliyor, yumuşak patilerinden çıkan tırnaklarıyla yeri tırmalıyordu... karanlıkta parıldayan yeşil gözlerinin kötü bakışını hiç unutamam... çok korkmuştum... divandan yere atladım, duvara yapıştım... cesaretlenmek için 'Minet; Minet!' diye mırıldandım:. sonra birden onu yakaladım, bahçeye koştum ve hayvanı havuza fırlattım...*

Kedi yüzüyor, kıyıya çıkmaya çalışıyordu, ben ise bir değnekle onu tekrar suya itiyordum, dehşete düşmüş, tir tir titriyordum; aynı zamanda da, bir çeşit doyum içerisindeydim... belki de orada hayvanın bende yaşattığı korkunun, hıncını alıyordum... Kedi boğulup da suyun üzerindeki son helezonlar kaybolunca ona birdenbire acıdım, vicdan azabı duydum... sanki bir insanı boğmuştum!"[1]

Nikolay, bazen sessizlik içinde gaipten gelen sesler duyar, bu çağrı ile donup kalırdı. '***Eski Zaman Beyleri***' adlı yapıtında Gogol şöyle der: "*Muhakkak siz de, arkanızdan adınızı çağıran bir ses duymuş olacaksınız... halk inancına göre bu ses, sizden ayrılarak yok olan ve size ölümünüzü ilan eden bir ruhun sesidir. Ben, bu esrar dolu çağrılardan her zaman çok korktum... Çocukluğumda bir çok kez işittim bu çağrıları... Sanki birisi arkamdan açık seçik adımla bana seslenirdi ve bu olay genellikle güzel ve güneşli günlerde olurdu... dallarda yaprak kımıldamazken, etraf sanki ölüm sessizliği içindeyken, böceklerin bile cırlamadığı, bahçede tek bir canlı yaratığın bulunmadığı zamanlarda duyulurdu. İnanın en uğursuz geceler bile, çıkışı olmayan ormanda üzerinize gelen korkunç şeylerin öfkesi bile, beni bu bulutsuz gökyüzü altındaki sessizlik kadar ürkütmemiştir... O zaman işte, genellikle korku içinde, nefes nefese, dört nala koşar, koşardım ve içimi saran bu korkunç boşluk duygusundan herhangi bir yaratığa rastlayıncaya kadar kurtulamazdım.*"

Allahtan bu '*korkunç boşluk duygusu*'nun güçlülüğü kadar, süresi de azdı, çabuk unutulurdu. Bu halüsinasyondan sonra çocuk Nikolay'da oyun isteği daha yoğunlaşırdı. Kardeşi İvan ve kız kardeşi Mariya ile oynasa da, yeğlediği şey bahçıvanlıktı... 1827'de annesine yazdığı mektupta şöyle der: "*Bahar yaklaşıyor... neşeyi bilen bir kişi için en sevinçli mevsim... Bana çocukluğumu, bahçıvanlığa olan tutkumu hatırlatıyor. Bende ilkbahar, hareket dolu bir canlılık yaratır ve kendime gelirim... hatırlar mısınız, dalgın dalgın elimde kürek, dolambaçlı patikalarda dolaşırdım...*"

Nikolay'ın yaşadığı ev, hep canlı, konuksever, sıcacık havalı bir evdi... her mevsim akraba ve dostlarla dolup taşardı... gıcırdayan kapılı, alçak tavanlı küçük ve karanlık odalar... tavana kadar yükselen dolaplar ve bir sürü sandık sepet, masif eşyalar... hizmetçi dairelerinde kaynaşan, yollu etekli bir sürü hizmetçi kızlar... İşte bir zamanların toprak sahiplerinin kır yaşantısı; bolluk, bereket ve rahatlık... Vasil-

[1] Nikolay Gogol'ün Bayan Smirnov'a anlatısı.

yevka'da kölelere yumuşak davranılırdı, öyle ki onlar bu vesayetten kurtulmayı akıllarına dahi getirmezlerdi. Ne onlar, ne de patronları bu köleliği yok etmeyi düşünmüşlerdi: öyle ki insanların doğuştan kimi uzun, kimi kısa, kimi esmer, kimi sarışın olması gibi, kiminin doğuştan özgür, kiminin de doğuştan köle olmaları doğaldı. Zaten Tanrı da doğada eşitlik istemez miydi? Bir Hıristiyan, bu sosyal adaletsizliğe karşı gelebilir miydi? Mariya İvanovna, elinde anahtar, hizmetçilere emirler verirdi... görevi icabı kilerin kapısını açmak ya da kapatmak gerekirdi, çünkü ailenin yaşamında mutfak masrafı önemli bir yer tutardı. Evde durmadan yemek pişer, salamura basılır, sebze ya da meyve kurutulurdu. Tel dolapları birkaç ay yetecek derecede şekerli konservelerle dolup taşardı. Nikolay Gogol '***Eski Zaman Beyleri***' adlı yapıtında şöyle anlatır: "*Mücver, söğüt, armut ağaçlarının arasında kaybolan küçük avlu bölmeleri, elmalık çitleri, koyu gölgeli bahçeler kadar hiçbir şey insana bu denli zevk veremez... Bu alçakgönüllü mülk sahiplerinin yaşamı, öylesine sakin, öylesine hareketsiz geçer ki, dünyayı karıştıran ne tutkuların, ne isteklerin, ne de kötülüklerin boş heyecanlarını bir an bile düşünemezsiniz artık. Tüm bunlar sanki bir rüya ürünüdür... olağanüstü bir hayal pırıltısı içindedir.*"

Kimi zaman Gogol'ler, Vasilyevka'daki inziva yaşamını bırakıp bir süre bazı komşu mülk sahiplerine misafirliğe giderlerdi. Bunların içinde en önemli ve seve seve gittikleri, Mariya İvanovna'nın uzak bir kuzeni '*iyilikçi*', '*koruyucu*' Dimitri Prokofyeviç Troşçinskiy idi. Bu kişi Kibintsi malikanesinde krallar gibi yaşardı. Sıfırdan başlayarak II. Katerina zamanında devlet sekreterliğine kadar yükselmişti. I. Paul olaylarından hemen sonra bu yetkisini yitirmişti; Yine de I. Aleksandr onu bağışlamış, ona kollarını açarak; "*benim rehberim olacaksın*" demişti. Böylece genç kral bakan olarak onu birkaç yıl korumuştu, ama o yaşlılığı, yorgunluğu bahane ederek topraklarının başına dönmüştü. Ancak yine de kendisine, merkezden ayrılsa bile Poltava hükümetinin asalet mareşallik unvanı verilmişti. Zengin, saygın, işsiz olan Troşçinskiy, yalnızlıktan hoşlanmazdı; söylendiğine göre her zaman misafir dolu evi, kocaman bir kervansaray gibiydi, yıl boyunca gelen gidenlerle dolup taşardı. Troşçinskiy'in sofrasında konuklar eksik değildi; her gün yeni bir eğlence gerekirdi ona, onun kölelerden derlenmiş bir gurup komedyeni, bir orkestrası ve soytarıları vardı. Söylendiğine göre bir sabah, yabancı bir topçu subayı Kibintsi'ye gelir ve orada bir havai fişek şenliği düzenlemeyi teklif eder; Troşçinskiy bu işe bayılır; subayı üç yıl yanında alıkoyacaktır. Bu davetlere Gogol' ler aile-

ce katılırlardı ve küçük Nikolay bu kırk 'verst'[1] uzaklıktaki geziden çok sevinç duyardı.

Dört tekerlekli araba Kibintsi'nin ağaçlıklı yoluna girince, uzaklardan gelen köleler orkestrasının ahenkli sesini duyarlardı. Saray gibi iki katlı ahşap ev, ağaçların arasında belirirdi. Evin içerisi nefes kesici zenginlikteydi: tablolar, nadir mobilyalar, bronz ve porselen heykellerle doluydu. Geniş kanepeler, eski silah, eski para, eski enfiye kutuları vardı. Üzerinde yürümeye kıyamadığınız yumuşacık halılar seriliydi. Sizi giriş kapısında karşılayan hizmetçiler, etrafınızı sarardı. Önemli konuklara ayrılmış bahçede sağda solda birkaç kulübe vardı ve Gogol'ler onlardan birine yerleşip hemen giysilerini değiştirirlerdi. Troşçinskiy onların emrine birkaç hizmetçi ve bir de araba vermişti. Bir grup konuk yemekten önce salonda toplanır, sessizce evin beyini beklerdi. Üzerinde nişan ve şeritlerle, tören üniformasıyla nihayet yaşlı, titrek, gaga burunlu, sert bakışlı, etrafı küçümser ve sıkkın haliyle Troşçinskiy görünürdü. Konuklar ev sahibini eğlendirmek için yemek öncesinde bilmeceler düzenlerler, sofradan kalkınca da maskeli eğlenceler icat ederlerdi. Bunlardan en önemlisi Troşçinskiy'in pek düşkün olduğu bazı temsiller ve onların hazırlığıydı. Parkta bir tiyatro binası yaptırmıştı ve temsilleri küçük-rusya dilinde hazırlamak görevi de Vasiliy Afanasyeviç Gogol'e düşüyordu. Bu ısmarlama oyunları kimi zaman o yazardı. Oyuncular ise, kâh konuklar, kâh malikanenin esir aktörlerinden meydana gelirdi. Çoğu kez Vasiliy Afanasyeviç ve karısı da bu oyuna katılırdı. Küçük Nikolay provaları doymayan bir sevinçle izlerdi! Babasının uydurduğu, başkalarının sahnede söylediği o cümlelere nasıl da hayrandı! Kurnaz kadın, kaba köylü konulu hikayelere nasıl içten gülerdi![2] En ön sırada oturan Troşçinskiy'e gelince, oyunu dürbünle izlerdi. Onun ufak bir gülümsemesi, aktörleri ve izleyicileri bir minnet duygusu içerisinde rahatlatırdı.

Bu tiyatro temsillerinden başka, ihtiyar Troşçinskiy'in yüzünü güldüren bir başka olay vardı: onun Roman İvanoviç ve Bartholome adlarındaki soytarılarına takılmak. Papazlıktan kovulan bu berikinin üstü başı öylesine pisti ki, kendisine ayrı bir yerde, paravanın arkasında yemek verilirdi. O, yemeğini bitirince herkes onun masaya tutkalla yapışık sakalını ayırmasını, yüzünü ekşiterek teker teker kıllarını yol-

[1] Verst: 1067 metre uzunluğunda eski bir Rus uzunluk birimi.

[2] Vasiliy Afanasyeviç Gogol'ün komedisinin başlığı: ***Allahlık, ya da Bir Asker tarafından dövülen rus kadını***.

masını seyreder, eğlenirdi. Kibintsi'deki eğlencelerden bir başkası da fıçı oyunuydu. Ev sahibi, su dolu kocaman bir fıçının içerisine bir avuç altın para atar, oradakiler de bir dalışta bunları çıkartmaya uğraşır; ilk dalışta paraların hepsini toplayan altınlara sahip olurdu. Yok eğer bir dalışta birkaç tane yakalarsa, paraları tekrar suya atar ve sırasını bir başkasına devrederdi. Kimi konuklar da soytarılar kadar bu yarışa düşkündüler; gösterinin sonunda sırılsıklam sudan çıkarlar, hemen yukarıdaki balkondan onları seyreden eski bakanın beğenisini kazanırlardı.[1]

Genellikle Troşçinskiy konuklarına karşı pek nazik değildi. Onlarla lütfen konuşur, sonra da onları yüzüstü bırakıp, pavyonda iskambil kartlarını açardı. Ama Gogol'lere ayrı bir saygısı vardı. Vasiliy Afanasyeviç'in saf babacanlığını, neşe ve dürüstlüğünü sever, onu takdir ederdi. Sonsuz topraklarının gözetimi hakkında ona fikir danışırdı. Vasiliy Afanasyeviç eğlence partilerinde olduğu kadar, hesap defterleri denetiminde de yaşlının güvenini kazanmıştı ve herhangi bir zor durumunda onun desteğini görürdü. Örneğin evde paraya mı gereksinimi var, hükümete bir tavsiye mektubu mu gerekiyor, başvurulacak yer hemen Kibintsi malikanesiydi... Mariya İvanovna ilerde şöyle yazacaktır: "*Kocam ve ben Troşçinskiy'lerde uzun süre kalırdık; bizi salıvermezdi, onu zorla kandırırdık. Bizlerin eve geri döneceğimizi işitince öylesine öfkelenirdi ki, adeta hasta olurdu... genellikle konuklar onu kızdırmadan oradan ayrılamazlardı. Onun surat asmadan misafirlerini uğurladığı görülmemişti. Evi nadiren boş kalırdı, yeni konuklarla hemen dolardı. İki kanatlı kapıları peş peşe açılır, içerden ya bir orkestra ya da bir kuartet sesi gelirdi.*"[2]

Bu yaşlı ve fantastik derebeyini terk ederken küçük Nikolay sanki müzik, kahkaha, maskaralık, ışık ve reveranslarla dolu sihirli bir dünyayı da beraberinde götürüyordu. Dönüşte Vasilyevka'daki yaşam ve görünüm daha basit, daha harap görünse de ona; yine de evinde daha sıcak, daha candan bir hava içerisindeydi... Çocuk yaşamına kavuşur kavuşmaz Troşçinskiy'deki temsilleri hayal eder, sahneye çıkmak için yaşının küçük olmasına üzülürdü. Yine de oradaki oyunları taklit etmek düşüncesiyle küçük dizeler uydurur, övünerek aile içerisinde okurdu onları. Nikolay resim de yapardı, onların çerçevelenmesini isterdi. Mürebbi olarak tutulan bir papaz talebe Nikolay ve kardeşi

[1] Kibintsi hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Şenrok, *Belgeler* (Cilt I), Paşçenko ve Mariya İvanovna Gogol'ün Aksakov'a ilettiklerinden (*Sovremennik*, 1913).

[2] Mariya İvanovna Gogol. Aksakov'a yazılan 3 Nisan 1856 tarihli mektup. (*Sovremennik*, 1913)

İvan'a dağarcığındaki bilgileri ezberletmeye çalışmıştı ama sonuç boşa çıkmıştı. Aile iki oğlunu da Poltava'daki okula göndermeye karar vermişti.

Nikolay 1819'da kendini birdenbire tanımadığı bir sürü çocuk içerisinde buldu. Evdeyken tüm dikkat ve ihtimamı kendi üzerine toplayan Nikolay'la, burada artık kimse ilgilenmiyor; onun ne cılız bünyesine, ne de parlak yeteneklerine aldırmıyorlardı. Gösterdiği tüm çabaya karşın sınıf birincisi olamadı. Acaba sanıldığı kadar yetenekli değil miydi? Öğretmenleri bunu fark edememiş miydi? Nikolay okuldan ailesine şöyle yazıyordu:

"Tatil yaklaşıyor, henüz tüm derslerin sınavını veremedim; matematik çalıştıracak bir öğretmene ihtiyacım olacak. Eğer Poltava'ya uğrarsanız bu sorunu çözümleyebilirsiniz. Paha biçilmez ellerinizden öperim. Sizi sayan ve sözünüzden çıkmayan oğlunuz.

Nikolay Gogol Yanovskiy"[1]

Nikolay sevimli bir tatil düşünürken, acı dolu günlere rastladı... Kısa bir hastalıktan sonra küçük kardeşi İvan ölmüştü... ana baba sonsuz kedere düşmüşlerdi. Nikolay öylesine zayıfladı ki aile onu okuldan almak zorunda kaldı.

Nikolay, Vasilyevka'ya dönünce içinden bir daha okula dönmeyeceğini düşünüyordu. Ama ana baba, uzun, gizli konuşmalardan sonra çocuklarının evde kalırsa doğru dürüst bir eğitim göremeyeceğini düşündüler ve onu birinci sınıf bir okula yerleştirmeye karar verdiler. O sırada Nejin'de Prens Bezborodko'nun kurduğu, yüksek eğitim veren bir ortaokul açılmıştır. Sonraları 'Lise' adını alan Nejin ortaokulunun programı ciddi gözüküyordu, Poltava'daki okula hiç benzemiyordu. Ama ne yazık ki soylu çocuklarına özel bu okul ve pansiyonun masrafı yılda bin ruble tutuyordu ve Gogol'lerin imkanlarını aşıyordu. Hemen koruyucu melekleri Troşçinskiy'e başvurdular; o da, bir burs bulacağına dair onlara söz verdi.

[1] Nikolay Gogol'ün ailesine yazdığı mektup, 1820.

II

NEJİN LİSESİ

3 çift at koşulmuş dört tekerlekli, yük dolu araba 'Yüksek Bilimler Lisesi'nin merdivenleri önünde durdu. Çıngıraklarm sesine koşan talebeler bu '*yeni gelen*'in arabadan inişini seyrediyorlardı; acaba bu inen, bir insan mıydı? ya da bir gece kuşu, bir baykuş muydu? Mevsime göre fazla kalm giyinmişti. Soğuktan kaçan, çelimsiz, ezik büzük bir hali vardı... küçük sivri yüzü, tüyler arasından fırlar gibi giysilerinin içinde boğulmuştu. Etrafını çerçeveleyen baba ve hizmetçinin ortasında cılız biriydi o. Talebeler Gogol-Yanovskiy diye onun adını fısıldıyor, birbirini dürterek kahkahalarla gülüyorlardı. Gogol ise, sağına soluna ürkek ürkek bakıyordu. Arkadaşlarından Liyubiç-Romanoviç, ilerde şöyle anlatır: "*O, şallar, örtüler ve paltosunun içinde boğulur gibi sımsıkı örtülüydü. Yüzü gözü sıraca içindeydi, bu çok çirkin çocuğu soyup da ortaya çıkarmak uzun zaman aldı... gözlerinin etrafı kızarmıştı, yanaklarında ve burnunda pembe lekeler beliriyordu, kulakları akıyordu...*" Nikolay Gogol kendini birden Poltava'daki okuldan daha düşman bir ortamda hissetti.. Bu öğrenciler, gözeticiler ve öğretmenler arasında, tüm bu hasımlar içinde yalnız başına ne yapacaktı?

Nikolay, bir giriş sınavı geçirdikten sonra, hemen dersi dinlemeyen, arka sıralarda yan gelip oturan, vakit öldürmek için resimler karalayan tembellerin güruhuna katılıverdi. Nejin'de onu seven yoktu; babası gider gitmez, birden bire dehşete düşmüş, vahşi hayvanlar arasına atılmış sanmıştı kendini. Yine de emektar uşak Simon yanındaydı, onu avutmaya çalışıyordu ama, hiçbir mujik onun bu ıstırabını dindiremezdi. Neyse ki büyük tatil yaklaşıyordu. 1821 yılının tatilini bekliyordu. Gogol dişini sıkacak, kurtuluş gününü bekleyecekti.

Nikolay, Vasilyevka'da birkaç nefis hafta geçirip de ağustos ayında yeniden sınıfa döndüğünde, daha çok yeise düştü... Susamış birinin su gereksinmesi gibi, o da evinin, ailesinin özlemi içindeydi. Ailenin onu okuldan çıkarması için acaba ne yapmalıydı? Onlara Nejin'de sıkıldığını, okumaya ilgi duymadığını söyleyecekti, ama onlar yine kendisine gayret göstermesini, sabretmesini öğütleyecek, bir sürü nasihatte bulunacaklardı. Tek çare, onlara oğullarının sağlıksız olduğunu, evden uzak yaşarsa geleceğinin tehlikeye düşeceğini söylemekti. O, şimdi okulun bu acı veren sert disiplini içinde yaşarken, annesinin bu tasasızlığına dayanamıyordu. Burada mutsuzken, annesi orada mutlu mu yaşamalıydı? On iki yaşındaki Nikolay Gogol, içtenlik, şeytanlık, acıma ve hesap dolu bir mektubu, 14 Ağustos 1821'de ailesine gönderdi:

"Ah sevgili ana babacığım, size bu mektubu yazarken buradaki halimi bir görseniz... Dönüşümden beri, her gün gözyaşı döküyorum... hele sizleri düşününce, yaşlar sel gibi akıyor!.. Dahası var, göğsüm öyle ağrıyor ki, uzun zaman yazı yazamıyorum... Tanrıya emanet olun sevgili ailem!.. göz yaşlarım, daha uzun yazmama izin vermiyor... İyi yürekli Simon, bana karşı çok şefkatli ve ağlamamamı söylüyor, çoğu zaman sabaha kadar başucumdan ayrılmıyor... gidip yatmasını söylüyorum ama, beni dinlemiyor...

p.s. Okula şimdiye kadar öğrencilerden ancak yarısı dönmüş bulunuyor..."

Bu son cümle ile, Nikolay Gogol, okula erken gönderilmekle suçluyordu aileyi. Ve durumunu açıklayan bu mektupla onları şaşkına döndürüyordu... Aile ise birçok sorularla dolu bir mektupla ona cevap verdi... Ayrıca, oğullarının bir hekim kontrolünden geçmesini bile okul müdüründen rica edeceklerdi... Ama Nikolay, kurnazlıkla, bu denli ileri gitmekten kuşkuya düştü, hemen işi düzeltmek için onlara şöyle yazdı:

"Nejin'e geldiğimin ertesi günü, göğsümde bir ağrı hissetmiştim... gece bu sancı öyle artmıştı ki zor nefes alıyordum... sabah olunca kendimi daha iyi hissettim ama ciğerlerim hâlâ hassas... öte yandan sizlerden uzak oluşum beni çok üzmüştü... Neyse Tanrıya şükür şimdi hepsi geçti, iyileştim ve neşeliyim."[1]

[1] 6 Eylül 1821 tarihli mektup.

Aile bir başka imdat mektubu beklerken, şimdi biraz yatışmıştı. Oğullarının her şeyi abarttığını biliyorlardı ama onun uzakta oluşu, çeşitli hastalık ve etkilerle karşılaşması onları üzmüyor değildi.

Nikolay Gogol, bu yapayalnız yaşama yavaş yavaş alışıyordu. Prens Bezborodko'nun ön cephesi sütunlarla süslü, ve içinden nehir geçen okulu, geniş bir parkın içindeydi; etrafını çeviren sazlıklarda binbir çeşit kuş yuvalanıyordu, öğrenciler güneş doğar doğmaz bu kuşların ötüşüyle uyanırlardı. Saat beş buçukta yataktan kalkarlar, uykulu uykulu alelacele yüzlerini yıkarlar, sıra olup kiliseye duaya giderler, sonra da çay içmek için yemekhaneye dolarlardı. Dersler saat dokuzdan öğleye kadardı; öğle yemeğinden sonra, akşam beşe kadar devam ederdi. Saat sekizde akşam yemeği, saat dokuzda yine dua, sonra da tüm ışıklar söndürülürdü. Öğrencilerin en iyi zamanı parkta geçerdi... sıcak havalarda ağaçların gölgesinde otururlar, ya ders çalışırlar ya da ödev yaparlardı...

Diğer bölgelerde olduğu gibi eğitim Ukrayna'nın resmi dili olan '*küçük-rusya*' dili ile yapılırdı. '*Küçük-rusya*' dili yerli lehçe sayılır, öğrenciler kimi zaman aralarında bu dili konuşurlar, alay etmek için kullanırlardı. Nikolay Gogol, doğduğu memleketin folkloruna, başka dillere çevrilemeyen yörenin tabirlerine, törelerine, şarkılarına, danslarına, savaş ve korku uyandıran Kafkas masallarına bayılırdı. Öğretmenler çoğu zaman Nikolay'ın bir yazısında ya da Rusça bir sözcüğün telaffuzunda, bu Ukrayna tabirlerini, bu Polonyacaya kaçan sözcükleri yakalayarak kızarlardı.[1] Ukraynalılığı unutmadan da acaba Rus olunamaz mıydı?

Prens Bezborodko tarafından alelacele kurulan bu '*yüksek bilimler lisesi*'; düzensiz, yetersiz, yüklü programlarıyla iddialı bir görünümdeydi. Sınıflarına '*müze*' adı verilmişti. 9 yıl süren bir eğitim şu dersleri içeriyordu: Rus dili ve edebiyatı, Latince, Yunanca, Almanca, Fransızca, Fizik, Matematik, Siyasi politik, Tarih, Coğrafya, Askerlik sanatı, Desen ve Dans. Bu topluluk içerisinde, profesörlerin tehlikeli liberalizminde, bilgiçlik kol geziyordu. Öğrencilere gelince; karakter ve köken bakımından çok farklıydılar. Yüksek aristokrasiye mensup olanlar, mütevazı zümredekileri küçümsemekteydiler. Lyubiç-Romanoviç şöyle yazar: "*Aristokrat çocukları olan bizlerin arasında,*

[1] Polonya'nın Ukrayna üzerindeki hakimiyeti ve ukraynalılar ile polonyalılar arasındaki yoğun ve uzun ilişkiler sonucunda Ukrayna dilindeki Polonya dilinin etkisiyle hafifçe deformasyona uğramış olan bazı kelimeler tam olarak çevrilememektedir.

demokrat geçinen Gogol, en çok alaya aldığımız kişiydi. Sabah uykudan uyanınca nadiren el yüz yıkar, lekeli giysiler, kirli çamaşırlarla dolaşırdı, cepleri hep şeker, baharlı çörek gibi çerezlerle doluydu. Sınıfta ve derste her dakika onları kemiriridi."

Liyubiç-Romanoviç, Gogol'ün bilinen bir düşmanıydı. Daha ılımlı davranan öteki öğrenciler, merak edilen bir hayvanmış gibi Gogol'ün etrafını sararak onu anlamaya çalışırlar, tiksinti, tecessüs, alay ve sempati hisleri arasında bocalarlardı. Aslında Nikolay Gogol o raşitik, içine kapalı haliyle, pek dostluğa elverişli bir insan değildi; kendisi hakkındaki soruları ya savsaklar ya da bir yalanla cevaplandırırdı. Çoğu zaman arkadaşlarına anlattığı onun bu 'uykuda gezme' hikayesinin ardında, basit bir gerçeği sakladığı bilinirdi. Her haliyle Gogol, etrafını loş bir atmosfere sarmaya çalışır, varlığının en ufak bir parçasını yansıtmak istemezdi. Ve bu onun sanki özgürlüğünü yok edebilirdi; sanki bu sırlar ortadan kalkarsa, yaşamının zembereği de yok olacaktı, yaşamdan yoksun kalacaktı. Bundan ötürü arkadaşları ona '*esrarlı cüce*' adını takmışlardı. Gogol sadece bu mesafeli haliyle değil, gözleyici ve alaycı davranışlarıyla da arkadaşlarına hükmederdi, zira kimse bu upuzun, sipsivri burunlu, çökük göğüslü, bu kavruk sarışın kadar, öğretmen ve öğrencileri gülünç hale düşüremiyor, bunu beceremiyordu. Onun eline düşenin vay haline! O, ya birinin tiklerini öykünür, ya ötekinin komik halini takınır, ya da bir başkasına hiciv dolu dizeler düzenlerdi... Bakarsınız yağlı suratlı, ebleh bakışlı, sırık boylu almanca hocası Zeldner'dir; sıralanmış yatılı talebeler arasından bir şarkı yükselir; bu kişi kuşkusuz Nikolay Gogol'dür. Turna kuşu gibi uzun bacaklarının üstünde bu kişiyi bir domuza benzetmektedir, ya da alabros kesik saçlı bir öğrenci Borozdin'i iğneli bir hicviyle eleştiren biridir, ya da inandırıcı şekilde her gün tekrarladığı: "*vallahi sende öküz gözleri var!*" diyerek öğrenci Bitter'i sinir içinde ağlatan kişidir.

Gogol'ün bu alay etme zevki, etütlere devamlı boş vermesi, bazı hocaların '*esrarlı cüce*' hakkında ciddi şekilde not düşmelerine yol açmıştır. Mubassırların yatılı öğrenciler hakkında tuttuğu günlükler arasında, Gogol Yanovskiy'e verilen birçok cezalara rastlanır. Örneğin: "*13 Aralıkta kötü hareket, 19 Aralıkta tembellikten ötürü dersini öğreninceye kadar yemekten mahrum kalmak... yine aynı tarihte çay içmekten yasaklanmak... 20 Aralıkta onu sadece ekmek ve suya yatırmak... aynı tarihte din derslerinde alay ettiği için çaydan mahrum etmek.*"

Okul müdürü Nikolay Gogol'ün ailesine: "*Oğlunuzun böylesine tembel oluşu çok yazık! Oysa o bir kez çalışmaya karar verdiği zaman, diğer arkadaşları kadar başarılı olabiliyor, onlarla yarışabiliyor! Bu da onun üstün yetenekte olduğunu gösterir.*" diye yazacaktır.

Aylar, okuldaki derslerin, ödevlerin, ceza ve kahkahaların monoton yükü içerisinde çabucak geçer. Çocuk Nikolay büyümektedir ve üniformasının kollarını bile uzatmak gerekmektedir artık. O, on dört, on beş yaşındaydı. Yine yaramazlığı yüzünden dayak yediği bir gün (bu olağan bir cezaydı) deli taklidi yaptı. Bağırdı, uludu, tepindi. Bu olay müdürü öylesine sarstı ki, onu dört gardiyan ile okulun revirine göndermek zorunda kaldı. Bundan böyle artık cezadan söz edilmedi ve Nikolay Gogol birkaç haftada iyileşti. Aslında bu hastalığı belki de yarı yarıya yalancıktandı. Hemen sinirlenebilen Nikolay Gogol, bu haliyle herkesi kandırmıştı. Nikolay'ın komediyle başlayan bu ilk tepkisi, gerçek bir sinir bozukluğuna dönüşmüştü ama, çok geçmeden o, arkadaşlarına dönerek herkesle alay ettiğini söyleyip övünebilmişti. Ondaki melankoli, her zaman birdenbire gülme ihtiyacını dönüşürdü.

Annesine şöyle yazar: "*Neşeli şeyleri ne denli sevdiğimi bilirsiniz; benzim soluk, tasalı görünüşümün altında çılgınca bir eğlenme isteği yattığını fark etmişsinizdir. (Tabii abartmadan).*"[1] Bir arkadaşına ise: "*Can sıkıcı gocunmalarla işe başladım ve şimdi neşeliyim*"[2].diye yazan Nikolay Gogol, değişken bir mizaç içindeydi. O histen bu hisse atlayarak, karamsarlıktan neşeye dönerek; manyak bir kişinin hissi içinde kendini bu ikili sihirbazlığa bırakırdı. Onun iyimserlikten umutsuzluğa geçivermesi için açık seçik bir sebep gerekmezdi ve üzülmek için gerçek bir neden olunca da acayip bir soğukkanlılığa bürünürdü! Dört yıldan beri ipokondriyalı babası, ağrı çektiğini hayal ederek her gün ölümün eşiğinde görürdü kendisini ve 1825 yılının başında ciddi şekilde hastalanarak, kan kusmuştu. Doktor Troşçinskiy tarafından tedavi için Kibintsi'ye gönderildi. Bu sırada doğurmak üzere olan karısı Mariya İvanovna, onunla gidemedi ve her gün onun dönüşünü bekledi. Oysa o, asla dönmemişti. Mariya kocasının kendinden uzakta öldüğünü haber alınca şok geçirdi, deliye döndü... ona artık zorla yemek yediriyorlardı... haberi oğluna yazacak gücü yoktu ve okulun müdürünü, oğlunu bu habere hazırlaması için görevlendirdi. Bu acı haberden sonra Nikolay önce kendini pencereden atmak istemişti.

---

[1] Gogol'ün annesine yazdığı 26 Şubat 1827 tarihli mektup.
[2] Gogol'ün arkadaşı Visotskiy'e yazdığı 26 Haziran 1827 tarihli mektup.

Gogol, sevgili bir kardeşi yitirdikten sonra şimdi de Tanrı onu babasız mı bırakıyordu? Diğer arkadaşları neden aynı felakete uğramamışlardı? Soğuk ve kapkara bir ölüm fikri içerisine düştükten sonra yine kendini toparladı. 16 yaşındaydı, ailenin tek erkek evladıydı. Sorumluluklarını hatırladı ve hoş bir önemlilik duygusu içerisinde gururlandı. Şimdi başlıca üzüntüsü, bu acıyla annesinin sağlığının bozulabileceği endişesiydi. Nikolay ona yaşama şevkini ancak kalemiyle verebilirdi, her cümlesi dokunaklı, hem pratik hem de süslü bir mektup yazmalıydı. Ayrıca onu avutarak annenin kederini azaltmalıydı. Kafasında kaynaşan fikirleri üstün bir üslupla yazabilmek için nasıl da gerçek bir yazar olmayı isterdi!.. O şimdi, bu göreve hazırlandıkça sakinleşiyor ve edebiyat yaparak, yaşamı ihtişamlı kılıyordu. Sıfatları arayıp seçtikçe, kederi sanki giderek azalıyordu. 23 Nisan 1825'de annesine şu mektubu yazdı:

"Merak etme sevgili anneciğim, bu darbeye gerçek bir Hıristiyan gücüyle dayandım. Önceleri bu haber beni yıktı ancak yine de kederimi kimseye belli etmedim; ama yalnız kalınca, umutsuzluğun tüm acımasızlığını yaşadım... ayrıca yaşamıma son vermeyi bile istedim. Ama Tanrı karşı geldi buna. Akşama doğru çırpınışlardan uzak, fazla belli olmayan bir keder içindeydim. İlahi kuvvete olan saygım bu hisle birleşince artık pek belli olmayan bir melankoliye dönüştü. Seni kutlarım ey aziz inanç! Acım ancak sende teselli ve taziye kaynağı buluyor! İşte sevgili anneciğim, sen babaların en iyisini, en sadık dostunu, gönlünün en sevgilisini yitirdin... artık mutlu olmasan da sakinsindir sanırım. Ama ben şimdi, babamın yerini tutabilen duygulu, yumuşak, erdemli bir anneye, bir dosta, en nazik ve değerli bir insana sahip değil miyim? Evet, siz her zaman benimdiniz! Talih beni yüzüstü bırakmadı! Ah! En büyük endişem şimdi sizin çektiğiniz acı! Cesaret! Benim yaptığım gibi yapın, elden geldiğince azaltın bu acıyı! Ve her şeye kadir Tanrıya koşun! Altı hafta sonra tatil başlıyor ve artık sizinle beraberim... hiç olmazsa o zamana kadar acınız biraz olsun dinsin. Unutmayın, sizi seven, sayan oğlunuzun durumu da size bağlı!..

Ertesi gün, 24 Nisanda bir başka yalvarıştan: *"Yalvarırım sevgili anneciğim umudunuzu yitirmeyin. Benim mutluluğum da sizinkine bağlı. Zavallı öksüzlere, bizlere acıyın... Tekrar ediyorum bize acıyın, bu son mutluluk şansımızı bize bağışlayın..."*

Birkaç hafta sonra annesinin cevabı gecikince, bu kez Nikolay Gogol her zamanki zorlama yöntemine geçti ve bu işin korkunç bir sonuçla biteceğini bildirdi:

"Eğer bu mektubumu da cevaplandırmazsanız suskunluğunuzu uğursuz bir belirti sayacak, yeise düşeceğim ve bu korkunç şüpheye bir son vereceğim... Gördüğünüz gibi, mutluluğum ya da felaketim sizin bir sözcüğünüze bağlı..."[1]

Sonunda o '*sözcük*' geldi ve Nikolay Gogol yeniden emin olabildi... Annesi ile kendisi arasında bir bağ kurulmuş, Nikolay kurtulmuştu... Böylece annesi bir eş yitirmişti ama bir oğul kazanmıştı... Bunu ona inandırmalıydı... Zaten önümüzdeki tatilde bu acıyla oğlunun nasıl olgunlaştığını görecekti. Onun böylesine güzel bir ruh içinde dönmesine hayran olacaktı. Nikolay Gogol bu deriyi değiştirdiğine inanarak, artık bu yası bir çeşit şükranla taşıyordu.

Annesine şöyle yazıyordu: *"Yakında görüşeceğiz. Bu düşünceyle her gün seviniyorum. Size şimdiden bir armağan düşünüyorum: İyi bir yürek, sıcak bir sevgi, tutuşan bir kalple size dönmek armağanların en büyüğü değil mi?"*[2]

Bu tumturaklı tiradlarda bir gerçek payı vardı. Yaşı, acısı, okuldaki yaşayış, gerçekten Nikolay Gogol'ü iyileştirmişti.

O yaz aylarında, Vasilyevka'da annesine, büyük annesine, kız kardeşlerine kavuşmuştu ve onların üzerindeki gücünü tarttı. Etrafı 'kadınlarla' çevriliydi. Şimdi Nikolay böylece aralarında tek erkek, tek evlat olarak kalmıştı. Bu durum gücünü artırmıştı. Öte yandan hiç de sosyal olmayan karakterine karşın, kendisi gibi edebiyat düşkünü birkaç öğrenciyle ilişki kurmayı becerdi. Önce Poltava'daki Okulda tanıştığı, kendinden iki yaş büyük kültürlü bir espriye sahip, müstesna ve ağırbaşlı Aleksandr Danilevskiy, Gerasim Visotskiy onun en iyi arkadaşlarındandı. Aynı gurupta Nestor Kukolnik,[3] sınıf birincisi Evgeniya Grebenka,[4] Konstantin Baziliy,[5] Prokopoviç,[6] Lyubiç-Romanoviç[7] de vardı. Okumaya susamış bu gençleri Lisedeki fakir kütüphane doyur-

---

[1] 26 Mayıs 1825 tarihli mektup.
[2] 3 Haziran 1825 tarihli mektup.
[3] Daha sonra yurtsever trajedilerinde oynayan aktör.
[4] Daha sonra küçük-rusya dilinde şiirler yazmıştır.
[5] Diplomatik alanda kariyer yapmış, Türkçe ve Yunanca üzerinde çalışmalar yapmıştır.
[6] Daha sonra eğitbilim uzmanı ve şair.
[7] Daha sonra şair ve tarihçi, Byron ve Mickiewicz'in çevirmeni.

muyordu. Fransız yazarlarıyla zengin 'velinimet' Troşçinskiy özel kitaplığından onlara birkaç cilt ödünç verdi; ayrıca Nikolay Gogol ara sıra harçlığıyla da kitap satın alıyordu.

Annesine şöyle yazacaktır: "*En az şeyle yetiniyorum, 'güzel'i görmek ve hissetmek bu susuzluğumu gideriyor. Yıllık gelirimin en az kısmını yaşamama ayırıyor, gerisini kitaba harcıyorum. Lemberg'den getirttiğim 'Schiller' bana 40 rubleye mal oldu. Benim durumumdaki insanlar için büyük para ama bu fedakarlık, bana bunun bin katını sağlıyor: her gün birkaç saatimi zevk içinde geçiriyorum, kendimi ödüllendiriyorum. Rus yazarlarını da unutmuyorum. Yani basılanlardan en iyisini hemen ısmarlıyorum. Bazen gazetede, üstün bir yapıtın ilanını görüyorum. Kalbim çarpıyor ama bunu edinemeyeceğimi düşünüp ondan vazgeçiyorum. Oysa ona sahip olma düşü uykularımı kaçırıyor. Param gelince cimri kişinin en alası gibi seviniyorum.*"[1]

Giderek bu gençler bir araya gelip kitap ve dergi satın almaya başlarlar. Bu başarılı girişim, onlara bir kitaplık müdürü gerektirir ve bu göreve herkes tarafından Nikolay Gogol seçilir. O, bir dindar ciddiyetiyle yapar bu işi... öyle ki, öğrencilerin kitap sayfalarını kirletmemeleri için, eserlerin gözünün önünde okunmasını ve şahadet parmağına kağıttan bir kılıf geçirmelerini zorunlu kılar. Kendi üstüne hiç aldırmayan birinin bu titizliği şaşılacak şeydir, ne var ki edebiyat Nikolay Gogol için kutsaldır!... O, üstü başı kir içindeyken, lekeli bir sayfa kenarına, horlanan bir cilde dayanamaz, ıstırap çekerdi... bunlardan dolayı kitaplık müdürlüğü tarafından ona kitapları herkesten önce okuma ayrıcalığı tanınır. O, okul programında yer almayan günün yazarlarını da öğrenmek ister... Nikolskiy adında baston yutmuş salağın teki edebiyat öğretmeni, yüzyıl önceki yazarlara saygı duyuyor ve Puşkin, Jukovskiy, Batyuşkov gibi yenilerini gözden düşürmeye çalışıyordu. Oysa öğrencilerin hayranlığı bu yenilereydi. Puşkin o devirde '***Yevgeniya Onegin***' adındaki şiir kitabının ilk fasiküllerini yayınlıyordu ve yapıtın başarısı uzak vilayetteki kişileri bile sarsıyordu. İnceleme gerektirmeyen bu müzik dolu dile hayran olan Nikolay Gogol, defterine '***İblis Çingeneler***', '***Poltava***', '***Haydut Kardeşler***' ve '***Yevgeniya Onegin***'den pasajlar kopya ediyordu. Bir gün Puşkin'in '***Peygamber***' adlı yapıtını, hocası Nikolskiy'e gösterdi ve bu eserin kendisinin olduğunu söyleyerek onu şaşırtma oyununa gitti. Bu dizeleri Nikolskiy burun kıvırarak okuyup eleştirirken, Nikolay Gogol daya-

[1] 6 Nisan 1827 tarihli mektup.

namadı, hilesini açıkladı. Öteki hiç bozulmadı, kürsüsünün üstünden doğrularak: "*Puşkin'in böyle yanlış şeyler yazmayacağını mı sanıyorsunuz?*"[1] diye cevap verdi ve şairin fikirlerinin yüksek olmadığından, dilinin bayağılığından söz etti. Bu hücumlar tersine Gogol'ün en favori şairini onun gözünde daha da yükseltti... O güne kadar kendini özellikle resimde yetenekli gören Gogol, edebiyata da yatkın olup olmadığını düşündü. Arkadaşlarının arkasına saklanarak resimler çizen Nikolay, bu kez dizeler karalıyordu. Annesine yazdığı mektuplarda tasarladığı tablolardan değil de yazdığı şiirlerden söz etmeye başladı.

24 Nisan 1825'de annesine şöyle yazar: "*Dizelerimden babama birkaç tane göndermeyi tasarlamıştım ama kader buna razı olmadı*".

Ertesi yıl ise, yine 10 Eylülde annesine: "*Noel tatilinde son dizelerimi size getirmemi istiyorsunuz; daha zamanı değil ama bir şeyler hazırlamaya çalışacağım*"

23 Kasım 1826'da annesine bu kez gururla: "*Sanırım size aşamalarımı kanıtlayan şeyler getireceğim ve buna çok şaşacaksınız... bu edebiyata dair yapıtlarımı tanıyamayacaksınız!.. Şimdi onlar radikal şekilde değişti, bambaşka bir şekil aldı!...*"

Gogol'ün kafası içinde fikirler kaynıyordu. Arka arkaya '*Tatarların boyunduruğu altındaki Rusya'* adlı epik bir şiir yazdı. Schiller tarzında '*Soyguncular*' adlı romantik bir dram kaleme aldı. Özellikle Nejin kentinin yaşamı hakkında çok ilginç mizahi yazılar yazdı. Nejin sosyetesinin çeşitli sınıflarına ait çok karakteristik tipler yaratarak, beş kısımdan oluşan "*Nejin üzerine birkaç sözcük ya da aptallar yasası*" adlı bir hiciv meydana getirdi. Kısımlar şöyle idi:

"*1. Küçük bir kiliseye giriş, ya da Yunan mezarlığı; 2. Bir Yunan yargıcının seçimi; 3. Pisboğazlar panayırı; 4. Soylular sınıfının Mareşalinin evinde öğle yemeği; 5. Etüdyanlar Toplantısı.*" Bunlara ek olarak arkadaşlarıyla ve öğretmenlerle alay eden birtakım taşlamalar da kaleme aldı. Ama Nikolay Gogol ve grubundaki arkadaşları daha çok hissi tarzlara yöneliyorlardı.

Nikolay Gogol '***Bir Yazarın İtirafları***' adlı yapıtında şöyle anlatır. "*Biraz ustalığa eriştiğim lisenin son yıllarında, edebi denemelerimin, kompozisyon egzersizlerimin tümü lirik ve ciddiydi; ne ben ne de yazmayı deneyen arkadaşlarım, günün birinde benim komik ve satirik*

[1] *Tarihi Belgeler*, 1892. No. 12.

bir yazar olacağımı düşünmedi. Yaradılıştan melankolik olan karakterime karşın, çoğu zaman içimden alay etme isteği gelirdi... Hatta rafımı acı istihzalarla rahatsız etmeyi bile düşünürdüm. Arkadaşlarım benim sadece insanlarla alay etmeyi bildiğimi değil, bazı durumlarda onların ne söyleyeceklerini, fikir ve niyetlerini bile taklit ederek onları öyküleştirebileceğimi söylerlerdi."

Birbirleriyle yarışan gençler artık bütün gün kafiye işiyle uğraşırlar, pazarları ise yapıtlarını karşılaştırmak için toplanırlardı. Eleştiri de, övgü de gözyaşına bakılmadan insafsızca yapılırdı. Gogol '***Tverdoslaviç Kardeşler***' adında bir romantik Slav hikayesini nesir şeklinde denemişti; arkadaş grubu onu acımasızca eleştirdiler... Ayrıca, komite kararı, yapıtın yok edilmesini bile istedi. Lyubiç-Romanoviç şöyle anlatır: "*Gogol bu karara karşı çıkmadı, direnmedi, sakin sakin yazıyı küçük parçalara yırtarak yanan sobaya attı.*" Arkadaşı Baziliy de: "*sen sadece dizeler yapmalısın, düz yazıdan vazgeçmelisin, sen bu tarzda başarılı değilsin, zaten hiçbir zaman bir yazar olamayacaksın, bunu şimdiden görüyorum!*"[1] diye ona sanki dostça öğüt vermişti.

Tüm bu kehanetlere karşın, Nikolay Gogol direnecek,[2] yazmaya devam edecektir: Arkadaşlarının bu karşı gelmelerine rağmen '*Yıldız*', '*Kuzeyde gün doğarken*', '*Edebiyat Ortamı*', '*Şiirin Kiri*' adlarında, lisedeki öğrencilerin edebi yapıtlarını da içine alan, el yazması bir dergi çıkartacaktır; ancak tek nüsha olan bu neşriyatın bazılarına, Nikolay redaktör şefliği yapacak, bu dergileri kendi dizeleriyle, düz yazılarıyla dolduracak, desenleriyle süsleyecektir. Bu gazete elden ele dolaşacak, pasajlar öğrenciler arasında yüksek sesle okunacaktır.

Çocukluğundan beri bir tiyatro tutkunu olan Gogol, okul sıralarında iken de tiyatroya büyük sempati duymaya başladı. Nejin'e gelince, babasının Kibintsi'de sahnelediği komedileri hatırladı. Bulunduğu lise, alkışlamaya hazır seyircilerle doluydu. Saf bir kişi olan müdür de biraz tereddütten sonra, temsillerin okul salonunda verilmesine müsaade etti. Heyecanı son haddine varan Nikolay Gogol, derhal hem aktörlük, hem sahne yöneticiliği, hem de dekoratörlük işini üstleniverdi. Öğrenciler Gogol'ün gözetiminde kostümleri hazırlıyor, dekorları boyuyor, kumaş ve aksesuar için ailelere başvuruyorlardı. Nikolay annesine: "*Tiyatro için bana kumaş*

[1] Liyubiç-Romanoviç'in anlatısı. *Tarihi Belgeler*, 1892.

[2] Çağdaşlarının anılarına dayanarak, anılan tüm gençlik yapıtlarından geriye kalanlara ve onların son taslaklarına ulaşabilmek hiç de kolay olmamıştır.

ve aksesuar yollayın... birkaç kostüm dikip bana gönderin... bir tek bile olsa razıyım..."[1] diye yazıyordu.

Asılan perde, sıralanan sandalyeler ve bütün bunlar, teneffüs salonunu bir tiyatro salonuna çevirmişti. Kalabalık bir seyirci topluluğunu alabiliyordu. Sıra sıra üniformalı lise öğrencileri, birtakım komşu toprak sahipleri, yerli memurlar, veliler ve Nejin garnizonunun subayları... Böylece Ozerov'un '***Ödipus Atinada***', Fonvizin'in '***Küçük***', Krilov'un '***Kızlara Dersler***' ve Gogol'ün babasının yazdığı komediler, fransızcadan çevrilmiş bazı piyesler bu salonda sahneleniyordu...

Gogol sahneye çıkar çıkmaz, ortalık kahkahadan kırılıyordu... hele kompozisyon rollerinde onun üstüne yoktu. Sahnede o, ya homur homur homurdanan, iki büklüm dişsiz bir ihtiyardır; ya da dedikodu yapan şamatacı bir kadın kılığında görünmektedir, ve bu tiplemelerle arkadaşlarını gülmekten kırıp geçirmektedir. İlerde Baziliy şöyle yazacaktır: "*Fonvizin'in '**Küçük**'ünü Moskova'da, Sen-Petersburg'da seyrettim, ama hiçbir zaman 'Bayan Prostakov' rolünü oynayan on altı yaşındaki Gogol kadar başarılı değillerdi...*" Yine bir başka arkadaşı Paşçenko, aynı şeyi anlatırken: "*O sıralarda Gogol'ün ilerde bir aktör olacağını hepimiz düşünmüştük. Onda, korkunç bir komedyen yeteneği vardı... mimik, makyaj ustalığı, ses değiştirme, oynadığı rollerin kişiliğine girme yeteneği müthişti...*" Gerçekten de bu kişilik değiştirme, ortalığı karıştırma, başkasının içine nüfuz etme, Gogol'ün gerçek yaradılışına uygundu. Bu mahcup insan, bir kez sahneye çıkıp da gaz lambalarının ışığı altına gelince, iyice kendine güveniyordu. Bu değişik kişiliğin altında kimseden çekinmez oluyordu... topladığı alkışların tadını iki misli çıkarıyordu... Çünkü bu alkışlar kendisine değildi ki... yalancı görünüşteki bir kişiye aitti.

Gerçekten de Gogol, bu alandaki başarılı çalışmalarını 1827 yılının Yortu bayramında göstermişti. 18 yaşındaki Nikolay annesine 1 Şubatta şöyle yazacak: "*Vaktimi böylesine hoş hiçbir zaman geçirmedim... saatler ne çabuk geçiyor... Tiyatromuz hazır... Bu nasıl da bir zevk kaynağı!.*"

Bayram geçtikten sonra da arkadaşı Visotskiy'e şu zafer bültenini gönderecektir: "*Dört gün üst üste tiyatro temsilleri düzenledik... Herkes rolünü çok iyi oynadı... Seyircilerden çoğu tiyatrodan anlayan kişilerdi. Bir kasaba sahnesinde asla böyle bir oyun seyretmemiş-*

[1] Nikolay Gogol'ün annesine yazdığı 22 Ocak 1824 tarihli mektup.

lerdi... Dekorlarımız (dört kez değişti) çok güzel boyanmıştı, hele fondaki peyzaj çok mükemmeldi. Işık harikaydı... Müziğe gelince bundan başarılısı olamazdı: 10 kişilik orkestramız akustik bakımından en uygun yere yerleştirilmişti... Büyük bir orkestra ile yarışabilecek nitelikteydi... Rossini'den dört; Mozart'dan iki, Weber'den bir ve Sevriyugin'den[1] *de bir uvertür çalındı... Piyeslere gelince şöyleydi: Fonvizin'in 'Küçük', Knyaginya'nın komedisi 'Beceriksiz Arabulucu', Kotzebue'nün 'Göl kıyısı sakininin hakkı'nı ve Florian'ın bir piyesi... Dahası var; Paskalya için bir seri oyun bile hazırlanmakta şimdi...*"[2]

Gogol'ün tiyatro ve şiire olan bu önüne geçilemez tutkusu, okuldaki profesörlerin zevkine pek uygun değildi. İçlerinden bazıları, örneğin hukuk dersi veren direktör Şapolinskiy ve genç müfettiş Belusov bu uğraşıları sevseler de, siyasi politik hocası Bilyeviç, bu oyunların okuldaki disiplini bozduğuna inanıyordu. Ahlak bakımından çocuklar için onları zararlı buluyordu. Temsilleri yasak edemeyen Bilyeviç, bunu bir başarısızlık sayarak, geleneksel gardiyan tutumuyla tiyatro seven hocaları eleştirmiş, onlara "*öğrencilerin istekleriyle başa çıkamayan zayıf hoca*" sıfatını yakıştırmıştı.

14 Aralık 1827'deki 'Sen-Petersburg Senato Meydanı'nda' birkaç liberal subayın kışkırtmasıyla çıkan ve kanlı sonuçlanan isyan, Rusya'da tüm kafaları zaten altüst etmişti. Aralarında aristokrasinin ünlü Rus isimlerinin bulunduğu elebaşları, ya asılıyor, ya Sibirya'ya sürülüyordu. Yeni gelen Çar I. Nikolay, iktidarını güçlendirmek çabasıyla tebaalarından, her çeşit yıkıcı hevesleri bildirmesini istiyor ve bunu taht için büyük bir bağlılık sayıyordu. Uzakta geçen bu olayları, Nejin talebelerinin aralarında konuştuklarını, profesörler hissedebiliyorlardı. Korkunç bir karşıtı olan Bilyeviç, meslektaşı Belusov'un gizli bir liberal olduğunu hissetti. Tiyatro işlerindeki bu hıncını başka bir yerden çıkarmaya çalıştı. Rapor üstüne rapor yazdı, içinde Gogol'ün de bulunduğu birkaç öğrenciyi de ihbar etti. Gogol'ü küstahlık ve kışkırtıcı şiirler yazmakla suçladı. 25 Ekim 1826'da şöyle bir rapor göndermişti: "*Okulumuzda kimi öğrenciler uygunsuz dizeler yazmakta, yaşlarına uygun olmayan kitaplar okumakta, ayrıca, Aleksandr Puşkin'in ve aynı eğilimdeki öteki yazarların yapıtlarını okumaktalar* " Bilyeviç'e göre tüm bu kargaşalığı yaratan hukuk profesörü Belusov'un dersleriydi; öğrencilere okuduğu özel notlarından ötürü onu suçluyordu. Onun, '*Kant'ın tehlikeli felsefesinden esinlendiğini*' söylüyor-

[1] Nejin lisesinde ezgi profesörü.
[2] 19 Mart 1827 tarihli mektup.

du. Belusov böylece, insanın özgür olarak doğduğunu, görevlerinin yanında birtakım haklara da sahip olduğunu aşılamıyor muydu? Bu ortamda şimdi atalardan beri sürüp giden kulluk anlayışı ne şekil alacaktı? Özgürlüğü tavsiye etmek Çara hizmet sayılacak mıydı? Genç kafalara bu isyan tohumu aşılanırsa Rusya'nın hali ne olacaktı? Dünya nereye varacaktı?

Okul müdürü Şapolinskiy işi kapatmaya çalıştı ama çılgın Bilyeviç direndi. Bir yıl bocaladıktan sonra yerine Yarnovskiy atandı ve o da hukuk profesörüne karşı çıktı. Nejin'de 'özgür düşünce' hakkında bir anket yapıldı. Profesörler kurulu, öğrencilerin okul defterlerini birer birer tararken, Nikolay'ın defterine takıldılar; içinde kuşkulu cümleler buldular. Nikolay Gogol şahit olarak çağrıldı. Gogol, profesör Belusov'un ders verme yeteneğini düşük bulduğunu söyleyerek onu kurtarmaya çalıştı. Ancak öte yandan talebelerin hocalarına gösterdiği sempati bu kuşkuyu kuvvetlendirdi. Anketçiler bu yolunu şaşırmış öğrencilerin arkasında, Fransız ihtilalinin esintisini gördüler. Kafalarında rejime karşı fikirler, eleştiriler bulunduğuna inandılar. Zaten Rusya'daki gizli topluluklar hep böyle doğmamış mıydı? Fazla beklemeden bu organizasyonu yıkmak gerekmez miydi? Müdür Şapolinskiy, profesör Landrajin ve Zinger; Belusov'u açıkça desteklediği, gençliği etkilediği için Bilyeviç tarafından ihbar edildi, hakkında Eğitim Bakanlığına bir rapor gönderildi.[1]

Bu fırtına profesörler topluluğunda esip dururken, öte yanda öğrenciler sınıflara isteksiz isteksiz girmekteydi. Nikolay Gogol'e gelince, derslerine karşı hevessizdi, Rus gramerinden, Rus senatosundan bıkkındı. Günün bazı provokatörlerinin tonunu taklit ederek içinden geldiği gibi yazmaktaydı. Gogol'ün ödevlerinde, mektuplarında Karamzin'in *'Zavallı Liza'* adlı moda olan yapmacıklı bir duygululuk gördüler. Nikolay içtenlikle yazmaya kalkınca, hemen yüreği ve üslubu da kabarmaya başladı. Onun bu cümle beceriksizliği, ender sözcükler, şaşırtıcı sıfatlar bulmaya yarayacaktı.

Latince profesörü Kuljinskiy şöyle yazacaktır: *"gri üniforması içinde uzun saçlı, sakin duruşlu, bir gizemi saklar gibi görünen bu sarışın çocuğu, miskin bakışlarıyla hâlâ görür gibiyim. O, derslerini hiç bilmezdi, üç yıl öğrencim oldu, ama hiçbir şey öğretemedim ona... Sadece seçme yazıların birinci paragrafını latinceden çevirebilirdi... bir de Koşanskiy'in*

[1] Şapolinskiy, Landrajin, Zinger ve Belusov, sonunda liseden atma yetkisi olan kurula şikayet edildi. I. Nikolay'ın bir kararı ile 6 Ekim 1830 tarihinde. suçlanan profesörler, doğdukları ülkede ikametgahlarında gözetim altında tutulmak üzere kovuldular.

gramerini bilirdi: 'Universus mundus plerumque distribuitur in duas partes, cælum et terram...' gibi... Derste hep sıra altına saklanmış, dizleri üzerine açılmış bir kitap saklardı. Bunu adet edinmişti. Tabii ne cælum, ne de terram'a aldırırdı. Üç yıl boyunca benden not olarak hep sıfırlar ve birler aldı. Zaten o, ne meslektaşlarımdan ne de benden bir şeyler öğrenebilmişti... Liseye geçerken bize borçlu olduğu katı bir disiplin taslağı, kimi bilgi ve düşünce kavramı kalmıştı ancak aklında. Okuldayken, gösterişsiz bir yeteneğe sahipti ve bunu açığa vurmak için hiçbir çaba göstermezdi!.. Eğer hocalarına açılabilseydi, zaman zaman onu özendirecek, yeteneklerini derinleştirebilecektiler. Okulda Gogol'e istidatlı ama tembel biri gözüyle bakılırdı; öyle ki, Rusçayı ne öğrenmeyi ne de onu doğru dürüst yazabilmeyi isterdi. Ne yazık ki biz onu o zaman keşfedemedik... Kim bilir belki de böylesi daha iyi oldu..."[1] Aynı hoca şunu ekliyordu: "*O bir terra rudis ve inculta idi... Gogol'ün gramer bilgisine gelince; liseyi bitirdiğinde hiçbir dilde fiil çekmeyi beceremezdi...*"[2]

Tüm bunlara karşın, Nikolay Gogol tahsilinde ilerledikçe okul eğlencelerini giderek azalttı... Onu okul kapısının arkasında bekleyen erkeklik görevi yaşamını düşünüyordu. Babasının ölümünden beri kendisini artık ailenin bir koruyucusu, danışmanı yerine koymuştu. Her mektubunda, annesinden kendisine en küçük işlerden bile haber verilmesini istiyordu; annesine çıkarlarını teslim ettiği insanların kötülüklerine karşı uyanık olmasını söylüyordu. Şöyle yazıyordu:

"*Çok rica ederim anneciğim, başlamak istediğiniz her işten, evi yönetmeye ait her şeyden haberim olmalı. Özellikle inşaat ve yeni girişimlerinizden bana söz edin. Eğer evin cephesi için bir projeniz ya da bir planınız varsa, bunu hemen bilmem gerek. Dikkatle çizilmiş olan cephe ve planları sonraki mektubumda size göndereceğim. Böylece cephe çok güzel, masraflar da az olacaktır.*"[3]

Yine bir başka mektupta:

"*Votka imal etmeye ne zaman başlayacaksınız? Bu günkü piyasaya göre fıçısı kaç paraya çıkar? İmbikten çekme işi bizde iyi yürüyor mu? Yeterince para getiriyor mu?*"[4]

Ya da: "*yeldeğirmenini istediğiniz şekilde kurabildiniz mi?*"[5]

---

[1] Kuljinskiy, ***Bir profesörün anıları***, *Moskviçanin*, 1854.
[2] Kuljinsky, ***Otobiyografi***.
[3] 20 Ağustos 1826 tarihli mektup.
[4] 10 Eylül 1826 tarihli mektup.
[5] 15 Ekim 1826 tarihli mektup.

Nikolay Gogol annesinin para sıkıntısı çektiğini biliyordu. Zaman zaman, ona yük olduğuna üzülüyor ve gelecekteki başarılarıyla şaşırtacağını umuyordu: "*Şimdi bütün bütüne etütlerimin içine daldım*" diye yazacaktır annesine.

15 Aralık 1827'de yine şöyle yazacaktır: "*Sabahtan akşama kadar günlük çalışmalarımı en ufak bir eğlence bile aksatmıyor, eski zamanı düşünmeyelim, yitirilen günleri tekrar kazanmalıyım: Önümüzdeki altı ay içerisinde, altı yılda yaptıklarımdan daha fazlasını yapmak istiyorum. Ve bunu başaracağım. Çünkü ben her zaman istediğim sonuca varmışımdır. Evet, aile durumu buna elverişli değil, özellikle para sıkıntısındayız... ancak derslerde kullanacağım kitaplar için bana yeni yıldan önce en az 60 ruble göndermeniz gerekiyor. Daha başka kitaplar da gerekli ama, yine de bu kadarıyla ve demir gibi sabrımla, tasarladığım o muazzam abidenin temelini kurabilirim. Şimdilik diller üzerine çalışıyorum. Tanrıya şükür, Tanrı başarımı, gayretlerimi ödüllendiriyor. Ama tüm bunlar, niyet ettiklerimin yanında hiç kalır. Üç ay içinde mükemmel şekilde üç dil öğreneceğim.*"

Gogol her zaman geleceğe yönelikti... geçmişinin gevşekliğini, bilgisizliğini yargıladıkça, gelecekteki başarısına inanıyordu... Hataları, zaafları bile ileride kendisi için bir şans vadedebilirdi. Yokuşu bir hamlede çıkabilmesi için dayanma noktasını en alçak seviyede tutması gerekmiyor muydu? Böylece tevazusu kendini beğenmişliğine, alçak gönüllülüğü de gururuna destek oluyordu; vadide yaya yürürken o, kendisini dağın tepesinde görüyordu. Ama bu zafer nasıl olacaktı? Henüz bunu bilmiyordu ve fazla da merak etmiyordu. Tanrı onu bu boşluktan kurtaracaktı... Şimdilik, onun çelişkili karakteri, yandaşlarının özellikle annesinin gözünde, canlı bir problem görülüyor ve Gogol da bundan gururlanıyordu.

1 Mart 1828'de annesine şöyle yazar: "*Bu manasız kuruluşta, altı yılımı yitirdim ama gene de çok şey öğrendim... Ancak, eğer şimdi bir şey biliyorsam, bunu sadece kendime borçluyum... Önümde daha zaman var; başarı için gereken güce sahibim. Gene de benim ne denli mahzun ve sıkıntılı yaşadığımı bilemezsiniz! Ben insanların nankörlüğünden, haksızlığından, zulmünden ve hoşgörüsüzlüğünden çok çektim... Ses çıkarmadan, gocunmadan ona katlandım... Dahası var, felaketime neden olanları övdüm! Herkes için ben bir muamma oldum gerçekten... Kimse beni keşfedemedi! Evde beni garip, kendimi herkesten akıllı sanan, dayanılmaz bir ukala, herkesten ayrı yaradılışta bir*

insan olarak görüyorlardı... Ama benim, alay edilecek bir insan olduğuma sizler kadar benim de inandığımı söylersem ne dersiniz? Buradakilerin gözünde tevazu, tatlılık ve sabırlılık simgesi olan ben, en barışçı, en silik, en terbiyeli biri sayılıyorum... Oysa başka bir yerde ben en endişeli, en içine kapalı, en vahşi biriyim... Kimi zaman da en geveze, en sıkıcı biriyim... Kimileri için akıllı, kimileri için budalayım... Hüküm sizin, istediğiniz gibi yargılayın beni ama, gerçek karakterimi, ancak gerçek yolumu bulduğum zaman anlayabileceksiniz. Şuna inanın: Her şeye rağmen yüreğim hep en asil duygularla doludur, asla alçalmamıştır ve tüm yaşamım iyiliğe adanmıştır. Düşlerimle sanki kendim de alay etmiyor muyum? 'Benim saçma sapan bir hayalci' olduğumu söylüyorsunuz... Hayır, insanları çok iyi tanırım, bundan ötürü de hayalci sayılmam! İnsanlardan aldığım unutulmaz ders, mutluluğumu garantiledi... Göreceksiniz, bana yaptıkları tüm kötülükleri, ben iyiliklerimle ödeyeceğim onlara... Çünkü bu kötülükler bende iyiliğe dönüşüyor... Yaşamın bana hissettirdiği inkar edilemez birer gerçek oluyor... Bence felaketin boyunduruğunda olan ve buna dayanabilen kişi, insanların en mutlusudur..."

O sırada on dokuz yaşın eşiğinde olan Nikolay Gogol, bu satırları yazarken gerçekten çok yaşamış, çile çekmiş biri olduğuna iyiden iyiye inanıyordu. Taşkın mizacı ve okuduğu şairler, onu tumturaklı yazı yazmaya sürüklüyordu. Lise hayatının, yaşamda bir dış oda olduğunu, iddia ettiği deneylerin duvarın dışındaki yaşamın yanında, hiçbir şey olduğunu düşünemiyordu... İnsanların tüm hainliklerini ve talihin tersliklerini Nikolay, etiyle kanıyla hissediyor gibiydi. Tüm bunlar, Ulu Tanrının ona özel bir armağanıydı: ne kadar çile çekerse o denli Tanrının sevgili kuluydu... Bu edebi davranışın arkasında içtenliğin de payı olmalıydı. Hastalığa varan duygusallığı, arkadaşlarının alayı ve hocalarının cezaları onu yaralamıştı... Normal bir öğrencinin hemen unutabileceği bir olay, ona geceler boyunca işkence çektirebiliyordu. Bazılarının onu çirkin, küçük, sıska, biçimsiz, saçı başı karışık ve pis gördüklerini biliyordu. Yoksul oluşunun bilinci onu aşağılıyor, para ve onur bakımından yükselme isteği veriyordu. Herkeste bulunmayan keskin gözlemleri ise, etrafındakilerin biçimsiz çizgilerini ortaya çıkarıyordu. Gogol'de gözlemleme sanatı adeta bir alışkanlık haline gelmişti. Sanki gözü ile, onun dikkat ettiği nesne arasında bir büyüteç vardı; yüzler deforme oluyor, burun uzuyor, siğiller birer seyyare gibi büyüyordu. Falanca profesör birden bir domuz çehresi alıyor, falanca öğrenci bir gelincik burnuna benziyordu... Ve Nikolay Gogol, istemeyerek bir hayvanat bahçesinde

buluyordu kendini!.. İçten içe gülüyor, onu aşağılayanlardan hıncını alıyordu.

En iyi arkadaşları olan Danilevskiy ve Visotskiy, liseden ayrılmışlardı. Visotskiy tahsilini bitirdikten sonra 1826'da Sen-Petersburg'daki İçişleri Bakanlığına yerleşmişti. Şimdi Nikolay da bu idarecilerin hiyerarşisine katılmayı hayal ediyordu. Büyük bir yazar ya da ressam olmayı pek aklından çıkarmasa da, büyük bir Devlet Adamı olmayı düşünmüyor değildi. İnsanlığın mutluluğuna hizmet için en iyi bir meslek değil miydi bu? Gogol, gözlerini kapayınca, Troşçinskiy'ye benzer, başarının doruğunda, etrafı ricacı kişilerle sarılı, hayırhak bir senatör, ya da bir bakan olarak görüyordu kendini...

Nejin'deki kişiler anlamsızdı ama, Rusya'nın tümü böyle miydi? Özellikle Sen-Petersburg elit tabakayla doluydu... Orada yaşamak gerçekten iki kat yaşamaktı... Başkente yerleşme isteğini doğrulamak için Gogol yine Tanrıya başvuruyordu. Sanki üstün bir güç sırtından itiyordu onu... Çizeceği yolu, babasının ruhu gösteriyordu... 24 Mart 1827'de annesine şu mektubu yazdı:

"Babam.., bu temiz, bu asil yaratık, beni seviyor ve en zor anımda bana destek oluyor. Bana kendimi tanıma olanağını veriyor. Çoğu zaman en sıkıntılı anlarımda o, ilahi bir ışık gibi içime doluyor... Beni saran fikirleri aydınlatıyor... O zaman işte büyük ve asil işler yapmak istiyorum, vatanımın iyiliği, vatandaşlarımın mutluluğu, insanların neşesi için güç kazanıyorum... O her zamanki kararsızlığım, kendimden şüpheciliğim yok oluyor. İçimdeki kuvvet gururlu bir bilinçle yanıp tutuşuyor ve bu melek ruhun kararlı, amansız eli, bana ihtiraslı arayışlarımın hedefini çiziyor... Bir yıla varmadan Devlet hizmetine gireceğim!.. İşte karşımdaki mum tükenmekte... Vakit gece yarısına yaklaşmakta..."

Böylece annesini, yakın zamanda terk edilme kararına hazırladıktan sonra Nikolay Gogol, bu fikri onaylayabilecek bir yandaş arar; dayısı Piyer Petroviç Kosyarovskiy'in rızasına ek olarak aileden birkaç kişiyi de bu karara inandırmak gerektiğini düşünür. İhtiraslı bir genç için kurtuluş yolu, Vasilyevka'da dededen kalma topraklarda yaşamak değildi! Sen-Petersburg'daki bir bakanlıkta çalışmalıydı o. Ve 3 Ekim 1829'da dayısı Kosyarovskiy'e şu mektubu yazdı:

"Evet, belki de yaşamımın geri kalanını Sen-Petersburg'da geçirebilirim, uzun zamandan beri amacım bu benim. Çocukluğumdan beri, kendimi bilmeye başladığım devirden beri yaşamımı Devlet hizmetine adamayı, ona faydalı olmayı istemişimdir. Yoluma çıkacak engellerle

bunu başaramamak, vatandaşlarıma kendimi adayamamak, beni sonsuz derecede üzmüştür... Yaşamımdan bir iz bırakmadan hayattan toz olup gitmek, bana soğuk terler döktürüyor. Bu ne korkunç şey! Tüm durumları, devlette yapabileceğim tüm işleri araştırıyor, sonunda adli işlerde karar kılıyordum. Benim sadece bu alanda bir iş bulabileceğimi, insanlık için yararlı olabileceğimi görüyordum. Dünyada en kötü şeyin haksızlık oluşu, hep içimi parçalamıştır. Yeminliyim, kısa yaşamımın bir dakikasını bile iyiliksiz geçirmeyeceğim. İki yıl boyunca milletler arası hukukuna, hukuk bilimlerinin temeli olan insan hakları hukukuna çalıştım; şimdi de ülkemin hukukunu araştırıyorum. Bu asil kararımı acaba gerçekleştirebilecek miyim? Yoksa bu yeryüzünden kendimi tanıtmadan yok olup gidecek miyim? Bu niyetimi kimseye, arkadaşlarıma bile, saygıdeğer olanlarına bile açmadım. Oysa şimdi sizinle, neden böylesine açık yürekle konuşuyorum? Acaba siz, bende herkesten fazla mı ilgi uyandırdınız, ya da bu Rus akrabalık ilişkilerinden ötürü mü? Size bunları yazarken anlaşılmaz bir duygu, kalemimi itiyor, bilinmeyen bir kuvvet bu mektubu yazdırıyor... Ve içimden gelen bir sezgi bana üç yıl aynı amacı taşıyan bir kişiyi, manasız bir hayalci sanmayacağınızı bildiriyor..."

Nikolay Gogol, bu satırları yazarken, bu hukuki meselelere gerçekten içtenlikle inandığını sanıyordu, oysa onun hukuk bilgileri hemen hemen sıfırdı ve onları tamamlamayı da düşünmüyordu. Ama çeşitli meslekleri gözden geçirirken adli makamlar üzerinde durmuş ve bu mesleği kendisine en uygun olduğunu görmüştü... Çoğu zaman Gogol'de, ani zihni değişiklikler görülürdü; bu asil mesleğe de kendisinin yatkın olduğuna uzun zamandan beri inanmıştı, buna hazırlanmak için çok eser okuduğunu sanıyordu. Bunları yazarken ne dayısına ne de kendine karşı yalan söylediğini düşünüyordu; elinde kalem kendisini etiyle kanıyla bir hakim olarak görüyordu... Ama zarfı kapatır kapatmaz bu rüya yok oluyor, ülkesi için bir hukuk görevini asla düşünmez oluyordu. Memur olma niyetini kimselere açmadığını söylerken de, Gogol aynı yalanı üstlenmişti. Kararını sadece annesine bildirmekle kalmamış, her gün lise arkadaşlarıyla da bunu tartışmıştı. Bu hevesine sırdaş olarak en çok arkadaşı Visotskiy'i seçmişti. 19 Mart 1827'de ona şöyle yazıyordu:

"Aklım hep Sen-Petersburg'da... Oradaki odada sanki senin yanındayım. Bulvarlarda seninle dolaşıyorum. Neva nehrini, denizi hayranlıkla seyrediyorum ve sanki ben, sen oluyorum... Şu sıralarda tek düşüncem bu. Tanrıdan tek isteğim, kısa zamanda bir araya gelmemiz; sırası gelmişken söyleyeyim: Sen-Petersburg'daki yaşam hakkında ba-

na fazla bilgi vermedin, fiyatlar nasıl? Özellikle en pahalı olan şey ne? Evler ne durumda? İki, üç sevimli oda için yılda kaç para ödemek gerek? En pahalı mahalleler neresi? En ucuzları hangileri? Isınmak için yıllık kaç para gerekiyor? Sana, gündelik kazancını, kaç para kazandığını sormayı unuttum! Büroda kaç saat çalışıyorsun? Akşam eve kaçta dönüyorsun?"

Visotskiy, Sen-Petersburg'daki yaşamın güçlüklerini ortaya sererek Nikolay Gogol'ün hevesini kırmaya boş yere çalışacaktı. Ancak o, hiçbir şeye aldırmayacaktır... Gogol Nejin'i Sen-Petersburg ile kıyaslayınca, bu uzaktaki büyük şehir sanki ona bilgi ışıkları, zenginlik ve iktidar gücü içinde pırıl pırıl görünüyordu. Kendince o, erdemleriyle ve yapacağı büyük işlerle dünyayı şaşırtacaktı. Gogol orta halli bir kasabada daha uzun süre yaşayamazdı... O, hep pırıltılı aynaları düşlüyordu... 26 Haziran 1827'de arkadaşı Visotskiy'e yine şöyle yazdı:

"Bu ıssız ve anlamsız Nejin şehrinde konuşacak, fikirlerimi paylaşacak tek bir kişi bulamıyorum, her şeyden uzak öksüz bir yabancı gibi yaşıyorum. Tahsilimin sonunu ve bana vereceği özgürlüğü öyle bir heyecanla bekliyorum ki. Ancak yine de daha bir yılı burada nasıl geçireceğimi, bu duruma nasıl katlanacağımı düşünerek şimdiden üzülüyorum. Kapkara bir talihle bu aşağı yaratıklarla ölüme ve sessizliğe gömülmek ne korkunç! Ot gibi yaşamaktan bile memnun olan bu Nejin halkını tanırsın... Bu kişiler, insan olmanın yüksek kaderini yitirmişler... aşağılık bir doyum içindeler... Ben de bu yaratıklarla birlikte burada sürünmek zorunda mıyım? Bizim kimi sevgili profesörlerimiz de aynı yaşam içindeler... Hayalimde kimi zaman orada, (Sen-Petersburg'da) sanki beni bekliyorlar, sanki ben yine grubumuzun içindeyim ve zaman zaman beni anıp adımı söylüyorlar... Ve kendimi daha şimdiden Sen-Petersburg'da, Neva nehrine bakan küçücük sevimli bir odada görüyorum. Zira her zaman bu tür bir daireyi düşlemişimdir. Bilmiyorum, bu düşler günün birinde gerçekleşecek mi? O cennet yerde yaşayabilecek miyim? Ya da ecel perileri, beni bu avam tabakasından kurtaramayıp (bu korkunç olur) o karanlık boşluğa itecek mi? O kendini tanıtamamış kişilerin kara talihini, bana uygulayacak mı? Haklı olarak beni aydınlatacağın hayat pahalılığı, özellikle yiyecek içeceklere dair bilgiler, ya da herhangi bir şey benim Sen-Petersburg'a gelmemi engelleyebilecek mi?"

Bu başkentte yaşama hayali, Nikolay Gogol'ü öylesine sardı ki, bir zamanlar Nejin'deki talebelerin onun giyimiyle alay ettiklerini ha-

tırladı ve züppeliğe özendi, gri renkteki lise üniformasının içinde şimdi Gogol boğulur gibi oluyordu. İyi dikilmiş bir kostümün toplumdaki başarısını düşündü. Visotskiy'e aynı mektupta şöyle yazdı:

"Acaba Sen-Petersburg'daki iyi bir terziye benim için bir frak ısmarlanamaz mı? Ölçüler senin üzerine olabilir, ikimiz de aynı vücutta, aynı boydayız. Eğer şimdi şişmanladıysan, ona biraz daha dar dikmesini söyleyebilirsin. Neyse bunu sonra düşünürüz. Şimdilik son moda, güzel bir frakın kaça çıkacağını öğren ve fiyatını bildir. Böylece kaç para yollayacağımı bileyim. Orada kumaşlar pahalı olacağına göre buradan alırım. Senden yelek ve pantolon için moda olan kumaşları bildirmeni rica ediyorum. Fiyat ve fason parasını da yaz. Frak için moda olan renk hangisi? Metal düğmeli, mavi renkte olmasını isterdim. Çünkü siyah renkte çok frakım var. Onlardan bıktım..."

Bir süre sonra da annesine şu mektubu yazar:

"Sen-Petersburg'dan ısmarlamak istediğim frak için bir mektup aldım. İyi bir terzi, iyi kaliteli kumaştan dikilmiş, astar ve öteki masraflar dahil 120 ruble istiyor. Bu parayı sizden istemeye cesaret edemiyorum, zor durumda olduğunuzu biliyorum, sizin için mümkün olabilecek zamanı bekleyeceğim."[1]

Nikolay Gogol'deki bu giyim merakı öylesine şiddetleniyordu ki, heyecanlanıyor, sanki göğsü parçalanıyor, uçmak istiyor... yükseklere tırmanıp dünyayı hayrete düşürmek ve sonunda da Tanrıdan bir gülücük koparmak istiyordu. Kendince hayatındaki en küçük olaylar bile, Tanrı tarafından geliyordu: Örneğin sınıftaki herhangi bir ters olay, bir kötü not, kaybolan bir mektup... Bunlar Gogol için tabiat üstü bir ilgi işaretiydi... Akranlarının kötülükleri bile, ilahi bir kuvvetin işiydi... Gogol'e zarar verirken, onun mükemmellik araştırmalarına yardım ediyorlardı. Kuşkusuz kardeşi İvan'ın ve babasının ölümü ahiret yönünden gerekliydi... Ama o, bu talih buyruğuna boyun eğerken, maddeci bir başarıya da çabucak erişmeyi istiyordu: Devlete hizmet, Tanrıya hizmetti. Tanrıya hizmet ise ahiretteki risklerden kendini korumaktı... Bir saman yığını içerisinde niçin bir çöp gibi olacaktı; *"iz bırakmadan"* bu dünyadan neden göçüp gidecekti? Nikolay Gogol için korkunç bir yılgınlıktı bu... Ah, hiç değilse bu dünyada bir isim bırakabilseydi! Gerçi gerçek bir Hıristiyan'ın bu unutulmayı sükun içinde karşılaması, dünyadaki şöhrete aldırmaması gerekirdi ama, o anda Nikolay Gogol biçimseldi... Çoğu zaman gözünde annesinin anlattığı

[1] 2 Ekim 1827 tarihli mektup.

o korkunç kıyamet günü canlanırdı; hâlâ bu çocukluk korkusunu yaşıyordu o... Tanrı sevgisi onda önceleri ölüm korkusuyla başlamıştı. Diz çökerken sofuluktan çok, ihtiyatlı olmak için haç çıkarırdı. Bunu dini bir reçete haline getirmişti, sonuçtan da memnundu... Annesinden kız kardeşi Olga'ya da aynı yöntemleri uygulamasını istiyordu. Kendince: küçükken, cehennem tasvirlerinden ne denli korkarsa, hayatta da o denli dürüst olacaktı...

Şimdilik Gogol, okul bitirme sınavlarının dehşeti içindeydi. Buna üstünkörü hazırlanıyordu. Üstün belleği, kitaplardaki oradan buradan toplanmış bilgilerle doluydu. Ama ne yazık ki, bir yabancı dilin birkaç haftada öğrenilemeyeceğine inanmıştı. Almancayı baş göz yararak konuşuyor, fransızca bir kitabı da ancak sözlük kullanarak okuyabiliyordu. Nikolay Gogol, matematik hariç, tüm derslerden iyi not aldı ama, sivil hiyerarşi arasında ancak on dördüncü oldu, yani son sıraya girebildi. Liberal profesör Belusov'a gösterdiği sempati de onun, bu sıranın en altında olmasını sağlamıştır... Oysa kendinden daha az parlak öğrenciler sıranın yukarısında yer alabilmişlerdi. Gogol buna aldırmıyordu! Önemli olan, liseyi bitirmekti... Bu gri renkli çirkin talebe üniformasından kurtulmaktı... Hocaların dediklerine göre; okul biter bitmez, ilk önce 'sivil' giyinen Gogol olmuştu. Kuljinskiy ilerde şöyle yazar: "*O, kırmızı renkte geniş karolu astarla kaplı, açık kahverengi redingotu içinde hâlâ gözümün önünde... O devirde bu tarz astar, gençler arasında şıklığı simgelerdi. Gogol, okulun içerisinde yürürken sanki farkında değilmiş gibi yaparak bu frakın astarlarını göstermek için iki eliyle giysisinin kuyruklarını sağa sola savurur dururdu...*"[1]

Gogol son gün hoca ve arkadaşlarına veda edip annesinin gönderdiği arabaya sakin ve rahatlamış bindi; artık onun bu tatili ömür boyu sürecekti...

1828 yılı Haziranının güneşli bir gününde Vasilyevka'ya gelen Nikolay Gogol, annesinin kollarına atıldı. Annesi bir yandan sevinç gözyaşları dökerken, bir yandan da bu kadar kısa zaman içerisinde yetişerek erkek olmuş oğlunu seyretmeye doyamıyordu: Bıyıkları terlemiş, uzun sarı saçları ikiye ayrılmış; çıkıntılı şakaklarının altında çekik gözleri, alaycı şekilde parlıyordu. Mariya İvanovna için oğlu, en güzel, en akıllı, en duygulu biriydi! Sanki genç alnından deha fışkırıyordu! En küçük bir sözü, kuşaklar boyunca kabul edilmeye değerdi!.. Mariya İvanovna onun yaptığı desenleri, dizeleri, bitip tükenmeden överken;

---

[1] Kuljinskiy, ***Bir profesörün anıları***.

o, annesini bırakıp Sen-Petersburg'a yerleşmeyi düşünüyordu. Oysa bu durum annesi için ikinci bir dulluk yası olacaktı! Mariya İvanovna umutsuz, üzgün bir halde, eşi dostu, ailedekileri yardıma çağırdı, oğlunu bu kararından vazgeçirmeleri için onlara yalvardı.

Nikolay Gogol Vasilyevka'daki tatlı yaşama hak veriyordu; komşular arasındaki gidip gelmeler... teklifsizce verilen yemekler... panayırda ya da yakın bir köyde buluşmalar... yapılan piknikler ve bahçe uğraşıları, ya da lamba altında bitip tükenmeyen sohbetler... Sayfiyedeki tüm bu sevimli yaşamlar, lisedeki karışık hayattan, gürültü patırtılardan, budalaca disiplinden sonra, Gogol'ün içini ısıtıyor, rahatlatıyordu... En büyüğü on yedi, en küçüğü de üç yaşında olan dört kız kardeşinin yanında bulunmak da ona zevk veriyordu. Büyük annesi Lizagub'un anlattığı bir zamanların özgür Ukrayna' sının hikayelerini, yine aynı zevkle dinliyordu. Annesinin ikramları da ayrıca minnet duyguları içinde onu çok etkiliyor, ailenin nefis ev yemekleri ağzını sulandırıyordu. Gogol'e evi ne denli çekici olsa da, o bu kararından vazgeçmeyecekti, çünkü emir 'yukardan' geliyordu; ona başkentin yolunu gösteriyordu... Oraya gidecekti, bundan ötürü de sel gibi gözyaşlarına gerek yoktu. Ama ortaya bir sorun çıkmıştı, dayısı Kosyarovskiy Luga'ya yerleşmek için Ukraynayı terk ediyordu. Ailenin bu iki güçlü kişisinde ayrılmaya Mariya İvanovna dayanabilecek miydi? Nikolay Gogol 8 Eylül 1818'de on dokuz yaşının tüm güveniyle Kosyarovskiy'e bu gidişten vazgeçmesini şu mektupla bildirdi:

"Sizi böylesine sevenleri terk edip gitmeniz mümkün mü? Dostluğumuz, aile bağımız, yüreğimizi yumuşatan tüm nedenler namına, rica ediyorum, yalvarıyorum bizi terk etmeyin... Acımasız kararınızdan vazgeçin... Vasilyevka'ya gelin, annemizin koruyucu meleği, tesellisi olun..."

Öte yandan, aynı mektupta, dayısına kendisinin de Sen-Petersburg'a gitmeye kararlı olduğunu ve bu kararından hiçbir şekilde dönmeyeceğini bildiriyordu. Oysa dayıdan istenen fedakarlığı kendisinden isteyemiyordu, mektubunu şöyle sürdürüyordu:

"Kış sonu, kesinlikle Sen-Petersburg'a gideceğim. Oradan da, Tanrı bilir, talih beni nereye yollar... Belki de dış ülkelere gideceğim, birkaç yıl ortadan kaybolacağım... İçtenlikle söylüyorum, eşsiz annem bizlere gereken birkaç kapiği bulmak için, nasıl çırpınacaktır... O, bu çaba içinde sağlığını yitirse de en küçük isteğimiz için buna göğüs gerecektir! Ben gidince onu kim bekleyecek? Şimdiki işkencelerine eklenen, özellikle oğlunun hasret acısını kim yatıştıracak?"

Bu yolculuk için Nikolay Gogol, bin ruble gerektiğini hesaplar, ve her zaman para ihtiyacı içinde olan Mariya İvanovna'yı bu büyük rakam telaşlandırır. Nikolay, bu paraya karşılık, annesinin lehine, babadan kalan hissesinden vazgeçeceğini söyleyecektir. Oysa köyden uzaklaşma isteği karşısında, ev, bahçe, hara ve göldeki hisseden vazgeçmek hiçbir şeydi! Bunun için gerekli kağıtların hazırlanmasını istedi. Gogol buraya ancak zengin olunca dönecekti! Etrafını hediyelere boğacak, kız kardeşlerine yardım edecekti! Olur ya, yönetmenlik işinde başarısız olabilirdi ama, o zaman da başka işlere yönelecekti! Kosyarovskiy'e şöyle yazıyordu: "*Benim yeteneklerimi henüz tanımıyorsunuz. Bazı meslekleri uygulamayı öğrendim. Oldukça iyi bir terziyim, duvarlara freskler boyamayı biliyorum, mutfakta çalışabilirim, aşçılık sanatında oldukça ustayım... Şaka etmiyorum... Anneme sorabilirsiniz... Tanrıya şükür sabırlı ve dayanıklıyım. Oysa eskiden bunlardan yoksundum... Bugün ise amacıma ulaşmak için giriştiğim tüm işlerden vazgeçmeye kararlıyım. Kendimi övmek için söylemiyorum, geleceğim hakkındaki endişeleriniz yatışsın diye söylüyorum. Karnımı doyuracak ekmeği her zaman bulabilirim...*"

Gogol, hayatını kazanmak için becerebileceği meslekleri sıralarken yazarlığından hiç söz etmiyordu. Oysa Vasilyevka'da her zamankinden fazla yazmıştır.

Nejin lisesinde başladığı '***Hans Küchelgarten***' adında aşk dolu kır yaşamının bir dizesini yeniden ele almak istedi. Konusunu Teryayev'in 1820'deki Voss'un '*Luis*' çevirisinden esinlenerek aldı, üsluba gelince, Puşkin ve Jukovskiy'i taklit etti, ama tüm uğraşılarına karşın, kalemi yürümüyor, dizeler birbirine karışıyor, tümüyle can sıkıcı bir his veriyordu. Yazar eserde bir taraftan Hans'a aşık melek Luis'in, ataerkil bir Alman ailesinin mutsuzluğunu çizerken, öte yandan da romantik eserlerdeki gibi hayal peşinde koşan Hans'ı canlandırıyordu. Hans acı çekiyor ama tam olarak nedenini bilmiyordu:

"*Yüreğinin fırtınaları içinde*
Belli belirsiz soruyor kendine
Ne istiyor, neyi arıyor,
Çılgın ruhu nereye uçuyor,
Aşk ve sabırsızlık dahi,
Kucaklıyor sanki dünyayı...

Bu manzum hikayede Geothe'nin ***Werther***'i, Puşkin'in ***Lenskiy***'i, Chateubriand'nın ***René***'sinden birçok şey vardı... Gogol'ün her an zihnin-

den geçenler, bu esere yansıyordu. Baştanbaşa annesine, dayısı Kosyarovskiy'e, arkadaşı Visotskiy'e mektuplarında yazdıkları şeyler, dizeler halinde şiirinde tekrarlanıyordu. Nikolay Gogol da tıpkı '***Hans Küchelgarten***' gibi aile çevresinden kaçmak, yaşamından bir iz bırakmak için uzaklarda kimi büyük eylemleri gerçekleştirmek istiyordu:

"Kararlıyım, mecbur muyum
Burada kalıp yok etmeye ruhumu
Aramamak başka bir amaç
En iyiye yönelmemek
Zafersiz gölgede kalmak
Bu dünyada yaşayan bir ölü olmak."

Nikolay Gogol'ün miskin Nejin insanlarına duyduğu hoşgörüsüzlüğü, Hans Küchelgarten yeryüzündeki insanlar için besliyordu:

"Nefesleri ne zehirli
Yürekleri nasıl yalancı
Düşünceleri nasıl hain
Sözleri ne denli boş!"

'***Hans Küchelgarten***'ın baba ocağına dönüş sevinci, aynen Nikolay Gogol'ün liseyi bırakacağı sırada duyduğu sevinçti:

"Tıpkı mahpus talebe misali
Dilediği o son günü bekler
Derslerin sonu yaklaşırken
Zihni rüyalarda gezer
Düşünceleri onu sürükler
İşte özgür, başlıbaşına,
Kendinden hoşnud, dünyadan hoşnud,
Ama ayrılırken arkadaşlarından
Onlarla bölüştüğü bunca işler,
Kahkahalar, huzurlu geceler,
Düşünür ve kederlenir
Üzüntünün yükü altında
Gizli bir gözyaşı döker."

'***Hans Küchelgarten***'daki kolaylık, orijinalite eksik olsa da, bazı tasvirler cesaret bakımından şiirdeki öteki yanları karşılıyordu. Puşkin'in gerçekçiliğine uyan Nikolay Gogol, pembe bir robdeşambr' dan, tüten kahve cezvesinden, sarı kabuk tutmuş, iştah açıcı peynirden, avluda tavuklar arasında dolaşan bir horozdan söz etmeden duramıyordu.

Bu canlı şeyleri sıralama, onun için zor bir şey değildi, bunların önemi hatiplikten daha azdı... Gogol'e göre sanat ancak asil olursa değerli olurdu. O his ve tumturaklılığı birbirine karıştırıyordu.

'*İtalya*' adıyla bir başka şiir daha yazdı. Bu şiirde Rusya'nın soğuk, sisli başkentine gitmeden bir gece önce, akdenizin o tatlı yaşamını dile getiriyor, Raphael'i hatırlıyordu... Acaba ona bu '*çöl yeryüzünde*' bu '*vaha*'yı görmek kısmet olabilecek miydi? Lisede kaleme aldığı '***Kadın***' adlı bir düşüncesini yeniden ele aldı; bu şiir "*ilahi hatlarıyla sonsuzluğu simgeleyen*" kadına, taşkın bir aşk şarkısıydı... hiçbir kadına yaklaşmamış olan Gogol'ün, ergenlik rüyalarında heyecanla dile getirdiği dokunaklı güzel sözlerdir. Onu, kadından uzaklaştıran baş döndürücü bu seks ayrılığı; birbirinden farklı bir iki vücut yaklaşmasını bile hayal etmeye cesaret edemeyen Gogol, kadını ideal bir sütun üzerine yerleştirerek, ona uzaktan tapmayı yeğliyordu: "*O şiirin kendisidir!... O bir tasarımdır, biz ise birer gerçek yaratığız...*" diyor ve aşk konusunda: "*İnsana ezeli geçmişini bulmayı, Meryem'in günahsız hamileliğini, masum çocukluğunu aratan bir içgüdüsel arzudur... Erkeğin ruhu, kadının ruhuyla birleşip erimek ister ve orada sonsuz Tanrıyı, kardeşlerini, dünyadaki bilinmeyen duyguları ve fenomenleri bulur!..*" diyordu.

İşte yapıtında böylesine iç çektiren bu kadın kahraman: "*Tanrısal cennet tanımı içinde mavi damarlı mermerin kolunu rahatça sarkıtıyor, ayaklarının kıskaç engelinden kurtulan, kırmızı kurdelelerle süslü çıplak ayaklarını azamet içinde hareket ettirerek sanki yerden kesilerek yükseliyordu. Yarı şeffaf göğüsleri nefes alışının ritmine uyarak inip kalkıyor, kıvrımlı kıvrımlı bir örtünün pitoresk çizgileri içerisinde ürperiyordu... Onun gelişigüzel arkaya atılmış gece karanlığındaki siyah bukleleri, alnının üzerine sarkıyor, pırıl pırıl omuzları üzerine çağlayanlar gibi dağılıyordu. Bakışının şimşekleri ruhunuzu tutuşturuyordu sanki.*"

Hayalinde canlandırdığı bu heykelin güzelliğiyle büyülenen Gogol, onu ancak düşlerinde yaşayabiliyordu ve bu hayal, arzunun yerine geçebiliyordu. Eğer bir kadına etiyle kanıyla rastlasa, korkudan bayılabilirdi... En azından onu bırakıp kaçabilirdi. Ama Sen-Petersburg'da bu çeşit bir kadına acaba rastlamayacak mıydı? Lisedeki arkadaşlarının kadın hakkında anlattıklarını hatırladıkça sanki kanı donuyordu. Onlar kadını nefis bir tabak yemek gibi nasıl düşünebilirdi? Oysa obur bir insandı o, kremalı bir pasta ya da bir hindi dolması onu heyecanlandırabilirdi!.. İçi haşhaşlı küçük börekleri yemek için, nerelere kadar yaya yürüyebilirdi... Oysa bu karşı cinse hiçbir iştah duy-

muyordu. İşin en doğrusu yine Tanrı'ya teslim olmaktı! Ulu Tanrı, saati gelince kısmetini, kadınını, karşısına çıkaracaktı. Tek bir işaret buna yeterdi... Ve artık o korkmuyordu...

Haftalar geçtikçe, Mariya İvanovna hükümet merkezine oğlunu salıvermekten daha çok ürküyordu. Oğlu fazla dayattıkça, anne, para durumunun kötülüğünü anlatıyor, karşı çıkıyor, ağlıyordu. 23 Eylül 1828'de yine bir mektubunda Mariya İvanovna: "*Küçük Nikolay işe girmek için sabırsızlanıyor, sanırım onu ancak ekim sonuna kadar alıkoyabilirim...*"[1] diyordu. Annesi onu ancak aralık ortasına kadar alıkoyabildi. Bu arada gereken parayı ucu ucuna biriktirdi ve iç işleri bakanlığında önemli bir yeri olan Troşçinskiy'den Kutuzov'a götürmek üzere bir tavsiye mektubu kopardı. Troşçinskiy çok yaşlıydı, elleri titreyerek mektubu yazdı, Mariya İvonovna'nın içi biraz rahatlamıştı. Şimdi Nikolay'cığı bu mektupla her yerde yardım ve himaye görecekti... Nejin'deki eski lise arkadaşı Aleksandr Danilevskiy ile birlikte yola çıkacaklardı. Bu arkadaşı Vasilyevka'dan otuz fersah uzakta oturuyor, astsubay okuluna gitmek için Sen-Petersburg'a gidiyordu. Gogol Vasilyevka'dan ayrılırken iyi yolculuklar dileyen dostlarına şöyle dedi:

"*Yine görüşeceğiz! artık benden söz etmeyeceksiniz, ya da hakkımda ancak güzel şeyler duyacaksınız!*"[2] Noel yaklaşıyordu ama o, bu günleri ailesi arasında geçirmeyi reddetti. Bir an önce erkek yaşamına başlamak istiyordu... Hava soğuktu. Uçuşan karlar yolları örtmüştü. Arkadaşı Danilevskiy, kapalı bir kızakla nihayet göründü ve hizmetçiler bagajları kızağa yerleştirdiler...

[1] Şenrok, ***Gogol'den mektuplar***, s. 109.
[2] Sofya Vasilyevna Skalon, ***Hatıralar***. (*Tarihi haberci*, 1891).

III

SEN-PETERSBURG'A İLK ADIM

Kış ortasında Vasilyevka'dan Sen-Petersburg'a gitmek üç hafta süren bir yolculuktu. Nikolay Gogol, Moskova'yı bir yana bırakarak, Çernigov, Moghilev ve Vitebsk'e uğrayan en uzun yolu seçti. "*Başkent Moskova'dan geçerek kentin etkisini zayıflatmak istemiyorum*" diyordu. Şiddetli bir soğuk vardı. Her konaklamadaki yedek at değişiminde, posta sürücüsü surat ediyordu. Hanlarda yolculara geliş sıralarına göre değil de rütbe ya da görev derecelerine göre hizmet veriliyordu. 14.üncü dereceden basit bir 'kolej katibi' olan Nikolay Gogol, önüne geçen bu öncelikli kişiler karşısında hiç böylesine bir aşağılık duygusu geçirmemişti. İki genç heyecan içinde durumlarını konuşurken aşağı rütbelilik ve aşağılanışları Sen-Petersburg'a varış heyecanıyla gidermeye çalışıyorlardı. 'Kibitka'[1] adlı kapalı kızak, kar yığınları arasından kayıp giderken, rüzgar bora gibi esiyor, soğuktan donduruyordu. Bitip tükenmek bilmeyen kurşun rengindeki ovalar birbirini kovalarken, sanki beyaz bir kabuğa sarılmış tek tük köyler, uzaklarda beliriyor, saman, ot, katran kokusu, han molaları, peş peşe sürüp gidiyordu. Rusya üzerindeki uzun yürüyüş, sanki Nikolay Gogol'e bitmeyecekmiş gibi geliyordu. Kardan başka bir şey görmeden, sanki yine aynı noktaya dönülecek gibiydi. Ama son durak adları umut vericiydi, menzile yaklaşılıyordu... Sonunda bir akşam, uzaktan birden bire Sen-Petersburg'un ışıkları görünüverdi. Müthiş soğuğa rağmen, Gogol, kenti bir an önce görebilmek için zaman zaman arabadan sarkıyor ve dakikalarca öyle gidiyordu. Toprak hizasındaki binlerce pırıltı Danilevskiy ve Gogol'ü hayran bırakır ve arabayı durdurarak kızaktan indiler, topuklarının üzerinde doğruldular, bu buz, taş ve ışıktan meydana gelen serabı heyecanla seyrettiler.

---

[1] Üstü kapalı bir çeşit kızak.

Amirallik kulesi bir rüya gibi kentin üzerinden yükseliyordu. Siyahlı beyazlı bir geçit kolu önünde bir görevli, nöbet bekliyordu. Gogol'ün yirmi altı yaşında, güçlü kuvvetli uşağı Yakim, efendisini üzeceğinden korkarak arabaya binmesi için yalvarıyordu... Kibitka'da yerlerini alan bu iki arkadaş daha başka şaşkınlıklarla da karşılaşacaklardı. Baskül gibi geçit kolu, ağır ağır kalktı, atlar tırısa geçerek kente girdi. Nikolay Gogol, '*Noel Gecesi*' adlı yapıtında kenti şöyle anlatacaktır: "*Tanrım! Bu ne gürültü... Ne şamata... Ne bol ışık... İki tarafta yükselen dört katlı binalar... Nalların tıkırtısı... Tekerleklerin gıcırtısı... Duvarlara yansıyan evlerin heybeti... Adım başı beliren yüksek evler... Zangır zangır sarsılan köprüler... Uçar gibi koşan saltanat arabalarının, fayton ve yolcu arabacılarının haykırışları... Her yöne doğru kayıp giden kızaklar... Patenlerin altında ıslık çalan kar... hayvanların birbirlerine sokuluşları, itişişleri... Kandillerle süslü evlerin yanında dev gölgeler... onların duvarlar üzerinde dans edişleri ve damlara, bacalara tırmanışları...*"

Ama bu hayranlık kısa sürer. İki arkadaş önce kalabalık bir mahallede, Kokuşkin köprüsüne yakın Gorohovaya sokağında ucuz bir evde kalırlar. Nikolay Gogol ertesi sabah "*Neva'ya bakan şirin bir oda*" yerine, pencereleri karşı evin sarı, kirli duvarını gören, tavan arasındaki pis ve soğuk bir odada gözlerini açar. Yolda üşütmüştür, yataktan kalkamaz, ona bakan uşağı, sıcak çay getirir, vantuzlar çeker. Danilevskiy gündüzleri yoktur, akşamleyin dönüşte Petersburg'a ait bir sürü hikayeler ve rastladığı kişileri anlatmaktadır.

Gogol, biraz iyileşince, evi değiştirmeye karar verir, önce Danilevskiy ile iki odalı bir daireye taşınır, bir süre sonra da arkadaşından ayrılarak uşağı ile Grand Meşçanskaya sokağındaki, daha sevimli bir eve yerleşir.

Orada başkentin ışıklı rıhtımlarından, aydınlık meydanlarından, mermer saraylarından çok uzaktadır. Grand Meşçanskaya'da -orta yaşta, kıranta, saygılı, sessiz ve kaygılı insanlardan meydana gelen- fakir elişçisi, orta halli esnaf, ikinci sınıf memur gibi birtakım küçük insanlar oturuyordu. Evin sol cephesindeki sundurma döküntü dolu bir avluya açılıyor, tüm atölyeler çöplerini oraya döküyordu. Gogol annesine yazdığı bir mektupta şöyle anlatır: "*Kiraladığım evde, iki terzi, bir şapka satıcısı, bir ayakkabıcı, bir çorap imalatçısı, bir porselen tamircisi, bir kumaş temizleyicisi, bir pastacı, bir sütçü, bir kürkçü, bir tü-*

tün satıcısı ve dahası bir de ebe oturuyor Böyle bir binanın her odasının kapısında bir sürü yazılı tabelanın bulunması pek doğal!"[1]

Bu çalışkan mahallede her ne kadar mahrumiyetten, felaketten konuşulsa da, kentin merkezinde şöyle bir dolaşınca yine de başınız bir topaç hızıyla dönebilirdi. Işıklı zengin vitrinler, şık insanlarla dolup taşan kahveler, göz kamaştıran afişlerle süslü tiyatrolar gibi, parasız yayalar için daha nice baştan çıkartıcı delilikler görülür. Oysa kasabada fakirlik, geniş beylik toprakların yalnızlığı içine vakarla çekilmiştir; burada ise her sokak başında kanınızı kızıştıran bir hastalık görülür. Bumunuzun dibinde bu erişemediğiniz şeyler, sonunda giderek şeytani bir sabit fikre dönüşür... Mideniz boş, diliniz damağınıza yapışmış, bu ziyafetlerin dışında yaşarsınız... ara sıra ona katılsanız da, para suyunu çekince, haftalar boyu pişmanlık içinde kendinizi suçlarsınız...

Kuşkusuz, Sen-Petersburg'daki yaşam, giyim kuşam gerektiriyordu. Hayat korkunç pahalıydı. Gogol annesine şöyle yazıyordu: *"Frak ve bir pantolon iki yüz rubleye mal oldu bana; şapka potin, eldiven, paltomun biçimini değiştirmek, ona bir kürk yaka taktırmak için üç ruble daha harcadım."*[2] Gogol her ne kadar şık giyinmek istese de, yine kentin insanlarıyla aşık atamıyordu. Onların tümü de ona, sıradan, aynı şekilde görünüyordu: Rütbeden başka bir şey düşünmeyen bir sürü otomatik kişilerdi onlar. Bürokratik disiplin cehennemi içinde, rengi solmuş bir romantizm taşıyorlardı.

Gogol, daha 3 Ocak 1829 başında, annesine yazdığı mektupta kent hakkındaki izlenimlerini şöyle kaydeder: *"Sen-Petersburg, düşündüğümden bambaşka bir kent. Onu çok daha güzel, çok daha görkemli canlandırırdım gözümde. Hakkında tüm söylenenler yanlışmış..."* Birkaç hafta sonra ise yine: *"Sen-Petersburg, ne Avrupa başkentlerine ne de Moskova'ya benziyor... Bence her kent her yönüyle içinde yaşattığı insanların özelliğini de taşır. Oysa Sen-Petersburg'da bu damgayı göremezsiniz... Yabancılar bizim geleneklere uyarak bizden olmuşlar. Rusya ise yabancıları öykünmüş; ne kendilerine ne de yabancılara benziyorlar. Kentte görülmemiş bir suskunluk egemen... Halkın ruhunda hiçbir coşku eseri görülmüyor... Herkes bürolarda çalışıyor, ancak kendi işinden söz ediyor, yönetim işlerinden, meslektaş ilişkilerinden başka söz yok. Miskince işler, küçük ihtiyaçlar, bu insanların yaşamında sanki her şeyi tırpanlamış, ezmiş. Kaldırımda bazıla-*

[1] Annesine yazdığı 30 Nisan 1829 tarihli mektup.
[2] Annesine yazdığı 3 Ocak 1829 tarihli mektup.

rına rastlamak çok eğlenceli, kimi kafasındaki düşünceye gömülmüş kendi kendine konuşuyor, homurdanıyor, kavga ediyor. Bir başkası ise, vücut ve el hareketlerini bunlara ekliyor..."[1]

Sokağa attığı ilk adımda, henüz bir büronun eşiğine adım atmadan, Nikolay Gogol'e sanki memurluk sıkıntısı malum olmuştu. Gözünün önünde soluk tenli suratlar, küme küme dosyalar, mürekkep lekeli parmaklar, adi entrikalar ve kul köleliği simgeleyen terbiyeli öksürükler canlanıyordu... Peşinde koştuğu talih, buralarda mıydı? Ama insan birdenbire bir Troşçinskiy durumuna erişemezdi ya! Gogol kendisine tüm kapıları açacak özellikle L.I. Kutuzov'a yazılmış birkaç tavsiye mektubuna güvenerek memleketini terk etmemiş miydi? Ama bu bir el işaretiyle ona gelecek sağlayabilecek kişi, hastalanmıştı. Şimdilik akıllıca iş, onun iyileşmesini sabırla beklemek, vakit yitirmeden ikinci derecedeki kişilerle konuşmaktı. Kutuzov iyileşti, genç Gogol'ü, gerçekten çok nazik karşıladı, onunla senli benli konuştu ve elinden geleni yapacağını söyleyerek verilen vaadi fazla açıklamadan onu başından savdı. Öteki koruyucu melekler bronz işlemeli akaju bürolarının arkasından yine baştan savma birtakım sözler ettiler, Gogol'e uygun olan boş dairelerde ancak bir katipliği önerdiler. Oysa daha önemli bir tekliften bile alınan Gogol, annesine şöyle yazıyordu:

"*Bana yılda bin rublelik bir iş veriyorlar. Kira ve ev masrafıma yetişmeyecek bu paraya karşılık, ben nasıl saygınlığımı, kıymetli zamanımı satabilirim? Bu durumda ancak günde iki saatim boş. Geri kalan zamanımı masaya çivilenip bu beyefendi şeflerin saçmalıklarını, bunak hayallerini deftere geçirmekle mi geçireceğim? Birkaç seçeneğin başlangıcındayım; bazılarının üzerinde durmadan şimdilik henüz karar vermek istemiyorum.*"[2]

Gogol, bu şerefsiz işleri azametle reddettikten sonra, annesinin sürdürdüğü para yardımlarından dolayı, hiçbir vicdan rahatsızlığı duymuyordu. Kimi zaman kendisini, ideali için tüm mahrumiyetlere hazır bir stoacı olarak gösteriyordu ve: "*Bu son günlerde büyük sıkıntılar çektim ama ne çıkar, bir hafta öğle yemeği yemeden geçirmek güç olmadı!*"[3] Kimi zaman da ayda yüz yirmi rubleden az parayla yaşamaktan gocunmuyor ve annesine "*gıdalı yemek yemem, beslenmem gereksiz!*"[4] diye yazarken, kimi zaman da acele

[1] 30 Nisan 1829 tarihli mektup.
[2] 22 Mayıs 1829 tarihli mektup.
[3] Annesine yazdığı 30 Nisan 1829 tarihli mektup.
[4] Annesine yazdığı 30 Nisan 1829 tarihli mektup.

para yardımı isteyerek: "*Şu sıralarda sizce mümkün olamayacağını biliyorum ama bu isteğimi tekrarlamamak için kendimi zor tutuyorum... üç yüz rubleye gerçekten ihtiyacım var...*"[1] diye yazıyordu.

Mariya İvanovna, oğlunun o gurbet ellerinde açlıktan, soğuktan öleceğini düşünüyor, deliye dönüyordu. Sağdan soldan borç para istiyor, topraklarını ipotek ediyordu. Bakır kazanı satışa çıkarıp, oğlunun istediği parayı destekleyici bir mektupla birlikte ona gönderiyordu.

Gogol'e gelince, kendini şimdi Sen-Petersburg'da daha az yalnız, daha az kötü hissediyordu. Nejin lisesinden gelen, kendi gibi kötü bir evde barınıp, para sıkıntısı çeken, ama mutluluk dolu bir kaç eski arkadaşa rastlamıştı. Üstelik muhafız alayı astsubay okuluna giden arkadaşı Danilevskiy de pazarları serbestti... yine Güzel Sanatlar Akademisindeki Mokristkiy'i, Nikolay ve Basil Prokopoviç kardeşleri, İvan Paşçenko, Grebenka, Kukolnik ve Lyubitch-Romanoviç gibi gençleri de sık sık görebiliyordu. Gençler kimi zaman birinde, kimi zaman bir başkasında toplanıyorlardı. Sırası geldikçe de her biri 'Küçük-Rusya' yemekleri pişiriyor, şimdi uzakta kalan o taşra hatıralarını yeniden yaşıyorlardı. Nikolay Gogol, Vasilyevka'nın özlemini çekmiyordu ama yine de hayalinde toprak sahiplerinin rahat yaşamı, köylülerin ilkel gelenekleri, Ukrayna'nın berrak gökyüzü nostaljik şekilde canlanıyordu. Aklına büyük annesinin, annesinin, evin emektar hizmetkarlarının anlattıkları hikayeler geliyor ve onları kopya edip biraz para kazanmayı düşünüyordu. Başkentte Ukrayna masalları ve türküleri çok revaçtaydı. Her halükarda bunlar hakkında fikir edinmek zor değildi, annesine şu mektubu yazdı:

"*Sizin keskin ve nüfuz edici bir zekanız vardır. Şu bizim 'Küçük Rusya' adet ve geleneklerimizi iyi bilirsiniz. Bunlar hakkında tüm faydalı bilgileri bana mektupla yazmayı sanırım reddetmeyeceksiniz... Gelecek mektubunuzda sizden bir köy Diakos (papaz) giysisinin tasvirini istiyorum; cübbesinden çizmelerine kadar, her giysi parçasının tam adlarıyla, vatandaşlarımızın eski diliyle, eski gelenekleriyle, tam olarak bilmek istiyorum. Örneğin kurdelelerin, köylü giysilerinin, gelin ve köylü elbiselerinin adlarını yazmanızı bekliyorum. Hetman devrine ait kostümlerin de aynen kesin ayrıntılarına ihtiyacım var. Bir düğün töreninin özelliğini, tasvirini, Noel dini şarkılarını, Sen-Jean gecesi ve... su perileri üzerine yazılmış şarkıları bilmek istiyorum. Bun-*

[1] Annesine yazdığı 22 Mayıs 1829 tarihli mektup.

lardan başka cin, peri masallarını, Rus folklorundaki Domovoy[1] *hakkında bilgileri, bunların isimlerini ve karakterlerini öğrenmek istiyorum Halk arasında birçok inançlar, korkulu hikayeler, batıl inançlar, değişik menkıbeler vardır. Bunların tamamı beni çok ilgilendiriyor."*[2]

Gogol annesinden ısrarla istediği bu bilgileri, gerçekten ne yapacağını henüz bilmiyordu, onlardan belki bir hikaye ya da etnografik bir eser çıkarabilirdi... ama şimdilik bavulunda getirdiği '***İtalya***' adlı kısa dizeyi ve '***Hans Küchelgarten***' adındaki manzum hikayeyi yayınlamayı düşünüyordu.

Mademki birdenbire büyük bir devlet adamı olamıyor, insanlığa hizmet edemiyor, ve bir odaya tıkılıp, kağıtlar arasında boğulmaktan nefret ediyor, o halde yeteneğinin bir başka tarafından faydalanması gerekirdi. Dizelerini yayınlayarak para kazanabilirdi! Bunda utanılacak bir şey yoktu. Ama kime başvurmalıydı? Taparcasına sevdiği Puşkin tarafından desteklenmesini ne kadar isterdi! Gogol cüret edip şairin evine gitti, kapının önüne gelince bir sıkılganlıktır aldı onu, eli ayağı titriyordu. Bir pastacıya girerek kendine gelmek istedi, bir kadeh likör yuvarladı ve yeniden hücuma geçti. Çıngırağın sesini duyan uşak, kapıyı açtı ve efendisinin onu kabul edemeyeceğini söyledi. "*Dinleniyor*" dedi uşak. "*Muhakkak bütün gece çalışmış olmalı!*" diye hayranlıkla mırıldandı Gogol. Uşak yineleyerek, "*Nasıl olur? Efendim gece kağıt oynar*" diye cevap verdi. Nikolay Gogol aldanmıştı, geri döndü ve bu girişimini bir daha asla yinelemeyecekti. İlk hamle için Gogol amacını fazla ileri götürmüştü.

Alçak gönüllülük edip '***İtalya***' şiirini '*Vatan Çocuğu*' adlı dergiye gönderdi ve dergiyi yöneten Bulgarin'den dizelerinin imzasız olarak yayınlanmasını rica etti. Bulgarin meslektaşlarının sevmediği ama yine de hükümetin güvenebileceği bir kişiydi. Bu anonim mektup sahibinin isteğini kabul etti. 23 Mart 1829'da Nikolay Gogol tam yirmi yaşındayken, yüzlerce nüshalık bir broşürde şiirlerini okuyabilmişti; metnin altında sadece 'imzasız' sözcüğü yazılıydı. Gogol'ün bu eseri basında hiçbir yankı uyandırmadı ama yine de genç Nikolay büyük bir gurur içindeydi. Mademki '***İtalya***' şiiri gün ışığına çıkabilmişti, '***Hans Küchelgarten***' adlı eserine de yol açılmış sayılabilirdi.

---

[1] Rus folklorundeki ailevi nitelikler.
[2] Annesine yazdığı 30 Nisan 1829 tarihli mektup.

Bu kez artık romanını kendisi yayınlayacaktı. Annesinin gönderdiği paraları topladı, yayıncıları dolaşıp, pazarlığa girişti. Sonunda Pilyuşar adında biriyle anlaştı. Ama metni teslim edeceği sırada bir kuşkudur aldı onu, eseri yüz kez okudu, dizelerin orasını burasını düzeltti, beklenen başarı sevinci içerisinde oraya buraya virgüller kondurdu. Sonra birden yine bir başarısızlık duygusuna saplandı. Öylesine önem verdiği eserini birkaç hevesli gazete eleştiricisine mi teslim edecekti? Kötülenemeyecek bir eseri yazmaktansa Nikolay Gogol imzasıyla yayınlamamak daha akla yatkın değil miydi? Gogol'ün bir çok arkadaşları vardı ama o kimseye danışmak istememişti. '***Hans Küchelgarten***' adlı eserini yayınlamak fikrini herkesten gizli tutmuştu. Korkaklık yüzünden böyle bir sır zevkinden nasıl vazgeçerdi? Ah! gizlilik ne güzel bir histi! ve 'V. Alov' takma adını seçti. İhtiyatlı olmalıydı, kurnazlık edip eserin başına *"İdil'e Önsöz"* diye sözde yayımcı tarafından yazılmış gibi gösterilen şöyle bir yazı koydurttu:

"Eğer yazar bazı önemli durumlarla bu eseri yayımlamaya teşvik edilmeseydi gördüğünüz bu yazı gün ışığına çıkamayacaktı. Okuyacağınız bu manzume on sekiz yaşındaki bir gence aittir. Hataları ve yeteneği üzerinde onu yargılamak istemiyoruz, bu işi aydın okuyuculara bırakıyoruz, gene de şunu işaret ederek, bu 'İdil'in bazı dizeleri yitmiştir diyoruz; oysa bu eksikleri, esere bütünlük verecek ve kahramanının karakterini daha iyi çizecekti; yine de en azından bir genç yeteneği bu eserle okuyuculara tanıtmaktan gurur duyuyoruz."

7 Mayıs 1829'da sansürden izin çıkar çıkmaz, artık Nikolay Gogol manzum hikayesinin birinci nüshasını eline alarak bu mucizeyi seyredebiliyordu: Bu gerçek bir kitaptı, basılı bir kitaptı! Mavi kapağında, yazarın ve yapıtın adı yazılıydı. Fiyatı elli rubleydi, mürekkep ve taze kağıt kokuyordu! Tanımadığı yüzlerce, binlerce okur, bu parayı verip kitabı satın alacaktı. İçindeki kahramanın romantik talihine gözyaşı dökecekti. Dizelerin ahengine bayılıp bu esrarengiz V.Alov imzasını tanımak isteyecekti. Bu haz içinde, Nikolay Gogol akılsızca bir heyecana kapıldı. Öyle ki duygularını frenlemese daha şimdiden kendini Puşkin'in yakın bir dostu sanacaktı. Sabırsızlık içinde kıvranıyordu. Zaman zaman kitapçılara gidip, satış durumlarını yokluyordu. Ama ne yazık ki günler geçiyor, vitrindeki kitabının kümeleri azalmıyordu! Puşkin'den de hâlâ ses seda yoktu. Basın da susuyordu. '***Hans Küchelgarten***' yapıtı sanki ağır bir taş gibi suyun dibine gömülmüştü. Ama çok geçmedi ve eleştirmenler birden uyandı. Otorite sahibi

N.Polevoy, kendi gazetesi olan '*Moskova Telgrafı*'nda şöyle bir yazı yayınladı: "*M.Alov sözde bu dizeleri yayınlamak istememiş, bazı önemli durumlar onu buna zorlamış. 'Keşke daha önemli durumlar çıksaydı ve ona bu dizeleri yayınlatmak fırsatını vermeseydi!' diyoruz biz.*"

Gogol'e '*Kuzey Arısı*'ndan aynı sesler gelmekteydi: "*süsleme ve üslup bakımından bu dizeler öylesine yeteneksiz, öyle tüyler ürpertici sahnelerle dolu, içinde öyle şuursuz cümleler görünüyor ki, eğer bu genç yetenek denemesini ortaya çıkarmasaydı, sanırız dünya bir şey yitirmeyecekti...*"

Nikolay Gogol'ün yüzüne bu acı sözler bir şamar gibi indi. Nejin'deki sınıf arkadaşlarının alaylarını bile bastırdı. Ne iyi etmişti de bu takma adın arkasına saklanmıştı Gogol. Hiç olmazsa bu utanç verici olaydan etrafındakilerin haberi olmamıştı. En yakın arkadaşları bile bu talihsiz Alov'u tanımamışlardı... Puşkin'i hayran bırakmak isterken nasıl da yükseklerden aşağı yuvarlanmıştı! Bu eleştirilere başkaldıramayacak, iyisi mi, onlara hak verecekti. '***Hans Küchelgarden***'den tek dize bile belleklerde kalmaya layık değildi sanki. Ama bu utancı giderebilmek için bir çare vardı... Temmuzun son günleriydi. Sen-Petersburg kenti rutubetli bir sıcak içinde boğuluyordu, açık pencerelerden içeriye kanalların tuzlumsu kokusu doluyordu. Nikolay Gogol, bir araba kiraladı; uşağı Yakim'i de yanına aldı. Kentin bütün kitapçılarını dolaşarak, ***Hans Küchelgarten***'den geri kalan tüm ciltleri satın aldı, öfkeyle, yeisle sicimli paketleri arabaya yükledi, ama-bu utanç verici yükü, arkadaşı Prokopoviç ile paylaştığı ve kimi zaman arkadaşlarının da toplandığı daireye götüremezdi, tüm gözlerden uzak, gizli bir yer aramalıydı... Aklına Voznesenskiy sokağındaki otel odalarından biri geldi. Oraya gitti, uşağın yardımıyla sobayı tutuşturdu ve gıcır gıcır yepyeni kitapların hepsini yaktı.

Sahifeler iyi yanmıyordu, kararıyor, tütüyordu... Sonunda, alevler yükseldi. Gogol'ün hayalleriyle birlikte onları temizledi... Bu kutsal ateş içerisinde Gogol'ün ruhu yeniden canlanıyordu ve Gogol, bu küçük yangını, hayranlıkla uzun uzun seyretti... Nihayet her şey bitti ve acısı hafif bir üzüntü içerisinde sona erdi.

Eve döndüğünde bu kitap yangınından kimseye söz etmedi ama, yaşamının boş ve gereksiz olduğunu gördü. Bu başarısızlıktan sonra ne yapabilirdi Gogol? Zaten birkaç haftadır '***Hans Küchelgarten***' gibi yabancı bir ülkeye gitmek, değişik bir kubbe altında serpilmek, başarılı

olmak istemiyor muydu? "*Kendi kendisinden kaçmak, bütün çevresini unutmak, böylelikle biraz avunmak*" için bir Avrupa gezisi yapmaya karar verdi. 22 Mayıstan bu yana, annesini mektuplarıyla bu seyahate hazırlamıştı. Ama her zaman olduğu gibi ilk adımları atarak yine bir projesinden söz etti, düşüncelerini haklı kılan olmadık durumlar uydurdu. Ve Mariya İvanovna'nın siteminden kurtulmak için gezi masraflarını bir arkadaşının yükleneceğini söyledi ve şöyle yazdı:

"*Aslında çok masraflı olan bu gezi bana bedavaya gelecekti... Tüm masraflarım, tüm isteklerim karşılanacaktı. Ama ne yazık ki yine bir talihsizlik! Bu vaatleri yapan cömert arkadaş birden bire öldü... ve tüm projelerim suya düştü. Şimdi ise bu korkunç acının zehrini yudumlamaktayım. Düşlerimin yok olmasına mı, bu vefalı arkadaşımın ölümüne mi yanayım? İşte kör talih onu da elimden aldı!..*"

Gogol, kalemiyle yarattığı bu hayali kişiyi gömdükten sonra, kendi kendine şöyle düşündü: En azından bu gezi ve masraf fikrini annemin aklına soktum. Oğlunun yabancı ülkelere gideceğine karar verince de, paraya ihtiyacı olacağını şimdi biliyor... Gogol'ün günleri artık annesini merak içinde bırakmak, serüvenini hayal etmekle geçiyordu. '***Bir Yazarın İtirafları***'nda şöyle yazacaktır:

"*Tuhaftır! Çocukluğumda olsun, okul sıralarında olsun, devlet hizmetine girmeyi düşlediğim yıllarda olsun, büyük bir özverinin beni beklediğini düşünür, özellikle vatanıma hizmet için eğitimimi ülkemden uzaklarda gerçekleştireceğimi sanırdım. Ama bunun nasıl olabileceğini hiç düşünmez, dahası üzerinde bile durmazdım. Kendimi ülkemden uzak, yabancı topraklarda yorgun, bitkin hayal ederdim. Bu manzara peşimi bırakmaz, hüzün içinde bırakırdı beni.*"

Sen-Petersburg'da Gogol için her şey nesirdi. Şiirsel yanına gelince, onlar belki de sınır ötesinde çiçek açabileceklerdi. Uzak ülkelerde gerçekten de bir aşk, bir akıl, bir güzellik bulunmalıydı. Tüm bunlar öncülerin, kaşiflerin ülkesinde, bakir topraklarda varolmalıydı! Kendisine gereken şey de buydu, ama bir gurbet yaşamının en ucuz şekilde gerçekleşmesi gerekirdi. Örneğin Almanya! Sevecen ve romantik Almanya olabilirdi ama birkaç ruble yüzünden oraya gidemiyordu... Tam o sırada annesi Mariya İvanovna, ipotekteki Vasilyevka'nın taksitleri için ayırdığı yüklü bir para göndermişti. Gökten inen bu para Nikolay Gogol'e Tanrının kendisiyle birlikte olduğunu hissettirdi. Gelen parayı seyahate değil de, Vasi Kuruluna yatırmak budalalıktı. Vasi Kurulu bekleyebilirdi ama Gogol bekleyemezdi... Para tomarları eline geçer

geçmez Lübeck kenti geldi aklına! Ama neden Lübeck'ti? Bunu kendisi de bilmiyordu. Bu kentin ismi hoşuna gidiyordu. Çan sesine benziyordu. Oraya gitmeliydi, unutmak için, düşüncelere dalmak için gitmeliydi... İş artık annesine bu yolculuğu bildirmeye, emanet edilen bu paranın başka hedefe kullanılacağını yazmaya kalmıştı. Bu isteğini her gün erteleyerek vicdanını rahatlatmak istedi... Zaten Gogol'ün baba mirasından payına düşeni alması doğal değil miydi? Annesinden bir vekalet almaya karar verdi; pullu bir kağıtla birlikte ona şöyle yazdı:

"*Çok sevgili anneciğim. Bir oğulun annesine olan bağlılığı, onu rahat yaşatabilecek emin temellere dayandırmaktır.*" Gogol bundan sonraki günlerde ise annesine hakkı olan taşınmaz mallar ve demirbaş köleler hakkında ayrıntılı bilgiler göndermeyi, dokümanlara 23 Temmuz 1829 tarihini atıp, onları '*14. dereceden memur Nikolay Gogol Yanovskiy*' imzasıyla yollamayı düşünecek ve sonunda da bu açıklamalı mektubu kaleme almak için masasının başına oturacaktır. Ama bu yeni ufukları hangi nedene bağlayacaktı? Nasıl bir bahane bulacaktı? Aklına ilk gelen neden '*yükseklerdeki ulu Tanrının isteği*' oldu. Zira, dindar Maria İvanovna'nın anlayabileceği bir dildi bu; ona şöyle yazdı:

"*Her şeye kadir olan Tanrının eli üzerime değdi... bana hak ettiğim bir ceza yükledi. Ama bu ne müthiş bir ceza! Ne budalaymışım ben! Tanrının bahşettiği bu ruh yükselişlerine karşı gelmişim! Bu susuzluğumu safahat içinde bir yaşamla yatıştırmayı düşünmüşüm! Tanrı benden adımlarımı yabancı topraklara yöneltmemi istiyor. Sessiz ve yalnız, bitip tükenmeyen bir görev içinde, ihtiraslarımı dizginlemeyi öneriyor. Yavaş yavaş zirveye yükselmemi, etrafıma mutluluk dağıtmamı, dünyaya faydalı olmamı düşünüyor. Ben ise bu ilahi uyarılara kulak vermeye cesaret edememişim! Yaşamlarını boşa harcayan birçok memur gibi bu başkentte sürdürmeyi yeğlemişim. Bu çeşit insanlar en büyük mutluluğu ancak ellisinde bir devlet şuralığına yükselmekte bulurlar. Edepli bir yaşam içinde, insanlığa bir iyilik sağlayamadan yüksek maaşa erişirler... Bana gelince, burada kalıp bir işe girmeyi düşünmüştüm. Ama işte Tanrı razı olmadı. Her taraftan başarısızlığa uğradım. Dahası, çok gariptir ki hiç beklemediğim yerlerden bile geri çevrildim. Oysa; hiçbir yeteneği, desteği olmayan kişiler bile, benim giremediğim işleri kopardılar. Tüm bunlar, yaşamımda Tanrısal bir müdahalenin açık seçik işareti değil miydi? Beni doğru yola sokmak için Tanrının uyguladığı bir ceza değil miydi? Ama gene de ben bir ödül umuduyla aylarımı burada geçirmiştim...*"

Nikolay Gogol bu karmaşık, mistik çileyi böylece çözümledikten sonra, bu girişimden biraz daha emin oldu. Ama mektubu tekrar okuyunca fazla inandırıcı bulmadı, kaçışını bağışlatmak için bir başka neden göstermeliydi... Bir önceki mektupta bir yalan uydurmuş, genç yaşta ölen cömert bir arkadaştan söz etmişti... Bu kez zalim ve güzel, ulaşılamaz bir kadından söz etmeyi düşündü. Hayal ettiği bu kadın, Tanrıdan sonra gelen meleklerden biri olmalıydı. Oysa Gogol aslında Sen-Petersburg'a geldiğinden beri hiçbir duygusal aşk geçirmemişti... Başka cinsten hiçbir yaratıkla ilişki kurma hissi duymamıştı... Zira bu uzun saçlı, tatlı gülümseyişli yaratıklara, en ufak bir yakınlaşma kanını dondururdu onun! Ama Gogol eline kalemi alınca, hilesinin amacını unutur, kendini gerçekten aşık hissederdi! Çektiği işkencenin ayrıntılarına indikçe de, içindeki acı çoğalırdı! Bu kez neşe ve umutsuzlukla aynı mektupta annesine şöyle yazıyordu:

"Ah! bu ne korkunç bir ceza! Bundan daha beteri, daha zalimi olabilir mi? Güçsüzüm, yazacak kuvvetim kalmadı... Anneciğim, sevgili anneciğim inanın biricik gerçek arkadaşım sizsiniz! Delikanlılarda pek az bulunan dayanıklı bir karakterim vardı benim... Böyle bir zaafı kim beklerdi benden... Ama bu tutkuyu yaşadım ben. Hayır! o yaratığın adını söylemeyeceğim! O benden de herkesten de üstün biri. Bir melek! Bu ad dahi az ona!... Ancak beşeri tutkuları olan bir mabut o. Saçtığı pırıltılarla ta içimize işler... İz bırakarak, gözleriyle ruhunuzu deler... parçalar... bakışlarına hiçbir erkek karşı gelemez... Ah! o sırada görmeliydiniz beni! Başkalarından saklamayı becerdiğim hislerimi kendimden bile gizleyememiştim... Ruhum bir cehennemin umutsuzluğu içerisinde fokurduyor, işkence çekiyordu! Ne korkunç bir durum bu! Günahların cehennemi bile -eğer var ise- böyle korkunç olamaz. Yok, yok, bu bir aşk değil! Böylesine bir aşk işitilmemiş! Sessizce girişimlerimle ruhum darmadağın olmuştu. Onu görmeye susamıştım! Tek bir bakışına bile muhtaçtım! Gün geçtikçe sönmeden, artan, acı veren bu isteğim, onu bir kez daha görebilmekti... Bu korkunç durumun bilincindeydim... yıldım, içime kapandım.. Her şey anlamını kaybetti... Yaşamak da ölüm de dayanılmaz görünmeye başladı bana... Ruhumda olan bitenleri anlayamıyordum! Bu yıkılan ruhuma biraz olsun huzur vermek, yaşamımı sürdürmek için başımı alıp gitmeliydim... Duygulanmıştım... Beni koruyan o görünmeyeni tanıdım... Bana gösterdiği yol için ona dua ettim... Hayır, hayır, huzurumu bozan, kurduğum çürük dünyayı yıkan o yaratık bir kadın değildi! Eğer bir kadın olsaydı, tüm çekici yüzüyle bile, bu anlatılmaz, dayanılmaz etkiyi yaratamazdı

bende. Bu, Tanrı tarafından yaratılmış, Tanrının bir parçası olan bir mahluktu. Tanrı aşkına sakın bana adını sormayın, çok çok yüksekler-dedir o..."

Mariya İvanovna, bir yandan Ulu Tanrı'nın, öte yandan uğursuz bir kadının, Nikolay Gogol'ü kışkırttığını ve Sen-Petersburg'u terk etmesi için zorladığını bildiren bu mektubu alınca, önce oğlunun aklını kaçırdığını düşündü... ama mektubun sonundaki para konusunu okuyunca rahatladı. Mektup şöyle devam ediyordu:

"Gitmeye karar verdim. Ama bu nasıl olacak? Yabancı ülkeye seyahat hem zor, hem de birçok işlemlere bağlı... Ama tam bu işlere girişeceğim sırada -şaşılacak şey- tümü en iyi şekilde çözümlendi: Pasaportumu kolay aldım. Sadece para konusu kaldı... Ama tam umudumun kesildiği sırada Vasi Kurulu için gönderilen para imdadıma yetişti... Faizin ödeme süresini öğrenmek için hemen oraya gittim; 4 ay uzayabilirmiş, ödünç bin ruble için, ayda 5 ruble gecikme zammı varmış... Gerçekten de fazla cesur ve akıllı olmayan bir işti bu, ama başka olanağım yoktu!... Vasi Kurulunun parasını kendime ayırdım ve artık sizden hiç para istemeyeceğimi de söyleyebilirim... Sakın üzülmeyin anneciğim! Bana, böyle tehlikeli bir süre gerekliydi... Benim için bu iyi bir ders olacaktı... Kötü bir yaradılışım var (içtenlikle itiraf ediyorum), fazla şımartıldım! Burada geçirdiğim avare ve tembelce günler de, kusurlarımı artırmış oldu. Şimdi değişmem, moralimin düzelmesi, yeni bir hayata başlamam gerekli. Böylece bir işte çalışarak ruhum serpilip gelişecek!... Eğer mutlu olabilirsem (asla olamam çünkü bu kutsal varlık ruh huzurumu kaçırdı) iyilik ve mutluluk vermek için, tüm yaşamımı hemcinslerime adayacağım, sakın siz bu ayrılıktan korkmayın, çok uzaklara gitmeyeceğim, seyahatim Lübeck kentine... deniz kenarında olan büyük bir Alman şehrine... dünya ticaretiyle ünlü bir kente..."

Mariya İvanovna mektubu gözyaşları içinde okudu, parası dökülüp saçılıyor, oğlu uçup gidiyordu! Gogol'ü Almanya sahiline götüren vapurda kim bilir ne kazalar gelebilirdi başına.

Deniz azgındı. Buharlı gemi kocaman yeşil dalgalarla çatırdayarak yol alıyordu. Dalga sarsıntısıyla kendine gelen Nikolay Gogol, hafiften bir kusma ihtiyacı duydu. Sendeleye, sendeleye güvertede yürüyordu. Bir gece önce hiçbir açıklama yapmadan arkadaşlarından ayrılmış ve bu kaçışı kimse anlayamamıştı. Fazla masraf olmasın diye

uşağını da yanına almamıştı. Yakim, kollarını kavuşturmuş onu dairede bekliyordu. Gemideki tüm yolcular hastalanmış, tayfalar ağızlarında tütün çiğneyip tükürüyorlardı. İki gün yolculuktan sonra nihayet İsveç sahilleri göründü. Bornholm adası, onun çıplak kayalıkları, uzakta yeşillikler içerisinde belirdi. Gökle deniz arasında tam dört gün geçmişti Nihayet Lübeck limanı şafakla beraber kirli ve sisli uzakta göründü. Gemiden inince limandaki hareketlilik ve gürültü Gogol'ü önce şaşırttı, sonra dikkatli dikkatli kenti dolaşmaya başladı; kırmızı tuğla damlı dar uzun evlere, tertemiz avlulara, yiyecek dolu mağazalara hayran oldu... Lokantalar bira içen, pembe yüzlü, şişman Almanlarla doluydu... Sokaklarda genç köylüler, allı morlu çiçekli giysilerle kabara kabara azamet içinde dolaşıyorlardı. Gogol lokantadaki yemeği sürecinde İsviçreli, İngiltereli, Amerikalı turistlere rastladı. Ama her şeyden çok onu yıllanmış yaşlı binalar ilgilendirdi. Onları bir yüzyılı geçmeyen Sen-Petersburg yapılarıyla karşılaştırıyor, buradaki en küçük binaların bile uzun bir geçmişe, zenginliğe sahip olduğunu görüyordu. Vitrayların olağanüstü ışığıyla aydınlanan Gotik Katedraller sanki taştan ormanlara benziyor, onu heyecanlandırıyordu, bu girintili çıkıntılı mimari, insanoğlunun dini duygulara verebileceği en üstün bir anlamdı! Hele öğle saatinde âyin için iki havarisine kapılarını açan bu anıtsal saat! Ya bu Alman ve İtalyan ustaların tabloları! Nejin'den beri eline fırça almayan Gogol, ressam olmayı yeniden hayal etti ama bu merakı tekrar söndü. Yalnızlık içini kapladı... Dilini bile bilmediği bu ülkeye ne yapmaya gelmişti? Belleğindeki '***Hans Küchelgarten***'in dizelerini tekrarladı.

"Karşıkoyulmaz bir hüzün
Birden kapladı gezginciyi
Acı duydu ve kendine acıdı
Neden bu yolu seçmişti"

Böylece Gogol yapıtındaki kahraman gibi, kendini tanımak, kendisiyle yüz yüze gelmek için dünyayı dolaşmak istemiş, üstelik annesini ciddi şekilde üzmüştü. Kendini bağışlatmak için hemen ona bir mektup yazmayı düşündü; ancak o sırada, önceki yalanını tümden unutuverdi. Ne ulu Tanrının isteğini, ne 'yüzü nurlu' kadının vahşetini aklına bile getirmiyordu. Bu yola çıkışının nedenini, hastalığına bağlıyordu. 13 Ağustosta annesine şöyle bir mektup yazdı:

"Beni Lübeck'e gitmeye zorlayan asıl nedeni size açıklamayı unutmuştum. Sen-Petersburg'dayken, ilkbahar ve yaz boyunca hastay-

dım. Şimdi iyileştim ama yüzüm, ellerim, sivilce dolu... Doktorlar sıraca diyorlar. Kanımın zehirlendiğini, temizleyici ilaçlar almamı söylüyorlar. Lübeck'e onsekiz verst uzaklıktaki küçük kasaba Travemünde'ye gidip bir su kürü yapmamı öneriyorlar..."

Gogol gerçekten Travemünde'ye gider, söz konusu kürü aklına bile getirmeden orada üç gün kalır, sonra Hamburg'a uzanır ve her zamankinden daha avare, daha şaşkın tekrar Lübeck'e döner. Orada, annesinin bir mektubu, korkunç bir mektup onu beklemektedir: Annesi ona en kısa zamanda Sen-Petersburg'a dönmesini emretmekle kalmaz, mektuptaki seyahat nedenlerini en kaba şekilde tefsire koyulur. Hastalık hikayesiyle büyük aşk hikayesini birleştirip, oğlunun güzelliğini övdüğü kadından bir zührevi hastalık kapmış olduğuna inanır. Bu şüphe Gogol'ü dehşete düşürür, uydurduğu yalanın kendisine karşı yönlendiğini görür, annesine şöyle cevap verir:

"*Sevgili anneciğim, benim bir safahat kurbanı olduğumu, insanlığın en bayağı seviyesine düştüğümü düşünüyorsun. Sözüyle bile iğrenerek ürperdiğim böyle bir hastalığa yakalandığımı nasıl düşünebilirsiniz? Sizden ilk defa -dilerim Tanrıdan sonuncusu olsun- böylesine korkunç bir mektup alıyorum! Onu okurken kendimi lanetledim... Melekler gibi böylesine temiz bir ana babadan, nasıl ahlaksız bir canavar doğabilir dedim! Ben, hiçbir ahlaksızca davranışta bulunmadığıma size Tanrı huzurunda yemin edebilirim... Ve buradaki yaşantımın evdekinden, lisedekinden daha temiz olduğunu söyleyebilirim. Hele özellikle, bu hastalığa yakalandığımı sanmanıza hiç akıl erdiremiyorum... Mektubumda, bu çeşit rahatsızlığa dair sanırım bir şey yazmadım.*"[1]

Bu kez Gogol aynı mektupta gidişinin nedenini, yüzünde ellerinde sivilceler döktüren, sıraca hastalığı yalanını tümden unutur ve sakin sakin mektubuna şöyle devam eder:

"*Sanırım size nefesimi kesen bir ciğer rahatsızlığımdan söz etmiştim. Tanrıya şükür şimdi iyileştim. Ah! bilemezsiniz ne berbat durumdaydım! Bir tek gece rahat uyuyamıyordum! Rüyalarımda bile güzel şeyler düşleyemiyordum!.. Aklımda hep size verdiğim bu yanıltı, çektirdiğim üzüntü ve azap vardı...*"

Gogol artık baba evine dönmeye karar verdi, zaten elindeki para da suyunu çekmek üzereydi, soğuk ve kirli Lübeck'de sokakları arşınlamaya ne gerek vardı? Onu getiren gemiye tekrar atladı...

---

[1] 24 Eylül 1829 tarihli mektup.

Prokopoviç, bir akşamüstü eve dönerken, neşeli neşeli ekmekçiye koşan Yakim ile burun buruna geldi ve onun bu neşesini efendisinin dönüşüne bağladı. Gerçekten de Gogol evdeydi, bavullarının ortasında yorgun ve mahzun oturuyor; Prokopoviç'in sorularına baştan savma cevaplar veriyordu. Almanya gezisinden söz etmek istemediği belliydi. Prokopoviç ve öteki arkadaşları Gogol'ün suskunluğunu saygıyla karşıladılar. Arkadaşı Prokopoviç dahil, herkes için bu Lübeck seyahati bir sır olarak kaldı.

IV

MEMURLUK

Gogol, sis, yağmur ve para sıkıntısı içinde yine Sen-Petersburg şehrindedir. Vasi Kuruluna ayrılan, ama harcanmış olan bu para nasıl ödenecektir? Eğer ipoteğin taksitleri gününde ödenmezse, Vasilyevka Malikanesi açık artırmayla satılacaktır. İşin asıl felaketi, ailenin yetkili koruyucusu Dmitri Prokofyeviç de haziran ayında ölmüştür. Prokofyeviç'in vasisi yeğen Andrey Andreyeviç Troşçinskiy, Nikolay Gogol'ü çağırıp azarlar ama sonunda bu borcu son kapiğine kadar öder. Dahası, genç akrabasına biraz yardım eder, para verir, kışlık bir de palto hediye eder. İstikbal konusunda da Gogol'e, işi sanatsal değil, ciddi bir şekilde ele almasını önerir. Bir memuriyet bulması için kendisine yardım edeceğine söz verir. Oysa bu vaatten ötürü, Nikolay Gogol birdenbire tiyatroda şans denemek istemiştir. Ömür boyu bir katip olarak kalmak korkusu Gogol'ün bu cüretini kamçılamıştır. Kendi kendine şöyle düşünür; o, Nejin lisesinin sahnesinde başarılı olmamış mıydı? Tanrının kendisine hediye ettiği bu yeteneğini kullanmamak bir cinayet değil miydi? Ve Gogol, şimdiden kendini bir Garik, bir Talma, bir Dmitriyevskiy kadar ünlü görmektedir...

Yağmurlu ve gri bir sabah, Gogol, İngiliz rıhtımındaki kraliyet tiyatrolarının yöneticisi Prens Sergey Sergeyeviç Gagarin'in evine gider. Bu ziyaret için en güzel giysilerini giyer, ama aksilik bu ya, birden bire tutan bir diş ağrısı onu, yanağını bir mendil ile sarmaya mecbur eder. Prensin böyle bir görüntüye pek önem vermeyeceğini, insanlar üzerinde fazla deneyimli olduğunu düşünerek bu ziyareti gerçekleştirir. Önce onu Gagarin'in özel sekreteri genç Mundt karşılar ve ne istediğini sorar.

Gogol, tüm cesaretini toplayarak: - "*Tiyatroya artist olarak girmek istiyorum!*" diye cevap verir.[1]

Mundt, Gogol'ün biraz beklemesini, Prensin henüz hazır olmadığını söyler. Bir pencere kenarına ilişen Gogol ayaklarının altında akıp giden Neva nehrini seyre dalar. Zaman zaman yüzünü ekşiterek, ağrıyan yanağına elini götürmektedir...

"*Sanırım dişiniz ağrıyor! Kolonya getireyim mi,*" diye sorar Mundt.

- "*Hayır; teşekkür ederim, kendi kendine geçer...*" diye mırıldanır Gogol.

Biraz sonra Mundt harekete geçer ve sağa sola koşarak bir sürü kapıyı açıp kapar. Konuğunu müdürün odasına götürecektir. Gogol, yüzünün iki yanı favoriyle çevrilmiş soğuk ve köse yüzlü bir adamla karşı karşıyadır şimdi... ve ona adeta dini bir saygı duymaktadır. Bu kişinin bir bale amatörü olduğu, piyeslerden hoşlanmadığı, konuşmalarında Walter Scott ile Voltaire'i birbirine karıştırdığı herkes tarafından bilinmektedir, ama yine de onun tek bir sözcüğü ile insanın bir meslek seçmesi mümkündür... Misafirlerini ürkütmekten de hoşlanan Prensin arkasında dikilip duran Mundt, şu sahneyi izlemektedir. Prens sorar:

- "*İsteğiniz nedir?*"

Elleriyle şapkasını önünde tutarak Nikolay Gogol tüm cesaretini toplar ve:

- "*Rus tiyatro topluluğuna aktör olarak girmek istiyorum*", der.

- "*İsminiz?*

- "*Gogol Yanovskiy.*

- "*Hangi soydan geliyorsunuz?*

- "*Asillerin soyundan.*

- "*Sizi sahneye çıkmayı özendiren şey nedir? Asil olduğunuza göre, yöneticilik işlerinde bir göreve girebilirsiniz.*

- "*Zengin değilim!*" diye mırıldanır Gogol. "*İdari işlerdeki bir görevin, beni geçindireceğinden kuşkuluyum... Üstelik, bu çeşit işler yaradılışıma uymaz, asıl ilgim tiyatrodur...*" diye cevap verir.

---

[1] Gagarin'in sekreteri N.P. Mundt ile yapılan röportajın bu sahneleriyle ilgili ayrıntılar için: *Sen-Petersburg Haberleri*, 1861, No. 235.

- *"Herhangi bir kimse aktör olabilir mi sizce? Buna bir çeşit yetenek gerekmez mi?*

- *"Belki de ben bu yeteneğe sahibim!*

- *"Olabilir! Tiyatronun hangi çeşidinde yeteneklisiniz?*

- *"Tam olarak bilemiyorum ama sanırım dramatik roller bana uygun..."*

Prens, Gogol'ü alaycı bir bakış ile yukardan aşağı süzer sonra, hafifçe gülümseyerek:

- *"Mösyö Gogol, sanırım komedide kendinizi daha rahat hissedeceksiniz... ama yine de seçenek sizin..."*

Prens, sekreteri Mundt'a döner, topluluğun müfettişi Hrapovitskiy'in Gogol'ü dinlemesini emreder.

Bu dinleme seansı bir sabah Büyük Tiyatroda yapılır. Hrapovitskiy klasik hitabet yanlısıdır. Gogol'ü birkaç aktörle birlikte topluluk rejisörünün bürosunda kabul eder. Bu uzmanlar karşısında bizim acemi, kendine olan güvenini yitirmiştir. Üstelik hiçbir metin hazırlamamıştır. Hrapovitskiy ondan Hvostov'un Rusçaya çevirdiği, Racine' nin ***l'Andromaque*** piyesinden Oreste monoloğunu okumasını ister. Nikolay Gogol Hvostov'un bu ağır dizelerini burnunu metne yapıştırarak öylesine tekdüze okur ki, iki dakika sonra Hrapovitskiy sıkılır, onu durdurmaya mecbur olur.

Bu kez Trajediden komediye geçilir ve denemede bizim acemi aktörümüz '*Ustalar*'ın karşısında kendini rahat hissedemez ve yargıçlarının hükmünü bekler. Kendi kendine düşünür: gerçekten de yeteneksiz miyim ben? Petersburg atmosferi mi beni böylesine felce uğrattı? Hrapovitskiy nazik ama buz gibi üç kelimeyle Gogol'ü geri çevirmiştir. Gogol birkaç ay önce de '***Kuzuya dönüşen dişi köpek***' ve '***Parassia'nın romanı***' adlı babasının iki Ukrayna komedisini oynatmayı denemişti ve başaramamıştı. Artık tiyatroyu hayal etmek boşunaydı, en uygunu, bir katip masasıydı onun için.

Andrey Andreyeviç Troşçinskiy'nin çabası Gogol'e yaramıştır. 15 Kasım 1829'da Nikolay Gogol; İç İşleri Bakanlığı'nın, halk binaları kısmında -pek küçümsenmeyecek bir parayla- yılda beş yüz ruble maaşla bir memuriyete atandı ve böylece küçük memurlar zümresine katılmış oldu. Bu emir kulluğu, bu sefalet, ne denli ağır gelse de,

Vasilyevka'ya dönüp aile arasında yaşamayı istemiyordu. Annesine şöyle yazdı:

"Birçok memurun işiyle karşılaştırınca, durumum pek kötü değil, birçok arkadaşım benim yerimde olmayı ister. Şimdi daha sabırlı olup, ilerlemeyi beklemeliyim. Ama sözünü ettiğim arkadaşlara yaşamlarına yetecek parayı aileleri sağlıyor Ben ise sadece aylığımla yetineceğim Yüz rublelik aylığımla ne misafir çağırabilir, ne de gezebilirim. En büyük eğlencem tiyatroya bile gidemem. Giysi, ayakkabı, şapka, eldiven, mendil vb. öteki masraflarım da en azından beş yüz ruble tutar, oysa benim yıllık aylığım ancak beş yüz ruble veya daha da az. Ne mutlu bana ki, son günlerde Andrey Andreyeviç Troşçinskiy gibi ender rastlanan bir koruyucum var. Şimdiye kadar onun yardımıyla yaşayabildim. Sen-Petersburg'a gelirken ısmarladığım giysi parası var, her gün giyilen bir frak, ne denli eskir, ne denli yıpranır, bilirsiniz... kışı geçirecek sıcak bir palto bile ısmarlayamadım. Allahtan soğuğa alışkınım da, kış aylarını yazlık paltoyla geçirebilirim... Andrey Andreyeviç'den dilendiğim para, yiyip içmeme ancak yeterli. Üstbaş satın alamam ve daha fazlasını da isteyemem ondan. Yük olduğumu zaten fark etmiş ve bana birkaç kez 'sana durumunu düzeltinceye kadar ancak yardım edebilirim, benim de bir ailem var, işlerim de her zaman parlak değil' demişti. Bu durumda ona ihtiyaçlarımdan nasıl söz edebilirim? Üstelik Mayısta Sen-Petersburg'dan da ayrılıyor. Bu durumda tek çare sevgili anneciğim bana her ay yüz ruble göndermeniz olacak, acaba bu yardımı yapabilir misiniz?"

Nikolay bu para miktarını kağıda geçirir geçirmez, elinde kalem düşündü; acaba fazla açgözlülük mü etmişti? Her ihtimale karşı, bu isteğimi azaltabilirim, belki de seksen ruble yeterli... Onun yerinde bir başkası olsa işi birkaç kelimeyle çözümlerdi ama Gogol uzun bir hikaye uydurdu; bu yalan istese de istemese de kaleminden gerçek bir doğallıkla dökülüyordu, şöyle yazdı:

"Anneciğim, tam bu mektubu bitirirken servis şefim geldi ve çok güzel bir haber getirdi; aylığım ayda yirmi ruble artmış... böylece sevgili anneciğim siz bana ayda seksen ruble gönderebilirsiniz..."[1]

Gogol mektubuna, ricasına dayanak olarak 1830 Ocak ayı masraflarını da gösteren şu listeyi ekledi:

[1] 2 Nisan 1830 tarihli mektup.

"Gelir	*ruble*
Ocak ayı aylığı	30
Andrey Andreyeviç hesabından geri kalan para	50
"XVI. yüzyıl sonu ve XVII yüzyıl başında Rus Ticareti" hakkında fransızcadan bir makale çevirisi için *Kuzey Arşivi*'nin makbuzu	20
Toplam	100 ruble

Gider	*ruble*
Apartman kirası	25
Mutfak masrafı	25
Yakıt için odun	27
Şeker, çay, ekmek	20
Mum	3
Saka parası	2
Bir çift eldiven	3
Çamaşırcı masrafı	5
Uşağın yemek masrafı	10
İki mendil	2
Araba, berber, vs.	5
Bir çift askı	4
Toplam:	111 ruble
Ek olarak çarşı hamamı	1 ruble 50."

Masraflarının trajikliğini güçlendirmek için yapmacık bir umursamazlıkla şunu da ekledi:

"*Okunaksız ve kötü yazımı bağışlayın. Elim sargılı, kırılan bir camla kesildi. Acı, sizinle daha uzun konuşmamı engelliyor...*"

Mariya İvanovna, biricik, çekilmez, endişe verici '*Nikoşa*'sının yalvarışlarına, acı içinde bir kez daha boyun eğdi.

Gogol'ün ise durumu değişmişti, yılda altı yüz ruble maaşla 10 Nisan 1830'da Saray Zaamet kısmı Bakanlığında bir yere atanmış, 3 Haziranda da asaleti kabul edilmişti. 10 Temmuzda büronun şef yardımcısıydı, yıllık aylığı da yedi yüz elli rubleye yükselmişti. Bu ne bir servet, ne bir refahtı ama, gene de başkalarının desteğiyle yaşamadığını rahatlıkla söyleyebilirdi.

Arkadaşı Prokopoviç ve Paşçenko ile aynı evi paylaşıyor, böylece hem masrafları azalıyor hem de günleri canlanıyordu. Ev üç odaydı, her birine bir oda düşüyor, uşak Yakim de dolap gibi bir yerde yatıyordu. Sabah dokuzda Nikolay Gogol bürodaydı ve sıkıcı bir işe koyuluyordu: Yazılı kağıtları bir araya getirmek, bir sicili kopya etmek, bir raporu güzel harflerle yazmak ve başlıkları işaretlemek gibi... Masasında kamburlaşan arkadaşlarını izlerdi; genç ya da yaşlı, zayıf ya da şişman, saçlı ya da dazlak; hepsinde işlerinin aptallaştırışı, azarlanabilme kuşkusu seziliyordu. Disiplinle geçen yıllar bellerini bükmüş, karakterlerini aynı biçime sokmuş, tutkularını sınırlamıştı. Mürekkep ve kağıda boğularak kalemlerinin ucundan öteyi göremiyorlardı. Bir iş konusunda büyüğü, ona fikrini so-

runca, kişisel cevabını değil, karşısındakinin işitmek istediği cevabı merakla keşfetmeye çalışıyorlardı. Uşaklığın, edepli sefaletin, ilerleme entrikalarının, bayağı şakaların, boş midelerin saltanat sürdüğü yerdi burası. Pazar sabahları ayine şefin dikkatini çekmek için gidilir, öğleden sonra da içki içilirdi. Pazartesi sabahı, ağırlaşan bir kafayla tekrar işe başlanırdı... Biricik umut, bir mükafat ya da bir rüşvetti... ama yine de zaamet kısmında kese doldurmak fırsatları enderdi. Şuradan buradan birkaç ruble koparmak için halkla ilişki kurmak gerekirdi. Nikolay Gogol annesine şöyle yazıyordu:

"Sevgili anneciğim siz bana birçok kişinin Sen-Petersburg'a fakir gelip sadece aylıklarıyla yaşadığını, işlerinde gayret ve devamlılıklarıyla büyük bir zenginliğe ulaştıklarını söylüyorsunuz. Ama bu örnek kişiler hangi devirdeydi? Büyük Katerina ve I. Paul devrinde Senato ve Başvekaletlerde zengin olunabilirdi. Oysa şimdi aynı işlerde çalışanlar için, rüşvetler çok daha sınırlı... En iyi mevkilerde bile öylesine az ölçüde ki, bu ancak memurların vasat yaşamlarına minimum bir yardım olabiliyor.."[1]

Nikolay Gogol'ün bir üst şefi Vladimir İvanoviç Panayev bir vakitler oldukça başarılı şeyler yazmış nazik bir yazardı. Ancak bu gün, tüm fantezilerin düşmanı, katılaşmış bir memur görünümündeydi. İlk yeteneklerine ihanet edenlerin talihi bu muydu? Bunu düşünmek bile Gogol'ün tüylerini ürpertiyordu. Gene de -çok tuhaftır- tüm bu vasat insanları küçümserken, bu ilişkinin sanki onu zenginleştirdiğini hissediyordu. Gogol'ün küçük insanlar hakkındaki bilgileri derinleşiyor, bir yüzleşmeler, cevaplar ve yapmacıklar malzemesi topluyor, dağarcığını yüzlerce mütevazı ya da çirkin görünüşlü insanlarla dolduruyordu.

İşte öğleden sonra saat üç! Eğik başlar kalkıyor, dosyalar tekrar kapanıyor, herkes dışarı çıkmak için acele ediyor ve Nikolay Gogol acele acele yemeğini yiyerek Güzel Sanatlar Akademisine yollanıyordu. Sokaklardaki insanlar birden bire dört misli çoğalmıştı. Bürolar kaldırımlara önemli ya da kılıksız memurları boşaltmıştı. Kolej katibi Gogol'ün rütbeli azalarla dirsek dirseğe yürüdüğü bu güruhta büyüleyici bir şey vardı; Tabanını Nikolay Gogol gibi insanların, zirvesini ise Rusya'da nefes alan tüm yaratıkların hakimi Çar Nikolay'ın meydana getirdiği bu canlı piramidi, insan düşünmeden edemezdi...

[1] 3 Haziran 1830 tarihli mektup.

Güzel Sanatlar Akademisi Vasilyevskiy adası üzerindeydi. Nikolay Gogol Dvortsovi köprüsünü geçer, Üniversite binasının ciddi cephesi boyunca yürürdü. Nehrin öte kıyısında kocaman Sen-Isaac kilisesini, granit bloğunun üzerinde şaha kalkmış bir atlının bronz anıtını görebilirdi.

Bu iki katlı nefis akademi sarayının orta kapısı, sanki bu ziyaretçileri yutardı. Gogol şeref avlusundan geçerek model karşısında çalışılan desen sınıfına dalardı; bir şövalyenin arkasına geçip karşısında durur, yüksek bir tabureye oturmuş, iri, dinç modelinin duruşunu füzenle çizmeye çalışırdı. Profesör Yegorov ve Şebuyev de, talebelerin arasından geçerek desenlerini kontrol ederlerdi. Bu kurs saat beşten saat yediye kadar sürerdi; bu süre içinde Nikolay Gogol artık bürodaki sorumlulukları unutur ve kendini bir sanatçı sanırdı...

Güzel Sanatlar Akademisi'nden çıkışta, sisli kentin gazyağlı sokak lambaları yanmış olurdu. Akşam yemeği için evine döner, ya da Nejin lisesinden eski arkadaşlarının toplantısına giderdi. Onların arasında bulduğu Ukrayna atmosferi, Gogol'ü giderek folklora yöneltiyordu. Annesini ve kız kardeşi Mariya'yı bilgi toplayıp kendisine göndermeleri için zorluyordu. Mektuplardaki âdetler, gelenekler, masallar, ata sözleri, şarkılar, giyim kuşam ayrıcalıkları, Gogol'e göre hiçbir zaman açık seçik değildi. Mektupta edindiği tüm ayrıcalıklar 'akıl defteri' adı verdiği bir karneye not edilir, bu akıl defteri şişkinleştikçe Gogol bir hazine üstüne oturmuş sayardı kendini. Acaba bunu değerlendirmeyi becerebilecek miydi? Acele ederek ya da meslek bilgisizliğiyle böylesine zengin bir malzemeyi ziyan mı edecekti?

Kültürlü Sen-Petersburg okurları, komik, hayali ya da korkunç Ukrayna hikayelerine iştahlı görünüyordu. Aladin'in '***Kotşonbay***'ını, Somov'un '***Haydamaki***'si, Kuljinskiy'nin '***Kazak Şapkası***', Olin'in ve Luganskiy'nin hikayeleri okunuyor ve beğeniliyordu. Aynı çeşitteki bir Nikolay Gogol hikayesi niye okunmasın ki? Ama gerçekten de onun, yazın hayatıyla ilk teması fazla cesaretlendirici olmamıştı. O, bazı çevirilerini yayınlamıştı,[1] sonra da '*Yurt Yıllığı*'nın (Şubat-Mart 1830 sayısında) yazarın imzası olmadan '***Bisavriyuk***' ya da '***Sen-Jean Gecesi***' adlı bir Ukrayna hikayesi çıkmıştı.[2] Alt seviyelerde bir gazeteci

[1] Özellikle, XI. yüzyıl sonu ve XII yüzyıl başı rus ticari hayatı üzerine fransızca bir makale çevirisi.

[2] Bu hikaye, daha sonra Nikolay Gogol tarafından değiştirilerek ***Çiftlik Geceleri Masalları*** içinde yayınlanmıştır.

olan dergi direktörü Svinin, metni öylesine değiştirmişti ki, Gogol yazısının tek satırını bile onun eline bırakmamaya yemin etmişti. Birkaç ay sonra 1830 yılının aralık ayında, '*Kuzey Çiçekleri*' adlı bir almanak Gogol'ün ***Hetman***[1] adında bitmemiş bir tarihi-romanından bir fasıl olarak 'oooo' imzasıyla yayınlamıştı. Bu acayip rumuz fikrini ona Nikolay Gogol İvanovisky adında bulunan 'o' harfleri ilham etmiştir. 1 Ocak 1831'de birbirini takip eden *Edebiyat Gazetesi*'nde Gogol'ün '***Korkunç İntikam***' hikayesinden alınma '*Efendi*' yazısı, Gleçik takma adıyla '***Çocuklara coğrafya dersi***' diye bir makalesi çıkmıştı. Böylece yayınlanmış birçok yazılarına rağmen Gogol bir türlü maskesini kaldırmaya karar veremiyordu. Kuşkusuz onu gerçek imzaya iten kişi *Edebiyat Gazetesi* ve '*Kuzey Çiçekleri*' dergisinin yöneticisi Anton Antonoviç Delvig olmuştu. Genç yazar anlayış göstererek lisede yazdığı '***Kadın***' adlı bir denemesini, *Edebiyat Gazetesi*'ne verecek ve ilk defa olarak basılı bir sahife altında gerçek adının görülmesine razı olacaktır. Bu acayip bir addır! Gogol, Rus dilinde '*Gürlü kuşu*' demektir, bu kuş donuk tüylü, upuzun sorguçlu, sivri gagalı bir deniz kuşudur. Kötü uçar, iyi yüzer ve hiç yürüyemez... Gerçekten de fiilen, Gogol giderek bir kuşa benziyordu. Gene de bundan sonra adının ikinci kısmını imzasında kullanmayı reddetti. Doğuştan Gogol Yanovskiy adının kısaca Gogol olmasını istedi. Böylece gerçek adını okura açıkladıktan sonra heyecanla titreyerek sonucu beklemişti! ***Kadın*** adlı bu çocukça ve tumturaklı yazı, fark edilmeden geçti ama yazar bu arada direktörün sempatisini kazanmış oldu.

Ozan Puşkin ve Jukovskiy'nin dostu Anton Delvig, kültürlü, yürekli ve zevkli birisiydi. İri, şişman, açık alınlı, siyah çerçeveli gözlüklü Delvig, zaman zaman misafirlerini robdöşambr ile kitap ve elyazısı metinlerle dolu kanepesinde karşılardı. Tembelliği ile ünlenmişti, ama gerçekte kalbi hastaydı ve en ufak bir bedensel çaba onu yıkıyordu...

Gogol onu görünce; bu tıknefes, nazik insanın Puşkin'in teklifsiz dostu olduğunu saygıyla düşündü, bu dokunduğu elin, Puşkin'inkine değdiğini, kendisiyle konuşan ağzın önceleri Puşkin'e hitap ettiğini hayal ederdi. Ev sahibinin küçük bürosunda oturan Gogol, kendini bir yıldıza yaklaşmış gibi farz ederdi... Şimdiden ışıkları fark eder gibiydi... Kuşkusuz aralarındaki meşale Puşkin'di... Birkaç yıkıcı dize yüzünden bir zamanlar I. Aleksandr'ın kendi topraklarına sürgün ettiği, anlaşılmaz

[1] Nejin Lisesi'nde başladığı bu tarihi romanı beğenmeyen yazar, onu ortadan kaldırmıştır.

Puşkin... I. Nikolay'ın affettiği, başkente küsüp Moskova'yı seven Puşkin... Art arda '*Poltava*', '*Yevgeniya Onegin*'in VII. destanı ve '*Boris Godunov*' gibi baş yapıtların yazarı Puşkin'di. Çok uzaklarda Boldino adlı kendi sayfiyesinde 'bir melek gibi' yaşayan Puşkin, kadın peşinde koşan, Moskova güzeliyle evlenmek isteyen Puşkin... İşte bu uzun burunlu gencin Puşkin'e özellikle edebiyata gösterdiği ilgi Anton Delvig'i duygulandırdı. Kim ne derse desin bu konuk, zaamet dairesindeki silik görevinden çok daha iyi bir yeri hak ediyordu. Oysa Sen-Petersburg'da şanssız edebiyatseverlerin talihi, bir başka şaire, Puşkin'in dostu, Vasiliy Andreyeviç Jukovskiy'e bağlıydı. Gogol sadece bu adı duymakla kendinden geçti: Liseden beri Jukovskiy'i Puşkin'den sonra ikinci mabut sayıyordu. Dizelerinden birçoğunu ezbere biliyordu ve işte Anton Delvig, şimdi Gogol'ü onunla tanıştıracaktı! Jukovskiy, devlet iftiharı ve şimdi taht varisinin eğiticisiydi... Aleksandr Nikolayeviç, kralların değer verdiği, yılda yirmi beş bin rublе aylık alan, Şepelevskiy sarayında yaşayan birisiydi. Böylece Anton Delvig, genç meslektaşını koluna takarak oraya gitti. '*Svetlana*'nın romantik şairi karşısında Gogol; kendini daha da küçük, daha da kusurlu hissetti...

Jukovskiy'in donuk beyaz bir yüzü, şark tipi çekik gözleri, derin bakışları ve bağışlayıcı bir gülümsemesi vardı. Puşkin ve daha birçokları, Çarın öfkesini yatıştırmak ya da sansürünü yumuşatmak için belki yüz kere ona koşmuşlardı. Konuklarını dostça karşıladı, bu yeni meslektaşının geleceğiyle ilgilenir gözüktü; Puşkin'in bir arkadaşı Piyer Aleksandroviç Pletnev'e onu tavsiye edeceğine söz verdi; o kişinin Gogol için enteresan bir iş bulabileceğini söyledi. Yıllar sonra Jukovskiy ile bu ilk görüşmeyi hatırlayan Gogol, kendisine şöyle yazacaktır:

"*Yaşamın eşiğinde gencecik biriyken seni görmeye geldim. Sen o zaman mesleğinin yarısını tamamlamıştın. Şepelevskiy sarayındaydın, bulunduğumuz oda şimdi yerinde yok ama ben orayı eşyaların, bibloların en ayrıntılı detaylarına kadar bu günkü gibi hatırlıyorum. Gelecekteki rakibine yardım etmek isteğiyle elini bana uzattın. Bakışın ne denli iyi niyet ve sevgi doluydu! Yaşlarımızın farklı olmasına karşın neydi bizi birbirimize yaklaştıran? Sanat... Karşılaştığımız ilk gün dahil her şey ikinci derecede kalarak sanat... Bu benim için başta gelen bir şeydi... yaşamımın amacı olmuştu. Ne aile ne de vatandaşlık görevlerine karşı yeryüzünde hiçbir bağ edinmemem gerektiğini gördüm. Zira edebiyat başlı başına bir hizmetti!..*"[1]

[1] 10 Ocak 1848 tarihli mektup.

Jukovskiy sözünün eriydi. Gogol'ü Pletnev'e kendi eliyle götürüp tanıştırdı; o devirde Pletnev, asilzade kızların gittiği yurtsever enstitüsünün müfettişiydi. O hem eleştirmen, hem edebiyat profesörüydü ama özellikle dost canlısıydı. Jukovskiy'i kıramazdı, üstelik bu Gogol de değersiz biri değildi. Coğrafya eğitimi üzerine bir makale yayınlamıştı, demek ki bir pedagog tarafı vardı onun... Ona birkaç özel ders verdirebilir miydi? Enstitüde de bir kürsü verilmez miydi? 14 Ocak 1831'de Delvig'in zatürree'den ansızın ölmesi,[1] böylesine sevinçli projeleri kararttı. Bu işin destekçisi yok olsa da Jukovskiy ve Pletnev korunulan kişiye desteklerini kesmediler. Gogol onların tavsiyelerine uyarak '*Edebiyat Gazetesi*'nde Puşkin'in ***Boris Godunov*** eseri üzerine kaside tarzında bir makale yayınladı: "*Ulu kişi! senin deha ürünlerinin sahifelerini çevirirken, dizelerin gürleyip alevlerle üzerime saldırınca, damarlarımda kutsal bir korku yayılıyor, ruhum Tanrıyı sonsuzluğu içinde keşfettikçe dehşetle ürperiyor!*"

Herhalde Puşkin, nida işaretleriyle dolu bu saçma sapan sözleri okuyunca gülümsemiştir... Oysa Gogol her zamanki gibi sadece dozunu kaçırıyordu.

6 Şubat 1831'de Yurtsever Enstitüsünün direktörü, yüksek makama bir rapor göndererek zaamet kısmında çalışan memur Gogol'ün, küçük sınıfların yatılılarına, yılda dört yüz ruble aylıkla tarih dersi vermeye hazır olduğunu şöyle bildiriyordu: "*Sayın Müfettiş Pletnev! Bizzat bu memur kişiyi tavsiye ederken onun kabiliyet ve sanata bağlılığını garanti ederim. Haşmetmeabınız, Gogol'ün tarih profesörü olarak Enstitüye seçilmesini uygun gördüğünüz taktirde, bunu hükümdarın otoritesine sunabilirsiniz.*" Üç gün sonra 9 Şubatta Enstitünün hamisi İmparatoriçe kararı imzalar. 10 Şubatta da Gogol annesine bir zafer mektubu gönderecek, her zamanki gibi yine önüne çıkan zorlukları ve ilerideki başarılarını abartacaktır. Başlangıçta o, her yazarın karşısına çıkan engelleri insan tarihinin tek işkencesi gibi görecektir. Buna karşılık en küçük bir teşviki de, bulutların arasından sızan göz kamaştırıcı bir ışık gibi görecektir. Aklından hep ya bir felaket, ya da bir zafer olayı geçiriyordu.

"*Geçirdiğim başarısızlık ve bozgunlar için ilahi güce ne denli minnet duyuyorum! Dünyanın en değerli şeyleri ile değişmem onları... Birçokları şimdiye dek çektiklerimi hayatları boyunca tanımamış-*

[1] Gogol'ün denemesi ***Kadın***, Delvig'in ölümünden iki gün sonra 16 Ocak 1931 sayılı *Edebiyat Gazetesi*'nde yayınlandı.

lardır. Buna karşılık şimdi içim ne huzurlu!... Ruhum ne denli metin, ne denli cesur!.. İçimi kemiren tek istek, faydalı olmak! En hoşuma gideni de yeni tanışmalar peşinde koşan ben değil de, beni tanımak için gelen onlar..."

Gogol, 10 Mart 1831'de Enstitüde göreve başlar ve aynı yılın 1 Nisanında 14. den 9. dereceye terfi ederek asalete geçer ve birdenbire 'asil müşavir' olur. Sevinç başını döndürmektedir... Gerçeği çarpıtmaya hemen hazır olan Gogol, aklınca bu yere Pletnev'in yardımıyla değil de, İmparatoriçenin dikkatini çekerek geldiğini düşünecektir. Annesine tekrar şöyle yazar:

"*Hemoroid sancılarından ötürü aptalca bir başka tehlikeli hastalığa yakalandığımı sanmıştım. Sonradan öğrendim ki Sen-Petersburg'da bunu çekmeyen tek adam yokmuş... Doktorlar oturur vaziyette elden geldiğince kalmamamı söyledi. Bu tavsiye bana her zaman manasız gördüğüm bir işi bırakmaya, mutluluğu bulacağım bir başka işe geçmeme vesile oldu. Benim gerçek yolum bambaşka. Dümdüz bir yol. Sebatlı adımlarla orada yürümeye canı gönülden hazırım ve kararlıyım... Bu arada eğer kendimden söz edilmeyi başaramasaydım, işsiz kalacaktım. Haşmetmeap imparatoriçe, himayesindeki soylu asil genç kızların Enstitüsünde bana ders vermemi emretti... Haftada kırk iki saat bir büroya kapanmak yerine, şimdi haftada ancak altı saat ders veriyorum ve aylığım da biraz daha fazla... Bu arada odamın sessizliği içinde beni eskisinden çok daha fazla üne kavuşturacak bir işi göreceğim, şimdi boş vaktim çok. Kendimi bu işe vereceğim, asla bu denli çalışmadım ve bu denli de neşeli olmadım...*"[1]

Eğer Gogol, birkaç hafta önce Pletnev'in Puşkin'e yazdığı mektubu okuyabilseydi, bu neşesi çok daha artacaktı:

"*Sana güzel vaatler veren bir genç yazarı tanıtmalıyım, 'Kuzey Çiçekleri'nde '**oooo**' imzasıyla çıkan, tarihi bir zamandan alınma bu yazı, yine 'Edebiyat Gazetesi'nde basılan, '**Coğrafya öğrenimi üzerine düşünceler**' ve '**Kadın**' adlı bir deneme; '**Efendi**' adlı Ukrayna hikayelerinden bir bölüm sanırım dikkatini çekmiştir. Bunlar Gogol Yanovskiy tarafından yazılmıştır. Mesleğine memurlukla başlamış, ama hocalık tutkusu onu benim yanıma getirmiştir Şimdi profesördür, Jukovskiy ona bayılıyor... Onu kutlamak için sabırsızlanıyorum... İlimi ilim için seviyor, ve sanatçı olduğu için tüm mahrumiyetlere hazır... Bundan duygulanıyorum ve ona hayran oluyorum...*"[2]

---

[1] 16 Nisan 1831 tarihli mektup.

[2] Pletnev'in Puşkin'e yazdığı 22 Şubat 1831 tarihli mektup.

Bizim enstitü profesörü önceleri işini ciddiyetle yürütür. Daha sonra ise, parterde sıralarda oturan kahverengi üniformalı küçük kızlara, kestirme tarafından tarih özetleri vermekten usanır; derslere isteksiz isteksiz gider, teneffüs saatlerini de öğrencileri kadar sabırsızlıkla bekler... Pletnev Gogol'ün aylığını dolgunlaştırmak için onu Balabin, Longinov, Vasilçikov gibi tanınmış ailelere mürebbiye olarak tutmuştur. Çocuklar bu kuş profilli acayip profesörlerini çok severler. Longinov'un oğlu (Mihail Nikolayeviç) onu kısa boylu, zayıf bir adam olarak hatırlayacak "*ters yana doğru kaçan bir burun, eğri bacakları, perçemli bir alnı, zarafetten yoksun bir baş düzeni, hafif hafif duraklamalarıyla burnundan kesik kesik bir konuşması; tiklerle sarsılan bir yüzü vardı...*" diyecektir. "*göze çarpacak şekilde giyinir, çenesine kadar yükselen bir kravat takardı. Öğrencileri onun çifte adını şaşırarak sadece Yanovskiy diye çağırmak isterler, o buna karşı çıkar: 'Neden beni Yanovskiy diye çağırıyorsunuz? Soyadım Gogol. Yanovskiy Polonyalıların uydurduğu bir eklemedir ancak...' derdi.*"[1]

Gogol onlara, Nejin lisesindeki özel hatıralarına dayanarak biraz rusça, biraz doğa bilimi, biraz tarih ve coğrafya dersi veriyordu ama en güzel zamanını onları kahkaha ile güldüren Ukrayna hikayelerini anlatmakla geçiriyordu. Eve dönünce de elinde kalem bu hikayelere devam ediyordu. Şimdi artık işi iyice yakaladığından emindi. Karma karışık doldurduğu dağarcık defterinden, yarım düzineye yakın acayip fantastik hikayeler çıkarabilirdi. Ona ne ad takacaktı? '***Küçük-Rusya hikayeleri***' mi, ya da '***Köy Geceleri Masalları***' mı? Eserin asıl adını atmak gerekecek mi? Enstitüdeki profesörlük saygınlığını tehlikeye düşürmemek için Pletnev ona bir takma ad kullanmasını önerdi. Gogol '*Kırmızı Panko, Arıcı*' adını seçti. Hikayeler henüz baskıya gitmemişti. Kendince her sahifenin teker teker gözden geçirilmesi, tashih edilmesi, yeniden yazılması gerekiyordu. Metnin bu kısmının yeterli olgunluğa ulaştığını hissedince Yakim ile metni aldırıp bir müstensihe gönderirdi.

Mayıs ayında Sen-Petersburg üzerine bir sıcak dalgası çöktü, gökte kocaman beyaz bulutlar beliriyordu. Asilzade kenttiler şimdiden şehre yakın Tsarskoye-Selo, Pavlovsk, Krasnoye-Selo, Gatşin'deki yeşillikler içindeki villalarını hayal ediyorlardı. Birden Puşkin ve genç eşinin şehre geldiği etrafa yayıldı, Demuth otelinde kalıyorlardı. Birkaç güne kadar Sen-Petersburg'dan ayrılıp kiraladıkları Kitayev'in Tsarskoye-Selo'daki evine gideceklerdi. Gogol gitmeden önce, mu-

[1] Longinov, ***Gogol'den Anılar***.

hakkak onları görmeliydi. Pletnev mayıs sonuna doğru ozanın şerefine evinde bir davet düzenledi. Toplantının ruhu olan, müşterek dostları Gogol'ü sempatiyle karşılayan Aleksandra Osipovna Rosset; bir fransız göçmenin kızı olan yirmi iki yaşındaki esmer, ince, sevimli, parlak bu ufacık tefecik kişi, İmparatoriçenin nedimesiydi. Sanata, süse, politikaya düşkünlüğüyle, sıcak bakışları ve canlı konuşmasıyla ihtiyar, genç herkesi büyülüyor, samimi dostları arasında Rusya'nın zeki insanlarından sayılıyor ve saraydaki etkisini onların lehine kullanıyordu. Jukovskiy ona '*ilahi küçük şeytan*' adını takmıştı. Büyük dük Mihail Pavloviç'in ve imparator I.Nikolay'ın, kızın sihrine duygusuz kalmadıkları ağızlarda fısıltı halinde dolaşıyordu. Davet gecesi güzelliği içinde parıldamasına karşın Gogol, onu pek göremedi... Puşkin'in çok güzel, çok genç karısı Natalya Nikolayevna'yı bile pek fark etmedi... O, bakışlarını esmer yüzlü, kalın dudaklı, iri gözleri zekadan parlayan ufak tefek bir adamın üzerine topluyordu; bu adamın açık kumral favorileri yanaklarını çerçeveliyordu. Bir frak giymişti, geniş kravatının uçları beyaz gömleği üzerine sarkıyordu. Elinde bir kadeh tutuyordu. Bu el ***Evgeneya Onegin*** eserini yazan eldi!

Pletnev bu iki adamı birbiriyle tanıştırdı. Puşkin daha başlangıçta nazik göründü. "*Puşkin iyi bir insan olduğu için, dikkafalı Hohol'u (Küçük Rusyalı) durmadan eleştiriyor*" diye Aleksandra Osipovna Rosset günlüğüne not ediyordu[1] ve devam ediyordu: "*Puşkin onunla konuştuğu zaman, yüzünün neşe ile dolduğunu fark ettim.*" Kuşkusuz bu gecede, gürültülü toplantı süresince Gogol ve Puşkin, karşılıklı açık yüreklilikle konuşma fırsatını bulamamışlardı; ancak birkaç nezaket sözcüğü, yarım ağızla tekrar görüşme daveti, bir tebessüm, bir el sıkışması... Gogol eve pürneşe döner. Artık nihayet edebiyat cennetine kabul edilmiştir. Jukovskiy ve Puşkin gibi kişiler onunla dostça konuşmuşlardı. Ya '***Çiftlik Geceleri Masalları***' adlı eserini bastırınca ne olacaktı?

Yaz geliyordu, Sen-Petersburg boşalıyordu. Kolera vakaları görülmüştü. Özellikle fakir mahallelerde ölümler çoğalıyordu. Orada burada üstü başı yırtık kadın erkek grupları toplanarak doktorları lanetliyor, eczacıları halkı zehirlemekle suçlayıp bağırıyorlardı. Jandarmalar şehirde kol geziyor, gözdağı olsun diye birkaçını tutukluyordu. Artık çarşıda bir şey satılmaz olmuştu, tüm yiyecekler şüpheliydi. Doktorlar tedbir için, sıcak süt ya da yağla, tuzlu suyla çırpılmış yumurtanın beyazının yenilmesini

[1] Metin içinde fransızca olarak.

tavsiye ediyorlardı.[1] Saray erkanı çoktan Tsarskoye-Selo'ya yerleşmişti. Sen-Petersburg'a kimsenin girip çıkmaması için, içerisi bir karantina kordonuyla sarılarak tecrit edilmişti. Bereket versin ki Gogol'ün dostları ona Pavlovsk'da oturan Prenses Vasilçikov'un evinde bir mürebbiyelik bulmuşlardı. Gogol acele oraya gitti, yarı yarıya boşalan başkent ise bir ordugâha dönmüştü.

Petersburg sosyetesinin gözde yazlıklarından biri olan Pavlovsk, imparatorun oturduğu Tsarskoye-Selo'dan iki fersah ötedeydi; Puşkin, Jukovskiy, Aleksandra Osipovna Rosset de orada otururlardı. Prenses Vasilçikov'un evi hizmetçiler, misafirler ve çanak yalayıcılarla dolup taşardı. Orada, yıllardır velinimetlerinin gölgesinde hiç biri iş yapmadan yiyip içen, yatıp kalkan küçücük yaşlı kadınlar görülürdü. O devirde bir ailenin yüksekliği, beslediği asalaklarla ölçülüyordu...

Gogol, her sabah prensesin çocuk kalmış, upuzun bacaklı ebleh bakışlı oğluna okuma yazma öğretmeye çalışırdı. Oğlanı dizlerine oturtur, parmağıyla bir kitabın resimlerini göstererek, *"İşte Vasenka, bir koyun... me... me... İşte bir köpek... hav! hav!.."* derdi. Vasenka ise hep yanlış tekrarlardı ve Gogol sabırla yeniden başlardı.[2] Ders biter bitmez de yazısının başına koşardı.

Gogol kimi zaman prensesin en çok sevdiği asalaklardan ihtiyar Aleksandr Stepanovna'yı ziyaret ederdi. Bir divan, birkaç koltuk, kırmızı örtülü yuvarlak bir masa ve bir yeşil abajurlu lambayla döşeli bu odada, Aleksandr Stepanovna'nın etrafını kendisi gibi yaşlı, buruşuk, çorap ören ihtiyar arkadaşları sarmıştı. Gogol'ü davet ederler ve kendilerine, yazdıklarını okumasını isterlerdi. Yine bir akşam Gogol tam dinleyicilerinin karşısında yerini alırken, prensesin yeğeni genç kont Sologub, Gogol'ü dinlenmek müsaadesini alarak odaya girdi. Üzerinde Derpt üniversitesinin öğrenci üniforması vardı, şiir yazmakla övünürdü, bu yüzden üstün görünme havasına özenen bir hali vardı.

'*Hatıralar*' yazısında şöyle anlatır: "*koltuğuma gömüldüm ve onu dinlemeye başladım. Küçük ihtiyarlar şişlerini hareket ettirerek çorap örüyorlardı. Okuyucunun daha ilk sözcüklerinde yerimden doğruldum, hayranlık ve şaşkınlıkla dikkat kesildim... Ukrayna gecelerini anlatan bir tasvirini okuyordu Gogol. 'Ukrayna gecelerini bilir misiniz? Ah! hayır tanımazsınız siz Ukrayna gecelerini!' Metne, o sakin*

[1] Gogol'ün 24 Temmuz 1831 tarihli mektubu.
[2] A.A. Vasilçikov, *Hatıralar*.

*telaffuzuyla özel bir zevk katıyor, sesi anlaşılmaz bir alay ifadesiyle titriyor ve oradan yüzüne geçerek orijinal ve nükteli bir hal alıyordu... gri gözlerinde bir gülümseme beliriyor ve alnına düşen saçlarını bir baş hareketiyle arkaya itiyordu... Birdenbire şöyle haykırırdı: **'Canım gopak böyle de dans edilmez ki!'** İhtiyar asalaklar **'Nasıl, bak böyle edilir değil mi?'** diye cevap verirler ve okuyucunun kendilerine hitap ettiğini sanırlardı. O, gülümser ve sarhoş mujikin monoloğuna devam ederdi. Ben şaşkına dönmüştüm, hayretler içindeydim. Gogol okumasını bitirince, boynunu atıldım ve ağladım. Bu genç adamın adı Nikolay Vasilyeviç Gogol'du.*"

Gogol yine Aleksandra Osipovna Rosset'ye aynı başarı ile hikayelerinden parçalar okurdu. Rosset günlüğünde: "*O bana mahcup sıkılgan ve mahzun göründü*"[1] diye yazacaktır. Gogol'e gelince genç kızın zarafeti, nezaketi ve içtenliğinden iyice etkilenmişti. O, öteki hemcinsleri gibi insanı kuşkuya düşürmüyor, korkutmuyor diye düşünüyordu Gogol. Onun karşısında insan çekinmeden konuşabiliyordu. Dahası ona aşık bile olunacağını anlıyordu. Fizyonomik değil de, kalben, fikren... Zaten o, çok yakında, genç diplomat Smirnov'la evlenecekti. İmparator buna şimdiden razı olmuştu. Smirnov zengindi ama zekaca ortanın altındaydı. Puşkin bu evliliği aptalca buluyordu. İmparatorun nedimesine kendisi de bir şefkat duygusu içinde değil miydi?

Gogol çoğu zaman Pavlovsk'un ağaçlıklı yollarında başıboş dolaşır ve yürüyüşünü Tsarskoya-Selo'ya kadar sürdürürdü. İmparator malikanesinin parlak koyu gölgeleriyle, kadife gibi yeşil çimenleriyle, mermer heykelleriyle, gölü, kuğuları, köprüleri, yıkık dökük harabeleri, rokoko stilindeki eski şatosuyla insanı hayal kurmaya sürüklerdi. Ama Gogol'ün bakışlarını çeken bunlar değildi. Her yol dönemecinde belirebilecek, bastonlu, silindir şapkalı, çevik adımlarla yürüyen küçücük bir adamı gözlüyordu o.

Puşkin'i görünce gününün ziyan olmayacağını bilirdi. Bu iki adamın arasında gerçek bir sempati oluştu. Jukovskiy de çoğu zaman aralarına karışır, yapıtlarından, projelerinden bahseder, karşılıklı münakaşa ederlerdi. Aleksandra Osipovna günlüğünde şöyle anlatır: "*Jukoyskiy inatçı Hohol'u pençesine geçirmekten zafer duyuyor! Gogol her zaman güneşli Kuzeyin Pavlovsk'unda fazla kederli olursa zavallı Hohol'u azarlayacağımı Puşkin'e söz verdim. Puşkin, kuzey yazının, güney kışının bir karikatürü*

[1] Orijinal metinde fransızca.

olduğunu söyledi. Gogol'e sıkılganlığı ve yabanlığı için öyle çok takıldılar ki sonunda yola geldi, rahatladı."[1]

Gogol Puşkin'in dostluğunu kazanmaktan öyle gurur duyuyordu ki, bunu hemen tüm dostlarına yaymak istedi. Ama o bir palavracı sanılmayacak mıydı? Hemen kafasında bir hile belirdi: her zaman dolambaçlı bir hal çaresine meyilli Gogol, Sen-Petersburg'da belirli bir adresi bulunmadığını Puşkin'e gelen mektupların, postaneden evine gönderilmesi için emir vermesini rica etti. Puşkin biraz şaşırarak kabul etti. 21 Temmuz 1831'de Gogol'ün annesine yazdığı ve Puşkin ile olan ilişkisinden söz etmediği bir mektupta: "*Mektuplarınızı bana Tsarskoya-Selo'ya Puşkin adına gönderin ve üstüne 'Yüksek Asalet Aleksandr Sergeyeviç Puşkin eliyle Sayın N.V.Gogol' demeyi de unutmayın*" diye yazacaktır. Üç gün sonra tavsiyesini yineliyordu: "*Puşkin adına Tsarskoya-Selo*" demeyi unutmadınız değil mi?

Gogol Pavlovsk'u, ağustos ortalarına doğru hiç istemeyerek terk etti ve Sen-Petersburg'a gitti, çünkü '***Çiftlik Geceleri Masalları***' adlı eserinin birinci cildinin tashihleri onu orada bekliyordu. Pletnev'in tavsiyesi üzerine yapıtın kompozisyonunu Bolşaya Morskaya sokağındaki bir basımevine teslim etmişti. Sabırsızdı, işi yerinde takip etmek istiyordu. Ah yeni dostu Puşkin de yanında olsaydı! Sevincini onunla paylaşmak için ona, *Tsarskoya-Selo*'ya şöyle yazdı:

"*İşin en acayip taraflı basımevine ziyaretim oldu. Kapıdan girer girmez tipografiar (basımcılar) beni görünce, duvara doğru dönüp elleriyle ağızlarını kapayıp katılarak gülmeye başladılar. Buna bir ara şaştım. Sahife düzenleyicisinden açıklamalar istedim. O, meseleyi ustalıkla başından savmayı denedikten sonra bana, 'Pavlovsk'dan basılmak için bize gönderdiğiniz küçük hikayeleriniz çok acayip ve tipografları pek eğlendirdi' dedi. O anda, halkın zevkinde bir yazar olduğumu hemen anladım.*"[2]

Tipografları güldüren bu olay doğru muydu? Yoksa Gogol'ün edebiyat hayatına giriş hazırlığı için bir uydurması mıydı? Belki de Gogol atölyenin eşiğinden atlarken bir gülümseme yakalamıştır onu ve tüm bu hikaye kafasında düzenlenivermiştir. Gogol Puşkin'in mektubunu bitirirken dikkatsizlikle Nadejda Nikolayevna diye hitabettiği Bayan Puşkin'e de mutluluklar dilemekten geri kalmaz. Puşkin ona şöyle cevap verecektir:

---

[1] Metnin içinde fransızca.
[2] 21 Ağustos 1831 tarihli mektup.

"Sizin Nadejda Nikolayevna, yani benim Natalya Nikolayevna yolladığınız selamlarınız için size teşekkür ediyor... Ve ilk zaferinizi kutlarım, yani tipografların kendilerini tutamayıp gülmelerini ve sahife düzenleyicinin açıklamalarını, demek istiyorum..."

Sen-Petersburg hâlâ yarı yarıya boştu ama kolera epidemisi etkisini azaltmış gözüküyordu. Yağmurlar, rüzgarlar, sonbaharı erken getirmişti. Dahası da vardı, bir sel başlangıcı olmuştu. Sokaklar ve Meşçanskiy mahallesinin avluları ince bir su tabakasının altındaydı. Ve yağmur durmadan yağıyordu... Bilindiği gibi böyle kötü havalar insanı okumaya sürüklerdi... '***Çiftlik Geceleri Masalları***' eserinin en iyi şartlar içinde dünyaya geldiğini düşündü Gogol. Eser tam tashihli olarak eline geçince, onayını almak için Puşkin'e gönderdi onu. Beriki bir hamlede okudu ve hayranlığını gizleyemeyerek *"Rusça'ya edebi katkı"*daki redaktör şefi Voyeykov'a 1931'de ağustos sonuna doğru şöyle yazıyordu:

*"'**Çiftlik Geceleri Masalları**' adlı eseri şimdi okudum, beni hayran bıraktı. İşte içten, zorlamasız, yapmacıksız, yumuşacık gerçek bir neş'e!.. ve yer yer ne şiirsellik! ne duygululuk! Tüm bunlar edebiyatımızda öyle yeni bir şey ki hâlâ inanamıyorum! **Çiftlik Geceleri** basıma hazırlanmaktadır. O sırada yazar basımevine gelir, onu gören tipografiar yüzüne karşı kahkahalarla gülmekten kendilerini alamazlar... Sahife düzenleyicisi Gogol'e durumu açıklar ve metni hazırlarken gülmekten katıldıklarını anlatır. Molière ve Fielding de, tipografiarını eğlendirebilselerdi sevinirlerdi!.. Gerçekten de ben neşeli bir eserin doğmasından okurları kutlarım ve yazara en içten başka başarılar da dilerim... Ama Tanrı aşkına, eğer gazeteciler alışageldikleri gibi yine yakışık almayan tabirlerinden, kibar olmayan şivesinden ötürü serzenişte bulunurlarsa, onu savunun. Zira şimdi Rus edebiyatımızın 'yapmacıklı gülünçlük'leriyle böylelerini birbirine karıştırma çağı..."*

Nihayet 1831 Eylülünün başında Sen-Petersburg yeniden canlı, şık bir kent halini aldı ve kitap basıldı. Tam başlık olarak ona '***Dikanka Dolaylarında Çiftlik Geceleri***' adı verilir ve '*Kırmızı Panko'nun yayınladığı hikayeler*' diye ilave edilir. Gogol satılan kitap başına kendisine kaç para vereceklerini pazarlık etmek için kitapçıları dolaşır, basın için tanıtım kitaplarını imzalar ve bekler. İlk yankılar öylesine övücü olur ki Gogol annesi için imzaladığı bir nüshayı ona gönderirken 19 Eylülde şöyle yazıyordu:

"İşte size boş zamanlarımın meyvesi!... İmparatoriçe başta, burada herkes onu sevdi. Sanırım bu sizi de bir miktar tatmin edecektir. Sadece bu bile beni mutlu edecek. Kendinize iyi bakın, yaşamınızın her gününü bayram sayarak mutlulaşın."

Ve yine hiç aralık vermeden, '***Çiftlik Geceleri***' adlı yapıtının ikinci cildi için kız kardeşi Mariya'dan yeni bilgiler rica edecektir:

"Hatırlarsın sevgili kardeşim, Benim için 'küçük-rusya' hikaye ve şarkılarını ne denli mutlulukla toplamaya başlamıştın!.. Ne yazık ki sonraları buna ara verdin... Bu işe yeniden başlayamaz mısın? Onlara çok ihtiyacım var."[1]

Gogol'ün ayrıcalıklı merakı, Mariya'ya köylerden eski Ukrayna giysileri satın aldırmaya kadar varıyordu ve ona şöyle yazdı:

"Çok iyi hatırlıyorum, bir defasında kilisemizde eski kostümlü bir genç kız görmüştük. O kuşkusuz seve seve bu giysiyi satmak isteyecektir. Eğer bir mujikin giydiği eski zamana ait bir giysi görürsen ve bunun orijinalitesi varsa, yıpranmış dahi olsa satın alın. Onları bir çanta ya da valize yerleştirip ilk fırsatta gönderin bana."[2]

Gogol şimdi gerçek yolunu bulduğundan emindi. Artık gelecek için hayıflanmıyordu. Meşhurluk zenginliğe götürmüştü onu... Annesi niye hâlâ kuşkulanıyordu ki? Çok geçmeden ondan para da istemeyecekti; dahası ona yardım bile edecekti!.. Bu arada şimdilik Vasilyevka'ya annesi için bir el çantası ile eldiven, kardeşi Mariya için ise bir bilezikle bir kuşak tokası da göndermişti. Onlara, tenlerine hangi rengin yakışacağını ve kaç numara pabuç giydiklerini soruyordu! *"her şekilde bunları bilmek istiyorum, özellikle artan param olduğu zaman."*[3]

Ve yine;

"Şimdilik ulu Tanrı Andrey Andreyeviç (Troşçinskiy)i size yardıma yolladı, seneye de belki yine o, bu şansı verecektir bana; görüyorsunuz keyifli, çalışkan olmalıyız ve mümkün oldukça eğlenerek çalışmalıyız."[4]

1832 Martında '***Çiftlik Geceleri***' adlı yapıtının ikinci cildi çıkar ve yazarın ünü okuyucular arasında daha da artar. Gogol, Kafkas-

[1] 19 Eylül 1831 tarihli mektup.
[2] Aynı mektup.
[3] 17 Ekim 1831 tarihli mektup.
[4] 30 Ekim 1831 tarihli mektup.

ya'daki arkadaşı Danilevskiy'e: "*Eğer göklerin yedinci katına yaklaşmıyorsam şeytan beni çarpsın!..*"[1] diye yazacaktır.

Eleştirilere gelince; bölünmüştür. Genç Belinskiy'in henüz bir gazetede sütunu yoktur, ama Gogol'e karşı hayranlığını önüne gelene ilan edecektir: "*Ne espri! ne neş'e! ne şiirsellik ve ne denli halk duyguları!*"[2] ***Teleskop*** gazetesinde Nadéjdin: "*Şimdiye kadar kimse 'Kırmızı Panko' kadar Ukrayna geleneklerini böylesine canlı ve sevimli canlandırmayı bilemedi*" diye yazsa da kendini beğenmişler, Gogol'e dudak büküyorlardı. *Moskova Telgrafı* gazetesinde romantizmi Hugo ve Walter Scott tarzında savunan Polevoy, yazara şöyle hitab ediyordu: "*Tüm hikayeleriniz öylesine tutarsız ki, halk geleneğine dayanan o tatlı ayrıcalıklarına karşın insan hikayenin sonuna kadar zor gelebiliyor, metninize 'küçük-rusya' havası verme isteği, dilinizi öylesine anlaşılmaz hale getirmiş ki, çoğu zaman söylediklerinizden bir şey çıkaramıyor insan...*" '*Kuzey Arısı*'ndaki Uşakov da Gogol'ün tasvirlerini "*açıklık, genişlik ve cüret eksikliği*" ile eleştiriyordu. '*Okur Kitaplığı*'nda Senkovskiy eserin iki cildinin bir arada oluşunun yeknesaklık yarattığını, dilin yanlış, bayağı olduğunu, bu çeşit bir edebiyatın 'Paul de Kock seviyesinden de düşük' okurlara hitap ettiğini söylüyordu.

Ama Puşkin, genç meslektaşına, hikayelerinin zevkli olmasına rağmen, gene de kimi sözde ince fikirleri inciteceğini söylüyor, onu uyarıyordu. Gerçek bir hikayeci, ince eleyip sık dokumayı meslek edinenlerin sesini değil, hikaye okumayı seven kişilerin sesini dinlemelidir demişti. '***Hans Küchelgarten***' adlı eserinin eleştirilerinden çok çekmiş olan Gogol, şimdi basının tırmıklarını sakin bir istihza ile karşılıyordu. Onun edebiyattaki düşmanları, Puşkin'i çekiştiren kişilerdi. Alçak seviyeden gelen eleştiriler, methiyelerden daha değerli olur. Gogol şimdi kitapçıların önünden geçerken, vitrinlerde uyuklayan, satılmamış kitaplarını nasıl üzüntüyle seyretmiş olduğunu hatırlıyordu. O zamandan beri yaşamında nasıl büyük değişiklikler olmuştu! Kitapçılar şimdi onu gülümseyerek karşılıyor; '***Çiftlik Geceleri***' adlı yapıtının kümeleri günden güne azalıyordu, birkaç bin adet basılan hikayelerinden birkaç hafta sonra artık hiç kalmayacaktı. Gene de eserinin mükemmel olmadığı duygusundaydı. Tanrıya hoş görünmek için, amacını daha yükseklerde tutmalıydı.

---

[1] 10 Mart 1832 tarihli mektup.
[2] Bkz. Belinskiy: ***Edebiyata ilişkin Düşünceler***, 1834.

V

ÇİFTLİK GECELERİ

Gogol, kendisini bu kitabı yazmaya sürükleyen nedeni düşünüp de bunu kendine sorunca, her şeyden önce para ihtiyacından doğduğunu ve bunun memur aylığını artıracak bir vasıta olduğunu düşünürdü. Aynı endişe, konuları seçmede ve tarzında da ona yol gösteriyordu. Bölgesel Ukrayna edebiyatı günün modası olduğuna göre ve ailesinden edindiği yazılmamış folklorik bilgiler sayesinde öncelikle bu kaynaktan faydalanması gerekirdi. Ama gene de '***Çiftlik Geceleri***' adlı eserini yazmaya başlar başlamaz, sanatçı heyecanı tüm ticari düşüncelerini aklından çıkartmıştı. Önceleri beylik bir göreve koşulduğunu sanmıştı; sonra fark etti ki, günün en güzel dakikaları eserindeki şahısları bulmakla geçiyordu. Sen-Petersburg'un soğuk, asık suratlı atmosferinde yitip giderken, güneş içindeki zengin Ukrayna topraklarını, köylülere özgü tembellik ve zirzoplukları, sağlık, kolaylık ve masal dolu bir dünyayı coşkuyla hayalinde canlandırıyordu. '***Bir Yazarın İtirafları***'nda şöyle yazar:

"*İlk eserlerimde fark edilen neşenin nedeni, ruhumun bir çeşit ihtiyacından geliyordu. Kendimin de çözemediği, belki de marazi yaradılışımdan gelen melankoli krizleri geçirirdim. Kendimi eğlendirmek için baştan başa komik hikayeler hayal ederdim. Baştan sona kadar acayip kişiler, karakterler uydururdum; onları bile bile en gülünç durumlara sokardım; bunu ne amaçla yaptığımı, bundan ne yarar sağlanacağını bilmezdim ve düşünmezdim. Beni buna iten gençliğimdi; bilindiği gibi söz götürmeyen gençlikti.*"

Gerçekten sekiz hikayeden meydana gelen '***Çiftlik Geceleri***' komik hikayelerle doludur ama içindeki korkunç sahifeler hiç de eğlendirmeye yönelik bir yazarın eseri değildir. Sanki bu apaçık neşe do-

lu pasajlar Gogol'ün bize hediye ettiği -kendine hediye ettiği- bir başka fantastik olayların hakim olduğu pasajları dengelemek içindir. Adım adım kahramanlarıyla birlikte tıpkı karanlıkta gülen bir çocuk gibi alay etme ihtiyacını duyar. Korku büyüdükçe, kahkaha daha da yükselir. İşte yazılarının bütünlüğündeki bu tat, bu tuhaf, olağanüstü, anlaşılmaz hurafeden, korku ve köy neşesinden doğmaktadır.

'Çiftlik Geceleri'ndeki karakterlerin hepsi, boz renkleriyle adeta aynı hamurdandır. Vecizeli ve farfara yaşlı kazaklar, kızlara göz diken açıkgöz delikanlılar, kocalarına hükmeden ve aldatan yaşdönümündeki kadınlar, Rus papazları, kiliselerde mukaddes eşya bekçileri, büyücüler, sarhoşlar, masumlar, yankesici yamakları, şeytanlar görülür. Bunlar, köyün öteki insanlarından geri kalmazlar, cüsseleriyle, yetenekleriyle sadece daha güçlüdürler, ancak kafaları hep kötüye çalışır. Bazı durumlarda onlarla alay edilebilir; bir başka durumda ise onlar sizi alaya alırlar. İnsanların normal yaşantısı içine anlaşılmaz olaylar karışır. Nazik şeytanlarla, karanlık güçler arasında bir ölüm kalım savaşı başlar. Bu olaylar yaşamın normal akışını bozarlar.. Bir karışıklık yaratırlar... İnsanlar bu anlaşılmaz olayların esiridirler... '***Soroçintsi Panayırı***', '***Ölülerin Sevki***' ve '***Büyülü Toprak***' gibi hikayeler ilginç birer bahtiyarlık, neş'e, sevinç manzarası yaratsalar da '***Mayıs Gecesi***' ve '***Noel Gecesi***' hikayeleri olumsuzluk anlatan güçlerin münakaşasına girer. '***Sen-Jean Gecesi***' ve '***Korkunç İntikam***' hikayeleri ise olağanüstülüğe ve en çılgın büyücülüğe bir adım daha atmış sayılırlar. Bu doğaüstü olaylar, buradaki insanları yönetirler.

'***Sen-Jean Gecesi***' hikayesinde güzel Pidorka'ya aşık, ama para yüzünden evlenememiş olan zavallı Petro şeytanla bir anlaşma yapar: Eğer kötü ruhlara yapılan bir büyü seansında bir çocuğu kurban ederse bir hazineye sahip olacaktır. Oysa büyücünün getirdiği çocuk, sevgilisinin kardeşidir. Petro buna isyan etmek ister ama altının cazibesi galip gelir. Pidorka'ya olan aşkıyla küçük oğlanı boğar. Gulyabaniler etrafını sararak kahkahalarla gülerler. Büyücü kadın dişi kurtlar gibi taze kam yalayarak içer. Artık zengin olan katil, genç kızla evlenir ama hiçbir zaman huzurlu olamazlar.

Vatan haini, karı, gelin ve torun katili, kızına aşık ve sonunda onu da öldüren ihtiyar büyücünün hikayesi '***Korkunç İntikam***' daha da endişe vericidir; katil gidip dindar bir münzeviyi bulur, cehennemlik ruhu için kendisine dua etmesini ister. Ama kutsal kitabın harfleri kan içindedir ve dehşet içinde kalan aziz kişi, böylesine bir adam için Tanrıdan

şefaat dilemeyi reddeder ve büyücü ihtiyarı öldürür. Hikaye baştan sona kadar savaş, hile, kaderci rüyalar, büyü uygulamaları ve 'boğuluyorum boğuluyorum' inlemeleriyle mezarlarından fırlamış kurukafalarla doludur. Burada artık kötülük sınırsızdır. Düzenli görünen doğal duyguların altında acayip bir kargaşanın gücü fışkırmaktadır.

Yazar her ne kadar yaratılıştan maskaralıkla korkunçluğu birleştirmeye çalışsa da gene de bir gerçeğe dayanmadan fanteziye kaçamaz. Daha doğrusu sözleri ne kadar akıl dışı olursa, o denli doğal ayrıntılara girmek ister... Yazar işine başlamadan önce, titizlikle Ukrayna'ya ait eserleri karıştırır, Kotliyarevskiy, Kvitka Osnoviyanenko, Artemovskiy-Gulyak gibilerin kitaplarını okur. Güney vilayetleri üzerine yazılmış dilbilimsel ve etnografik çalışmaları inceler; babasının neşeli komedileri üzerinde çalışır, büyü kitaplarını karıştırır; annesinin, kardeşinin gönderdiği bilgileri yazdığı cebinde taşıdığı '*Akıl defteri*'ndeki kayıtları araştırır, gönderdikleri eski elbiseleri, boneleri, boyun atkılarını gözden geçirir. Bu belirli olaylar, elle dokunulabilir eşyalar ona emniyet verir, yalanlarını sağlamlaştırır. Bu dokümanları kullanmasa bile bunlar ayaklarının altında sağlam bir zemin teşkil eder. Hiçbir şeye dayanmadan icat etmek, onun için kendini uçuruma atmakla eşittir. Bunu düşünmek bile onu bunaltır ve hemen çabucak malzemeye koşar; kendinde arar ama bulamaz. Ona göre yaşam, sanki başkalarının arasından ancak net bir şekilde görülebilir, '***Bir Yazarın İtirafları***'nda şöyle yazacaktır;

"*Hayale dayanarak hiçbir şey yaratmadım. Ancak gerçeklerden yola çıkarak hazırladığım verileri kullanarak başarıya ulaşabildim.*"

Hatta hikayelerinin konularını bile uydurmamıştır o. Folklorik gelenekleri alır, kendine göre geliştirir. Bir eserin taslağını verin ona, görün bakın nasıl mükemmel şekilde işler onu!

Onun ham maddeyi işleyişi sonsuz bir karışıklık taşır, ancak bir büyüteçle baktığınız zaman herhangi bir ayrıntıyı ortaya çıkarabilirsiniz. Örneğin -bir yüz çizgisi, bir giysi, bir karakter- en ön plana güçlü şekilde çıkar. Fotografik doğruluk, aksine deformasyonlara götürür. Belirli olmaya çalıştıkça, gerçekten o denli uzaklaşır; ayrıca kıyaslama zevki de bu uzaklaşmayı sağlar. Bir istiare yakaladığı zaman, onu bir sürü yere götürür; kimileri acayip, kimileri heyecan vericidir, kimileri de hikayenin sevimliliğini bozar. Ama zararı yok, hiçbir şey, yoldan çıkıp patikalarda kaybolmak kadar Gogol'ü eğlendirmez.

Sanatında bu sistematik yer değiştirme merakına rağmen, okurları şaşırtan ve cezbeden de yine '***Çiftlik Geceleri***'nin gerçekliliğidir. Tasvirlerin titizliği sanki okura doğallığı kanıtlar. '*Kırmızı Panko*' hikayesini okurken inanılmaz şeyler dinler ve Ukrayna gelenekleri hakkında bilgiler edinir insan...

Yazarın canlandırdığı bu Ukrayna yaşamı, çok iç ferahlatıcıdır. Bu ilginç ve fantastik dünyaya dalan okur, köleliğin varlığını rahatça unutur. Aşırı mutlakıyet onu hiç etkilemez. Köylünün yoksulluğu ilgilendirmez, kitap okunup kapanınca da, artık hiçbir sosyal problem düşünülmez.

Bazı eleştirmenleri sinirlendiren şu ya da bu pasajların 'bayağılığına' gelince; sanki Gogol bunu şiir yeteneğini dengelemek için yapmak istemiştir. İşte yine burada yazarın ikiliği kendini gösterir: O korku ve gülmeyi, gerçek ile mucizeyi yan yana koymakla kalmaz, en kaba imlemelerden beklenilmedik lirik açılmalara gider. Bakarsınız birden bire, şakaya boğulmuş, düzyazı şeklinde gerçek bir şiir, bir tasvir çıkar karşınıza.

"İlahi bir gece!.. Sihirli bir gece!.. Karanlık dolu ilham verici ormanlar, arkalarında uzanan gölgeleriyle hareketsiz bir hal alır. Buraların gölleri sakin ve durgundur; bu göllerin sularının karanlık ve soğukluğu, bahçelerin koyu yeşil duvarları içinde gömülüdür.

Kiraz ve salkım ağaçlarından meydana gelen sık ve el değmemiş orman, köklerini suyun soğuk derinliklerine uzatmıştı... Doğanın en güzel yelpazesi – gece rüzgârı, gizlice ağaçların yanına sokularak onları öptüğü zaman, yapraklar sanki darılıyormuş gibi, zaman zaman başlarını hoşnutsuzlukla sallıyorlardı. Bütün doğa uykuda idi... Her şey olağanüstü, her şey güzeldi; her şey, sanki soluk alıyor gibiydi. İnsanın ruhunda da bir sonsuzluk, bir olağanüstülük vardı. Bütün bu görünen gümüşî renkler insanın ruhunun derinliklerinde de akisler yapıyordu... Tanrısal bir gece!.. Büyüleyici bir gece!.."[1]

Şunu da unutmamalı ki, çizilen bu Ukrayna gece tablosu zannedildiği gibi bir aşk sahnesi için değil, Gopak[2] dansı etmeye çalışan, kekeleyen ve sallanan sarhoş bir köylü için yazılmıştır.

---

[1] ***Mayıs Gecesi, Boğulmuş Kız.***

[2] *Gopak*: Ukrayna'ya özgü bir çeşit danstır.

Gerçekte, doğadaki güzelliği tasvir etmeye gelince, ilhamla taşan Gogol, çoğu zaman dozunu kaçırır, tumturaklı ifadelere dalar. Örneğin, geceleyin bir gölü anlatırken:

"Göl, parlak gece sultanının çok yakında doğacağını sezmiş gibi ılık gece havası içinde donuk donuk ışıldayan ateşten yıldızlara, buzdan öpücükler saçarak, güçsüz bir ihtiyar haliyle uzak ve karanlık gökyüzünü kucaklayarak sarmıştı."[1]

İşte yine bir nehir tasviri:

"O tıpkı bir genç kız gibi bu sarhoş edici saatlerde olağanüstüdür... Sanki sadık bir ayna, onun gururlu ve ışıklı yüzünü, zambak beyazlığındaki omuzlarını, kumral saçlarını koyu dalgalarıyla gölgelediği mermer boynunu yansıtır... Yine tıpkı bu güzel gibi sonsuz kaprislerine uyarak takılarını yenileriyle değiştirir ve yine bu genç kız gibi o her yıl başka bir yol tutarak, değişik ve yeni peyzajlarla çevirir sınırlarını!"[2]

İşte yine Dinyeper nehrinin fırtınada fokurdayarak dalgalanışı:

"Yüksek dalgalar, dağların eteklerine çarpar, geri çekilir, pırıldayarak, inleyerek ve hıçkırarak gürler... tıpkı savaşa giden kazak'ın arkasından ağlayan yaşlı anası gibi, oğlu yiğitçe, şevkle yumruklarını beline dayamış, alnının üstüne kondurduğu şapkasıyla siyah atının üzerinde ilerlerken, annesi ağlar, peşinden koşar, üzengisine yapışır, dizgini tutmaya çalışırken elleri burkulur, gözlerinden sıcak yaşlar dökülür..."[3]

Oysa yazar, eserindeki şahısları canlandırırken çok zor durumdadır ve uzun laflar eder. Örneğin '***Soroçintsi Panayırı***' hikayesindeki Paraska için, *"yuvarlak yüzü, kahverengi gözlerinin üzerinde yay gibi kehribar kaşlarıyla, yuvarlak küçücük pembe dudaklarıyla umursamayan gülümsemesiyle güzel bir çocuktur."* der. Bir başka genç kazak için şöyle der: *"Doğan güneşin altında, Tanrının şebnemiyle yıkanmış, pırıldayıp, yapraklarını açan, kendini güzelleştiren en nazik bir gül gibi yanakları taze ve renkliydi. Kaşları günümüzde genç kızların put ve altınları dizmek için satın aldıkları siyah kaseler gibiydi... Küçücük ağzı sanki bülbül sesini çıkarmak için yaratılmıştı."*[4] '***Mayıs Gecesi***'

---

[1] ***Mayıs Gecesi***.
[2] ***Soroçintsi Panayırı***.
[3] ***Korkunç İntikam***.
[4] ***Sen-Jean Gecesi***.

eserinde Hanna için, "*parlak gözleri, yarı karanlık içinde sevdalı bir ışıltı ile yıldızlar gibi yanıyordu*" der. Oksana, '*Noel Gecesi*'nde, aynaya yansıyan gölgesini beğenerek içini çeker: "*siyah kaşların ve gözlerin, dünyada eşi bulunmayan bir güzellikte midir acaba?*"

Tüm bu sevimli köylü kızları hep on yedi yaşındadır, simsiyah gözbebekleri, mercan renginde dudakları ve inci gibi dişleri vardır. Kadınlara pek az yaklaşan bir yazarın sonsuzca idealize ettiği nesneler, genç delikanlıları günaha sokan soğuk, perdahlı, kıymetli ve esrarlı şeylerdir hep. Bu parlak bebeklerin dili bile itibaridir. Sadece '*Çiftlik Geceleri*'ndeki yaşlılar, gerçek sarhoş surata sahiptir ve tam bir Ukrayna köylüsü gibi davranırlar. İçlerinden biri kadınlardan söz ederken şöyle bağırır:

"*Büyük Tanrım biz zavallı balıkçıların bu felaketi hak etmeleri için sana ne yaptık? Sanki bu yeryüzünde yeteri kadar pislik yokmuş gibi, bir de senin kadınları yaratman gerekir miydi?*"[1]

'*İvan Fyodoroviç Şponka ve Teyzesi*' adlı sondan bir önceki hikayedeki kaba cümleler, madalyonun öteki tarafını gösterebilir. Bu hikaye ötekilerden değişik olarak ne köylüdür ne de fantastiktir. Üslubunun netliği ve izleniminin mızmız ironisi, küçük insanların, vasat dramların, acayipliklerin dünyasına bir giriştir. Tüm bunlarla belki de ilk kez yazar bazı yaşamların değersizliğini ve bunların Tanrının isteği olduğunu belirtir. Kıranta, kaba bir yaratığın üzerine eğilir ve ondan tersine bir roman kahramanı meydana getirir; her şeyin parlaklıkla ortaya çıkacağı içi boş görüntüler izleriz. İkinci kalite adamdır. Bir kahraman taslağıdır. Bu hikaye toprak sahibi bir emekli askerin, teyzesi tarafından komşu tombul bir sarışınla zorla evlendirilmesini anlatır:

"*İvan Fyodoroviç zayıf, çelimsiz, hayalcidir. Teyzesi Vasiliysa Karpovna sağlam yapılı ve kararlı bir kadındır. Yeğenine hükmeder. Sanki tabiat (Vasiliysa Karpovna)'ya sert bıyıklar, süvari çizmeleri yakıştıracağına, koyu renk kukuletalı manto giydirerek bağışlanmaz bir yanlışlık yapmıştır.*" Bu kilolu kişi tarafından kısmeti olan genç kızla tanıştırılan İvan Fyodoroviç aynı gece bir Kabus görecektir. Rüyasında şimdiden evli olduğunu, küçücük evinde her şeyin gelenek dışı, normal dışı olduğunu görecektir. Odasında sade bir yatak yerine iki kişilik bir karyola vardır. Karısı bir sandalyeye oturmuştur. Çok tuhaf bir durumdadır. Ona nasıl yaklaşacağını, ne söyleyeceğini bilemez ve

[1] *Soroçintsi Panayırı.*

karısının bir kaz başı taşıdığını fark eder. Başını çevirir, yine kaz başlı başka bir kadın görür, bir başka yöne bakar, yine üçüncü bir kadını keşfeder, arkasına şöyle bir baktığı zaman da bir dördüncüsünü daha görür! Endişelenir, bahçeye koşar, hava çok sıcaktır, şapkasını çıkarır. Bir de ne görsün? Şapkasının içinde bir kadın! Yüzü ter içindedir, silmek için cebinden bir mendil çıkarmak ister, yine cebinde bir kadın... Kulağındaki pamuğu çıkarır, ucunda yine bir kadın... tek ayak üstünde zıplamaya başlar. Teyzesi ona bakar ve ciddiyetle; "*evet evet şimdi evli bir adamsın ve tek ayak üstünde zıplamalısın!..*" der. Ona doğru koşar, heyhat! teyzesi değil bir kilise çanıdır! Bu yüksek çan kulesine bir iple çekildiğini hisseder. "*Kim çekiyor beni böyle?*" der sızlanarak. "*Benim, seni yükseklere çeken karınım ben... çünkü sen bir çansın.*" "*Hayır, bir çan değil, ben İvan Fyodoroviç'im*" diye bağırır. "*Evet, sen bir çansın!*" der yanı başından geçen bir piyade albayı, sonra karısının bir insan değil bir yün kumaş olduğunu hayal eder. Moghilev'de bir mağazaya girer. "*Ne çeşit bir kumaş istiyorsunuz?*" diye sorar satıcı kadın... kumaşı satın alır, en moda kumaştır, çok sağlamdır! "*Herkes şimdi ondan redingot diktiriyor!*" diye ekler satıcı kadın, ölçer ve keser. İvan Fyodoroviç bunu koltuğunun altına sıkıştırır ve Yahudi bir terziye götürür. "*Hayır, hayır der Yahudi, kötü bir kumaş cinsi bu, kimse artık redingot için bunu kullanmıyor...*"

İvan Fyodoroviç'in kabusu acaba yazarda karşı cinse duyulan seksin komik bir yer değiştirmesi midir? Bunu kanıtlamak tehlikelidir. Ama dişi fenomenin karşısında elinin ayağının tutulduğu su götürmez. Bir kadın birazcık güzel ve genç olunca onu ne hikayesinde tasvir edebilir ne de hayatta ona yaklaşabilir. Yine de okuyucular arasında kimse onun '***Çiftlik Geceleri***' yapıtındaki genç aşık çiftin sahte tavırlarını o devirde fark edememiştir. Gerçekten de geveze kadın, diyakos, şeytan, imbikçi, bölük kumandanı gibi karakterler eserin tuzu biberidir. Ve köylü aşklarının çekiciliğini ortaya koyar. Okuyucu eğlenir, pırıldayan kıyafetler içerisindeki bu opera-baleden hem ürker, hem hoşlanır. Her bir yanda yerel renkler eriyip gitmektedir. Her bir ad bir şaka gibidir. Haşhaş köfteleriyle, peynirli böreklerle, Ukrayna mutfağının lezzetine varılır. Şurada burada yerli sözcüklerle, Kafkas tasvirleriyle, küçük-rusya atasözleriyle oluşan sert dilin kendine özel bir başarısı vardır. Elbette fazla uzun cümleler, yanlış takılar, yüklü vasıflar, özenti, lirizm, akıl almaz psikolojik şeyler yok değildir ama bu beceriksizlik bile, anlatılamaz şekilde kitabın çekiciliğini arttırır.

Acaba Gogol, okuyucuların yüreklendirmesiyle Ukrayna'nın folklorik kaynağını tüketinceye dek bölgesel bir yazar mı olacaktı! '*Çiftlik Geceleri*' tarzında başka eserler mi verecekti? Bu girişimi güçlüydü. Ama *Çiftlik Geceleri*'nin kitapevlerine dağıtılmasından iki ay sonra, Puşkin, bir itidal ve akıcılık şaheseri olan, '*Biyelkin Hikayeleri*' adındaki yapıtını yayımlamıştır. Kısa ve güçlü cümleler, veciz bir sözcük dağarcığı... Metaforsuz bir eserdir. Hikaye sözden söze geçerek şahlanmaktadır. Yazar asla gözükmez ve şahıslar üzerine açıklamalar yapmaz. Bize dışarıdan görünerek kendini belli eder... Oysa Gogol'de her şey objektif ve realisttir.

'*Çiftlik Geceleri*'nin tersine, '*Biyelkin Hikayeler*'i okuyucuyu hayal kırıklığına uğratmıştır, sadelik onlara farklılık gibi görünmektedir. Oysa Gogol, esere hayran olmuştur ve Puşkin ona bir kez daha ders vermiştir. Böylece asla tarzını ve üslubunu değiştirmeyecektir. Onun anlatım tarzı damarlarındaki vuruşla, kanının sıcaklığıyla uzlaşmaktadır. Ama Ukrayna'nın şen ve tasasız kişileri yerine, daha az garip kişilerle ilgilenmesi daha fazla ilham verici olmayacak mıydı?

Edebi geleceğini araştırırken Gogol bu yeni belleğinden saf bir zevk duyuyordu, kimse artık bu takma '*Kırmızı Panko*' imzasının arkasında, Gogol diye birinin varlığından şüphe edemeyecekti.

6 Şubat 1832'de annesine şöyle yazıyordu:

"*Gelecek mektuplarınızı sadece Gogol adına postalayın. Çünkü aile adımın son kısmı 'Yanovskiy' bilemem nerelere uçtu. Belki de biri caddede onu toplayıp kendi adı gibi kullanıyor... Her ne hal ise hiçbir yerde Yanovskiy diye tanınmıyorum...*"

Gogol, 19 Şubat 1832 cuma günü, kentin tüm edebiyatçılarıyla beraber, yayıncı Smirdin'in yeni bir mağazaya geçişi şerefine verilen bir akşam yemeğine katılır. Yemek masası duvarları çepeçevre kitaplarla dolu büyük salonda hazırlanmıştır. On sekiz kişiliktir. Saat altıda toplanılır. Puşkin, Jukovskiy, yaşlı masal yazarı Krilov, Dimitriyev, Batuşkov, Bulgarin, Greç gibi kişiler de vardır. İlk kadeh adet üzerine İmparator şerefine kalkar ve arkasından yaşa varol sesleri yükselir. Sonra Krilov, Jukovskiy, Puşkin ve daha başkalarının sağlığına şampanya içilir. Bir ara Puşkin iki düşmanı Greç ve Bulgarin'in eleştirmen Semenov'un sağına soluna oturmuş olduklarını görünce masadan: "*Eh! Semenov, arada tıpkı Çarmıhın üzerindeki İsa gibisin!*" diye atı-

lacaktır. Kahkahalar yükselir. Bulgarin ve Greç suratlarını asarlar, ama olay çabuk unutulur.[1] Gogol tanınmış meslektaşları arasında yiyip içtikten sonra rüya gördüğüne inanmaktadır. Kafası karışık, içi neşe dolu geç vakit eve döner.

Önceleri '*Çiftlik Geceleri*' eserinden bir miktar para kazanmasına karşın, -kitapçılar satılan her cilt başına birkaç ruble verirler, geri kalan farkı kendilerine alıkoyarlardı- Gogol'ün mali durumu henüz düzelmemiştir. Kokuşkin köprüsü civarında konforsuz buz gibi soğuk bir çatı katında oturmaktadır. Yine eskisi gibi uşağı Yakim'in hazırladığı Ukrayna yemekleriyle dostlarını sofra başına toplamaktadır. Bu davetlilerden biri günlüğüne şöyle yazacaktır: "*Kırmızı Panko imzasını taşıyan sevimli hikayelerin yazarı Gogol-Yanovskiy'e bir akşam yemeğine gittim. Sempatik görünüşlü yirmi üç yaşında bir gençti. Yine de fizyonomisinde insana güven vermeyen bir çeşit hilekarlık vardı. Orada rastladığım on kadar küçük-rusyalı'nın hemen hemen hepsi Nejin lisesinin eski öğrencileriydi.*"[2]

Bu küçük kardeşlik topluluğunun iyice başarılı olması için Gogol'ün en iyi dostu Danilevskiy'in de bulunması gerekiyordu. Ama Danilevskiy her zaman için Kafkasya'dan[3] ayrılamıyordu. Güzeller güzeli Emilya Aleksandrovna Klingenberg'e tutkundu, bu aşkı anlatmak için öyle tumturaklı mektuplar yazıyordu ki, bu niteliğe kendisi de yatkın olan Gogol, cevaplarında onu yola getirmeye çalışıyordu. Asla bu çeşit bir deneyimi olmamış olan Gogol, ona gerçek aşkın karakteristik yönlerini analiz ediyor ve Danilevskiy'e şöyle yazıyordu:

"*Evlilikten önceki aşk harikadır, ateşlidir, bunalımlıdır, kısacası anlatılamaz bir şeydir. Ama sadece bu çeşit bir duyguyu yaşayan kişi, ancak bir hamleyi, bir aşk taslağını tanımış olur... Bunun aksine kitabın ikinci kısmı (birinci kısmı bir başlangıç olduğuna göre) huzurlu hazlar yaratan bir deniz gibidir, gün geçtikçe onu daha iyi fark eder ve gün geçtikçe tadına daha çok varır, şimdiye kadar onu fark etmediğinize şaşarsınız. Evlilikten önceki aşk, Yasikov'un*[4] *dizeleridir: Etkiler, sıcacıktır, hislerimizi empoze eder. Evlilikten sonraki aşk, Puşkin dize-*

---

[1] Bakınız. Lobanov: ***Smirdin'in evinde öğle yemeği*** (*Puşkin ve onun Çağdaşları*); Terpigorev: ***Puşkin üzerine notlar*** (*Antik Rusya*, 1870).

[2] Nikitenko, ***Günlükten Notlar***, 22 Nisan 1832.

[3] Danilevski, sağlığına özen göstermek için Kafkasya gitmiştir. (Sen-Petersburg'dan 19 Nisan 1831'de yola çıkmıştır).

[4] Yetenekli Rus şairi Puşkin'den alıntılar. (1803-1846).

leri gibidir, hemen sizi yakalamaz ama her okuyuşta biraz daha derinleşir, gürleşir, gürleşir bir okyanus olur..."[1]

Bir süre sonra aynı Danilevskiy'e şöyle günah çıkaracaktır: "*Şükürler olsun, bunu asla çekmedim ama seni çok iyi anlıyor ve ruh halini hissediyorum... Şükürler olsun diyorum, zira bu ateş hemen kül ederdi beni... Bereket versin güçlü inadım caydırdı beni, iki kez uçuruma düşürmekten kurtardı.*"[2]

Özellikle 1832 yılının başında iki evlilik Gogol'ü etkiledi: Birincisi zengin, sevimsiz Smirnov ile evlenen dostu 'ilahi şeytancık' Aleksandra Osipovna Rosset'nin evliliği. İkincisi de büyük kız kardeşinin Polonya asıllı, toprak sahibi, orta halli Truşkovskiy adında birisiyle evlenmesiydi. Gogol bu birinci evliliğe biraz üzüldü, çünkü imparatoriçenin nedimesi bu parlak küçükhanıma içinden platonik bir sevgi besliyordu. İkinci evlenme ise zihnini meşgul etti, çünkü bir aile reisi ruhu taşıyordu Gogol.

Kızı için iyi bir parti düşünen Mariya İvanovna hayal kırıklığını fazla saklayamıyordu. Gogol'e göre ise, bir erkeğin gerçek zenginliği kafasının içerisindeydi. Sözde büyük deneyimlerine dayanarak, mektuplarında annesine, genç kıza ekonomi öğütleri veriyordu. Öncelikle evlenme töreni en basit şekle indirilmeliydi. "*Ben her zaman bu tantanaların, bu evlenme merasimlerinin düşmanıydım. Eğer ben evlenmeye karar verecek olursam, karım en az iki hafta kimseye gözükmeyecektir.*"[3] diye yazıyordu. Çeyiz için çarşaf, mendil satın alınması gereksiz masraflardır... "*Mektuplarınızdan belirttiğinize göre damat budala değil! Bu beyhude şeylere önem vermeyecektir. Ona kız kardeşime büyük bir ekonomi dersi vermesini söyleyin ve kendisi için de birçok şeyden vazgeçmesini hatırlatın... O bu talihi isteyerek seçti...*" diye yazacaktır. Sonunda bir kenara koyduğu birkaç kuruşu da toplayıp avans olarak yeni evlilere beş yüz ruble gönderecektir. Onun durumunda biri için büyük paradır bu. Ailesinin gözü önüne bu kadar parayı sermekten gururlu bir zevk duyacaktır. Gogol'ü, "*faydası olur diye...*" sözü geçen biri olan Bagreyev'e gitmesi için zorlayan annesine, yüksekten atarak şöyle cevap verecektir:

---

[1] 30 Mart 1832 tarihli mektup.

[2] 20 Aralık 1832 tarihli mektup. Annesine yazdığı 24 Temmuz 1829 tarihli mektupta anlattığı bilinmeyen güzel'e duyduğu acayip aşkının öyküsü, aslında Nicolay Gogol'ün bizzat kendisinin uydurduğu saçma bir tespit.

[3] 25 Mart 1832 tarihli mektup.

"Sanırım beni hâlâ bir dilenci yerine koyuyorsunuz... Herhangi bir adam, kimi ilişkilere sahip bir kişi, çok iyilik yapabilecek çaptadır. Rica ederim böyle şeylerle uğraşmayın... Dümdüz bir yoldayım ben, herhangi biri bana ne iyilikte bulunabilir ki? Ben iyiliği ancak Tanrıdan bekler ve umut ederim!..."[1]

Bu tutumu bir başka palavracılık idi, çünkü o devrede henüz başlangıçta olan ününü emniyete almak için, nüfuzlu kişilerle düşüp kalkmayı seve seve kabul ediyordu. Zaten iki ay önce, tüm himayelere düşman Gogol, postaların düzensizliğinden gocunan annesine şöyle yazıyordu:

"Poltava Postası müdürüne, son günlerde rastladığım prens Golitzin'e, postaların iyi işlemediğini şikayet ettim, departman şefi Bulgakov'a da şikayetimi hemen bildirdi. Bu konuda beni siz aydınlatmadan önce, Bulgakov'a Poltava bürosundan açıklama yapmamasını söyledim..."[2]

Böylece kötüleyici görünüp tüm ilişkilerinden gurur duyan, sadece Tanrıdan gelen huzuru kabullenen Gogol, yaradılışının çelişkileri içinde çırpınıyor, başkalarına da yalan söyleyerek uydurduğu şeylere onların inandığını sanıyordu.

[1] 10 Mart 1832 tarihli mektup.
[2] 4 Ocak 1832 tarihli mektup.

VI

BOŞ GEÇEN ZAMANLAR

Sen-Petersburg'da bahar soğuk ve can sıkıcı uzayıp gidiyordu. Güneşsizlikten hasta Gogol, nostaljik şekilde Ukrayna'yı hayal ediyordu. Birdenbire, yazı Vasilyevka'da geçirmeye karar verdi. Yolda giderken, '*Çiftlik Geceleri*' eserinin çok sükse yaptığı Moskova'ya da uğrayıp faydalı dostluklar edinebilirdi. Edebiyat kariyerinin başlangıcında hiçbir desteği, hiçbir birliği ihmal etmemeyi düşünüyordu. Her büyük kentte taraftarlar edinip geleceğini düşünen Gogol, çalıştığı yurtsever enstitüsünden izin isteyerek uşağı Yakim ile 1832 Haziranının sonuna doğru yola çıktı.

Posta arabasında, yağmur altındaki gezisi onu çok yormuştu. Moskova onu çan sesleriyle karşıladı! Kalbi heyecanla dolu, kiliselerin, sarayların, kızıl meydanın, Kremlin'in tırtıklı yelpaze gibi mazgalları geçit resmi yapıyordu gözünün önünde. Tüm bunlar başkentin soylu mimarisinden daha uygarlıktan uzak, daha keyifli görünüyordu ona. Burada halkın kendisi bile sanki daha mutlu ve özgürdü, rengiyle dedikodularıyla, çeşitliliğiyle daha rus gözüküyordu. Bitkin, yorgun, soğuktan tir tir titreyerek, otele indi ve hastalandığını sandı. Ama onu sempatiyle bekleyenleri düşününce hastalanma evhamını bastırdı. Sanki sahneye çıkacakmış gibi bir heyecan kapladı her tarafını...

İlk rastladığı kişi, '*Moskova Habercisi*' dergisinin eski yöneticisi olan tanınmış tarihçi ve gazeteci Pogodin oldu. Ayı gibi hantal hareketleriyle, kısa boylu, kalın dudaklı Pogodin onu himayesine aldı. Ukrayna orijinliği üzerine konuştular. Gogol onlara Enstitüdeki yatılı öğrencilere eskiden okutulan kuru kronoloji yerine, geçmişi canlı şekilde anlattığını söyledi ve ne denli başarılı olduğunu anlattı. Onu dinlerken insan, en az tarih hakkında yepyeni bir kavrayış ediniyordu. Gogol, e-

ğitim metodunu öylesine emin şekilde ortaya seriyordu ki, karşısındaki onu ağzı açık dinlemeye mecbur kalıyordu. Her şeye rağmen Pogodin genç kızların dersleri nasıl hazmettiğini anlamak istemiş, ve birkaç öğrenci defterini görmeyi arzu etmişti; ancak Gogol bundan rahatsız olmuş, meseleyi ustalıkla başından savmıştı.

Biraz sonra beraberce Arbat mahallesinde Afanasyevskiy sokağında oturan şair, tiyatro eleştirmeni Sergey Timofeyeviç Aksakov'a[1] gittiler. Habersiz gittikleri için Aksakov'u gömlekle, bir arkadaş grubu içinde, elinde oyun kağıtlarıyla buldular. Bütün başlar kalktı. Pogodin sevinçle: "*İşte Nikolay Vasilyeviç Gogol!*" diye bağırdı. Bir an için bir şaşkınlık oldu. '***Çiftlik Geceleri***' eserinin büyük hayranı Aksakov'un oğlu Konstantin, Gogol'e koşup, iltifatlar yağdırırken, Aksakov da onlardan özür dileyerek partiyi bitirmek için tekrar masaya oturdu. Ev sahibi, oyun boyunca göz ucuyla konuğu seyrediyordu. İlerde şöyle yazacaktır: "*O zamanlar Gogol'ün dış görünüşü pek parlak değildi. Kafasının ortasında bir tutam kıl, şakaklarında kısacık saçlar vardı. Sakalsız, bıyıksızdı. Sert ve dik yakalı bir gömlek giymişti. Bu haliyle tam beceriksiz bir Ukraynalı oluyordu. Giyinişi, fazla özensiz gibiydi, hiç şık değildi. Çarpıcı renkteki, yollu yeleğinin ortasından geçen kalın bir zinciri hâlâ hatırlıyorum.*" Gogol oradan ayrıldıktan sonra, ötekiler, lehine olmayan antipatik bir etki bıraktığını hep birlikte onayladılar. Gogol'ü önce heyecanla karşılayan genç Konstantin Aksakov bile "*yüksekten bakan ve alaycı haliyle*" ondan pek hoşlanmadığını açıkladı.[2]

Birkaç gün sonra, Gogol bir sabah erkenden çağın pek değerli tarih romancısı Zagoskin ile tanıştırılmak üzere Aksakov'a gitti. O, genç yazarı rahatlatmak için '***Çiftlik Geceleri***' hakkında iyi niyetlerini Zagoskin'e söyledi. Ama Gogol buz gibi duruyordu. Aksakov şöyle der: "*Genellikle onda insana yaklaşmayı yok eden korkutan bir hal vardı*". Hep birlikte sokağa çıkarlar, Zagoskin'in evine doğru yürürler, yol boyunca Gogol iç çeker, adeta ayaklarını sürükler ve çaresiz hastalıklarından yakınır. Aksakov: "*Ona şaşkın şaşkın baktım, zira çok sağlıklı bir hali vardı*" diye yazacaktır: "*ve kendisine sordum, 'peki, hastalığınız tam olarak nedir?' O bana baştan savma bir cevap verdi, ben*

---

[1] Sergey Timofeyeviç Aksakov, kişisel anılarını romanlaştırarak klasikler arasında yer alan üç kitap oluşturmuştur. (***Bir Avcının Anımsamaları***, ***Bir Ailenin Tarihi***, ***Bagrav'ın Torununun Çocukluk Yılları***) Yapmacıksız bir üslup ve yalın bir dille yazmış olduğu bu yapıtlar Aksakov'a ününü kazandırmıştır.

[2] Aksakov, ***Gogol ile ilişkimin öyküsü***.

de hastalığının bağırsaklarından geldiğini anladım sanki. Sonra Zagoskin'den konuşmaya başladık. Gogol onun kaleminin neşeli oluşunu övdü ama gerekeni, özellikle tiyatro için gerekeni yazmadığını söyledi. Ben ise tedbirsizce: 'Başka türlü yazmanın zor olduğunu, halkımızın donuk, kontrollü, edepli ve boş kafalı olduğunu' söyledim. Gogol yüzüme dik dik bakarak: 'Doğru değil bu! Komik şey her yerde gizlidir ama, biz artık onu göremiyoruz ve ona çok alışığız! Yetenekli bir yazar bu komikliği yazılarına ya da sahneye getirsin de bir görün! Nasıl gülmekten kırılacağız ve böylesine bir sürü maskaralığı daha önce fark edemediğimize şaşacağız...' Konuşmamız boyunca onun Rus komedisiyle iyice ilgilenir göründüğünü ve bu konu üzerinde orijinal fikirleri olduğunu görüyordum."[1]

Zagoskin Gogol'ü gürültülü bir neşeyle karşıladı. Onu üç kez öptü ve sırtını iyice okşadı; hayranlığından dostluğundan emin olmasını söyleyerek nefes almadan kendisinden söz etmeye, tarihi çalışmalarından, arşivdeki keşiflerinden, gezilerinden, projelerinden, okuduğu kitaplardan, tabaka ve küçük kutular koleksiyonundan söz etti: Kafaları şişen misafirler biraz sonra oradan kaçtılar. Ama Gogol henüz entelektüel önemliliğini iyice gösterememişti. Onlar daha sonra 'Rus şiirinin babası' kısa boylu, kupkuru bir yaşlı olan zarif ve nazik aktör İvan İvanoviç Dmitriyev'i ve özellikle 'karşıt tiyatro'nun savunucusu meşhur aktörü Sçepkin'i ziyaret ettiler.

Volkenstein kontlarının eski kölesi uşak Mihail Semionoviç Sçepkin'in bir çeşit eğitim görmesi, sonra da Kursk ve Poltava'da sahneye çıkması efendilerince emredilmişti. O, gösteriden sonra yeniden uşak kıyafetini giyer, efendilerine akşam yemeğinde hizmet ederdi. Komedyen olarak öylesine başarılıydı ki, otuz yaşında vali Repnin'in açık bir imzasıyla on bin ruble karşılığında özgürlüğünü tekrar satın almıştı. O zamandan bu yana Rusya'nın en büyük sahnelerinde başarılar kazanıyordu. Gogol, onu Sen-Petersburg'da alkışlamak fırsatını bulmuştu. Dünyaca hayranlık toplayan bu adamın, Gogol'ün piyeslerinden birini oynamayı kabul etmesi ne büyük bir şanstı! Gerçekten, Gogol henüz hiçbir tiyatro eseri yazmamıştı ama bunu gerçekleştirmesi gün meselesiydi. Bu günden tezi yok tedbirini almalıydı. Büyük bir rastlantı da Sçepkin'in Gogol gibi Küçük-Rusya'lı olmasıydı! Bir akşam aktörün verdiği yirmi beş kişilik bir yemekte, açık kalan yemek salonunun kapı aralığından, dışarı odada uşaklarla numaralar yapan çe-

[1] Aksakov, ***Gogol ile ilişkimin öyküsü***.

limsiz bir genç görüldü. Bu yabancı, eşikten atlayarak neşeyle bir Ukrayna şarkısının ilk dizelerini söyler ve sonra kendini şöyle tanıtır: "*Bir hemşehri*" Nikolay Gogol'ün, '*Çiftlik Geceleri*'ni okumuş olan Sçepkin katılarak güler, yeni gelene oturmasını rica eder. Sohbet gürültülü ve şen yeniden başlar. Şarap bardakları inip kalkar, ev sahibi misafirine tiyatro eseri yazmasını tavsiye eder. Gogol, hayır demez. Her zaman öylesine mahcup olan Gogol'ün, bu davet edilmeyen eve gelişine, bu cesaretine gerçekten kendisi de şaşmaktadır. Acaba onun beliren şöhreti mi kendisine bu güveni vermiştir? Zaman zaman sanki kendi yerine başkasının iş gördüğünü hissetmektedir. Her şeye karşın, Moskova'da vaktini boşa harcamamıştır. Bu on gün içerisinde ne çok yeni dost edinmiştir...

Gogol, onu böylesine iyi karşılayan eski çarlık başkentine rağmen, yüreğinde minnet duygusuyla tekrar Vasilyevka'ya döner. Yeni, ağırbaşlı, soğuk Avrupa ile ve muntazam düzenlenmiş geniş caddeleriyle, her rütbeden memurun kaynaştığı her yerde hazır ve nazır Çar ile yönetilen Sen-Petersburg kenti ile karşılaştırılınca, Moskova; Gogol'ün zihninde eski zengin tüccar ailesi toprak sahibi senyörlerin, karma karışık küçük insanların, patriarkal geleneklerin, güzel yemeklerin memleketi olarak yazılacaktı.

Gogol'ün seyahatinin ilk kısmı baştan sona yağmurlu geçer. Her molada onu posta araba sahipleri, "*at yok, sabretmek gerek!*" gibi sözlerle homurdanarak karşılarlar. Vakit geçirmek için ya Yakim'i azarlamaktadır ya da bekleme salonunda bir banka oturarak Richardson'un '*Clarissa, Genç Bir Bayanın Öyküsü*'nü okumaktadır. Nihayet koşulmuş bir araba gelir!.. Herkes ona biner, çamurlar içinde, sarsıntı ve zil seslerinin şıngırtısı arasında yol alır. Zaman zaman yolcular arabanın perde aralığından başını çıkarıp gözucuyla gökyüzünü yoklamaktadırlar. Gogol Dmitriyev'e şöyle anlatacaktır. "*Sen-Petersburg ve Moskova'dan beri peşimi bırakmayan bu yeşile bakan gri gökyüzünden, bu çam ağaçlarından, kasvetli ve monoton karaltılarıyla bu akşamlardan usanmıştım!*"[1] Yol boyunca Podolsk, Tula, Orel Kursk gibi ormanlık basık şehirler birbirini kovalamaktadır. Giderek ısı yumuşamakta, gök mavileşmekte, yeşil Ukrayna'yı müjdelemektedir.

17 Temmuzda midesinden hastalanan Gogol, Poltava'da durur. Şikayetleriyle, çelişkili fikirlere düşen birkaç doktora muayene olur ama onları bilgisiz bularak kendi usulüyle tedavi edilmeye karar verir.

[1] Tarihsiz mektup. (1832 Temmuzundan).

Son durak, beyaz evleri, toprak yolları, saman yığınlarıyla, sıra sıra dikili ağaçları ve su çukurlarıyla, sonsuz step ortasındaki küçük kasaba Mirgorod'du. Bir gün sonra da artık Vasilyevka'da, ailesinin yanında olacaktır Gogol.

Kavuşma tıpkı beklediği gibi gözyaşları arasında geçer. Canlılığını yitirmemiş olan annesi şişmanlamıştır. Özlemli bakışlarla onu seyretmektedir. Büyük annesi, torununu ona sağ salim kavuşturduğu için, haçlar çıkarmakta, Tanrıya şükürler yağdırmaktadır. Nisan ayından beri evli olan büyük kız kardeşi, genç, güzel, sevimli; fazla atılgan olmayan Poltava'da çalışan ve ekonomi yüzünden Vasilyevka'da yaşayan Truşkovskiy'nin kolunda, mutluluk saçarak gelir. Öteki kız kardeşleri Anna (onbir yaşında), Elizabeta (dokuz yaşında), Olga (yedi yaşında) öyle büyümüşlerdir ki Gogol onları zor tanır. Geri kalan şeylerde hiçbir değişiklik yoktur. Eskimiş binada kapılar yine aynen gıcırdar, dolaplardan yine aynı ekşi elma kokusu yayılır, masa yine aynen salamura ve şekerlemelerle doludur, aynı sinekler, aynı arılar tabakların üzerinde vızıldamaktadır. Hizmetçiler hiçbir iş görmeden koşuşmakta, meyve bahçesinde yine meyve dolu ağaçlar vardır; avluda yine aynı tavuklar, aynı kazlar gezinmektedirler.

Bu alışılmış dekorun sevimliliğine rağmen Gogol, yolculuktan bitkin bir halde, zorlukla kendine geliyordu. Âdet üzere hazırlanan bol yemekli sofralar ise, Gogol'ün mide şikayetlerini azaltır. Oburdur ve kremalı böreklerden, peynirli poğaçalardan, mantar turşularından, kendini alamamaktadır. Hafif karın gurultularını dinleyerek, etrafındakilere, dahası en yeni dostlara mektupla yolculuğunun safhalarını yorumlamaktadır.

Pogodin'e 20 Temmuz 1832'de: "*İnanır mısınız, yolda yürüyen bir araba görmek bile midemi bulandırıyor. Sağlığım değişmedi, yine bildiğiniz gibi... Sadece ishalim durdu, şimdi kabızım... Bazen sanki karaciğerimde, sırtımda bir takım ağrılar duyar gibi oluyorum. Kimi zaman da başım, biraz da göğsüm ağrıyor... Burada gündüzler güzel, yığın yığın meyveler var ama yemeğe korkuyorum...*" diye yazar.

Daha sonra yine Pogodin'e:

"*Her zaman göğsümde bir ağrı, midemde bir ağırlık duymama rağmen eskisinden iyiyim. Belki de perhiz yapamadığım için... Ukray-*

na her dakika beni (meyveleriyle) baştan çıkarıyor... Ve midem durmadan elma, armut hazmetmek çabasında..."[1] diye yazar.

Mariya İvanovna'ya gelince; bir yandan oğlunun başkentte iştahı kesildiğinden şikayet ederken, öte yandan da ona para sıkıntılarını, endişelerini anlatır. Vergilerini daha ödememiştir, topraklarının yarısı için para gerekmektedir. Kızlarının eğitimi için para lazımdır. Gogol bu sızlanmaları üzüntü ve sinirlilikle dinlemektedir. Belki bir gün gelecek ve ailenin tüm ihtiyacını karşılayabilecek kadar yeterli parayı kazanabilecektir. Ama o zamana dek ne yapılabilir ki? '***Çiftlik Geceleri***'nin ikinci baskısı için muhakkak basımcıları kandırmalıdır. Pogodin'e şöyle yazar:

"*Bölgenin birçok toprak sahibi kitabımı, Moskova'dan, Sen-Petersburg'dan getirtmek istediler ve hiçbir yerde bulamadılar. Ne budala şeyler bu kitapçılar! Bu isteklerin farkında değiller mi? Onlara ben tam baskı hakkını, 3000 ruble karşılığında vermeye hazırım. Böylece bana kitap başına üç rubleden az vererek, her bir cildi on beş rubleye satmış olacaklar ve cilt başına on iki ruble kazanmış olacaklar!.. Dahası bana peşin olarak hemen 1500 ruble vermelerine bile razıyım, geri kalanı iki ya da üç ay sonra ödeyebilirler...*"[2]

Gogol bu pazarlığını başarılı kılması için Pogodin'e rica ederken, bu işin yakın zamanda hallolabileceğinden fazla umutlu değildi. Adam sen de! Sen-Petersburg'a gider bu işle yakından ilgilenirim!... Şimdilik dinlenmek, ailesinin yanında hoş vakit geçirmek istiyordu. Geç kalkıyor, okuyor, bahçeyle uğraşıyor; sonra birden enerjikleşerek beyaz önlüğünü takıp, elinde fırça ve boya kutusu ile yemek salonunu yeniden boyuyor, kapı çerçevelerini, süpürgelikleri, küçük çiçeklerle, arabesklerle süslüyordu.[3] Komşularını da ziyaret ediyor, köylülere sorular soruyor ve '***Korkunç İntikam***' ya da '***İvan Fyodoroviç Şponka ve Teyzesi***' stilinde yeni hikaye konuları araştırıyordu. Cebindeki '*akıl defteri*' notlarla, izlenimlerle, şema ve planla doluyordu. Kendinden emindi ve ilk başarılarından ötürü annesinin karşısında gururla kabara kabara yürüyordu. Anne, '***Çiftlik Geceleri***'ndeki hikayeleri ezbere biliyordu. Gogol'e gelince, yüksekten bir gülümsemeyle bu eserin pek önemli olmadığını, çok geçmeden daha nelere gücü yeteceğini söylüyordu. İlişkilerinden söz ediyordu. Puşkin, Jukovskiy, Krilov gibi Rus edebi-

[1] 2 Eylül 1832 tarihli mektup.
[2] 20 Temmuz 1832 tarihli mektup.
[3] Bkz. Elizabeta Vasilyevna Gogol: *Notlar*.

yatının en büyük isimleriyle, prenslerle, generallerle nedime ve bakanlarla tanıştığını anlatıyordu. Örneğin, hiç çaba harcamadan iki kız kardeşi Anna ve Elizabeta'yı Yurtseverler Enstitü'süne yatılı yazdırabileceğini söylüyordu. İşte hem mükemmel tahsil, hem de önemli bir para ekonomisi! Mariya İvanovna bu teklif karşısında sevinçten ayağa fırladı ve iki kızın ağabeyleriyle birlikte Sen-Petersburg'a gitmeleri kararlaştırıldı. Ancak bu çocuklara bir bakıcı kadın da gerekiyordu. Ne yazık ki Yakim evli değildi, ama bunun çaresini bulmak için henüz vakit geç değildi. Mariya İvanovna oğluna danıştıktan sonra Yakim'i de kandırdı ve ona hizmetçilerden biriyle, Matriyona ile evlenmesini teklif etti. Zaten Mariya İvanovna bu kızın özellikle çalışkan, intizamlı ve temiz oluşundan dolayı onu yanına almıştı. Bu evliliğe Yakim'i zorlamayacak, ancak ona fikrini soracaktı. Yakim, hanımının söz geçirici bakışları altında mahcup ve neşeli iki ayağının üzerinde sallanarak mırıldandı: "*Bana göre hepsi bir!.. İstediğiniz gibi yapın!..*" Yakim'in bu anlayışına bayılan Mariya İvanovna düğün için tüm hazırlıkların yapılması emrini verdi...[1] Böylece Yakim hiç arzulamadığı bir kadınla evlenecek, küçük kızlar da gözyaşı döken bir bakıcı kadınla karşı karşıya kalacaklardı.

Bu işler arasında çocuklar kızamıktan hastalanınca seyahati ertelemek gerekti. Ağustos ayında günler sıcak, kurak, sivrisinek vızıltıları içinde geçip gidiyordu. Gogol Dmitriyev'e mektubunda şöyle yazıyordu:

"*Burada mutluyum. Sanırım kimse benim kadar doğaya aşık değildir. Bir dakika bile sayfiyeye yüz çevirmeyi istemiyorum, onun tüm ürpertilerini gözlüyorum ve onda umulmadık güzellikler keşfediyorum.*"[2]

Yine bir başka mektupta aynı kişiye:

"*Görünüşte bu memlekette eksik hiçbir şey yok! Zengin ve parlak bir yaz mevsimi. Buğday, meyve bolluğu içinde, ama halk fakir, evler dökülüyor, bilgisizler, para yok... İletişim yokluğu yüzünden de ahali tembel ve uyuşuk... Toprak sahiplerinin şikayeti ise ekininin, rakı üretiminin yeteri kadar gelir getirmeyişi... sanayie yönelmek ve fabrika kurmak gerekli onlara...*"[3]

---

[1] Anna Vasilyevna Gogol'ün anlatısı. (*Rusya*, 1885, No. 26).
[2] 23 Eylül 1832 tarihli mektup.
[3] Tarihsiz mektup. (1832 yazından).

Tütün yetiştirerek servet yapmak işi özellikle Mariya İvanovna'nın fikriydi. Damadı Truşkovskiy de, şimdi onu bir tabakhane açmak için kışkırtıyordu. Fabrikayı kurmaya ve yürütmeye Avusturya asıllı bir uzman talipti... İlk sene için bile sekiz bin ruble gelir garanti ediyordu... Ama yirmi beş işçi tutmak gerekiyordu. Gogol ise işe daha mütevazı başlamak istiyordu. Annesi, kayın biraderi ve konunun uzmanı onu korkaklıkla suçladılar. Gogol istemeye istemeye onların isteklerine boyun eğdi. Onlarla tartışmak bir işe yaramazdı... Zira Gogol gidince onlar yine kendi kafalarınca hareket edeceklerdi. Anna ve Elizabeta, şimdi nekahet devresindeydiler. Haftalarca yatakta kaldıktan sonra solgunlaşmışlar ve zayıflamışlardı. Kuvvetlenmeleri için onları tıkabasa yediriyorlardı.

Nihayet 29 Eylülde, ağlaya zırlaya ağabeyleriyle birlikte ailenin yıpranmış arabasına bindiler. Yakim ve Matriyona da arabacının yanında yerlerini aldılar. Mariya İvanovna ve büyük kızı onları üstü açık arabayla Poltava'ya kadar geçirdiler. Ayrıldıkları yer orası oldu. Handa kırk sekiz saat geçirdikten sonra Gogol, kız kardeşleri, Yakim ve Matriyona, kiralık atlarla koşulu aynı arabaya binerek yeniden kuzey yolunu tuttular. Mariya ve kızı da Vasilyevka'ya döndüler.

Bagajlar sarsılıyor, dingil kırılacak gibi çatırdıyor, Gogol ise her şeye ağlayan kızları eğlendirmeye çalışıyordu. Ama konaklama mesafeleri uzundu; her konaklamada atlar eksiliyordu. Kursk'a geldiklerinde araba iyice hasara uğramıştı. Tamirat için bir hafta bu şehirde kalmak gerekiyordu. Gogol tüm bunları sineye çekerken, Pletnev'e şöyle yazar:

"*Aman, Tanrı seni böylesine uzun bir yolculuktan korusun! Bu işin en kötü yanı, menzil atlarının bakıcılarıyla, hayvan gibi kişilerle çekişmek oluyor.... Eğer yolcu, bir general değil de senin benim gibi bir sanatçı olursa, güçleri yettiğince onu azarlıyorlar. Bizim gibilere, zavallı kişilere generallerin onlara hediyesi olan tokatlarını indiriyorlar.*"[1]

Kızlar bir süre ağlayıp sızladıktan sonra şimdi de bu yeni hayatın tadını çıkarıyorlardı. Gogol annesine, "*Artık evi düşünmüyorlar. Orayı bu kadar çabuk unutmalarına şaşıyorum... Atları değiştirmek uzun sürünce, sadece Anna evi hatırladı*"[2] diye yazıyordu.

---

[1] 9 Ekim 1832 tarihli mektup.
[2] 10 Ekim 1832 tarihli mektup.

Araba bir kez tamir olup da yağlama işi bitince, yolcular ılık bir havada, sonbahar manzaraları arasında tekrar yola koyuluyorlardı.

18 Ekimde Moskova'ya geldiler; solmuş yapraklar kaldırımları örtmüştü; yüzlerce karga, kiliselerin haçları ve kuleleri üzerinde yerlerini almışlardı. Gri ve bulutlu bir gökyüzü, sanki damları eziyordu. Gogol çarpılan arabanın, her yanı delik deşik olan tentenin onarımı için, bir şemsiye firmasına başvurdu.[1] Gogol için, dostlarını görmeden ve daha başka kişilerle tanışmadan şehirden ayrılmak söz konusu olamazdı. Kız kardeşlerini otelde Yakim ve Matriyona'ya bırakarak Aksakov'a, Zagoskin'e koştu... Üniversitede botanik profesörü olan ve Ukrayna masallarının koleksiyoncusu Mihail Maksimoviç ile yine Slav araştırma profesörü Ukrayna tutkunu Osip Bodyanskiy ile tanıştı. Dört gün boyunca bir sürü koşuşturmadan, ziyaretlerden, coşkulu konuşmalardan sonra, nihayet kafile Sen-Petersburg'un yolunu tuttu.

Başkente gelir gelmez Gogol, kız kardeşlerini yatılı öğrenciler arasına yerleştirmek için Enstitüye koştu. Ufacık, kamburu çıkmış, tertibe meraklı, ihtiyar yönetici Bayan Vistinghusa, onu soğuk karşıladı ve dört aylık yokluğu boyunca hiçbir haber yollamadığı için sitem etti. Dahası okulun öğrenci kapasitesinin dolu olduğunu ve Enstitüye ancak subay kızlarının kabul edildiğini söyledi. Sonunda, ancak özür dilemelerden, ricalardan ve açıklamalardan sonra yönetici kadın konuyu imparatoriçeye iletmeye razı oldu. Bu rica şöyleydi: Şayet kız kardeşlerinin masraflarını enstitü yüklenirse, Mösyö Gogol, 13 Kasım 1832'de yıllık bin iki yüz ruble tutan hocalık aylığından vazgeçecekti.

Gogol, yukarının kararını beklerken, kız kardeşlerine karşı ciddiyetle büyük ağabey görevini yükleniyordu. Anna ve Elizabeta'ya kitaplar seçiyor, onları gezmeye, tiyatroya, hayvanat bahçelerine götürüyor, oyuncak ve çereze boğuyordu... Matriyona onlara karşı çok nazikti ama kocası Yakim gene içkiye başlamıştı. Efendisi bunu fark etti ve ona sopa attı. Gogol bir mektubunda: "*onu iyice dövdüm*" diye annesine itirafta bulunacaktır.[2] Çok sinirli olmuştu, uşağına giderek sık sık el kaldırıyordu. Ona: "*eğer böyle devam edersen kafanı kıracağım!*" diye bağırıyordu[3]

---

[1] Annesine yazdığı 21 Ekim 1832 tarihli mektuptan alıntı.
[2] 22 Kasım 1832 tarihli mektup.
[3] Annenkov, ***Edebiyat Hatıraları***.

Kız kardeşlerini okula yerleştirmek umudunu tam yitirmek üzereyken, imparatoriçe imdada yetişti. Gogol'ün teklifini kabul etti ve dersler başlarken de küçük kızlar okula yerleşti. Dadıları Matriyona önceden onların saçlarını kıvırmış, yatılı öğrencilerin giydiği kahverengi damalı giysilerini giydirmişti. Kendisi, adet üzere küçük hanımlarının yanında kalıyor, müessesede yiyip içiyor, oturuyor, Yakim'i pek ender olarak görebiliyordu. İkisinin de bu durumdan fazla şikayetleri yoktu, çünkü büyüklerin isteği kutsaldı.

Ağabeyleri Gogol'ün orada profesör oluşu, Anna ve Elizabeta'ya de çok tuhaf gelmişti. Kürsüde ciddi ciddi nutuk çekerken, sanki kendisinin de inanmadığı bir rolü oynuyormuş gibi geliyordu onlara... Ama Gogol, onları kaldırıp bir soru sormaya görsün, fısıldayan, sırıtan öğrencilerin karşısında utançtan ölüyorlardı. Çoğu zaman da cevap vermekten kaçınıyorlardı. Derslerden sonra Gogol yanlarına gidiyor, ikindi kahvaltısını onlarla birlikte yapıyor, reçellerini bitiriyordu... zira aralarında en oburu Gogol'dü. Gene de giderek enstitü ziyaretlerini seyrekleştirmeye başladı; iki günde bir hastalığını bahane ediyor, oraya gitmiyordu. Zaten maaş da aldığı yoktu... Ağabeyin işi gevşetmesine rağmen yine de küçük kızları alıkoymuştu yüce ruhlu yönetici.

Gogol, işte o sıralarda ev değiştirdi ve Küçük Morskaya sokağında bir daireye taşındı. Gogol hem tasarruf için, hem de zevkine uygun olması yüzünden, Yakim'in yardımıyla kapıları boyamak, rafları çaktırmak, perdeleri biçip diktirmek gibi tüm işleri üzerine aldı. Bu ev karanlık, dik merdivenli, küçücük girişli, pencereleri avluya açılan iki odacıktı. Odaların biri hem yatak hem yemek odasıydı; aynı zamanda da salondu. Öteki oda ise üzeri karmakarışık kitaplarla dolu, yüksek bir masa, bir divan ve bir sandalye ile Gogol'ün çalışma odasıydı. Duvarlar çelik üzerine işlenmiş İngiliz gravürleriyle süslenmişti. Yunanistan, Hindistan, Acem manzaralarını gösteriyordu. Bu mütevazı evde, eskisi gibi yine Nejin lisesindeki arkadaşlarını, Puşkin, Pletnev gibi dostlarını ve bazı yeni yetişen gençleri kabul ediyordu. İçlerinde kendisi gibi edebiyat delisi, keskin gözlemci genç Annenkov da vardı. Çoğu zaman konuklarına koyu bir çay, çörek ve gevrek bisküvi, peksimet gibi şeyler ikram ediyordu. Ama zaman zaman masrafı konuklarla paylaşılan bir akşam yemeği de verirdi; böyle günlerde kendi eliyle hazırladığı beyaz peynirli kulakçık, kremalı köfte ya da ağır kokusu tüm odaya yayılan bir başka Ukrayna yemeği pişirirdi. Saçları karmakarışık, boynunda alacalı bir kravat, önünde önlük, arkadaşları-

nın tabiriyle, mahmuzları üzerine dikilmiş bir horoza benzerdi mutfağının eşiğinde.

Gogol arkadaşlarına Fransız yazarlarının ismini takmıştı. Kimi Victor Hugo, kimi Aleksandr Dumas, kimi de Honoré de Balzac'dı. Mahcup, züppe birinin adı da Sophie Gay'di. Annenkov'a gelince -nedenini asla bilemede- Jules Janin adını yakıştırmıştı ona. Gogol neden Fransız edebiyatına değer vermiyordu? Çünkü ona göre Fransızlar ağırbaşlı değillerdi, genellikle her zaman bir politik otoriteyi silkip atmakla, yerine bir başkasını koymakla meşguldüler... Bunu 1830 Temmuzunda, zavallı X. Charles'ı kovarak ispat etmemişler miydi? Bu milletin yazarları da ciddi olamazlar diye düşünürdü Gogol. Özellikle Molière'ı küçümser, onun oyunundaki entrikaları, sonuçlardaki zayıflığı eleştirirdi. Gogol'ün bu *merdümgiriz* yazarı tenkit edişini dinleyen Puşkin, öfkelenmiş ve ona '*bir yaratıcının dehası, kullandığı dramatik güçlerde değil, yapıtın koyduğu evrensellik toplamındadır*' demişti. Bu konuşmadan sonra Gogol, Molière'i tekrar ele aldı ve onun önemini keşfetti. Zira Gogol'ün, Puşkin'in yargılarına tam bir güveni vardı; karşısında kendini hem hükümlü hem de yönetilmiş hissederdi. Gene de onun bu ihtiraslı, cesur, bağışlayıcı, kadın ve oyun düşkünü, yaşamını risklerle sürdüren kişiden uzak durması gerekirdi. Böylesine büyük bir ozan nasıl olur da dünya nimetlerine bu kadar düşkün olabilirdi? Yazılarındaki sükun, nasıl olur da bir ilahi sırla, yaşamındaki bu sefahatle bağdaşabilirdi? Gene de, tüm bunlara karşın, neden bunca insan onu anlıyor ve seviyordu? Puşkin'in tersine Gogol, asla tabiatının dürtülerine kendini bırakmazdı. O, daima kendini salıvermeden etrafındakileri incelerdi.

Annenkov edebiyat hatıralarında onun için şöyle yazar: "*O, hiçbir zaman ağzına geleni söylemez ve onu yola getirmek olanaksızdır... Keskin görüşü, durmadan ruh hareketlerini, başkalarının karakteristik reaksiyonlarını izlemektedir Dahası kolayca keşfedebildiği şeyleri de görmek ister!*"[1]

Biri Gogol'e enteresan bir olay anlatınca, o, görülmemiş bir dikkatle donup kalırdı. Tüm benliği çekici bir pompa kesilirdi. Bir yandan Annenkov onun bu entelektüel iştahını izlerken; öte taraftan hakim olan bir başka konuk ise, akıl hastalarının tutumundan ve onların en anlamsız fikirleri ne kadar yürekli bir mantıkla savunduklarını söylerdi.

---

[1] Annenkov, ***Edebiyat Hatıraları***.

Bir başka konuk da orta halli bir memurun tüm birikimiyle kendine pek çok hayal ettiği İngiliz av tüfeği satın aldığını, ama daha ilk ava çıktığında Finlandiya körfezinin kamışları arasında yitirdiğini, bu yüzden öylesine hastalandığını, meslektaşları toplanıp kendisine bir başka silah aldıklarını anlatırdı. "*Orada bulunanlar bu gerçek olaydan alınan anekdota gülüp geçerlerken sadece Gogol bu olayı düşünceli ve başı eğik dinlerdi*" diye yazar Annenkov.

Her zaman "*işe yarayacak*" fikirler bulmakla meşgul Gogol, ayağına getirilen konularla yetinmez, sık sık sokağa çıkar, salonlara gider, şurada burada rastladığı şeyleri toplamaya çalışırdı. Onu her zaman ya Karamzin'lerde ya Jukovskiy'lerde ya Pletnev'lerde, ya Puşkin'lerde ya da aktör Sosnitskiy'nin locasında, loğusalıktan yeni kalkan Aleksandra Osipovna Smirnov'un baş ucunda, gözlerini dört açmış, kulakları dikili, güzel kravatlarıyla görürdünüz. Akşam eve dönüşte masasının başına oturur, kafasındaki fikirleri karmakarışık not ederdi. Tercihen büyük büro sicil defterlerini kullanırdı. Ufacık, şık, kadınsı yazısı hiçbir boşluk bırakmadan sahifenin bir kenarından öte kenarına uzanırdı. Siyahımsı soluk bir mürekkeple yazılan harfler birbirine karışır, kelimeler birbirlerine yapışır, satırlar dalgalanırdı. Mikroskopik tarihler zor okunur, cümleleri daha da kalabalıklaştırırdı. Heykel, resim, müzik hakkında tasarladığı bir makalesi, yine onun '***Tek fenerle aydınlatılmış Vasilyevskiy adasının esrarlı sokağı***' adlı hikayesinin yanında yer alırdı. Bir hikayenin ilk cümlesi olan; "*Sen-Petersburg'daki Neva Caddesi kadar güzel bir şey olamaz yeryüzünde*"[1] tümcesi, Herder hakkında bir etüdü ile devam ederdi. Onun kişisel fikirleri okuduğu tarihi bilgi notlarıyla çatışırdı. Örneğin: "*Rus imparatorlarıyla Avrupa krallarının Variagues'ları, Alliances'ları, XIV Louis yüzyılı; Normandiyalıların zaferleri gibi...*"

Temaların bu çeşitliliği, bu birbirine karışması, Gogol'ün sonsuz karmakarışıklığını ortaya koyardı. Ne yönde çalışacağını tam olarak bilmezdi. '*Çiftlik Geceleri*'nin başarısı önceleri onu sevindirmişti ama şimdi korkutuyordu. Bu ilk dergideki yanlışları görüyor ve methedilmesine tahammül edemiyordu. Dahası, böylesine orta bir esere olan hayranlığın, sonraki yazıların zımnî (kapalı) beğenisizliğine yol açacağını düşünüyordu. Kendine karşı olan yüksek fikri, okuyucuyu eğlendirmek fikriyle bağdaşamıyordu. O insanlığa ışık saçmak için doğmuş-

[1] ***Neva Caddesi*** hikayesinin ilk tümcesi.

tu; Tanrı buyruğunu mükemmeliyete ulaştırmak için her kitabında bir basamak yükselmeliydi...

Pogodin'e; "*Bana **Çiftlik Geceleri**'nden söz ediyorsunuz. Onu şeytan götürsün!.. Yeniden bastırmayacağım... Para kazanmak istenir, ama para kazanmak için yazmak, hikayeler düzmek benim için değil, yapamam... Zaten şimdiden bu 'Çiftlik Geceleri' hikayelerinin yazarı olduğumu unuttum... Onları siz bana hatırlatıyorsunuz... Önemli şeyler, büyük şeyler, gerçekten sanatsal değeri olan şeyler yazıncaya kadar bunlar unutulup kalsın. Küçük şeyler yaratmak istemiyorum, büyük şey de şimdilik kafamda belirmiyor. Kısacası, entelektüel kabızlık içindeyim...*"[1]

Bu kendine yakışan bir eseri yazamamak, bu yeteneksizliği, her hafta daha kuşkuya düşürüyordu onu. Arkadaşlarına yazdığı mektuplar, uzun uzun şikayetlerdi: "*en eziyetli şey, yaratıcı gücün durmadan benden kaçması...*"[2] "*Hiçbir şey yapmıyorum. Bu sonsuz tembellik bana nereden geldi?..*"[3] "*Öylesine soğuk, katı, bayağı oldum ki, kendimi tanıyamıyorum. Hemen hemen bir yıldan beri bir tek satır yazı yazmadım, kendimi zorluyorum, ama faydasız...*"[4] "*Bilmem ki ulu Tanrı bana ilham gönderecek kadar alçalabilecek mi?...*"[5]

1832 yılının sonunda artık yolunu bulduğunu sanmıştı: '***Vladimir Nişanı***' adında bir komedi yazacaktır. Bazı arkadaşlarına açıkladığı gibi konu fazilet manisiydi. Bir ödül alma isteğine tutulan yüksek rütbeli bir memur, asaletini taktir eden Sen-Viladimir'in emriyle yaşamı boyunca bu sabit fikre saplanır ve delirir, sonunda Sen-Viladimir'in üçüncü derecede bir haçı sanır kendini...

8 Aralık 1832'de Pletnev, Jukovskiy'e şöyle yazıyordu: "*Gogol'ün kafasında bir komedi konusu var. Bilmem bu kış onu doğurabilecek mi? Ama bu tür bir eserde sıradan olmayan bir mükemmellik beklerim. Onun hikayelerinde her zaman diyaloglu pasajlara hayran kalmışımdır.*"

Gogol ise 20 Şubat 1833'de Pogodin'e şöyle yazar:

"*Bir komediye deli gibi tutuldum. Bu fikir daha Moskova'dan buraya gelirken yolda aklıma takıldı ama henüz kaleme alamadım.*

---

[1] 1 Şubat 1833 tarihli mektup.
[2] Pogodine'e yazdığı 25 Kasım 1832 tarihli mektup.
[3] Annesine yazdığı 8 Şubat 1833 tarihli mektup.
[4] Maksimoviç'e yazdığı 2 Temmuz 1833 tarihli mektup.
[5] Annesine yazdığı 9 Ağustos 1833 tarihli mektup.

*Gene de konu şekillenmeye başlıyordu; beyaz kaplı kalın bir defterin ilk sahifesinin başına '**Vladimir Nişanı**' diye yazıldı. Hınç, nükte ve kahkaha doluydu. Ama sansürün asla aşamayacağı pasajlara kalemimin takıldığını görünce ondan vazgeçtim. Çünkü oynanması yasaklanan bir piyes yazmak neye yarar? Bir dram ancak sahnede yaşar. Sahnelenemeyince, bedeni olmayan bir ruhtur o. Bu durumda iş polis komiserlerine düşüyor. Ama içinde kötülük, gerçek şeyler olmayan bir komedi nasıl yazılır ki?*"

Birkaç gün sonra Pletnev Jukovskiy'e şu havadisi veriyordu: "*Gogol'de hiç yeni bir şey yok. O komediyi aklından çıkaramıyor. İçinde çok şeyler bulunsun istiyor, böylece durmadan sahne ifadelerinin zorluklarıyla karşılaşıyor, hırslanıyor, hiçbir şey yazamıyor.*"

Oysa aslında '***Vladimir Nişanı***' komedisinden birkaç sahne yazacak ve onları bazı deneme yazılarının arasında saklayacaktır.[1] Kendi deyimiyle "*masum konulu*" '***Kısmetler***' adında bir komedi yazıyor, ama onu öyle tatsız buluyordu ki ilham geldiği gün tekrar ele alırım diye bir köşeye atıyordu. Nihayet '***Burun***', '***Bir Delinin Güncesi***', '***İvan İvanoviç ile İvan Nikiforoviç nasıl bozuştu?***' adında hikayeler kaleme alıyor, ama onları heyecansız, kendini tekrarlar buluyordu. Tiyatro, hikaye yazmaktan vazgeçip, tümüyle kendini tarihe vermesi daha iyi olmayacak mıydı? Her zaman geçmişi severdi o. Önce kafası, sonra kendisi dokümanlara daldı. Gene de zaman zaman toplumdan kopmaktan vazgeçtiği için ani pişmanlıklara düşmedi değil...

Gogol Pogodin'e şöyle yazıyordu: "*Tarihi bir etüde koyulmaya göreyim, hemen karşımda sahne hareketleri beliriyor, alkışlar duyuyorum; localardan, en üst balkondan, parterden dişlerini göstererek sırıtan ağızlar görüyor ve tarih araştırmamı şeytan görsün diyorum...*"[2]

Ama çok geçmeden tarihi araştırmalar yeniden giriyordu kafasına; bu ona emniyeti simgeliyordu, öteki edebiyat türleri ise gelişigüzel düşüncelerdi. Bir piyes ya da hikaye yazarken şurada burada yanılabilirdi ama, inanılır dokümanlara dayalı bir çağı canlandırırken, bu olanaksızdı. Üne gelince, tarihçininki, romancıdan da tiyatro yazarından da üstündü... Zaten Puşkin de ***Pugaçev*** adlı tarihi bir esere koşulmamış mıydı?

---

[1] Daha sonra yeniden elden geçirilip diğer bölümlerdeki kişilerin isimleri değiştirilerek düzeltilmiş ve yayımlanmıştır: ***Sabah Çalışması***, ***Dava***, ***Bekleme Odası*** gibi.

[2] 20 Şubat 1833 tarihli mektup.

Gogol öncelikle tabii olarak bir Ukrayna tarihi yazmayı düşündü. Malzemeleri bir araya getirdi, arşivleri karıştırdı, günün vakanüvislerinin çalışmalarını araştırdı. Ama bu komplike iş çabucak yorucu, sıkıcı geldi ona. Basılı sahifeler yüzüne bir ölü kokusu püskürtüyordu sanki... Olayları kendi deyimiyle "*barbar profesörler*"in tarzında kuru metotlarla kayda geçirmeye razı olamıyordu. Onun amacı geçmişteki önemli kişileri, yaşadıkları zamandaki gibi tüm sıcaklığıyla yeniden canlandırmaktı. Bu görüşle olayların kronolojisi, günlük yaşamın uğultusu kadar önemli değildi. Uzakta kalmış yılları canlandırmak için resmi kayıtlardan vazgeçip halk masallarından, halk şarkılarından ilham alınmalıydı. Onları ne kadar iyi tanırsan, o denli eski zamanları yeniden yaratma şansın olurdu...

9 Kasım 1833'de Gogol, Maksimoviç'e şöyle yazıyordu: "*Hiçbir ülkeyle ölçülemez, mutsuz ülkemiz Ukrayna'nın tarihini yazmaya koyuldum. Tarih kadar hiçbir şey yatıştıramıyor beni. Düşüncelerim rahatça yol almaya ve organize olmaya başladı. Sanırım bu eseri yazacağım ve benden önce söylenmemiş bir çok şeyi ortaya çıkaracağım. Sizin yeni yeni şarkılar topladığınızı öğrenince çok sevindim. Rica ediyorum elinizdekilerin birer kopyalarını çıkartıp bana gönderin. Onların bu çalışmama ne denli yardımcı olacaklarını düşünemezsiniz! Sadece tarihi şarkıları değil, edepsizce olanlarını da istiyorum. Bunların tümü yazacağım tarihi, yeni çizgilerle zenginleştirecek ve ne yazık ki şimdi yok olan o geçmiş zamanları ve insanları daha berraklaştıracak...*"

Bir mektubunda Slav dilleri uzmanı, filolog Sreznevskiy'e düşüncesini daha iyi açıklar:

"*Bir şarkının her bir kıtası, bana geçmişi bu tatsız ve veciz kroniklerden çok daha canlı anlatıyor, belleğin unutmaya dönüştüğü bir zamanda eğer bu yazılanlara kronik adı verilebilirse... Bu kronikçiler bana atları çalındıktan sonra ahırına kilit takan mal sahiplerini hatırlatıyor.*"[1]

Ama yine de, bir canlı Ukrayna tarihi yazma kararını mukaddes sayan Gogol böylesine küçük bir parçayla yetinmenin yanlış olup olmayacağını kendi kendine soruyordu. '***Çiftlik Geceleri***' adlı eseri basıldıktan sonra, bölgesel yazarlar sırasına gireceğinden kuşkulanıyordu: Küçük Rusya (Ukrayna Rusyası) üzerindeki çalışmalarından sonra

[1] 6 Mart 1834 tarihli mektup.

onu bu kazak sorunları üzerine spesiyalist bir tarihçi sanmayacaklar mıydı? Ama gene de dünyaca bir ün kazanamayacaktı, talihine sadık kalması için, ayrıca bir Ukrayna tarihi, evrensel bir tarih yazmalıydı. Böylesine büyük bir proje başını döndürüyordu, sendeliyordu ama yine de gücünden şüphesi yoktu. Her şey bir konstrüksiyon meselesiydi. Sekiz ya da dokuz cildi gözünün önüne getiriyordu, büyük bir keyifle eğitim bakanı Uvarov'a göndermek üzere '***Evrensel Tarih Eğitim Tasarısı***'nı kaleme aldı:

"*Bu evrensel tarih, olması gerektiği gibi değil, şimdiki haliyle tüm devletlerin, milletlerin aralarında bağlantı olmaksızın, genel, plansız, müşterek, amaçsız bir toplumsal tabakanın özel tarihi olmamalıdır. O günümüzde sunulduğu gibi cansız olayların birikimi değildir ve konusu sonsuzdur. Bir tek bakışla tüm insanlığı kavramaktadır, onun zavallı başlangıcından günümüze kadar olan aşamasını göstermektedir...*"[1]

Ve 23 Aralık 1833'de Puşkin'e şöyle yazıyordu:

"*Ukrayna tarihi ve güney Rusya'nın tarihini yazmayı bitirdikten sonra, henüz Rusya'da, hatta Avrupa'da bile bulunmayan, gerçeklere dayanan bir evrensel tarih yazacağım. İçinde bir çok gelenekler, inançlar, şarkılar bulunacak!..*"

Onda büyük bir tarihçi olma niyeti öylesine güçlüydü ki, Maksimoviç'in önerisi üzerine, Kiev'de yeni açılan 'Sen-Vladimir' üniversitesindeki tarih kürsüsü teklifine bir anda karar verdi. Oysa aslında Gogol'ün hiçbir diploması yoktu, bilgisi sınırlıydı, pedagojik deneyimi de yok gibiydi; ama Rusya'da profesörlere ihtiyaç vardı, eğitim bakanı da adayların unvan eksikliğine göz yumuyordu. Moskova'da botanik profesörlüğü yapan Maksimoviç de, Kiev'de edebiyat hocalığı yapmıyor muydu? Bu 'ana kente' yerleşerek, Gogol onu orada bulacaktı, beraberce arşivlerde araştırmalar yapacaklar, halk şarkılarının, halk masallarının keyfini çıkaracaklardı. Ve böylece yepyeni bir tarih anlayışını ortaya koyacaklardı.

Maksimoviç'e şöyle yazıyordu:

"*Oraya gidin, oraya! O eski, o üstün güzel Kiev'e gidin!.. O, bize aittir... Onlara değil... Tüm eski tarihimiz orada şekillenmiştir. Sen-Petersburg'da sıkılıyorum, ya da daha çok onun, iğrenç iklimi beni*

[1] Bu çalışma ***Arabeskler*** içinde yayınlandı.

yoruyor, eziyor... Evet sen ve ben Kiev'de birer kürsü edinirsek, harika olur!.. Çok iyi şeyler yapabiliriz."[1]

İş şimdi bakanın kararına kalıyordu. Gogol'ün genel tarih eğitimi hakkında ona gönderdiği rapor ancak Uvarov'u kendi lehine çekebilirdi. Son kuşkularını yok etmek için tüm dostları sarsmak gerekiyordu, grubun başında Çarın oğlu prens Aleksandr'ın mürebbiyesi iyi yürekli Jukovskiy vardı. Ama Puşkin de yabana atılamazdı, yüksek rütbeli memurluklardaydı ve Uvarov'un kendisini de tanıyordu. Gogol Puşkin'e bakana göstermek umuduyla hesap kitap yaparak bilgiç bir mektup yazdı:

"Eğer Uvarov bizde birçokları gibi başköşeye getirilmişlerden biri olsaydı ona ne rica etmeye ne fikirlerimi ortaya koymaya karar verecektim, ve tıpkı üç yıl önce teklif edilen Moskova üniversitesindeki kürsüye karşı davrandığım gibi hareket edecektim.[2] *İşte o devirde eğitim bakanlığı, kıt akıllı bir kişi olan Baron Lieven'in eline bırakılmıştı. Kimsenin bizim çalışmalarımızı taktir edememesi pek acıklı. Oysa Uvarov anlayışlı biri... Goethe'nin hayatı üzerindeki görüşleri, gözlemleri ve düşünceleri bunu bana gösterdi. Üstelik ben onun böylesine felsefi bilgi ve fikir kavramı içeren Aleksandr tarzı dizeleri üzerinde de durmuyorum. Guizot'nun Fransa'da yaptıklarından fazla şeyler yapacağına inanıyorum. Eğer alçakgönüllülük edip planlarımla ilgilenirse, üniversitelerimizi dolduran bir sürü zayıf profesörlerden beni ayırt etmeyi bilecektir."*[3]

Eğer Uvarov, böyle bir pohpohlamadan sonra, kararını vermediyse, artık tüm diplomasiden umut keseceğim! Ama acele etmemek gerek. Bakanlıkların üst düzeylerinde kararlar ağır yürür... Yeni yıl yaklaşırken Gogol'ün heyecanı artık mistik bir hal almıştı. Gogol 1833'de büyük bir iş başaramadığına göre ulu Tanrı ona 1834'de büyük bir zafer hazırlayacaktır... Buz gibi bir gecede, masasının üzerine eğilmiş, onun ışığı altında, geçmiş on iki ayın bilançosunu yapar. Önemli tek bir şey yayınlamamıştır. Para sıkıntısı ve borçlar içindedir. Annesinin tabakhaneyi yeniden organize edişi, zarara sokan Avusturyalı uzmanı savması... Vasilyevka yeniden ipotek edilmişti, ama yine de tüm bunlar, içinde uyanan sonsuz umudu değiştirmeyecektir... Şöyle yazar:

---

[1] Aralık 1833 tarihli mektup.
[2] Ne 1830'da ne de 1831'de hiç kimseye benzer bir kürsü önerilmemiştir.
[3] 23 Aralık 1833 tarihli mektup.

"Büyük dakika, şaşaalı dakika ayaklarımın altındaki geçmişimin buğulanışı! Başımın üzerinde çözümlenmeyen bir geleceğin sisler ortasında pırıldayışı... Ruhumun varlığı, dehası, yalvarırım sana! Benden saklanma! Bu dakikalarda elin üstümde olsun... Şimdiden çekici gözüken bu yıl boyunca beni bırakma! Ey geleceğim, sen nasıl geçeceksin? Ne olursun parılda, baştan başa verimli, kendini işe hasret, sakin geç... Ey esrarlı ve akıl ermez 1834 yılı! Bana ünlü çalışmalar bağışlayacak mısın? Bunları en iyi nerede gerçekleştirebilirim? Birbiri üzerine yığılı bu yüksek evlerin, bu gürültülü sokakların, bu hummalı bezirganların, bu şekilsiz moda yığınının arasında mı? Bu gösterişler, bu memurlar, bu çetin kuzey geceleri içinde mi? Bu sahte orta hallilikler, gözboyacılar içinde mi geçireceğim? Ya da o güzel ülkemde, artık Kiev kentinde mi? Verimli topraklarla çevrili, Güney iklimiyle kuşatılmış, sarhoş edici geceleriyle, fundalık tepecikleriyle, ahenkli membalar gibi dereleriyle, dağların eteklerini yalayarak berrak ve hızlı sularıyla, Dinyeper'imin, o benim vadedilmiş toprağımda mı geçireceğim? Orada mı? Ey deham, sana ne ad takacağımı bilemiyorum! Sen ki daha beşikten kulaklarımı dolduran ahenkli şarkılarınla besledin... Hâlâ unutamadığım bende doğurduğun o harika fikirlerinle beni öylesine sonsuz çekici rüyalarınla besledi ki! Ey deham bana görün! İlahi bakışlarını üzerime indir. Sana diz çöküyorum. Ayaklarına kapanıyorum. Ah beni bırakma! Benimle kal, örnek bir kardeş gibi, günde iki saat bile olsa ne olur, yeryüzünde benimle beraber ol! İşimi yapacağım... Hayat içimde fokurduyor... İçim ilhamla dolacak. Ulaşılmaz bir tanrılıkla birleşecek... İşimi yapacağım... Ne olur bir öpücük ver bana, kutsa beni..."

31 Aralık 1833'den 1 Ocak 1834'e kadar süren bu muhteşem yalvarış, tumturaklı olmasına karşın yine de içtenlikliydi. Büyük bir heyecan kaplayınca, Gogol sade olmayı beceremiyordu. Tıpkı başkalarının gözyaşı dökmesi gibi, o kelimeler saçıyordu ortalığa...

Yeni senenin başlangıcında, göz diktiği kürsüden öylesine emindi ki, Maksimoviç'e şöyle yazıyordu:

"Mektubunda bana Kiev'den söz ediyorsun. Oraya gitmek hep aklımda. İşlerim bu bakımdan düzenlenmek üzere."[1]

Ukrayna tarihi hâlâ tasarı halinde olmasına karşın, 30 Ocak 1834'de *'Kuzey Arısı'* dergisine şöyle bir ilan verdi:

---

[1] 12 Şubat 1834 tarihli mektup.

*"Yeni kitaplar arasında **Çiftlik Geceleri** eserinin yazarı N.Gogol tarafından kaleme alınan **Küçük Rusya Kazaklarının Tarihi** çıkacaktır. Bugüne kadar küçük Rusya ve insanlarının tam ve doyurucu bir tarihi yazılmamış... Ben bu görevi üzerime almaya kararlıyım... Beş yıla yakın bir süredir büyük bir dikkatle, bu bölgenin tarihi materyallerini topladım. Kitabımın yarısı hemen hemen hazır. Ama birinci ciltlerin baskısını geciktiriyorum, çünkü bilmediğim birçok dokümanın kaynağı özel kişilerin elinde ve bilmediğim bir yerde olsa gerek. İşte bundan ötürü herkese şöyle diyorum! Herhangi bir belgeye sahip olanlar, örneğin vakarname, anı, türkü, bandura çalgıcısı[1] hikayeleri; iş kağıtları gibi şeylere sahip kişiler, orijinallerini değil, kopyalarını şu adrese göndersin. Bunu ısrarla rica ediyorum."*

Gogol bu ilana hiçbir cevap alamayacaktır ama -kırılan onuruna karşı yerinde bir ödeme olarak- bakan Uvarov, Gogol'ün eğitim bakanlığı dergisinde, '***Evrensel Tarih Eğitim Tasarısı***'nı yayınlar ve imparatoriçe onun bu üstün çalışmalarını elmas bir yüzükle ödüllendirir. Bu kez artık başarısından kuşku duymuyordu Gogol. Şimdiden Yakim ile beraber yeni bir seyahate hazırlanıyordu. Birden bire bir kötü haber yıldırım gibi gelip çarptı onu... Tüm söz verişlere karşın, Vladimir Zich adında bir namzet, Kiev üniversitesi kayyumunun bir personeli, Gogol'ün peşinde koştuğu kürsüye atanıverdi. Bu darbeyle şaşkına dönen Gogol, dört bir tarafa beddualar, sualler, ricalar yağdırır, tepkisini gösterir.

Maksimoviç'e, 29 Mart 1834 de şöyle yazar: *"Bu Zich işine ne diyorsun? Ona resmi bir haber gönderilmiş midir? Bakan bana bu yeri kesin ve açıkça vadetmişti..."*

Birkaç gün sonra, yine aynı Maksimoviç'e onun Kiev üniversitesi vasisi Bradk'e mektup yazıp işlerinin düzelmesi için bir kez daha sınamasını söylüyordu:

"Bradk'e yazacağın zaman benim hakkımda şu şekilde birkaç imada bulun: Ona Gogol'ü, üniversitesine alması gerektiğini söyle ve kimsede bu kadar derin tarih bilgisi bulunmadığını, hiçbir kimsenin onları böyle güzel ortaya koymasını beceremediğini anlat! Laf arasında buna benzer başka methiyeler de kat... Bu benim için çok gerekli, zira vasinin onayı olursa, bakan elinde olan her şeyi yapmaya hazırdır..."

---

[1] Bandura: bir çeşit gitar

Ve Puşkin'e:

"Bir ricada bulunarak sizi rahatsız edeceğim. Eğer Uvarov'a (Eğitim Bakanı) benden söz açacak olursanız, evime geldiğinizi, beni ölü duruma yakın bir halde bulduğunuzu söyleyin. Yine bu fırsattan yararlanarak, doktorların en kısa zamanda buradan ayrılmamı söylemelerine rağmen, hemen gitmeyip hâlâ burada olmama, sizin çok kızdığınızı ekleyin. Baktınız ki buraya kadar bu iş olasılıklıdır o zaman konuyu değiştirip, havadan sudan veya buna benzer şeylerden konuşun... Sanırım hiç de faydasız olmayacaktır bu."[1]

"Tamam, sizinle anlaştık" diye aynı gün cevap verir Puşkin ve şöyle devam eder: *"Bugünden tezi yok Uvarov'a gideceğim ve sizin ölümünüzden ona söz açacağım... Sonra da belli etmeden usta bir istiareyle kendisini bekleyen ölümsüzlükten konuşacağım. Kim bilir? Belki bir sonuca varırız!"*

Puşkin'in teşebbüsü kısa zamanda olumlu bir sonuç vermemiştir. Bakan konunun üzerinde düşüneceğini, dosyayı inceleceğini, yeni bir fırsat çıkarsa konuyu yeniden inceleyeceğini söyler. Öte yandan Pogodin Moskova üniversitesinde Gogol'e profesör yardımcılığı teklif eder. Gogol kesinlikle reddeder. Kimin yardımcısı olacaktır ki? Niye yardımcı olacaktır ki? Onun bir kürsü profesörünün yönetimi altında, genel tarihi başka türlü okutacağına kim inanır? Zaten ona Moskova'nın iklimi, Sen-Petersburg'un ikliminden daha iyi gelmiyordu. Ona güneşli havasıyla, öğrencileriyle, Kiev gerekliydi. Neden Tanrı bu girişimine yardım etmiyordu? En son annesine şöyle yazmıştı:

"Tabakhanenin iyi işlemesi için kilisede bir ayin yaptırmayı hiç düşünmediniz mi? Eğer düşünmedinizse, rahip İvan'ı işlerinizin iyi gitmesi ve benimkilerin de istediğim düzene girmesi için görevlendirin."[2]

Bu âyin de hiçbir işe yaramamıştır. Ne sıfıra yakın randıman veren tabakhane için, ne de hayali giderek uzaklaşan profesörlüğü için... Acaba bu âyin işini annesine bırakacağına, kendisi mi ele almalıydı? Gogol dindardı ama kiliseye hiç uğramazdı. Tanrı onun bu sadakatsizliğini bağışlayacak mıydı? Bu her şeye kadir ile, aralarında çok özel özgün ilişkiler vardı, ona her vakit, her zaman, her yerde danışırdı.

---

[1] 13 Mayıs 1834 tarihli mektup.
[2] 9 Mart 1834 tarihli mektup.

Annesinin onun ancak fırsat düştükçe kiliseye gitmesinden gocunuşuna sert bir cevap verdi:

"*Tanrının havarilerine ve elçilerine saygılıyım ama, Tanrı için dua edilen yer benim için hiç önemli değil. Tanrı her yerde olduğuna göre, duamızı nerede olursak olalım işitebilir.*"[1]

Durumdan iyice yaralanan Gogol, Enstitüdeki küçük kız öğrencilere ön tarih bilgileri vermeyi düzensiz olarak sürdürüyordu. Bu kahverengi formalı yavrucuklar, bu kuş beyinliler ve bu güruh içindeki kendi kız kardeşleri! Kiev'de umduğu o zafer! O geniş dinleyiciler! Kendisine karşı dokunaklı bir alay edişti! Gogol ocak ayı başında işe çağrılıyordu. İsteği üzerine aylığı bin iki yüz rubleye çıkarılıyor ve özel bir ödül ile de kız kardeşleri küçük hanımları, bu durumda yatılı olarak bırakabilecekti. Sonunda bakan Gogol'ün Sen-Petersburg üniversitesinde ortaçağ tarih derslerini okutmasını teklif etti. Ama ne yazık ki Gogol orada da yine profesör değil de profesör yardımcısı unvanını alacaktı! Burnunu kırmak için hepsi de birleşmişlerdi sanki! Gogol'ün paraya gereksinimi, onlar için bir şanstı! Öfkesini sineye çekerek işi 24 Temmuz 1834'de bir anlaşmayla kabul etti. Gene de dostlarına gerçek unvanını açıklamadı. Onlara yeni durumunu söylerken 'yardımcı' sözcüğü mürekkep hokkasında kalırken, 'kürsü' kelimesi doğal olarak kaleminin ucuna takılıyordu.

Pogodin'e:

"*Sen-Petersburg'da geçici olarak bir kürsü kabul etmeye karar verdim. Derslerim orta çağ üzerine olacak.*"[2]

Ve annesine:

"*Gereksiz yükleri attım ve öteki işlerimden vazgeçtim. Şimdi Sen-Petersburg üniversitesinde bir profesörlükle yetiniyorum. Başka şeylerle uğraşmaya ne vaktim, ne de isteğim var.*"[3] diye yazar.

Kiev'den de vazgeçmemişti. Oraya naklini bile garantili görüyordu. Şöyle düşünüyordu aklınca: Onun merkezde öğrenciler karşısındaki başarısını gördüklerinde, seçtiği üniversite kürsüsünü ondan esirgemeyeceklerdi. Maksimoviç'e mektubunda: "*Böylece burada bir kürsüyü bir yıl boyunca kabul etmeye karar verdim. Bu da Kiev'e atanmama daha çok hak sağlayacak.*"[4] der.

---

[1] 10 Temmuz 1834 tarihli mektup.
[2] 23 Temmuz 1834 tarihli mektup.
[3] 1 Ağustos 1834 tarihli mektup.
[4] 14 Ağustos 1834 tarihli mektup.

Ayrıca, Kiev'e yerleşir yerleşmez satılık bir ev bulması için iki kadaşını görevlendiriyordu: "*Mümkünse küçük bir bahçesi olsun, Dinyeper'i gören tepe üzerinde bir evcik!*" diyordu. Oysa yeni evinde, yeni işinde zorluk çekecek olan Maksimoviç, acaba edebiyat tarihini öğretebilir miyim kaygısı içindeydi. Çünkü bu dersle ancak zevk için ve ara sıra meşgul olmuştu. Kendine fazla güvenli bir gençliğin karşısında acaba, bir üst rolü benimsemekte ahlak bakımından haklı mıydı? Oysa alanı botanik olan kendi branşında kalması daha iyi değil miydi? Her mektupta yenilenen bu vicdan azabı, bu bakımdan hiçbir şey duymayan Gogol'ü şaşkınlaştırıyordu.

Maksimoviç'e: "*Dostluğumuz aşkına, Ukraynamız aşkına, babalarımız aşkına, kitaplar üzerinde durma! Onları okuma... Allah belanı versin ki onlar kafa karıştırmaktan başka işe yaramazlar... Nasıl isen öyle kal ve kendi öz düşüncelerini anlat... Mümkün olduğu kadar az anlat... Üniversite öğrencileri özellikle başlangıçta öyle sersemdirler ki, onlar için fazla çalışmak gerçekten cinayettir. En iyisi onlarla estetik sohbetler yapmalıdır... Pletnev de böyle yapıyor. Pek haklı olarak da teorilerin budalaca şeyler olduğuna, bunlarla hiçbir yere gidilemediğine karar vermiş... Artık kitap okumuyor... Öğrencilerine güzelliği koklatarak, açıklamalarla, tartışmalarla yetiniyor... Rus edebiyatını, mukaddes kitap tefsirini pedagoglardan iyi bilirsin. Tanrı aşkına yalvarırım bu karma karışık şeylerle az uğraş.*"[1] diye yazıyordu.

Üniversitenin açılışı eylül başında olduğuna göre, Gogol'ün "*karışık*" dediği şeylerle kendisinin de uğraşması gerekiyordu. Gogol, gelecekte karşısına çıkacağı dinleyicilerini ne denli küçümsese de, yine Maksimoviç'inkine benzer bir endişe içini kaplıyor, onu boğuyordu. Tarihi olayların arasında geniş yollar çizmek ne denli gayretlendirici görünse de, kronolojinin en küçük ayrıntılarına inmek o denli can sıkıcı oluyordu. Kendini projeler alanında kural uygulamada ise tutsak hissediyordu. Tasarladığı; onun ne Ukrayna tarihi, ne de genel tarih nüvelerinden kurtulmadan, hâlâ belirsiz, Orta Çağ tarihine dayanarak uğraşıp sıkılması gerekiyordu. Bu yükümlülük tam da romanesk edebiyatla uğraşmayı sevdiği bir sırada üzerine çullanıyordu. Son ilkbahar süresince, ***Portre, Viy, Taras Bulba*** adlı birkaç hikayesini bitirmişti... Başka konular da kafasında dolaşıyordu, ama *Cengiz Han, Frédéric Barberusse, Aleksandr Nevskiy* gibi kodamanlar onun hayali karakterlerinin yolunu kesiyordu.

[1] 27 Haziran 1834 tarihli mektup.

VII

YARDIMCI PROFESÖR

Gogol amfiden içeri girdiği zaman saat öğleden sonra ikiyi gösteriyordu. Salon dopdolu '*Çiftlik Geceleri*' yazarının, Orta Çağ tarihi derslerini öğrettiği öteki fakülte öğrencileri de açılış konferansını dinlemek üzere filoloji talebelerine katılmışlardı. Hepsi birden rap diye ayağa kalktılar. Gogol saf saf ve acemice onları selamladı, kürsüye yöneldi. Şapkasını elinde çevirip duruyordu. Panik yapan bir korku midesini oyuyordu sanki. Kürsü basamaklarını ağır ağır çıktı. Biraz sonra rektör içeri girdi, yeni yardımcı profesöre hoş geldiniz dedi, kendisine ayrılan koltuğu ağırbaşlı bir halde oturdu.

Gogol, tanımadığı yüzlerle dolu parterin karşısında kendini yapayalnız hissetti. Dinleyicilerinin gençliği onu kaygılandırıyordu. Yüzlerce bakış titiz bir nezaketle üzerine dikilmişti. Öksürükler dindi, ayak kıpırtıları kesildi, sessizlik derinleşti. Daha emin olmak için Gogol ilk dersini ezberlemişti. İçinden bir dua ettikten sonra kendini salıverdi... Tanınan ve berrak sesi, çok geçmeden ona emniyet verdi. Keskin bakışlı bu soluk, mariz, küçük adam, bir hamlede öğrencileri fethetti. Karşılarında konuşan bir profesör değil, garip fikirli bir adam, bir şairdi. Onların karşısında Orta Çağın karanlık günlerini, haçlı seferlerinin silahlı güruhunu, şövalye teşkilatının kutsal gururunu, Engizisyonun korkunçluklarını, simyacıların esrarlı çalışmalarını canlandırıyordu. Konuşmalarında ne bir isme ne bir tarihe rastlıyordunuz. Ama genel fikirler boldu, kimi yerde pırıltılı, kimi yerde dumanlı bir seraptı sanki.[1] Hatip, şaşkın dinleyiciler karşısında kırk beş dakika konuştu, sustu. Alkışlar patladı, kürsüden inerken heyecan dolu öğrenciler etrafını sarmıştı. Gogol ise başarısına hayran, onlara şöyle dedi:

[1] Bu ilk dersin metinleri *Arabeskler* içinde yayınlanmıştır.

"Efendiler, bu ilk gün için sizlere sadece Orta Çağ tarihinin genel karakterini göstermeye çalıştım; gelecek sefere olaylara yaklaşacağız ve bunun için birer teşrih bıçağı kullanmamız gerekecek."

İştahlanan öğrenciler, gelecek dersi sabırsızlıkla beklediler. Söz verdiği günde, Gogol geç geldi, kürsüye çıktı ve büyük halk göçlerinden konuştu. Ama bu kez metnini ezberlememişti ve uykulu, şaşkın bir halde cümlelerini tutturamıyor, kelimeler üzerinde sürtüşmeler yapıyordu. Öğrencilerden biri şöyle anlatır: *"Öyle gevşek ve tekdüze bir tonla anlatıyor, öylesine ipin ucunu kaçırıyordu ki, onu dinlemekten sıkılmıştık artık. Bir hafta önceki o parlak konferansı verenin, aynı Gogol olduğuna inanamıyorduk."*[1] Yarım saatlik bir anlatmadan sonra, sanki söyleyecek bir şey bulamamış gibi birden şaşırdı; dersi burada keseceğini, ailesinin seyahatten döndüğünü ve onu evde beklediğini söyledi; gençlere eğer daha geniş ayrıntılar istiyorlarsa başlıklarını vereceği bazı yapıtlara başvurmalarını söyledi. Üçüncü gelişinde öğrenciler ona birkaç kesin tarih sorunca, bu kez cevap veremedi ama gelecek sefere tam bir kronoloji getireceğini vadetti. Bu kronoloji kitaplardan birinden kopya edilmişti ve öğrenciler de işin farkındaydı. Onların bu yeni profesör yardımcısına karşı beğenileri, dersten derse azalıyordu. Kurlarındaki öğrenci sayısı eksiliyordu. Gogol'e gelince: bu seyrek dinleyici karşısında giderek konferanslarını ciddi şekilde hazırlamamaya başladı. Tüm bilgisini, hızını *'açılış dersi'*nde harcamıştı. Şimdi öteki tarihçileri şerh etmekten başka bir şey yapamıyordu. Âdeti üzere çoğu zaman ya gelmezdi, ya da dersi kısaltmak için hastalığını ortaya atardı. Bir başka öğrencisi: *"Acaba dişi ağrıdığı için mi, ya da başka bir nedenle mi, onu hep başı beyaz mendille sarılı görürdük? Hastalıklı, acınacak bir görünümü vardı. Hele burnu! Upuzun, sipsivri, tam bir kuş gagasıydı.. Onu yakından seyrederken, hep bir gaga vurup gözümü çıkarıverecek diye düşünmekten kendimi alamazdım."*[2]

1834 Ekim ayında yine de Gogol bir gayret gösterecekti; Puşkin ve Jukovskiy derslerinden birine gireceklerine söz vermişlerdi. Onlar için Gogol Halife El Mamun Dönemi üzerine parlak bir etüt hazırlayacaktı. Gogol üniversiteye gelir ve iki ozanı bekleme salonunda öğrenci kalabalığı arasında bulur. Beraberce anfiye giderler. Önemli misafirler yan tarafta yer alırlar; sayısı az olan öğrencilere de sıralarındaki yerler

---

[1] İvanitskiy, ***Melez***. *Yurt Yıllığı*, 1853.
[2] Kolmakov, ***Hatıralar***

düşer, profesör yardımcısı heyecandan bitkin, giyotine gidiyormuşçasına kürsüye çıkar.

Bir süreden beri, dinleyiciler arasında artık disiplin diye bir şey kalmamıştır. Dersler sırasında istedikleri gibi konuşurlar, gülüşürler. Bir seferlik bile olsa rahat dursalar yeterliydi Gogol'e, yoksa Puşkin ve Jukovskiy'e karşı çok ayıp olacaktı!... Mucize! Bu kez her şey iyi gider. Metin, Gogol'ün dudaklarından doğal şekilde dökülür. El Mamun'un muhteşem hali gençleri teshir etmiştir. Konferansın sonunda Puşkin ve Jukovskiy artık eli ayağı tutmayan, konuşacak hali kalmayan hatibi överler.

Ama bu ancak parlayıp sönen bir alevdi, hemen ertesi derslerde öğrenciler hayret içinde Gogol'ü yeniden o alıştıkları duraksamalar, dalgın bakışlar, o kararsız hareketler, o bitip tükenmeyen 'halkların göçü' konulu konuşmalar içinde bulacaklardır. Gogol'e karşı öteki profesörlerin de hiç sempatisi yoktur ve onun bu üniversitede fuzuli olduğunu, ancak kayrılarak buraya alındığını söylemektedirler.

Edebiyat profesörü Nikitenko şöyle not ediyordu: "*Gogol, okurlar arasında **'Çiftlik Geceleri'** hikayeleriyle ün salmıştır. Ténier'e benzeyen bir yeteneği var! Ama maddi hayattan ideal hayata geçince, şişirilmiş ve ukala bir kişi oluyor... Yüksek konulara girince de esprisi, duygusu ve dili tüm orijinalliğini yitiriyor... Gene de o, bunun farkında değil, ve devamlı harika kişi tavrına bürünmekte. Bu sözde harikalıkla Gogol kendisinin en yüksek iddialara hak kazandığını sanıyordu. Ama sonuç nereye varacaktı? Dersleri öyle kötüydü ki, öğrencilerinin maskarası olmuştu. Okul yönetimi, öğrencilerin böyle durumlarda öğretmenlerine yaptıkları kötü şakalardan birini Gogol'e de yapmalarından korkuyordu. Bu durumun kötü sonuçlar doğuracağından kuşkuluydu... Rektör onunla konuştu ve kendisine nazik bir şekilde dersleri hakkındaki hoş olmayan şeyleri bildirdi. Bir an Gogol'ün gururu kırıldı ve salahiyetsizliğini, güçsüzlüğünü itiraf etti. Yine de bana gelip üniversitede böyle bir mevkii tutması için deneyleri olduğunu açıkladı.*"

Profesörler tarafından itilen, öğrenciler tarafından terk edilen Gogol, derslerini istemeye istemeye bir ceza gibi sürdürüyordu. Daha 14 Aralık 1834'de Pogodin'e şöyle yazıyordu:

"*Yalnızım, tam yalnızlık içindeyim bu üniversitede! Kimse beni dinlemiyor. Üniversitede açıkladığım parlak gerçeklerden etkilenen yok... İşte bundan ötürü, sanatsal abartılardan, uyur gezer dinleyicileri uyandırmaktan vazgeçmeye karar verdim. Ah bu öğrencilerden bir*

teki beni anlayabilseydi! Ancak bu, tüm Sen-Petersburg'da yaşananlar dahil, lanetli bir düse oldu benim için..."

Bu '*lanetli düse*' arasında, gerçekten de geleceğin tarihçisi Granovskiy gibi, geleceğin romancısı Turgenyev gibi, çok değerli birkaç genç de bulunuyordu. Bu sonuncusu, Gogol'ün dinleyicilerini ilgilendirmek için gösterdiği çabayı eğlenceli bir melankoliyle hatırlayacaktı ve ileride şöyle yazacaktı:

"Gogol'ün Sen-Petersburg üniversitesinde tarih okuttuğu zaman 1835 yılında dinleyicisi olmuştum. Bu dersleri, doğrusunu söylemek gerekirse, en orijinal bir şekilde veriyordu. İlk önce, Gogol kendi prensiplerine göre üç dersten ikisini kaçırırdı. Sonra da eğer alçak gönüllülük edip kürsüye çıkarsa, bu kez doğru dürüst konuşmaz, adeta birbiriyle bağlantısız anlaşılmaz bir şeyler mırıldanırdı... Bizlere Filistin manzaralarına ya da başka doğu ülkelerine ait küçük gravürler gösterir ve korkunç derecede şaşkın görünürdü... Hepimiz onun tarih konusunda hiçbir fikri olmadığı kanısına varmış ve bunda asla yanılmamıştık. Öğrettiği dersin sınav gününde, sanki dişi ağrıyormuş gibi yüzünü mendille sararak, ezik bir halde gelirdi... Ağzını bir kez bile açmadan, dersin sonuna kadar öylece otururdu... Sınava girecek öğrencilere soruları profesör Şulguyn sorardı. Durumunun komikliğini kuşkusuz kendi de çok iyi anlamıştı. Upuzun burnuyla, o zayıf yüzüyle her köşesinde iki kulak gibi uzanan ipek siyah mendiliyle Gogol'ü hâlâ görür gibi oluyorum."[1]

Gogol'ün bu tartışmada öğrencilerine soruları başkasına sordurtması, çok geçmeden onlara profesörlerinin tarih bilgisizliğini göstermişti. "*Gogol, yanlışlarını Şulguyn'in çıkarmasından korkuyor!*" diye fısıldaşıyorlardı aralarında. "*İşte onun ağzını açmaması da bu yüzden.*"[2] diyorlardı. Bu donuk bakışlı, yanağı sarılı, öğretmenden çok öğrenciye benzeyen bu acayip kişiden, şikayet mi edeceklerini, yoksa onunla alay mı edeceklerini bilmiyorlardı. Onun bir yazar olduğuna inanmak her bakımdan zordu. Bazıları da profesör kelimesiyle '***Çiftlik Geceleri***' yazarı adaşlığına yöneliyorlardı.

Oysa Gogol'ün yaşamında edebiyat giderek daha büyük bir yer alıyordu. Üniversite ve Enstitü derslerinin arasında kendi alanında durmadan çalışıyordu. 1835 Ocak ayında iki cilt olarak ***Arabeskler*** e-

---

[1] I.S. Turgenyev, ***Yaşamı ve Edebiyat Hatıraları***.
[2] Grigoryev, ***Hatıralar***.

serini yayımladı, içinde '***Nevı Caddesi***', '***Portre***', '***Bir Delinin Güncesi***', Ukrayna hikayelerinden parçalar, tarih derslerinden metinler ve değişik makaleler vardı. Birkaç hafta sonra 1835 yılının Martında kitapçılar aynı yazarın iki ciltlik bir başka yapıtını '***Mirgorod***' adlı eserini vitrine koyuyorlardı. İçinde '***Eski Zaman Beyleri***', '***Taras Bulba***', '***Viy***' ve '***İvan İvanoviç ile İvan Nikiforoviç Nasıl Bozuştu?***' gibi hikayeler bulunuyordu. Kısa aralıklarla yayımlanan bu iki kitap, Gogol'ün itibarını yükseltti ama satışları pek iyi değildi. Aslında rasgele şeylerden meydana gelen bu sıkıcı '***Arabeskler***' adlı eser, ***Mirgorod*** okuyucularını cezbedeceği yerde, bu zengin ve değişik eserden uzaklaştırmıştı.

Aynı devrede Gogol '***Burun***' adlı hikayesini yeniden ele alıp tamamladıktan sonra '*Moskovalı Gözlemci*' dergisinde çıkmak üzere Pogodin'e sundu. Sonra da fikir değiştirerek Puşkin'in '*Sovremennik*' dergisinde çıkmasına karar verdi ve yazıyı geri istetti.[1] Bu isteğine karşı gelineceğini bekliyordu Gogol. Pogodin'in hemen kabul etmesi onun için bir sürpriz oldu: Çünkü o sırada '*Moskovalı Gözlemci*'nin yayın kurulu metni "*pis ve bayağı*" bularak zaten geri çevirmişti. Gogol, profesörlüğünün ve '***Arabeskler***' adlı eserinin başarısızlığından ötürü, artık Sen-Petersburg'dan kaçmaktan başka bir şey düşünmüyordu.

Maksimoviç'e 22 Mart 1835'te şöyle yazıyordu: "*Bana bizdeki bahar mevsiminden söz et! Bu bahar mevsimine, bu bahara çok susadım! Sen, bu mutluluğun, ne denli bir mutluluk olduğunu biliyor musun? Baharın gelişini seyrediyor, onu içine çekiyor, sonra da kalkıp bana, 'yanımda içimi dökecek kimse yok!' demeye cesaret ediyorsun!*"

3 Nisanda Gogol, sabırsızlıktan artık yerinde duramayacaktır. Üniversite rektöründen sağlık nedeniyle dört aylık bir izin isteyecektir. Mayısta da, başına sardığı mendiliyle acıklı bir hal takınarak, sınavlardan sonra Kafkasya'yı boylayacaktır. Tabii bu yorucu gezisine ne kız kardeşlerini ne de Yakim'i sürükleyecektir. Bir termal kürü yapmak niyetindedir. Ama Moskova'da kısa bir moladan sonra, cebindeki paranın böyle uzun bir geziye yetişmeyeceğini düşünecek ve Kafkasya dağları yerine Ukrayna steplerini yeğleyecek, Vasilyevka'ya dönecektir. Oradan da, hep sağlığını düşünerek, deniz banyoları ve çamur kürü için gezisini Kırım'a kadar uzatacaktır. Sonra ise, aile sevgisine yeniden dalmak için tekrar Vasilyevka'ya dönecektir. Gogol'ün son çıkan iki kitabı, onun üstün bir kişi olduğuna annesini inandırmıştır. Göster-

[1] ***Burun***. 1836 kasımında *Sovremennik*" dergisinde yayınlanmıştı.

diği abartılı övgülerden usanan Gogol, birkaç hafta önce annesine şöyle yazacaktır:

"*Yapıtlarımdan söz ederken beni deha sözüyle nitelendiriyorsunuz. Ne olursa olsun bu bana tuhaf geliyor. Benim gibi sade, belki de fazla budala olmayan sağduyulu bir adama deha denebilir mi? Rica ederim sevgili anneciğim, bir daha bana asla bunu yakıştırmayın. Özellikle herhangi birisiyle konuşmalarınızda... Kitaplarım hakkında hiç fikir yürütmeyin ve kaliteleri hakkında da sağa sola övücü sözcükler saçmayın! Ana babanın kendi çocukları hakkında durmadan çene çalmalarını, övgüler yağdırmalarını işitmek ne denli çirkin ve iticidir bilemezsiniz...*"[1]

Bu tembihler Mariya İvanovna'yı şaşırtmıyordu. Bir dehanın önde gelen karakteristik niteliğinin alçak gönüllülük olduğunu iyi biliyordu o. Oğlunun yanında yiğitçe dilini tutmaya çabalıyordu ama, o sırtını döner dönmez taşkın sevgisini boşaltıveriyordu. Büyük bir güven içinde Rusya'da basılan tüm başarılı romanların yazarı o olduğunu iddia ediyordu. Danilevskiy, "*annenin oğluna olan hayranlığı, Herkül'ün sütunu kadar büyüktü... Buharlı gemiler, şimendifer gibi tüm yeni icatlar, oğlunun buluşuydu sanki ve oğlunun öfkesine aldırmadan bunları herkese, her fırsatta anlatır, hiçbir güç bu yanlışlıktan onu alıkoyamazdı...*" diye yazacaktır.

Gogol her zaman olduğu gibi, yine Vasilyevka'da dinleniyor, hayallere dalıyordu. Bu mavi gökyüzü altında yazı yazmak mümkün değildi. Maksimoviç'e:

"*Ne yapacağımı bilemeyecek kadar kafam boş ve anlamsız! Boşboğazlık ettiğim sürece her şey iyi gidiyor... ama elime kalemi alınca elim ayağım tutuluyor.*"[2]

Ve Jukovskiy'e:

"*Kafam bir sürü fikir ve konularla dolu, eğer böylesine sıcak bir yaz geçirmeseydik, harcayacağım kağıdın ve kalemin haddi hesabı olmayacaktı... Ama sıcak beni müthiş tembelleştiriyor. Yazacaklarımın ancak onda birini yazabiliyorum ve sabırsızlıkla sizin onları okumanızı bekliyorum. Bir ay sonra, defterlerle yüklü olarak kapınızın çıngırağını çalacağım...*"[3] diye yazıyordu.

---

[1] 12 Nisan 1835 tarihli mektup.
[2] 20 Temmuz 1835 tarihli mektup.
[3] 15 Temmuz 1835 tarihli mektup.

Bu vaat, boş yere değildi: Enstitü direktörünün Gogol'ün yerine bir başka profesörü getirmeyi tasarladığını öğrenmişti. Bu kurumdaki işini beğenmemesiyle beraber, bu işi başkasına devretmesine karşılık, bir mükafattan ister istemez vazgeçemezdi. Eğer Gogol Jukovskiy'e projelerinin önemini açıklayacak olursa, beriki seve seve İmparatoriçeye Gogol için kefil olacak, eser yaratmak üzere kafasının dinç olduğu bir sırada onu aylığından mahrum etmeyecekti. Aynı mektupta şöyle yazıyordu:

"*Dün tuhaf bir haber okudum. Enstitüdeki yerime bir başkasının getirileceğini söylüyorlar. Bu benim için çok kötü olacak, çünkü bu iş benim ekmek param. Öte yandan bu dersten zevk de alıyordum... dahası var, kendimi orada aileden biri gibi yakınlarımın arasında görmeye bile alışmıştım... Gene de Pletnev bana yerime gelecek adayın ağustosun ilk günlerinde geleceğini ve eğer İmparatoriçe, yerimin yeni bir profesöre verilmesine razı olmazsa, yerin yine bende kalacağını yazıyor. İşte size yazmamın nedeni: Acaba siz İmparatoriçe'nin razı olmasını temin edebilir misiniz? O çok iyi birisidir, kuşkusuz beni üzmek istemeyecektir.*"

Gene de İmparatoriçenin iyilik severliğine dayanarak, Sen-Petersburg'a küçük kız kardeşi Olga'yı da götürmeyi ve diğer kardeşlerinin yanma Enstitüye yerleştirmeyi bile düşündü Gogol. Ama kızın kulakları iyi duymuyordu. Biraz geri zekalıydı. Enstitünün atmosferi, iyilikten çok kötülük yapabilirdi ona. Bu konu ailece tartışıldı, onun sayfiyede bırakılmasına, şöyle böyle eğitildikten sonra da, sonunda bir koca bulabileceğine karar verildi.

Temmuz ayının sonunda Gogol, Sen-Petersburg'a tekrar döndü ve Maksimoviç'in yaşadığı Kiev'e uğradı. Beş günlük konuşmalardan, kutsal kentte dolaşmalardan, Andrey Pervozvanni kilisesinin önünde ve Andreyevskiy dağının tepesinde, iç dünyasına dalmalardan sonra, nihayet kiralık bir arabayla Moskova'nın yolunu tuttu. Dostları Danilevskiy ve Paşçenko ona refakat ediyorlardı. Konaklamalarda olay olsun diye kendisine '*yaver profesör*' süsü vererek postabaşıları etkiliyor, daha iyi atlar seçtirmeyi sağlıyordu.

Moskova her zamanki gibi Gogol'ü sıcak karşıladı. Pogodin' lerde bir cumartesi gecesi '***Bir Evlenme***' komedisini ('***Kısmetler***'in değiştirilerek yenilenmiş şekli) bir sürü davetli karşısında okudu. Gogol, bir kişiliğin arkasına sığınır sığınmaz artık sıkılganlığı yok oluyordu. Topluluk karşısında iyice düzgün konuşabiliyordu. Sandalye-

sinden kımıldamadan sırasıyla ya yüzü kızaran sıkılgan nişanlı, ya cesur aracı kadın ya da kararsız talip erkek oluyordu.

Aksakov ilerde şöyle yazacaktır: "*Gogol öylesine güzel okuyor ya da çoğunlukla öyle güzel oynuyordu ki, onu dinlemiş olan birçok kişi, bugün hâlâ sahnedeki en üstün yorumlar bile piyese yazarın kendi okuyuşu kadar doluluk, bütünlük ve komiklik veremiyor. Dinleyiciler öylesine gülmekten kırılıyorlardı ki, bazıları adeta hasta oluyordu...*"

Gogol ile Aksakov'un evinde tanışan Bayan Naşçokin onda hafif bir Ukrayna aksanı bulunduğunu, konuşurken 'o' harfini iyice belirttiğini not eder: "*Saçları uzun, şakakları açıktı ve sık sık başını sallardı...*"[1] der.

Eylülün ilk günlerinde Gogol Sen-Petersburg'a dönmüş ve üniversitedeki derslerine hevessiz şekilde yeniden başlamıştı. Jukovskiy' in araya girmesine karşın Gogol profesör yardımcılığının kısa kesilmesini kendisi de bekliyordu. Gerçekten de bakanlığın bir yeni sirküleri işi bitirir; bundan sonra artık bir tarih kürsüsünde yer almak için; en az bir felsefe doktoru olmak gerekiyordu. Meslektaşları ona yüksek otoritenin kararını beklemeden, istifa etmesini öneriyorlardı. Gogol, yine de kendi kendini mahkum etmekte kararsızdı ve sonunda oradan paçayı şöyle kurtardı ve Pogodin'e:

"*Üniversiteye istifamı yolladım, böylece bir ay sonra yeniden tasasız bir kazak olacağım. Anlaşılamadan bir kürsüye çıktığım gibi, anlaşılamadan oradan ineceğim. Zafersiz bu on sekiz ay süresince -zira herkesin ne düşüneceğini bilmediği bir şeye burnumu sokmam- bana çok şey kazandırdı, ruhumun hazinesine çok şey kattım. Artık düşündüklerim çocukça şeyler değil, ama beni coşturan şeyler, gerçeklerle dolu korkunç yüksek fikirler... Bunu sana, başkasına değil sadece sana söylüyorum. Çünkü beni kendini beğenmiş sanmalarını istemiyorum...*"[2] diye yazdı.

Gerçekten de 1835 yılının son ayları özellikle proje ve çalışma bakımından çok zengin geçmişti. Sadece '***Bir Evlenme***'yi düzeltmekle kalmamış '***Araba***' adında bir hikaye de yazmıştı. Ayrıca İngiltere'nin ortaçağ tarihinden esinlenen '***Alfred***' adında bir dramı da vardır.[3] Ama

---

[1] V.A. Naşçokin: ***Puşkin ve Gogol'le ilgili hatıralar.***

[2] 6 Aralık 1835 tarihli mektup.

[3] Bu bitirilmemiş dram'ın ancak iki sahnesi kalmıştır: Birinci perdesiyle, ikinci perdesinin başlangıcı bugün elde bulunmaktadır.

birdenbire Puşkin'in laf arasında söylediği bir konuya kafası takıldı. Bu, ozanın mizah şeklinde dizelerle anlatmayı düşündüğü gerçek bir olaydı: Olay, Pskov idaresindeki Puşkin'in özel malikanesine yakın bir yerde geçiyordu, ama yazar ve sözlükçü arkadaşı Dahl da buna benzer bir durumu anlatmıştı ona... Bu Gogol'ün Rusya'da en garip spekülasyonların olasılıklı olduğu düşüncesini güçlendirdi.[1] Bu fikir en azından yeni bir buluştu. O devirde toprak sahiplerinin zenginliği, elindeki erkek kölelerin sayısına göre idi; nüfus sayımında adam başına düşen vergiye göre değerlendiriliyordu. Oysa iki resmî yoklama arası, adları listeden silinmeden ölen köylüler çoktu. Bu fırsatı kaçırmayan hilebaz maceracılar, düşük bir parayla bu ölülerin ruhunu yeniden satın alıyorlar ve ölüm mazbatası üzerinde onları yaşıyor göstererek, onları angaje ederek yüksek miktarda arazi kredisi alıyorlardı. Bu dolandırıcılık hikayesi Gogol'ün çok hoşuna gitti. Memleketteki ölüme ilişkin bu acayip ruh araştırması onu hayallere boğdu. Gidip gelinen birçok geziler... Çekmecede saklanan birçok entrika... İşte Gogol'ün tam istediği buydu! Başlığını da hemen yakalamıştı: '***Ölü Canlar***' Böylesine bir sanat heyecanı karşısında Puşkin gülümsedi ve dizelerinden vazgeçmeyi kabul etti. Zaten konu, kendisinden çok bu becerikli Ukrayna'lıya uyuyordu.

Gogol ilerde şöyle yazacaktır: "*Puşkin uzun zamandan beri büyük bir yapıtı ele almamı istiyordu, en son kendisine kısa bir sahneyi okumuştum, bu onu tüm eserlerimden çok etkiledi. Ve bana, 'sizde böylesine insanı keşfetme ve onu birkaç satırla tarif etme yeteneği bulunduğuna göre neden önemli bir yapıta başlamıyorsunuz? Gerçekten bu, bir günah sayılır!' dedi. Sonra da benim marazi yaradılışımı ve ilerde bunun hayatıma son verecek erken sakatlıklar yaratabileceğini söyledi. Bana örnek olarak 'Cervantes'i gösterdi... Eğer o, '**Don Kişot**' eserini yazmamış olsaydı, yazarlar arasında asla bugünkü yere sahip olamayacağını söyledi. Sonuç olarak da, lirik bir oyun yazmayı düşündüğünü söyledi ve başkasına vermeye asla razı olmadığı bir konuyu bana verdi.*"[2]

Öte yandan Aleksandra Osipovna Smirnov, günlüğüne şunları not edecektir: "*Puşkin, Gogol'de dört saat kaldı ve ona tıpkı 'Don Kişot'daki gibi, destanlara ayrılmış bir roman konusu verdi. Böylece*

---

[1] Dahl, ***Vali Sidorov Çaykin*** isimli bir hikayeden esinlenmiştir.
[2] Nikolay Gogol. ***Bir Yazarın İtirafları***.

eserin kahramanı taşrayı baştanbaşa dolaşacak, Gogol'ün yolculuk sırasında kullandığı cep defterindeki notlarından yararlanacak."[1]

Minnet ve şükranlardan deliye dönen Gogol, bu ganimetleri tavan arasına götürdü ve hemen yapıtı hazırlamaya koyuldu. Hikaye dört nala yazılıyordu. Ama birkaç sahifeden sonra zorluklar baş gösterdi. Bu roman Gogol'ün başlangıçta düşündüğünden daha derin, daha karışıktı. Her ilave edilen satır, yeni bir perspektife açılıyordu. Bu birkaç gün içinde çırpıştırılacak bir şey değildi... Paraya ihtiyacı vardı onun, hem de çabucak! Pek açık konuşan Puşkin, belki de ona bir başka fikir verebilirdi. Bunu istemek pek zor değildi. 7 Ekim 1835'de kendisine şöyle yazdı:

"***Ölü Canlar*** *eserini yazmaya başladım. Umarım konu, uzun bir roman olarak çok tuhaf bir şekilde gelişecek. Ama üçüncü bölümde durdum. Bu romanda ben, tek bir cepheden de olsa, tüm Rusya'yı göstermek istiyorum... Bana bir iyilikte bulunun, tuhaf ya da tuhaf olmayan bir konu seçin... Yeter ki bu tam bir Rus hikayesi olsun... Ellerim bir komedi yazmak heyecanı içinde titriyor. Bunu yazmak imkanını bulamazsam eğer, vaktimi boşa harcamış olacağım ve bu duruma çok üzüleceğim. Üniversite aylıklarından elimde topu topu altı yüz ruble kaldı. Yalvarırım, bana bir konu verin ki, hemen beş perdelik bir komedi yazayım... Yemin ederim bu, şeytancasına tuhaf bir komedi olacak... Tanrı aşkına! Kafam da midem de aç! '****Arabeskler****' ve '****Mirgorod****' eserlerim artık satılmıyor. Bunun ne anlama geldiğini şeytan bilir... Yayıncılar öylesine tuhaf kişiler ki, onları hiç azap duymadan önüne gelen ilk ağaçta sallandırabilir insan!*"

Gogol'ün '***Arabeskler***' ve '***Mirgorod***' yapıtlarının ticari başarısızlığını, Moskova'da çıkan '*Teleskop*' dergisinin genç eleştirmeni Belinskiy'in methiyeleri telafi etmemişti. Oysa ki Bulgarin ve Senkovskiy gibi sansürcü resmi eleştirmenler, Gogol'e tepeden bakıp, tasvirlerini bayağı, üslubunu ağır buluyorlardı. Ve Belinskiy şunları yazmaya cesaret edebildi: "*N. Gogol şimdi edebiyatımızın başına geçti. Puşkin'den boşalan yeri alıyor.*" Gerçekten de liberal ve taşlayıcı Belinskiy, Puşkin'i sık sık kötülemekten geri kalmıyordu. Zira bu beriki uzun süre sürgün kaldıktan ve karşı gelmeden sonra ancak Çarın bağışlamasını kazanmış ve geri dönebilmişti. Ama Gogol, gene de bu politik kontenjanlara girmekle beraber, biri tarafından üstat bir kişiye

[1] Bayan Smirnov, ***Günlük***.

kendisinin yeğ tutulmasına üzülüyor, rahatsız oluyordu. Üstelik tam da iyilikçi bir yardım istediği sırada oluşundan... Ve Puşkin acaba bir roman konusu verdiği kişiye, kendisinden bir piyes konusu isteyen bir yazara böylesine kendisini eleştirmesine, böylesine aşağılamasına kızmayacak mıydı? Fikir dolu bu meleğin ya öfkesi!... Hayır, o meslektaşlık kıskançlığına düşmek için çok büyük, çok cömert bir kişiydi! Taklitçi edebiyat dedikodularını önemsemeyebilirdi! Gogol'e gelince, eğer o namusluca kariyerini yürütmek istiyorsa böyle yapması gerekirdi. Kafasını dinç tutmak, bakışını uzak bir amaca yöneltmek gerekirdi. Kuşkusuz, bu gün kendisine sunulan komplimanları, ilerde hak edecekti. Şimdi ise buna sevinmesi gerekmezdi. Kendisinin lehinde yazılan ve söylenenlere rağmen, Gogol kendisini ancak en fazla '*Çiftlik Geceleri*'*,* '*Arabeskler*' ve '*Mirgorod*' yazarı olarak görebiliyordu.

VIII

ARABESKLER[1] ve MIRGOROD

Gogol önsözleri, giriş ve başlangıç notlarını severdi... Darbelerden kaçıp sığınmak için birer kalkandı bunlar! '***Arabeskler***' eserinin başına yazılan acayip başlangıcı okuyan insan, yazarın bir zamanlar kendi hesabına bastırdığı '***Hans Küchelgarten***' yapıtını hatırlamadan edemeyecektir.

"*Bu seçmeler yaşamımın çeşitli zamanlarında yazılmış metinlerdir... Okuyucu kuşkusuz eserde gençliğin doğurduğu birçok noksanlıklar bulacaktır... Şunu da ekleyeyim ki, bu sahifeleri basımevinde gözden geçirken, çoğu zaman dikkatsizlikten gelen birçok düzeltilmemiş sözdizimlerine, uzunluklara, yetersizliklere rastlamış, ürkmüşümdür. Zamanın yetersizliği ve bazen de hoş olmayan durumlar, rahat kafayla yazılarımı yeniden okumamı engellemiştir. Okurların beni bağışlama lütfunu göstereceklerini umut ediyorum...*"

Ve yazar, Pogodin'e kitabından bir nüsha göndererek suçunu da itiraf ediyordu:

"*Sana şu benim külüstür kitabımı gönderiyorum... İçinde çocukça şeyler var. Çekmecelerimi eski şeylerden boşaltmak ve yeni bir hayata başlamak için onları alelacele yayınlatmıştım.*"[2]

Gerçekten de '***Arabeskler***'de, iyi şeyler de kötü şeyler de yok değildi... Hikayeler, tarih araştırmalarından kesitler, sanat ve edebiyat üzerine düşünceler vardı. Bir pasajda Gogol, Puşkin'i en büyük Rus ozanı olarak selamlar; Gogol'e göre "*Milli gerçek bir **sarafane** tasvirinde değil, halkın ruhunda toplanır.*" Yine Puşkin için: "*En yüksek*

---

[1] Türkçede ***Petersburg Hikayeleri*** ismiyle yayınlanmıştır.
[2] 22 Ocak 1835 tarihli mektup.

gelişmeye erişebilen bir Rus ozanıdır. Belki de iki yüz yıl sonra gerçekleşebilecek bir Rus insanıdır" der. Yanlış söze karşı realizmin haklarını savunur. Hiç kuşkusuz "*hava gibi özgür bir yabani dağ adamı, havı dökülmüş, tütün kokan giysili bir sulh hakiminden daha pitoresktir... Ama beriki de ötekisi de yaşadığımız dünyaya aittir; en nadir görülen şeyler bizi daha etkileyici olmasına rağmen, her ikisi de dikkatimizi çekmekte haklıdır... Benim her zaman resme karşı bir tutkum olmuştur. Ön planda bir kuru ağaç bulunan peyzajlarımdan birini özellikle severdim. O devirde sayfiyede yaşıyordum ve eleştirmenlerim komşularımdı. İçlerinden biri tabloyu seyrettikten sonra kafasını salladı ve "iyi bir ressam kuru bir ağacı değil, taze yeşil yapraklı güzel, güçlü bir ağacı seçer" dedi. Çok gençtim ve bu eleştiri sinirlendirdi beni. Sonraları bunun anlamını fark ettim ve kitlenin neyi beğenip neyi beğenmediğini anladım.*"

Bu hususta Gogol, Puşkin'i savunma vesilesiyle kendi kozu için savaşmaktadır. '***Çiftlik Geceleri***' yapıtını bayağı bulan eleştirmenlere ozanın gölgesine sığınarak cevap vermektedir. Onları ve okurları, gösterişsiz tasaların, orta derece çirkinliklerin, gündelik bayağılıkların dahi, bir sanat eserinin öğeleri arasına girebileceğini inandırmaya çalışmaktadır. İşin esası, köle gibi kopya etmekten sakınmaktır. Eserin konusunu fikirle mükemmelleştirmektir. Gerçeği değiştirmemek ama onu içinden aydınlatmaktır. "*Şair ne denli olağan şeyler seçerse, o denli yükselir, çünkü bu konudan olağanüstü şeyler çıkartmasını bilmelidir ve bunları gerçek gibi göstermesini başarmalıdır.*"

Bu fikri Gogol, Rus ressamı Brulov'un '*Pompei'nin Son Günleri*' adlı tablosundan söz ederek bir yazısında iyice açıklamıştır. Bu soğuk ve itibari esere hayran olarak, sanatın gerçeği nasıl değiştirdiğini görmek ister; "*durumun tam dehşetine karşın, seyircinin içini plastik bir güzellik duygusu kaplar*" der. "*Mucize, korkunun güzelliğe, günlük bir facianın ebedi bir ironiye dönüşmesidir*" der. Gogol "*ölü ağaçlar*"ı resimleyerek tüm gücüyle bir Raphael ya da bir Puşkin mükemmeliyetine dönüştüreceğini umar. Yine kuşkusuz kendini düşünerek '***Portre***' adlı hikayesinde şöyle yazar:

"*Neden bazen basit, sıradan bir doğa parçası bir ressamın elinde öyle bir ışık halesiyle süslenmiştir ki, hiçbir bayağı izlenim edinemezsin; tersine, bir zevk duymuş gibisindir; bunu seyrettikten sonra çevrendeki her şey daha sakin, daha uyumlu akmaya başlar. Yine bazen aynı doğa parçası niçin bir başka ressamın elinde ıdi, çirkin gibi*

görünür? Oysa bu ressam da ötekisi kadar doğaya bağlı kalmıştır. Ama hayır, bunda herhalde ışık veren bir şey eksiktir. Doğa da böyle değil midir? Doğa görüntüsü ne kadar güzel olursa olsun, gökte bunu aydınlatacak güneş yoksa, daima bir şeyler eksikmiş gibi görünür.

Gogol'ün eserlerinin içinde en uzunu olan bu hikayede, *Sanat* ve *Kötülük tema*'sı acayip bir şekilde çaprazlaşmaktadır. Bu iki fenomen arasında, hemen hemen yazgıcı bir ilişki var gibidir. Sanki bir yeteneğin egzersiziyle şeytana insan kolayca yem olmaktadır. İlham içindedir ve bundan ötürü de kusursuzdur. Keşfedilen sahada savaşmaktadır. Onun estetik duygusu, şeytanın oklarına sunulmuştur ve bir kusurluluk sayılır.

Hikayenin birinci kısmı fakir ve yetenekli bir ressamın serüvenini canlandırır: Çartkov, bir antikacıdan gözleri uğursuz güçlerle parıldayan bir ihtiyarın portresini satın alır. Evine, tavan arasına döndüğü zaman, tabloyu korkunç bir sıkıntı duymadan seyredemeyecektir. Çatısı altına getirdiği bu tablo, onu büyülemektedir: "*Sanki ressam canlı bir insandan oyup çıkardığı gözleri, bu tablosuna geçirmiştir.*" Geceleri, Çartkov'u öylesine korkunç, öylesine açık seçik kabuslar basar ki, artık o, rüya ile gerçeği birbirinden ayıramaz olur. "*İhtiyarın hatlarının kımıldadığını görür, dudakları, âdeta ressamı yutmak ister gibi, ona doğru uzanır.*" Sonunda ise, Çartkov, çerçevenin içine saklı bir avuç altın bulur. O günden sonra artık şansı onu zehirlemektedir. Paradan, ünden başka bir şey düşünemez olur. Kendisine monden övgüler yapıp dururken o, fırçasını makine gibi kullanarak günün modasına uyan bir portreci olup çıkar ve kendi öz dehasını yok eder. "*Artık sağda solda yemeklerdedir, hanımları sergilere götürür, gezintilerde gözükür, züppece giyinir, bir ressamın, toplumun malı olduğunu, itibarını zedelememesini açık açık söyler.*" Bir gün Çartkov masasında Güzel Sanatlar Akademisinden gönderilmiş bir davetiye bulur. Davetiyede öğrenimini İtalya'da yapmakta olan bir Rus ressamın yeni gönderdiği bir eseri hakkındaki fikirlerini, akademinin sayın bir üyesi sıfatıyla, gelip söylemesi Çartkov'dan rica edilmekte idi. Kendini bu gençle kıyaslayacak ve değersizliğinin hemen farkına varacaktır. Eve dönünce umutsuz ve yeis içinde yeniden çalışmaya koyulur, bir zamanki eski yeteneğini aramayı dener. Ama boşunadır! "*Fırçası ve düşünme yetisi bir tek ölçüye, bir tek kalıba gereğinden çok alışmıştı...*" İşte o zaman müthiş bir kıskançlığa, çılgın bir kıskançlık illetine tutuldu. En güzel sanat eserlerini satın almaya başladı. En pahalı bir fiyatla satın aldığı bir tabloyu özenle odasına getirir ve bir kaplan yırtıcılığı ile üzerine atılır, onu yır-

tar, parçalar, parça parça doğrar ve keyifli keyifli gülerek ayaklarıyla çiğnerdi. Sonunda da yaşamı, son bir sessiz ıstırap nöbeti arasında söndü.

1841'de yeniden ele alınan bu hikayenin ikinci kısmı, ihtiyarın portresine bağlı uğursuzluğu açıklamaktadır. Bu kişi, II. Katerina zamanında bir tefecinin içine gizlenmiş bir şeytandan başka biri değildir. Ölmeden bir gece önce, ressamın birinden kendisini tuval üzerine tamamıyla canlı imiş gibi tespit etmesini isteyecektir; böylece o, ruhunun üst üste konan renk tabakalarına geçeceğini ve insanlar üzerindeki kötü etkisini devam ettireceğini umacaktır. Çünkü *Satan* (şeytan)'ın yeryüzünde bir iş görmesi için maddi bir desteğe ihtiyacı vardır ve bunu da ancak bir sanatçının işbirliğiyle yapabilecektir. Gözü kararan ressam, bu teklifin onu nasıl uçuruma sürükleyeceğini kestiremeyecektir. Öğrenme hissini bastırarak tefecinin alevli bakışını yakalamayı başarır. İlerde şeytanla anlaşmış olduğunu anlayarak, sanatından vazgeçecek, bir manastıra çekilecek, günahını dualarla gidermeye çalışacaktır. Oruç ve murakabelerle geçen uzun yıllardan sonra bağışlandığını, günahlarından temizlendiğini hissedecek, yeniden paletini eline alacak ve öylesine güzel bir *Nativité* (İsa'nın doğuşunu) resmedecektir ki, tüm papazlar tablonun karşısında diz çökecektir.

Ressamlardan birini intihara, ötekini manastıra sürükleyen bu işkenceli ıstırabı, Gogol '***Bir Delinin Güncesi***' adlı eserinin kahramanında yaşayacak, belki de bunu bu ressamlardan daha derin duyacaktır. Silik, küçük bir memur olan bu kişi, giderek aklını yitirdiğini hissedecektir. Müdürünün kızına aşık olan bu kişi, doğuştan hiçliğinin bilincindedir. Ama gene de ölümlülerden üstün bir imtiyazı vardır: Köpeklerin dilinden anlar. Bundan başka o, İspanya kralı Ferdinand'dır. Evleneceği kadın da kraliçe olacaktır. Ama gene de niye böylesine mutsuzdur? Yüreği parçalanmakta, beyni zonklamaktadır. "*Anneciğim! Talihsiz oğlunu kurtar! Zonklayan alnına bir damla gözyaşı dök! Ona nasıl işkence edildiğini gör! Onu, zavallı öksüzünü kucakla, göğsünde sık! Yeryüzünde yeri yok onun artık! Her taraftan kovulmakta o! Anneciğim, hasta, küçük oğluna acı!.. Filvaki, Cezayir beyinin tam burnunun altında bir siğil olduğunu biliyor musunuz?*"

Gogol'ün kendisi de anneye yapılan bu umutsuz çağrıyı, iç azalarla korunmayı, aslına dönen birleşmeyi, yumurtaya dönüşünde bir çok kez hissetmiştir. Sitem, öfke, yalan dolu mektuplarından, onu dünyaya getirene karşı uzlaşmayan bir sevgi sızmaktadır. Onu dünyaya getirdiği

için, yaşamındaki tüm hakaretlerden bilinçaltında onu sorumlu tutmaktadır. Gerçekte yaşamında tek kadındır o. '***Bir Delinin Güncesi***' hikayesindeki kahraman, bir uyanık anında şöyle der:

"*Ah! Kadın ne kurnaz bir mahluk!.. Kadının ne mal olduğunu ancak şimdi anlayabildim! Şimdiye dek o kime aşıktır, kimse bilemezdi. Bunu ilk keşfeden de benim sanıyorum. O şeytana aşıktır. Sakın şaka söylediğimi sanmayın. Fizikçiler, bilmem kimler kadının ne menem bir varlık olduğunu yazadursunlar; bunların hepsi saçma... O sadece şeytanı sever. Bakın, şimdi bile locada oturan şu yosmanın, dürbününü çevirmiş nereye baktığını sanıyorsunuz? İlerdeki göğsü madalya dolu göbekli adama mı? Ne gezer! Onun böyle dikkatle süzdüğü, adamın arkasında durup pis pis sırıtan iblisten başkası değildir. İblis şimdi adamın frakının içine gizlendi, kadına oradan parmağıyla işaret ediyor. Kadın onundur artık, sonunda onunla evlenecek!.. sonunda ona varacaktır!*"

Kadının şeytanî anlamı, eserin bir başka hikayesinde de vardır: Birbirine zıt sonlarla, bir başka hikayede '***Neva Caddesi***' adlı hikayede de ortaya çıkar. Birincisinin kahramanı -tıpkı '***Portre***'deki gibi- Piskarev adında çok yetenekli, saf, genç bir ressamdır. Neva Caddesi üzerinde inanılmaz güzellikte, güzel alnının göz kamaştırıcı beyazlığı akik parlaklığında saçlarla gölgelenmiş; şapkasının altından kıvrım kıvrım dökülen saç bukleleri, soğuktan hafifçe kızaran yanaklarına değen bir kadına rastlar. Ağzı kapalı bir kutu gibidir, nice güzel hayalleri gizleyen kapalı bir kutu... Kadına hayran olur. Manevi bir tapınma içerisinde, Neva Caddesi'ne gökten düştüğünü sandığı, az sonra geldiği gibi gitmesinden korktuğu güzel yaratığın nerede oturduğunu öğrenmek için hızlı adımlarla bir görünüp bir kaybolan kadının arkasından çekine çekine, yüreği titreyerek yürümeye başlar. "*O anda öylesine saf, temizdi ki bu el değmemiş, kirlenmemiş delikanlı, ancak aşka karşı manevi, kutsal bir istek duyabilmektedir.*" Kadın onu fahişeler dolu bir batakhaneye götürür; delikanlı dehşet içinde dışarı fırlar, kendini sokağa atar. Gene de bu bilinmeyen kişi, mükemmel yüzünün arkasında aşağılık bir ruh taşımaktadır. Kendisi inanmak istemez buna. "*Yüz çizgileri tanrısal güzellikte bir kadın böyle bir yere düşsün? Hem de ne yer!*" Onu rüyasında görecek, onunla evlenerek bu ahlaksız yaşamdan onu kurtarmayı vazife bilecektir. Ama kadını tekrar gördüğü zaman sarhoştur ve onu hor görüp, teklifini reddedecektir. Piskarov, ümitsiz eve dönecek ve boğazını kesecektir. Gerçek, rüyayı; kadın da sanatçıyı öldürmüştür. Arkadaşı teğmen Pirogov ise Neva'da başlayan bambaşka bir serüven yaşayacaktır. Genç

ve istek uyandıran bir Alman kadının peşine düşecek, onunla konuşmayı, kapısını açtırtmayı başaracaktır. Onu öpücüklere boğarak aşığı olacak, ama tam o sırada güzel kadının kocası, iki güçlü arkadaşı ile içeriye girecek ve Pirogov'u iyice patakladıktan sonra onu kapı dışarı edeceklerdir. Bu kaba davranış, Pirogov'a tıpkı zavallı Piskarev'deki gibi yaşam konusu olabilirdi. Ama onda ne ressamın duygusallığı, ne de o gurur vardır. Şikayet etmeyi düşünür, sonra fikrini değiştirir, bir pastaneye girer, iki parça su böreği yiyip, bir dergiden bir iki yazı okuduktan sonra öfkesi geçer; akşamı geçirmek için arkadaşlarına uğrar. Böylece hakaretleri hazmedip sadece hayattaki iyi şeylerin tadını çıkarmaya bakar. Bu masaldaki insanlar bilmeden şeytanın tuzağına düşmüştür. Kadınların bol olduğu '*Neva Caddesi*'nde işte bu oyun özel bir genişlikle uzayıp gitmektedir.

Gogol şöyle yazar: "*Hikayedeki bu Neva Caddesi'ne pek inanmayın! Oradakiler baştanbaşa yalan ve hayaldirler, görünüşten bambaşkadırlar. Bu kadınlara inanmayın... Herkesten az güvenin onlara... Özellikle şapkalı bayanlara bakmaktan Tanrı sizi korusun! Uzaktan pelerininin savurarak gelen bir bayan mı gözüktü, merak edip de peşinden gitmeye kalkmayın... Elinizden geldiğince sokak fenerlerinden uzak durun ve mümkün olduğu kadar çabuk yanından geçip gidin. Eğer kokmuş yağı güzelim redingotunuza akmakla yetinir ise, kendinizi mutlu bilin... Yalnız yol fenerleri değil, her şeyiyle yutturmacadır Neva Caddesi.... Neva Caddesi'nin işi gücü göz boyacılıktır, özellikle de gecenin koyu bir bulut gibi her şeyin üzerini kapladığı zaman... O zaman beyaz badanalı duvarlar daha bir çekici gözükür, kent gürültüye, ışığa boğulur, köprülerin üstünden kupa arabaları akın akın geçer, arabacılar ortalığı yaygaraya boğar, şeytanın kendisi bile her şeyi başka türlü göstermek için lambalarını parlatır...*"

*

* *

Gogol '***Mirgorod***' eserine ikinci bir başlık olarak '*Çiftlik Geceleri yapıtının devamı olan Hikayeler*' diye yazıyordu. Muhakkak ki büyük başarı yaratmış olan bir eserden, bu yeni kitabına daha çok okuyucu sağlayacağını umuyordu. Gerçekte ise ***Mirgorod*** eserindeki dört hikaye, tıpkı '*Çiftlik Geceleri*'ndeki gibi Ukrayna'da geçse de; ne konusu, ne ilhamı hatta ne üslubu önceki eseri hatırlatmıyordu.

Bu eser, '***Eski Zaman Beyleri***'[1] adı altında tatlı ve acı hikayelerdi: Afanasi İvanoviç ve Pulşerya İvanovna adlarındaki yaşlı bir çiftin hikayesiydi. Eğer ressam bir bezin üzerine Philemon ile Baucis'i resmetmek istese, onlardan başka bir model seçmezdi. İki ihtiyar da, eski zaman derebeylerinin kökleşmiş âdetlerine göre yemek yemeyi pek severlerdi. Çiftlikte avare bir şekilde yaşıyorlar, birbirlerine aşk dolu gözlerle bakarak, ruhlarını monoton geçen saatlerin akışına bırakıyorlardı. Bu mütevazı dünya mutluluğunun karşısında Gogol, şefkate kapılarak her zamanki kendine has alaycılığını unutmaktadır. Bu '***Eski Zaman Beyleri***' adlı hikayesinde canlandırdığı ev, onun çocukluğunun geçtiği evdir: Gıcırdayan kapılarıyla, yiyecek dolu tel dolaplarıyla, olgun ve meyve yüklü ağaçlarla dolu bahçeye bakan pencereleriyle çocukluğunun geçtiği ev. Afanasi İvanoviç ve Pulşerya İvanovna'yı anlatırken Gogol, büyük baba ve büyük annelerinden ilham almıştır. Tablonun öteki çizgileri ise komşu toprak sahiplerinden aktarılmıştır. Her şey Ukrayna güneşinde yüzmektedir. Yaşamın girdabı bahçe çitlerinde son bulmaktadır. Sanki böylesine dağdağasız bir dekor içerisine felaket girememektedir. Ama Pulşerya İvanovna ölür, kocasını acılara boğar. Gogol, bu sade hikayeyi anlatırken, içgüdüsü onu hislerin analizinde, tumturaklı üsluptan vazgeçirmiştir. Bu kahramanların ruh hali bize jestleriyle, bakışlarıyla, en anlamsız sözleriyle açıklanmıştır. Dahası, onları dış görünüşleriyle seyrettiğimizi sanırken, iç alemleri bizi sarmalamaktadır. Böylece Gogol, bize Afanasi İvanoviç'in, karısı Pulşerya İvanovna'nın ölümünden sonra duygularının karışıklığını göstermek için, bir kişinin ruhunu kaplayan tüm hislerden vazgeçip sadece onu bize sofra başında göstermekle yetinir:

"Hizmetçi kız, Afanasi İvanoviç'in önüne peçete bağladı, bunu yapmakla çok iyi etmişti, çünkü böyle yapmasaydı yemeğin bütün salçasını döküp üstünü kirletecekti. Ben, onu eğlendirme düşüncesiyle çeşit çeşit hikayeler anlatıyordum. O da beni eski gülümsemesiyle dinliyordu, ama bakışları zaman zaman ilgisiz ve her çeşit düşünceden yoksun görünüyordu, fikirler de onda hiçbir şey uyandırmadan kaybolup gidiyordu. Çoğu zaman çorba dolu kaşığını kaldırıyor, ağzına götüreceğine sık sık burnuna yaklaştırıyordu. Ya da istikameti şaşırarak çatalını sürahiye saplıyor, o zaman hizmetçi kız, onun elini tutarak kızarmış pilice doğru yönlendirmeye mecbur oluyordu... Sofraya kremalı peynirli tatar böreği gelince, Afanasi İvanoviç 'İşte bu o yemek...' dedi

[1] Tam başlık: ***Eski Zaman Derebeyleri***.

ve sesinin titremeğe başladığını kurşun rengindeki gözlerinden bir damla yaş fışkırmak üzere olduğunu görüyordum, ama o, bunu tutmak için bütün kuvvetini topluyordu. 'İşte bu o yemek, bu rah... rahmetli...' diye devam etti ve birdenbire gözlerinden yaşlar boşandı. Eli tabağın üzerine düştü, tabak yere yuvarlandı ve kırıldı, üstü başı salça içinde kaldı. Yerinden kımıldayamıyor, hissiz hissiz elinde kaşık öylece duruyor, gözyaşları da sel gibi, durmak bilmeyen bir fıskiye gibi göğsünü örten peçeteye boşalıyor, boşalıyordu."

Gogol bu dayanılmaz keder içinde param parça olan bu ihtiyarın karşısında kendi kendine: "*Bize en çok hükmeden tutku mudur, yoksa alışkanlık mıdır?*" diye soracaktır. Bir süre sonra Afanasi İvanoviç sakin, apaçık güneşli bir günde her zamanki tasasızlığıyla bahçe yollarında yavaş yavaş yürürken, gaipten gelen bir sesle çağrıldığını duyacak, son saatinin geldiğini anlayacak, "*bir çocuk uysallığıyla*" buna katlanacak, en sonunda da zavallı alevini besleyecek hiçbir şeyi kalmayınca, tıpkı bir mum gibi sönecektir.

'***İvan İvanoviç, İvan Nikiforoviç ile Nasıl Bozuştu?***'[1] hikayesinin kahramanları da iradesiz ve zekadan yoksun kişilerdir. Ama burada konu iyice karikatürize edilmiştir. Yazara bu hikayenin konusu, ***Mirgorod***'un durmadan çekişip barışan halleri gerçek iki burjuvadan ilhamlanmış olabilir. Yazar yine de belki Ukrayna'lı vatandaşı Narejniy'in 1825'de yayımlanan '***İki İvanın Tutku Kavgası***' adlı kitabından ilham almış olabilir. Ama hikayedeki ton, üslup, heyecanlı olaylar, sadece Gogol'e özgü şeylerdir: O kendine has ironisi ve burukluğuyla bu hikayeyi damgalamıştır. Bu iki İvan göze çarpıcı bir kontrasttadır:

"*İvan İvanoviç olağanüstü bir konuşma yeteneğine sahiptir... İvan Nikiforoviç ise aksine çoğu zaman konuşamaz susar... İvan İvanoviç zayıfça, uzun boyludur; İvan Nikiforoviç'in boyu biraz kısadır, ama kendisi enine geniştir. İvan İvanoviç'in başı, kökü aşağıda bir bayır turpuna benzer. İvan Nikiforoviç'inki ise kökü yukarda bir turp gibidir...*"

Aralarında bir kavga başlar, çünkü İvan İvanoviç'e boz renkli bir dişi domuz ve iki çuval yulaf karşılığında İvan Nikiforoviç bir tüfek vermeyi reddetmiştir. Bu beriki de öfkelenerek ona argo diliyle cevap vermiştir. Bu kavga kızışır, bir davaya neden olur. Soruşturma yıllarca

[1] Türkçede ***İvan İvanoviç ile İvan Nikiforoviç'in öyküsü*** adıyla yayınlanmıştır.

sürer, hasımlar yaşlanır ve aralarında tam bir uzlaşma belirince de yeniden her şey alevlenir. İki İvan'ın da hakimin kararını beklemekten başka çareleri yoktur artık. Bu uzayıp giden kaba sokak komedisinde yazar hep araya girer, istiarelerle şahısların gülünçlüklerini suçlar, okuyuculara göz kırparak eğlenmelerini sağlar, kışkırtır onları. "*Agata Fedoseyevna'nın başında başlık, burnunda üç tane siğil, sırtında da sarı çiçekli kahverengi bir sabahlık vardı. Bütün vücudu küçücük bir fıçıya benzerdi.*" "*Yargıcın dudakları burnuna öylesine yakındı ki, istediği zaman üst dudağını koklayabilirdi. Bu dudağın üstü ona enfiye kutusu vazifesini de görüyordu, çünkü burnuna gönderilmeye hazırlanan enfiye, her zaman oraya serpilmekteydi.*" "*Bir zabıt katibi şaşkınlıkla kalemini dişleri arasına alır.*" "*Mahkeme celsesinin tam ortasında İvan Nikiforoviç'in gövdesinin ön kısmı mahkeme salonuna girer; öteki kısmıysa daha holdedir. İvan Nikiforoviç öylesine şaşkındır ki kapı aralığına sıkışıp kalır, ne ileri ne de geri bir adım atamaz, onu oradan kurtarmak için ellerini kollarını birbirine kavuşturmak ve diz kapağıyla karnına bastırmak gerekir. Onu kurtaran avukat katibi ve kazazedenin beraberce sarf ettikleri gayretlerin sonunda ağızlarından öyle kuvvetli bir koku çıkarmışlardır ki mahkeme salonu, bir müddet için sanki meyhaneye dönmüştür.*"

Gene de tüm bu tavırların arkasında acı bir şey yatmaktadır. İyice güldürdükten sonra Gogol birden yarattığı bu dünyanın yavanlığı içerisinde ezilir gibi görünür. "*Ak saçlı*", "*kırışık alınlı*" ve hep mahkemenin sonucunu bekleyen bu iki İvan'ın memleketi Mirgorod'u terk edip, gri sis ve yağmur altında eriyen dünyayı görecektir: "*Rutubet iliklerime kadar işlemişti. Kasvetli geçit yeri bekçi kulübesi ve burada oturmuş, boz renkli beylik elbiselerini yamamaya çalışan sakat bir bekçi, ağır ağır yanımdan geçip gittiler. Gene o, yer yer oyulmuş, kapkara, yer yer yeşeren kırlar, ıslak kargalar, saksağanlar, biteviye yağan yağmur, göz yaşları döken ışıksız gökyüzü... Ah dostlarım, bu dünyada yaşamak ne kadar can sıkıcı!...*"

Bu yeis içinde biten sonuç aynı kitaptaki ***Taras Bulba*** hikayesinin epik yüceliğine, çılgınca sevincine taban tabana zıt düşer. Gogol'ün yeniden ele alıp ayrıntılarıyla anlattığı bu yapıt,[1] XVI. yüzyıl ortalarında, Dinyeper nehrinin aşağısındaki adalarda, Zaporojye Kazakları topluluğunun Polonya Feodalliğine karşı özgürlüklerini savundukları karışık zamanları anlatır. Bu sınır bölgesinde iki dilin, iki di-

[1] Özellikle 1839 ve 1840 yıllarında.

nin, iki ırkın iç içe oluşu her dakika bir savaşı alevlendiriyordu. Yazar eserini iyi yürütmek için gerçekten Ukrayna'nın geçmişi üzerinde birçok bilgileri okumuş olmalı. Ama asıl kaynağı Tsertelev, Maksimoviç ve Sreznevskiy'in topladığı halk masallarından, bandura çalgıcılarının şarkılarından derlemiştir. Yine de tarihi gerçekler bunaltır onu. Kronolojisi müphemdir. Şahısların psikolojisi, ortamın pitoreskliği onu olayların gerçekliliğinden daha fazla ilgilendirir.

Gerçekten o zamanlar Rusya'da pek moda olan Walter Scott romanlarının tekniğinden esinlenen Gogol, çizgilerindeki sertlikte, renklerindeki çiğlik bakımından modelini çok aşmıştır. Dram basit kitle tarafından yönetilir. Pırıl pırıl netlikte binlerce ayrıntı, anlatım hamuruna ham madde olarak karışmıştır. Sanki rengarenk taşlarla etrafına ışık saçan acemice yontulmuş kaba bir mücevherdir o... Geleneklerin kabalığı, işkenceler, içki alemleri, Yahudi soykırımı, savaşlar, yağmalar güçlü şekilde yansıtılırken, eserdeki kahramanlar asla bu dekorun etkisinde kalmamışlardır.

Bu rol dağılımı arasında en göze çarpan kişi, kaba serüvenleriyle, ilkel doğruluk duygusu, iştihası ve anlaşma zorluğuyla Taras Bulba'dır. Onun yanında iki oğlu; biri dayak yiye yiye iyice sertleşmiş, bir Kazak erkeği sağlamlığını, çelik gücünü kazanmış, eğilmez bükülmez yanaşılamaz dövüşçü Ostap'dır. Ötekisi ise daha hassas, daha canlı, akılca da daha ileri, karmaşık, Zaporojye meselesini Polonyalı bir kızın aşkına yeğleyen Andrey'dir... Bilindiği gibi yazarın tüm kahramanlarında olduğu gibi bu kız "*kara gözleriyle, sabah güneşinin ilk ışıklarının pembeleştirdiği, kar gibi beyaz teniyle eşsiz güzellikte bir kız*"dır. Neşeli gülüşü onun göz kamaştırıcı güzelliğini bir kat daha arttırır. O, berrak sesiyle konuşur. Bir anda değerli Andrey'in ahlakını bozar: "*Babamdan arkadaşlarımdan, vatanımdan bana ne? Kimsem yok benim, kimsem yok! Kim demiş Ukrayna benim yurdumdur diye? Vatanım sensin!..*" diye haykırır Andrey... Polonez kızı ona teşekkür için bir şeytanlık daha göstererek "*kar gibi beyaz, pamuk kollarıyla*" onu sarar!..

Bu santimantal entrika, hikayenin yapı düzenlemesini zayıflatsa da, yazar Andrey'in aşkını ve inancını inkar ettirmesi için buna gereksinim duymuştur. Yaşlı Taras Bulba'ya korkunç haber verilirken, Yahudi bezirgân Yankel şu acı kelimeyi söyleyecektir: "*Bir erkek gönlünü bir kıza kaptırdı mı, suya basılmış pabuç köselesine benzer. İstediğin gibi eğer, bükersin onu.*" Perişan bir halde olan Taras Bulba'nın tek düşüncesi hain ve dönek oğluna hak ettiği cezayı vermekti. Onu bir

savaş sırasında düşman sıralarında bulur ve kendi eliyle öldürür, sonra da kılık değiştirip tutsak düşen öteki oğlu Osap'ın işkencesini seyretmek için Varşova'ya sokulur. Kendisi de yakalanarak bir ağaca çivilenip diri diri yakılır. Ama can verirken son dostlarını yine umutlanmaya teşvik eder. Zira, Ortodoksluk için, savaşta olan Rus Çarının bir gün gelip onları kayıracağını söyler.

Kan revan içindeki bu dramın korkunçluğuna rağmen, onda bir çeşit optimistlik de görülür. Baş aktörlerin dayanıklı, sağlıklı olmaları, tutkularının sadeliği, Homeros'a yaraşır büyük kahramanlıklar, geçtikleri yerlerin güzel manzaraları, tüm bunlar okuyucuyu esrarlı bir şekilde canlandırır. Kişilerin canlı atılımları ona da bulaşır, çekilen acıların boşuna olmadığını hisseder. Sanki tüm bu özveriler köklü bir tarihin gerekliliğidir. Sanki bu bozgunluklar bile, sanat ile muhteşemleşerek bir takdire yükselir. Gerçekten de ***Taras Bulba*** romanı ressamca yazılmıştı.

Gogol, Brulov'u '*Pompei'nin Son Günleri'* tablosunda kolektif bir cançekişme tasvirini güzelleştirmeyi bilmesiyle onu sanat namına kutladıktan sonra, kendisi de bu estetiği yaratmaya koyulur ve gerçeği yücelterek bir kadavra yığınını seyredenlere, bunun nasıl bir yaşama şevki uyandırdığını ispat eder. Ve '***Portre***' adlı yapıtında "*Yüksek sanat yaratıcılığı, dünyadaki insanların acılarını yatıştırmak ve onları barıştırmak için yeryüzüne inmiştir*" diye yazar.

'***Taras Bulba***' eseri, sergilediği şiddete karşın yine de bir "*acı yatıştırma*" ve "*bir uzlaşma*" hissi sergilese bile yazar artık tarih romancısına has bu sakin emniyeti, hiçbir zaman yeniden bulamayacaktır. Dehşet veren ve müşkülpesent şeytan *Viy* ile yine tekrar ortalardadır o. İki arkadaşıyla birlikte ailesinin yanında yaz tatilini geçirmek için manastırdan kalkıp yaya giden felsefe öğrencisi papaz mektebi talebesi Thomas Brutus'a aracı kişi olarak sataşmaktadır. Gece olunca, uzun yürüyüşten yorgun üç genç delikanlı bir köyde dururlar ve çok yaşlı bir kadından kendilerini misafir etmesini isterler. Kadın onları istemeyerek kabul eder. Birini kulübeciğine, ötekini boş bir yere, üçüncüsünü de koyun ağılına yerleştirir.

Tomas Brutus tam uykuya dalmak üzereyken, ihtiyar kadının kollarını açarak üzerine çullandığını görür. Şeytani bir güçle eli ayağı tutulur ve ona karşı gelemez. İhtiyar kadın üzerine atılır, onu süpürgeyle dövüp, delik deşik eder, yükseklere yıldızlara kadar götürür. Ama Brutus uçmaktayken bile dualar edecek kadar aklı başındadır; bu kutsal sözler karşısında büyücü kadın tir tir titrer, inler ve bu işten

vazgeçer. O zaman işte yere tekrar ayak basınca, bu kez Brutus onu dövüp tartaklayacaktır ve bir gulyabaniyi öldürdüğünü sanacaktır, ama "*uzaklarda, Kiev şehrinin altın kubbesini aydınlatarak güneş doğacaktır ve Thomas Brutus şaşkın bir halde ayaklarının dibinde örgülü saçları çözülmüş, ok gibi uzun kirpikli, güzel genç bir kızın, çıplak beyaz kollarını açarak, yaşlı gözlerini gökyüzüne dikip sızlandığını*" fark edecektir. Dehşet içinde, koşarak kaçacaktır. Bir süre sonra kilisede, bir cenazeyi beklemekle görevlendirilmiştir o. Yalnız kalınca, açık tabutun içinde yatanın -daha da güzel, daha da çekici, daha da merak uyandırıcı- o dövüp patakladığı büyücü kadın olduğunu görecektir. Brutus, kendini tebeşirle bir daire içine aldıktan sonra, üç gece kötülüklerin hücumuna dayanmayı sınayacaktır. Sehvanilikle kendine gelen ölü, ayağa kalkacak, Brutus'e doğru yürüyüp sonra yeniden tabuta girecek ve bu kez kilisenin ortasından "*keskin, tiz ıslıklarla*" "*uçan tabuttur*" diye bağıracaktır. Camlar kırılır, ikonlar peş peşe yere düşer, kapılar menteşelerinden ayrılıp yıkılır ve Thomas hareketsiz, kısık sesle cinleri kaçıran duasını okur. O zaman işte, şeytan o iğrenç cüceyi, dünya cüceleri şefi, ayakları çamura bulanmış ve gözkapakları yerlere kadar uzanmış o iğrenç cüceyi; *Viy*'i yardıma çağırır. Papaz talebesi bu felaketten kurtulmak için içgüdüsüyle onun yüzüne bakmaması gerektiğini bilmektedir. Ama fenalık eğilimi güçlüdür ve cüceye bir göz atacaktır. Brutus dehşete kapılıp ölecektir. Horozun sesi ikinci kez duyulacak, cinler dağılacak ama heyhat artık çok geçtir, her şey bitmiştir. Kimileri kilise kapısı ve penceresi etrafında donup kalmıştır: "*Ertesi sabah kiliseye gelen papaz, Tanrının bu kutsal yerindeki böylesine saygısızlığı görünce irkilir, ölüler ayinini bile yönetecek cesareti bulamaz.*"

İşte Gogol'e göre bir kez daha şeytan, güzel bir kadını içine yerleştirmiştir. Nice erkeğin, nice Thomas Brutus'ların büyücü dizgini altında cirit atmaktadır. Gulyabani ruhlar içinde melek yüzlüdürler. Geceleri uğursuz, gün ağarınca saf yüreklidirler. Ona bir göz atmadan önce, ayaklarının etrafında tebeşirle bir daire çizmek gerekir.

Gogol, '***İvan İvanoviç, İvan Nikiforoviç ile Nasıl Bozuştu?***' adlı yapıtında: "*Anlamıyorum, nasıl oluyor da kadınlar bizi çaydanlığın kulpunu tuttukları kadar ustaca burnumuzdan yakalıyorlar. Ya onların elleri bunun için yaratılmış, ya da bizim burunlarımız ancak bu işe yarıyor. İvan Nikiforoviç'in burnu biraz armuda benzemesine karşın, Agata Fedoseyevna yine onu burnundan yakalamış, fino köpeği gibi peşinden sürüklüyordu*" diye yazacaktır.

'***Neva Caddesi***' yapıtında sarhoş bir Alman: "*Hayır istemiyorum, bana burun murun gerekli değil. Bir ayda şu burna iki funt*[1] *enfiye gidiyor... Sadece bu burun bana, on dört ruble kırk kapiğe mal oluyor! Bir burnun yıllık masrafı bu!*" diye bağırır.

Gogol'ün '***Bir Delinin Güncesi***' yapıtındaki zavallı kahraman, ciddiyetle:

"*Bu derece nazik, ince yapılı ay, insanların orada barınmasına elverişli değildir. O yüzden şimdilik yalnız burunlar yerleşebilmiştir oraya. Burunlarımızı görmeyişimizin tek nedeni de bu işte*" diye not edecektir.

'***Arabeskler***' ve '***Mirgorod***' yapıtı boyunca da, burun anamotifi şeytanla birleşip kadın anamotifine cevap verirler. Gerçekten de yazar ayna karşısında, bu kendi öz kıkırdağımsı burnunun uzunluğuna, inceliğine ve bir çeşit özgünlüğüne şaşırmadan seyredemez onu. Dahası, söylenildiğine göre Gogol, alt dudağını bir mengene hareketiyle burnuna kadar uzatırmış, ona dokunabilir, kokulara karşı hassas mı? diye onu inceler ve keyif içinde betimlermiş. Kahramanlar yani burunlar yoğun şekilde yaşarlar; hapşururlar, horlarlar, kişnerler... Burun hakkında birçok imalı parçalardan sonra, artık Gogol burun için ayrı bir anıt hazırlamaya karar verecektir. 1834'te yazdığı '***Burun***' adlı hikayesi, '***Mirgorod***' külliyatına girmemiştir ama '*Moskovalı Gözlemci*'nin yayın kurulu, hikayeyi geri çevirmiştir. Bu yazı Puşkin'in bir el yazısıyla '*Sovremennik*' dergisinde yayınlanacaktır. Dergideki not şöyledir: "*N.V Gogol, uzun zaman bu çabucak yazılmış hikayeyi yayınlatmamayı istemiştir... ama bu hikayede öylesine beklenmedik, fantastik, eğlenceli ve orijinal şeyler var ki, onun bu el yazısının verdiği zevki, okurlarla paylaşmaya inanmış bulunuyoruz!*"[2]

Önce Puşkin koruduğu bu kişiyi hor görecektir, "*el yazısı*" göründüğünden de tuhaftır. Gerçekten de yazar belki de Hoffmann ve Chamisso'nun fantastik masallarından etkilenmiş, büyük bir muzipliği sergilemek istemiştir... ama bu oyun, kendisinin de farkında olmadan endişe verici bir anlam almıştır.

Bir gün bir berber yemeğe hazırlandığı ekmeğin içinde, müşterilerinden biri olan 5. dereceden memur Kovalev'in burnunu bulur. Bu bulduğu şeyden şaşırıp iğrenir, burunun bir parçasının ucunu yakalayıp

---

[1] 409,5 gr.

[2] *Sovremennik*. Ekim 1836 sayısı.

Neva nehrine atar. Ama burun yeniden ortaya çıkar ve Sen-Petersburg kentinde azametli azametli dolaşır. Şöyle anlatır Gogol: "*Burun bu kez, sırmayla işli, dik yakalı bir ceket, güderiden, biçimli bir pantolon giymişti. Yürürken kılıcı kalçasında şakır şakır ederek sallanıyordu. Üç köşeli tüylü şapkasına, tavırlarındaki cakaya bakarak onu bir Devlet Şurası sanırdınız*". Hikayedeki zavallı Kovalev, sokakta yüzünün bu en güzel süsünü görünce ona yanaşır ve tekrar yerine dönüp oturması için onu kandırmaya çalışır ama öteki, ona yüksekten bakar ve şöyle cevap verir: "*Yanılıyorsunuz Bayım, ben ancak kendime aidim. Aramızda hiçbir sıkı ilişki olamaz. Üniformanızın düğmelerine bakılacak olursa, siz benim çalıştığım bakanlıktan başka bir yerde görev yapıyorsunuz.*" Bu sözleri söyledikten sonra başını çevirip gözden uzaklaşır. Kovalev, umutsuzluğa kapılır, polise haber vermek isterken vazgeçer, doğruca gazete ilan kurumuna giderek "*burnun*" bütün özelliklerini bildiren bir ilanı gazetelerde yayınlatmaya karar verir. Sonunda bir polis memuru burnunu geri getirir. Ne yazık ki burunu yerine yerleştirmek üzere çağırılan doktor, ameliyatı yapmaktan vazgeçer. İş şehirde yayılacaktır. Bütün gazeteler bundan bahsedeceklerdir. Kentte bunca gürültüye yol açan burun, bir gün, sanki hiçbir şey olmamış gibi, gene eski yerine dönecektir. Kovalev eskisi gibi burnunu yüzünün ortasında iki yanağının arasında bularak uyanacaktır.

Bu serüvenin en olağanüstü yanı şudur: Hikayedeki hiç kimse bunu olağanüstü bulamaz, dahası hikayede okuyucunun bile buna fazla şaşmaması özendirilmiştir. Berber, ekmeğin içinde bir burun görmekten ürker, ama karısı polisin ilgisizliğini görerek polise ancak sızlanmakla yetinir. Kovalev'in ilan ettirmek istediği memur, olayı tuhaf bulacak ve saçmalıkları yayınlamak suçundan korkarak ilanı geri çevirecektir. Ama gene de endişelenip karşısındakinin yüzündeki eksikliğini fark edecek: "*Vallahi şaşılacak bir şey! Yeri bomboş; yeni pişmiş bir gözleme gibi dümdüz! İnanılmayacak derecede düz!*" diyecektir. Kovalev'in sonradan gittiği polis komiseri de onu soğuk karşılayacak ve ona "*Aklı başında bir adam burnunu söktürmez*" diyecektir. Burnunu sahibine geri getiren polis memuru da sakin sakin: "*Burnunuz mükemmel durumda!*" diyecektir. Bu ek parçayı (burun) yerine yapıştırmak için gelen doktor da: "*Evet, gerçekten burnunuzu yerine koyabilirim, ama bütün onurumla yemin ederim ki durumunuz şimdikinden daha kötü olur. İşi doğanın akışına bırakın, yüzünüzü sık sık soğuk suyla yıkayın, göreceksiniz, burunsuz durumda sağlığınız eskisinden kat kat daha iyi olacaktır.*" diye beyanatta bulunacaktır. Kentin insan-

ları ise bu üniformalı burunu, eğlenceli bir garibe olarak göreceklerdir. Kitapta "*Bu olaylar sosyete toplantılarında kısa anekdotlarla anlatılarak genç bayanları zevklendirecek, davetlere alışık kişilerin çok hoşuna gidecektir.*" diye yazar.

Ve Gogol sonuç olarak: "*Bütün bunlar saçma! Hayır, aklım ermez bu işe. Gerçekten aklım ermez. Ama en çok şaştığım bir başka nokta da, yazarların bu tür konuları alıp işlemeye kalkmaları. İnanın bana, bu açıklanamaz. Ama gene de insan, biraz düşününce bu öyküde bir şeyler bulmuyor mu? Ne derlerse desinler, yeryüzünde bu tür olaylar oluyor, çok seyrek de görülse oluyor...*" diyecektir.

Bir başka yorum: Kovalev gazete bürosunda bulunuyor ve kaybolan burnundan söz ederken: "*Bu şeytanın bana oynamak istediği bir oyun*" diyor. Gerçekten de acaba Sen-Petersburg sokaklarında sesler yoğunlaştırarak, yürekleri dondurarak, insanları körleştirerek her şeyi bozan, altüst eden yine o şeytan mıdır? *Viy*'in kutsallık tanımayan kilisesinin "*İmparatorluğun bu kuzey başkentinde*" sokak fenerlerinin uğursuz ışığı altında gelişen sırlar, daha da endişe verici değil midir? Uçan bir tabut değil ama, iki ayağı üzerinde yürüyen bir burun. Cenaze korkusu yok ama gülümseyen bir mantıksızlık ve münasebetsizlik!... Çirkin cüceler yok ama namuslu geziciler, ihtiyatlı memurlar, gerçek ve gerçekdışının sihri ile, ışıkla gölgeye hasredilmiş bir dünyada yavaşça yok olmaktadır. Orada şeytan, yüzleri parçalara böler, bir parça ete iki köşeli şapka giydirir, bir çift burun deliğine araba çektirir, bir serçeye şerefli bir rütbe ihsan eder ve mert kentlilerin öylesine aklını karıştırır ki, kimse söyleyecek söz bulamaz. Kovalev, burnuna sahip olur olmaz hemen "*dudaklarında gülücük, tüm güzel kadınların peşinde koşacak, Neva Caddesini arşınlayacak, tiyatrolarda boy gösterecektir. Bir sokak serserisidir. Baştan çıkaran biridir o.*" Gerçekten de şeytan onun burnunu tekrar yerine koyarken çıkmamak üzere burnunun içine saklanmıştır. Bu hususta, birden bire özgür bir yaşama kavuşan bu burun, bu ek parça, o sırada yazarın ağzından savurduğu bir cinsî organ anlamına gelmez mi? Bir cinsel yetersizlik olayı değil midir? Gogol, acaba vücudunun bir parçasını, uzun kopuk titrek bir uzuv şekline sokarak görülmemiş serüvenlerle dünyayı dolaşan kendinden bir parça olmayı hayal etmekten hoşlanmamış mıdır? Bu mahrem çıkıntıyı güruh içine salarak, şişkin çıplaklığını bayların üniformaları ve bayanların giysileri üzerinde hafif hafif gezdirmiştir. Bir rüya kargaşalığı içerisinde o, farkında olmadan böylelikle kendini bir sabit fikirden kurtarmıştır.

İlk kaleme alınışın bir yerinde Devlet üyesi olan burun, Kazan Katedraline gidecektir. Gogol, sansürün reaksiyonunu önceden kestirerek, bu acayip kahramanını bir Ortodoks kilisesine değil de bir Katolik kilisesine sokmayı istemiştir. Sununda sansür, Kovalev ile bedeninin bu en değerli parçası için buluşma yeri olarak (Gostinni Dvor) Pazarını yeğleyecektir. Yine aynen sansür, Kovalev'in bir polis memuruna rüşvet verdiğini gösteren bir pasajı da yok edecektir. Zaten sansür Gogol'e, '*Neva Caddesi*' adlı eserinde, bir teğmenin iki Almanı pataklamasını da hoş görmemiştir. Yazar böylesine bir suçu haklı göstermek için, Pirogov'un üniformasız olduğunu belirterek: "*Ama o tam sivil olarak, apoletsiz ve pardösüyle gelmişti*" diye yazacaktır.

Gogol '*Bir Delinin Güncesi*' yapıtına yayın hakkı alabilmek için, metindeki bir köpeğin diğer bir köpek için efendisinden bir nişan almak istediğini yazar. Ama metinde bir pasajın tümünü kaldırmak zorunda kalmıştır: "*Köpek pek nadiren ağzını açardı, sekiz günden beri, 'bana nişanımı verecekler mi vermeyecekler mi?' diye sorup durmuştu.*" Birdenbire yazar, eserde kendini gösterecektir: "*Tüm sabah boyunca, üniformalı beyler, beni (köpeği) kutlamaya geldiler. Öğle yemeğinden sonra beni havaya kaldırdılar ve bana: 'Bak Medji, oramda ne görüyorsun?' dediler. Köpek bir kurdele gördüm, onu kokladım ama hiçbir güzel koku duymadım. Sonunda belli etmeden bir dil attım onu yaladım... Biraz tuzluydu!*" der. İmparator tarafından verilen nişan için böyle bir konuşma insanı hakaretten hapsettirebilirdi! Kokusuz bir nişan... Üstelik tuzlu... Ve terbiyesiz bir köpeğin yalamasıyla kirlenmiş oluşu... Tüm paragraf sansür tarafından öfkeli bir kalemle yok edilmiştir...

Ama bazı yeni fikirlerin sansürüne karşılık, büyücülük sansür edilmemiştir. Sanki yok edilen cümlelerin kökü metnin içinde kalmıştır. Bu kılı kırk yaran temizlik girişimine rağmen, Gogol'ün hikayeleri Ukrayna'ya, Petersburg'a ait olsa da, ölümü hatırlatsa ya da şakacı olsa da, şeytan veya cin konulu olsa da, ya da alçak gönüllü günlük yaşamı canlandırsa da, yine de onlardan pis bir kükürt kokusu yayılacaktır.

IX

MÜFETTİŞ

Mihaylovskoya'daki malikanesine saklanan Puşkin'den hiçbir haber yoktu. Acaba kendisinden bir komedi konusu isteyen mektuba mı öfkelenmişti? Sonunda 23 Ekim 1835'de Sen-Petersburg'a geleceği haberi etrafa yayılır. Puşkin Neva nehrine bakan, Praçeçniy köprüsü yüksekliğindeki pencereli apartmanına tekrar yerleşir yerleşmez, Gogol yola koyuldu. Puşkin'i endişeli buldu. Bu iki adam arasında asla gerçek bir samimiyet olmamıştı. Dahası, büyük dostunun özel hayatı hakkında bir şey sormak bile aklına gelmiyordu Gogol'ün. Evet, Puşkin'in genç ve güzel karısını kıskandığının -kendi yaşında birininmeclisin soylu kişisi seçilmesinin, öteki saray adamları gibi sarayın balolarında gözükmek zorunda kalarak öfkeden kurdurduğunun, gücünün üstünde bir yaşam sürdürdüğünün ve Çarın hem koruduğu, hem tutuklu kişisi olmakla devletten taktir alabileceğinin herkes gibi Gogol da farkındaydı... Ama tüm bunlar Puşkin'in ideal çizgisinin dışındaydı ve ozan bu yaklaşımı namuslu bir şekilde savunuyordu. Kararlı ve gülümseyerek genç meslektaşı Gogol ile sadece edebiyattan konuşmakla yetiniyordu. Gogol, hemen rahatladı ve sonunda cesaretini topladı. Puşkin kahkahayla gülerek: Bir komedi konusu ha? Tamam, cep defterine zaten bir tane not etmişti. Sinirli bir yazıyla yazılmış birkaç satırdı bu: "*Krispin bir fuar için bir başkente gelir, kendisini vali sanırlar; zaten vali budalanın biridir Valinin karısı ona süslenip püslenecektir, oysa Krispin kadının kızıyla nişanlanacaktır.*" Gerçekten de söz konusu serüven, Basarabya'ya giden ve kendisini azade bir revizör yani geziye çıkan bir genel müfettiş diye tanıtan, revir yöneticisi Paul Svinin'in başından geçen bir olaydır. Ona kucak açan vali ailesine karşı, önemli bir kişi gibi davranır. Kadınlara dalkavukluk eder, erkeklere vaatlerde bulunur, dilekçeler toplar. Aynı tarz bir karıştırma, 1833'de

Nijni-Novgorod'dan geçerken Puşkin'in de başına gelmiştir. Kendi sanki gizli bir işi için merkez tarafından gönderilen biri olarak tanıtılmıştır. Bu hikayeyi dinleyen Gogol, artık yerinde duramaz, sevinçten havalara fırlar. İşte Gogol'ün tam istediği gibi komik bir temadır bu! Küçük bir kasaba şehri, yeter derecede bir sahtekar; onun sözüne inanan bir sürü budala ve gülünç hale düşen bir yönetim! Her birinin gün ışığına çıkan hataları! Çay bardağında kopan bir fırtına! Yeter ki bu inci tanesinden Puşkin vazgeçsin! Ve konuğunun bu yalvarışlarına Puşkin bir kez daha boyun eğecektir, mahcup bir gülümsemeyle: "*Bu küçük Ukrayna'lıdan korkulur. Beni öyle bir ustalıkla soydu ki onu kovamadım!*"[1] diyecektir.

Önemli bir kişi yerine konan sıradan bir gezginin bu konusu, gerçekten de Kotzebue'nün '***Küçük Alman Kentleri***' adıyla ve Kvitka Osnaviyanenko adlı Ukraynalı yazarın '***Merkeze gelen ziyaretçi***' ya da '***Kaza Merkezinde Kargaşa***'[2] yapıtında ele alınmıştı. Hatta Polevoy'un: '***Müfettişler, ya da Gurbette Övünmek Hamamda Türkü Söylemeye Benzer***' isimli 1832'de yazılmış bir komedisi de vardır: Ama Gogol'den önce hiçbir yazar Puşkin'i etkileyememiştir. Puşkin eserin vaftiz babalığından başkasını kabul etmiyordu. İlham kıvılcımı ona yüksekten gelmeliydi.

Gogol '***Ölü Canlar***' adlı eserini bırakarak bir hamlede '***Müfettiş***' yapıtını yazmaya başladı. Konunun değerini anlamıştı, yanılmamıştı; sahneler kendiliğinden birbirine bağlanıyor, şahıslar kendilerini maskeleyerek anlatıyordu. Replikler neşeli neşeli ortada dönüp duruyordu. Gogol yaratma humması içinde adeta burnunu bile dışarı çıkarmıyor, ancak zaman zaman hem kız kardeşlerini görmek hem de birkaç dostla fikir alışverişinde bulunmak için Enstitüye uğruyordu. Şimdi artık başarısından emindi. 10 Kasım 1835'de annesine şöyle yazacaktır:. "*Burada, hepimizin sağlığı yerinde. Kız kardeşlerim büyüyorlar, çalışıyor ve eğleniyorlar. Ben bile çok güzel bir şey beklemekteyim. Sanırım iki senecik içinde kızlarınızı görebilmek için belki de sizi Sen-Petersburg'a davet edebilecek bir duruma geleceğim. O zaman da artık şikayete gerek kalmayacak.*"

---

[1] Annenkov, ***Edebiyat Hatıraları***.

[2] Bu son piyes, 1827'de ukrayna dialeği ile yazılmış, henüz yayınlanmadan baskıya verilecek metnin kopyaları topluma dağıtılmış ve muhtemelen Nikolay Gogol'ün de eline geçmiştir.

4 Aralık 1835'de komedinin yazısını bitirmiş ve bir müstensihe teslim etmiştir. Ama hemen yeniden elden geçirmek, yer yer bazı şeyleri çıkarmak, daraltmak üzere onu geri almıştır. 18 Ocak 1836'da Pogodin'e: "*Komedim bitti, baskıya hazır ama birkaç sahneyi değiştirmem şart. Bunu çabucak halledebilirim; zira Paskalya için onu sahnelemeye kararlıyım. Piyes büyük yortu başında tümüyle hazır olacak ve yortu süresince, aktörler rollerini ezberlemeye vakit bulacaklar*" diye yazar.

Aynı günde, 18 Ocak'ta - yine Jukovskiy'in evinde, Puşkin, Vyazemskiy,[1] Viyelgorskiy[2] gibi kişilerle bir dost toplantısında iken, Gogol onlara '***Müfettiş***' yapıtını okur: Daha ilk sahnede kahkahalar yükselmektedir. Zaman zaman dinleyiciler birbirlerine şeytanca bakışmalarla eserden hoşlandıklarını belirtirler. Sonunda övgüler yağar. Gogol bayram etmektedir artık.

Ertesi gün Vyazemskiy, Turgenyev'e şöyle yazacaktır: "*Gogol, piyesini hakim şekilde okudu ve dinleyicileri kahkaha tufanına boğdu. Piyes sahnelendiğinde gücünü koruyacağından pek emin değilim. Pek az aktör piyesi Gogol'ün okuduğu gibi oynamayı becerebilir. Gogol'de abartılı bir neş'e var. Çoğu zaman dozunu kaçırıyor, alaycılığını can sıkıcı hale getiriyor.*"[3]

Gogol daha birçok salonda piyesi aynı başarıyla okumasını sürdürür. Ama gene de işin en çetrefil yanı çözüm beklemektedir: Piyes, kasaba yönetiminin üyelerini gülünç hale sokmasından ötürü, sansürün esere basım ve oynatma izni vereceği oldukça kuşkuludur. Ola ki tepeden inme bir emir tüm engelleri yok etsin. Ama ihtimallere uyanık bir atmosferde, dostlar bir savaş planı hazırlar. Puşkin, güzel Aleksandra Osipovna Smirnov'a '***Boris Godunov***' eserinde olduğu gibi başarıyla halletmek için, işi doğrudan doğruya İmparator'un yardımıyla sunmayı önerir. Her şeye rağmen I. Nikolay, Griboyedov'in '***Akıldan Bela***' adlı komedisinin basımına izin vermiştir, oysa bu eser 10 yıl boyunca babasının yönetiminde yasaklanmıştı. Çar belki ikinci kez bu edebiyat liberalizmini deneyebilecektir. Jukovskiy de bir yandan prens adayını kandırmaya çalışır. Kont Viyelgorskiy ve prens Vyazemskiy de monarşi çevresinde sevimli etkiler yaratmayı tasarlar. '***Müfettiş***' e-

[1] Şair ve eleştirmen, Puşkin'in dostu. Mektupların önemli bir kişisi.
[2] Zengin ve saygın saray muhasibi, amatör müzikçi. Çok sayıda yazar ve sanatçının yakın arkadaşı.
[3] Viyazemskiy'nin 19 Ocak 1836 tarihli mektubu.

serine sansürlerin ilk olumsuz reaksiyonundan sonra, elbirlikçi çete atağa geçer. Önceden kararlaştırıldığı gibi Bayan Smirnov, I. Nikolay'ın nezdinde yazarı savunur. Molière'in durumunu örnek olarak gösterir ve XIV Louis'nin akıllıca himayesi ile '***Tartüffe***' piyesinin sahnelenebilmesini anlatır. Edebiyat ve sanat dostu hükümdarların, gelecek kuşağın gözünde nasıl ün kazandığını hatırlatır. İmparator onu gülümseyerek dinleyecektir. Onun militan ruhunda disiplin, matematik ve simetri tutkusu vardır. En sevgili emeli, Rusya'da herkesin fizik ve ruh bakımından üniforma taşımasıdır. Edebiyata gelince, bu onun için hoş bir vakit geçirme aracıdır. Kendince en iyi kitaplar okuyucuyu düşünmeye zorlamayanlardır. En beğendiği yazar Paul de Kock'tu. Pek nadir istisnalar hariç yazarlardan uzak durulması gerekir, çünkü onlar halkı kışkırtan kişilerdir. Ama Bayan Smirnov'un iri siyah gözleri öylesine şeytanlıkla doluydu ki, Çarın ondan bir lütuf esirgemesi zordu. I.Nikolay, dişi güzelliklere karşı her zaman hassastı. Böylece ***Müfettiş*** eserini tanımayı kabul etti. Piyesi Viyelgorskiy ona okudu. Acaba şimdi Çar, bu kokuşmuş yönetime yazılan korkunç hicvin yarattığı tehlikeyi anlamıyor muydu? Yoksa herhangi bir kasaba yöneticisinin itibarsızlığının, merkez idare şevketlisini herhangi bir şekilde ilgilendirmediğini mi düşünüyordu? Yoksa bu beş perdelik oyun, sadece masum bir güldürü müydü? Bu son yorum, en olağanıydı. Vodvillere pek aşina olan I. Nikolay, ***Müfettiş*** eserinde, ancak sağlıklı bir güldürü, bir sürü garip durumlar görebildi. Çünkü bir ulus güldüğü sürece, korkulacak bir şey olamazdı ve Hükümdar, neşeli bir hareket içinde bu komediden memnun kaldığını ilan etti.

Bundan hemen sonra görülmemiş bir kolaylıkla her şey zincirleme olarak iyi gitti. Kurumların bloke olmuş teşkilatları harekete geçti. Sarayın bilgilerine sadık sansürcü Oldekop, Gogol'den ancak önemsiz şeyleri çıkarmasını istedi. Örneğin, cümle yapısına önem verilmemiş olan kiliseden söz etmemek... Yargıcın elde etmeyi düşlediği Sen-Vladimir'in emrini zikretmemek ve astsubay karısının yanlışlıkla dövülmesini eserden çıkarmak gibi... Bu değişiklikleri içine alan rapor şu sonuca varıyordu: "*Bu piyes esprilidir ve üstün şekilde yazılmıştır. İçinde cezayı öngören hiçbir şey yoktur.*" Emniyet müdürü General Dubelt, el yazısıyla yazının sol kenarına '***müsaade edilmiştir***' şerhini koydu ve İmparatorluk tiyatroları yöneticisi Gedeonov'a, ***Müfettiş*** oyununun hemen Aleksandra tiyatrosunda provaya konulmasını emretti.

Eserin böylesine çabuk ve kapsamlı şekilde kabul edilmesiyle Gogol, artık yerinde duramaz olmuştu. Rol dağıtımında başkentin üstün oyuncularından bazıları yer aldı. Sosnitskiy kaymakam rolündedir.

Dür, Hlestokov rolünü ve Afanasyev, Osip rolünü üstlenmiştir. Bu du rum, başarı teminatı kadar da kuşku kaynağıydı. Çünkü bu kişiler, a bartılı önemlilik duyguları altında, kolay kolay yola getirilemezlerdi Zaten tiyatronun direktörü Hrapovitskiy de kendisinin seçmediği bu piyesin sahnelenmesinden pek memnun gözükmüyordu.

Aktörlere '***Müfettiş***' oyununun ilk okunuşu, Sosnitskiy'in evinde oldu. Gogol, toplanan grubun karşısına çıkar çıkmaz eli ayağı buz gibi kesildi. Çünkü bir araya gelenler bir dost gurubu değildiler. Onu yalancı mimiklerle yargılayacaklardı... Oysa hepsi '***Çiftlik Geceleri***' ve '***Mirgorod***' yazarından söz edildiğini duymuşlardı ama, şimdi salona giren bu kişide ne saygı uyandıran, ne de güven veren bir şey görmüyorlardı. O, acayip bir insan yaratığı mı, yoksa giysili bir balıkçıl kuşu muydu?

Aktör Karatyguin, Gogol'ü şöyle anlatır: "*Tepesinde kocaman bir saç yumağıyla, kısa boylu, kumral biriydi o. Gaga burnunun üzerinde altın çerçeveli bir gözlük taşıyordu. Gözlerini kırpıştırıyor, sanki ısırır gibi dudaklarını sımsıkı kapatıyordu. Küçük sedef düğmeli bir pantolon giymişti. Silindir şapkasını kendine özgü bir şekilde çıkarır, elinde evirip çevirir, parmaklarını sinirli sinirli püskül gibi perçemine götürür getirirdi, tüm bunlar fizyonomisine karikatürümsü bir hal verirdi.*"

Nihayet ***Müfettiş***'in okuma işi başlar. Gogol yine her zamanki âdeti üzere, bir rolden ötekine geçerken, ses tonunu, dahası yüz ifadesini değiştirir, gene de diksiyonu tabii kalırdı. Acayipti ama abartmaya kaçmıyordu. Aktörler daha ilk replikte bunun farkına vardılar ama, gene de piyes onları şaşırtıyordu. Knyaginya, Şakovskoy, Marivaux, Ducis komedileri geleneğine göre yetişen bu oyuncular, bazı laubali sözlere karşıydılar. Acaba böyle bir bayağılığı toplum nasıl karşılayacaktı? Yazarı ve oyuncuları aynı şekilde kınamayacaklar mıydı? Gogol, kimi zaman alaycı, kimi zaman kuşkulu bakışları burnunun dibinde hissediyordu. Sonunda birkaç isteksiz alkış ve birkaç tutuk övgüyle okuma sona erdi. Ve sadece Sosnitskiy, ***Müfettiş***'ten memnun gözüküyordu. O, Gogol ile eser üzerinde tartışırken, öte yandan da kenarda toplanan öteki aktörler "*Bu da ne demek? Dinlediğimiz şey bir komedi mi? Gogol gerçekten güzel okuyor, ama bu ne biçim konuşma? Uşağı uşak gibi konuşuyor ama çilingirin karısı Poşliyopkina sanki, saman pazarından gelmiş bir hatun! Bizim Sosnitskiy bu piyesin nesine*

hayran olmuş? Jukovskiy ve Puşkin'in bu kadar hoşuna giden şey ne acaba?"[1]

Bu düşmanlık provalarda daha da çoğalır. Aktörler piyese inanç göstermez ve rollerini istemeyerek oynarlar. Tiyatronun onca klasik repertuarındaki hizmetlerinden sonra, oyuncular kendilerine empoze edilen bu bayağı eserle, haysiyetsizleştiklerini hissederler. Kimileri terbiye icabı diyaloglarda bazı çıkarmalar ya da değişiklikler isterler. Diğer bir kısmı ise seyirciyi her an güldüremeyeceklerinden kuşkulanarak üstlendikleri şahısların komik yanlarını gelişi güzel mimiklerle sağlamaya çalışırlar. Bu anlayışsızlıklardan yorulan Gogol, onları palyaçoluktan kurtarmaya çalışır. Rollerini sadelik, tabiilik içinde oynamaları için ellerine yazılı bilgiler verir: "*Aktör güldürmeyi ne denli az düşünürse, rolünü o denli komik kılar*" der onlara. Oyuncular homurdanıp, omuz silkerler. Öte yanda Karatyguin oturmuş, broşürünün üstüne, elinde silindir şapkası kulislerde dilenci gibi dolaşan yazarın karikatürünü çiziyordu. Giderek atmosfer her hafta daha da elektrikleniyordu. Gogol uygulamaya ait birlerce soru karşısında, şimdi artık bir musibetin gelip, tiyatroyu yok etmesini diliyordu. Provalar boyunca, yazdığı piyes ile önünde sergilenen oyun arasında, ne büyük bir uçurum vardı!

*

* *

Müfettiş'in birinci repliği bir fişek gibi patlar: "*Çok kötü bir haber için sizleri bir araya topladım baylar! Bize bir müfettiş geliyor!*" Kaymakamın bu sözleri dinleyicileri şaşırtır ve aksiyonu harekete geçirir. Kaymakam bire bin katarak: "*Evet bir 'Müfettiş', Sen-Petersburg'tan ilin yönetimiyle ilgili işleri denetlemek üzere gizli talimatla gönderilen bir müfettiş. Üstelik kendini tanıtmadan geziyormuş!..*", "*yüksek rütbeli*" bir dostun mahrem bir mektubuyla bildirilen bu yakın tehlike, her birine kendini bataklığa düşmüş hissettirir... Gogol, birkaç cümleyle bu insanların yaşadığı küçük kasaba kentini betimler. "*Dışarı ülkelere çıkmadan tüm hızıyla yaşanan*" geri kalmış küçük bir kentti bu. Bu memlekette yaşayan saygın kişiler ne arzuları ne de olanakları bakımından Petersburg'daki hemşehrilerine benzemezler. Gerçekten de bu insanlar devlet gelirlerini zimmetine geçirirler. Halka baskı yaparlar, iletişimdeki gizliliği yok ederler. Görevle-

[1] Karatyguin, ***Tarihi haberci***, 1883.

rini ihmal ederler, nüfuzlarını vurgunculuğa kullanırlar; ancak tüm bunları gene de abartmaksızın, saflığa vurarak gerçekleştirirler. Bunlar fazla göze batan suçlar, fazlaca hırsızlıklar değildir. Kimilerince kabul edilmiş, kimilerince görmemezliğe gelinerek yönetilmiş bir yaşamdır. Ama işte kurbanlarda gevşek bir uyuşukluk, sömürenlerde mütevazı bir sefahat yaratan bu sakin serüven, bir genel denetmenin beklenmedik gelişiyle sorun yaratacaktır. Bu, bataklık gölcükteki bir kaldırım taşıdır. İşte bu küçük kentin terkedilmişliğinin fazla göze batmaması için acele tedbir alınması gerekmektedir. Hantal, katı, görevini iyi yapamayan kaymakam, tıpkı batmakta olan bir geminin kaptan köşkündeki kaptan gibi, emirler yağdıracaktır. Emrindeki kişilerle birer birer görüşecektir. Adları özeldir. Rusça'da yüze takılan özel maskeler anlamına gelir! Zemliyanika (B. Çilek), Liapkin-Tiapkin (B.Halat), Holop (B.Şaplak) gibi... Düşkünleri Koruma Kurumları Müdürü Bay Zemliyanika yardımsever kurumları denetlerken, hastalarına temiz boneler giydirtmeli, hastaların ayakucuna latince yazılı levhalar astırtmalıdır. Yargıç Liapkin-Tiapkin mahkemenin koridorundaki tazıları kovmalı ve mahkeme salonundaki hırtı pırtıyı ortadan kaldırmakla görevlendirilmelidir. Okul müdürü Hlopov, bazı kötü alışkanlıkları olan profesörlerimizin davranışlarını gözden geçirmeli, Posta müdürü Şpekin'in ise bazı mektupları şurasından burasından yırtmaması, ama postaneye gelen tüm mektupları açıp, memnun olmayan esnafların şikayetlerini ortaya çıkarması gerekir. Böyle bir şey yoksa, mektupları kapamak pekâlâ mümkün. Sokakların da temizlenmesi, çöplerin kaldırılması, eski bir şarampolün yıkılması gerekir... Ancak, "*Müfettiş*" gelince acaba her şey düzelebilecek midir? Bunlar için vakit olacak mıdır?

Ne yazık ki çok geçtir! İki sayın burjuva Bobçinskiy ve Dobçinskiy korkunç haberi başkana iletir. Hlestakov adında esrarengiz bir genç otele inmiştir. Pasaportuna bakılırsa memurdur. Sen-Petersburg'dan geliyordur ve Saratov'a doğru gidecektir, ama durumu pek gariptir. İki haftadan beri oteldedir. Her şeyi izlemektedir, veresiye yiyip veresiye içiyordur. Bir kuruş bile bahşiş vermiyordur... Bu gençten kuşkulanmak gerekir!.. Madem ki Saratov'a gidecekmiş, peki burada işi ne? Evet, işte memur bu adamdır! Kaymakam derhal, yolcunun rahat edip etmediğini görmek bahanesiyle gidip onu bulmaya karar verir. Büyük bir kurnazlıkla, gerçek kimliğini bilmiyormuş gibi gözükerek, yüzüne gülmeyi, pohpohlamayı, onu evine götürmeyi deneyecektir.

Kaymakam bu hazırlığı yapadursun, oteldeki genç Hlestakov ve uşağı Osip'in kim olduklarını keşfedelim. Babasının yöresine ziyarete

giden Hlestakov, gerçekten başkentte ancak küçük bir memurdur. Eğer iki haftadan beri bu iğrenç otelde kalıyor ise nedeni bütün parasını kumarda yitirmesinden ve masrafını ödeyecek parası olmadığındandır... Otelci kendisine çok zorlukla, üstelik kötü yemeklerden vermekte ve onu kaymakama şikayet edeceğini söyleyerek korkutmaktadır. Oysa işte kaymakamın bizzat otele geldiği haber verilir. Bu kez Hlestakov'un etekleri tutuşur. Bir yanda kaymakam, gizli talimatla dolaşan bu müfettişin kendisini denetlemesinden korkup titrerken, öte yanda Hlestakov, bedavacılıktan hapse atılmaktan korkmaktadır. Bu iki kuşku arasında giderek komik bir durum doğmaktadır. Öyle ki, sanki düşmanlar yüz yüze gelmişler, korku içinde birbirlerini izlemektedirler. Gözleri fal taşı gibi açılmış, bir süre bakışırlar, birbirlerini yoklarlar, fazla ileri gidince geri çekilirler, sanki tek hücrelilerin yalancı ayaklarının titrek dansıdır bu. Şaşkınlıktan şaşkınlığa uğrayan Hlestakov korku içinde belli belirsiz korkutmalarla kendini savunmaya çeker. Tüm korkusu kendisini otel odasından dışarı atmasıdır: "*Bütün adamlarınızla da gelseniz, yine gitmem. Doğrudan doğruya bakana çıkacağım... Burada kalmamın nedeni, cebimde beş paranın kalmamasıdır!*" diyecektir. Bu sözlere herkes sağırdır, aldırmaz... İşte "*bir yanda 'bakan', öte yanda 'para' sözcüğü*" "*Müfettiş*"in kendisinden "*bir jest*" beklediği açıkça artık ortada diye düşünerek denemeye karar verir ve rahatlar. Adalet meleği yumuşamış, genel ahlaksızlık sistemine girmiştir artık. Kaymakam elleri titreyerek kuşkulu bir bakışla Hlestakov'a dört yüz ruble verecek, o da kabul edecektir. Sonra da ona, çatısının altına yerleşmeyi teklif eder...

Bu nazik davranışın ne anlama geldiğini kavrayamadan Hlestakov, evsahibinin evine yerleşecektir. Kaymakamın karısı, kızı, onu hoşa giden bir hayranlıkla seyredecekler, bu hatırlı kişi karşısında oturmaya bile cesaret edemeyecekler, ona lezzetli bir öğle yemeği sunacaklardır... Güzel yemekler ve şarapla sarhoş olan "*Müfettiş*"in kafasında her şey karmakarışık olmuştur. Rastlantılar onu nereye sürüklerse oraya gitmektedir. Gevezeleşir, bir cümleyi bitirirken, diğerine nasıl başladığını hatırlamaz. Kendi öneminden, elçilerle olan ilişkilerinden söz ettiği zaman, yalan söylediğini bilmez. Hatta aldatmak niyetinde bile değildir. Birinci cümleyi söyledikten sonra sanki, istemeyerek, elinde olmadan konuşmuştur. Dağdan düşen bir taş, bir süre sonra nasıl ilk gücüyle değil de, artık kendi ağırlığıyla düşmeye başlarsa, tıpkı onun gibi. O, bu gerçeği saptırmaktan hiçbir sorumluluk duymaz. Düzmecelerinin ne riskini ne de avantajını hesaplayamaz artık. Bu hilebaz-

lığın zevkidir. Tıpkı bir sanatçının şairane ilhamlara dalışı gibi, coşkuyla sürdürüp götürdüğü gerçekdışı şeylerle kendini kaybetmesidir.

Bu sırf yalancılık için yalan söyleme eğilimini, Gogol pek iyi tanır. Annesine, dostlarına yazdığı nice mektuplar, yalan söyleme hastalığından başka bir şey değildir. Gogol, Hlestokov'un kişiliğinde, kendisindeki bu etrafı aldatma eğilimini son haddine götürmüştür. Bir Rus okuyucusu için, bu Hlestakov adı bile yeterlidir: Bu ad sürat ve tedbirsizlik fikrini, bir şaklama sesini, ince bir kamçı ıslığını anımsatacaktır. Hlestakov hiç ayırt etmeden sağı solu inletir ve durmadan fikir değiştirir: Kendisinin birçok bakanlıkta arandığını, generallerin ondan çekindiğini, aktrislerin ayağına kapandığını, Sen-Petersburg'da yediği sebzenin Paris'ten "buharlı vapurla" kendine özel olarak yollandığını, Manon Lescaut ve Robinson Crusoé dahil, birçok kitap yazdığını, Puşkin'in yakın dostu olduğunu iddia edecektir. Şöyle konuşur: "*Çoğu zaman ona derim ki, 'E, ne haber kardeşim Puşkin?' O da bana: 'Eh, iyilik, dostum, bildiğin gibi' diye cevap verir. Çok orijinal adamdır.*" Hlestakov dinleyicilerin karşısında daha da coşar. Gerçekteki hafifliği oranında kendini yükseltir. Zaten kendisi hakkında: "*Ben tedbirsizin tedbirsiziyim*" dememiş miydi? Bu değersizliğe, kofluğa, dörtdörtlük bir sıfıra kucak açmak ihtimali değil miydi? Şöyle devam eder:

"*Her akşam bir baloya giderim. Sonra bizim bir 'whist'imiz*[1] *vardır. Dışişleri bakanı Fransız Elçisi, İngiliz Elçisi, Alman Elçisi, bir de ben. O kadar çok oynuyoruz ki, doğrusu artık tadı kaçtı... Sabahleyin ben daha kalkmadan önce girişteki bekleme odama şöyle bir gizlice bakmak yeterlidir... İtiş kakış içerisinde kontlar, prensesler arı gibi vızıldarlar. Seslerinden geçilmez... Orada bazen bir bakana bile rastlarsızın. Bana gönderilen paketlerin üzerinde 'Ekselans' diye yazılıdır... Bir kez ben bütün daireyi tek başıma yönettim... Bakanlığa geçer geçmez herkes tir tir titremeye başladı karşımda. Hayır, ben şakaya gelmem. Herkese haddini bildiririm. Senato bile korkar benden. Öyle ya, onlar da kim oluyor? İşte ben böyle bir kişiyim! Kimseye metelik vermem. Yüzlerine karşı, 'ben yaptığımı, yapacağımı bilirim, kimseyi işime karıştırmam,' derim. Ben her yere girer çıkarım. Her gün saraya giderim. Beni yarın neredeyse mareşal seçecekler...*" Hlestakov karşıkoyulmaz hareketlerle bu sözcükleri söylerken, ayağı kayar düşecek gibi olur, ama memurlar onu saygıyla tutarlar. Toplum tümüyle onun yardıma koşacaktır. Nerdeyse Çar olup çıkacaktır O. Gogol'ün

[1] Dört kişilik bir iskambil oyunu.

'*Çiftlik Geceleri*' eserindeki o zavallı Popriçin de kendisini İspanya kralı sanmıyor muydu?

İşin en tuhafı da Hlestakov'un karşısındaki dinleyicilerin, onun bu münasebetsiz hezeyanlarından etkilenmesidir. Ve onun geldiği fantastik Sen-Petersburg kentinde, bu garip şeyler bir kanundur sanki. Başkentten inen bu sis, taşraya yayılacak, kafaları kaplayacak, kararacak, bağırıp yıldırdığı için onu, küçük kentin memurları otantik bir gücün simgesi gibi göreceklerdir. Eski kölelik içgüdüsü ile bu sesini yükseltenin karşısında, başlarını eğerler. Bobçinskiy Dobçinskiy'e "*Ne dersiniz Piyotr İvanoviç, onun rütbesi ne olabilir?*" diye fısıldar... "*Vallahi bence generalden aşağı değildir*" diye cevap verir karşısındaki. Bobçinskiy: "*Bana kalırsa, general rütbesi bile ona az gelir!*" der heyecan içinde...

Kaymakam Hlestakov'un abartılı konuşmasından her ne kadar kuşkulansa da, onun önemli yöneticiliğine inanan kasaba memurları, gelecek lütuflardan emin, peşpeşe sıralanıp ona rüşvet ve hediye sunacaklardır... Hlestakov da, onların kendisini büyük bir devlet adamı sandıklarını anlar ve hiç çekinmeden paraları cebine indirir. Zaten kaymakamı şikayete gelen birkaç esnafın parasını da aynı kolaylıkla kabul etmiştir. Onlara herkesi koruyacağını vadeder. Gidişattan kuşkulanan uşağı Osip ise efendisine oradan çıkıp gitmelerini önerir. Hlestakov her zamanki aldırmazlığıyla önce Sen-Petersburg'daki dostu Triapiçkin'e,[1] serüvenini anlatan bir mektup yazmak isteyecektir. Hlestakov kaymakamın kızı Mariya'ya göz koyar, vakit geçirmek için ona biraz kur yapar... derken kızdan sonra annesine geçer. "*Ama anne de çok çekici! Hiç de fena değil!*" der. Ama bu beriki, "*Fakat... müsaade buyurun... bir şey söyleyeyim... ben... evli... bir kadınım...*" diye karşı gelince, o: "*Hiç önemli değil! Aşk seçim yapmaz!..*" diyecektir. Karamzin[2] şöyle demiş: "*Eğer yasalar bizi mahkum ederse, biz de ormanlara sığınırız!*" Böylece hiçbir ahlaksızlıktan çekinmez ve kendi deyimiyle "*zevk çiçeklerini*" toplayarak gününü gün eder. Neden yaşamı karmaşıklaştırmalı ki? Gerçek ve yalan arasında bir sınır olmadığı gibi, iyi ve kötü arasında da sınır yoktur! İştahı olan biri doymak istememekle suçlanır mı? Eğer Hlestakov gibi biri, yaradılıştan hoppa ise, kanuna aldırır mı? Ama Mariya onu annesinin dizinin dibinde yakalar: "*Ah! Neler görüyorum...*" diye bağırır. Ama ne çıkar? O hemen

[1] Triapiçnik rusçada çaputçu, çingene anlamına gelmektedir.
[2] Nikolay Mihayloviç Karamzin (1766-1826): Ünlü Rus tarihçisi ve yazarı.

çark eder ve zor durumdaki bu anneden kızını ister. Tam bu sırada kaymakam, üzgün çıkagelir. Tüccarların emirlerine karşı gelerek kendisini Müfettiş'e şikayet ettiklerini duymuştur. Onu teselli ederler. Artık evde o, Müfettiş değil, müstakbel bir damat adayıdır. Böyle yüksek rütbedeki bir kişinin kayınpederi olmak IX. yüzyılda efsanevi bir serüvendir. Olympia tanrısıyla bir faninin parlak birleşmesidir. Ama işte atlar koşulup hazırlanmıştır. Hlestakov özür diler. Söz verir; yaşlı, zengin bir ihtiyar olan amcasında bir gün geçirip yine dönecektir. İç çekişler, el öpmeler, aşk teminatları arasında yine müstakbel kayınpederinden dört yüz ruble borç koparır. Arabaya biner, şıngır mıngır gözden kaybolur. Onu kanatlanmış bir Troyka[1] başka yalanlara doğru götürmektedir. Gökkuşağı renklerinin arasında atmosferde eriyecektir. Çünkü, Olympia tanrıları başka türlü hareket edemezler.

Kaymakama gelince, şans içinde boğulmuştur. Hlestakov'un cenesiyle yarı sarhoş rüyalara dalmak sırası şimdi ona gelmiştir. Göğsüne çaprazlama taktığı kırmızı (ya da belki mavi) nişan kordonuyla, bir yolculuğa çıktığında dörtnala ulaklarla, şimdiden kendini general görmektedir. Onu şikayet eden esnafları toplar, azarlar: "*Dikkat! Gözüm üstünüzde! Bundan sonra aklınızı başınıza alın. Bir daha böyle haltlar yemeyin. Ben, kızımı, öyle sıradan bir soylu ile evlendirmiyorum! Kutlamaya geldiğiniz zaman elinizi açık tutun! Bu sefer isli balıkla ya da bir kelle şekeriyle işi atlatamazsınız!*" Mutlu aileyi tebrike gelen dost ve yakın akraba grubunun ziyaretleri sürüp giderken, posta müdürü yüzü sapsarı, elinde bir mektupla çıkagelir. Adeti üzere zarfı açar, yüksek sesle mektubu okur, mektup Hlestakov'dan gelmektedir. Mektupta: arkadaşı Triapiçkin'e kendisinin bir yanılma konusu olduğunu, onu başkasının yerine koyan tüm bu sersemlerle nasıl alay ettiğini anlatmaktadır. Mektup elden ele dolaşır. Herkes, kendisine ait aşağılayıcı birkaç satır bulur içinde. Kent baştan başa alay konusu olmuştur. Kaymakam kalbinden vurulmuşa döner, ama birden işin farkına varır; yönettiklerinin karşısında dımdızlak kala kalır. Büyük alay konusu olmanın bilincindedir.

"*Ben artık ölmüş, bitmiş bir adamım. Öldüm, vuruldum, kovuldum!*" diye kekeler: "*Gözlerim görmüyor. Yalnız etrafımdaki bütün yüzleri domuz suratı gibi görüyorum...*" Ve birden bir ayna karşısındaymış gibi kafasına vurarak kendisine küfretmeye başlar: "*Yaşlı öküz! Hayvan oğlu hayvan! Bunadım artık, bunadım. Ah benim kaz ka-*

[1] Rusya'da yan yana koşulmuş üç atın çektiği araba.

fam! Ağzı süt kokan bir çapkını, bir sıskayı önemli bir kişi sandın... Koca budala!.. Oysa o şimdi şıngır mıngır yolda araba sefası yapıyor. Önüne gelen yerde bu hikayeyi anlatır, durur. Sana gelince ey kaymakam! Sadece herkesin soytarısı olmakla kalmayacaksın, üstelik kimi geveze yazar taslaklarının diline düşeceksin... Komedi konusu olup çıkacaksın... Ne unvanın ne de rütben kalacak... İşin en kötü tarafı da bu işte! Sahnede herkes sana gülecek, seninle eğlenecek, budalalar gibi alkışı basacaklar. Ne varmış gülecek? Siz kendinize gülün! Sersem herifler!.."

Zemliyanika mahcup mahcup etrafına bakar ve düşünür: "*Beni yakaladıklarında, bu işin nasıl başıma geldiğini anlatabilir miyim? Sanki bir sise yakalanmış, şeytanın büyüsüne tutulmuş gibiyim.*" Bu sözcüklere biz, hiç de yabancı değiliz... Kuzeyden gelen '*sis*', düşüncelerdeki dokunulabilirlik ile dokunulamazlığın sınırını silecek kadar '*büyüleyici*' yelekli şeytanın ta kendisidir. Gogol'ün hemen hemen tüm karakterlerinde görülür bu. Burada kaymakam, uçurumun dibine gittiğini görmektedir ama o sırada etrafındaki on adet '*domuz suratlı*'nın arasından bir başka domuz suratlı belirir. Bu bir jandarmadır. Kötü talihin aracıdır, şöyle konuşacaktır: "*Çar tarafından gönderilen Sen-Petersburg'dan gelen yüksek bir memur, otele inmiştir. Sizin hemen gelmenizi rica eder.*" Sanki kıyamet haberidir bu. Oradakilerin hepsi çarpılmış, kaymakamın etrafında dona kalmışlardır. Artık suçlu sanıktan gayrı bir şey yoktur dünyada.

Bu suskun tablodan sonra perde iner. Seyirciler, tasarladıkları bir başka oyunun başlaması beklerler. Seyredilen bu oyun çabuk geçmiştir. Düş görmüş gibidir seyirci... İlk sahneden sonuncusuna dek, bir an bile ritmini yitirmez... Zayıflamaz... Olaylar korkunç bir mantık içinde zincirlenmiştir. Öyle ki; kendini sürprizden sürprize uğrayan bir halde bulan seyirci, aynı zamanda da, işin başka türlü olamayacağından emindir. Ve işte metne orijinalliği veren, bu garip hayalcilik ile bu üstün mekaniğin birleşmesi, anlaşması değil de nedir? Kabuslar, dakik bir saat hareketiyle maskelenir. Bir tek fazla sözcük, boşa geçen vakit yoktur. Oyunda işe yaramaz, tek bir karakter göremezsiniz. Figüranlar bile unutulmaz bir komikliğe bürünmüştür. İster Zemliyanika, ister Tiapkin-Liapkin, ister Posta direktörü, ister Bobçinskiy ve Dobçinskiy, her biri varlıklarıyla kişisel dünyalarından bir şeyler duyururlar. Kaymakamın ailesini daha başka aileler de izler. Vuku bulmuş her şey göz önüne çıkar... Aile yaşamı resmedilir... Arka planda anneler, kocalar, çocuklar, okul hocaları, kavgacı toprak sahipleri, manyak katipler be-

lirlenmektedirler. Onları; bu bağlantısız parçaları, tıpkı puzzle oyunundaki gibi yan yana getirerek, koca bir kentin, nasıl yeniden kurulabildiğini göreceksiniz. Bu piyes, sanki her tarafı kapalı, ne iyi ne kötü, durağan, boğucu, küçük bir cehennemdir.

Gogol şöyle yazar: "*Ben, **Müfettiş** yapıtımla, o devrin Rusya'sında görülen tüm kötü şeyleri, memuriyetle ya da kimi durumlarda insanlardan istenilen maksimum doğruluğa karşın, bu insanlara işlenen haksızlıkları bir araya getirmek istedim. Bir yığın halinde onlara sunmak istedim, dahası ben tüm bunlarla alay etmeye karar verdim.*"[1]

Kuşkusuz, piyesini yazarken çok gülmüştür Gogol. Oradaki bazı replikler, bir ruh sakatlığını, kokuşmuş gelenekleri, yüzlerce şikayet sayfalarından daha iyi ortaya koyuyordu. Piyeste bir astsubayın karısını yanlışlıkla kamçılatan kaymakam, şöyle bağırır: "*Yalan söylüyor, yallahi yalan söylüyor! O kadın kendi kendini kamçıladı!*"[2] Düşkünleri Koruma Kurumlarının Müdürü Zemliyanika da hastalarına: "*Hastahaneye atandığımdan beri hastalar parazitler gibi iyileşiyorlar...*" Yargıç, içki fıçısı gibi kokan yardımcısından söz ederken: "*Dadısı onu daha küçükken içki fıçısına düşürmüş... O gün bu gün ağzı votka kokar!*" der. Bobçinskiy, Hlestakov'a imparatoru gördüğü zaman "*İşte Ekselansım! falanca kentte Piyotr İvanoviç Bobçiskiy adında biri yaşamaktadır!*" diye kulağına fısıldamasını ister. '***Müfettiş***' yapıtında kaymakam memurlarını toplarken şunları söyler: "*Burada yargıç kim? Liapkin-Tiapkin mi? Liapkin-Tiapkin'i bana getirin!*" "*Düşkünleri Koruma Kurumlarının Müdürü kim? Zemliyanika mı? Gönderin bana onu!..*" Tüm bunlar eserde şen şakrak, sert ve tatlı şekilde sürer gider. Ağzınıza götürdüğünüz kaba bir yemektir sanki o. Ama gülme sona erince, geriye keder, sıkıntı ve görülmemiş bir iç sıkıntısı kalır. Troykasında uçup giden Hlestakov kadar, *Kaymakamın korkusu* da bizi eğlendirmiştir...

---

[1] Nikolay Gogol, ***Bir Yazarın İtirafları***.

[2] Bu replik sansür kurulu tarafından başlangıçta çıkarılmıştır.

X

TEMSİL

İlk temsil günü yaklaşıyordu. Aleksandra tiyatrosunda oyuncular, ellerinde broşürler, hummalı bir çalışma içerisindeydiler. Her zaman olduğu gibi yönetim, provayı kostüm ve aksesuarlarla yapmayı faydalı bulmamıştı. Onlar deneyli kişilerdi, mizansen ayrıcalıklarıyla onları uğraştırmamalıydı. Nasıl olsa seyirci karşısında işin içinden çıkacaklardı... Tüm bu haklı mantığa karşın, yine de Gogol, temsilden bir gece önce, dekorları görmek istedi! Kaymakamın odasını ağır bir mobilya ile döşemişlerdi. Gogol orayı daha sade bir eşya ile değiştirdi. Bir köşesine kafes, pencere kenarına da bir rakı şişesini ilave etti. Hlestakov'un uşağı Osip, muhteşem şeritler içerisinde gülünç görülürken, metindeki züğürt efendisinin cebi delikti. Gogol bu gülünç kıyafete karşı çıktı. Lamba taşıyıcısının yağ lekeli giysisini alıp rol sahibine giydirdi. Acayip görünmek hevesiyle kimi oyuncuların başkalarına geçirdikleri perukalarla da savaştı Gogol. Ama ona hak vermediler, ne de olsa bu işte acemiydi o. Seyircilerin isteklerini ondan daha iyi bilirlerdi bu oyuncular. 1836 yılının nisan ayı idi. Puşkin Gogol'ü yüreklendirmek için *'Sovremennik'* dergisinin ilk sayısında, Gogol'ü okurlara şöyle tanıtıyordu: "*Sanırım okuyucularımız* ***'Çiftlik Geceleri'*** *eserinin etkisini asla unutmamışlardır. Dans eden, şarkı söyleyen, bu küçük-rusya ahalisinin canlı tablolarını, bu saf ve alaycı neşesini, herkes neşe ile karşılamıştır Rus dram yazarı Fonvizin'den bu yana, gülmeyi unutmuştuk. Bizi yeniden güldüren bu Rus kitabına şaşırmıştık. Genç yazara öylesine minnet duymuştuk ki, onun düzensiz üslubunu, birbirini tutmayan ve akıl almayan kimi hikayelerini seve seve bağışlamıştık ve bu hataları, doymak bilmeyen eleştiricilere bırakmıştık. Ama yazar, bu hoşgörüyü doğruladı. O günden beri gelişmeyi ve mükemmelleşmeyi elden bırakmadı. İçinde* ***'Neva Caddesi'*** *adında en mükemmel bir eseri de bulunan* ***'Arabeskler'*** *yapıtını yayın-*

*ladı. Sonra ise, kitapçılarda, '**Mirgorod**' adındaki kitabını gördük. İçindeki '**Eski Zaman Beyleri**' adındaki hikayeyi okumayan yoktur sanırım. Sizi melankoli ve şefkat gözyaşları arasında güldüren, ironik, sarsıcı, saf bir aşk hikayesidir bu... Ve yine işte başlangıçta Walter Scott'a layık '**Taras Bulba**' hikayesi... N.Gogol, kervanı önde yürütmeye devam ediyor...*"

Sahifenin altında şu not yazılıydı: "*Bu günlerde N.Gogol'ün '**Müfettiş**' adlı komedisi kentin tiyatrosunda gösterilecektir.*"

Öte yanda 19 Nisan 1836 pazar sayısında, '*Sen-Petersburg Haberleri*' dergisi, şu ilanı veriyordu: "*19 Nisan, bugün Aleksandra tiyatrosunda, 5 perdelik orijinal komedi '**Müfettiş**'in ilk temsili.*"

19 Nisan 1836 günü, Gogol mide krampı içindedir. Sinirleri gergin bir halde tiyatroya gider. Belki Çarın temsile uğrayabileceği fısıldanmaktadır ortalıkta. Gerçekten de Çar, naibi prens ve avenesi ile temsile gelir. İmparator locasına girdiğinde, tüm salon ayağa kalkar. Kızıl üniforması içinde ağır altın apoletlerinin genişlettiği omuzlarıyla Çar I. Nikolay, alkış ve yaşa!, varol! bağırışlarıyla karşılayan halkı selamlar. Sonra yerine, oturur; seyirci de, tıpkı rüzgardan savrulan otların mırıltısı gibi, Ça taklit eder. Gogol, bir dekor direğinin arkasında saklanmış, kabus içinde, bu bezenmiş topluluğu izlemektedir. İşte bir yığın dazlak kafalı. Siyah frak giysiler, taçlar, çıplak omuzlar... Kordon ve beyaz kolalı gömlekler, nişanlarla süslü resmi kılıklar, çiçeklerle süslü ve hafif sallanan yelpazeler... Kocaman tiyatro fiçısı içine gömülü, allı pullu, ışıldayan, hareket eden bir dünya... Aleksandra Osipovna Smirnov, şöyle yazacaktır: "*İlk sırada bakanlar yer alıyordu. Elleri loca kenarına dayalı, ilk alkışı Çar'dan bekliyorlardı.*" Bakanların arkasında, yüksek aristokrasinin temsilcileri, yüksek rütubetli memurlar, sosyeteye mensup kişiler tıklım tıklımdı. Ancak şurada burada, tanıdık dost yüzlerini de seçebiliyordu Gogol. Yaşlı hikayeci Krilov zahmet edip gelmişti, koca gövdesi, kır saçları ile uyuklar halde parterde oturuyordu. Yine parterdeki aboneler locasında, Viyelgorskiy'ler, Vyazemskiy'ler, Odoyevskiy'ler, Annenkov'lar, Smirnov'lar oturuyorlardı. Ne yazık ki Petersburg'da bulunmayan Puşkin gelememişti. Düşman cephede ise, eleştirici Bulgarin, Senkovskiy ve Greç ile daha birçoklarını saymak mümkündü... Gogol birden seyircilerin çoğunun bu acımasız komediyi sevemeyeceklerini açık açık gördü. Belki de parodideki kişiler ancak candan güleceklerdi bu oyuna. Ama tüm zengin elitler, köpüreceklerdi. Onu hangi şeytan

dürttü de bu ***Müfettiş***'i sahneye koydurttu?.. El yazılı olarak, çekmecede saklamak daha iyi olmayacak mıydı? Gogol görünmeden, müdürlüğün locasına saklandı ve oyunu izledi.

Perde kumaş hışırtılarıyla açıldı. Gaz lambalarının ışığı altında aktörler, makyajlı, kostümlü ve perukalı, tanınmaz bir halde gözüktüler... Her zamankinden daha kuvvetli, daha bozuk konuşuyorlardı. Yazarın akıllı öğütleri unutulmuştu tümden. Halka dönük, alkış peşindeydiler, herkes birbirinden daha iyi oynamak yarışındaydı: Bobçinskiy ve Dobçinskiy yüz buruşturuyor, Hlestakov, 'r'leri çatlatıyor ve yapmacıklar içinde kelebek gibi fırdönüyordu. Uzun, kuru kaymakam, hilekar bir ihtiyar askere benziyordu. Osip ise, rolünü bir vodvil uşağı tarzında oynuyordu. Gogol, onları seyredip dinleyince piyesini tanıyamaz olmuştu. Replikler bile, falsolu bir nota gibi onu rahatsız ediyordu. Utanç, öfke, küskünlük içinde göğsü tıkanıyordu sanki. Endişesi, hele seyirciye bakınca daha da artıyordu. Önceden tahmin etmişti... ucuz yerlerde oturan kişiler çok eğleniyordu. Ama parterlerdekiler, loca ve parter localarındakiler, şimdiden piyese karşı şaşkınlık içindeydiler.

Taşra yönetimine karşı yapılan bu alaylar, koltuklarına kurulmuş büyük rütbeli memurların sanki yüzlerine sıçratılan bir çamurdu. Bir şey yapmıyorlardı ama, bu hakarete karşı duyulan öfkeyi seziyordu Gogol... hoşlanmadıklarını göstermemek için kendilerini zor tutuyorlardı, nedeni belliydi. Piyesin oynamasını İmparator istemişti, onun emrine saygı duymak gerekirdi. Gene de Gogol, İmparatorun yanılıp yanılmadığından kuşkuluydu! Ama hayır, öyle olsaydı, kalkıp locasını terk etmeyecek miydi? Oysa gülmesini seven bir kişiydi. Gülüyor, beyaz eldivenli kocaman elleriyle piyesi alkışlıyordu. Parterdeki baylar, bayanlar da ona uyuyor, alkışlıyorlardı. Ama gene de, piyesteki entrikalar gözönüne serildikçe, coşkuları azalıyordu.

Annenkov şöyle yazacaktır: "*Ben bu ilk temsilin şahidi olarak, müsaadenizle diyebilirim ki, bu salon dört saat süresince böylesine ilginç oyun görmemiştir. Daha birinci perdenin sonundan beri, tüm yüzler, şaşkın bir haldeydi... (salonda seçkin seyirciler vardı) kimse piyes hakkında sanki ne düşüneceğini bilemiyordu... Her perdede bu şaşkınlık daha azalıyordu. Seyircilerin çoğu, sanki tiyatro alışkanlıklarından uzaktı, beklentilerinden saptırılmışlardı... Sonunda bunun kaba bir şaka olduğuna karar verdiler. Bu varsayımlarıyla sanki biraz rahatlıyorlardı. Ama gene de bu kaba şaka içerisinde, öylesine gerçeğe uygun*

hatlar ve tablolar vardı ki, sanırım iki keresinde gülmeler genelleşti, çoğaldı... Bu, genellikle komediden anlayan çoğu seyircinin düşüncesine cevap veren repliklerde oldu... IV. perdeye gelince her şey biraz daha değişti: Zaman zaman gülmeler, salonda bir uçtan öteki uca yayılıyor, ama ürkek ürkek ve çarçabuk kesiliyordu. Nerdeyse hiç alkış yoktu diyebiliriz. Buna karşın, piyesteki nüanslar öylesine dikkat ve sessiz bir özenle takip ediliyordu ki, bazen salon ölüm sessizliğine gömülüyor, seyircinin sahnede geçen şeylere, ne denli kendini kaptırdığını gösteriyordu. Perdenin sonunda şaşkınlık genel bir öfkeye çevrildi ve V. perdede bu öfke doruğa erişti... Kibar seyirciler hep birlikte 'Görülmemiş şey! bir iftira, bir tuzak bu!..' diye sesleniyorlardı."[1]

Buna benzer daha başka eleştiriler koltuktan koltuğa yayılarak: "*Sanata yakışmayan, kaba bir şaka oyunu bu!*" diye mırıldandı Kukolnik. "*Asilzadelere, memurlara ve tüccarlara yönelik bir hakaret bu!*" diye abartıyordu Hrapovitskiy. Çar'a gelince, bazı izleyicilerin izlenimlerine göre o, gülerek: "*İşte piyes diye buna derler! Rütbesine göre yer almış herkes! İçlerinde en fazla da ben!...*" diyordu. Sonu bildirmek üzere perde tekrar açıldı. Salondaki dostlar yazarı sahneye çağırdılar. Parodidekiler bunda direndiler. Ancak Gogol çoktan tiyatrodan savuşmuştu... Bir kin rüzgarı sanki onu arkadan itip kovalamıştı!.. Zira şimdiye kadar bu kadar çok kişi tarafından böylesine bir nefret hissi duymamıştı... Oysa o, fenalık etme düşüncesinde değildi... Yönetime saygısızlık etmeden de acaba kimi memurlar eleştirilemez miydi? Görevlerine hıyanette bulunanları bildirmek, rejime hizmet değil miydi? Kafası karıştı durdu. Sonunda arkadaşı Prokopoviç'in evine gitmeye karar verdi. Beriki onun moralini yükseltmek istiyordu, daha o gün kitapçıda sergilenen '***Müfettiş***' yapıtının bir nüshasını önüne sererek, "*Bak gör!... ününe hayran ol!*" dedi. Gogol, kitabı yere fırlattı, masaya dayandı ve üzüntü içerisinde: "*Tanrım küfür eden bir iki kişi olsa neyse! Ama tümü... tümü!..*"[2] diye cevap verdi.

O temsilden sonraki oyunlar da Gogol'ün endişesini artırmaktan başka işe yaramadı. Tiyatroda seyirciler birbirlerine saldırıyor, biletler satıcıda pahalı pahalı satılıp kapışılıyordu ama, piyes gitgide daha çok tartışılıyordu... Tutucu kesim onu, kurulu düzeni yıkmak istemekle suçluyordu... "*Gogol'ün gözünde hiçbir şey kutsal değil*" diyorlardı.

---

[1] Annenkov, ***Edebiyat Hatıraları***.
[2] Aynı eser.

İhtilalci bir ruha sahipti, alayları taşra memurlarına yönelik gözüküyordu ama, hedefi onları kullanarak İmparatorluğun yüksek kişilerine saldırmaktı. Liberal kesimlerde ise aksi düşünülüyordu. Çar rejiminin yasalarını korkusuzca ortaya attığı için önce övüyorlardı. Bu tarz bir övgü, öteki kesimin sitemlerinden daha çok korkutuyordu Gogol'ü. Her ne şekilde onlara güvense de, alkışlayanlara hak veremiyordu yine de. Piyesinde en beğenilen şey, onun şimdiye kadar hiçbir kasıtta bulunamayışıydı. Bütün yüreğiyle Çara bağlıydı o. Rusya'nın monarşik düzenini en uygun şekil olarak görüyordu. Yönetim kontrolsüzlüğünden, hiyerarşik tablodan şikayetçiydi. Köleliğe karşıydı... Devlet ajanlarının daha namuslu olmalarını istiyordu... Kurumlar iyiydi, ama insanlar kimi zaman kötüydü. Toplum değil, insanlar ıslah edilmeliydi. Müfettiş gibi bir piyes, onların kusurlarını ortaya çıkararak giderek düzeltebilirdi onları... Amaç politik değil, ahlakî idi. Nasıl da anlayamamışlardı bunu?

Her gün, Gogol'ün kulağına etrafında kaynaşan kavgaların yankıları geliyordu. Namlı kumarbaz, kavgacı kont Fydor İvanoviç Tolstoy, (namı diğer Amerikan Tolstoy) salonlarda ***Müfettiş*** yazarının "*bir Rusya haini*" olduğunu ve "*onun zincire vurulup Sibirya'ya gönderilmesi gerektiğini*" ilan ediyordu. Viyegel, Zagoskin'e: "*Müfettiş yazarını iyi tanırım. O, genç Rusya'nın tüm hayasızlığının ve kinizm felsefesinin simgesidir!*" diye yazar. Lajeçnikov, Belinskiy'e: "*Ben Müfettiş yazarına da, onun parodi seyircilerine yakışan komedisine de bir kapik bile vermem!*" diye haber gönderecektir. Savunma bakanı Çernişev, açık açık: "*Bu ahmakça kaba şakayı seyretmek için kalkıp oraya kadar gittiğime pişmanım!...*" diyecektir. Ve Vyazemskiy de, A.İ.Turgenyev'e yazdığı bir mektupta, dostunun piyesi üzerinde kopan fırtınaları şöyle analiz edecektir:

"*Burada herkes, kraldan çok kralcı olan herkes, piyesin temsiline emir verildiği için öfkeleniyor... oysa bu piyes sahnede parlak ve genel bir başarı kazandı. Oyunun ne denli budalaca yargılara uğradığını düşünemezsin! Özellikle yüksek sosyete kesiminde: 'Rusya'da sanki böyle bir kent varmış!.. Neden piyeste bir tek namuslu adam gözükmüyor? Bir tek namuslu yok! Bizde namuslu kişiler de yok mu?' deniyor.*"

Gazete yazıları bu anlaşılamamayı artıracak! Bulgarin, Gogol'ü: "*Komedilerini olağan ve benzeyen şeyler üzerine değil, olağanüstü ve mümkün olmayacak şeyler üzerine kuruyor*" diyerek suçlayacaktır.

"*Piyesler kaymakamı, yargıcı, posta müdürünü, düşkünleri koruma kurumu müdürünü; külhanbeyleri, ahmak kişiler olarak gösteriyor. Toprak sahipleri, emekli memurlar, geri zekalı olarak gösteriliyor... Gerçek bir komedi, yönetimin işi kötüye kullanması üzerine kurulamaz! Ne de tüm halkın gelenekleri ve sosyetenin karakteri söz konusu olamaz! Orada kenara çekilmiş birtakım suçlu kişileri güldürmeye değil, aşağılamak için gelmişler*" diye ekler... Öte yandan Senkovskiy de '*Okur Kitaplığı*'nda: "*Bu komedide ne kurgu ne de netice var; çünkü orada söz konusu bir sanat eseri değil de, işitilmemiş, görülmemiş bir hikaye. Tüm insanlar hergele ya da budala... Yönetim yolsuzlukları bütün dünyada vardır. Bu tür olayları sadece bizim topraklarda var gösterip, vatandaşlardan sadece protogonistleri seçmekte ve bu olayları sırf Rusya'ya yüklemekte hiçbir neden göremiyorum*" diyordu.

Bu hücumlara, genç eleştirmen Belinskiy '*Şan*' gazetesinde, anonim şekilde cevap verir: "*Bu komediyi sadece tuhaf sananlar yanılıyorlar! Evet, ona yüzeysel şekilde bakılınca, o sadece gülünçtür. Ama derinliğine gidin, ne denli acı olduğunu göreceksiniz.*" Eleştirmenin fikrince, yüksek sosyete bu küçük taşra memurlarının hikayeleriyle ilgilemezler... Hele hele halkın üzerindeki despotik güçlerinin hiç mi hiç farkında değillerdir! O şöyle der: "*Yan yana oturmuş devlet şuralarının, günün tüm özel şuralarının, binlerce ruhu satın almış bu centilmenlerin bulunduğu salona, seyircilerin dolduğunu gördükçe, bizler elde olmayarak şöyle düşünüyoruz: 'Bu zevatın Müfettiş piyesinden hoşlanacakları pek şüphelidir; Bizlerin korkunç bulduğu bu yüzlerden tatmin olacakları da kuşku götürür...'*" Müfettiş kahramanlarına gelince: Belinskiy onların artık birer lakap haline geldiklerini, sokakların bir sürü Hlestakov, Zemliyanika, Liapkin-Tiapkin'lerle dolu olduğunu söylüyordu. Gogol ona, "*gerçek hayatın büyük bir komedi yazarı olarak*" görünüyordu.

Bu yanlış anlaşılmalar süre dursun, "*o büyük komik yazar*" bir skandal konusu olduğu için, umutsuzluk içindeydi. Saygıdeğer kişileri, yüksek memurları, dindar Hıristiyanları haksız yere kırmak kadar, hür fikirli kişileri sevindirmek de, acı veriyordu ona. Övgü de, eleştiri de, İmparatorun ona olan hislerini tehlikeye düşürüyordu. Eğer bu kampanya devam ederse, acaba temsilleri durduracaklar mıydı? Gogol toplumun dedikodusundan öylesine bezmişti ki adeta bunu diliyordu. Halktan biri değildi o; savaşacak yürek yoktu onda ve işte binlerce tanımadık kişi yaşamını tehdit edip adeta, üzerine çullanıyordu. Onları göremiyordu, işitemiyordu ama, kaynaşan varlıklarını odasının duvar-

ları arkasından hissediyordu. Gogol, köşesine çekilmiş gözünün önüne onu öven ya da lanetleyen, onu ayakları altına alan ya da göklere çıkaran, vaktini harcatan, hazmedip sonra kusan, sadece onunla uğraşan saygısız bir Rusya getiriyordu. Artık asla yalnız değildi. ***Müfettiş*** piyesinin temsilinden bir ay sonra şöyle yazıyordu:

*"**Müfettiş** oynandı. Oynandı ama benim içime de bir gariplik, bir tuhaflık çöktü. Ben zaten bunu bekliyordum; sonucu önceden bilmeme karşın gene de işte mecalsiz, üzgün ve küskün bir haldeyim. Kendi öz yapıtım bana iğrenç, tabiata aykırı, bana yabancı... Sanki onu ben yazmamışım gibi. Başrol başarısız, bunu önceden düşünmüştüm. Oyuncu, Hlestakov'un karakterini hiç anlayamamış. Hlestakov sahnede, Paris sahnelerinden bize bulaşan bayağı yalancılar durumuna getirilmiş, silik bir tip olup çıkmış. Hlestakov hiç de külhanbeyi değil! Profesyonel yalancı da değil, yalan söylediğini bile unutup adeta söylediği şeylere inanıyor! Temsil başladığından beri ezilmiş bir haldeyim. Seyircinin heyecanı ve piyesi karşılayışı umurumda bile değildi! Ama ancak tek bir yargıçtan çekiniyordum, her işte yargıç da bendim. Kendi piyesime karşı her şeyden çok bir memnunsuzluk hissediyordum, kendimle kavga ediyordum... Sanki seyirci genellikle tatmin edilmiş görünüyordu. **Müfettiş** piyesini seyircilerle yakınlaştıran kaymakamın rolüydü... Yalnız Bobçinskiy ile Dobçinskiy'in bu kadar kötü oynanacağını hiç beklemiyordum. Oysa tam bir karikatürdüler... Genellikle kostümler iğrenç ve maskara idi... Son sahne için bir sözüm daha var: Tümüyle başarısızdı. Perde bir karışıklık anında kapandı ve sanki piyes bitmemiş hissini verdi. Bu benim suçum değildi. Sözümü dinlemek istemediler. Tekrar ediyorum, bu sahnenin dilsiz bir sahne olduğunu anlamadıkları sürece, son sahne başarılı olmayacak. Ben dedim ki, bu sahne bir 'canlı tablo' olarak temsil edilmeli. Aktörlerin bana karşı geleceklerini, grubu yöneten bir bale ustasına gerek olduğunu, bunun ise komedyenler için biraz onur kırıcı olduğunu söylüyorlardı. vs. vs. Ben artık ne tartışacak, ne de bu işle daha fazla uğraşacak haldeyim. Bedenen, ruhen yoruldum, yemin ederim, kimse benim çektiklerimi bilemez. Bundan sonra onlarla işim yok. Piyese gelince ondan iğreniyorum! Kaçmak istiyorum! Tanrı bilir ama nereye?..."*[1]

Evet, tıpkı ***Hans Küchelgarten*** eserinin başarısızlığından sonra olduğu gibi, ***Müfettiş***'in başarısından sonra da, Gogol, aniden yersiz

[1] Bu mektup Puşkin'e yazılmıştır. Gogol çekmecesinde saklamış ve 1841 yılında yayınlanan ***Bir Yazarın İtirafları***'nda yayınlamıştır.

bir çılgınlığa düştü. En yakın zamanda, toplumla arasındaki uzaklığı artırmak gerekiyordu. Mesafeler aşmak, yalnız kalmak, mümkünse dış ülkelere gitmek gerekiyordu! Oysa piyesi, Moskova'da, Maliy tiyatrosunda, kaymakam rolünde Sçepkin ile sahnelenecekti. Onu temsiller için çağırıyorlardı. Ne yazıktı! Sçepkin'e şöyle yazdı Gogol:

"*Tiyatrodan öylesine soğudum ki, Moskova'da beni bekleyen can sıkıcı şeyleri düşünmek bile istemiyorum... Oraya gitmek ve herhangi bir şeye karışmak içimden gelmiyor! Artık yeter! Piyesimi nasıl isterlerse öyle oynasınlar! Onunla ilgilenmeyeceğim. Piyesten de, yarattığı üzüntülerden de çektiğimi ben bilirim. Herkes bana karşı, yaşlı ve saygın memurlar bile bana karşı! Hükümet adamları için bu şekilde konuşmak cesaretini bulduğum için, kutsal hiçbir şeyi tanımadığımı söylüyorlar! Bağırıp çağırıyorlar, polis memurları da bana karşı, tüccarlar da bana karşı, edebiyat adamları da bana karşı! Bir yandan beni aşağılarlarken öte yandan piyesimi gidip seyredecekler... Olacak şey değil! Dördüncü temsil için bile bilet kalmamış... İmparatorun yüksek himayesi olmasaydı piyesim asla sahnelenmeyecekti. Şimdiden piyesimin sahneden kaldırmasına çalışan kişiler var... Komik yazar olmanın ne olduğunu şimdi anlıyorum! Ortaya koyduğunuz en küçük bir gerçeğe direnen tek kişi değil; baştan başa bir toplum direniyor. Benim gibi bir kimseye, insanları kardeş gibi seven bir kimseye, insanların kin ve garez duyması çok acı!...*"[1]

Bu ret cevabına üzülen Sçepkin, Gogol'ü kararından caydırmak ister, ona şöyle cevap verir:

"*Komedinizi kendi akıbetine bırakmakla büyük günah işliyorsunuz! Ve bunu neresi için? Kollarını açmış sizi bekleyen Moskova için? Piyesinizi tiyatro müdürlüğüne, onu oynayacak aktörlere okumanız gerektiğini, özellikle kendinizin okuması gerektiğini siz herkesten iyi biliyorsunuz... Bunu bildiğiniz halde gelmiyorsunuz! Tanrı aşkına fikrinizi değiştirin ve gelin!*"

Gogol fikrini değiştirmedi. Piyesi onsuz sahnelensin istedi. Sçepkin Moskova'da sahnelemek işini pekala üzerine alabilirdi. Ne de olsa sonuç, Sen-Petersburg'dakinden daha kötü olmayacak mıydı? Gogol:

[1] 29 Nisan 1836 tarihli mektup.

"Şayet ben oraya gelirsem, etrafımdaki şahıslara sempati duyamayacağından ötürü, piyesimi çok daha kötü okuyacağım..."[1] diye cevap verdi.

Gogol'e göre, ***Müfettiş*** daha şimdiden geçmişte kalıyordu. Gelecek ise, sınırların ötesinde başlıyordu. Yolculuklar ona çekici geliyordu. Almanya, İsviçre, İtalya... Bunun için uzun bir ayrılık gerekiyordu. Bir yıl, belki de daha fazla! *"unutmak, kendine gelmek için gerekli bir zaman lazımdı."*

Pogodin'e: *"yabancı ülkelere gideceğim. Çağdaşlarımın bana verdiği nefreti zihnimden silmek için gideceğim... Günümüzde komediler yazan bir yazar, güncel gelenekleri tasvir etmek isteyen bir yazar, ülkesinden uzak yaşamalı... Bilindiği gibi kimse ülkesinde peygamber olamaz... Toplumdaki tüm sınıflar isterse bana karşı düşünsünler, buna aldırmam, ama yürekten bağlı olduğum vatandaşlarım beni yanlış yorumlarsa, işte buna dayanamam!.. Üzülürüm, acı çekerim... Sahneye iki ya da üç namussuz koyduğunuz zaman, bin tane edepli kişi kızar ve size 'biz namussuz değiliz!' diye karşı gelir! bu kişiler sağlıcakla kalsın, huzur içinde yaşasınlar! Ben alıp başımı başka ülkelere gidiyorum. Bu gidişim onların canımı sıkmalarından, buna dayanamadığımdan değil, sağlığıma yeniden kavuşmak için! eğlenmek ve yaşamak için gidiyorum! Emin bir yer bulup, ileride yapacak işleri oturup düşünmek için gidiyorum! İstediğim düşüncelerle bir şeyler yaratmak için gidiyorum ve şimdi bunun tam sırası!"*[2]

Bu sızlanmalardan bıkan Pogodin, ona hemen cevap verir:

*"**Müfettiş**'in yarattığı dedikodulara sinirlendiğini söylüyorlar. Utan dostum utan! Bu tutumla kendin komik duruma düşüyorsun... İnsanları kaşlarından değil, gözlerinden yakalayıp düşleyen bir yazarı göz önüne getir. Bu yazar başarılıdır ve insanlar ona yüz çevirip küfürler yağdırırlar... Doğal olarak da 'aramızda böyle bir kişi yoktur' diyerek onu protesto edeceklerdir. Ama sen amacına eriştin. Buna sevineceğine kızıyorsun. Bu hareketin seni gülünç duruma düşürmüyor mu?"*

Gogol üste çıkar ve:

"Mektubunda yazdığın gibi ben bu dedikodulara kızmıyorum, yazdıklarımın içinde, kendilerini tanıyıp öfkelenenlere, bana yüz çevi-

[1] 15 Mayıs 1836 tarihli mektup.
[2] 10 Mayıs 1836 tarihli mektup.

renlere kızmıyorum! Edebiyat düşmanı, para için yazan yeteneklerin davranışlarına da kızmıyorum! Ben, başkentimizi saran genel bilgisizliğe üzülüyorum, edebiyatçıların bizdeki sefil durumuna üzülüyorum. Bu edebiyatçılara herkes karşı ve bu saldırıya karşı koyacak eşit güç yok onlarda! 'Bu bir kundakçıdır! Bir ihtilalcidir!' diyenler kim? Ve bunu söyleyenler de İmparatorluğun emrinde olan yüksek rütbeli kişiler! Deneyimli insanlar! Bugünkü durumu anlayabilecek zekada kişiler! Görünürde kültürlü ya da en azından Rus toplumunun kültürlü saydığı kişiler! Konuk kişilerin öfkelenmesini anlarım, ama gelin görün ki, asla baldırı çıplak sayılmayan kişiler kızıyor buna. Altı tane taşra memurunu sergilediğim için tüm başkent alınıyor buna. Hafif şekilde de olsa, ben ya başkentin geleneklerini çizmiş olsaydım, nice olurdu halim? Elveda dostum, üzüntümü unutmak için gidiyorum... Başıma gelenler, kurtarıcı oldu benim için! Tüm can sıkıcı şeyler, tasalar, kederler yükselmem için tanrının bir nimeti oldu benim için. Şimdi işte, yolumu çizmek için üstün bir irade hissediyorum kendimde!"[1]

Bir ay önce Gogol imzasıyla *Sovremennik* dergisi, bir kenara bıraktığı ***Vladimir Nişanı*** piyesinden alınma "*görüşlerden bir görüş*" diye Bulgarin, Greç, Senkovskiy üçlüsünün edebiyat gaddarlığını ortaya koyan bir makale ve kasaba hayatından mülhem canlı bir eskiz olan ***Araba*** adlı bir hikaye yayınlar. Yaşanılmış bir anekdot bu hikaye konusuna neden olmuştur.[2] Bir köy toprak sahibi olan Çertokutskiy, bir generalin arabasını satın alma heyecanı içindedir. Ama bu arada eve geç geldiği için karısına bu davetten söz etmeyi unutur. General maiyetiyle davete gelir; hiçbir hazırlığın yapılmadığını görür. Çertokutskiy birden kendine gelir, şaşırır ve uşağına onların evde bulunmadığını söyletir; gidip söz konusu bu arabada gizlenir. Öfkelenen general, rahatsız olup geldiği bu arabayı görmek ister ve tabii Çertokutskiy'i üzerinde robdöşambr, dertop olmuş vaziyette bulur.

Bir toprak sahibinin bir generale gösterdiği bu hürmetsizliği anlatan bu çabucak çırpıştırılmış yapıt, orduya bir hakaret sayılmayacak mıdır? Ama sansür büyük bir şans eseri, hikayenin içinden zararsız kısımları seçer ve okuyucular da, bu mektuplarla anlatılan tablolara fazla dikkat etmezler. ***Müfettiş*** etrafında kopan gürültü de geri kalan şeyleri bastırır.

---

[1] 15 Mayıs 1836 tarihli mektup.

[2] Kont Mihail Viyelgorskiy, sanat ve onulmaz eğlence aşkına kordiplomatiği evine yemeğe davet etmiş, ancak davetini unutarak akşam vakti kulübe gitmiştir.

Piyes 25 Mayıs 1836'da Moskova'da Maliy tiyatrosunda acele ve itibarsız provalardan sonra temsil edilmişti. Sçepkin kaymakam, Lenskiy de Hlestakov rolünde kişisel başarılar göstermişlerdi. Orada da piyes aynı nedenlerle şiddetli şekilde eleştirildi. Stasov: "*Müfettiş piyesi tüm gençliği hayran etmişti; Sahneleri, piyesin uzun pasajlarını birbirimizi düzelterek, art arda ezbere okuyorduk. Evde, misafirlikte, yaşlı kişilerle (bazen fazla yaşlı olmayanlarla) gençliğin bu yeni mabudu hakkında tartışmalara giriyorduk. Gogol, hiçbir gerçek bulunmadığını, tümünün uydurma ve karikatür olduğunu, yeryüzünde onun karakterlerine uygun kişiler bulunmadığını, bulunsa bile bir tek şehirde onun bir komedisinde olanlardan daha az görüldüğünü tasdik ederdi. Bu çekişmeler uzun ve ateşliydi ama yaşlılar bizi bildiğimizden şaşırtmıyor ve Gogol'e olan bu tutkulu hayranlığımız gittikçe artıyordu.*"[1]

Sçepkin'in yalvarmalarına rağmen, Gogol, ilk temsilde bulunmadı. Bu yeni seyircilerin tepkileriyle ilgilenmiyordu; ya da çoğunlukla, lehine de olsa, düşmanca da olsa, onları tanımaktan korkuyordu. "*Ulu Tanrının buyruğu*" diyerek büyük yolculuk hazırlıklarına başladı. Önce gerekli parayı toplamalıydı. ***Müfettiş***'i, kraliyet tiyatrosuna iki bin beş yüz rubleye satmıştı. İhtiyacı olan paraya kısa zamanda sahip olmak için, piyesinin basım hakkını da peşin olarak ucuza vermişti. Eşten dosttan da birkaç ruble ödünç alabilirdi. En sonunda Jukovskiy'i İmparatoriçe'den bir yardım görebilmek için aracı yaptı.

Bütün borçlarını ödedikten sonra Gogol'e iki binden fazla ruble kalıyordu. Birkaç ay ona yetecek paraydı bu. Ekimde yayıncısı Smirdin de cüzdanını şişirecekti. Annesine, kız kardeşlerine hediyeler aldı. Giysilik kumaşlar, moda şapkalar, kurdeleler, şallar, kitaplar, Neva Caddesi'ne ait bir gravür, ayrılık acısını bastıracak çeşitli önemsiz şeyler... Annesine: "*dışarıda aralıksız bir yıldan fazla kalacağım*" diye yazıyordu. Sonra uşağı Yakim aklına geldi. Onu beraberinde götürmek, masraflarını yükseltecekti. Azat etmek gerekiyordu. Ama Yakim, böyle birdenbire verilen özgürlükten ürkecekti. Zira o güçlükler karşısında efendisiz savaşamazdı, kim doyuracak, kim koruyacaktı onu. Yalnız kalmaktansa köle kalmayı yeğlerdi. Gogol sonunda onu Matriyona ile birlikte Vasilyevka'ya göndermeye karar verdi. Annesi onlara yaptıracak iş bulurdu. Anna ve Elizabeta yaz tatilini Enstitüde

[1] V V Stasov: ***Hak Yolunda***, 1836-1842 yılları arası.

geçiriyorlardı. Yola çıkmadan birkaç gün önce onları görmeye gitti. Metin ve sabırlı olmalarını söyledi, yüreklendirdi onları. Ara sıra dostları gelip onları yoklayacaklardı. Kendisi de sık sık mektup yazacaktı.

Birkaç eşyasını aldı, şimdi artık Yakim iç çekerek yarı boş odalarda, kirli odalarda, kağıtlar arasında dolaşıyor, gidip geliyordu. Gogol son dakikada Nejin lisesinden eski arkadaşı Aleksandr Danilevskiy'i de kandırmış, beraber gitmeye razı etmişti. Sekiz yıl önce başkente yine aynı arkadaşıyla beraber gelmişlerdi. Filinta gibi şık ve tasasız Aleksandr, alayın astsubay okulunda bir yıl kadar okumuş, sonra Kafkasya'ya gidip baştan çıkmış, biraz orada burada sürttükten sonra içişleri bakanlığında bir iş bulabilmişti. Ama işi sıkıyordu onu! Değişik ufuklara gitmeye o da can atıyordu. Buharlı gemide yerlerini ayırttıktan sonra, iki ahbap çavuş, Sen-Petersburg'u 6 Haziran 1836'da terk etmeliydiler.

Daha şimdiden kent çok sıcaktı. Varlıklı aileler bu kavurucu günlerden kaçıp civardaki villalara taşınmışlardı. Kuzeydeki beyaz gecelerin yalancı ışığı Gogol'ü endişelendiriyordu. Bu donuk aydınlık altında en beylik, alışılmış cisimler, hayali bir görünüm içerisinde onlara yansıyordu. Gogol bir akşam, yola çıkmadan önce, gerekli olan kağıtları düzelttiği sırada, Puşkin ansızın çıkageldi. Ailesini, kiraladığı bir villada Kammenniy-Ostrov'da bırakmış, bu yarı yarıya boşalmış şehirden geçerken Gogol'e yaya olarak gelmişti. Bir yıl önce 23 Mayısta karısı bir kız çocuğu dünyaya getirmişti ve çok mutluydu. Ama şimdi Puşkin'in yüzü sanki gülmeyi unutmuş gibiydi. Alnı ve yanakları vakitsiz buruşuklarla doluydu, gür favorileri arasında birkaç ağarmış tel görünüyordu. İri dudakları acıyla kıvrılmıştı. Yorgun, kederli, hırçın bir hal vardı bakışlarında... Salonlarda karısı hakkında yapılan dedikodular ağızdan ağıza dolaşıyor, Puşkin'i üzüyordu. Söylendiğine göre karısı güzel Natalya'yı, Hollanda sefiri baron Heeckeren'ın manevi oğlu olan Fransız mültecisi George d'Anthès, sık sık ziyaret ediyor, kadın da bu ziyaretlere ilgisiz kalmıyordu. Bu dedikodular Gogol'ün bile kaç kez kulağına gelmişti ama inanmamıştı. Gogol, her zaman olduğu gibi Puşkin'in özel problemleri hakkında bir şey sormaz, bundan kaçınırdı. Çünkü onlar öyle farklı dünyalarda yaşıyorlardı ki!... Kuşkusuz Gogol, ziyaretçisine, böyle ortadan yok oluşunun nedenlerini anlatmış olmalıydı ki, Sen-Petersburg'dan soğumuş olan Puşkin, ancak bu hususta cesaret verebilmekle yetindi ve bir veda armağanı olarak konuğundan '***Ölü Canlar***' yapıtının baş taraflarını okumasını rica etti. Yıllar sonra uşak Yakim, o gecenin bir kısmının bu okuma saatleriyle geçmiş olduğunu anlatacaktır. Gogol'ün anlattığına göre; "*gülmeye hazırlanan*

Puşkin'in hemen yüzü değişmişti. Yüzünü yavaş yavaş endişe kaplamış, sonunda da iyice kederlenmişti. Okumasını bitirdikten sonra melankolik bir sesle: 'Tanrım Rusya'mızın durumu ne hazin!' demişti. Ben hayret içinde kalmıştım. Rusya'yı bu denli iyi tanıyan Puşkin, nasıl da bunların karikatür ve uydurmaca olduğunu fark etmemişti! O zaman işte, gördüm ki ruhunun derinliklerinden fışkıran tinsel gerçeklerle dolu bir yapıt, ışıksızlıktan doğan bir kabus, insanlara ne denli korkutucu şekilde sunulabiliyor..."[1]

İşte kirli ve belirsiz bir şafak, şamdandan süzülen sarı bir ışık, ağızları açık bavullar... Karşı karşıya oturmuş iki adam, biri karısının üzüntüleri, para sıkıntısı ve monden çekişmelerden yorgun. Ötekisi, piyesinin ortaya çıkardığı budalaca kargaşalıklar ile bitkin... Puşkin henüz otuz yedisinde, yaşamaktan ve yazmaktan yorulmuş görünürken; yirmi yedilik meslektaşı Gogol büyük bir yapıt doğurma hevesi içindeydi. O gece acaba tam olarak birbirleriyle ne konuştular? Puşkin Rusya'nın hüznü üzerine bu ana sözleri söyledi mi? Yoksa bunu Gogol, '***Ölü Canlar***' eserinin derin manasındaki kendi öz teorisini güçlendirmek için mi uydurmuştu?

"*Gün doğarken alacakaranlıkta ayrıldılar*" diye anlatır Yakim... Elinde bastonu, başında silindir şapkasıyla Puşkin'in ince silueti merdivenin boşluğunda kaybolacaktır. Gogol'e gelince, gitmeden önce ne onu tekrar görmeyi düşünecek, ne de iyiliklerini gördüğü kurtarıcısı Jukovskiy'i aramaya kalkışacaktır. Çoğu dostu da, onun valizlerini toplama hazırlığında olduğunu bile bilmeyeceklerdir.

6 Haziran 1836'da prens Vyazemskiy, iki gezgine rıhtıma kadar refakat eder. Dışarıda yaşayan dostlarına verilmek üzere, Gogol'ün eline birkaç tavsiye mektubu sıkıştırır, ona iyi yolculuklar dileyerek boynuna sarılır, sıkıca kucaklar. Arkadaşı Danilevskiy, artık heyecanın doruğundadır. Her şey onu eğlendirmektedir. İskele hınca hınç insanla doludur... Hamallar bagajları yüklemişler, bayanlar endişelidir... Geminin uzun bacasından siyah, koyu bir duman tütmektedir. Bir grup meraklı insan, pervaneli çarkları incelemekte, mavi gömlekli, kurdelalı yuvarlak hasır şapkalı denizciler, güvertede koşuşturmaktadır... Ve Gogol, kupa arabasının merdivenlerini inmeye hazırlanmaktadır.

---

[1] ***Arkadaşlarımla Yazışmalarımdan Seçilmiş Parçalar***. XVIII. bölüm.

İKİNCİ KISIM

I

SEYAHAT BOYUNCA

Hava bulutlu, deniz hafif dalgalıydı. Gogol güvertede ayakta, geçmişteki eski bir serüveni yudum yudum tekrar yaşar gibiydi. Yeniden yirmisindeydi sanki... ***Hans Küchelgarten*** yapıtının tüm nüshalarını yakmış, nankör vatanından uzak, şiirinin başarısızlığını unutmak için yeniden Almanya sahillerine yelken açmıştı. Sadece Danilevskiy'in etrafında dolaşan varlığı, onun bu hayalleri uzatmasını engelliyordu. Oysa öte yandan, karanlık ve aciz geçen başlangıç günlerinin inancından, bir nebze bile şikayetçi değildi.

Ve ne yazık ki deniz, ona yedi yıl öncekinden daha iyi davranmıyordu. Gemide bir tur attıktan, kaptanı selamladıktan, yemekte birkaç yolcuyla tanıştıktan hemen sonra gemide sallanma ve yalpalanma çoğaldı. Gün ağarırken çarklar mekanik bir inatla dalgaları ısırıyordu. Ama bir kez gemi yana yatar yatmaz, çarkların sadece teki iyi işliyor, bu da sağa sola sapmalar yaratıyordu. Rüzgar, güvertenin üzerine bulaşıcı kara bir duman yayarak azgınlaşıyordu. Geminin teknesi çatırdıyor, makinenin soluğu kesiliyor, ufuk görünmez oluyordu.

Ertesi günlerde, fırtına şiddetlendiği için yolcular korkmaya başlamışlardı. Fransız sefirinin eşi Bayan Barante, gözalabildiğine başdöndürücü bir şekilde inip çıkan korkunç dalgalar karşısında, ince çığlıklar atıyordu. Gemideki şahsiyetlerden biri, kont Musinya Puşkin, birdenbire hayatını yitirdi. Bir sakatlıktan ötürü geminin yolu ağırlaştı. Dalgalar hızını artırmıştı. Gogol kamarasına sığındı. Yatağına uzanmış, vernik, salamura, katran ve kötü yemek kokusuyla içi bulanıyordu; sersemlemiş bir halde, ıslak lombozlardan, ufuktaki çizginin bitip tükenmeyen yükselip alçalmasını seyrediyordu. Gemi Finlandiya kör-

fezini ve Baltık denizini, tahmin edilen dört gün yerine on günde geçebildi. Gogol, yüz kez öleceğini sandı ve geziye lanet okudu. Ama Danilevskiy ile Travemünde'de ayağını toprağa basar basmaz sağlığına kavuştu ve yüzü güldü.

Beraberce yolcu arabasına bindiler, Lübeck'den geçerek Hamburg'a geldiler. Gogol orada geçmişteki çalışmalarının bir hesabını yaptı ve ulu Tanrının onu yabancı ülkelere yollamakta haklı olduğunu anladı. Bir mucizeydi; bu Alman şehrinde tüm üzüntüleri ürkütücülüğünü yitirmişti. Artık ***Müfettiş***'in yarattığı uygunsuz tefsirlere üzülmüyordu. Piyesi başarılı ya da başarısız olmuş, aldırmıyor; başkasının eseri gibi bakıyordu ona... Zaten önceki bütün eserleri, bu unutulmayı hak ediyordu. Gerçek kariyeri, şimdi başlayacaktı. Otele yerleşir yerleşmez Jukovskiy'e şöyle yazdı:

"Sıradan bir insanın kapasitesinden daha üstün bir şey yapacağıma yemin ederim. İçimde bir aslanın gücünü hissediyorum. Eğer ciddi ve adil bir sınavdan geçirilecek olursam şimdiye kadar yazdıklarım neyi simgeler? Sanki eski bir öğrenci defterinin yapraklarını çeviriyor gibiyim ve sahifenin birinde dikkat eksikliği, tembellik, bir başkasında acelecilik ve sabırsızlık... Ciddi bir çalışmaya koyulmanın şimdi tam sırası... Tasa, keder ve tüm cansıkıcı şeyler nasıl da kurtarıcı geldi bana! Yeteneğimi asla yaşamın ihtiyaçlarına feda etmediğimi söyleyebilirim. Ruhumu hiçbir zevk, hiçbir tutku bir dakika olsun sarmadı ve görevimden ayırmadı beni! Benim için bu yaşamımdan başka hayat yoktur ve bugünkü vatanımdan uzaklaşmam Tanrının emridir ve beni eğitmek için her şeyi yoluma çıkarıp gönderen de yine aynı Tanrının hikmetidir! Yabancı topraklarda olabildiğince uzun süre kalacağım. Fikirlerim, adım, yapıtlarım Rusya'ya ait olacak ama, bu fâni vücudum Rusya'dan uzakta yaşayacak."[1]

Kendisine bahşedilen bu büyük misyonun inancıyla Gogol gezisini vicdan rahatlığıyla sürdürecektir. Bunu kaderi sayarak, kendi için bir zaman ayıramayacaktır. Danilevskiy'in koruyuculuğu altında şehri dolaşır, çok eski evlerle çevrili dar sokaklara hayran olur, gotik kiliseleri gezer, ağırbaşlı Almanların örgü örerek izledikleri açık hava tiyatrosunda bir akşam bile geçirir. Hatta kenar mahalledeki bir halk balo-

[1] 28-16 Haziran 1836 tarihli mektup. Nikolay Gogol mektuplarını, yabancı ülkelerden yazdığı için, o yıllarda Rusya'da kullanılan jülyen takvimine göre değil, Avrupa'da kullanılan gregoryen takvimine göre tarihlendirmiştir. Gregoryen takvimi Rusya'da ancak 1918'de kabul edilmiştir.

suna dahi katılır. Kız kardeşleri Anna ve Elizabeta'ya şöyle yazar: "*Orada vals de yapılıyor ama, böylesini siz hiç görmemişsinizdir... Kavalyenin biri damını bir tarafa döndürürken, öteki kavalye damını ters tarafa döndürüyor. Bir üçüncüsü ise damını döndürmüyor ama onu iki eliyle yakalayarak gözleri gözlerinde, tempoya aldırmadan keçiler gibi salonda sıçrıyor.*"[1]

Gogol havalar çok soğuk olduğundan kendine kalın bezden bir kostüm ısmarlamaya karar verdi. Bu, Danilevskiy'i çok utandırdı. Bu gülünç kıyafet içinde Gogol tıpkı yatak bezinden gerili bir yelpazeye benziyordu. Arkadaşına "*niye bunu gülünç buluyorsun ki? Yıkanabilir, rahatça da giyilebilir!*"[2] diyordu.

Hamburg'dan Bremen'e geçtiler, katedrale şöyle bir göz gezdirdikten sonra, mahzenlerden birine indiler. Yüzyıllık uykuları süresince mükemmel muhafaza edilmiş bir sıra cesedi rahatsız ettiler. Bir başka mahzende de yüz yıllık Ren şarabının fıçıları önünde, dindar bir saygıyla eğildiler. Gogol annesine: "*Bu şarap satılık değil, sadece ağır hastalar ve önemli misafirler için saklanıyor. Ben bu iki kategoriden herhangi birisine ait olmadığım için, Bremen vatandaşlarına bir sorun çıkarmadım, onları rahatsız etmedim.*"[3] diye yazar. Gene de Gogol otele gelince "*çok eski bir Ren şarabı*" ısmarlamaktan, kaba içkilere alışık ağız tadını pohpohlamaktan geri kalmadı. Ama hayal kırıklığına uğramış, şarap ona fazla başdöndürücü gelmişti. Parasını ödemeye gelince Danilevskiy ile karşılıklı şaşkın şaşkın bakıştılar, çünkü otelci "*bir Napolyon altını*" istiyordu. Eğer hep böyle giderlerse, bu gezileri uzun sürmeyecekti. Masraflarını kısmaya yemin ettiler ve Ayks Klisesi'ne doğru yollandılar.

Orada sokakların toz toprağı arasında dolaştılar. Palatine klisesine ve belediye binasına hayran kaldılar, termal kuruluşlarını da gezdiler. Oraya gelen yaşlı kişilerin çokluğuna şaştılar ve birbirlerinden ayrılmaya karar verdiler. Danilevskiy Paris'ten geçerek yoluna devam etmek, Gogol ise tekrar Ren boyunca gitmek istiyordu. Nihayet seyyahlarla dolu bir yolcu arabası Gogol'ü Köln'e doğru götürdü.

Şimdi arabada, kendi cinsinden biri, gördükleri şeylerden konuşacak bir vatandaşı yoktu. Danilevskiy ile gitmesi belki de daha iyi o-

---

[1] 17-5 Temmuz 1836 tarihli mektup.
[2] Zolotarev'in anlatısı: *Tarihi Bildiri*, 1893, No. 1.
[3] 17-5 Temmuz 1836 tarihli mektup.

lacaktı. Ekili tarlalarla çevrili uzayıp giden dümdüz bir yol, her yanda aynı sıcak şasiler ve birbirine benzer hanlar, temiz ama can sıkıcı köyler, pipo tiryakileri, Alman dilinin boğuk aksanı, nasıl bir monotonluktu bu! Gogol Köln'de bir gemiye bindi. Bu kez ne fırtına ne de geminin bozulma kuşkusu vardı. Nehir peyzajları arasında tarihi ve dinlendirici bir yolculuk başladı. Annesine şöyle yazar:

"Gemimiz iki gün boyunca yüzdü, ama sonunda art arda uzayan bu manzaralardan sıkıldım... Tıpkı bir panaroma karşısındaymış gibi, gözlerimiz yoruldu. Kamaranın penceresinden kentler, kayalar, dağlar ve feodal şatoların eski yıkıntılarını seyrediyordum. Eski, büyük site Mayence'de indim, kent gezilmeye değerdi ama ben Frankfurt'a kadar yerimi muhafaza için bir dakika bile gecikemedim."[1]

Gogol kısa molalarla Frankfurt'tan Baden-Baden'e geçer. Annesine: *"Burada fazla hasta yok. İnsanlar ancak eğlenmek için geliyorlar. Kentin yeri harika, bir dağ yamacına kurulmuş ve etrafı dağlarla çevrili! Bahçede, mağazalar, balo salonu, tiyatro, hepsi var. Kimse odasında fazla kalmıyor, gününü ağaç altında küçük masalara otururak geçiriyor Birbirine yakın sıralanmış ağaçlar bile mor renkte!..."*[2] diye yazar.

Ne manzara güzelliği, ne otelin rahatlığı *"Avrupa villası"* dediği bu küçük şehirde Gogol'ü alıkoyamadı. Ama Sen-Petersburg'dan tanıdığı birkaç Rus ailesine rastladı, onların güleryüzlü nazik davranışlarından hoşlandı. Özellikle Repnin'ler ve Balabin'lerden... Bu berikinin kızı Mariya Petrovna, bir zamanlar öğrencisi olmuştu Gogol'ün. O zamanki çocuk, şimdi zarif bir genç kız olmuştu. Saf, açık yürekli ve güleryüzlüydü. Fransız asıllı annesi Varvara Osipovna, Pletnev'in tavsiye ettiği bu garip öğretmene her zaman sempati duymuştu.

Baden-Baden'de bu bayanlar ve genç kızlar Gogol'ü iyice tanıma fırsatını buldular. Her gün bahçede, lokantada ve gezintilerde görüyorlardı onu. Prenses Repnin *"o çok eğlenceliydi, nazikti ve bizi gülmekten kırıp geçiriyordu"* diye anlatır. Gerçekten de Gogol'ün yepyeni ünü bu küçük şehirde, aristokrat turistlerin meraklarını kamçılıyordu. Öte yanda Gogol de onların yanında kendini rahat hissediyordu. Kararlı, muhafazakar fikirleri, etrafındakilerle iyi uyuşuyordu. Üstelik, kadınlara yaklaşmaktan ürken Gogol onlarla aralarında en ufak bir çe-

[1] 26-14 Temmuz 1836 tarihli mektup.
[2] 14-2 Ağustos 1836 tarihli mektup.

kicilik meydana gelince, dostluk çemberini aşmıyor, sadece ahbaplık etmekten gerçek bir zevk de alıyordu. O böyle olunca bu yaratıkların güzelliği sohbete bir tat katıyordu. Böylece Gogol onların yanında sıkılganlığı bırakıp, yeteneğine duyulan hayranlığın tadını, öğütlerinin dinlenmesinin gururunu tadıyordu. Bu uyumlu dinleyici gurubunun ortasında kendindeki profesör ruhunu, bir kez daha keşfediyordu. Genç fikirler besliyor, güvenen kalpleri fethediyor, örneklerle vaazlar veriyordu. O, üç gün için geldiği Baden-Baden'de üç haftadan fazla kaldı. Sonra yeniden '*yer değiştirme hastalığı*' tuttu. Gitmeliydi. Ama neden? Nereye? Kendinden kaçmak değil miydi bu? Bavullarını topladı, bu ani kararına şaşan Repnin ve Balabin ailelerine veda ederek bir yolcu arabasına atladı.

Bu kez İsviçre'ye doğru gidecekti. Bern, Bâle, Lozan onda pek fazla etki bırakmamıştı. Buna karşılık, güneşin batışı, dağların beyaz kitleleri, mavi gökte nakışlar çizerek pembeleşirken Gogol'de gerçek bir heyecan yaratıyordu. Cenevre'de durdu, bir aile pansiyonuna yerleşti, göl kenarında boş boş dolaştı, eski şehri gezdi, satıcıların işçilikleriyle ilgilendi... ancak bunlar Gogol'de yazı yazmak hevesi uyandıramadı. Molière, Shakespeare, Walter Scott'dan yazılar okudu, sofrada komşularıyla gevezelik ederek şöyle böyle olan Fransızca bilgisini biraz genişletti. Sonunda onu bekleyen Voltaire'in hayalinin bulunduğu Ferney'i tavaf etmeye gitti, ziyaretten sonra Prokopoviç'e: "*İhtiyar yaşamayı iyi biliyormuş... Uzun ve bol ağaçlı bir yol sizi evine götürüyor... Bu gri taştan yapılmış iki katlı bir ev! Konuk salonundan bir kapı sizi, büro vazifesini gören bir yatak odasına geçiriyor. Yatak düzeltilmiş... müslin eski yatak örtüsü pek az önce örtülmüş gibi. Sanki her dakika kapı açılıp o meşhur perukasıyla, çözülmüş kurdelasıyla, o ufak tefek ihtiyara yol verecek ve 'ne istiyorsunuz?' diye soracak gibi geldi bana... Ben içimi çekerek ve nedenini fazla bilmeden Rusça harflerle adımı karaladım.*"[1] diye yazdı. En irrasyonel, en sırküpü, sisli ülkelerin insanı, şeytan ve büyücülerin teklifsiz dostu bir Rus yazarının, o büyük alaycı, hurafecilik düşmanı ve bilim, doğruluk piyonuna bu ziyareti şaşırtıcıydı. Eğer karşılaşmış olsalardı kuşkusuz hiçbir noktada anlaşamayacaklardı. Ama gene de Gogol Ferney'de, spiritüal vatanına taban tabana zıt bir yerde bulunduğunun bilincinde değildi. Ama belki de tıpkı Voltaire gibi vatandaşlarını güldürerek yeniden canlandırmak iddiasındaydı. Ama '***Candide***' yazarının, gülümsetici, dişbileyici gül-

[1] 27-15 Eylül 1836 tarihli mektup.

dürüşü ile '*Ölü Canlar*' yazarının endişe verici güldürüşü ne denli farklıydı! Fransız edebiyatının elçisine saygı ziyaretinden sonra, Gogol o yörenin bir başka devi Mont Blanc'ı selamlamalıydı. Yanına bir rehber alarak inişlerinde dolaştı, ilk kazılı bölgelerine kadar çıktı, bir buz yığınının boyunca yürüdü, tabanları yorulup öfke içinde geri dönerken annesine şöyle yazdı:

"*Mont Blanc'ın zirvesine erişmek dört gün sürüyor. Birden kar başlıyor ve siz kış ortasında buluyorsunuz kendinizi. Karşınızda kar, üstünüzde kar, etrafınızda kar, altınızda toprak yok ve sadece birkaç kat bulut... Güneş ışınlarının delip geçtiği buz dağları! Bazen gök gürlemesine benzeyen bir çatırdı ile bir çığ aşağı yuvarlanmakta, bu onun zirveden vadiye inişinin çatırtısıdır... Hava çok soğuktu, karların üzerine sanki kıvılcımlar serpilmiş gibiydi... Üzerimdeki kalın paltoyu ince bir redingotla değiştirdim. Aşağıya inerken, giderek hava kararıyordu, etrafımı bulutlar kuşatıyordu, sonunda yağmura yakalandım, şemsiyemi açtım ve böylece yeniden vadiye döndüm.*"[1]

Buz bloklarını sıyırarak, yarıklardan atlayarak, kimi kaya çatlaklarındaki çığlardan sakınmadan Alpleri geçen gözüpek oğlunu, gözönüne getirince gerçekten Mariya İvanovna dehşete düşmüştür. Gogol'e gelince; bu mağrur haşmetli karların karşısında, Rusya'nın o tekdüze karlarını hayal ediyordu. Tüm varlığıyla düzey çizgilerin yumuşak nostaljisini hissediyordu. Nefretle bırakıp kaçtığı vatan, uzaktan büyüleyici bir sevimliliğe bürünüyordu. Prokopoviç'e şöyle yazar: "*İsviçre hakkında sana ne söyleyeyim? Güzel manzaralar, hep manzara, manzara... Artık bunlardan midem bulanmaya başladı... Odundan kulübeleri ve gri gökyüzüyle bizim fakir, dümdüz peyzajlarımızı şimdi tekrar görsem, onlara hayran kalabilirim.*"[2]

Ama Gogol yine de öylesine sevdiği bu tekdüze doğa ile, piyesini iyi anlamayan az çok suçlu başkent insanları arasındaki farkı görebiliyordu. Russuz bir Rusya nasıl bir cennet olurdu! En azından içinde bazı Ruslar olmadan!... Ama buna karşın yine de, şimdi dostlarının eksikliğini duyuyordu... Oysa gezisinin başında, onları iyice unutmuştu. Bugün ise yabancıların arasında, onları içi burkularak hatırlıyordu: Puşkin, Jukovskiy, Prokopoviç, Pogodin gibi dostlarını... Bu sonuncusuna şöyle yazar:

---

[1] 6 Ekim -24 Eylül 1836 tarihli mektup.
27-15 Eylül 1836 tarihli mektup.

"Rusya'da kötü ağızlı bir güruh var ki, onları görmeye tahammül edemedim; şimdi bile onları düşündükçe yüzlerine tükürmek geliyor içimden... Oysa burada, karşımdakiler yabancı, etrafımdakiler yabancı ama, kalbimde yine Rusya... O tanıdığım çirkin Rusya değil, sadece güzel Rusya... Örneğin sen, birkaç yakınım ve yaradılıştan emin bir zevk ve asil bir ruha sahip küçük bir dost zümresi..."[1]

'*Güzel Rusya*' diye adlandırdığı şeye tabii ki annesi ve kız kardeşleri dahildi. Mariya İvanovna'dan düzenli gelmeyen mektuplar, her zamanki gibi şikayet ve sitemle doluydu. Maddi durumundan sızlanıyor ve oğluna çabuk dönmesi için yalvarıyordu. Oğlunun bu yabancı ülkede karşılaşacağı tehlikelerin başında, kadınlar geliyordu... En ön planda da İtalyan kadınları... Değişik inançları öylesine güçlüydü ki, Gogol sonunda *"İtalyanlar konusundaki ihtarlarınıza karşı, sizin, yakında benim otuz yaşına basacağıma dikkatinizi çekerim!."*[2] diye cevap verdi (aslında ancak yirmi yedisindeydi). Annesinin bir başka mektubuna da ayrıca sıkıldı: En büyük kız kardeşinin kocası Truşkovskiy'in ölümünü haber veriyordu bu mektup, üstelik kadıncağız hamileydi de. Böylesine önemli bir haber karşısında Gogol'de doğal olarak vaaz zevki ve üslubu yeniden uyandı. Yakınlarına doğru yol göstermek isteği, tüm kendiliğindenliği yok ediyordu. Üzüntüsünü konuşturacağı yerde, ahkam kesen büyük cümlelere bürünüyordu, hemen hemen on bir yıl önce babasının ölümünde kullandığı sözlerdi bunlar annesine:

"Mektubunuzda bildirdiğiniz üzücü habere şaşırdım. Çiçeği burnunda birinin ölümünü görmek daima acıdır, hele bu kişi yakınınız ise daha da acıdır. Ama buna dayanmalıyız ve tam bir Hıristiyan kalmak istiyorsak bu felakete aldırmamalıyız... Dünyada hiçbir şeyin sonsuz olmadığını hatırlamalıyız ve acı çekmezsek mutluluğun da kıymetini bilemeyiz, böylece mutluluğa kavuşamayız." diye yazacaktır.

Kendi özel dertlerinden nasıl hoşlanarak şikayet ettiğini unutarak, yalancı bir gururla mektubunu şöyle bitirecektir:

"Felaketlerimizden tek kelime söz etmeden, cesur ve sakin kalmalıyız. Daha birçok sevinçler yaşayacaksınız. Hıristiyan kelimesine layık olmak istiyorsanız eğer, siz de, kız kardeşim de, bundan kederlenmemelidir..."[3]

---

[1] 22-10 Eylül 1836 tarihli mektup.
[2] 21-9 Eylül 1836 tarihli mektup.
[3] 21 Eylül 1836 tarihli mektup.

Gogol'ün mektubunda ne Mariya'nin sağlığı endişesi, ne de üç yaşındaki yetim oğlunun geleceğini planlama hakkında bir işaret vardı![1] Ne hiçbir hararetli soru! Ne bir kardeşçe cesaret vericilik! İlerde bir çocuk dünyaya getirdiğini duyunca da, yine aynı kayıtsızlığı gösterecektir. Annesine şöyle yazar: *"Kız kardeşimin bir erkek çocuk doğurduğuna çok memnunum. Ama mülk işlerinizde sizin başarılı olamamanıza ne yazık!.."*[2]

Altı haftalık bebeğin ölümü de onu fazla üzmemişti. Bu rastlanan olaylar, Tanrı tarafından istenmediği için belki de faydalı olmuştur. Yüksek ruh taşıyan için her şey bir armağandı. Kendininkine değil, başkalarının felaketine daha kolay inanıyordu, ama, onun gözünde bu davranış fazlalığı, asla hiçbir şey için prensiplerinin değerini azaltmıyordu.

Ekim ayı gelince soğuk ve rutubet Gogol'ü Cenevre kentinden kaçırttı. Vevey'de sıcak bir aile pansiyonuna yerleşti, birkaç yıl önce, burayı ona Jukovskiy tavsiye etmişti. M.Blanşet adındaki ev sahibi, o mevsimde sayıları az olan müşterilerine bir baba şefkati gösteriyordu. Gogol, her ne kadar yabani yaradılışta olsa da, yine her gün öteki pansiyonerlerle ya da patronla, kelime dağarcığını zenginleştirmek bahanesiyle birkaç sözcük ediyordu. Fransızcayı okuyabiliyor, acil durumlarda derdini anlatabiliyordu ama, uzun bir sohbeti yürütecek güçte değildi. Gogol vaktini, dinlendirici bir monotonlukla geçiriyordu: Geç kalkıyor, odasında oyalanıyor, bol bol verilen yemekleri midesine dolduruyordu. Kimi zaman sanki karnında *"boynuzlu bir hayvan sürüsü"* hissediyor gibiydi.[3] Bacaklarının uyuşukluğunu gidermek için, kestane ağaçlarıyla çevrili bir yolda birkaç adım yürüyor, sonra da masmavi durgun bir göl kenarında bir sıraya oturuyordu. Ve içinden bir vatandaşı çıkacak umuduyla vapuru gözlüyordu. Ama sadece ağırbaşlı İsviçrelilerle, 'uzun bacaklı' kuru İngilizler iniyordu vapurdan. Gogol de hayal kırıklığına uğrayarak pansiyona dönüyor, esneyerek öğle yemeğini bekliyordu. Can sıkıntısından yeniden edebiyata döndü. Birdenbire içinden ilk fasıllarını eşyaları arasında getirdiği '***Ölü Canlar***' eserine devam etmek geldi. Jukovskiy'e:

---

[1] Gogol'ün en büyük kız kardeşi Mariya'nın, Truşkovskiy'den 1833 yılında Nikolay isimli bir çocuğu olmuştu.
[2] 14-2 Ocak 1837 tarihli mektup.
[3] 27-15 Eylül 1836 tarihli mektup.

"Baş taraflarını tümden elden geçirdim, planın tümünü derinleştirdim, şimdi bir gazete yazısını tekrar ele alır gibi sakin sakin üzerinde çalışıyorum. Bundan ötürü İsviçre şimdi bana daha sevimli geliyor! Grili, eflatunlu, mavili, pembeli dağları sanki değişmiş, daha hafiflemiş görüyorum. Eserimi eğer gerektiği gibi başarabilirsem muazzam ve orijinal bir yapıt çıkacak ortaya. Rusya'nın simgesi tümüyle içinde olarak... Benim önemli ilk eserim olacak bu! Beni unutulmadan kurtaracak! Her sabah kahvaltıya ilave olarak şiir gibi güzel eserime, üç sahife ekliyorum ve kendi kendime buna öyle gülüyorum ki, yalnızlık içindeki günümü yumuşatmaya yetiyor bu..."[1]

Ama şimdiden hava bozuyordu; iç sıkıcı bir sis uzakları görünmez kılıyor, oda da giderek soğuyordu. Ve kış yaklaştıkça, esrar dolu bir keyifsizlik Gogol'ün içini sarıyordu. Bir hekimin kontrolünden ve sorularından sonra, doktor onun hemoroidden dolayı ipokondri hastalığına tutulduğunu, hava değiştirmesi gerektiğini tavsiye etti. Bir zamanlar tanımadan göklere çıkardığı İtalya'ya gitmek isterdi o. Ama İtalya kolera salgını içindeydi ve karantina kordonu yolları kapatmıştı. Öte yandan birkaç haftadır haber almadığı Danilevskiy'den nihayet ses çıkmıştı. Paris'teydi ve arkadaşını oraya davet ediyordu. Gogol bunu deneyecekti.

[1] 12 Kasım-31 Ekim 1836 tarihli mektup.

II

PARİS

Gogol Paris'e gelince dosdoğru Marivaux sokağında oturan Danilevskiy'e gitti, "*affedilmez terkedici*"nin kollarına atıldı ve geçici olarak komşu olmayı kabul etti. Zaten az sonra da bir otele yerleşti. Ama odasında ancak bir şömine vardı, soba yoktu. Duvarlardan sızan rutubetli soğuğa fazla dayanamadı, yeniden başka bir yere taşındı. Bu kez Danilevskiy ile birlikte Vivienne sokağının köşesinde, Bourse meydanında no. 12'de mobilyalı küçük bir daire kiraladılar. Odalar sobalıydı, güneşe nazır açılan pencereler en ufak ışığı içeride zaptediyordu. Nihayet yeniden ısınan Gogol'ün uyuşukluğu gitti, kağıtlarını yaydı ve keyfi yerine geldi. Paris'e bu ilk dalış onu sersemletmişti.

12 Kasım 1836'da Jukovskiy'e: "*Paris sandığım kadar çirkin değilmiş ve benim için en harika olanı da birçok gezinti yerlerinin bulunması... Bütün gün yürümek isteyene, sadece Tuileries bahçesi ve Champs Elysée yetiyor.*" diye yazıyordu. Yine o tarihlere doğru annesine şöyle yazar: "*Dün ikinci kez Luvr müzesini gezdim ve oradan ayrılamadım. Dünyanın en güzel tabloları orada ve bir arada... Geçen hafta şu meşhur Jardin des Plantes'a gittim, yeryüzünün tüm nadir bitkileri orada... Filler, develer, deve kuşları ve maymunlar sanki evlerinde gibi dolaşıyorlar... Dünyada bu tip kuruluşların ilki... Paris bugünlerde müzikçiler, şarkıcılar, ressamlar ve her çeşit sanatçılarla dolu... Bütün sokaklar havagazı ile aydınlatılıyor. İçlerinden çoğunu, tepeden ışık alan cam tavanlı galeriler teşkil ediyor, yerler mermer, üzerinde dans edebilirsiniz...*"

Tam o sıralarda Concorde meydanına dikilen Louxor dikilitaş anıtına da hayran olur. Gogol Versailles'a gider, şatoyu, parkı gezer, çapraz fışkıran su gösterisini seyreder. Ama yine de onu en çok eğlendiren, Paris sokakları-

nın hareketliliğidir. Mahallelerde dolaşarak gelen geçene gözucuyla bakmaktan, sergilerdeki öteberiyi denetlemekten, hırsızlama bir kadın gülümsemesini yakalamaktan, mağazadaki satıcı kadınların zarif hareketlerini seyretmekten, kitapçıların önünde ilhama dalmaktan, "*vitrini kaplayan kocaman silindir makinesinin çikolata yoğurmasını*" seyretmekten ya da midyelerin, mantarlı hindi yemeklerinin karşısında ağzı sulanıp yutkunmaktan kendini alamaz. Yürüyüşünü, kentin göbeğinde, gövdeleri altı katlı binalar kadar yüksek ağaçlı bulvarlara dek sürdürür, gerçek yüzleri zamanlara yansımayan bu yabancılar güruhunun, asfalt kaldırımlar üzerinde 'arslan' paylarını alabilmek için nasıl itişip kakıştıklarını seyreder.[1] Fransız dilinin telaşlı ahengi, göğün solgun yüzü, parıldayan koşum atlarının gidip gelişi ve nallarının sesi, bademli krema ve sıcak kestane kebabının kokusu, her yerdeki asabi neşe havası, bir bakışın haddini bilmezliği, bir cevabın çabukluğu, tuhaf bir atmosfer yaratıyordu ve tüm bunlar Gogol'e zevkle öfke karışımı bir duygu veriyordu. Bu çabukluk, bu parıltılı hafiflik dünyasında, Gogol kendini her yerden fazla ağır hissediyordu.

Sokaklarda sürttükten sonra "*duvarları cam fresklerle süslü*" büyük bir kahveye çöküyor, yumuşak bir kanepeye ilişerek bardak çanak gürültüsü ve konuşma şamataları arasında hayale dalıyordu. Kremalı İngiliz kahvesi ve Tortoni usulü dondurmalar en sevdiği şeylerdi, ama bunlar iştahını bastıramıyordu. Fransız mutfağına kapılıp iyi bir yemek yeme arzusuna pek nadir karşı gelebiliyordu. Lokantalara "*mabet*" garsonlara "*papaz*" adını takınıştı; ve "*burada kurban edilenlerin nefis kokusu*" içinde, keyifle kendine bir şeyler ısmarlıyordu. Ama ne yazık ki çoğu kez aşırı yemekler midesini bozuyordu, her zamanki alelade mide ağrılarını kafasında büyültüyor, dramatik ölçülere sokuyordu. Onları Danilevskiy'e öylesine ince ayrıntılarla tasvir ediyordu ki, bıkkınlık duyan bu beriki, ona sırt çevirmişti. Gogol buna sinirlenip; "hint hapları" tavsiye eden Marjolin adında bir doktora başvurmuştu. Ama Gogol kendini biraz iyi hisseder etmez arkadaşıyla birlikte tekrar lokantalara koşuyordu.

Yemekten sonra bir saatten fazla bilardo oynuyorlar, ya da tiyatroya gidiyorlardı. İtalyan operasında Gogol Grisi'yi, Lablache'ı, Tamburini ve Rubini'yi seyretti. Fransız Tiyatrosunda '*Tartuffe*', '*le malade imaginaire*' ve daha üç piyesi, üstün oyunculuk içerisinde izleyip alkışladı. Ligier, '*Talma'nın Halefi*' eşsiz bir yetenekte gözüktü

[1] Nikolay Gogol'ün Paris'in üzerindeki etkilerini anlattığı ***Roma*** isimli otobiyografik hikayesine bakınız.

Gogol'e. Matmazel Mars'a gelince, altmış yaşına rağmen saf genç kız rolünü hâlâ başarıyla oynuyordu. Gogol, Prokopoviç'e şöyle anlatır: "*İlk yaklaşışta o biraz gülünç geldi bana, ama sonraki perdelerde genç kız artık kadın olunca, onun bu yaşlılığını bağışlıyordum. Sesi hâlâ ahenkli idi, gözünüzü kapayınca gerçekten de siz on sekiz yaşında bir bakire karşısındaydınız. Onda her şey sade ve canlı, tam anlamıyla doğal, patetik anlarda sözcükler sanki ruhundan kopuyor. Garip gözüken hiçbir şey yok; ne yanlış ne de yapmacıklı bir şey. Bizim Rus tiyatrosunun bir Matmazel Mars'a çok ihtiyacı olabilir.*"[1]

Buna karşılık Porte Saint Martin'de oynayan Matmazel George, Gogol'e göre "*tekdüze ve itibarı*" idi. Baleler çok doyurucuydu. Sahne, koyu dekorlar, kostümler hepsi örnek düzeydeydi. "*Bir peri masalı zenginliğindeydi; sahnede altın, saten ve kadife bolluğu... Tüm dansözler, figüranlar dahil, bizim en büyük dansözlerimizin erişemediği bir giyimdeydiler... La Taglioni nefes kesiciydi. Hiç kimse onun kadar hafif olamamıştır!*"[2] diyecektir Gogol.

Gene de bu parlak, tutarsız yaşam, sonunda Gogol'de bir güvensizlik uyandırdı. Görünüşler hoş, zarif olsa da, cephenin arkası bomboş diye düşünüyordu. Fransızlarda ruh eksikliği olduğunu ya da daha çok bir yığın yüzeysel uğraşılar uğruna ruhlarını işlemeyi ihmal ettiklerini, bunların içinde en budalacası ve zararlısının, politika olduğunu düşünüyordu. Otokrat bir ülke insanı, nizam ve Çar aşkıyla yetişmiş bir kişi olarak, burada devlet işlerinin uzmanlara bırakılacağı yerde, halk meydanlarında tartışılmasına üzülüyordu. 1830 ihtilalinin yankıları Paris'te çoğu insanı hâlâ kışkırtıyordu. Kral Louis-Philippe'e karşı birçok suikastlar olmuştu. Bir yıl önce Fieschi, 1836 Haziranında Alibaud, Aralık ayında Meunier... en sonunda da prens Louis-Napoléon Bonaparte, Strazburg garnizonunu ayaklandırmayı boş yere denemişti. Bir evet, ya da hayır sözüyle, bakanlar değiştiriliyordu. İşte, M. Molé, M. Thiers'in yerini almıştı. Ama yazın M. Molé'un yerine kim geçecekti? Zafer Takı'nın (l'Arc de Triomphe) açılışında, söylediklerine göre insanlar: "*yaşasın İmparator!*" diye bağırmışlardı. Bütün bunlar sağlıklı ve dengeli bir milletin işi değildi. Gogol Fransızlarla asla tanışma yoluna gitmeden, hislerinin kararsızlığından ötürü onları toptan suçluyordu. Monarşi rejiminde olmalarına karşın, cumhuriyet kokusu her yerden sızmaktaydı. Devlet yönetimi şeklinde herkes kendine göre

[1] 25 Ocak 1837 tarihli mektup.
[2] 25 Ocak 1837 tarihli mektup.

fikir yürütüyordu. Gazeteler aralarında dalaşıyorlardı. Böylesine geveze ve gözükara bir güruh nasıl yönetilir?

Gogol Prokopoviç'e şöyle yazar: "*Burada her şey politika... Her sokak başında bir gazeteci kulübesi... Çizmelerinizi sokakta boyatmak için dursanız elinize hemen bir gazete tutuşturuyorlar. Rahat edecek bir yere giriyorsunuz ve orada da yine bir gazete! Burada herkes kendi işiyle uğraşmaktan çok, İspanya meseleleriyle ilgileniyor.*"[1]

Gogol bu yargısını ***Roma*** adlı otobiyografik bir hikayesinde inceleyecektir. Hikayenin kahramanı Paris'e tahsil için gelen genç bir İtalyandır. Çok geçmeden Fransa'nın "*çok laf edilen, az iş görülen*" bir ülke olduğunu görecektir...

Gogol hikayesinde: "*Fransızların tümü ihtiraslı! Kafalarıyla çalışıyorlar bence! Günleri, sonu gelmeyen gazete okumakla geçiyor ve kendileri için pratik hayata bir saat bile ayırmıyorlar! Ne haklarını, ne görevlerini, ne ait oldukları sosyal sınıfı iyice anlamadan, karşısındaki düşmanı henüz tanımadan, ne de istediği şeyi tam bilemeden onlara saldırıyorlar... İşte böylece 'politika' sözcüğünden bizim İtalyan nefret ediyor. O, her yerde, günlük alışverişinde olduğu kadar, kafa işlerinde de, çırpınışlı çabalarını, ne bahasına olursa olsun yenilik arayışı olarak görüyordu ancak.*"

Bu sonsuz gözboyama isteği, İtalyan öğrencisine bir başka deyişle Gogol'e, "*şimdiye kadar gölgede kalmış olayları değerlendirmek ve genel ahengi bozmak*" bahasına da olsa, onlara itibar etmeye meraklı Fransız bilginlerini, kuşku duyulmayan, acayip canavarca ayrıcalı durumların incelenmesine pek tutkulu Fransız romancılarını incelemeye yönlendirmişti. Zira o yıl Victor Hugo '***Notre Dame de Paris***' eserini yayınlıyor, Alfred de Vigny '***Stello***'yı, Lamartine '***Jocelyn***'i, Théophile Gautier '***Grotesk***'i, Balzac '***Vadideki Zambak***' eserini bastırıyordu. Bir yıl öncesi ise '***Alacakaranlık Şarkıları***', '***Kölelik ve yüce askerler***", '***Matmazel Maupin***', '***Goriot Baba***' gibi eserlerle damgalanmıştı. Başkentin edebiyat hareketlerine iyice kapalı Gogol, adları kulaklarına çalınan bu yazarlarla tanışmayı asla düşünmemişti. Fransaya, Fransızlar arasına karışıp kaybolmaya değil, kendini onların arasında daha Rus hissetmek için gelmişti. Bu değişken milletin ortasında bir yabancı, bir turist olmayı istiyordu. Onları yargılamak için yanlarına yaklaşmak gerekmiyordu; tersine, karakterlerinin başlıca

[1] 25 Ocak 1837 tarihli mektup.

hatları, onlar uzaktan gözlenerek yakalanabilirdi. Kaldı ki gerçek bir yazara, eğer içgüdüye sahipse, deneyden başka bir şey gerekmezdi... Cehaletin gücü içerisinde Gogol, İtalyan öğrencisinin ağzından Paris'in hafifmeşrepliğini şöyle suçluyordu:

"Onun parlak sözlerine, soylu atılımlarına, kahramanca fırlayışlarına karşın, tümü de gelişmemiş bir milletin kendi kendine meydana getirdiği hafif bir vodvildir ancak... Bu millet içinde hiçbir ciddi fikri, hiçbir ulu düşünceyi barındırmıyor. Her yerde düşüncenin iması var, ama düşüncenin kendisi yok! Tutkunun kendisi değil yarı tutku var! Hiçbir şey tamamlanmamış, ancak tarif edilmiş, aceleci bir el ile taslağı çizilmiş! Bu millet genel görünüşü içinde bir ustanın tablosu değil de ancak tablonun kenarındaki parıltılı süsleme..."

Batı uygarlığının seyircisi Gogol, Fransızlarla tanışmaktan çok, Paris'te rastladığı küçük bir Rus gurubuyla dostluk etmeye daha eğilimliydi. İsviçre'den gelen Sveçin, Smirnov ve Balabin'ler, tarihçinin oğlu Andrey Karamzin, Sobolevskiy gibi kimselerle dostluk, Gogol'ün boş zamanlarını doldurmaya yetiyordu. Çoğu zaman çay saatlerinde Mont-Blanc sokağı 21 numarada oturan Aleksandra Osipovna Smirnov'lara gidiyor, piyano dinliyor ya da başkentin monden politika havadisleri üzerinde fikir yürütüyordu. Dönüşte kendisi de Paris'teki gezintilerini, gece yemeklerini, gece eğlencelerini, tiyatro gişesi önündeki kuyruğu, bilet satın alışını, kendinden önce gelen birinin biletini alıp yardım edişini bir bir anlatıyordu. Kimi zaman da, hayale kapılıp hiç ayak basmadığı yerleri gezdiğini anlatıyordu. Böylece, Aleksandra Osipovna Smirnov'un karşısına geçip İspanya'ya Portekiz'e gittiğini söylüyordu. Bu beriki de ona *"İspanya'ya gitmiş olamayacağını, zira o memleketin karışıklıklar içinde olduğunu, her sokak başında dövüşüldüğünü, gelenlerin orada nelerle karşılaştıklarını anlattıklarını"* söylüyor, sözlerini yalanlıyordu. Gogol ise ona: *"Her şeyi anlatıp halkın dikkatini üzerinize çekmek neye yarar? İnsanların sizi daha ilk görüşte, bildikleri bilmedikleri şeyleri, hatta ruhlarının derinliklerini sergilemesine alışmışsınız siz!"* diye soğukça cevap veriyordu.

Gogol, bu güçlü direnişine rağmen, Aleksandra Osipovna Smirnov'u, Pireneler dışındaki gezisine asla inandıramadı. Kadın, onun yalana hazır olduğunu ve bundan Gogol'ün rahatsız olmadığını biliyordu. Bu o günlerinin, atıp tutmanın, içine fazla kapanık bir ruhun gerçeklere karşı bir savunması diye düşünüyordu. Gogol'ün yazarlığına hayrandı. Onun derin bir psikolojik nüfuza sahip olduğunu fark edi-

yordu, giderek ona teslim oluyor, tüm öğütlerini severek dinliyordu. Onun böylesine çirkin ve mariz olması bile kadına emniyet veriyordu. Saraydaki başarılarından bıkmış, budala ve geveze biriyle sevmeden evlenip düş kırıklığına uğramıştı; otuz yaşını bitirmek üzereydi; gençliğin boş zevklerine veda ederek yaşamın anlamı üzerinde kendine sorular sormaktaydı. Bu keder peçesinin altından, zaman zaman onun o doğal neşesi sızıyor, yakın çevresini büyülüyordu. Puşkin ve Jukovskiy'in göklere çıkardığı cennetin küçük şeytanı'nı yeniden karşısına çıkarıyordu.

11 Şubat 1834'de genç Andrey Karamzin annesine şöyle yazıyordu: "*Üç gün önce Smirnov'larda Prenses Trubetskoy, Sologub ve Gogol ile akşam yemeğindeydim. Gogol Fransızcasını ilerletmiş, bu dili tiyatroya gidebilecek, sonra da gördükleri üzerinde pek güzel tartışabilecek kadar konuşuyor. Ama Smirnov'larda özellikle tartışmak zor, çünkü Bayan Smirnov'un kocası Nikolay Mihayloviç hemen sözünüzü kesiyor, herkese itiraz ediyor ve boyuna budalaca konuşuyor...*"

Gogol yabancı dilini ilerletmek için, çoğu zaman latin mahallesinde bir tavan arasında oturan Noël adında genç bir Fransıza giderdi. Orada gerçekten de Fransızcasını ilerletiyordu ama yine de her zaman aklındaki İtalya gezisi içini kurcalıyor, ve ne olur ne olmaz diye İtalyancayı da öğreniyordu. Gene de bu gezi için acelesi yoktu. Bourse meydanının köşesindeki sıcacık küçük odasında, '***Ölü Canlar***' eseri üzerinde mutlu bir şekilde çalışıyordu.

Elinde kalem, artık sokağın gürültü patırtısını işitmiyordu; Paris, kahveleri, tiyatroları, mağazaları, şaşkın insanlarla kaynaşan kaldırımları, araba tıkanıklıkları, hava gazı lambaları ve yağmurları artık uzaklardaydı... Dünyasında bir tek Fransız yoktu. Sadece Ruslar ve ortalarında da '***Ölü Canlar***'ı ve onun kurnaz haraççısı Çiçikov...

Gogol Jukovskiy'e şöyle yazıyordu: "*Tanrı burada koruyucu meleğini üzerime açtı, güneş gören, sobalı sıcacık bir daire ihsan ederek mucize yarattı. Oraya kuruldum, keyfim yeniden yerine geldi. '**Ölü Canlar**' eserimi 'Vevey'dekinden daha şevk ve cesaretle yazıyorum. Kendimi iyice Rusya'da sanıyorum. Gözümün önündekiler hep bizden: toprak sahiplerimiz, memurlarımız, subaylarımız, mujiklerimiz, izbelerimiz, tek kelimeyle baştanbaşa bizim ortodoks Ruslarımız... Hatta '**Ölü Canlar**' eserimi Paris'te yazdığımı düşününce güleceğim geliyor! Yapıtım büyük, devasa ve pek çabuk bitmeyecek. Toplumun yeni sınıfları, daha birçok kişi, bana karşı yine direnecek! Ama ne yapabilirim?*

Vatandaşlarımla darılmak benim kaderim... Ya sabır! Görünmeyen biri, Tanrısal bir âsanın ucuyla karşımda harfler kazıyor. Adımın bu eserden sonra, benden daha değerli olacağını biliyorum, belki de bu aynı vatandaşlarımın gelecek kuşağı, bu kez gözleri yaşlı, benim gölgemle barışık olacaklar..."

Ve âdeti üzere dostlarına yazdığı mektubunun haşiyesinde, yapıtını zenginleştirecek fikirler soruyordu:

*"'**Ölü Canlar**' eserinin satışından önce, gözümden kaçan bazı durumları göremez misiniz? Bu çok hoşuma gidecek. Hayaliniz gerçekten güçlüdür, bunları çok iyi tasarlayabilirsiniz... Bundan Puşkin'e söz edin, belki o da bir şeyler bulur. Ben konuyu her taraftan toplamak, sonuna kadar tüketmek istiyorum. Önceden aklıma gelmeyen pek çok malzeme var elimde. Gene de siz bana birçok malzeme bulabilirsiniz... herkesi, her şeyi kendinize göre görün... Ne olur **'Ölü Canlar'** konusunun içeriğinden kimseye söz etmeyin. Başlığını söyleyebilirsiniz ama, içinde nelerden bahsedildiğini sadece üç kişi bilmelidir: siz, Puşkin ve Pletnev.*"[1]

Gogol yeni eserinin olağanüstü değerine ne denli inanıyorsa, eski yapıtlarının övgüsünü işitmekten de o denli sinirleniyordu. Prokopoviç Rusya'da ***Müfettiş*** oyununun başarıyla sürdüğünü ona yazmak talihsizliğinde bulunmuştu. Gogol ona 25 Ocak 1837'de şu kızgın mektupla cevap verdi:

*"Kuzum söyleyin bana, neden hepiniz **Müfettiş**'ten söz ediyorsunuz? Mektubunda, tıpkı Danilevskiy'nin dün Paşçenko'dan aldığı mektuptaki gibi, **Müfettiş**'in her hafta oynadığı tiyatronun tıklım tıklım dolu olduğu vb. söyleniyor diyor... Bu yapmacıklı şeylerin anlamı ne? Bunlarla ne demek istediğinizi hiç mi hiç anlamıyorum. Birincisi Müfettiş beş para etmez benim için; İkincisi, tüm bunları gereksiz sayıyorum... O karalamalarımı hatırlamaktan korku duyuyorum... Onlar gözlerimin önünde birer korkunç suçlayıcı gibi sıralanıyor Unutmak, uzun bir unutma devresi istiyor gönlüm. Şayet **Müfettiş**'in tüm nüshalarını güveler yeseydi, keza **Arabeskler**, **Çiftlik Geceleri** gibi tüm manasız yazılarımı da beraber yeseydi, kimse artık benden söz etmeseydi ve de uzun zaman hiçbir yazım basılmasaydı, bu talihe şükredecektim. Gerçek şair ancak ölümünden sonraki ününe inanır... (Ne yazık! bu-*

[1] 12 Kasım-31 Ekim 1836 tarihli mektup.

nun için şimdiye dek hiçbir şey yapmadım). Yaşarken kazandığım üne gelince, bir kapik bile etmez."

Mükemmele doğru bu yükselme isteğini, Gogol ancak sürgündeki Polonyalı Adam Mikyeviç ve Bogdan Zaleskiy gibi ozanlarda buluyordu. Gerçekten, korkunç nasyonalist, Polonya'daki Rus egemenliğine düşman, yaradılıştan devrimci Mikyeviç'in politik görüşleri, Gogol'ün ihtiyatlı tutuculuğunu yaralayabilirdi. Ama bu adamın öylesine yüksek fikirleri vardı ki, tavırlarına hürmet etmek, onun fikirlerine uymayı gerektirmezdi. Ayrıca o, etrafındakileri mecbur ettiği ateşli mistisizme sahipti. Ona bakarak Gogol, katoliklikle de ilgilenmeye başlamıştı. Yeniden Roma'yı düşünüyordu. Sadece Roma'yı değil, Vatikan'ı da hayal ediyordu. Gitmek mi, kalmak mı? Tam karnaval mevsimiydi. Maskeler, serpantinler, konfetiler, saz geçitleri, halk baloları, kandiller, şarkılar... Tüm kent yerinde oturmuyor, hareket içindeydi... Birden korkunç bir haber geldi Rusya'dan, Puşkin, nöbetçi şövalye Georges d'Anthès tarafından düelloda öldürülmüştü. Ölüm tarihi 29 Ocak 1837 idi.

Bu şokla şaşıran Gogol'ün sanki dünya başına yıkılmış, kendi de altında kalmıştı... Etrafındaki gözü yaşlı dostları Puşkin'in aşk entrikalarından, anonim mektuplardan, aristokrat komplolardan söz ediyorlardı. Karısının namusunu temizlemek için dövüş meydanına gittiği söyleniyordu... Karşılıklı dövüşte bir kurşunla, ne yazık Rusya'nın en soylu harikasının yaşamı son buluyordu! Tanrı nasıl bu trajik ölüme, bu zıpçıktı Fransıza izin veriyordu? Bir milletin baştanbaşa taptığı bir insan, bir İmparator ordu koruyucusunun, bir yabancının eliyle yok edilmesi adalet miydi?

Tüm bu açıklamalara Gogol tarafsızdı. Dostu neden ve nasıl yok olmuştu, bu onu fazla ilgilenmiyordu. O asıl şu sonuca dayanamıyordu: Puşkin'siz bir dünya ve Puşkin'siz Gogol! Danilevskiy'e: "*Bilirsin annemi ne çok severim, ama kaybetseydim şimdikinden fazla üzülmeyecektim.*"[1] der. Genç Andrey Karamzin, ailesine şöyle yazacaktır: "*Smirnov'larda Gogol'e yemekte rastladım. Puşkin'in ölümünün bu adam üzerindeki etkisini görmek çok dokunaklı ve acı! O hiç eskisi gibi değil! Yazmakta olduğu yazılarını yüzüstü bırakmış, kendisi için artık anlamsız olan Sen-Petersburg dönüşünün korkunç hayalini yaşamakta.*"

---

[1] Şenrok, ***Belgeler***, III. Cilt.

Gerçekten de Gogol Sen-Petersburg'u giderek fazla düşünmez oldu. Acısını unutmak için aklına bir başka gezi takılmıştı şimdi... Mart ayının başında Roma'ya hareket etti. Paskalya yortusunda orada olmak sabit fikir halindeydi onda. Cenova ve Floransa'da kısa bir süre kaldıktan sonra, Pape köyüne yetişebilmek ve tam zamanında orada olmak için, Roma'dan ayrıldı. Âyinin haşmeti, soluğunu kesmişti onun. "*Papa altmış yaşında*" diye yazıyordu annesine. "*Kiliseye harika tavanlı bir tahterevalli ile getirildi. Papanın başı döndüğü için, taşıyıcılar birkaç kez durmak zorunda kaldılar...*"[1] Gogol Puşkin'in ölümünden duyduğu acıdan tek kelime söz etmiyordu, ama edebiyat işlerinden fazla uzak olan annesine söylemediği şeyleri, aynı günde Pletnev'e yazdığı bir mektubunda şöyle anlatıyordu:

"*Rusya'dan, bundan daha kötü bir haber alamazdım. Onun ölümüyle tüm yaşama sevincimi yitirdim... Çünkü onu fikrini almadan hiçbir şey yapamıyordum! Onu yanımda hayal etmeden, bir satır bile yazamıyordum! O ne diyecekti? Neye dikkat edecekti? Neye gülecekti? Neyi beğenecekti? İstediklerim bunlardı, beni yazı yazmaya teşvik eden bunlardı... Bilinmedik bir ilâhi şehvet ruhumu sarsıyordu! Tanrım, onun ilhamıyla başladığım elimdeki bu eserimi, onun eserini sürdürecek gücü kendimde nasıl bulacağım? Kaç kez yeniden kalemi ele almayı denedim ama, kalem elimden düştü. Anlatılmaz bir keder!*"[2]

İki gün sonra da Pogodin'e şöyle yazıyordu:

"*Geçirdiğimiz bu kaybın sonsuzluğundan sana hiçbir söz etmeyeceğim. Ama benim kaybım herkesinkinden korkunç. Sen Rusya bakımından, yazarlık bakımından söz ederken, ben kendi acımın yüzde birini bile ifade edemiyorum... Yaşamımın kendisi, en üstün sevincim yitti onunla birlikte! Tek mutlu dakikalarım, yaratma anlarımdı... Zira yaratırken, gözümün önünde sadece Puşkin vardı! Hakkımda tüm söylenenlere ilgisizdim! Toplum denen bu hakir gurubun, yüzüne tükürüyordum! Sadece Puşkin'in vazgeçilmez sözcükleri önemliydi benim için... ona danışmadan hiçbir şeyi ele alamıyor, hiçbir şeyi yazamıyordum! Yaptıklarımın içinde en iyilerini, baştan başa ona borçluyum! Elimdeki işim onun eseridir... Bana bu eseri yazmam için yemin ettirmişti; Tek satırını bile onu yanı başımda görmeden yazamamıştım! Onu memnun edeceğimi düşünerek seviniyordum, onun seveceği şeyle-*

[1] 28-16 Mart 1837 tarihli mektup.
[2] 28-16 Mart 1837 tarihli mektup.

ri bulmaya çalışıyordum, bu düşünce benim için biricik ve en büyük ödüldü... Artık bundan vazgeçmem gerekiyor... Şimdi eserimin de, yaşamımın da anlamı ne? Beni aranıza davet ediyorsun. Orada ne yapacağım? Ozanların kendi ülkelerinde sonu gelmeyen şanssızlıkları sürsün diye mi geleceğim? Yol yöntem bilmeyen aydınlar koleksiyonlarınızı az mı gördüm? Asil olanından, özel olanına kadar, bir divan üyesinin ne demek olduğunu bilmez miyim? Bana tümünün, en soğuklarının bile bu kayıptan üzüldüklerini yazıyorsun. Ama bu aynı kişiler, onun sağlığında ne yapmışlar ki? Puşkin'in yeteneğine hükümdarın kendisi bile değer verirken (bu yüzden adı şükranla anılsın) sağlığında ona ne yapmışlar ki? Onun geçirdiği o acı dakikalara ben şahit olmadım mı? O bizim hakimlerimizi, ilim ve edebiyat koruyucularımızı, o akıllı entelektüellerimizi, şerefli aristokratlarımızı düşündükçe, yüreğim daralıyor!.. Beni böylesine isteğime ters kararlar almama zorlayan nedenlerin çoğu zorunluydu. Aradaki dağların beni dostlarımdan ayırmasına üzülmüyor muyum sanıyorsun? Bizim sonsuz Rus topraklarımızı sevmediğime mi inanıyorsun?..

İşte bir yıla yakın yabancı topraklarda, güzel bir gök altında, insan ve sanat yapıtlarının zenginlikleri içinde yaşıyorum. Ama gene de herhangi birini şaşırtan nitelikteki bu şeyleri, bir kez olsun yazıp çizebildim mi?... Bu yabancı dünyaya, kalemim tek bir satır bile ayıramadı... Bizden olan dünyaya ben, koparılmaz zincirlerle bağlanıp perçinleşmişim... Davet edici berraklığı ile insana kucak açan bu gökyüzünü, bizim o bacasız kulübelere, çıplak alanlarımıza, o yoksul, o donuk dünyamıza değişmem... Tüm bu duygular içindeyken, benim, vatanımı sevmediğimi söyleyebilir misiniz? Ama yine de oraya dönmeye gelince hayır... Ben, budala bir zümreye, kişilerin kendini beğenmişliğine, soğuk davranışlarına, dahası bana ziyan vermelerine dayanamam... Hayır, gerçekten buna dayanamam... Yabancı bir ülkede yaşayıp sıkıntı çekmeye, dilenmeye, gerekirse avuç açıp dilenmeye bile razıyım, ama kendi ülkemde yaşamaya asla... Sen benim çektiğim acıları tam anlayamazsın dostum... Seni koruyan bir limandasın sen... Olgunsun, alçaltılmalara aldırmaz, güler geçersin... Oysa ben korumasızım, dalgalar içinde silkelenmekteyim... ancak içimde duyduğum tanrısal bir güçle, attığım gurur çabamla ayakta durabiliyorum."[1]

[1] 30-18 Mart 1837 tarihli mektup.

Gogol aynı gün Prokopoviç'e de şöyle yazıyordu:

"Artık yücelerin yücesi o insan yaşamıyor. Bundan böyle hayatım baştanbaşa zehir oldu... Tanrı aşkına bana mektup yaz... Rusya'daki tüm sevdiğim şeylerin henüz yok olmadığını hatırlat... Çünkü daha şimdiden onu, tüm sevdiklerimi içine alıp acımasızca yutan bir mezar gibi görüyorum... Bu yitirilen şeylerin benim için ne denli önemli olduğunu bilmelisin... duymalısın..."

Gogol'ün bu tür yazıları, yalvarışları, yer yer gerçekten edebiyattı... O, bu acılar içinde sızlanırken, ölümüne yandığı büyük Puşkin'e, sahifelerce beğenisini sunarken, kendi ölümünü, bir başka büyük yazarın ölümünü ortaya seriyordu... Böylece bir yandan mektuplaşırken, öte yandan da, dikkatli bir gelecek kuşağa hitap etmiş oluyordu... Acısı hiç de yapmacık değildi; her zamanki umutsuzluğu ile birlikte, komedi oynama tutkusu, kendiliğindenlik ve tumturaklılık da vardı bu yazılarında... Elinde kalem, cümlelerin cezbedişine, sarhoşluğuna bırakıveriyordu kendini... İçtenlikli olduğu kadar sahte şeyler de söyleyebiliyordu... Gogol'ün Puşkin'in ölümüne duyduğu acı, sadece arkadaş ya da bir dost ölümünün acısı değildi... Bu acı, yeri doldurulmayan bir şairin, bir eleştiricinin yok oluşundan doğan bir acıydı. Oysa Puşkin ve Gogol, yaş, yetişiş, edebiyat, karakter ve yaşayış bakımından birbirinden farklı insanlardı...

Gogol, gezi süresince Jukovskiy'e içini dökerken Puşkin'e tek satır bile yazmamıştı... Gogol için Puşkin, olağanüstü bir yaratıktı, dehanın ta kendisi idi... Gogol'ün sanatçı bilincinin bir somut örneği idi... Kuşkulu anlarında güvene kavuşmak için, hep bu ünlü büyüğüne başvururdu o. Puşkin'e bu başvuruş sadece konu ve öğüt bakımından değildi, mesleği için bu kendinden üstün varlıktan teşvik beklerdi. Gogol için Puşkin, baştanbaşa bir ölçüydü, bir doğru görebilmekti, ahenkti, huzurdu, mükemmeliyetti... Bir başka üstünlüğü ise, onun berrak ve dengeli sanatıydı... Bu nitelik, Gogol'ün garip endişeli sanatına ters düşmekle beraber, Puşkin Gogol'e kendi görüşünü empoze edememişti, sadece olunması gereken şeyler üzerine yönlendirmişti, yazılarını eleştirse bile, ifadelerinde Gogol'ü özgür bırakırdı, kendi kendisini yükseltmek için yardım ederdi ona. İşte böylece hep birisine omuz vermeye alışık Gogol, bu ölüm ile birdenbire boşlukta buldu kendini, paniğe düştü... Acaba o, bu ölüm olayından sonra yine yazı yazabilecek miydi? Önceleri yazarlık hevesini yitirmişti; sanki tüm okuyucuları ondan uzaklaşmışlardı, ama bu karamsarlık çok şükür fazla sürmedi.

Bir sanat yapıtı, entelektüel ihtimamdan başka, güçlü titizlikler de gerektirir. İşte Gogol'daki bu yaratma ihtiyacı, bir yaralı hayvanın yaşama içgüdüsü kadar güçlüydü. '***Ölü Canlar***' eserinin yazılması, Puşkin'e değil, Gogol'ün kendisine ihtiyaç gösteriyordu. Kafası patlayacak kadar doluydu; içinde hissettiklerini daha fazla taşıyamazdı; böylece hummalı bir şekilde tekrar yazılarına döndü ve Jukovskiy'e şöyle yazıyordu:

"*Başlamış olduğum o büyük esere devam etmeliyim... Puşkin'e karşı yemin etmiştim, zaten fikir de ona aitti. Bu eser benim için kutsal bir vasiyettir... Bundan sonra, yaşamımın her dakikası benim için çok değerli! Zira fazla uzun yaşayacağımı sanmıyorum...*"[1]

Daha sonra yine Jukovskiy'e:

"*Hey Puşkin! Sen bana ne güzel rüyalar yaşattın! Ama bu uykudan uyanış öylesine berrak ki! Bundan sonraki Sen-Petersburg yaşamım nasıl olacak bilemem... Ama gene de acımı unutmak, insanları unutmak istiyorum. Güzelliklerin parıltısıyla sarhoş olmak istiyorum... İşte Tanrının güçlü eli, beni İtalya'nın görkemli kubbesi altına yolladı... Bundan böyle artık İtalya her şeyim benim...*"[2]

Böylece Puşkin adı, Gogol için ayrıcalıklı bir önem taşıyacaktır; şiir dolu bir temadır o, ince bir şekilde Puşkin'den özür dilemedir... Yeni yapıtının başına geçmesi gereken bir addır o.

[1] 18-6 Nisan 1837 tarihli mektup.
[2] 30-18 Ekim 1837 tarihli mektup.

III

ROMA

Cenova'ya kadar denizden, Roma'ya da karadan seyahat, Gogol' ün sağlığında hiçbir düzelme göstermedi. Yerleşir yerleşmez, Prokopoviç'e şöyle yazıyordu:

"*Şahsımın en soylu yerinde, midemde, bir biçimsizlik var. Hiçbir şeyi öğütemiyor bu hayvan!.. Öylesine kabızım ki, bazen ne yapacağımı bilemiyorum... Bunların tümü, Paris'in o kötü havasının etkisinden kaynaklandı. Kış mevsimi fena geçmedi ama, iklimi Sen-Petersburg' dan pek farklı değildi...*"[1]

Gogol, Roma'ya cebinde iki yüz frankla gelmişti; durumu onu masraflarını denetlemeye zorluyordu. Isidora sokağında, 17 numarada, tablo ve beyaz heykellerle süslü bir oda kiraladı. Sabahları dört kuruşluk bir fincan çikolatalı süt içiyor, akşamları da altı kuruşluk bolca bir yemek yiyordu, lüks olarak da ağızda eriyen kaymaklı bir dondurma ziyafeti çekiyordu kendine... Ve "*bu dondurma Tortoni dondurmalarının yanında beş para etmez...*" diyordu... Bu acayip beslenmeyle gene de mide ve bağırsaklarını azdırmadı ve bu iyileşmesini İtalya'nın mucize yaratan iklimine bağlıyordu. Bir zamanlar düşlediği bu ülkenin manzara ve insanlarını yakından tanımak onu düş kırıklığına uğratabilirdi ama, hiç de öyle olmadı. Çünkü gerçek umduğundan da üstün çıkmıştı. Gerçekten henüz Roma'yı yakından tanımadığı zamanlar, dizeler bile düzmüştü ona... Şimdi de mektuplarında dostlarına düz yazı ile yineliyordu bu hayranlığını:

"*İtalya hakkında ne söylenebilir ki! Giderek o, insanı daha da etkiliyor! Gizemli güzelliği içimizi ısıtıyor!.. Güneşin pırıltısıyla sanki*

[1] 30-18 Mart 1837 tarihli mektup.

gökteki bulutlar, ufukta tutuşup alev alev yanıyor... Ya geceler? O harika geceler? Yıldızlar bizdekilerinden daha parlak! Daha iri! Birer seyyare sanki!.. Hava öyle temiz, öyle berrak ki, her şeyi uzakta da olsa daha yakın görüyorsunuz...."[1]

"Roma'ya tutulmanız ağır ağır başlar, ama bu aşk ömür boyu sürer... Kısacası Avrupa gezilir, görülür... İtalya'da ise yaşanır!"[2]

"Burayı bir kez gördünüz mü, artık başka ülkeleri aramaz olursunuz... Cennette yaşayan kişi, dünyaya dönmek ister mi hiç?"[3]

"Benim güzel İtalya'm! Sen benimsin! Kimse elimden alamaz seni! Ben burada doğmuşum, buraya aidim... Rusya, Petersburg, karlar, o alçak insanlar, memuriyet günlerim, kürsüm, tiyatro, artık hepsi uzakta kalan bir düş benim için. Sanki özvatanımda uyanıyor gibiyim şimdi..."[4]

"Roma'da ölmek insan için büyük bir şans! Tanrıya bir fersah daha yakınsınız burada!..."[5]

"Burada ben, ruhumun vatanını buldum... Doğmadan önceki vatanıma tekrar kavuştum. Her nefesim uçuşarak burun deliklerimin içine doluyor!.. Vallahi kimi zaman, bir burun olmak, sadece bir burun şekline girmek istiyorum... Artık ne gözlerim, ne kulaklarım, ne kollarım, ne de bacaklarım olsun istiyorum... Sadece kocaman delikli, kova gibi bir burnum olsun, o mis gibi baharı alabildiğince çekebilen, sadece bir burnunum olmasını istiyorum."[6]

Gogol'de hep bu sabit fikir, burnu için bu sabit fikir görülür. Onda vücudun öteki kısımlarından kopmuş, özgür, insan yerine geçen, güzel kokular peşinde koşan, kentte dolaşan bir burun saplantısı vardır. Roma iklimi Gogol'e iyi geliyordu. O, kışları sert olan bir Rusya yöresinde doğmuştu ama, asla soğukla bağdaşamıyordu. Roma güneşi, uyuşuk bedenini canlandırıyor, kederli düşüncelerini dağıtıyordu. Mavi bir gökkubbesi altında hareket etmek kadar, orada düşünmek de hoştu... Buradaki peyzajlar bile bilgili bir dengeyle çizilmiş üstat tabloları kadar dinlendiriciydi. Buradaki yumuşak Roma sayfiyeleri, o kaotik

---

[1] Prokopoviç'e yazılmış olan 30-18 Mart 1837 tarihli mektup.
[2] Danilevskiy'e yazılmış olan 15-3 Nisan 1837 tarihli mektup.
[3] Varvara Balabin'e yazılan 16-4 Temmuz 1837 tarihli mektup.
[4] Jukovskiy'e yazdığı 30-18 Ekim 1837 tarihli mektup.
[5] Pletnev'e yazdığı 2 Kasım-21 Ekim 1837 tarihli mektup.
[6] Mariya Balabin'e 1838 yılının Nisan'ında yazılan mektup.

İsviçre kayaları ile kıyaslanamazdı. Bu ölçülü ve ışıklı diyarda, ancak berrak bir sanat doğabilirdi...

Hayali canavarlar, anormal düşünceler doğurabilen Gogol, Raphael tablolarına hayran olmuştu. Raphael ve Quattroçento klasik ressamları gölgede bırakıyordu ona göre... Öte yanda, insanı huzura kavuşturan, meditasyonlara sürükleyen, antik mimari de çok üstündü burada... Gogol'ün o karanlık labirentler, yükselip alçalan girdaplar içindeki düşüncelerini, Roma anıtlarındaki soylu geometriler değiştiriyor, ona heyecan veriyordu... Gogol bunlarda en büyük iki fikir simgesini görüyordu: "*Pagan ve Hıristiyan çağlarının karşılaştıklarını.*"[1] Dahası, bu birleşme ona öylesine çekici geliyordu ki, eğer Tanrı bu soylu, göz kamaştıran görkem içindeki eski Roma ile bugünkü Roma harabeleri arasında, bir seçiş hakkı verseydi ona, bu sonuncusunda yaşamak isteyecekti Gogol... Bu isteği, yeni yapıtlar yerine gölgede, sarmaşıklarla sarılmış bir sütunu seyretmenin pitoresk zevkinden gelmiyordu sadece, bu istek Gogol'e yaşadığı çağı unutturup, batık bir medeniyetin izlerini sürme fırsatından, bundan duyduğu huzurdan geliyordu.

Gogol, günlük yaşamın gürültüsünden, hareketliliğinden rahatsız oldukça, bu geçmiş zamanın emniyetiyle huzur bulmaktaydı. Hareket eden, değişen her şey, sanat ya da politika dünyası, ileri giden şeyler, hep kötülüğün simgesiydi. O, geleceğe dönük milletlerin kafasında aptallıktan, çirkinlikten başka bir şey göremiyordu. Aşktaki hareketler bile kabaydı. Onu, ruhunu, devrini tamamlamış çağların derinlikleri ancak teselli edebilirdi... Zamanın dışında kalan bu şehir, "*ebedi şehir*" adını iyice hak etmişti Gogol için.

Gogol Danilevskiy'ye şöyle yazıyordu. "*Şimdiye dek gördüklerim değişmenin bir imajıydı; burada ise, her şey mıhlanıp kalmış, yerli yerinde, ileriye uzanan bir şey yok...*"[2]

Gogol, doymayan keşif susamışlığı içinde, müzeleri, kiliseleri ve sarayları dolaşıyordu. Harabeleri geziyor, mehtapta, Colisée'de hayallere dalıyordu. Kötü kokular içindeki halk pazarlarından birindeki porfir bir taş sütununa hayran olmuştu. Kırlarda gezerken, kaplıcalara, tapınaklara rastlıyor, güneşin battığı saatlerde, Frascati ya da Albano tepelerine çıkıyor, aşağıdaki manzarayı seyrediyordu. Çatlak heykeller

[1] Mariya Balabin'e 1838 yılının Nisan'ında yazılan mektup.
[2] 15-3 Nisan 1837 tarihli mektup.

karşısında saygıyla eğiliyor, zafer abidesini, is tutmuş alınlıkları, eskimiş duvarlar içinde kök salan fidanları, ıssız dev kayalar arasında şamatalı satış yerlerini dolaşıyordu. Panthéon'nun[1] önünde yer alan derme çatma bir limonatacıyı da, yine aynı tutkuyla seyrediyordu. Öylesine coşuyordu ki, mektuplarını bile şehir kuruluşundan sonra 2588. yıl diye tarihliyordu. Eski ve ortaçağ Roması üzerine kurulmuş, bugünün bu Roma şehri bile onu neşelendirmeye yetiyordu. Gogol, büyük bir haz içinde eğri büğrü sokaklara dalıyor, barakalardan gelen kekremsi kokuları içine çekiyordu. Kimi zaman kaldırım taşlarındaki otları kemiren bir keçi sürüsüne, ya da yırtık pırtık giysileri içinde, çeşme başına gelip güneşlenen bir gurup sokak çocuğuna gülümsüyordu, ya da siyah çorap siyah pabuç giymiş üç köşe şapkalı bir rahibi, göz ucuyla saygı içinde takip ediyor, devetüyü giysisi güneşte parıldayan bir papazı selamlıyor, yaldızlı armalar içinde bir kardinal arabasını görünce geri çekilerek ona yol veriyordu. Burada pislik, sefalet kıyaslanamayacak derecede bir estetik erdem teşkil ediyordu... Rengarenk bezlerle donanmış daracık bir sokak, sanki bir ustanın tablosuydu burada... Limon, yaprak, şamdan gibi kimi değersiz şeylerin etrafa yayılıp sergilenmesi bile insana fırçayı alıp resimlemek hevesi veriyordu... Açık hava meydanlarında, kahvelerde yapılan sohbetler, yabancıların kulaklarında neşeyle çınlıyordu. "*Burada yükselip alçalan fonlardan, Meclis çekişmelerinden, İspanya meselelerinden kime ne?*" diye yazıyordu Gogol. Oysa "*antik heykellerin keşfedilmesi, büyük ustaların kıymet kazanması, yeni bir ressam yapıtının değeri ve bir halk bayramı tartışması en istenen şeydi burada... İnsanların tümden kendini ele vermesi, işte bu dost sohbetlerinde görülüyor diye düşünüyordu. Öteki Avrupa memleketlerinde, politik münakaşalar ve iç sıkıcı sosyal görüşler, yüzlerdeki içten gelen bir heyecanı tümden siler süpürür* "[2]

Evet, Romalı halkın yaradılıştan güzellik duygusu, köklü onuru, boş zenginlikleri hor görmesi ve Ukraynalılarınkine benzeyen kayıtsız halleri, Gogol'ün hoşuna gidiyordu. Bu eski halkın davranışlarını, modern medeniyetin "*zehirleyici ilgisizliğinden*" kaçabildiği için övüyordu Gogol. Hiç kuşkusu yoktu, Papa XVI. Grégoire'ın despot otoritesi altında yaşamaları bile bir şanstı. Onlar ince eleyip sık dokuyucu bir yönetim altında, tüm politik haklardan mahrum polisin yakın gözetimin altında, devlet işlerinin sıkıcı saplantılarından kurtulmuşlardı. Zıt

[1] ***Roma*** isimli otobiyografik hikayeye bakınız.
[2] ***Roma*** isimli otobiyografik hikaye.

fikirlerden uzaktılar... "*Günümüzde çocuk tasasızlığıyla yaşayan bir millet kadar imrenilecek bir şey var mıdır?*" diye düşünüyordu Gogol.

"*Ruhban rejiminin kendisi, eski zamanların bu doğaüstü kalıntısı, kuşkusuz burada halkı tüm yabancı etkilerden korumak için olmalıydı. Onun mağrur benliğini, ihtiraslı komşularından gelecek tüm saldırılardan uzak tutmak içindi... Onun gölgede kalıp açılıp serpilmesi içindi...*"[1] diye yazar Gogol.

İtalya'nın baştanbaşa Avusturya egemenliğine karşı olan için için isyanını, Gogol'ün anlayamaması tıpkı onun Romalı hareketsizliğine olan saygısı kadar tuhaftır. Papa XVI. Grégoire, henüz ruhban devletinin yok olma hareketinden önce, yabancı güçlere başvurmuştu. Cumhuriyet fikirlerine korkunç derecede düşmandı. Sürgündeyken "Genç İtalya" topluluğunu kuran ve onun havariliğini yapan Mazzini' den nefret ediyordu. Yine aynı şekilde *L'Avenir* gazetesini çıkaran Lamennais'yi de suçluyordu. Gogol'e Avrupa liberalizmi, İtalyan vatanseverliği kadar tehlikeli gözüküyordu. Ama dirilme hareketleri ortaya atılmıştı. Devlete karşı gizli hareketler birbirini doğuruyordu. Teorisyenler, ozanlar, etkin kişiler, özgürlük fikrini savunmak için gizlice bir araya geliyorlardı. Gogol, tarihin girdaplarından korunmuş mutlu bir millet konsepsiyonuna ters düşen tüm bu hareketlere pek yüz vermiyordu. Sadece entelektüellere has Paris'te olduğu gibi, politika hastalığına tutulduğunu düşünüyordu. Fakir tabaka patriarkal bir huzurla uyuşup yaşamak erdemliğini göstermişti. Gogol, "*şimdi bu yoksul tabakayı derinliğine tanımak, karakterini anlamak isteği içindeyim.*" diye yazıyordu Mariya Balabin'e: "*Onların tüm manifestolarını inceliyorum, onları yansıtan tüm halk yayınlarını okuyorum ve diyebilirim ki onlar yaradılıştan estetik duyguya sahip, başta gelen bir millet.*"[2]

Gogol taşınmıştı; Felice sokağındaki 126 numarada '*güneş içinde*' bir dairede oturuyordu.[3] Turist gibi yaşamaya kararlıydı. İtalyanca vokabülerini genişletiyor, bu dilde mektup yazmaya çalışıyor, memleketin edebiyatını öğreniyor, artık onu iyice tanıyan ve Sinyor Nikolo diye çağıran mahalledeki komşularla çene çalıyordu. Onlarla ilişki kurarken, İtalya'nın Avrupa'dan uzak durmasına karşın gelecekte parlak

---

[1] ***Roma*** isimli otobiyografik hikaye.

[2] Nisan 1838 tarihli mektup.

[3] İsmi sonradan değiştirilerek Sistina olan Felice sokağı'nda, 126 kapı numaralı evin cephesinde mermer bir anımsama plaketi asılıdır.

bir rol oynayacağına inanıyordu. Gerçekten de İtalya şimdi bölünmüş, zayıflamıştı ve onda bir zamanların güçlülüğünden insanı şaşırtan bir şey kalmamıştı; ama bu gerçekçi plandan kopuşu, ona moral planda yüksek bir önemlilik misyonu sağlamamış mıydı?... Diğer milletlerin korkuları "*ürpertici materyalizm*"e karşı canlı bir siper değil miydi? İtalya parlak durağanlığı içerisinde Fransızlara, Almanlara, İngilizlere, düşüncenin sanat ve inanca çevrilmesi varken, böyle politika işleri ile uğraşmanın yanlış olduğunu hatırlatmıyor muydu? Bir bakıma İtalyan halkı Rus halkıyla birçok ortak benzerliklere sahipti. Gogol'e göre, Rusya da ilerleme hastalığının bulaşıcılığından kendini kurtarabilmişti. Kuşkusuz Tanrı bu büyük kuzey milletiyle bu küçük güney milletine aynı mesih koruyuculuğunu sunmuştu ve Roma sokaklarında Gogol'ün kendini evinde hissetmesi de, işte bundan ötürüydü!..

Tuhaftır, Ukraynalı olan Gogol'ün atalarından gelen Polonya düşmanlığı nedeniyle Katolik dinine güveni olmaması gerekirdi. Vatansever ve Ortodoks olmasına karşın, bu dine ölçülü bir sevgi göstermişti o. Başlangıçta kiliselerde onu çeken sanat eserlerinin güzelliği oldu. Antik Romaya ve papalar Romasına olan düşkünlüğü, dua yerlerinin görkemini hissedebilmesine yardım etmişti. Genç dostu Mariya Balabin'e şöyle yazıyordu:

"*Bugün, içerisinde kutsal bir loşluğun hüküm sürdüğü, oval kubbesinden tıpkı bir Aziz gibi güneşin sızdığı, o sizin de bildiğiniz güzel Roma kiliselerinden birine girmeye karar verdim... Diz çökmüş iki üç siluet dikkati çekmemekle beraber, dua meditasyonuna kanat açıyorlardı... Orada sizin için dua ettim... Zira insan ancak Roma'da gerçekten dua edebilir. Öteki kentlerde sadece dua eder gibi yapılır... Paris'te, Londra'da, Sen-Petersburg'da dua etmek, pazar meydanlarında dua etmektir.*"[1]

Gene de Gogol'ün giderek fikirleri belirleniyor ve Rusya'da uygulanan Hıristiyanlıkla buradaki Hıristiyanlık arasındaki farkın bilincine varıyordu. Ortodoks kilisesi ona, köhne ayinler içerisinde donmuş, doğrudan doğruya ruhlara nüfuz etmeyen bir çeşit yönetim gibi görünüyordu. Oysa Roma kilisesinin etkisi, papazlarıyla, aktif, savaşçı her yerde hazır ve nazır bir kuruluşla, kutsal istihkamları aşıp evlere kadar giriyor ve bireylerin yaşamına kumanda ediyordu. İkisi de İsa'dan geliyordu ama birincisi ilahi sırrı muhafaza ederken ikincisi bu

[1] Nisan 1838'de yazılan mektup.

sırrı herkesçe anlaşılır şekle sokuyordu. Hangisi daha iyiydi? Manasız bir soru ile Gogol bir seçime varmak istemiyordu. Onun Katolikliğe meylini haber alan annesi, endişelenerek, ona mektupla babalarının dinine sadık kalması için yemin ettiriyordu. Gogol annesine hemen şöyle cevap verdi:

"*Muhataplarınıza benim asla din değiştirmeyeceğimi söylemekte çok haklıydınız. Bu çok doğru idi... Çünkü bizim dinimizle Katolik dini tek bir şeydir ve birinden ötekine geçmek için hiçbir neden yok. İkisi de gerçek birer din.*"[1]

Gene de ***Taras Bulba*** yapıtını yeni bir baskı için tashih ederken, muhasara altındaki Polonyalıların istihfaf edici bir katolik ofisini de eserine eklemişti. Bu pasajda, ayinci tutkusunu, vitraylardan sızan sabahın ışık oyunlarını, azgın görkemli müziğini işaret ederken: "*Hayranlıktan ağzı açık, dili tutulmuş halde öyle duruyordu...*" diyerek orada yine dinin dış elemanlarının önemini itiraf ediyordu. Gogol'ün mistikliği estetik bakımdandı. Tüm doktrinlerin dışında, öte dünyanın ilahi sırlarını bir çeşit seziş yeteneğiydi ondaki!

Gogol'ün ilahi varlığa karşı olan bu duyarlılığı, önceleri kimi kadim dostlarınca takdir edilmişti. Varvara Osipovna Balabin'in cizvit bir oğlu vardı. Kızı Mariya da ortodoks olmasına karşın sık sık katolik kiliselerine giderdi. Yine Gogol Roma'ya gelişinden biraz sonra, prenses Zenayda Volkonskiy ile tanışmıştı; hayranları bir zamanlar ona: "Kuzeyli Korin" adını takmışlardı. Yetenekli, kültürlü, şair, müzisyen ve şarkıcı olan bu kırk beş yaşındaki kadın, güzelliğini ve karakterinin ateşliliğini hâlâ yitirmemişti. I. Aleksandr ona müşfik bir duygu beslemiş, Puşkin de şiirlerinde onu övmüştü. Sarayda ve Avrupa'nın geleceği kararlaştırılan tüm kongrelerde, başarıyla boy gösterdikten sonra, Moskova'ya çekilmiş, katolik dinini kabul etmişti. Yeni Çar I. Nikolay, bu kadını doğru yola çevirmek için ona hemen ortodoks bir papaz göndermişti. Bu tekdir karşısında sarsılan prenses hasta düşmüş ama asla kararından vazgeçmemişti. İyileşince Rusya'yı terk etmiş ve dönmemek üzere Roma'da, tepelerde Set-Jan de Latran arkasındaki harika bir villaya yerleşmişti. Bahçeden bir Roma su bendi geçiyordu. Eski bir kaleye sırtını veren ev, bağ ve servilerle çevriliydi. Manzara uzaklara, bu ezeli kente kadar uzanıp genişliyor, anıtlar, sanki kökünden sökülmüşçesine mavimtırak bir sis içinde yüzüyordu. Prensese

[1] 22-10 Aralık 1837 tarihli mektup.

dostluğuyla şeref veren I. Aleksandr'nın ciddi büstü, bir ağacın altında yükseliyordu. Bunun yanı başında, çiçekli şık bir ağaçlıkta, toprak bir kabir vazosu genç ozan Venevitinov'un hatırasını, beyaz mermer döşemeler ise Puşkin ve Karamzin'inkini hatırlatıyordu: Burası ev sahibesinin kişisel küçük bir mabediydi. Gogol, Rus edebiyatı profesörü, yabancı düşmanı olan Pogodin'in dostu Stefan Şevirev ile, işte bu evde dostluk kurmuştu. Prenses bu iki fikir adamını yan yana getirip bu fikir çarpışmasından çıkan kıvılcımları seyretmekten hoşlanıyordu. Bu yeni dinini öylesine savunuyordu ki, Romalı dostları ona *Beata* (sofu taslağı) adını takmışlardı. Salonuna sanki Vatikan'ın bir şubesi denilebilirdi. Villasına kabul ettiği Rus aristokratlarından kişiler, orada ruh avcısı, etkili birkaç kilise adamına rastlayacaklarından emindiler. Zenayda Volkonskiy, 1830 ihtilalinden sonra ülkelerinden kaçan Polonyalı papazları himaye ediyordu. Bunlardan ikisi Piyer Semenenko ve Yerome Kaysyeviç, Gogol'e din değiştirtmeyi akıllarına koymuştular. Çoğu zaman onu prensesin yemeklerinde görüyorlardı. Sıcak karşılayışı, yemeklerin zenginliği Gogol'ü cezbediyordu. Fakir yaşamı içinde, bolluk içinde yüzen, iyilikçi ve otoriter bu kişiyi arkasında destek hissetmekten teselli buluyordu.

"*Gogol, konuşmasıyla bizim çok hoşumuza gitti,*" diye yazıyordu Semenenko: "*Asil bir ruhu var, üstelik genç... Zamanla ona karşı etkimizi genişletebilirsek, gerçeği anlamamazlık edemeyecek ve tüm ruhuyla ona kendini teslim edecektir. Prenses de, bu umudu beklemekte ve bugün kendimiz de, buna inanmış olduk.*"[1]

Ve Kaysyeviç şöyle yazar günlüğüne; "*Daha ilk temasta, katolik dinine hararetli bir meyil gösteren Ukrayna asıllı yetenekli yazar Gogol ile tanıştık.*"

Prenses Volkonskiy'in yemeklerinde Gogol'ü görmekten memnun olmayan sofu Polonyalılar da onu davet ettiler. Gogol bunu minnet ve şükranla kabul ediyor, geleceğin toplumunda Hıristiyanlığın rolü üzerinde saatlerce tartışıyordu. Yine çok geçmeden iki papaz taktik değiştirip, her biri Gogol'ü ayrı ayrı ziyaret ediyordu. Çünkü Simenenko'nun mektubunda yazdığı gibi: "*Başbaşa görüşmeler, her bir muhatabı daha iyi eleverir.*"[2] Ayrıca Kaysyeviç, Gogol'ü övmek için son dizesi: "*Ruhunu cennetin şebnemine kapama*" olan bir sone bile yazmıştı.

---

[1] Bogdan Yanskiy'e yazılan 17 Mart 1838 tarihli mektup.
[2] Bogdan Yanskiy'nin Semenenko'ya yazdığı 22 Nisan 1838 tarihli mektup.

Böylesine ısrarlara rağmen Gogol bir türlü karar veremiyordu. Prenses Volkonskiy de bu dolambaçlı kaçışlardan sinirleniyordu... Din yayma merakı onun tutkusuydu. Başka kadınlardaki gönül fethetme ihtiyacı, onda ruhları kurtarma gereksinimi şeklindeydi. Ortodoks dinine pamuk ipliğiyle bağlı öz oğlunu, şimdiden baştan çıkarmaya başlamış ve Gogol de bu girişimini takdir etmişti. Simenenko: "*Bu fikri Gogol'e açtığımızda o meseleyi canı yürekten ele aldı; prensesi yüreklendirdi, oğlunun da din değiştireceğinden umutlu olduğunu söyledi*"[1] diye yazacaktır. Acaba bu genç inatçı Ukraynalı neden genç prens Volkonskiy'in katolik dinini kabul etmesini akıllı buluyor da kendisi aynı dine boyun eğmiyor? Zenayda Volkonskiy bu çelişkiyi bir türlü anlayamıyor ve bu iki papazı da daha güçlü ataklara davet ediyordu. Ama hepsi bir din değiştirici namzetinin hislerinin asla ürkütülmemesi gerektiği düşüncesinde beraberdiler. Bu din sofuluğu, komplo atmosferi içinde istediği gibi tekamül ediyordu. Müşfik bir pazarlığın konusu olarak sessiz imaların, saygılı tahriklerin, azizler üzerine yazılmış metinlerin murakabe zevkini grup halinde tadıyordu. Bu ona serbestçe terbiyesinden, geçmişinden, inancından vazgeçmesine malolacaktı. Ama katolikliği hayal ederek ortodoks kalmak, kendi dinine ihanet etmeden bir başka dinde tehlikeye atılmak! İşte yenilenmeye açık bir zeka için bundan daha iyi bir sarhoşluk olur muydu? Bu çok şey isteyen Zenayda Volkonskiy ve iki yandaşı karşısında, Gogol, elastiki bir yumuşaklıkla çok iyi direnebiliyordu.

Bu monden ilişkilerinin etkisini denkleştirmek için Gogol çoğu zaman Greco kahvesindeki dumanlı ve gürültülü bir atmosfer içerisinde, Sen-Petersburg Güzel Sanatlar Akademisinin burslu genç ressamlarını buluyordu. Kahvenin yönetimi, bu öğrencilere protestan vazifesi görüyordu. Duvarlarda taksitle satışa bırakılmış cebi delik müşterilerin tabloları asılıydı. Bu sanatçılar dirseklerini masaya dayamış Şanti şarabı ile koyu kahve içiyorlar, ateşli ateşli tartışmalar sürdürüyorlardı. Üzerlerine kap (kolsuz palto), başlarına geniş kenarlı şapka giyen tüm bu saçlı sakallı kocaman çocuklar, güzelliğe saygı üzerinde fikir alışverişinde bulunuyorlardı. Oradakiler arasında, aklıbaşında ve yardıma muhtaç Yordan, şık ve sevimli Moller, Deniz yolları başkanının oğlu ve özellikle Gogol'ün çabucak dost olduğu uzlaşması zor Aleksandr İvanov bulunuyordu. İvanov için sanat gerçek bir yüce erdemdi. Boş bir mide, ateşli bir kafa ile siparişi, parayı, kolay başarıyı, geri çeviriyordu. '***İsa'nın Halka Görünmesi***' adında kapsamlı bir kompozisyona vermişti kendini. Yüklü bir felsefe, resim sentezi için-

[1] Bogdan Yanskiy'nin Semenenko'ya yazdığı 22 Nisan 1838 tarihli mektup.

deki bu dev gibi iş, onu diri diri yiyordu. Fikir ilhamını Tanrıdan, yapış tarzını da Raphael, Véronèse, Titien ve Tintoret'den alarak kendisini kutsal bir misyonda farz ediyordu. Onun için zaman söz konusu değildi. Yıllardır, daima kendinden memnun olmadan tablosuna baştan başlıyor, eskizler biriktiriyor, bir sergi salonunu dolduracak binlerce eskiz içinde mükemmelliği arıyordu. İşte bu maksatla her cuma, yahudi yüzlerini tetkik için Roma sinagoguna (havrasına) gidiyor, şövalesini sağlığa dokunan Pontins bataklığına kurarak tablosundaki gruba fon olacak ıssız peyzajı arıyor; durup dinlenmeden '*Apollon Belvedere*'in ve Palerme'de keşfettiği bir Bizans İsasının başını çiziyor, böylece bu iki fizyonominin yaklaşımı ile tablosundaki aziz Jean Baptiste'in hatlarını verebilmeyi umut ediyordu.

Gogol onu atölyesinde ziyaret etmeyi seviyordu. Burası beyaz duvarları füzen ve tebeşirle çizilmiş desenlerle karmakarışık doldurulmuş, cam tavanlı büyük bir salondu. Yerlerde krokiler çizili kağıtlar, ezilmiş boya tüpleri, fırçalar, boyalı yağlı paçavralar. Her köşede ucundan taşan kağıtlarla bir sürü karton ve etkilemek üzere özel yapıda bir ayak üzerine oturtulmuş, beş metre kırk üzerine yedi metre elli boyda yapılmış bir tablo. Ön planda kollarını havaya kaldırmış vaaz eden, vaftiz eden aziz Jean Baptiste. Etrafında Jurdain suyundan çıkan ya da bu suya girmeye hazırlanan bir sürü çıplak adam. Aralarında geleceğin müritleri birkaç giyinik kişi ve çok uzaklarda kurak toprakta yürüyen Hazreti İsa. Bazıları önü görmekte bazıları ise geleceğini hissetmekte. Yine bazıları da "*İşte dünya günahlarını silen İsa Peygamber!*"[1] sözü ile mübeşşirin ne demek istediğini kendi kendine sormakta. Tüm figürlerin şimdiden şurasına burasına birkaç renkli tuş konmuş, kararlı çizgilerle yerli yerine oturtulmuşlardı. İvanov lekeli bir gömlek giymişti. Karmakarışık uzun saçları omuzlarına dökülüyordu. Yer yer boya lekeleriyle dimdik sakalları yanaklarını kaplıyordu. İki haftadır tıraş olmamıştı. Sol elinde palet, sağ elinde fırça ümitsizlik içinde dikkatle tablosuna bakıyordu.[2]

Gogol, İvanov'un konuşabilmesi için, onun murakabesinin bitmesini bekliyordu. Dostunun ne denli azap çektiğini anlıyordu. Çünkü '***Ölü Canlar***' adlı yapıtına çalışırken, kendisi de bu mükemmellik isteğinin işkencesini tatmıştı. Ressamdan söz ederken kendi durumunu ima ederek şöyle yazmıştır: "*Bir sanatçının yapmakta olduğu iş, Tanrı isteğiyle gerçek bir ruhani işe dönüştü mü, bu sanatçı artık başka iş-*

---

[1] ***İncile göre Sen Jean***, I, 29.
[2] İvanov'un atölyesinin tasviri için bkz. Pogodin: ***Yabancı ülkede bir yıl***.

lerle meşgul olamaz... çalışmasına ara veremez... ne denli mecbur olsa bile, ne kadar kendini zorlasa bile, yine de artık aklını başka şeylere veremez... Tıpkı bunun gibi kocasına gerçekten tutkun bir kadın, kendini ve kocasını sefaletten kurtarmak uğruna, ne kimseyi sevebilir ne de okşayışlarını parayla satabilir."[1]

Gogol, İvanov ile, müşterek endişelerini ve artistik yaratıcılığın gerektirdiği konulardaki uzun hazırlığı tartışıyordu. Ama her ne kadar fedakarlık fikri her ikisini de heyecanlandırsa bile, çoğu zaman ayrıntılarda çatışıyorlardı, çünkü bu açıksözlü, müşkülpesent, öfkeli ressamın karakteri, öteki marazi ve içinden pazarlıkları yazarınkine hiç uymuyordu. Gogol İvanov, Moller ve Yordan'ın peşinden giderek, o da resme başladı, elinde bir kroki defteri ve bir suluboya kutusu, Roma sokaklarını dolaşıyordu. Bir peyzajı ya da bir antik yıkıntıyı kopya ederken, '***Ölü Canlar***' eserinden zaman çalmışa benzemiyordu.

Kuşkusuz kitabı ilerliyordu. Gogol onu özellikle sabahları, yüksek sehpasının karşısına geçerek ayakta çalışıyordu ama çok geçmeden panjurların arasından sızan güneş, komşuların çığlıkları, satıcı sesleri, keçilerin meleyişi onu dışarı çıkmaya zorluyordu. Türlü türlü bahaneler onun elinden kalemini bırakmasına yetiyordu. Zaten başladığı eserin mükemmel olması isteği, acelecilik fikrini kafasından siliyordu. Sağlam oluşun, işi ağırdan almanın meyvesi olduğunu düşünüyordu. Tıpkı İvanov gibi, onun da işinin sonu yoktu. Tıpkı İvanov gibi para getiren işlere kapılıp o büyük kararından vazgeçmeyi reddediyordu. Tıpkı İvanov gibi ilhamının Tanrıdan geldiğine inanıyordu. Kendisine dergilerde yazı yazmayı teklif edip sıkıştıran Sen-Petersburg ve Moskova'daki arkadaşlarına, gururla bu işin bir günah işleme olduğunu söylüyordu, ama öte yanda kendisine para göndermeleri için yalvarıyordu. Çünkü para sıkıntıları tehlikeli bir hal alıyordu. Eskiden Rusya'da yayınladığı kitaplar bir şey getirmiyordu. Piyesinin temsil haklarını da sonuna dek satmıştı. Son çareyi Romalı arkadaşlarına yanaşmakta buldu. Birinden borç alıp ötekine ödüyordu. Devlet parasıyla geçinen genç ressamlar, onu kendisinin de bir burs bulma fikrine teşvik ettiler. Gogol da bir sanatçı değil miydi? Entelektüel gelişmesi için İtalya iklimine ihtiyacı yok muydu? 1837 Nisan ayında Jukovskiy'e şöyle yazıyordu:

---

[1] *Arkadaşlarıyla yazışmalarından seçilmiş parçalar*, XXIII. Bölüm.

"Eğer bir ressam olsaydım, kötü bir ressam dahi olsaydım, geçimim sağlanmış olacaktı. Burada, Roma'da, Rusya'dan akademi tarafından gönderilmiş on beş kadar ressam var... İçlerinde benden kötü resim çizenler de yok değil. Hepsi de yılda üç bin ruble alıyor. Eğer aktör olsaydım, hiçbir şey düşünmeyecektim, aktörler yılda bin rubleden fazla alıyorlar ve bildiğiniz gibi ben hiç de fena bir aktör değilimdir... Ama gelgelelim bir yazarım ve bundan ötürü de açlıktan ölmeye mahkumum... Düşündüm, taşındım, imparatora müracaat etmekten başka çare bulamadım. O hayırseverdir ve onun ***Müfettiş*** *piyesine gösterdiği ilgiyi mezara kadar unutmayacağım. Kendisine yazdığım mektubu, seninkine iliştiriyorum. Eğer bu mektup uygun şekilde kaleme alınmışsa, onu kendi elinizle siz götürün ve şefaatçim olun. Yok eğer mektubu kötü buluyorsanız, işi onun hayırseverliğine bırakıyorum. O, naçiz tebaasını bağışlayacaktır. Ona benim yol yöntem bilmez biri olduğumu, yüksek huzuruna nasıl mektup yazılacağını bilmediğimi, ama ona öylesine bir sevgiyle bağlandığımı, hükümdarıma, ancak bir Rus'un besleyebileceği bir sevgiyle bağlı olduğumu söyle... Bu ricamla onu rahatsız etmişsem eğer, nedeni de özellikle onun bizleri çocuğu gibi sevdiğini bilmemdir. Eğer Roma'da yaşayan Güzel Sanatlar Akademisi öğrencileri gibi, ya da kilisemize burada zarar veren diyakoslar gibi bir burs alabilirsem, burada uzun süre yaşayabilirim. Çünkü bu ülkede geçim çok ucuz '***Eski Zaman Beyleri***' ve '***Taras Bulba***' adındaki iki yapıtımdan kendisine söz etme fırsatını kollayın. Bu hikayeler her zevke hitap eder, her mizaca uygundur ve sevimlidirler... Metindeki ancak sizin benim ve Puşkin'in fark edebildiği bir sürü yanlış herkesin gözünden kaçtı. Ah bu hikayeleri Çar bir okuyabilseydi! O, içten gelen sıcak hisler dolu yapıtları anlamaya öylesine yatkın ki!... Ah içimden bir şey sanki onun geleceğimle ilgileneceğini haber veriyor! Ama yine de isterim ki Tanrının dilediği gibi olsun... Umudum onda, ve sizde..."*[1]

Jukovskiy bu çok umulan bursu koparamadı ama bu ısrarlar üzerine imparatordan Gogol'e beş bin ruble göndertti. Gogol de hemen Jukovskiy'e minnettarlığını belirtti ve şöyle yazdı:

"Cömert imparatorumuzun ihsan ettiği yardımı aldım. İçimdeki şükran ne denli güçlü olsa da bu duygular onun tahtının kenarına bile ulaşamaz. Çarımız Tanrı misali avuç dolusu iyilik saçıyor ve de teşekkürümüzü dinlemeyi reddediyor! Ama belki de zavallı bir şairin sözle-

[1] 18-6 Nisan 1837 tarihli mektup.

ri, hükümdarımızın ününe dokunaklı bir söz ekler ve gelecek kuşaklara kadar ulaşır... Ama ne de olsa minnettarlığım size ulaşıyor ya... Siz evet her zaman siz, sevgi dolu bakışlarınızla hep beni korudunuz."[1]

Bir süre için para sıkıntısından kurtulan Gogol, kendini avareliğe tasasızca bırakıtı. Roma güneşi altında "*Ukraynalı tembelliği*" canlanıyordu... '*Ölü Canlar*' eseri kuma gömülüyordu... Parası yeniden bitince Pogodin'den yardım istedi ve şöyle yazdı: "*Eğer paran varsa, lütfen bana iki bin rublelik bir çek gönder. Sana bir yıl, ya da bir buçuk yıl içinde ödeyeceğim.*"[2]

Pogodin, Aksakov ve Moskovalı birkaç dostu pek de kolay olmadan bu parayı birlikte toplayıp ona gönderdiler. Gözleri yaşarırcasına duygulanan Gogol, Pogodin'e:

"*Teşekkür ederim sana sevgili dostum! Benim sadık dostum! Katlandığınız bu fedakarlık beni içimden duygulandırdı! Nasıl bir sevgidir bu! Nasıl bir ihtimamdır! Tanrı beni niye bu kadar çok seviyor? Allahım! Böyle bir sevgiyi hak ediyor muyum ben? Buna layık olmak için ne yaptım? Fazlaca yeteneğim yok! Sağlık bakımından da payımı alamadım! Ama kafamda ve ruhumda bir şeylerin kıpırdığını hissediyorum. Duygularımın yarısını olsun anlatabilecek miyim acaba? Sağlığım beni tasalandırıyor, bunu inkar edemem.*"[3] diye yazdı.

Vücudunu unutmak öyle zor geliyordu ki, Gogol baştan aşağı ruh kesilmek istiyordu. Her dakika duyulan guruldamalar, kasılmalar, şüpheli yanmalar, ona vücudunu hatırlamaya yetiyordu... Kuşkusuz o herkes gibi yaratılmamıştı. Bağırsakları, sinirleri, damarları, kemikleri, tıp ilmine problem çıkaracak kadar özeldi. Sıradan ilaçlar para etmiyor, etkili olmuyordu. Kendine göre tedavi edici yöntemler bulmalıydı. En kötü durumu terleyememesiydi. Fazla sıcak günlerde bile derisi kupkuruydu. Bağırsakları fıkırdıyordu. Hekimler bu rahatsızlıkların hemoroidden ileri geldiğini söylüyorlardı. Sanki bu konuda ne biliyorlardı ki?

"*Şimdi ben, yaradılışımdaki ipokondriden endişeliyim*" diye yazıyordu Gogol Prokopoviç'e: "*Gayet itidalli yememe karşın, durumum her zamankinden kötü ve hiç hazmetmiyorum. Hemoroidden gelen kabızlığım yeniden başladı. Eğer gün boyu sokağa çıkmazsam, kafam*

[1] 30 Ekim 1837 tarihli mektup.
[2] 20 Ağustos 1938 tarihli mektup.
[3] 1 Aralık 1838 tarihinde yazılan mektup.

sanki düşünmemi engelleyen, fikirlerimi karartan bir takke ile sıkışmış gibi... Midemdeki ağırlığa karşın, cebim bomboş!.."[1]

Gogol Danilevskiy'e şöyle yazar:

"*Bir peruka seçmede ya da ısmarlamada yardım et bana. Saçlarımı usturalamak geliyor içimden. Bu kez onları gürleştirmek için değil, tersine onlardan kurtulmak, kafamı özgür kılmak ve ilhama yardım etmek için!.. İlhamım can çekişmede! Kafam çoğu zaman ağır bulutlarla yüklü ve onları durmadan dağıtmaya çabalıyorum, gene de yapılacak öyle çok işim var ki...*"[2]

Ve prens Vyazemskiy'e:

"*İtalya ömrümü uzattı ama yaradılışımdaki despotça hastalığı yok etmeyi başaramadı... Bu ikinci bünye oldu bende... Yapıtımı ya bitiremezsem? Ey bu korkunç düşünce! Uzaklaş benden! İnsanoğluna Tanrının bile çektirmek istemeyeceği bir işkence cehennemi içindeyim...*"[3]

Gogol iki kriz arası gene de iyi yüz gösteriyordu. O kimi zaman sessiz, takallüs etmiş bir halde, trajik bakışlarla eli karnının üzerindeydi. Kimi zaman ise iyimser, şen şakrak, giyimi egzantrik, adımları fazla canlı olurdu, rahat konuşur, kahkahayla güler, iştahı yerinde gözükürdü. *Kaldırımlar gezgini* Gogol, upuzun burnu ile mutfak kokularını içine çeker, seçeceği yemeklerin daha yemeden tadını çıkarırdı...

Danilevskiy'e: "*Şimdi yemeklerimi Panthéon'a yakın Falcone'da yiyorum. Kuzu kebapları Kafkasya'nınkileri aratmıyor, danaları her yerden daha besleyici ve bir çeşit kirazlı Crostata'sı var ki, en dehşetli pisboğazların üç gün boyunca ağzını sulandırır...*"[4] diye yazıyordu.

Yemeğini sindire sindire, bol bol yedikten sonra, yanı başındaki yeni gelen bir müşteriyi görüyor, yediklerini seyrederken ağzı sulanıyor, ve hemen aynı yemekleri ısmarlayıp yemeğe başlıyordu.[5] Dahası, çoğu zaman evine dönünce, akşamını şenlendirmek için, kaynamış keçi sütüne şeker ve rum karıştırıp bir çeşit ikramda bulunuyordu kendine... Bu oburluk nöbetlerinden sonra da, peşpeşe mide ağrıları başlıyor ve artık bundan sonra perhiz yapacağına yeminler ediyordu. Ancak ağrılar geçer geçmez

---

[1] 19-7 Eylül 1837 tarihli mektup.
[2] 16-4 Mayıs 1838 tarihli mektup.
[3] 25-13 Haziran 1838 tarihli mektup.
[4] 31-19 Aralık 1838 tarihli mektup.
[5] Odoyevskiy'den naklen Zolotarev'in anlatısı.

yeniden oburluğa başlıyordu o. Böylece çağdaşlarının yargısından kaçmak istiyordu. Büyük fikirler ile, yemek yemek zevki arasında bocalıyordu. Zaman zaman değişen İtalya aşkı ile, berbat Rusya nostaljisi arasındaydı, güzelliğe tapma ile, çirkini resmetme eğilimi arasındaydı, içten gelme dehasıyla, nedensiz yakınma, yalan söyleme, iki çeşit gözükme arasında bölünüp duruyordu. Onu tanıdıklarını sanan arkadaşları bile, Gogol'ü görünce onun o gün sokulgan mı yoksa münzevi mi olduğunu, bilardo bilgici mi yoksa amatörü mü olduğunu kestiremezlerdi. Gogol uzun süre yalnızlığa dayanamazdı. Roma'ya geldiğinde Danilevskiy'in de oraya gelmesini istemiş, yalvarmıştı. Oysa Felice sokağı 126 numarada bir süre konuk olan o değil, genç Zolotarev'di.

Gogol bu ezeli şehrini, ikinci vatanı sayıyordu, çoğu zaman oradan da sıvışıyordu. 1837 Temmuzunda, aralarında Aleksandra Osipovna Smirnov'un da bulunduğu bir grup dostunu, Baden Baden'de topladı. Bardak bardak soğuk su içti, genç kadınla ağır ağır parkta gezindi ve onlara '***Ölü Canlar***' eserinin ilk bölümünü okumaya razı oldu. Bu tanıdık gruba eserini okumaya başlar başlamaz, çatırtılar koparak bir bora esmeye başladı. Gökyüzü gürültülerle deliniyordu sanki. Korkunç bir yağmur pencereleri dövüyordu. Evin üzerindeki tepeden seller iniyordu. Gogol bir an durdu, endişelendi, tekrar devam etti ama sonra iyice vazgeçti. Andrey Karamzin'den kendisini eve döndürmesini istedi, etrafta tehlikeli köpeklerin dolaştığını söylüyordu... Bayan Smirnov; "*Oralarda köpek falan yoktu... Sanırım fırtına Gogol'ün zayıf sinirlerini bozmuştu... Sinirli kişileri vuran bu sinirlilik piyangosu da, işte ona vurmuştu. Gogol bunun dayanılmaz acılarını çekiyordu.*" diye yazacaktır.

Gogol, Baden Baden'den Strasburg'a, Karlsruhe'ye, Frankfurt'a, Cenevre'ye geçti, orada Danilevskiy ve Mikyeviç'e yeniden rastladı. Sonra Simplon boğazından geçerek kızak arabalarıyla Alpleri aştı.

Gogol annesine: "*bu vahşi, korkunç dağlar silsilesi, yol boyu camların arkasından geçip gidiyordu. Pırıl pırıl çağlayanlar kulaklarımızı sağırlaştırıyor, etrafımızı su damlacıklarına boğuyordu. Böylece, bir yaz günü daha başka dağ kümelerini gören zikzaklı bir yolda ilerleyerek en büyük geçitlerden biri olan Simplona yükseldik. Birdenbire her şey altımızda göründü; ancak başımızı kaldırarak fark edebildiğimiz tepeler, şimdi artık küçücük görünüyor, zirveler, uçurumlar, çağlayanlar her şey ayaklarımızın altında kalıyordu. Yolumuz çoğu*

zaman taş kalınlığında oyulmuş bir koridordan, kayalıklar arasından geçiyordu."[1] diye yazar.

İnişte karlar artık erimişti, yolcular kızağı bırakıp tekerlekli bir arabaya bindiler, büyük göl şahane düzgünlüğüyle Nikolay Gogol'ü hayran etmişti. Milano kenti de canlılığı, kalabalığı ile Paris'i hatırlattı ona. Gogol, "*ağırbaşlı güzel bir kent*"[2] olan Floransa'yı alelacele gezdikten sonra nihayet Roma'ya döndü. Gogol burayı yaşanılacak tek şehir diye düşünmüş ve seçmişti. Orada yaşayanların gıpta edilecek kimseler olduğunu söylüyordu.

Ertesi yıl gene de Napoli'ye gitti. Dikkatli bir turist gözüyle dumanlı dağların sakin koylarına, tüten Vezüv'e, etraftaki sayfiyelere hayran oldu; dar sokaklarda sürttü, Kapri adasına uğradı. Azur adlı mağarada kayıkla bir tur attı: "*Kafamız eğik, içerisinde kayıkla kayıyorduk ve birden muazzam bir kubbe altında bulduk kendimizi... Adeta tam bir karanlık içerisindeydik... ama canlı gökmavisi renkteki sular, dipten gelen mavi bir alevle sanki aydınlatılmışa benziyordu...*"[3] Gene de Napoli şehri, toz, pislik, itiş kakış ve hırsız sokak çocuklarıyla Gogol'ü çok geçmeden yordu: Prenses Repnin Castellammare'deki villasında oturuyordu. Oradan Livourne'a geçti. Sonra 1838 Eylülünde, Paris kentinde son meteliğine kadar dolandırılan Danilevskiy'in imdadına yetişti. Repnin ve Pogodin'in yardımıyla arkadaşını bataklıktan kurtardı; daha sonra da, kahve ve restoranlarda hep birlikte birkaç gün vakit geçirdiler.

Gogol Paris'ten, Lyon, Marsilya ve Genova yoluyla tekrar Roma'ya döndü. Gezilerde hiçbir zaman böylesine ilham almadığını iddia ediyordu. Dekor değişikliği, alışkanlıkların yokoluşu, yolculuğun fasılalı oluşu, hayallerini kırbaçlıyordu. Gogol, Genzano ile Albano arasındaki küçük bir handa gerçek bir ilham krizine kapıldığını şöyle anlatır: "*Bilemem neden acaba, bu hana girdiğim dakikada, yazı yazma hevesi geldi içimden. Bir masa istedim, bir köşeye çekildim, çantamı açtım, duman ve boğucu bir atmosferde ve yolcuların gürültü patırtısı içinde, aralıklı bilardo sesleri, hizmetkarların gidiş gelişleri arasında, hayret verici bir rüya içinde kendimi yalnız kıldım ve yerimden kımıldamadan bir bölümü bir solukta kaleme aldım. Bu satırları, şimdiye*

---

[1] 24 Kasım 1837 tarihli mektup.
[2] ***Roma*** hikayesinden.
[3] Gogol'ün annesine yazdığı 30 Temmuz 1838 tarihli mektup.

kadar yazdığım en iyi yazılarımın arasına koyabilirim. Böylesine belagatlı yaratabilmek pek enderdir bende."[1]

Gogol, ilk gezisindeki grup halinde dönüş gibi, Roma'ya gelince rahatladı. Tek özlediği şey, Paris'teki Paris lokantalarıydı. Ama oranın fazla ağır yemekleri midesini bozmuştu. Danilevskiy'e; *"Gözlerimi ne tarafa çevirsem, lokantalar görüyorum sanki. Aklım hâlâ Montmartre ve İtalyan Meydanından kopamadı. Bilemem hangi iblis, mideme çöreklenmiş! Hiçbir şeyi istediğim gibi göstermiyor!.. Her an bana bir öğle yemeğini ya da bir akşam yemeğini hatırlatıyor... Kısacası bulunduğum yerlerin kutsallığına, fevkalade günlere ve güzel güneşe rağmen, günahkar bir iş yapmaya beni zorluyor..."*[2]

Yıl sonu, Gogol'e büyük bir sevinç yarattı. Yirmi yaşındaki dük naibi Aleksandr Nikolayviç, 18 Ocak 1838'de lalası Jukovskiy ve bir sürü maiyetiyle Roma'ya geldi. Dükün, maiyetinden bir başkası İmparatorun kendisine tahsil arkadaşı olarak görevlendirdiği genç Yosip Viyelgorskiy, bu genci yolun ortasında terk etmeye mecbur olmuş ve güneye doğru termal kentlerinden birinden çıkıp ötekisine uğrayarak geziyi tek başına sürdürmüştü. Büyük dükten biraz önce Roma'ya erişen Yosip Viyelgorskiy, pek himayeci prenses Volkonskiy'in evine konuk olmuştu. Gogol onu orada, bitkin ve kan tükürür halde görmüştü. 1830 başında Sen-Petersburg'da ona rastlamıştı. Ama onu asıl şimdi, bu hasta haliyle sanki tanımaya başlıyordu. Ateşten yanan bu donuk bakışlar, Gogol'ün hoşuna gidiyordu. Bu yeni gelene uzun bir ihtimam sağlayacağı için Jukovskiy'e yeniden rastlamaktan çok mutlu olmuştu.

Bilindiği gibi, Jukovskiy Gogol'e, Puşkin'in son anlarını anlatmıştı. Dünyanın bu en büyük ozanlarından birinden ve en iyi dostlarından birinden mahrum eden bu manasız ölüme beraberce ağlamışlardı. Sonra da birbirlerinin işlerinden, müşterek ilişkilerden, Rusya'daki son edebiyat haberlerinden ve ağır ama emin yürüyen Gogol'ün '***Ölü Canlar***' yapıtından konuştular. Ertesi günlerde Gogol, Jukovskiy'i, kenti iyice gezdirmek için peşinden sürükledi. Yorulmaz yürüyücü ve heyecanlı kılavuz Gogol, hayranlığını ozana da bulaştırdı. Forum, Colisée, Panthéon, kilise, müze, pitoresk sokaklar, hepsi gezildi. Gezintilerinde ikisi de her zaman kağıt ve boya kutusu taşırlardı. Çoğu zaman durup bir peyzajı, bir yıkıntıyı, alaycı bakışlı, yırtık pırtık bir sokak çocuğunun resmini çizerlerdi. Gogol, resmî önem taşıyan biri-

[1] Berg tarafından not edilmiş Gogol'ün anlatısı. *Antik Rusya*, 1872.
[2] 1838 yılının ekim ayının ikinci onbeş gününe ait mektup.

nin, hareketlerindeki böylesine sade, hislerinde de böylesine sıcak davranışına hayran olmuştu. Ona: "*Gökten inen*" kişi adını takmıştı. Bu "*gökten inen*" kişi Rusya'ya giderken onu terk edince, Gogol, Danilevskiy'e "*Beni burada bir öksüz gibi bıraktı ve ilk defa Roma'da kendimi mahzun hissediyorum*"[1] diye yazacaktır.

Ama bu ayrılıktan üç hafta sonra bir başka sürpriz oldu. Bu kez, Pogodin oraya geleceğini bildiriyordu. Karısıyla birlikte 8 Mart 1839'da Roma'ya geldi. Gogol hemen Jukovskiy'e yaptığı gibi onlara el koydu. Gogol bir çocuk sevinciyle "*başkentini*" gösteriyor, yorgunluktan bitkin, bıkkın gezicilere "*yeter merhamet*" deyinceye kadar toz ve gürültü içindeki sokakları arşınlatıyordu. Öğleden sonra saat ikide onları 'Piazza di Spagna' yakınındaki bir lokantaya götürüyor, onlara hasta midesinin iştahasını kaçırdığını, özellikle akşam saat altıya doğru hafif bir kahvaltı ile yetineceğini söylüyordu. Bu "*hafif kahvaltı*"ya, Pogodin bir gün şahit olmak istedi; Gogol'dan habersizce, Romalı birkaç arkadaşıyla, Gogol'ün devamlı gittiği '*trattoria Falcone*'nun arka salonunda buluştular ve Gogol'ün gelişini beklediler. Gogol geldi ve oturdu, ressamlar hemen etrafını sardı. Gogol şunları ısmarlıyordu: "*makarna, peynir, tereyağı, sirke, şeker, hardal, ravioli, brokoli...*" diye yazar Pogodin: "*Garsonlar kâh şunu, kâh bunu getirerek Gogol'ün etrafında koşuyorlar, Gogol'ün de yüzü gülüyordu. Hizmetçilerin elinden sevinç içinde bu karışımları alıyor ve sonsuz bilgiler veriyordu... İşte Gogol'ün karşısında dağ gibi yığılı yeşillikler, açık renkli sulu şeylerle dolu sürahiler... Masasına koca bir sahan makarna konuyor, ve kapak açılınca bir buhar tabakası yayılıyor etrafa... Gogol hamurun üzerine hemen eriyen bir tereyağı parçasını koyuyor, peynir serpip ayine hazırlanan bir papaz pozuna geçiyordu... Ve bir bıçak yakalayıp kesmeye girişiyordu... Birden kapımız gürültüyle açıldı. Gülerek Gogol'e doğru koşuştuk. 'Ah ah! hani iştahın kesikti? Miden rahatsızdı dostum? Tüm bu yemekler kimin için?' diye sorduk.*" Gogol önce şaşıracak, sonra çabucak kendine gelerek cevap verecektir: "*Neden böyle bağırıyorsunuz? Gerçekten iştahsız olduğum ortada... Gördüğünüz bu iştah suni... Lezzetli şeylerle iştahımı uyandırmaya çalışıyorum... Ama şeytan çarpsın başarabilecek miyim! Zorla yiyeceğim, bu da yemek sayılmaz... Hadi benimle oturun, size ziyafet çekeyim!.. Hey! Arkadaşlar! Geri kalan şeyleri de getirin!... Artık neşe içinde ziyafet başlamıştı... Gogol dört kişinin yemeğini yedi ve bize bunların pek bir*

[1] 12 Şubat 1839 tarihli mektup.

şey sayılmadığını söyledi, böylece mide ağrıları çektiğini kanıtlamaktaydı sanki..."[1]

Nihayet Pogodin ve karısı da Paris'e döndüler. Danilevskiy, kendilerini orada bekliyordu. "*Sırası gelmişken söyleyeyim*" diye yazacaktı Gogol bu berikine, "*İspiyonların Paris'te bize kadar eriştiğini işittim. Orada az çok legal yaşamayan Rusların sayısına bakarsanız eğer, bu durum beklenen bir şey. İhtiyatlı olun. Eminim hemen hemen tüm Rusların isimleri, gizli polisimiz tarafından kara listeye yazılmıştır*"[2]

Gogol yolculara iyi yolculuklar diledikten sonra Prenses Volkonskiy'lere döndü. Prenses şimdi onu katolik mezhebine çekmek için fazla aceleci görünmüyordu: Sonunda Gogol'ü kimsenin yönetemeyeceğini anlamıştı... Gogol'ü villasına yine eski nezaketiyle kabul etse de, uzun süre aldatılmış olmasını bir türlü hazmedemiyordu... Gogol verem hastalığının endişe verici hızla arttığı genç Yosip Viyelgorskiy'i prenseste görüyordu. Yirmi üç yaşındaki bu genç, solgun, bitkin hatlarla, yumuşak melankolik bakışlarla bahçede güçlükle yürüyor, hekimlerin tavsiye ettiği gibi "*temiz hava alıyor*" ya da okumak için küçük kuytu bir yere sığınıyordu. Tarihe ve edebiyata delice meraklıydı. Çoğu zaman Gogol'e Rusya'nın geçmişinden söz ediyordu. Bir konuşmadan ötekine geçerken, Gogol karşısındaki gençte bir tazelik, bir büyük kalplilik, sakin bir cesaret görüyor ve hoşuna gidiyordu. Çok geçmeden Viyelgorskiy iyice güçsüzleşti, yatağa düştü ve Gogol onun başucunda oturmayı, saatlerce onu sevgiyle seyretmeyi adet edindi. Pogodin'e:

"*Sanırım Yosip Viyelgorskiy artık ölmek üzere... Zavallı, yumuşacık, o asil Yosip!.. Mükemmel insan için Rusya'da artık yer yok!.. Hergeleler yaşayacak orada!*"[3] diye yazacaktır.

Mariya Balabin'e de:

"*Ölmekte olan zavallı dostum Yosip Viyelgorskiy'in başucundayım... Uykusuz geceler geçiriyorum... Siz onun üstün ruhunu, güzel hislerini, ne yaşına göre çok güçlü karakterini, ne de onun derin zekasını tanıyamadınız! Tüm bunlar şimdi ölümün pençesinde... Ben onun için yaşıyorum, şimdi onun son dakikalarını gözlüyorum... Geçici bir*

[1] Pogodin, ***Hatıralardan bir demet***.
[2] 14 Nisan 1839 tarihli mektup.
[3] 5 Mayıs-23 Nisan 1839 tarihli mektup.

gülümseme, yüzünde daha neşeli bir mana, işte benim monoton günlerimin tek olayları... Rusya'da tüm değerli insanların sonu tuhaf! Anlaşılmaz şey!... Biri henüz belirirken, ölüm onu yakalayıveriyor! Şimdi artık hiçbir şeye inanmıyorum ve güzel bir şey görünce de gözümü kapıyor ona bakmamaya çalışıyorum ve hemen mezarın kokusunu duyuyorum!... Tüm bu insanlar kısa bir zaman için varlar. Kısık bir sesle sesleniyorlar bana!... Bunlar nedametin ebedi ıstırabını duyabilmem için, ruhumun acı çekip, işkence görmesi için bana verilmiş şeyler!"[1] diye yazacaktır.

Hastalığın göz göre göre kemirdiği bu genç karşısında hayatında ilk kez Gogol, kendini ona vakfetmek ihtiyacını duydu. Ölümün, önüne geçilmeyen meydan okuyuşu, onun en gizli hislerini ortaya koymayı kolaylaştırıyordu! Sağ kalmaya adanmış biri karşısında, asla anlatmaya cesaret edemediği şeyleri, yarın ölmeye mahkum bu kişi karşısında rahatça düşünebiliyordu ve söylüyordu. Öbür dünyanın soğuk ışığı, her şeyi temizliyor, her şeyi affediyordu. Durumun trajikliği içinde tüm alışık zorlamalardan kurtulmuş, şimdiye kadar henüz hiçbir kadının ilham etmediği bir sevginin bilincine varıyordu. En hayran olduğu kadınlar Gogol'ün en sakındığı çekindiği kadınlardı. Onların dostluklarının, uysal bir alçalışla, şuhluğa, aşka dönüşmesinden korkar gibiydi. Oysa bu hasta odasında duyduğu ürpertici bağlılığı, asla o kadınlardan birine duyamazdı. Burada yaptığı gibi, asla onlara yüreğini açamazdı... Çünkü onları fethetmeye ve günaha susamış etten yaratıklar olarak tanıyordu. En softalarını bile! Dünya zevklerinden en kopmuş görünenleri bile! Yosip Viyelgorskiy'in karşısında ruhça ve bedence "*el sürülmemiş*" kalıyor; bu beşeri birleşmeye ve kaynaşmaya salıveriyordu kendini! Emniyet içinde aşık olabilirdi şimdi. Zira aralarındaki tam bir aşktı. Dostluk değil aşktı! Gogol'ün safhalarını heyecanla '***Villa Geceleri***' adı altında not ettiği eserindeki manevi ve umutsuz bir kardeşçe aşktı bu...

Bu uykusuz geceler sevgi doluydu ve yorucuydu. Hasta bir koltukta okuyorken, Gogol'ün onun yanında olması, onu seyretmesi ne tatlıydı!.. "*İki geceden beri birbirimize sen diye hitap ediyorduk. O zamandan beri de, sanki daha yaklaşmıştık birbirimize*" diye yazar Gogol...

Daha sonra:

---

[1] 30-18 Mayıs 1839 tarihli mektup.

"O gece, yanı başında değildim... Ertesi sabah acele acele, bir cani gibi yanına koştum. Beni gördüğü zaman yatağındaydı. Meleklere has o gülümsemesiyle bana güldü! Elini uzattı ve aşkla sıktı elimi, 'hain' dedi 'aldattın beni!' Beni bağışla meleğim! dedim ona. Istırapların bana acı verdi! İşkence çektim! Bu geceler işkenceden başka bir şey değildi... Beni bağışla! dedim ona... Ah ne yumuşaklıkla, elimi sıktı! Onu bir defne dalıyla yelpazelemeye koyuldum. O 'Ah ne serin! Ne hoş!' dedi. Saat onda onu tekrar yokladım ve dinlenmek için üç saat onu yalnız bıraktım. O yalnız oturuyordu. Yüzünde can sıkıntısının yorgunluğu okunuyordu. Beni görünce hafif bir el işareti yaparak, 'kurtarıcımsın sen benim' dedi!... Bu sözcükler hâlâ kulağımda. Sıkılıyor muydun meleğim? diye sorunca, 'Ah nasıl sıkılıyorum!' diye cevap verdi bana. Alnına bir öpücük kondurdum. O, elimi sıkmaya devam ediyordu."

Yine daha sonra sekizinci gecede:

"Doktor ona o gece dinlenmesini emretmişti. İstemeye istemeye yerinden kalktı ve omuzuma yaslanarak yatağına gitti... Ah sevgilim benim! Yorgun bakışı, o renkli robdöşambr, o ağır ağır adımları... Omuzum üzerinden eğilerek yatağını gösteriyordu ve kulağıma: 'Şimdi artık sonu gelmiş biriyim' dedi... 'Yatakta ancak on dakika kalacaksın, sonra da koltuğuna döneceğiz' diyerek ona cevap verdim. 'Seni seyrediyorum sevgilim benim! Taze çiçeğim! Uyuduğu müddetçe yatağında ve koltuğunda uyukladığı sürece, anlaşılmaz bir güçle onun hareketlerini takip ediyor, değişken ifadelerini izliyordum. O zaman işte ben nasıl yepyeni ve tuhaf bir yaşam içerisindeydim! Aynı zamanda da eskilerde kalan çok uzak bir şeyin tekrarlanışını görüyordum! Ama yine de buna bir anlam vermek zordu... Kendime gelince, gençliğimin taze, uçucu bir anını yaşadığımı anladım... Toy bir ruhun akranları arasındaki kardeşçe bir sevgi arayışını, çocuksu ve sevimli küçük hiçlikler içinde, sıcak bağların işaretleriyle dolu bir devrenin bana yeniden yaşattığını sezdim. Seni seyrediyordum benim genç taze sevgilim! Çiçeğim! Ah Tanrım! Neden acaba, bu taze genç nefes beni, özellikle hisleri uyuşturan o büyük uçurumlara yeniden sürüklemek istiyor. Birden bire on yıl yaşlanmam için mi? Daha büyük bir ıstırap ve umutsuzlukla, öz yaşamımın uçup gittiğini görmek için mi?"

Gogol ile hasta arasında kurulan şefkat dolu dostluğu öğrenince, Aleksandr Osipovna şöyle yazar: *"Bu ilişkinin ne zaman ve nasıl meydana geldiğini bilmeye çalışmadım. Yakınlıklarını baştan aşağı edepli,*

tabii ve basit buluyordum."[1] Osipovna'nın bu iki adam arasındaki ilişkilerinin edepli sözcüğüyle altını çizmek gereğini duyması için, etraflarındaki bazı insanların başka düşüncede olmaları gerekirdi. Ama üzüntü ve endişeden boğulan Gogol, kimin ne söyleyeceğine aldırmadı.

Viyelgorskiy'nin gücü çabucak azaldığından, isteği üzere Gogol, ortodoks kilisesinden bir papaz getirmeye koştu. Genç adam günah çıkardı ve son takdis olayını bahçede sürdürdü. Sonra onu odasına götürdüler. Nefes alamıyordu ama ölmedi, teşekkür ve gülümsemek için aklı yeterince yerindeydi. Tam şuurunu kaybetmek üzereyken, Prenses Volkonskiy, önceden düşünmüş ve rahip Gervais adında bir katolik papaz getirmişti ve papazın kulağına: "*İşte tam katolikliğe döndürülecek zaman*" diye fısıldamıştı. Rahip vakarla teklifi reddederek; "*ölüm halindeki birinin odasında sessizlik ve barış gerek*" dedi. Prenses öfke içinde, ısrar etmek istedi. Ama gene de 21 Mayıs 1839'da Viyelgorskiy son nefesini verdikten sonra, Prenses kendini tutamayarak: "*Teslim ettiği ruhunu, katolik olduğunu gördüm*"[2] diye bağırdı. Ve bu tarihten sonra Gogol'e karşı soğuk davrandı.

Gogol ise bu ölümden öylesine içten sarsılmıştı ki, Prensesin öfkesine kayıtsız kalmıştı. Gogol sevgili bir yaratığın can çekişmesinde elinden bir şey gelmeyerek ilk defa bulunmuştu. Onun yok oluşu, tıpkı bir matematik işlemi gibi soyuttu. Ancak bir tek düşünce oyunuyla acılarını hayal edebiliyordu. Viyelgorskiy ile ölümün anlamını anlamış, ölümün işlevini ancak bu çırpınan vücutta görebilmişti. Bu soğukluğu kendi davranışlarında hissetti. Tüm beşeri faaliyetler, kabrin bu şaşılacak suskunluğu karşısında gülünç değil miydi? Her birimizin sonu günün birinde yapayalnız bir toprak çukurunda son bulmayacak mıydı? Şöhretin boş şeyleri, ressamın, yazarın gayreti, aşkın tatlılığı ve gazabı, güleryüz neye yarardı ki?

Gogol Danilevsky'e: "*Talihin bana, tam dost edinilemeyecek bir dönemimde bahşettiği bir dostu yeni gömdüm. Sevgili Yosip Viyelgorskiy'den söz ediyorum. Birbirimizi uzun zamandan beri tanıyor ve sayıyorduk ama ancak onun hastalığında birbirimize sıkıca ve ayrılmamak üzere kardeşçe bağlanabildik*"[3] diye yazar.

---

[1] Aleksandra Osipovna Smirnov, ***Notlar***.
[2] Prenses Repnin, ***Belgeler*** içinde Şenrok'un anlatısı.
[3] 5 Haziran-24 Mayıs 1839 tarihli mektup.

Büyük kederle dolu Gogol, iyileşebilmek için, acı çektiği bu yerden kaçıp gitmek gerektiğine inandı. Viyelgorskiy'in annesine rastlamak düşüncesiyle Marsilya'ya gitmek üzere Civitavecchia gemisine bindi. Vapurda Sainte-Beuve ile tanıştı. Rusça bilmeyen Sainte-Beuve ile Fransızcayı kötü konuşan Gogol, nasıl anlaşmışlardı? Birkaç yıl sonra eleştirmen şöyle yazacaktır: "*Bu sohbetlerimiz, aslına benzer şekilde, âdetlerin güçlü, tam ve zengin gözlemlerini ve Gogol'ün eserindeki 'orjinallik ve gerçekçilikten, önceden tad duymama'[1] yardım etmiştir*" der. Ve Sainte-Beuve, Prens Augustin Petroviç Golitzin'e yazdığı bir mektupta: "*Buharlı bir gemide Gogol ile beraberdik, bu iki gün zarfında zor konuştuğu Fransızcasının arasından, onun ender seçkinliğini, orijinalliğini, güçlü sanatçılığını takdir edebildim.*"[2] der.

Gogol Marsilya'da Yosip Viyelgorskiy'in annesine uğrayıp oğlunun son anlarını anlatıp, görevini yerine getirdikten sonra, üzüntüsünü seyahatin yorgunluğuyla ve sürprizleriyle avutmak için, bir yolcu arabasına biner. Viyana'ya gider. Oradan da, slavcı ozan Yasikov ile tanıştığı Hanau'ya ve Pogodin'ler ile buluştuğu Marienbad'a gidecektir. Bu aile onu, D.E. Benardaki adında biriyle tanıştıracaktır; bu kişi, buğday spekülasyonu yaparak zengin olmuş, topraklar, fabrikalar satın almış ve şimdi de servetini akıllıca işletmektedir. O, yeni yöntemle işleyen bir toprak sahibi ve akıllı bir işadamı olarak, zanaat işletmeciliği, sanayiinin gelişmesi, köleliğin fayda ve zararları, kentlerin yönetilmesi, adli mekanizmanın işleyişi, kredi kontrolü ve bakanlığının ilerleyişi hakkında parlak fikirlere sahiptir. Onun vecize ve anekdotlarla süslenmiş sözleri arasından, Gogol rekabetin, çıkarın, ticaretin zaferi içinde, rekabetin acımasız dünyasını keşfetmiştir. Hatip ve becerikli Benardaki, pratik zekanın bir enformasyonuydu. Yarının Rus insanı, onun gibi keskin görüşlü, cesur ve dürüst olmalıydı. Bu milyoner Hıristiyandan ne de güzel bir çağdaş insan meydana gelebilirdi.[3] Gogol ve Pogodin her gün banyodan sonra onunla dereden tepeden konuşarak kırlarda dolaşıyorlardı. Ama Benardaki'nin sohbeti ne denli geliştirici olsa da, Marienbad'ın suları yazarın bünyesinde etkisiz kalmıştı. Gogol şaşkına dönmüştü, Viyana' ya döndü.

---

[1] ***İki dünyayı gözden geçirme***, 1845, XII. ***Oxford Slavonic Papers*** içinde vol. XI, 194.

[2] Sen-Beuve'nin 16 Mart 1857 tarihli mektubundan. (aynı zamanda ***Oxfort Slavonic Papers***, vol. XI, 1964, Sofya Lafite'den alıntı.)

[3] Nikolay Gogol, ***Ölü Canlar***'ın ikinci bölümündeki Kostanzhoglo karekterini Benardaki'nin ona verdiği ilhamla yaratmıştır.

Bu kalabalık, neşeli büyük kente yeniden gelen Gogol'ü, ne sarayların güzelliği ne etrafındaki ormanların hoşluğu ne de insanlarının nezaketi etkileyebildi. Şevirev'e: "*Ah Roma! Sanki ondan beş yıl uzak kalmış gibiyim. İkinci bir Roma yok bu dünyada!*" diye yazıyordu. Sağlığı da aynı oranda ilgilendiriyordu Gogol'ü. Aynaya bakınca, zayıflığı endişelendiriyordu onu. Kaplıca banyolarını fazla abartmamış mıydı? Mariya Balabin'e: "*Bir mumyaya döndüm ya da kürdan gibi kuru ayak bileklerimle çorapları düşen yaşlı bir Alman profesörü gibiyim.*"[1] diye yazar. Hayır, üzüntüydü onu kemiren... Ne umut gücü, ne de yaşama zevki kalmıştı artık; "*Genç sayılan bir yaşta, ihtiyarlık hissetmek çok acı... alev yerine küller bulmak ve sanat heyecanının yetersizliğini keşfetmek çok korkunç... Vaktiyle onu yükselten şeylerden şimdi yoksun ruhum! (ne korkunç bir kayıp), artık durumumun kederini yaşıyorum ancak... Yalvarırım mektubumu okur okumaz parçalayıp atın. Başka kimse bunları okumamalı!*"

Gogol etrafındaki Avusturyalıları sevmiyordu, dahası onları Almanlarla aynı kefeye koyuyordu. Gençliğinde Almanlara olan o hayranlığını bağışlamıyordu. "*O zamanlar, Alman ilmiyle, Alman felsefesiyle, Alman edebiyatıyla, Almanların kendilerini birbirine karıştırıyordum*"[2] diye yazıyordu: "*Eğlenceyi sever Almanlar! -bilinen bir şeydir bu- ama iç sıkıcı şekildedir bu sevgi. Bira içerler ve tahta masalarda kestane ağaçlarının altında otururlar... ve hepsi bu kadar!..*"[3] Tüm bunlara karşın hiç değilse Gogol yazı yazabilseydi!.. Ama yalnızlık onu felce uğratıyordu. İlhamını yeniden canlandırmak için, ona dost bir çevre, seyahat hareketliliği gerekiyordu. Şevirev'e:

"*Çok tuhaf! Kendimi yalnızlığa hasrettiğim, yanımda çene çalacak kimse bulunmadığı, yapacak bir ikinci işim olmadığı ve kendime sonsuz, sınırsız bir süre ayırdığım zaman, asla çalışamıyor, yazı yazamıyorum. Puşkin'in yazı yazmak için yalnız başına bir köye çekilip, dört duvar arasına kapanışına her zaman şaşmışımdır. Ben ise tersine... Köyde ve memlekette yalnızken hiçbir şey yapamamış ve hep canım sıkılmıştır! Böylece Viyana'da sıkılıyorum işte... Yayınladığım tüm gençlik günahlarım, Sen-Petersburg'da iken başka bir işte çalıştığım, boş zamanım olmadığı, uğraşlarımın yoğun, çeşitli olduğu sıralarda yazılmış parçalardır. Başladığım eser yürümüyor... Gene de önem ka-*

[1] 5 Eylül-24 Ağustos 1839 tarihli mektup.
[2] 5 Eylül-24 Ağustos 1839 tarihli mektup.
[3] Şevirev'e yazılan 10 Eylül-29 Ağustos 1839 tarihli mektup.

zanacağını hissediyorum onun... Tüm umudum gezi sırasında! Yazılarımın içeriği özellikle hep gezi sırasında gelişmiştir. Hemen hemen tüm konularımı yollarda hazırlamışımdır."[1]

Gogol eline kalem almak istememesine rağmen, yine de son aylar boyunca '***Taras Bulba***', '***Portre***', '***Burun***', '***Viy***', '***Müfettiş***' yapıtlarını tekrar ele aldı. '***Vladimir Nişanı***' eserinden seçip çıkardığı '***Dava***' ve '***Bekleme Odası***' sahnelerini berraklaştırdı; Romaya ait otobiyografik bir hikaye olan ve '***Roma***' adı altında yarım kalmış '***Annunziata***' eserini yeniden ele aldı. Üçüncü kez ele aldığı '***Kısmetler***' komedisini, doyurucu bir sonuca varamadan yeniden düzeltti. Zaporojye Kazakları tarihinden seçtiği erotik bir dram konusu tasarladı; Roma'dan Mairenbad ve oradan Viyana'ya gidiş gelişler Gogol'ü '***Ölü Canlar***' eserinden uzak bırakıyordu. Bu büyük girişiminin isteğine devam etmek ve onu canlandırmak için acaba İtalya'ya dönmek mi gerekiyordu? İçtenlikle düşünüyordu bunu ama, ailesinin giderek artan problemleri, bu hayalini gerçekleştirmeyi engelliyordu. Annesi umut kesici mektuplar gönderiyordu: Parasızlığın sonuna geldiğini, alacaklıların Vasilyevka'yı satmaya zorladığını yazıyordu. Yarı sağır küçük kız kardeşi Olga'nın evde iyi bir eğitim göremediğini, büyük kız kardeşi Truşkovskiy'den dul kalan Mariya'nın tekrar evlenmeyi aklına koyduğunu bildiriyordu. Bu talip pek uygun görünmediğinden, Gogol ona vaktiyle şöyle ciddi bir mektup yazmıştı: "*Artık genç bir kız olmadığına göre, durumunu değiştirmen ve özgürlüğünü satmam için ancak büyük, çok büyük bir partiye rastlaman gerekir.*"[2]

Ve annesine de:

"*Eğer talibin maddi durumu kendisininkinden iyi değilse, bu birleşme fazla bir şey sayılmaz. Onun ilerde çocukları olacağını, bir yığın sıkıntılar içinde gerekli ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çok zorlanacağını; sonuçta şimdiki durumunu arayacağını düşünmesi gerekir... On sekiz yaşındaki genç bir kız, hoş bir fiziği, iyi bir kalbi, hassas bir yaradılışı, servete, rahat bir yaşama değişebilir. Ama yirmi dört yaşında, parasız bir dulun böyle bir fikre saplanması bağışlanamaz.*"[3] diye yazar.

---

[1] 10 Eylül-29 Ağustos 1839 tarihli mektup.
[2] 22-10 Aralık 1837 tarihli mektup.
[3] 5 Şubat-24 Ocak 1838 tarihli mektup.

Böylece azarlanan Mariya, sonunda talibi geri çevirir. Ama acaba o, fikrini değiştirmeyecek miydi? Aşıklarda bu dönüşler sık görülen şeylerdir. Özellikle eğlence kıtlığındaki kasabalarda! Bu zavallıyı tekrar ele almak, hayallerini yok etmek, onu iyice silkelemek gerekiyordu. O, Vasilyevka'daki annesi, çocuğu ve kocasının hatıraları arasında bulduğu huzuru, asla başka bir yerde bulamayacaktı. Bunu kendisine anlatmalıydı; Ama gene de asıl önemli problem öteki iki kardeşten geliyordu. Elizabeta ve Anna, yurt enstitüsünde eğitimlerini tamamlamışlardı. Bu kurumdan çıkınca artık kendi hallerine bırakılacaklardı. Bu kızların geleceklerini düşünmek için, Gogol ister istemez Rusya'ya dönmeliydi; kısa bir zaman yeterliydi buna... Yola çıkmaya karar verdiği halde, yolculuk tarihini hep erteliyordu. 'Der römischen Kaiser' otelindeki 27 numaraya yerleşmiş, Pogodin'lerin gelmesini bekliyordu, Moskova'ya gitmeden önce Viyana'dan geçeceğini vadetmişti dostu ona. Sanki bir aileyle beraber olunca, Moskova'ya dönüşün, daha az acı olacağını düşünüyordu. Şevirev'e:

"*Rusya'ya dönmek üzere miyim? Buna adeta inanamıyorum!... Sağlığımdan korkuyorum... Şimdi artık büyük soğuklara alışkanlığımı iyice yitirdim. Buna yeniden nasıl dayanırım? Ama gene de etrafımdaki durum böyle gerektiriyor ve muhakkak oraya gitmeliyim; kız kardeşlerim Enstitüden çıkıyor, onların geleceklerini bir düzene sokmalıyım ve bu iş için, yerime bir başkasını görevlendiremem... Ama bir kez işlerimi düzenleyince, tekrar ver elini Roma!*"[1] der.

Ve kardeşleri Anna ve Elizabeta'ya:

"*Sizin yüzünüzden Sen-Petersburg'a gitmeye karar verdim. Bu fedakarlığımın farkında mısınız? Sizler olmasanız, milyon verseler bu geziye razı olamazdım, bunu biliyor musunuz?*"[2] diye yazar.

Annesine gelince, ona ihtiyatlı olarak olası bir tarih vermekten çekiniyordu. Uzakta olsa bile, rahatsız edilmesini istemiyordu. Onu saysa da, ondan şikayet etse de, onun ihtiyaçlarını karşılayamadığı için, kendini kötü bir evlat sayıp suçlasa da annesinin Gogol'e gösterdiği büyük sevgiden ötürü intikam almak ister gibi, mektuplarında hep onu iğnelerdi... Ama komşularına hep oğlunun yeteneğinden söz ettiğinden acaba, haberi var mıydı? Annesine asla edebiyat konuşmalarına girişmemesini, sadece "*Ben onun yapıtlarını yargılayamam; ben*

[1] 10 Eylül-29 Ağustos 1839 tarihli mektup.
[2] 15-3 Eylül 1839 tarihli mektup.

annesiyim, tarafsızlık edemem; size söyleyeceğim tek şey, onun iyi ve sevecen bir evlat olduğudur, bu da bana yeter."[1] diye cevap vermesini tembih ederdi ona.

Öte yanda annesi, ona gömlek diktirdiğini haber vererek onu yumuşatabileceğini mi sanıyordu? Ve bu manasız davranışına şaşıyordu: "*Benim için gömlek diktirmeniz yanlış, çünkü onları giyemeyeceğimden eminim! İstediğim gibi, alıştığım gibi olmayacak onlar. Model olarak bir gömlek göndermemi beklemeniz daha iyi olurdu.*"[2] diye yazdı.

Acaba annesi, Enstitü çıkışı, Anna için kelepir bir kısmetin olduğunu mu ima ediyordu? Ve Gogol onu kabaca doğru düşündürtmek isteyerek: "*Evlilikler aynı seviyedeki insanlar arasında olur; bir kişinin ailesini, çıkarlarını, yaşam ilişkilerini gözetmeden, fakir, tanınmamış bir genç kızla evlenmesi için, ya budala ya da nam salmış garip bir kişi olması gerekir! Ya da bu genç kız güzellik, zeka bakımından mükemmel olmalıdır. Bizim Anna'nın durumu hiç böyle değil ve kaldı ki o iyi bir kızdır; çok iyi bir zekası olmasa da.*"[3]

Ve annesinin birdenbire kız kardeşlerinin gurbette olmalarından doğduğunu yorumladığı aşırı derecede sıkılganlığına da değinerek: "*Nasıl bu derece haksız olabilirsiniz? Tamamen aksi, asıl bu gurbet yüzünden sıkılganlıkları azaldı. Kasabadan geldikleri zaman birer gerçek yabandılar, bir yabancı karşısında ağızlarından tek sözcük duyamazdınız. Bugün ise ağızlarını açabiliyorlar ve akıllı birkaç söz söyleyebiliyorlar*"[4] diye yazar.

Açıkçası Gogol için Mariya İvanovna, kırk sekiz yaşına rağmen, mantıksız hayaller içinde bir genç kız gibiydi ve doğru bir adım atmayı beceremezdi. Kız kardeşleri Anna, Elizabeta, Olga ve Mariya yaşamın kaynaşan dalgaları karşısında, silahsızdılar. Onları batmaktan ancak kendisi kurtarabilirdi. Beş tane kadının yükü ve de büyük bir yapıtın sorumluluğu! Hem kurtarıcı hem de yaratıcı. Tanrının yüklediği bu çifte vazife, gücünün üstünde değil miydi? Elindeki parayı hesaplıyor, döne döne hesaplıyor, falanca ve falanca kitaplarının muhtemel yeni baskılarından gelecek paraların tutarı, gene de kız kardeşlerini düzenleme masraflarını karşılamaya yetmiyordu.

---

[1] 11 Aralık- 29 Kasım 1838 tarihli mektup.
[2] Haziran 1839 tarihli mektup.
12 Mart-30 Nisan 1839 tarihli mektup.
[4] Haziran 1839 tarihli mektup.

Pogodin'lerin gelişi, biraz olsun Gogol'ün endişelerini dağıtır. Tanrıya şükür ki iyi dostları vardı onun. Başına ne gelirse gelsin, onu terk etmeyeceklerdi. Müşterek iki araba satın aldılar. Birine Pogodin ve geçici olarak Viyana'da bulunan Şevirev bindi, öteki arabaya da Gogol yerleşti... Gidiş 22 Eylül 1839 gece yarısı gerçekleşir.[1] Altı gün sonra yolcular Olmütz ve Cracovie'yi geçip Varşova'ya varacaklardır. Gogol oradan Jukovskiy'e şöyle yazacak:

"*Kız kardeşlerimin Enstitüyü terk edip çıkmaları için muhakkak benim orada bulunmam gerekiyor. Onları donatmak, orada bulundukları müddetçe piyano hocasının ders ücreti vb. için beş bin rubleye ihtiyacım var, bu da beni mahvetmeye yeter... Bu durumda size tekrar başvurmaya mecbur oluyorum. Ama belki de, kız kardeşlerimin eğitim masraflarını üzerine alıp, onları geliştiren imparatoriçe hayırsever elini üzerlerine açıp, onlara birkaç lokma ihsan edemez mi? Kendisine karşı anlatılamaz bir minnet borcu içinde olan benim, şimdi tekrar ondan yardım istemem, bilmiyorum ne denli saygısızlık! Ama bu işin içinden çıkmam için hiçbir çare göremiyorum, bulamıyorum, ne de tasavvur edebiliyorum! Ayrıca bu durum karşısında eğer küstahlık göstermezsem, ilerde vicdan azabı çekeceğimi de bilmiyor değilim.*"[2]

Ertesi gün 17 Eylül 1839'da, yolcular iki araba tutarak, Bialystok'a hareket edip o günün akşamı oraya vardılar ve 23 Eylülde de Smolensk'de oldular. 26 Eylülde karanlık basarken artık Moskova kapısında, tahta geçidin karşısındadır onlar! Çamura bulanmış iki araba yan yana dizilmişti. Ölü gibi bir fener, yol yol boyanmış bir bekçi kulübesini aydınlatmaktadır. Kargılı bir polis ve bir su batağı... Arabanın etrafını saran Rusça sesler... Hey Roma neredesin? Mavi gökyüzünle neredesin sen?

[1] Yukarıda sözü edilen tarih, jülyen takvimine göre: 10 Eylül.
[2] 28-16 Eylül 1839 tarihli mektup.

IV

RUSYA'YA DÖNÜŞ

Gogol, Moskova'ya gelince Vierges meydanını çevreleyen büyük bahçenin sonundaki Pogodin'lerin geniş beyaz boyalı evine konuk olur. Giriş katında sokağa bakan dört pencereli geniş oda, kendisine ayrılmıştı, rahat edecek şekilde düzenlenmişti; yerleştiğinin daha ilk akşamı annesine mektup yazmaya koyuldu, ama gelişini bildiren bir mektup değildi bu. Oraya gelişini öğrenmesinden, gelip onu yoklamasından korkulan bir mektuptu bu. Annesini severdi ama acelesi yoktu. Onunla yeniden para tartışmalarına, kasaba dedikodularına girecek, onun budalaca hayranlık ve manasız evlilik projelerini dinleyecek hali yoktu. Böyle bir atmosfere girmek istemiyordu. Onun gelmesini önlemeliydi. Gogol aldatma hilelerine bir kez daha başvurdu. Kimi insan doğruyu söyleyerek rahatlar. Gogol ise yalancılıkta kendini buluyordu. Mektubunun üzerine Moskova diye yazacağı yerde 26 Eylül 1839 Trieste diye tarih attı. Şimdi kağıt üzerine hızlı hızlı şu satırları karalıyordu:

"Rusya'ya dönmek için henüz hiçbir girişimde bulunmadım. Şimdi Trieste şehrindeyim; deniz banyolarına başladım. Çok yararını görmüyorum... Herhalde geç başladığım için; şimdi de onları kesmek zorunda kaldım... Önümüzdeki baharda tekrar başlayacağım. Eğer Rusya'ya dönersem, bu dönüş kasımdan önce gerçekleşmeyecek; bu da ancak fırsatını bulursam ve de bu yolculuk beni iflas ettirmezse... Eğer ben kız kardeşlerimin Enstitüden çıkışlarında geleceklerini düzenlemek zorunda olmasaydım, böylesine bir tedbirsizliğe asla girişmez, sağlığımı tehlikeye sokmazdım. Dahası siz de akıllı bir anne olarak, beni azarlayacak ilk kişi olmayacaktınız... İşte sizi boş bir umuda düşürmek ve sevindirmek istemiyorum; bu kış belki birbirimizi görürüz ya da göremeyiz, görebilsek bile fazlasını benden istemeyin, ancak kısa bir zaman için olacak... Yarın Viyana'ya gidiyorum, size biraz daha yakın olabilmek için."

Gogol işi bu duruma getirdikten sonra, şimdi nazik bir problem vardı önünde: Mariya İvanovna ona hangi adrese cevap verecekti? Elbette ona Pogodin'in adresini verecekti! İlk yalan bir kez uydurulunca artık sonrası çorap söküğü gibi giderdi:

"Mektubunuzu Moskova'ya Vierge meydanında oturan üniversitedeki profesör M. Pogodin adına gönderin. Ama bu adresi benim Moskova'ya gelişimin işareti olarak saymayın. Bu adresi size sadece mektubunuzun bana daha çabuk ulaşması için veriyorum. Mektubunuz böylece bana Moskova'dan resmi bir ulakla ulaşacak."

Şimdi duruma daha gerçekçi bir hava vermek için sanki bu şehirde bulunmuyormuş gibi bir etki yaratmalıydı;

"Trieste canlı bir ticaret şehri, halkının yarısı İtalyan, yarısı Slavlardan meydana gelmiş. Rusçaya ya da Ukrayna lehçesine benzeyen bir dil konuşuyorlar. Kent o harika Adriyatik denizi boyunca uzanıyor. Bu denizin dalgaları da bana sağlık getiriyor... Ne yazık ki deniz banyolarına geç başladım... Görüşmek üzere sevgili anneciğim... Şimdi bana daha sık yazabilirsiniz. Mektubunuzu daha çabuk alabileceğim. Sizi seven minnettar oğlunuz Nikolay."[1]

Birkaç hafta sonra yine hep Rusya'da bulunduğu halde, annesine Viyana tarihli ve Rusya'ya geleceğini bildiren yeni bir mektup göndermesi gerekiyordu. Seyahatin uzun sürebileceği ihtimalini söyleyerek, iki aydan önce görüşemeyeceklerini yazıyordu. Ama annesi, gene de o diktirdiği gömlekleri, Pogodin vasıtasıyla gönderebilirdi. *"Eğer onları beğenmezsem gecelik olarak giyebilirim."*[2] diyordu.

Ama gene de bu uzun süreli aldatmacada bir risk var: Mariya İvanovna sır saklamayan bir kimseden, uzun zaman önce ülkeye döndüğünü öğrenebilirdi. Gogol buna aldırış etmedi... Eğer iş ortaya çıkarsa, hemen yeni bir mazeret uydurabilirdi... Çünkü annesi öyle çabuk kanan ve hayali zengin cinsten biriydi ki. Gene de ne olur ne olmaz diye tüm dostlarına gelişini gizli tutmalarını önerdi.

Pletnev'e: *"Moskova'dayım! Şimdilik bunu kimse bilmezsin!"* diye yazdı. Pletnev eşini yeni yitirmişti; mektubunu şöyle sürdürdü:

"Acınızı öğrendim, çok üzüldüm. Bu ölümün, önceden bana malum olduğunu acaba biliyor musunuz? Sizden ayrılırken, bana bir his,

---

[1] 26 Eylül 1839 tarihli mektup.
[2] 26 Ekim 1839 tarihli mektup.

tekrar görüştüğümüzde sizi dul bulacağımı sezinlemişti. Nedenini bilmiyorum ama şimdi bende vahilik yeteneği belirdi. Ama ne yazık ki bir olayı önceden sezemedim! Puşkin'in ölümünü... Ondan sanki iki gün için ayrılıyor gibiydim. Ne tuhaf! Tanrım! Ne tuhaf! Şimdi Puşkin'siz bir Rusya! Sen-Petersburg'a geleceğim ve Puşkin'i orada bulamayacağım! Sizi göreceğim ve Puşkin'i göremeyeceğim!"[1]

Evet, Puşkin'in yokluğunu, Gogol bu çevrede İtalya'dakinden daha çok duyar gibiydi. Müşterek arkadaşlarını her görüşte, bir boşluk hissediyordu. Esas parçaları olmayan bir puzzle karşısında gibiydi? Etrafındakiler onun bu değişken mizacından endişeliydiler. O şen mi? Tatlı dilli mi? Yoksa içine kapanmış, konuşmayan kavgacı biri midir? Bunu on dakika önceden kestiremezdiniz. O yeni yüzleri görmekten hoşlanmaz, çoğu zaman bayanlara surat asardı. Gene de Pogodin ailesi, ona tüm ihtimamı gösteriyorlardı, çarpıp yaralanmasın diye mobilyaların sivri uçlarını bile yuvarlaklaştırmışlardı.

Gogol sabahları odasında oturur, yazı yazar, okur ya da sinirlerini yatıştırmak için örgü örerdi. Öğle yemeği saati gelince, dinlenmiş bir yüzle, canlı bakışlarla aşağıya iner, yemek listesini incelerdi. Eğer listede makarna varsa, bu yemeği kendisinin pişirmesini teklif eder, aile acıyan bakışlarla onu seyrederdi... Sonra biraz kestirmek için odasına çıkardı. Akşam saat yedide tekrar görünürdü. Pogodin'in çalışma odası dahil, Gogol, giriş katındaki dizi dizi odaların tüm kapı pencerelerini açar, bir aşağı bir yukarı gezinmeye başlardı. Ev sahibesi bu egzersiz süresince, binanın her bir ucuna, tek ayaklı küçük bir masa üzerine bir sürahi taze su koydurtmuştu. Gogol on dakikada bir durur, sudan bir bardak içerdi. Kağıtları üzerinden başını kaldırmayan Pogodin'i, bu gidiş gelişler asla rahatsız etmezdi. Henüz pek çocuk sayılan oğluna gelince, o, mumların titrek ışıklarında, geniş adımlarla dolaşan, nereye gideceği belli olmayan acele adımlarla yürüyen, kuşa benzer gölgesi kornişlere yansıyan bu burnu çengel gibi acayip yabancıyı şaşkınlıkla seyrederdi. "*Gogol hep çabuk çabuk ve dura dura yürürdü*" diye yazar Pogodin bir mektubunda: "*Bu yürüyüş öyle bir hava cereyanı yaratırdı ki, büyük annem bundan hiç hoşlanmazdı ve bu yüzden de şamdandaki mumlar eriyip akardı... Bazen de hizmetçisine: 'Gruşa! bana şalımı getir!' diye bağırırdı. 'İtalyan (Gogol'e bu ismi takmıştı) gezinirken öyle bir esinti yaratıyor ki dayanamıyorum!' derdi. Gogol ise 'kızmayın büyükanne! Sürahiyi bitireyim gideceğim!' di-*

[1] 27 Eylül 1839 tarihli mektup.

ye cevap verirdi ona... Gogol, gerçekten de ikinci kez su sürahisini bitirdikten sonra, odasına tekrar dönerdi. Gogol yürürken, normal zamanda bile başını yan tarafa doğru eğerdi. Giyimine gelince: özellikle yeleklerine özen gösterirdi; mavi ya da kırmızı renkteydiler ve hepsi de kadifedendi... İçtenlikli karakterine karşın, az sokağa çıkardı ve fazla konuk sevmezdi. Methedilmeye susamasına rağmen onu öven kişilere karşı başkaldırır, topluluktan hoşlanmaz, marazi bir his duyardı onlara karşı."[1]

Gogol'ün tembihlerine rağmen, kente gelişi çabucak yayıldı. Pogodin'lere yerleştikten sonra onu ilk gören, tiyatro oyuncusu Sçepkin oldu, Gogol'ün ***Müfettiş*** piyesinde aylardan beri başarıyla oynuyordu ve Gogol'e hayrandı. 2 Ekimde Gogol ile Moskova'ya yeni gelmiş olan Sergey Timofeyeviç Aksakov ailesi, genci yaşlısı ona "Rusya'nın Homeros"u diyerek, dindarca bir hayranlık taşıyorlardı. Konuğun gelişini duyunca masasında toplanmış olan aile, sevinçle ayağı kalktılar. Onu öğle yemeğine beklemiyorlardı ama kendisine masada yer ayırmışlardı. En iyi parçalar ona ikram edildi. Tüm gözler minnet içinde üzerine dikilmişti. Aksakov hayranlık içinde, onun için şu dalkavukça portreyi çizecektir ilerde:

"*Dış görünüşü bakımından öylesine değişmişti ki, onu zor tanıyabiliyordunuz. Gogol iyice traşlıydı; saçları kısa kesilmişti, sadece alnında bir topak saçı vardı ve üzerine de modaya uygun bir frak giymişti. Onda şimdi şık gençlikten eser yoktu. Güzel şık kumral saçları, adeta omuzlarına dökülüyordu. Güzel bıyıkları ve çenesinin üzerindeki sivri bir sakalı bu değişikliği iyice barizleştiriyordu. Yüz hatları tümden başka bir anlam taşıyordu. Konuşurken gözleri sevinci, iyiliği ve herkese olan sevgiyi ifade ediyordu. Sustuğu ya da düşüncelerine daldığı zaman yüzünde, çok yükseklere, Tanrıya doğru ulvi bir hisse kapıldığı okunuyordu. Eskiden ancak ender fırsatlarda giydiği frakının yerini, şimdi paltoya benzer bir redingot almıştı. Silueti baştan başa kendisine daha yakışan şekildeydi. Onun anlatılması zor şakaları o denli orijinal ve tuhaftı ki, etraf gülmekten katılıyor, oysa kendisi gülümsemiyordu bile.*"[2]

Aksakov'un büyük oğlu Konstantin, Gogol'e, İtalya'da bulunduğu zaman yazdığı tüm yazılarını getirip getirmediğini sorunca, Gogol

---

[1] D.M. Pogodin, *Gogol ile büyük annemin ev hayatı* (***Hatıralarla Gogol ve onun çağdaşları***).

Aksakov, ***Gogol ile ilişkimin öyküsü***.

"*hiçbir şey getirmedim*" diye kestirip attı. Ve Panayev'in karısı[1] da Gogol ile daha ilk görüşmede onun "*öfkeli, kaprisli*" biri olduğunu söyledi. Hemen hemen her öğle yemeğini Aksakov'larda yemeyi âdet edinen Gogol, evde bir mesih gibi karşılanıyordu. Uzun arkalıklı koltuğuna yerleşir ve yemeği o yönetirdi.

Bayan Panayev şöyle anlatır: "*Önünde kristal bir bardak ve içinde kırmızı şarap bulunan bir şişe vardı. Ona özel bir börek ve özel bir etli kebap ikram edilmişti ve ötekilerin bu yemeklerden tatmaya hakları yoktu. Ev sahibesi sürekli değişik şeyler ikram ediyordu kendisine ama o az yiyor ve sorularını nazlanarak cevaplıyordu. Sessiz sedasız, kambur sırtıyla ve endişeli bakışlarla çevresini süzüyordu. Kimi zaman dudaklarında acı bir gülümseme beliriyordu... Yemek sona erince biraz kestirmek üzere odasına gitti. Biz de kahve içmek üzere taraçaya çıktık. Ev sahibesi hizmetçilerine sofrayı toplarken gürültü etmemelerini tembih etti.*"[2]

Öte yandan kadının kocası şöyle anlatır:

"*Gogol'ün fiziği bende hoş olmayan bir etki yarattı. İlk bakışta en çok gözüme çarpan şey, onun yırtıcı bir kuş gagasına benzeyen sipsivri ince, uzun burnu oldu. Şıklığa özenir bir tarzda giyinmişti; saçları dalgalıydı, zamanın modasına uyarak alnından oldukça yüksek bir yerinde, bukle bukle kabarıyordu. Onu izledikçe giderek hayal kırıklığına uğruyordum, çünkü '**Mirgorod**' yazarı bende eskiden ideal bir imaj yaratmıştı. Gogol ise hiçbir şekilde bu insana benzemiyordu. Hatta kurnaz ve sevimsizce bakan küçücük keskin ve zeki gözlerini bile sevmedim onun.*"[3]

Ve devam ediyordu:

"*Gogol az konuşuyordu, tekdüze ve istemeye istemeye konuşuyordu. Düşünceli ve kederli gözüküyordu. Etrafını saran hayranlığı, saygıyı görmemezlik edemiyordu ama, tüm bunları sanki herkes ona borçluymuş gibi kabul ediyordu. Kayıtsız bir hal takınarak bu zevkini gizlemeye çalışıyordu sanki. Davranışları gergindi ve doğal değildi... Ona deha değil de, sıradan biri diye bakanların üzerinde hoş bir etki yaratmıyordu. Gogol'ün yeteneğine olan bu sonsuz saygı, Aksakov ai-*

---

[1] Avdotya Yakovlevna Panayev; Panayev'in karısı, ilginç edebiyat anılarının ve vasat romanların yazarı şair Nekrasov'un metresi.
[2] Avdotya Yakovlevna Panayev; ***Hatıralar***.
[3] İvan İvanoviç Panayev, ***Edebi Hatıralar***.

lesi üzerinde kimi zaman gülünçlüğe kaçan çocukça bir saflığa, kendiliğindenliğe dönüşüyordu."[1]

Sonunda Aksakov, 14 Ekim'de birkaç dostunun da bulunacağı bir öğle yemeğinden sonra, gelip son yapıtlarından birini okuması için söz aldı Gogol'den. Kararlaştırılan gün geldi, aralarında Naşçokin, Panayev ve Sçepkin'in de bulunduğu konuklar sevgiyle ve sabırsızlıkla salonda toplandılar. Ama dakikalar geçti, merak mutfağa kadar uzandı ve renkten renge giren ev sahibesinin gözü kapıda kaldı ama, Gogol ortada yoktu. Nihayet saat dörde doğru her zamanki âdeti üzere özür dileyerek geldi. Masada şeref konuğu olarak kendisine ayrılan uzun arkalıklı koltuğuna yerleşti. Servis önce kendisine yapılırken o hiç istifini bozmadan pembe kristal bardaktaki özel şarabını içti, konuşulan şeyleri can sıkıntısıyla dinlerken ağzından tek bir söz çıkmadı. Yemek bitti. Gogol, Aksakov'un kanepesine uzandı. Başı öne düştü, uyuklamaya başladı. Ev sahibi ayaklarının ucuna basa basa, sessizce konukları salona geçirdi ve hafif sesle konuşmalarını rica etti. Bayanlar endişelidir! Gogol, uyandığı zaman güleryüzlü mü, yoksa suratlı mı olacaktır? Yapıtını okumayı kabul edecek mi? Yoksa etmeyecek mi? Aksakov Gogol'ü kapı aralığında seyrediyordu. Nihayet bir esneme duyuldu. Gogol gerindi, ayağa kalktı, topluluğa karşı:

- "*Galiba uyukladım!*" dedi yeniden esneyerek.

Aksakov biraz durakladıktan sonra kekeleyerek:

"*Bize bir sözünüz vardı, unutmadınız değil mi?*" diye sordu.

- "*Neymiş o söz? Ha evet! Ama bugün formumda değilim. Kötü okuyacağımı biliyorum, beni bağışlayın...*" diye mırıldandı Gogol.

Ama Aksakov, sesi titreyerek ricasını öyle bir yeniledi ki, Gogol dayanamadı razı oldu. Herkesin gözü parlamıştı. Bayanlar aralarında "*okuyacak, okuyacak!*" diye fısıldaşıyorlardı. Günün kahramanı oval masanın karşısındaki bir divana oturdu, dinleyicilerine endişeli bir göz gezdirdi. Birden geğirdi, arkadan bir daha, bir daha... Hanımlar heyecan içindeyken, erkekler utanarak başlarını çevirdiler...

- "*Neyim var?*" diye mırıldandı Gogol. "*Sanırım dün akşamki yemek hâlâ midemde... Bu çok doğal! Ah şu mantar yemeği! Balıklı soğuk çorba! doyum olmaz bunlara... Yersin yersin doyamazsın!*"

---

[1] İvan İvanoviç Panayev, ***Edebi Hatıralar***.

Herkesin şaşkınlığı karşısında Gogol yeniden geğirdi, sonra cebinden bir el yazısı çıkararak açtı ve okumaya başladı biraz sonra: - "*İşte yine geğirti geliyor! Yeniden geliyor işte! Bakalım bu durumda 'Kuzey Arısı yapıtını sonuna kadar okuyabilecek miyim!*" dedi.

İşte o zaman, etraftakiler anladı ki bu açıklamalar ancak Gogol'e has bir tiyatrovari sahnenin başlangıcıdır... Ve hepsinin yüzünde bir rahatlama görüldü. Sonunda alkışlar patladı.[1]

'***Dava***' adlı komedisinin bir parçasına gösterilen bu karşılayıştan tatmin olan Gogol, şimdi '***Ölü Canlar***' yapıtından büyük bir bölüm okuyacağını ilan etti.

Bu kez heyecan artık son doruğa yükselmişti. Yazarın yeteneği okuyucununkini aşıyordu. Cümlelerin akışı boyunca şaşkına dönen dinleyicilerin karşısında, hem gerçek hem garip hem müphem bir dünya sergilenmekteydi. Panayev ilerde şöyle yazacaktır: "*Bu okuma seansından sonra, altüst olmuş Sergey Timofeyeviç Aksakov, odada bir aşağı bir yukarı yürüyor, Gogol'e yaklaşıp elini sıkıyor, hepimize manalı gözlerle bakıp 'Deha! deha!' diye tekrarlıyordu. Sergey Timofeyeviç'in oğlu Konstantin Aksakov'un küçücük gözleri parlıyor, 'Homerik bir güç! Homerik bir güç!' diyerek masayı yumrukluyordu. Kendinden geçen hanımların iç çekişleri ve sevinçleri etrafa yayılıyordu.*"[2]

Gene de Gogol'ün dostları ona daha gösterişli bir takdir düşlüyorlardı. Gelişinden beri, Moskova'daki Bolşoy tiyatrosunda sahnelenen '***Müfettiş***' piyesini gidip seyretmesi için zorluyorlardı onu. Gogol'ün kentte bulunduğu halde gidip piyesini seyretmemesi, oyuncuları bu küçümseyişi ile onları darıltığını söylüyorlardı. Tiyatro müdürlüğü de Gogol'ün seçtiği bir günde piyesini programa koymaya hazır olduğunu söylüyordu. Gogol bu bencil kini ile bu kadar davetlere sırtını mı çevirecekti? Bu nefretine rağmen yine de razı oldu. 17 Ekim 1839 gecesi kimseye görünmeyeceğini umarak tiyatroya gitti.

Ama tüm Moskova'nın yazarın orada bulunacağından haberi vardı. Perde açılmadan önce beyaz ve yaldızlı muazzam salon, parterden balkonlara kadar tıklım tıklım dolmuştu. Gogol, Çertkov'un[3] parterdeki sol locasına gizlice giderek öteki kişilerin sırtını kendisine si-

---

[1] Bu sahnenin ayrıntıları için Panayev'in ***Edebi Hatıralar***'ına bkz.
[2] İvan İvanoviç Panayev. ***Edebi Hatıralar***
[3] Gogol'ün Roma'dan tanığı Çertkov, tanınmış bir arkeologdur.

per aldı, loşluktaki bir sandalyede büzülüp oturdu. Elektrikli bir hava içinde oyun başladı. Gogol'ün orada bulunduğunu bilen aktörler, oyunda kendilerini aşmaya çalışıyorlardı. Kaymakam rolündeki Sçepkin. Hlestakov rolünde Samarin hep birlikte kendilerini sınıyorlardı. Seyirci gülüyor, alkışlıyordu. Ama bu şamatalı neşe Gogol'ün hoşuna gitmiyor, gözüne batıyordu. Bir vodvildeydi sanki... Başarısı bir yanlış anlamanın üzerine kurulmuştu. Kendisi de yanlış anlaşılan bir kişiydi. Çağının edebiyatı içerisinde kaybolan bir kişiydi. Niye gelmişti sanki buraya?

Gogol birinci ve ikinci antrakta onu her yerde arayan seyircilerden kaçmak için bir köşeye saklandı. Ama üçüncü antrakta onu Çertkov'un locasında yakalayan eleştirmen Pavlov, onu halkın alkışlarına sundu. Binlerce çığlık, "*yazarı isteriz! yazarı!*" diye bağırıyordu. Konstantin Aksakov herkesten fazla haykırıyordu. Sanki kudurmuşçasına heyecanlanan bu topluluğun karşısında, Gogol paniğe kapıldı. Gürüh görüntüsüne asla tahammül edemezdi o... Yüksek tepeden azgın denizi seyreder gibi başını döndürüyordu bu gürültü. Kuşkusuz, yaşamak için hayranlığa ihtiyacı vardı. Ama hayranlığa her rastlayışta da tüyleri diken diken oluyordu, bu şekilde yaranmadan hoşlanmıyordu Gogol. Övgüler ya abartılı ya da zayıftı, ya zamanından önce ya da sonraydı. Tam yerine rastlamıyordu. Artık sevmediği bir eseri için yapılıyordu, bu okşamalar canını acıtıyordu onun. Yeter, yeterdi artık! Salondaki böğürttü ve gürültü giderek büyüyordu, eller çırpılıyor, pembeleşen yüzlerde ağızlar bölüm bölüm açılıyordu. Gogol korkudan titreyerek locadan dışarı fırladı. Aksakov onu yakaladı ve seyirciye gözükmesi için yalvardı. Gogol reddetti, bu onun dalgalar arasına atılmasını istemekti. Gogol gecenin karanlığına gömülmekte iken perdenin önünde bir aktör belirdi ve "*yazarın salonda olmadığını*" ilan etti. Bu ilandan hoşlanmayan seyircilerde bir mırıltı başladı, toplumun bu denli hayranlığına ve oyuncuların bu dostluğuna boş verip küçümseyen bir yazar hiç görülmemişti. Her ikisine indirilen bir tokattı bu!..

Pavlov, Konstantin Aksakov'a: "*Sizin Gogol çok önem veriyor kendine! Onu şımarttınız siz!*"[1] dedi.

Ertesi gün hayranlarını kızdırdığının bilincine varan Gogol, tiyatro direktörü Zagoskina'ya bir mektup yazmayı düşündü! Zagoskina'dan halka açıklanmasını istediği bu mektupta özür dileme ve

[1] Panayev. ***Edebi Hatıralar*** ve Aksakov. ***Gogol ile ilişkimin öyküsü***.

mecburi haklılıklar vardı. Temsil akşamı oradan kaçmasının nedenini, birkaç saat önce annesinden aldığı özellikle acı bir mektuba bağlıyordu. Böylece seyircinin alkışlarına rağmen perdenin önüne galip olarak çıkmaya cesaret edememişti. Bu açıklamaları öğrenen Pogodin ve Aksakov bunu öylesine akıl almaz buldular ki, ona kendi imzası altında neşretmesini önerdiler. Üzüntüsüne karşın Gogol'ün tiyatroya gitmesini engellemeyen ama seyircilerin alkışlarına cevap verdirmeyen, annesinden gelen bu sır dolu mektup neydi acaba? Kimse bu hikayeye inanmayacaktı. Zaten kendisi de akıl erdiremiyordu ki buna! İstemeyerek razı oldu ve mektubu göndermekten vazgeçti. Kaldı ki düşüncesi Moskova'dan çoktan uzaklaşmıştı.

Kararlaştırdığı plana göre kardeşlerini gidip Sen-Petersburg'dan alacaktı. Ama parası yoktu. Şansa bakın ki o sırada Aksakov'un kendisi de başkente gitmeye hazırlanıyordu. Ondört yaşındaki küçük oğlu Mihail'i Majestelerinin Beyzadeler eğitim okuluna yerleştirecekti. Büyük kızı Vera da onlara refakat ediyordu. Arabada üçüne yer olduğuna göre dördüncüye de yer bulunabilirdi!

26 Ekim 1839 perşembe günü yola çıktılar. Aksakov iki bölüklü özel bir yolcu arabası kiralamıştı. Arka bölümde Aksakov ile Vera, ön bölümde de Gogol ile Mihail yer almışlardı. Tahta çerçeveli açılır kapanır bir küçük pencere, iki kupa arabasını birleştiriyordu. Köşesine büzülüp üşüyen Gogol, paltosunun yakasını kulaklarına kadar kaldırmış, potinlerinin içine kaba yün çoraplar giyinmiş ve bunun üstüne de ayı kürkünden botlar geçirmişti. Çoğu zaman bir kitap (Shakespeare'in Fransızca bir tiyatrosunu) okumakta, ya da seyahat çantasına yaslanarak uyuklamaktaydı. Molalarda bile hiç yanından ayırmadığı bu çantada, tuvalet eşyaları vardı. "*Çantanın içinde saçlarına, bıyık ve sakalına sürdüğü bir pomat, birkaç fırça, uzun saçlarını fırçalamaya yarayan iri ve eğri bir başka fırça, tırnak için makas ve pensler bulunuyordu.*" diye yazar Aksakov. Kimi zaman Gogol, iç pencereyi açıp, Aksakov'a '***Müfettiş***' piyesinin nasıl oynanacağı hakkında hararetli fikirler söyler; Sanatın ulu anlamı ya da İtalya'nın güzelliklerini anlatırdı... Torjok hanında seyyahlar öğle yemeği olarak bir düzine 'Poyarskiy pirzolası'[1] hazırlattılar. Ağızlarına götürdükleri tavuk etinin içine karışmış sarı bir saç kılı gördüler. Bunu açıklaması için aşçıya gidildiği sırada Gogol: peygambervari bir eda ile:

[1] Kıyılmış piliç etinden yapılmış kızartılmış köfte.

- "*Aşçının ne diyeceğini biliyorum. Kıl mı? Neredeymiş bu kıl? Orada kıl ne arasın? Bu olsa olsa tavuğun tüyü, belki de ince kılıdır...*" diye açıkladı.

Aşçı geldi ve kelimesi kelimesine Gogol'ün küçük söylevini tekrarladı. Suratına karşı alay eden seyyahlara kızıp öfkelenip gitti. Vera gülmekten kendini alamıyordu, adeta bayılacaktı gülmekten...

Her molada Gogol böyle bir eğlence konusu yaratıyordu. Garsonlarla, seyyahlarla, arabacılarla gevezelik ediyordu. Seyahatin sonsuz monotonluğu karakterini müspet şekilde etkiliyordu. Moskova'yı Sen-Petersburg'a bağlayan bu düz uzun yol, Puşkin'in çoğu zaman izlediği ve methettiği aynı yoldu. Çıngıraklar şıngırdıyordu, çizgili sınır taşları eşit aralıklarla gözü kamçılıyordu. Buğulanmış camların arkasında cansız gri ovalar, sonbaharın balçıklarına batmış izbe köyler! Gübre yığınları arasında oynayan yırtık pırtık giysili çocuklar! Bir talika arabasını süren saçı sakalına karışmış mujik! Ve yine sis altında göz alabildiğine uzanan tarlalar! Böyle tam beş koca gün süren bir yolculuktu bu...

Nihayet 30 Ekim akşamı araba sekizde tümsekler üzerinde yer yer ışıldayan fenerlerle dolu, başkentin sokaklarına girebildi. Gogol Aksakovlardan izin isteyerek, fırça ve kitap dolu yol çantasına aldı ve misafir kalmasını teklif eden Pletnev'e gitti. Az bir süre sonra Gogol, Jukovskiy'in oturduğu kış sarayındaki yönetime mahsus apartmanın bir köşesine yerleşmişti.

Bu apartmanda müthiş bir soğuk içinde adeta bir müze havası esiyordu! Oraya heykellerle çevrili mermer bir merdivenle çıkılıyordu, uşak giysili kişiler sahanlıkta görev başındaydı. Yüksek tavanlı odalarda geziciler, içten gelen sessiz adımlarla yürür ve yavaş sesle konuşurlardı. Jukovskiy'in yaşamının dörtte biri, bu mecburi görevlerle yitip gidiyordu. Taht naibinin mürebbisi olarak merasimli yemeklerde, tüm balolarda, törenlerde bulunuyordu. Ama o kendine bir saatçik ayırır ayırmaz, terliklerini ayağına geçirip, çin ropdöşambrını giyer, çalışma masasının başına geçer, kaçamak birkaç şiir karalardı...

Gogol'ün geldiği gün günlüğüne: "*Gogol, bana konuk oldu*" diye yazmıştı. Yanına da, büyük dük Konstantin Nikolayeviç ile görüşmelerini, kral naibi ile içtiği bir fincan çayı, büyük düşeşteki yemeği not etmişti. Ev sahibinin bu sevimli karşılayışlarına rağmen, yine de Gogol bu kış sarayının yaldızlı lambrilerinden rahatsızlık duyuyordu. Yerleşir yerleşmez kız kardeşlerini görmek için Enstitüye koştu.

Koyu renkteki giysiler içinde iki tane manastır çömezine benziyorlardı onlar. Enstitüden tatillerde bile çıkmayarak geçen altı buçuk yıldan sonra, dış dünya hakkında öylesine bilgisizlerdi ki, kurumun kapısından dışarı çıkmak fikri bile onları şaşkına çeviriyordu. Sınıflar, hava alınan avlu, yatakhane, küçük arkadaşlar, öğretmenler ve mubassırlar onların dünyasıydı... On sekiz yaşında olan Anna, on altı yaşındaki kardeşi Elizabeta'dan daha uyuşuktu. İkisi de yeni yüzler görmekten, sokak gürültüsünden, farelerden, karanlıktan, fırtınalardan ürküyorlardı. Ağabeylerini yeniden görme sevincinden sonra, onun vadettiği yaşamdan kuşkulanıyorlardı. Gogol son kalan parasıyla onlara fistan, çamaşır, tarak ve çorap satın aldı. Gogol mağazadan mağazaya koşuşarak her şeyi kendi zevkine göre seçiyor, sonra pişman oluyor, bir malı ötekisi ile karşılaştırıyor ve kadın modasının böylesine çetrefil olmasına lanet ediyordu. Nihayet Gogol iki kızı da inzivadan çekti ve onları Moskova'ya götürmeden önce dostu prenses Elizabeta Petrovna Repnin'lere yerleştirdi.

Bu yabancı evde Elizabeta ve Anna, kendilerini çaresiz şekilde yalnız hissettiler. Birbirlerine sokulmuş, şaşkın şaşkın etrafa bakıyorlar, kimseyle konuşmuyorlar, burunlarını dışarı çıkarmak istemiyorlar, yarı aç yarı tok yaşıyorlardı. "*Bize kahvaltı etmek isteyip istemediğimizi soruyorlar, iyice acıkmamıza karşın reddediyorduk*" diyecektir Elizabeta: "*Ama öylesine açtık ki, yalnız kaldığımızda sobaya yaklaşıyor, bir kömür parçası çalıyor, onu kemiriyorduk. İşte tüm bunlar o manasız sıkılganlığımızdandı... Öğle yemeği ise başka bir işkenceydi. Hiç yemek yemiyordum, hele evin oğulları Balabin'lerden birinin yanına oturmuşsam, servis tabağına hiç bakmadan yemeğimi alıyordum. Bir gün Balabin, tabağıma bir kemik aldığımı ihtar etmişti. Hemen çatalı elimden düşürüp ağlamaya başladım.*"[1] İki kızdan küçüğü Elizabeta, daha çevik hareketlere, sevimli bir yüze sahipti; ama ablası Anna öne sarkan uzun burnu, dar alnı ve küçücük kuş gözleriyle ağabeyinin canlı portresiydi. Bir odaya birdenbire girince sanki Gogol'ü kadın kıyafetinde görmüş gibi olurdunuz. Kızların ikisi de en güzel giysiler içinde bile, Aksakov üzerinde acınacak bir etki yaratıyordu: "*Uzun yeni giysileri içerisinde nasıl hareket edeceklerini bilmiyorlardı; her dakika zorluklara uğruyorlar, sendeliyorlar, düşüyorlar, bu sakarlıklarla şaşkınlıkları daha da artıyordu, sorulan sorulara tek keli-*

[1] Elizabeta Vasilyevna Gogol'ün anlatısı: (*Rusya*. 1885. n. 26)

meyle bile cevap veremiyorlardı. O esnada zavallı Gogol'ü seyretmek acı veriyordu insana."[1]

Gogol Sen-Petersburg'a gelince, Jukovskiy'in İmparatoriçeden aylığına ufak bir artış koparacağına umutlanmıştı. Ama hasta olduğu için, şimdilik İmparatoriçeyi rahatsız etmek söz konusu olamazdı. Aksakov bu *"dahi dost"*un çaresizliği karşısında, bir akşam önceden zengin Benardaki'den borç alıp Gogol'e iki bin ruble ikram etti. Böylesine bir cömertlik Gogol'ü içten sarstı, Aksakov'un iki elini koparırcasına sıktı ve hiçbir şey söylemeden sevgiyle uzun uzun gözlerinin içine baktı. Şimdi artık, kız kardeşlerimle beraber Moskova'ya dönebilirim diye düşündü. Gene de borçlar ödendikten sonra seyahat için yeteri kadar para kalmıyordu. İster istemez gene Aksakov'un arabasından yararlanmayı bekleyecekti. Zaten Aksakov'un da özel işleri yoluna girmemişti. Sen-Petersburg'dan ayrılmak için acele etmiyordu.

Bu gecikme Gogol'ü çıldırtıyordu; kış sarayının iyi ısınmayan geniş odasından sıkılıyor, soğuğa lanet okuyordu. Aksakov bir gün onu baştan ayağa kadar şallara sarılı, başında Finlandiyalılara has mor bir takke ile yakaladı. Yüzü öfkeliydi, ilham gelmiyordu. Boğazı yanıyor, burnu akıyordu, kız kardeşlerinin terbiyesizliğinden yakınıyordu. Parası da kalmamıştı, ölmek istiyor, Roma'yı düşlüyordu. Pogodin'e şöyle yazar: *"Neyim var, ne oluyor bana? Bilemiyorum... Ne de, Petersburg'daki yaşamımın nasıl yitip gidişini anlayabiliyorum. Hiçbir şey düşünemiyorum, aklıma hiçbir şey gelmiyor. Tüm bir ayı burada geçirmek ne korkunç! Bu hep Aksakov'un yüzünden, onun hatası! Beni güçlüklerden kurtarıp sonra yine yeniden itiyor... Onunla birlikte Moskova'ya dönmeye çok heveslenmiştim. Onu tüm kalbimle içtenlikle sevmeye koyulmuştum. Üstelik kız kardeşlerim onun evinde tüm dostluğu ve gereken bakımı buluyorlar. Kısacası mantığım beklememi emrediyordu. Zaten bir hafta sonra, bir haftaya kadar diye diye, kısa bir zaman umut içinde yaşadım... Ama işte bir ay geçti... Bana gelince her şey hazır: Kız kardeşlerim giyindiler, bavullarını kapatıp kilitlediler. Ah! Ne terslik! Hastalanmamın sırası mıydı. Soğuk aldım, boğazım, dişlerim, yüzüm ağrıyor... Yerimde duramıyorum. Tanrım! Tanrım! Sen-Petersburg'dan ne zaman kurtulacağım?"*[2]

Kendisini oyalamak için birkaç eski arkadaşını ziyaret etti. Prokoviç'lerde '***Ölü Canlar***' eserinden dört fasıl okudu. Gogol bir

---

[1] Aksakov. ***Gogol ile ilişkimin öyküsü.***

[2] 27 Kasım 1839 tarihli mektup.

başka yerde de ona hayran genç eleştirmen Belinskiy'e rastladı ama bu genç, Gogol ile yazarı karşılaştırdığında aldandığını görerek ona soğuk davrandı. Bir akşam dostları onu Sen-Petersburg topluluğunun oynadığı '***Müfettiş***' piyesine götürmeyi isterler. Gogol nefretle reddeder. Moskova'daki tecrübesi yetmiştir ona!...

Nihayet Aksakov oğlu Mihail'i Beyzade kıtasına yerleştirdikten sonra, yola çıkmaya hazır olduğunu söyledi. Bu kez, yolcular kalabalıktı, Aksakov iki araba kiraladı. Dört kişilik yerlerden birine kızı Vera ile birlikte kendisi ve Anna ile Elizabeta oturdu, öteki iki yere de Gogol ve ailenin dostu bir başka Vaskov oturdu. Zaten çoğu zaman Gogol kız kardeşlerinin yanına gelmek için büyük arabadaki Aksakov ile yer değiştiriyordu. Gerçekten de kızları yönetmek gerekiyordu. Bu budala ve şımarık kızlar, araba her sarsılışta korkarak bağırıyorlardı, ya soğuktan titriyorlar ya da fazla örtünmekten şikayet ediyorlardı. Kimi zaman yorgunluktan ağlıyor, kusmak istiyorlar, sonra da bulantılarını unutup ufak bir şeyden şamata çıkarıyorlardı. Molalarda '*Yurtsever Enstitüsünde*' başka besinlere alıştıklarını bahane ederek verilen yemeklere surat asıyorlardı. Uzlaştırıcı Aksakov, öfkesini bastırıyor, alay edip '*yurtseverler*' adını taktığı kızları görmezlikten geliyordu. Gogol, Vera'nın yardımıyla kızların gözyaşları arasında onların mantıklı olmaları için çabalıyordu. "*Gogol'ü seyretmek acıklı ve komikti.*" diye yazar Aksakov: "*O bu işten anlamıyor, çabaları ve nasihatleri para etmiyordu, ya yersiz oluyor ya da tam isabetli olmuyordu, öyle ki bu dahi ozan, yeryüzündeki en beceriksiz budala insanların durumuna düşüyordu bu sırada...*"[1]

17 Aralık 1839'da Sen-Petersburg'dan kalkan yolcular 21 Aralıkta Moskova'ya varırlar, Aksakov'da bir gece kaldıktan sonra yazar ve kız kardeşleri Pogodin'lere yerleşirler. Gogol'ün niyeti Anna ve Elizabeta'yı hayatta yol yordam öğretebilecek emin bir ele teslim etmek, sonra da içi rahat tekrar İtalya'ya dönmekti, ama heyhat! Bu iki ilkel yaratığın sorumluluğunu üzerine almayı kim isterdi? Gogol şimdilik onlarla rahat bir şekilde, emirlerine ayrılmış Viergen meydanındaki güzel evin odalarında yaşıyordu. Başkalarında oturmak, başkalarının cebinden seyahat etmek, başkalarının sofrasında yemek yemek onun için bir piyango değil miydi? O bir kaşık düşmanıydı işte! Ama para için yazmayı reddederek, dehasının özgürlüğünü korumuş oluyordu. Her şey, hatta izzeti nefis bile sanat için feda edilmeliydi.

[1] Aksakov, ***Gogol ile ilişkimin öyküsü.***

Sadece şu '*Ölü Canlar*' yapıtını huzur içinde bir bitirebilseydi! Ama yaşayan ruhlar onu rahat bırakmıyordu ki. Genelde öylesine sinirli olan o, Anna ve Elizabeta'ya karşı sonsuz derecede sabırlıydı, onları Rusça ya da matematik ödevleri üzerinde çalışmaya mecbur ediyor, nakış işlemelerini öneriyor, karşılığında ödül olarak onlara şeker, ceviz, erik şekerlemesi ve elbise kutusu satın alıyordu. Çoğu zaman kızlar, Gogol'den habersizce odasına giriyor, çekmecelerini açıyorlar, el yazılarını karıştırıyorlardı. Onların bu teklifsizce hareketi Gogol'ü sinirlendirse bile şefkat ve sabır karışımıyla onları rahat bırakıyordu. Geceleyin şayet Elizabeta korkup gözlerini kapamaz ise, onun başucuna oturur ve o uyumadan yanından ayrılmazdı.

Gogol, genç kızların zekasını ve zevklerini geliştirmek için kimi zaman onlarla beraber Pogodin'in geniş, yuvarlak, cam kubbeli çalışma odasına inerdi. Odanın duvarları yukardan aşağı değerli ciltlerle kaplı eski kitaplarla doluydu. El yazısı eski bir koleksiyon, raflara ya da masalar üzerine yüzükoyun dizilmişti. Gogol bu hazineleri kısık sesle bu iki sıradan budala kıza anlatmaya, açıklamaya çalışıyordu. Ya da onları Homiakov, Elagin, Kireyevskiy gibi kişilerin evlerinde yapılan edebiyat toplantılarına götürüyordu.[1] Kızlar bir kez için giydirilen bu beyaz giysiler içinde sıkıntıdan ölüyorlardı. Nüktedan bir toplulukta böylesine bön bakışlarla, iki tarafa sallanan kollarla, sarsak sarsak yürümelerini gören, bu kızların koca bulup bulamayacağını kendi kendilerine sorabilirdi. Danilevskiy'e:

"Onlar Moskova'da oturacaklar, dostların yanında bir yere yerleştireceğim, ama hiç bir şekilde eve dönmemeliler, çünkü orada ziyan olurlar. Annemi bilirsin her zaman istediğinin tersini yapar ve farkına da varmaz. Kızlarının mutluluğunu isterken onları mutsuz kılar, sonra da Tanrı buyruğu deyip geçer. Her şeyden Tanrıyı sorumlu tutar. Durumumuz bakımından onlara bizim yörede zengin koca bulmak hayal. Oysa burada bunu umut edebilirler. Her halükârda her yerden çok burada, kendi çıkarını düşünmeyen zengin bir adam bulunabilir. Tam bir iflasa giden mülkümüzün işi nasıl hallolacak bilmiyorum. Mülk her yönden fevkalade gözüktükçe iş, daha şaşırtıcı oluyor. Mujikler zengin, yeterince bol toprak var, yılda dört fuarımız var. Mart ayındaki hayvan fuarı devletin en önemli fuarlarından biri. İşleri bu derece berbat

[1] Homiakov, Slavcılık Akımının liderlerinden; Kireyevskiy, Slavcı eleştirmen; Bayan Elagin, bir öncekinin annesi, Jukovskiy'in yeğeni; Moskovadaki salon edebiyatının önemli kişilerindendiler.

etmek için, gerçekten de kesin emirler vermeyi istemiş olmalılar."[1] diye yazar.

Gogol böylece ailenin yıkılması suçunu annesine yükledikten sonra, durumu gidip yerinde görüp düzeltmeyi bir an bile aklına getirmedi. Onun yaptığı iş görmek değil eleştirmekti. Zaten her işe, her yere yetişemezdi. Şimdi Pogodin'lerde oturmayı, Aksakov'larda haftada en az üç defa yemek yemeyi adet haline getirmişti. Bu kişilere çoğu zaman habersiz gidiyor, bir paket makarna götürüp, içine yağ, tuz, biber, peynir karıştırarak davetlilerin hayranlığı karşısında onu pişiriyordu. Bir gün yine böyle Aksakovlara, kont Vladimir Sologub'u da davet edip getireceğini bildirdi. Ev sahibi sonsuz nazikliğine karşın, biraz surat astı ve yöntemi aykırı buldu. "*Eğer dostlarımdan bir başkası bu şekilde hareket etseydi ona kızacaktım*" diye yazar Aksakov: "*Ama Gogol'ün hoşuna giden şey beni de hoşlandırıyordu. Davranışının nazik olmadığının muhakkak farkında değildi...*"[2] Gogol'e olan sevgisiyle Sologub'u sofrasına kabul etti ve bir kez daha makarna yemeği yendi.

Makarnalar İtalyan usulü hazırlansa da İtalya'nın yerini tutmuyordu... Gogol gün geçtikçe Roma'yı daha çok düşlüyordu: "*Tanrı aşkına şuradan bir kurtulup Roma'ya varıp ruhumu orada bir dinlendirebilsem! Tanrı aşkına bu iş çabuk, çabucak olsun! Yoksa burada gebereceğim...*"[3] diyordu Pogodin'e.

Ama gerekli parayı nereden bulacaktı. En kolayı bir şey yayınlamak. Ama Gogol'ün çekmecelerinde ancak satmak istemediği yapıtlardan parçalar vardı. Bu eski parçalarını bir araya getirmek niyetiyle onları gözden geçirmeye koyuldu. Önce Sen-Petersburg'daki yayıncı Smirdin ile işe başladı, ama yayıncı ona gülünç bir para teklif etti. Hayal kırıklığına uğrayarak bu kez Moskova yayıncılarına yöneldi, onlar da sıkıntıda olduğunu bildikleri halde kabul edilmez şartlar teklif ettiler. Mesele çok basitti. Kendisinin ve ailesinin geleceğini temin etmek için '***Ölü Canlar***' eserini bitirmesi gerekiyordu. '***Ölü Canlar***'ın bitmesi için de Roma'ya gitmeliydi. Roma'ya gitmek için ise dört bin ruble bulmalıydı ve bu dört bin rubleyi bulmak için de, her zamanki gibi dostlarına başvurmak gerekiyordu. Eğer bu dostlar Gogol'ün yeteneğine güveniyorlarsa, ona yardım kampanyası açmayı reddetmeyecek-

---

[1] 29 Aralık 1840 tarihli mektup.
[2] Aksakov, *Gogol ile ilişkimin öyküsü*.
[3] 25 Ocak 1840 tarihli mektup.

lerdi. Bu fikir pek hoşuna gitti ve hemen 4 Ocak 1840'da Jukovskiy'in gözleri önüne kapkara bir tablo çizerek ona şöyle yazdı:

*"Her şey kötü gidiyor! Zavallı toprak parçamız annemin tek sığınağı; bu toprak açık artırmayla satılacak ve sonra nereye başımızı sokacağız. Kız kardeşlerimi birinin yanma yerleştirmek umudu da suya düştü. Kendim de öyle bir durumdayım ki, bu korku içinde hislerim yok oldu ve donup kalmış durumdayım şimdi... Her ne şekilde olursa olsun, en kısa zamanda Roma'ya gitmeliyim; geçen kış olduğu gibi yaralı ruhumu orada yeniden canlandırıp yaşatmalıyım; cesurca çalışmaya koyulmalıyım ve mümkünse (**Ölü Canlar**) romanımı bir yıl içinde bitirmeliyim. Tasarılarım şöyle; Para toplanacak; sizler, bana içten bağlı sizler, masraflarımı birlikte karşılayıp, dört bin ruble kadar bir para biriktirip bana bir yıl vadeyle borç vereceksiniz... Size söz veriyorum şayet bir sene içinde gücüm beni aldatmaz ve hayatta kalırsam, bu paranın tümünü faizleriyle birlikte size ödeyeceğim."*

Bu istek karşısında, Jukovskiy pek azı iyi durumda olan dostlarına başvurmak yerine, doğrudan doğruya öğrencisi kral naibi büyük dük Aleksandr Nikolayeviç'e gitmeyi yeğledi. Ona şöyle yazdı:

"Gogol, sefalet içinde... yatılı okuyan kız kardeşlerini Enstitüden aldı. Aile küçük malikanesini yitirmek üzere. Dört bin rubleye ihtiyacı var. Ben bu parayı toparlamak istedim ama, başaramadım. Bana bunu borç veremez misiniz? Onu Gogol'e göndereceğim ve ilk fırsatta size ödeyeceğim; yani bu sene içinde ya da bir yıl sonra..."[1]

Biraz nazlandıktan sonra kral naibi büyük dük, özel kasasından parayı vermeye razı oldu. Ne başarı! Artık Gogol mengeneden kurtuluyordu. Şimdi artık İtalya'ya döneceğinden emindi! Kısa bir süre için, annesini Moskova'ya getirmeye karar verdi. Dönüşte de annesi aksi huylu ve şehre pek alışamayan Anna'yı beraberinde götürecekti. Elizabeta'ya gelince, onu konuksever bir aile yanına bırakacaktı. Önce Jukovskiy'in yeğeni Bayan Elagin'e rastladı. Ama o böyle bir sorumluluktan ürkerek mektupla amcasına danıştı. Jukovskiy *'**Ölü Canlar**'* yazarını hoş karşılamasına rağmen öfkeyle ona şu cevabı verdi: *"Böyle bir teklifi hiç bir şekilde kabul etmemelisiniz. Bu tarafınızdan bir zaaftır ve manasızlıktır. Gogol çoğu zaman egoistçe kaprislidir. Pogodin ona kız kardeşlerini almayı teklif ediyor; Aksakov da aynı teklifi yapıyor. Ama bizim adam kendi kafasına göre hareket edip ve en küçük bir*

[1] 1840 yılı Ocak ayının başlangıcı.

incelik göstermeden genç kızları size yüklemeye kalkıyor; siz ki başınızda zaten bir aile var; ve buna ne sağlığınız uygun, ne de böyle ağır bir yüke imkanlarınız elverişli."[1]

Bu tembihle böylece Bayan Elagin kendini toparlayıp Gogol'ün istediği bu yardımı reddetti. Ama bu görevi, çocuğu olmadığı için, sevgisini etraftan acıyarak topladığı genç değerli kızlara hasreden bir arkadaşına, Bayan Rayevskiy'e devretti. Ve Bayan Rayevskiy Elizabeta'yı himayesine almaya razı oldu. İşler bir yandan iyi gidiyordu. Böylece Elizabeta ağabeysinin uygun gördüğü bir zamanda yeni yuvasına taşınabilecekti. Tabii bunun için de annesini görebilmesi bekleniyordu.

Mariya İvanovna Gogol, azizler haftasından bir süre önce on dört yaşındaki küçük kızı Olga ile yola çıktı. O da Pogodin'lerde pansiyoner olarak kaldı. Büyük kızı Mariya da oğlu ile beraber Vasilyevka'da kaldı. Bu arada Gogol kuşkusuz, dostlarına Rusya'ya döndüğü tarihi annesinden gizlemelerini tembih etmiş olmalı. Annesi bu dolaptan hiç kuşkulanmadı. Gerçekten de oğlunun dürüstlüğüne inancı vardı. Annenin genç hali ve rahat hareketleri herkesi şaşırttı. Eti budu, muntazam çizgileri ve canlı bakışı ile elli yaşında gözükerek, oğlunun ablası gibiydi. Doymak bilmez bir aşkla kaçamak şekilde oğlunu seyrediyordu. Öte yandan oğlu ona karşı saygılı, koruyucu ve sevgi dolu gözüküyordu. Ama ne onun methiyelerine ne de şikayetlerine, uzun zaman dayanamadığı açıkça ortadaydı. Gogol akşamları arkadaşlarına gittiği zaman Mariya İvanovna Gogol, Pogodin'in annesiyle semaver başında oturup karşılıklı nefesleri kesilinceye kadar oğullarının meziyetlerini tartışıyorlardı.

Eğer Mariya İvanovna oğlunun dehasından biraz kuşkulanırsa, Gogol'ün Aksakov ve Pogodin'lerde yarattığı dalkavukça hava, hemen emniyete almıyordu. Zira Gogol'ün eserlerini okuduğu dost toplantılarından birinde bulundukları muhakkaktı. Özellikle Gogol 17 Nisan, Paskalyadan bir gece önce, Aksakov'un bürosunda '***Ölü Canlar***' yapıtının VI. bölümünü okumuş ve Piluşkin'i ilk kez orada sergilemişti. Bir zaferdi bu. Oradaki tüm dinleyiciler yazarı tebrik etmiş, böylesine parlak başlangıçlı bir kitabın görülmemiş bir ümit vadettiğini söylemişlerdi. İçlerinden en coşkulusu ecnebi düşmanı slavcı genç yazar oldu. Böyle bir olağanüstü ilham karşısında Basil Panov şaşkına dönmüştü. Gogol'ün yakında İtalya'ya gitmeyi düşündüğünü öğrenince,

[1] Jukovskiy'in Bayan Elagin'e yazdığı 26 Şubat 1840 tarihli mektup.

yolculuğun yarı masrafını üstlenerek ona beraber gitmeyi teklif etti. Zira Gogol '*Moskova Haberleri*'nde şöyle bir ilan çıkarmıştı: "*özel arabam olmadığından Viyana'ya kadar masrafları paylaşacak arabası olan bir yol arkadaşı aranıyor. Adres: Vierges Meydanı. Müracaat: profesör Pogodin'in evinde oturan Nikolay Vasilyeviç Gogol*"

Basil Panov'ın teklifi tepeden düşme oldu. Ensesinde dimdik uzun saçları, iri camlar arkasında saf miyop bakışıyla solgun, marazi yapılı bu genç, insana emniyet veriyordu. Gogol bu arkadaşlığa razı oldu. Gece yarısı grup halinde beraberce Kremlin kilisesindeki dini paskalya ayinine gidilerek, bu anlaşma sağlama bağlandı. Binlerce küçük mum ışıklarıyla beneklenen muazzam bir kalabalık, yoğun ve sakin şekilde meydanda kaynaşıyordu. Her bir alay, parıltılı kilise bayrakları ve sırmalı papaz kaftanlarıyla, istavroz çıkaran müminler arasından, değişik yönlere doğru kıvrıla kıvrıla süzülerek yürüyordu. Koro gür sesle şarkı söylüyordu. Birden, Hıristiyan şenliğinin işareti İvan Velikiy'in çanları çalmaya başladı. Ahenkli müthiş çan sesleri kulakları dolduruyor, yerleri titretiyordu. Daha başka çanlar, inceli kalınlı, uzaklarda ona cevap veriyordu. Kalabalığın içinde ailelerle, yabancılar arasındaki kucaklaşmalar başladı:

- "*İsa, canlandı.*

- "*Gerçekten o canlandı.*"

Gogol dostlarıyla paskalyanın üçlü öpücüklerini gerçekleştirdi. İçi bayram ediyordu. Gerçekten de İsa yeniden dirilmişti! Çünkü İtalya gezisi gerçekleşecekti.

Mariya İvanovna ağlayıp sızladıktan sonra Anna ve Olga ile beraber, 27 Nisanda Sen-Petersburg'dan ayrıldılar. Elizabeta, Bayan Rayevskiy'e teslim edildi. Gogol de gidiş hazırlıklarına koyuldu. Bunun üzerine, aklı hep İtalya'daki geçiminde olan Gogol'ün aklına, Repnin'in akrabası olan Krivtsov adlı birinin, Roma'daki genç Rus sanatçılarının kaldığı Akademinin Müdürü olduğu takıldı. Bir kez daha Jukovskiy'e, büyüklerinin yanında şefaatçısı olan Jukovskiy'e başvurdu ve ona şöyle yazdı:

"*Müdürlerin daima bir sekreteri olduğunu gördüm. Neden ben onun sekreteri olmayayım? Bu benim için çok yararlı; çünkü yılda belki bin rubleye yakın bir para alabileceğim. Ah bu durum benim kara ve işkenceli düşüncelerimi nasıl da uzaklaştıracak! Çok kişi devlet hizmetinden bir şeyler kazanırken, ben neden bir zavallı felekzede ola-*

yım! Neden esirgensin bu benden?... Durumumu taht naibine açıklar, onu lehime kullanır ve Krivtsov'a yazarsınız."[1]

Aslında Gogol bu projenin gerçekleşeceğine inanmıyordu ama denemekte yarar vardı. Jukovskiy bu girişime pek yaklaşır gözükmüyordu.

Gogol Moskova'da bulunduğu günlerde, kendisine sevgi gösteren dost ve tanıdıklarına teşekkür için, 9 Mayıs Aziz-Nikolay günü, onları bir araya toplamaya karar verdi. Bu yıldönemlerini her sene neşeli kişilerle kutlamaya gayret ederdi. Tam on üç kez, havanın biraz serin olması ve yağmur ihtimaline rağmen, bahçede büyük bir öğle yemeği vermeyi Pogodin ile kararlaştırdı. Evin emektar aşçısı Simon'un, istenilen şeyleri beceremeyeceği açıkça ortadaydı... Ukrayna yemeklerini çok iyi bilen Moskova Tüccarlar kulübünün aşçısı Porpir'e haber yollandı. Daha sokaktan itibaren ıhlamur ağaçları ile çevrili yolda, uzun masalar kuruldu. İşbaşındaki Porpir, mutfakta tencere kapaklarını kaldırıp nefis kokuları içine çeken Gogol'ün karşısına geçmiş, meslek aşkı içinde besili horoz ve bıldırcınların pişip pişmediğini kontrol ediyor, ciddi ciddi bir sosu tadıyor, kıtır kıtır hamurdan bir lokma tadıp etrafa bilgi veriyordu. Konuklar, pür iştah ve dostluk havası içinde beklenilen saatten önce geldiler. İçlerinde Sçepkin ve oğlu, prens Vyazemskiy, Naşçokin, Kireyevskiy, Sadovskiy, Redkin ve daha bir çokları vardı. Diş ağrısına rağmen Aksakov'un kendisi de davete katılmak için gelmişti.

Koyu giysili sivillerin arasında *"kısa boylu, köylü genç bir subayın silueti, hiçbir işareti olmayan kırmızı yakasıyla piyade alayından genç bir subayın silueti seçiliyordu."*[2] Bu kişi, ozan Mihail Lermontov idi. Fransız elçisinin oğlu Ernest de Barante ile olan bir düellodan sonra ikinci defa Sen-Petersburg'dan sürülmüştü... Kafkasya'daki alayına ulaşmadan önce Barante, Moskova'ya uğramıştı. 1837'deki ilk sürgün edilişinin nedeni, Puşkin'in ölümü üzerine yazdığı dizeleriydi.[3] Bu dizeler, yüksek sosyetenin kurban ettiği ozanın, kendilerine karşı gerçek kin çığlıklarıydı! Takındığı tavırdan ötürü tüm Puşkin'in dostları, kendisine minnet duyuyordu. Gogol ise ayrıca onun ozanlığı ve nesirciliğine hayrandı. '***Zamanımızın Bir Kahramanı***' adlı romanını henüz okumuştu ve bu kitabı Rus edebiyatının en büyük yapıtlarından biri

---

[1] 3 Mayıs 1840 tarihli mektup.
[2] Meşçerskiy, ***Hatıralar***.
[3] Bkz. Henri Troyat, ***Lermontov'un acayip alınyazısı***.

sayıyordu. Ama şimdi kompliman zamanı değildi. Konuklar sabırsızlanıyordu. Sofraya oturuldu. Yemekler peş pese geldikçe, hareket ve gürültü artıyordu. Konuklar tek tek sırayla kadeh kaldırmak istiyordu; şölenin kahramanının, ev sahibinin, Rus yazarlarının ve özellikle orada bulunanların sıhhatine içildi.

Yemekten sonra bahçede küçük gruplar meydana geldi. Lermontov etrafın yalvarışlarına baş eğerek '*Acemi*' adlı şiirinden bir parça okudu, dinleyicileri büyüledi. Sonra da, Gogol çardak altında punçları hazırladı. Çok neşeli, çok meşguldü ama, yine de bu coşkuya katılmak için kendini zorluyor gibiydi. Birkaç hanım, evin içinde çay içmeye geldi. Topluluk ancak gece yarısına yakın dağıldı. Gogol çok yorgun ama memnundu. Sanki bu ziyafetle kendisinin iyiliğini isteyen tüm kişilere borcunu ödemiş gibiydi.

Gidiş günü hızla yaklaşıyordu. Bayan Aksakov şimdiden yollukların hazırlığındaydı: Börekler, galeta, sucuk v.s. Öte yanda Gogol, kız kardeşi Elizabeta'yı üç kilo şeker, yarım kilo mum ve yarım kilo kahve almakla görevlendiriyordu.[1]

18 Mayıs 1840'da Gogol Basil Panov'la birlikte, valiz ve paketler yüklü troyka tarzı bir köy arabasında yerini aldı. Aksakov ve oğlu, Sçepkin ve oğlu, Pogodin ve damadı iki ayrı arabaya bindiler. Moskova'dan sonra ilk durağa kadar onları geçirdiler. Pokloniy tepesine gelince herkes indi. Nehrin iki tarafında Moskova görülmemiş bir yığılmayla, damlar, kulübeler ve kubbeler halinde yukarıdan aşağı uzanıyordu. Gogol ve Panov, terk ettikleri bu kenti selamlamak için ciddiyetle eğildiler. Sonra tekrar yola koyuldular. Perhuşkov durağında bu kez canlanmak için yeni bir mola verildi. Yüzler kederliydi. Pogodin İtalya'yı Rusya'ya yeğlediği için sanki Gogol'ün yüzüne bakmaktan çekiniyordu. Aksakov iç çekiyor, burnunu siliyor, Sçepkin'in gözleri yaşlıydı... diğer üçü başını eğmişti... Gogol ise hislenerek bir yıl sonra kesin döneceğini, '*Ölü Canlar*' yapıtının ilk cildini, yayına hazır olarak getireceğini vadediyordu. Güneş ufukta batmaktaydı... hafif bir rüzgar şosenin öbür yanında, kayın ağaçlarının dallarını sallıyordu. Arabacı sabırsızlanıyordu. Rusya geleneğinde, her yola çıkışta son bir kez yere inip sessizce bir dakika oturulurdu. Sonra herkes kalktı, haç çıkarıp kardeşçe kucaklaştılar. Gogol ve Panov ise gıcırtılar, çatırdılar

[1] Elizabeta'ya yazılan Mayıs 1840 tarihli mektup.

içinde Varşova yolunda uzaklaşan arabada tekrar yerlerini aldılar. Kalanlar ise yolcular gözden kaybolunca yeniden arabalarına bindiler.

Dönüş yolunda Aksakov başını kaldırınca, yarı gökyüzünü kaplayan kocaman bulutlar gördü. İlerde şöyle yazacaktır: "*Her şey kararda, kötü bir şey bize malum oldu sanki! Güneşi gölgeleyen bu keder verici bulutları, Gogol'ün gelecekteki talihiyle birleştirerek hüzünle konuşuyorduk... Ama yarım saat geçmeden ufkun ani değişmesi sürpriziyle karşılaştık. Kuzey doğudan esen kuvvetli bir rüzgar, siyah bulutları parçalayıp götürüyordu. On beş dakika sonra gökyüzü temizlendi, güneş bütün azametiyle yeniden gözüküp ihtişamla batıya indi. İçimiz büyük bir sevinçle dolmuştu.*"[1]

[1] Aksakov, *Gogol ile İlişkimin Öyküsü*.

V

İKİNCİ KEZ ROMA

Her zamanki gibi seyahat Gogol'de yatıştırıcı etki yaptı. Gençliği hoşuna giden Panov ile şakalaşıyor, molalarda Bayan Aksakov'un hazırladığı yollukları neşe içinde açıyor, menzile yaklaşmakta hiç de aceleci gözükmüyordu. Araba sonsuz Rus ovalarından geçerek kısa mesafelerle Varşova'ya vardı. Gogol oradan Aksakov'a bir mektup yazarak ondan *'Ölü Canlar'* eserinin adli takibatı hakkında bilgiler istedi. Sonra kenti gezip Panov ile birlikte Cracovie'den geçerek Viyana'ya vardı.

Viyana'da bir otele inerek, ertesi gün hemen kentin ışıklı, gürültülü sokak yaşamına daldılar. Kahveler, tiyatrolar, müzikli küçük kulüpler, tüm bu görünürdeki meşelerin ardında Metternich'in hakimiyetiyle imparatorluk yönetiminin sessiz ağırlığı hissediliyordu. İtalya'yı böylesine seven Gogol, İtalyan milletine zulüm edenlerin karşısında acı çekebilirdi. Ama kesinlikle politikayla ilgilenmiyordu. Beyaz eldivenli despotik polis gözetimi, yayıncılığın esareti onu rahatsız etmiyordu. Rusya'da da aynı şey değil miydi? Yeter ki bir ülkede biraz düzen olsun... O memnundu. Operaya gidip üstün şarkıcıları dinliyor, Moskova'nın bol yemekleriyle bozulan midesini şişe şişe Marienbad maden sularıyla tedavi ediyordu.

"*Burada yapayalnızım*" diye yazıyordu Aksakov'a: "*kimse beni rahatsız etmiyor. Almanları, Rus izbelerinin başedilmez böceklerini sayıyorum, etrafımda dolaşıyor, üzerime üşüşüyor, ama beni rahatsız etmiyorlar... eğer bir tanesi burnuma tırmanırsa hemen bir fiske ile yok olup gidiyor!.. Viyana, beni şahane karşıladı. Opera sadece iki günden beri kapalı. Tam iki hafta boyunca İtalya'nın en üstün şarkıcıları iyileştirici bir şekilde altüst ederek, beni heyecana boğdu. Ken-*

dimden geçtim... Tanrının bağışları çok büyük, yeniden yaşayacağım!"[1]

Pogodin'e:

"*Marienbad'ın suları bana çok iyi geldi. Gençlik gücümü yeniden duymaya başladım, sinirlerim yenide uyandı, son yılların letarjik entelektüel tembelliğinden beni uzaklaştırdı. Tıpkı rahatsız edilen bir arı kovanı gibi, kafamdaki fikirler harekete geçti... Muhayyilem bilendi. Ah! bir bilsen ne büyük bir sevinç bu benim için! Bir süreden beri benimsemeye bile cesaret edemediğim konu, karşımda öylesine gelişiyor ki! Hoş bir duygu ile ürperdim... istirahatı bile unuttum ve hemen çalışmaya başladım.*"[2]

Bu sözünü ettiği konu '***Kökten Kazınmış Bıyık***' adlı bir Ukrayna dramıydı, pek de iyi yürümüyordu. Aynı devreye yakın Gogol, '***Palto***' adlı hikayesinin ilk redaksiyonunu tamamladı. '***Taras Bulba***'yı bir kez daha gözden geçirdi. Giovanni Giraud'un '***Amcanın Şaşkınlıkları***' adıyla bir İtalyan komedisini uyguladı. Sçepkin'e ithaf edeceği bu oyun, bir zamanlar Roma'da yaşayan tanıdık genç Rus sanatçılar tarafından çevrilmişti ve çok sıkı bir terbiyenin sakıncalarıyla alay ediyordu.

Gogol kız kardeşlerini yeniden gördükten sonra onların eğitim problemleriyle ilgileniyordu. Onlara uzun uzun mektuplar yazarak, uzaktan yönetmek istiyordu. Her bir mektubu birer masal dersiydi sanki. Kendisinin, dostlarına, annesine ruh durumlarından, mide ağrılarından şikayetlerini görmüyor gibi, Elizabeta'nın hayalî sıkıntılara eğilimli olmasından sitem ediyordu. Ona şöyle yazıyordu: "*Ne yapıyorsun Elizabeta? Annemi neredeyse ağlatacaksın! Neden ona arabadan düştüğünü, göğsünün ağrıdığını; çok sıkıldığını yazdın? Onu korkunç derecede üzdün? Bu budalalığından utanmıyor musun? Anneni yatıştırmaya uğraşacağına ona, böyle mektuplar yazıyorsun.*"[3]

Anna'ya gelince, o Vasilyevka köylülerinin geleneğince, dini bayramlarda dikiş dikmekten çekinmişti, Gogol'den sunturlu bir azar işitiyordu: "*Bu budalaca köy adetlerine uymaya nasıl cesaret ediyordu? Etrafındaki bu gerici inançlara uyacağı yerde, Tanrının sesini ve ağabeyinin sesini dinlemeliydi.*" Ona şöyle yazıyordu: "*Sana çalışmayı, özellikle bayramlarda çalışmanı emrediyorum... Tanrıya ayırdığın*

---

[1] 7 Temmuz-25 Haziran 1840 tarihli mektup.
[2] 17-5 Ekim 1840 tarihli mektup.
[3] 10 Ağustos-29 Temmuz 1840 tarihli mektup.

saatler hariç. Ve herhangi bir kişi sana bunun kötü olduğunu söylerse, hiçbir açıklamaya girişme, dahası bunun aksini ispatlamaya kalkışma ve sadece açıkça, kesinlikle ona: 'Ağabeyim böyle istiyor. Onu severim, onun en küçük isteği bile benim için kanundur' dersin. Böylece seni artık kimse rahatsız etmez."[1]

Marienbad'ın sularının kendisini canlandırdığına inanan Gogol, bu kürü uzatmaya karar verdi ve Venedik'te buluşmak üzere Panov'a yol verdi. Oysa küçücük otel odasında yalnız kalan Gogol, birden korkunç bir bunalıma girdi. Dışarıda güneş pırıl pırıldı, kent uğulduyordu. Sanki bu ışık, bu gürültü onu ilgilendirmiyordu... Giderek yaşamdan kopuyor ve kendi kendisine yabancı gibi oluyordu! Yüreğine bir acı düştü. Sinirleri çatlıyor, başı alev alev yanıyordu. Artık düşünmesi de olanaksızdı. Bir adım atar atmaz başı dönüyordu. Yatağma uzanınca da soluğu kesilen, kan tüküren zavallı Viyelgorskiy gözünün önüne geliyor, damarlarında ölümün soğukluğunu hissediyordu! Yalnızdı. Çaresizce yalnızdı. Tanımadık diyarlardaydı! Dostlarından hiçbiri, ne Aksakov, ne Pogodin, ne Plentev, ne Jukovskiy onun bunalımından habersizdiler. Yardım istedi! Bir doktor çağırdı; Doktor, altın çerçeveli gözlüklü bir Almandı. Bilgiç sözler etti, ama akla yakın hiçbir açıklaması yoktu. Mahkum olduğunu bilmek gerekmiyor muydu? Ya yapıtı, bitirmeye vakit bulamadığı o büyük yapıtı? Annesi, kız kardeşleri? İşlerini yola koymadan önce Tanrı onu çağıramazdı. Konsültasyon için başka doktorlar da geldi başucuna.

Pogodin'e şöyle yazar: "*Asabi hallerim korkunç derecede arttı, göğsümdeki ağırlık hiç bu kadar olmamıştı. Çok şükür doktorlar bana verem teşhisi koymadılar. Bir mide rahatsızlığı, hazım bozukluğu, görülmemiş asabi bir heyecan dediler. Bu teşhis, durumumu asla düzeltemeyecek! Çünkü tedavi tehlikeli olacak, mideme iyi gelen şey, sinirlerim için kötü olacak ve sinirlerim ise bu kez midemi etkilemekte. Buna bir de tarifsiz marazi bir bunalım eklenmekte... Nereye sokulacağımı, kimin peşine koşacağımı bilemez bir durumdaydım. İki dakika yerimde duramıyorum. Ne yatakta, ne bir yerde oturuyor, ne de ayakta durabiliyorum. Ah! çok korkunç durumdayım... Tıpkı, zavallı Viyelgorskiy'i son nefesini verirken gördüğüm anlardaki gibiydi... Gücümü topladım, hiç olmazsa ölümümden sonra borçlarımın ödenmesi için bir vasiyet karaladım. Ama Almanlar içinde ölmek korkunç geliyor bana."*[2]

---

[1] 13-1 Ekim 1840 tarihli mektup.
[2] 17-5 Ekim 1840 tarihli mektup.

Daha sonra da Mariya Balabin'e hastalığını değişik bir şekilde anlatacaktır:

"Zihnimden geçen hayaller yavaş yavaş dev boyutlara eren birer ejderha oluyordu. En küçük zevk verici bir duygu, insanoğlunun kaldıramayacağı korkunç bir neşeye ve her karanlık duygu ise, yüreğe çöken bir yemek gibi, ağır ve işkenceli bir acıya dönüşüyordu... Tüm bunlardan sonra bayılmalar ve nihayet uykuda gezer bir hal hissediyordum."[1]

İşte Gogol kendini böyle herkes tarafından terkedilmiş hissederken bir mucize oldu. Otel odasmdayken Viyana'dan geçmekte olan Pogodin'in dostu, zengin bir çay tüccarının oğlu Nikolay Petroviç Botkin karşısına çıktı. '***Müfettiş***' yapıtının yazarını böylesine fizik ve moral sefalet içinde görünce, acıdı ona ve hayırsever bir hastabakıcı oldu karşısında. Hastanın değişken mizacma ve şikayetlerine katlanarak ona baktı, yola getirdi ve ölümün eşiğinde olmadığına ona inandırdı. Gogol'e, giderek güç ve kendine inanç geldi. Ama sanki bir başka adam olmuş hissediyordu kendini! Can çekişmenin ıstırabını vücudunda yaşamış bir adamdı şimdi. Öteki dünyadan dönen bir adamdı. Sendeleyerek, hemcinslerini hayrette bırakarak yeni bir Lazare tarikatından gelmiş gibi görüyordu kendini. Yeniden doğuşu onlar üzerinde ona mesih üstünlüğünü yaratıyordu. Tanrı onu kısa zaman için dünyaya yolladıysa, bu; yapıtını bitirebilmesi içindi. Sonsuzca iyileşmesi için, yoluna devam etmeye karar verdi. Botkin ona bunun çılgınlık olduğunu boş yere tekrarladı ama o inat etti. Dediğine göre engeller sinirlerini yerine getiriyor, manzara değişikliği de hazma yardım ediyordu. Endişeye düşen Botkin, onunla Venedik'e gitmeye razı oldu.

"Trieste'ye gelince daha iyi hissediyordum kendimi" diye yazar Gogol: *"Tek ilacım seyahat, bu kez de yine etkisini gösterdi... Açık hava, oradaki sıcaklığa rağmen beni ferahlattı. Ah! daha uzun bir seyahat yapmayı nasıl isterdim! Sağlığımın sonsuza dek yeniden iyileşeceğini hissediyorum. Ama uzaklara gidecek param yok."*[2]

2 Eylülde[3] Venedik'e varır varmaz, doğruca Saint-Marco meydanına gitti ve oraya yeni gelen Panov ile burun buruna geldi. Bir başka Rus, meşhur ressam Ayvazovskiy de onlarla buluştu. '***Hatıraları***'nda şöyle yazar Ayvazovskiy, Gogol için:

---

[1] 17 Şubat 1842 tarihli mektup.
[2] Pogodin'e yazılan 17-5 Ekim 1840 tarihli mektup.
[3] Yukarıda sözü edilen tarih, jülyen takvimine göre: 21 Ağustos.

"Ufak tefek, sıskaca, ucu sivri upuzun burunlu! Çoğu zaman ufacık ve yumuk gözlerinin üzerine düşen sarı bukleleriyle, bu çirkin görünümü, arkadaş topluluklarındaki neşe ve nüktesi ile telafi ediyor... Gogol'ün tanımadığı yeni bir kişi ortaya çıkınca, nazik gülümsemeler içindeki yüzü, üzerinden binlerce bulut geçmiş gibi gölgeleniyor."

Çok güçsüz olmasına karşın Gogol arkadaşlarıyla beraber gondol ile kenti baştanbaşa dolaşıyor, müzeleri, kiliseleri geziyor, mermer sarayların karşısında hayallere dalıyordu. Mehtapta Saint-Marco meydanındaki bir sandalyeye ilişip, bu su, taş ve akisler dünyasının sessiz ve gerçekdışı görünümüne dalıyordu. On gün gezip dolaştıktan sonra, dört arkadaş (Gogol, Botkin, Panov ve Ayvazovskiy) Bolonya yoluyla Floransa'ya hareket ettiler. Geniş ve rahat arabada, yolcular, bir yastığı masa yaparak iskambil oynuyorlardı. Floransa'dan kalkıp Livourne ve Civitavecchia'dan geçerek Roma'ya vardılar. Yol sürecince Gogol'ü göz ucuyla süzen Panov, Aksakov'a şöyle yazacaktır: *"O, ancak midesi ve sağlığıyla meşguldü. Gene de bazı günler onun yediği makarna kadar, hiçbirimiz yiyemiyorduk. Sanırım bence Gogol'ün, yitirdiğini sandığı güç ve faaliyet ancak yabancı illerde sahip olabileceği inancına bağlı. Ne yazık ki onun hastalığı, ne iklimle ne de yerle kolayca iyileşebilir! Belki de bünyesi on yıldan beri giderek bozulmuş... ve bugün artık, korkunç derecede tahrip olmuş."*

Gogol, bir zamanlar yaşadığı Felice sokağı 126 numaradaki daireyi, yeniden kiralama şansına sahip oldu. Yüksek yazı masasını, panjurlu iki büyük pencereyi, kapının yanına çekilmiş karyolayı, odanın ortasındaki yuvarlak masayı, dar hasır kanepeyi, kırık dökük elbise dolabını, ince boyunlu Romen gaz lambasını, yürüdükçe ses çıkaran mozaik yer döşemesini tekrar görmek ona huzur verdi. Bitişik odaya Panov yerleşti. Acaba mutluluk bu muydu? Önce inandı buna ve yeni yüzlerle yeniden tanışmak için sokağa çıktı... Hiçbir şey değişmemişti ama gene de başka bir dünyaydı bu... Şekillerin güzellikleri ve renklerin canlılığı altında bunalım veren bir dünya idi bu! Mavi gökyüzü, Sen-Piyer kilisesinin kubbesi, Forum harabeleri, Colisée, Albano gölü, Raphael tabloları, şimdi bunların hepsi ölümü hatırlatıyordu ona. Manzaraların devamlılığı bile dünyadaki kısa ömrü hatırlatıyordu insana! Çabucak yoruluyordu Gogol, sonunda gezintilerini kısa kesti. Kral naibi büyük dükün, kendisine avans verdiği dört bin rubleden hemen hemen hiçbir şey kalmamıştı. Gogol Venedik'ten her olasılığa karşın, bir ikinci imdat mesajı yollamıştı. Roma'daki Rus Akademisinde Krivtsov'un yanında bir sekreterlik istemişti. Bu kez dilekçesi Jukovskiy'in değil de, Pletnev'in yardımına dayanıyordu:

"Jukovskiy'e, kral naibi büyük dükün yanında etkisini kullanması için yazdım, çünkü Krivtsov bugünkü yerini, bu berikinin yardımıyla elde etmiştir. Açıkçası eğer büyük dük İmparatora başvurursa bu iş çantada keklik! Ama ben gene bu konuyu büyük düşese açmanızın iyi olacağını düşündüm. Tabii büyük düşes Mariya Nikolayevna'nın bir tek sözü bu işte daha fazla etkili olacak." [1]

Acaba Jukovskiy ve Pletnev konuşmalarında inandırıcı oldular mı? Büyük dük ve büyük düşes ancak Rusya dışında yaşayabilen bu Rus yazarının bitip tükenmeyen isteklerine sinirlenmiş olabilir mi? Yukardan hiçbir komuta gelmeyecek, Krivtsov, sekreter olarak *"sanat bilgisiyle ün yapmış avrupalı bir şahıs"*[2] isteyecektir... Bu işi yakalayamayacağını anlayan Gogol, tanıdıklarından küçük küçük borçlar istemekle yetinir. Bu yokluk ve kaygı içinde, Rusya'yı terk ettiği için kendine şaşmaktadır. Ah memleketini uzaktan ne denli seviyordu o!..

'***Ölü Canlar***' yapıtında: *"Ah Rusya! Rusya!"* diye yazacaktır. *"Yabancı bir ülkede bile seni görebiliyorum. Sende her şey yoksul, düzensiz ve yabansıdır. Ne doğanda göreni sevindirecek ya da korkutacak bir şahlanış, ne de bu doğayla yarışan bir sanat harikası vardır. Sende kimse, yüksekte kurulmuş kentler, çok pencereli evler, sarp kayalar, güzel ağaçlar göremez; sarmaşıklarla örtülü örenlerin, kükreyen, sıçrayan çağlayanların, taşın uçsuz bucaksızlığı ile insanı şaşırtan uçurumların yoktur; gümüş gibi pırıl pırıl olan gökyüzüne vurduğunda inanılmaz gibi görünen yaşlı mavi tepelerin, milyonlarca yaban gülü, sarmaşık ve bağlarla dolu yaylaların da yoktur. Sende her şey düz ve açıktır; düz ovalarda kurulmuş olan kentlerin noktalar ve benekler gibidir, gözü alan ve insanı büyüleyen hiçbir şey yoktur, yoktur ama beni kendine çeken sendeki bu esrarlı giz, bu anlaşılmaz güç nedir? Uzun ve geniş sınırlarından uçup gelen ve kulaklarımda yankıları bitmeyen kederli şarkında ne var senin? Onlarda ağlayan, hıçkıran, kalbi durduran nedir? Bu ezgiler niçin acı ile ruhumu sarıyor ve gözyaşlarıyla dört bir yanımda dönüp duruyor? Bende aradığın nedir Rusya? Hangi gizli bağ birbirimize bağlıyor bizi? Bana niye böyle bakıyorsun? Sende olan her şey, niçin özlem dolu gözlerle bana çevrili?"*[3]

---

[1] 25 Haziran 1840 tarihli mektup.
[2] Pogodin'e yazılan 17 Ekim 1840 tarihli mektup.
[3] ***Ölü Canlar***, Birinci Kısım, XI. Bölüm.

Şimdi artık Gogol, Rusya'yı her düşünüşünde karmaşık bir nostalji ve vicdan azabı içindeydi. Egoistliğiyle kendini suçluyor, "*Şimdi Sen-Petersburg ve Moskova dostlarımdan uzakta, onlardan ayrı nasıl yaşayabileceğim?*" diye kendi kendine soruyordu.

Pogodin'e: "*Bir zamanlar hayran olduğum ne Roma, ne onun gökyüzü, ne de başka şeyler beni etkilemiyor şimdi! Artık onları görmüyor, hissetmiyorum!... Ormanlar, stepler arasından, yağmur altında, beni dünyanın öbür ucuna götürecek bir yolu, çamurlu bir yolu düşlüyorum. Moskova'dan ayrılırken, çalışmak bir şeyler üretmek için, taptaze ve güçlüydüm. Ve şimdi... Tanrım! Dostlarımın bunca fedakarlığından sonra şimdi... Ne zaman ödeyeceğim bunları? Ben ki, bu yıl, işlerimi bir solukta halledecek olan eserimi bitirecek, ve o namussuz vicdanımı bu ağır yükten kurtaracak sanırdım!.. Ve işte şimdi sağlığımı yeniden düzeltmekten umutsuz, olanaklardan mahrumum... Çoğu zaman şu durumun içinde, 'Neden Rusya'ya gittim?' diye kendi kendime soruyorum. Ama kız kardeşlerim aklıma gelince, 'Hayır, gezim faydasız değildi' diyorum. Vallahi onlar için çok şey yaptım ben... Deli miyim ben? Vatanıma dönerken 'Rusya'ya dönmem iyi olacak; vatanın topraklarını saran karanlıklara karşı yazara gerekli olan o sıska kavgacının giderek hızını yitirdiği o güçsüzlüğü duymaya başlamıştım. Böylece izlenimlerimi tazeleyerek her şeyi daha canlı göreceğim' diye düşünmüştüm. Ama bu gezimden ne hatırlayabildim ki? Tüm kötü şeyler, bir zamanlar görebildiğim şeyler bile belleğimden silindi ve bana kalan ancak arkadaş rastlantılarından bir güzellik, bir saflık mefhumu!*"[1]

Ve gene aynı gün Bayan Pogodin'e şöyle diyor:

"*Moskova'da bu kadar inatçı ve sert, buz gibi ve sıkıcı gözükmüş olma, çok az içtenlik göstermiş olma, kendimi elimde olmadan çok kapalı, çok iki yüzü, çok duygusuz, çok kayıtsız göstermiş olma... bunları düşünmek beni ne kadar sıkıyor bilemezsiniz... Moskova'dan ayrılırken çok kötü davrandığım için ne kadar üzüldüğümü bir bilseniz! Herkesin düşüncesi ilgilendirmiyor beni, ama dostlarımın düşünceleri... Ve sadece çekilmez biri olmama rağmen hâlâ seviyorlar beni!*"[2]

Gogol, kötü giden sağlığından ve kötü huyundan sızlana sızlana gene de çalışmaya koyuldu. Gogol yazıyor, Panov müsveddelerini say-

[1] 17-5 Ekim 1840 tarihli mektup.
[2] 17-5 Ekim 1840 tarihli mektup.

gıyla tek tek temize çekiyor, sekreterliğini yapıyordu. *'Ölü Canlar'* eseri ilerliyor, fasıldan fasıla yeni yeni şahıslar ortaya çıkıyordu. Gogol gücünü, belirli bir yükseklikte tutmak için, yazar François d'Assise'ı, Dante'yi, Homeros'u okuyordu. *'İlahi Komedi'* tarzında yazdığı, *'Destan'* adını vermek istediği eserinin henüz birinci cildini bitirmeden önce ikincisini tasarlıyordu. Onu düşünmeye görsün, aklına hemen muhteşem bir düzenleme geliyordu. Kalemini batırdığı mürekkebe, Tanrı herhangi bir şekilde karışmış olmalıydı?

"*Teselli ol,*" diyordu Pogodin'e: "*Tanrının merhameti harika! İşte sağlığım yerinde. Büyük bir heves ve çabuklukla eserim üzerinde tashihlerle uğraşıyorum, hatta arkasını getirmeyi bile düşünüyorum... Konuların giderek derinleştiğini görüyorum... Eğer beni yeniden canlandıran o ilahi güç yardım ederse gelecek yıl ilk bölümünü yayınlamayı düşünüyorum. Benliğimde kısa zamanda çok şeyler geçirdim. Ama nedendir bilmem, henüz anlatamıyorum onları... Ah! Anlaman gerek bunu! Ruhunun derinliklerinden bir şeyler yaratmak için doğan bir kimse, ancak yapıtları arasında yaşayan, nefes alan bir kimse, çoğu zaman etrafa acayip görünmesi gerekir... Ama bu iş artık yeter... Artık rahatım... Öylesine sakinim ki, bir kapiğe muhtaç olduğumu bile unutuyorum. Nasıl yaşıyorum bilemem. Krediyle yaşıyorum. Ama her şey vız geliyor bana!*"[1]

Aynı gün Aksakov'a daha taşkın bir mektup yazıyordu Gogol:

"*Şimdi eserimin birinci cildini tam bir revizyondan geçiriyorum; değiştiriyorum; buduyorum; bir sürü bölümü yeniden yazıyorum ve eserimin, ben yokken, ben başında olmadan yayınlanamayacağını görüyorum, ama gene de kitabın devamı ben yokken basılabilir! Kitabın sonu zihnimde daha net, daha muhteşem hazırlanmakta ve eğer nazik bünyem bana ihanet etmezse, bu çalışmadan koskoca bir şey ortaya çıkaracağım... Her ne hal ise eserin o mütevazı ilk bölümlerini siz de okudunuz, onu biliyorsunuz, böylesine manasız bir konudan, gerçekten pek az kişi böyle güçlü fikirler, derin imajlar yaratmasını becerir.*"[2]

Gogol, bu "*güçlü fikirler*", bu "*derin imajlar*" namına dostlarına kendisini korumaları için yeniden emretti. Tanrı ona ilham dağıtıyordu! İnsanlar da, bunu bölüştürmek için kendisine maddi olanak vermeliydi... Zira onlara sunmak üzere öylesine bir armağan hazırlıyordu ki, şimdiden hepsinden alacaklı sayılırdı.

---

[1] 28-16 Aralık 1840 tarihli mektup.
[2] 28-16 Aralık 1840 tarihli mektup.

Birkaç ay sonra, "*size önemli bir işten söz etmek zorundayım*" diye yazıyordu Aksakov'a: "*Pogodin size bilgi verecek. Her şeyi en iyi şekilde düzenlemek için kendisiyle anlaşın. Doğrudan doğruya ve açık açık bana yardım edilmesini istiyorum. Buna hakkım var, bunu içimin derinliklerinden hissediyorum. Evet dostum, son derece mutluyum. Yeniden bir parça artan marazi durumuma rağmen, ilahi dakikalar hissediyorum, yaşıyorum... Ruhumda harika bir yapıt hazırlanıyor, inşa ediliyor ve çoğu zamanda gözlerim şükran gözyaşlarıyla doluyor! Tanrının kutsal buyruğu açık seçik görünüyor! Böyle bir ilham insanlardan gelemez, insan böyle bir konuyu asla düşleyemez! Ah! böyle dakikaları üç yıl daha yaşayabilsem keşke! Bu süre yapıtımın bitmesi için gerekli tam bir yaşam süresidir! Bir saat bile fazlasını istemiyorum.*"[1]

Gogol, dostlarının göndermeyi reddedemeyeceği bu parayı, eserinin ilk cildi yayınlanır yayınlanmaz, yani en geç bir yıl sonra onlara ödeyeceğini düşünüyordu. Ayrıca, yapıtını sansüre karşı savunmak ve yayımı denetlemek üzere, Rusya'ya dönmeyi bile düşlüyordu. Ama zayıf yapısı onu endişelendiriyordu.

"*Yola tek başıma çıkmaktan biraz korkuyorum*" diye devam ediyordu: "*Seyahatin küçük sorunları benim için zor ve hatta imkansız! Sakin olmam, kafamın dinç ve neşeli olması gerekiyor! Şimdi benim tüm gürültü patırtılardan uzak durmam ve nazlandırılmam gerek.*"

Ve tabii bir şeymiş gibi, aktör Sçepkin'nin, Aksakov'un oğlu Konstantin'in gelip onu Roma'dan almalarını öneriyordu:

"*Bana özen göstermeleri gerek! Hayır, bu sadece şahsım için değil! Yararlı bir yapıtı tamamlamak için... Baştan aşağı çatlak, gerçekten de çok eskimiş, ancak ayakta durabilen, kilden bir vazoyu beraberlerinde götürecekler... Ama bu vazoda hazine saklı... Öylesine üzerine titremek gerekiyor.*"[2]

Öte yanda Moskova'da, Aksakov ve Pogodin birbirleriyle görüşüp danışıyorlardı. Gogol'ün durmadan para isteği ikisini de sıkıyordu. 1841 Ocak ayından beri '*Moskviçanin*' adında yeni bir dergi yayınlayan Pogodin, Gogol'e yollanan para karşılığı, eserinden yayınlanmamış birkaç sahife gönderebileceğini düşünüyordu. Aksakov bu görüşü sıkıla bozara bir mektupla bildirdi. Gogol mektubu okuyunca, si-

[1] 5 Mart 1841 tarihli mektup.
[2] Aynı mektup.

nirlendi. "*Ismarlama yazı mı yazacaktı? Onu ne sanıyorlardı?*" Muhakkak Moskova dostları görevinin bu kutsal yanını anlamamışlardı. Aksakov'a şöyle cevap verdi:

"*Bana Pogodin'in dergisi için bir şeyler göndermemi yazıyorsunuz. Tanrım bilemezsiniz bu istek benim için ne denli zor, ölümcül! Birden bire, beni nasıl üzdü, işkenceye sürükledi! Bu kutsal görevimden şimdi beni bir dakika ayırmak bile bir felakettir! Beni bu işten mahrum ettiğini fark edebilen bir insan, artık ikinci kez buna benzer bir teklif yapamayacaktır... Yemin ederim bu bir günahtır! Beni işimden yüz çevirtmek büyük bir günahtır! Sözlerime inanmayanlar ve Tanrısal düşüncelere kapalı olanlar, ancak bu şekilde davranabilirler. Eserim büyük ve kurtarıcıdır. Bundan sonra artık benim küçük şeyler için yeryüzünde yerim yok! Pogodin'i kucakla ve ona çok üzüldüğümü, dergisi için hiçbir yardımda bulunamayacağımı ve eğer onda vatanı için, biraz olsun Rus sevgisi varsa, benden bir şey göndermemi istemesin.*"[1]

1841 Mart ve Nisan aylarında, Pogodin '*Moskviçanin*' adlı dergisinde, Gogol'dan izin almadan onun '***Müfettiş***' adlı yapıtından birkaç sahneyi ve Puşkin'e yazdığı mektubundan bir parçayı yeni bir versiyonla yayınlar. Günlüğüne de: "*Para isteyen Gogol'ün bir mektubu. Bu parayı ona göndermek istemiyorum*" diye de bir not düşer. Ama gene de ona para gönderir. Bu paranın iki katını bekleyen Gogol ona şöyle yazar:

"*Paraya çok teşekkür... tutarı aldım ama, biliyorsun ki bu ancak istenilen paranın yarısı... Borçlarımı ödedim ama, yine de yerimde sayıyorum! Eğer kalan iki bin rubleyi bu mektuptan önce göndermezsen, felaket olur benim için. Çünkü yazın en sıcak günlerinde Roma'da kalmaya mecbur olacağım.*" [2]

Bir başka durum Gogol'ün zihnini rahatsız ediyordu: Aksakov oğlu Mihail'i kaybetmişti. Bu yas içinde öteki oğlu Konstantin yazara ne denli hayran olsa da, yol arkadaşlığı yapmak için ailesini bırakmak istemiyordu. Aynı şekilde Sçepkin de İtalya'ya gidemeyeceğini bildirmişti. Ve Panov da Roma'dan Berlin'e gitmeye hazırlanıyordu. Gogol kendini birdenbire herkes tarafından terkedilmiş hissetti. Kendisine seçilen tarihte yol arkadaşlığı yapacak fedakar bir Rus'un bulunamamasına akıl erdiremiyordu!... Pogodin'e aynı mektupta:

---

[1] 13-1 Mart 1841 tarihli mektup.
[2] 15-3 Mayıs 1841 tarihli mektup.

"Çok üzgünüm ve tek başıma dönmek zorunda olduğumu düşündükçe korkuyorum! Posta arabasıyla seyahat ve tüm yol sıkıntıları eskiden bile kolay değildi benim için. Hele şimdi özellikle çok sıkıcı geliyor... Aksakov'lara bütün içtenliğimle acıyorum. Bu sadece bir oğul yitirmelerinden ötürü değil, yeryüzünde herhangi bir şeye sonsuz ve delice bağlanmış olmasından... Mutsuz olmak için bu yeterli!"

Gogol Paskalya bayramını yeis içinde geçirmeye hazırlanırken, gene de büyük bir sevinç karşısında kaldı. Gogol, çenesinde bir tutam sakal, bıyıklı, tostoparlak, ufacık bir adamın ansızın dairesine geldiğini gördü. Bu kişi 'Jules Janin' lakabındaki arkadaşı Annenkov idi. Roma'dan geçip Paris'e gidiyordu. Gogol, hemen ona bu kutsal kentin yanında Paris'in bir batakhane olduğunu anlattı ve sanat, dostluk namına hiç değilse birkaç hafta burada kalması için yalvardı. Panov Almanya'ya gittiği için odası o sırada boştu. Annenkov oraya yerleşti ve Gogol ona nezareti altında eserini kopya etmeyi teklif etti. Her gün birer saat beraberce çalışmayı kararlaştırdılar. Prensip olarak da geri kalan zamanı, herkes kendine göre harcayacaktı. Gerçekte, çoğu zaman dışarıda buluşuyorlardı. Ayrıca evde olduklarında da, iki oda arasındaki müşterek kapı açık duruyordu.

Gogol erken kalkıyor, yüksek ayaklı sehpasında yazı yazıyordu. Bazen kalemini elinden bırakıyor, bir bardak soğuk su içiyordu. Böylece sabahları iki üç sürahi su içip susuzluğunu gideriyordu. Viyana' daki hastalığından beri tek çareyi su içmekte bulmuştu. Annenkov'a bünyesinin hiçbir bakımdan öteki yaratıklarınkine benzemediğini söylüyordu. Özellikle deforme bir midesi vardı: *"İnanamazsınız ama, bu böyledir... Ben kendimi tanırım.."* diyordu. Birkaç sahife karaladıktan sonra Del Buon Gusto adlı kahveye gidip kahvaltı ediyorlardı. Özellikle kahvesine koyduğu kremanın kalitesi üzerinde titizdi Gogol. Yiyip içtikten sonra kısa bir dinlenme için arkalıksız bir kanepeye uzanıyordu. Kararlaştırılan saatte iki arkadaşıyla, yine bu beraber çalışma için evde buluşuyorlardı. Gogol, sokağın alev alev yanan sıcağından korunmak için panjurları kapatıyor, yuvarlak masaya oturuyor, defterini açıyor, arkadaşına dikte etmeye başlıyordu. Annenkov ilerde şöyle yazar: *"O, öylesine temkinli, tantanalı, öyle bir duygu ve ifade bolluğuyla dikte ediyordu ki, **'Ölü Canlar'** eserinin ilk bölümlerini, belleğimde özel bir zevk içinde muhafaza etmiştim. Nikolay Vasilyeviç Gogol, sabırla son kelimeyi yazana kadar bekliyor ve yeni bir cümleye aynı emin bir sesle başlıyordu. Çoğu zaman bir İtalyan eşeğinin anırması*

odaya aksediyor, sonra arkadan öfkeli bir kadının, hayvanın böğrüne yapıştırdığı sopa sesleri ve 'al bakalım haydut' anlamına gelen 'Ecco ladrone!' sözcükleri duyuluyordu. Gogol duruyor, gülümseyerek: 'Amma da yumuşak namussuz!' diyordu ve cümlenin ikinci yarısına aynı başlangıçtaki güçle, inançla devam ediyordu."[1]

Annenkov, özellikle kimi komik pasajlarda koltuğunun arkasına dayanarak kahkahalar atıyordu.

Gogol ciddiyetle: "*gülmemeye çalışın Jules*" diyordu ona.

Ama gene de kimi zaman kendisi de kendini tutamayıp kahkahayı atıyordu. Başka durumlarda ise, tersine, dikte ederken bir kaşif suratı takınıyordu, yerinden fırlamış gözlerini duvarların ötesinde gezdiriyor, ellerini havada sallayarak sanki puslu bir manzaranın hatlarını çiziyordu... O bir çeşit halüsinasyon içinde Piluşkin'in bahçesini tasvir ediyordu... Dikte edişini bitirdikten sonra Annenkov:

"*Bu bölümü dahiyane buluyorum!*" diye bağırdı.

Gogol defterini kapattı, kıvırdı, yavaşça:

"*Öteki kısımların da bundan aşağı olmadıklarını bilin*" dedi.

Sonra onu hayran bırakmaktan memnun, şehirde bir gezintiye çıktılar. O gün öylesine keyfi yerindeydi ki, Barberini sarayının arkasındaki bir çıkmazda dans eder adımlarla bir Ukrayna şarkısı tutturdu ve hareketlerinin arasında ihtiyaten getirdiği şemsiyesini salladı.

Ama çoğu zaman gezintilerinde düşünce tarzı öğreticiydi onun. Annenkov'u müzelere, kiliselere, Colisée'ye götürüyor, Forum'un ortasındaki bir taşa oturuyor, hafif sesle etrafı saran anıtları yorumluyordu... Ya da birkaç saat süren sessiz bir seyre dalıyordu onları. Öğle yemeklerini lokantalarda ya da İvanov, Moller, Yordan adlı Rus ressamlarına rastladıkları Lepre, Falcone gibi yerlerde yiyorlardı. Gogol, her yemeğin hazırlanışını eleştiriyordu, ama yine de görülmemiş bir oburlukla yiyordu onları. "*Tabağının üzerine öylesine eğiliyordu ki, kumral saçları, içine giriyordu ve pilavı 'ipokondriya' hastalığına yakalanan kimselerde görülen tutku ve çabuklukla atıştırıyordu*" diye yazar Annenkov. Piazza di Spagna üzerindeki 'Buon Gusta'da, en iyi kahveyi içiyorlardı. Akşam saat yediye doğru serinlik başlayınca, sokaklarda yürümek hoş oluyordu. Kimi zaman şişman birkaç papazın

[1] Annenkov, *Gogol Romada, Edebi hatıralar.*

yönettiği bir ayine rastlıyorlardı. Cemaat, açık havada kurulmuş bir kilise mihrabının etrafında toplanmıştı. Batan güneş yüzleri yaldızlıyor, kutsal bayrakları kan rengine boyuyordu. Gece olunca kahvelerdeki binlerce ışık pırıl pırıl yanıyor, rengarenk fenerler, meyve ve içki tezgahlarını aydınlatıyordu. Gömlekli gençler, sürü halinde şarkı söyleyerek, gülerek, sokaklarda dolaşıyorlardı, balkon altında bir gitar hafiften mırıldanıyor, avluda kadınlar şamata ediyorlardı... Pencereler ardına kadar açıktı, Gogol sevincinden uçuyordu. Ama gene de güneyden esen kavurucu keşişleme rüzgarı kenti sarınca, Gogol'ün keyfi kaçıyordu. "*Derisi kuruyor, yanaklarına bir kırmızılık basıyordu. Gece, sokak aralarında serinlik arıyordu! Bir bastona dayanarak başını arkaya bükmüş, suratını gökyüzüne döndürmüş, sanki en küçük serin bir esintiyi yakalamak ister gibiydi!*"[1] diye yazar Annenkov.

Kimi zaman gezip dolaşmak ya da kahvelerde sürünmek yerine, ressamlarla apartmanda toplanılır, "boston" denilen kart oyunu oynanırdı. Oyunun tam kuralını kimse bilmezdi. Gogol, partiyi kendine göre yönetir, durumlara göre usulleri değiştirir, itirazlardan kurtulmak için sayıları bir kağıt parçasına not ederdi. Binbir emekle yanan meşhur romen lambası, oyuncuların elindeki kartları ancak aydınlatıyordu. Hiçbir şey görememekten şikayet edenlere Gogol, antik zamanlarda da konsüllerin, senatörlerin ve kibar fahişelerin iş ve eğlence zamanlarında, aynı fitilli lambalarla aydınlandıklarını hatırlatıyordu. Onları cesaretlendirmek için, hemen bir hasırlı şişe yakalıyor, satıhta mantar gibi yüzen fitile, eski zaman usulü bir damla yağ akıtıyor, ziyafet olsun diye de bardaklarına hafif şaraptan boşaltıyordu. Tartışma giderek canlanır; sanat ve edebiyat söz konusu olup tartışma uzadıkça, sonunda herkes aynı fikirde birleşirdi. Ama konu politikaya döner dönmez Gogol, Annenkov ile çelişkiye düşerdi. Geleneklerin fanatik savunucusu Gogol, dostunun Fransa'ya, geleceğin bir ülkesi olarak bakmasına, ansiklopedistler devrinde topraklarında doğan özgürlük, eşitlik ve adalet fikirlerinin, Avrupa üzerinden dünyaya yayılmasına dayanamıyordu. Dehşet içinde geçmişin hürriyetini yok eden yıkıcı bir prensip görüyor, onun genel zehirleyici etkisinden kuşkulanıyordu. Bu konuda konuştuğu zaman Annenkov'un dediğine göre sesi "*kuru, despotik, kesik kesik*"tir. Gerçekten Almanya'yı da çok fazla sevmiyordu Gogol. Ona göre Almanya "*kokmuş bir tütün, iğrenç bir geğirtiden başka bir*

[1] Annenkov, *Gogol Romada, Edebi hatıralar.*

şey değildi."[1] İtalya'ya gelince, durumundan memnun görünüşü altında yanlış bir imaj sergilemesine hayrandı. Annenkov bir gün ona Roma'da bir çok kişinin bir rejim değişikliği tutkusunda olduklarını işaret ettiğinde, o sadece içini çekerek, "*Eh evet dostum! Böyle kişiler de var!*" demekle yetinmişti.

Bu konuşmalar onu öylesine tedirgin ediyordu ki, misafirleri gittikten sonra uyumakta zorluk çekiyordu. Yatağına gireceği yerde, dar hasır kanepeye uzanıyor ve böylece gecenin bir kısmını yağ lambasının ışığı altında geçiriyordu. Ya da Annenkov'un başucuna oturuyor ve geceyi dostunun yorulup da mumu söndürmesine kadar orada geçiriyordu. Ancak bundan sonra odasına dönüyor, yatağına yatıyor ve kendisini karanlıkta bir korku sarmaması için mücadele ediyordu. Viyelgorskiy'in ölümünün hayali peşini bırakmıyordu Gogol'ün. Öyle ki, tehlikeli şekilde hastalanan tanıdığı bir genç Rus mimarını fazla etkilemekten korkarak onu ziyarete gitmemişti. Zavallının ölüm haberini alınca da, cenaze törenine gitmek fikriyle fazla ilgilenir gözüktü. Gömülmesinden bir gece önce Annenkov'a, kendisinin de son derece hasta olduğunu söyleyerek berbat bir şekilde "*Tanrı aşkına beni kurtarın!*" diye mırıldandı. "*Bana ne oluyor bilemiyorum, ölüyorum. Bir sinir krizinden sonra bu gece az daha ruhumu teslim edecektim! Beni çabucak bir yerlere götürün! Sanırım fazla geç kalmadık!*"[2] demişti.

Annenkov çılgına döner, bir araba kiralayıp Gogol ile birlikte Albano'ya giderler. "*Yolda olsun, indiğimiz küçük kentte olsun, Gogol bana iyice sakin göründü ve tek bir defa olsun çaresizliğinden söz etmedi; sanki bu şikayetleri daha önce hiç göstermemiş gibiydi*" diye yazacaktır.

Bir süre sonra Annenkov, Tibre ırmağında aldığı bir banyodan sonra soğuk alır ve kuvvetli bir anjin ile yatağa yatar. İlaçlar ateşini düşürmez. Son derece canı sıkılan Gogol, bir yandan dostuna acırken öte yandan hastalığın bulaşmasından korkar. "*İnsanın düşüncesinde "**Ölü Canlar**" gibi önemli bir yapıt varken, kendini artık hastalık risklerine salıvermeye hakkı yoktur*" diye düşünecektir. Annenkov'u bir hizmetçiye ve ev sahibine teslim ederek ansızın çekip gidecektir. Bu

[1] Annenkov. *Gogol Romada, **Edebi hatıralar***.
[2] Annenkov. *Gogol Romada, **Edebi hatıralar***.

berikine İtalyanca bir mektup yazarak "*nostro povero ammalato*" ye[1] göz kulak olmasını rica edecektir.

"*Sanırım ölümün görünüşü kadar, acı çekmeyi görmek de Gogol için dayanılmaz bir şeydi*" diye not edecektir Annenkov: "*Gogol 1839'da olduğu gibi, kont Yosip Viyelgorskiy'in başucundaki benzer bir durumda iken onu, beşeri ıstırap, lirik bir kedere boğmaz ise, o uzaklara kaçacaktır... Genellikle yüreği derin bir acıma hissiyle dolu olsa da, bazılarında olduğu gibi bir yakınının yarasına kendi öz elleriyle dokunma yeteneğinden, ilminden yoksundu... Başkalarının acılarını ya da endişelerini, mantıklı bir aracının sözleriyle değiştiriyor, bir dosta öğüt vererek, ona destek olarak, eğlenceli ilişkiler kurarak yardım ediyordu ama, asla onun endişelerinin acısını gerçek şekilde yaşamıyordu ve asla onunla candan bir beraberlik kuramıyordu... Felaketteki bir insana akıl verir, ona dua eder, içten sıcak dileklerde bulunurdu ama asla içten kendini buna vermezdi.*"[2]

Birkaç gün sonra Annenkov iyileşti ve teskin olan Gogol da, yeniden evine yerleşti. Aralarında da artık bu nezaket sürmedi. Biri saygıdan, ötekisi doğal içten pazarlılıktan ötürü düşüncelerini ortaya koyamıyorlardı.

Gogol İtalya'ya ilk gelişinde yaptığı gibi sık sık İvanov'un atölyesine gidiyordu. Dört yıl önce başlanan '***İsa'nın Halka Görünmesi***' tablosu ağır ilerliyordu. Çünkü yüzlerin her biri, her bir ot, her bir çakıl parçası ona problem yaratıyordu. Ressam yazara tuvalindeki şahıslardan biri için poz vermesini istemişti. Grupların birinde, şimdi arka planda, sivri suratlı uzun saçlı, eski yunan tarzında kahverengi geniş bir kumaşa sarılı, zayıf bir adam dikiliyordu: bu Gogol'du. Sanki arkasından İsa'nın gelişini hisseder gibi başını hafifçe arkaya çevirmişti.[3]

Bu figürden söz ettikçe İvanov onun "*Kurtarıcı İsa'ya en yakın kişi*" olduğunu söylüyordu. Ressam, dostu Gogol için bilinçli olarak özel bir yer ayırmıştı tablosunda. Mucizeyi sembolik olarak karşılayacak kişiler arasında bulunmayı da Gogol minnetle kabul etmişti. Zaten edebiyat aktivitelerinde, kimi zaman Tanrının onu aydınlattığını hissetmiyor muydu? Tabloda da yaşamındaki rolünü üstlenecekti. Kaldı ki '***İsa'nın Halka Görünmesi***' tablosu, onun '***Ölü Canlar***' adlı yapıtı-

[1] Bizim zavallı hastalığımız.

[2] Annenkov, *Gogol Romada, **Edebi hatıralar***.

[3] İvanov bu tablosuna 1837'de başlamış, 1856'da bitirmiştir. Moskova'da Tretyakov galerisinde sergilenmektedir.

nı tamamlıyordu. Tablo da Gogol'ün eseri gibi kitle üzerinde moral bir şok yaratmak ve Rusya'nın tarihi geleceğine yön vermek için düşünülmüştü. Ressam ve yazar yapıtlarına iyice kendilerini hasrederek Tanrının dileğini yerine getirmişlerdi. Onları çalışmaktan alıkoymak ise, ulu Tanrıya bir hakaret olurdu. "*Hem Tanrıya hem servet hırsına hizmet olamaz, bunu bilin!*"[1] derdi Gogol.

İvanov, Gogol'ün birkaç krokisini ve iki yağlıboya portesini çizdi. Ressam Moller de, aynı sürede daha başkalarını yaptı. Modeli ondan portesinin gülümseyerek yapılmış olmasını istedi. Zira "*bir Hıristiyan, kederli bir hal takınamazdı.*" Böylece tabloda, alın üzerine yanlamasına düşen uzun yumuşak saçlı bir yüz belirdi. Burun sivriydi; dudaklar, kumral hafif bir bıyık altından gülümsüyordu; ama gene de sinsi ve ufacık gözler, melankoli içinde önüne bakıyordu. Ancak sonsuz incelikteki rötuşlarla yapılmış bu tablo bitince, Gogol adeta güzel olarak ortaya çıkabilecekti.

Gogol'ün ressamlara karşı gerçek bir sevgisi vardı; onları önemli dostlarına tavsiye ediyor, birkaç resim ısmarlamaları için çabalıyordu. İçlerinden birinin, İvanov'un, Moller'in ve Yordan'ın arkadaşı olan Şapovalov'un parasının, sanatçıları koruyan sosyetenin ani kararıyla kesildiğini öğrenince yazar, ***Müfettiş*** eserinin topluluğa açık bir okuma seansı ayarladı. Prenses Volkonskiy de villasını bu işe tahsis etti, yerler beş sendos'dan[2] satılacaktı. Kararlaştırılan gün geldi, Roma'daki tüm Rus yüksek sosyetesi, prensesin salonlarında bir araya geldiler.

Gogol bu zengin dinleyiciler karşısındaki büyük masaya geçince, sanki kendisini biri çimdikliyor gibi geldi ona ve kapıya koşmamak için kendini zor tuttu. Gerçekten de bu toplulukta onu değerlendiren on kişiden bir kişi bile çıkmazdı. Metni monoton bir sesle, çok kötü okudu. Dostları hayret içindeydi. Birinci fasıldan sonra az kişi tarafından alkışlandı. Herkes yerinden kalktı, özel giysili uşaklar meşrubat içki ve bisküvi dağıttı. Okuma yeniden başladığında yerlerin yarısı boştu. Her antrakta salon biraz daha boşalıyordu, önemli kişiler mırıldanarak: "*Bu yavanlık ziyafeti bir kez Sen-Petersburg'da verilmişti bize! İşte şimdi bu ziyafet Roma'ya da getirildi!*"[3] diyorlardı. Sonunda salonda ancak sadık birkaç dost ve yazar kalmıştı. Kendisini Şapovalov namına tebrik ve teşekkür için etrafını sardılar. Yordan: "*Gogol bozulmuş bir*

[1] İvanov'a yazdığı 10 Ocak 1844 tarihli mektup.
[2] Eskiden İtalya'da kullanılan gümüş para birimi.
[3] Yordan, ***Hatıralar***.

halde susuyordu. Acımasızca alçaltılmış ve mutsuz hissediyordu kendini. Onun havadan nem kapan izzetinefsi, sonsuz acı çekiyordu" diye anlatacaktır.

Gene de iyice düşününce, bu alçaltılma olayı Gogol'ün hayatında bir ilerleme olduğunu kanıtlıyordu... Olağanüstü bir talihi temsil eden bu sosyete adamları kendisini anlamasalar da, o, onları yönetiyordu. Evet, '***Müfettiş***' yapıtı kusursuz bir piyes değildi ama, gene de o 'Gogol'dü. Yani peygambere yakışır bir gücün manifestosu idi. Gogol giderek hemcinslerini eğitmek için dünyaya geldiğine inandırıyordu kendini. İşe annesini, kız kardeşlerini azarlamakla başlamıştı, şimdi de vaazlarını dostlarına vererek genişletiyordu...

Danilevskiy ona sayfiyede, malikanesinde sıkıldığını, büyük kentlerden birinde iş aradığını yazmıştı. Gogol bunu hakaret sayarak kızdı. Herhangi birinden daha fazla yakından tanıdığı Danilevskiy'in, uysal, neşeli bir karakterde olduğunu, sosyeteyi seven, temsillere düşkün, kasaba yaşamının tekdüzeliğine hiç mi hiç dayanmayan bir kişi oluşuna aldırmıyordu. Kendini onun yerine koymaya, dahası nedenlerini bile tartmaya kalkışmıyordu. Herkesi kendisi gibi düşünerek başkalarını mücerret ve teorik şekilde yargılıyordu. Nasihatleri sadece insan bünyelerine değil, bütün gücüyle vazgeçmeyi gerektiren şu veya bu huydaki kişilere kadar uzanıyordu. Gogol, mektuplaştığı kişileri sevdiği ölçüde, o kişilerin kendi öz deneylerinden yararlanmalarını Tanrının bir buyruğu sanıyordu. Bu kudurmuş iyilik melekliği, iyileştirmeye çalıştığı kişileri yaralamak risklerinden vazgeçirmiyordu onu. Gerçekten de bu sıcak yaz gününde Danilevskiy'e gönderilen şu mektupla, bir papaz görevi yaptığını hissediyordu:

"*Semeryenkiy'deki (Danilevskiy'in malikanesi) senin o rahat konforlu aktivitenin, herhangi bir çalışma ve göz boyayıcı işlerden üstün olduğunu şimdiye kadar fark etmemiş olman mümkün mü? Bak beni dinle! Şimdi sözlerimi iyi dinle... Çünkü sözlerim çift etkilidir senin üzerinde... Sözümü dinlemeyen bir kimsenin hali yaman! Bir süre her şeyi unut... Özellikle boş zamanlarında zihnini kurcalayan şeyleri unut! Ne denli istifham yaratsa da unut onları... Bir yıl bile olsa malikanene hasret kendini! onunla uğraş! bir yıl bile olsa! Onu artık unutamayacaksın! Yemin ederim bu senin mutluluğunun doğuşu olacaktır. Mırın kırın etmeden, karşı gelmeden uygula bu ricamı... Böylece sadece kendin için değil, benim için de büyük bir iş görmüş olacaksın... Bunun ne olduğunu öğrenmeye de çalışma! Bilmen gerekmez bunu!*

Ama zamanı gelince, bana yardım ettiğin için Tanrıya şükredeceksin... Bak sözüme inan. Bundan sonra artık üstün bir güce sahip ol... Benim sözümden gayrisi, her şey seni aldatabilir, yanıltabilir, sana ihanet edebilir... Benden havadis istiyorsun; sana Roma'da olan bitenlerden hiçbir şey yazmıyorum. Önümdeki şeyleri görmüyorum artık. Toyluğun o heyecanlı dikkati yok artık bakışlarımda... Tıpkı valizlerini toplamış yorgun ama sakin, kendisini uzun, emin ve istediği yola götürecek arabayı bekleyen bir yolcu gibiyim! İşte deneyler süresini geçirip dünyadan kopmuş ve tam bir iç yaşama hazırlanmış, duraklamadan huzur içinde güçlü bir ruhla talihin bana seçtiği yoldayım ben."[1]

Bir buçuk ay sonra Gogol vaazını bu kez şair Yasikov'a yöneltir:

"Bak sözüme inan! Sana sözüme inan demekten başka bir şey söyleyemem! Kendim bile buna inanıyorum. Onda mucize gibi anlaşılamaz bir şey var. İlham ve şükran dolu gözyaşları içindeki ruhum, bunu sana anlatmayı engelliyor Hiçbir beşeri fikir Tanrının kuluna sunduğu sonsuz sevginin yüzde birini bile hayal edemez! Her şey buna bağlı... Bundan sonra keskin bakışını cesaretle ona yöneltmelisin... Eğer bir sıkıntı içine sararsa, beni hatırla! Şayet yine yenecek gücün olmazsa, beni sevmiyorsun demektir. Eğer birdenbire hastalanıp düşünme gücün zayıflarsa, yine beni sevmiyorsun demektir. Ama dilerim, Tanrıdan bütün gücümle dilerim, bunların hiçbiri gelmesin başına! Ve şu dakikada içini saran bu ışık olabildiğince ruhunda hüküm sürsün."[2]

Ve İvanov'a da:

"Cesaretinizi asla yitirmeden yiğitçe yürüyün. Aksi halde beni hatırlamıyorsun, beni sevmiyorsun diye düşünürüm. Çünkü beni hatırlayan kişi, doğuştan güçlüdür! Ruhu metindir."[3]

Gogol mistik azgınlığını böylece boşaltarak, görülmemiş bir mizah yetenekliliği içinde, yeniden '***Ölü Canlar***' eserine koyulacaktır. Onda sanki vaiz zevki ile karikatür zevki birbirini engellemeden birleşiyordu. Hayali karakterlere karışmak üzere, gerçek kişilerden kopar kopmaz, ondaki komedi yeteneği üstün geliyordu. Ama kimi zaman seçtiği konularla, hemcinslerinin sürekli ve öfkeli alaylarına uğruyor, üzülüyordu. Tablosundaki İsa'yı bekleyen dikkatle, o güzel insan yüzlerini çizen İvanov'a imreniyordu. Kendisi de ne zaman fırçasını böyle

[1] 7 Ağustos-26 Temmuz 1841 tarihli mektup.
[2] 27-15 Eylül 1841 tarihli mektup.
[3] 25 Aralık 1841 tarihli mektup.

ferah renklere batıracaktı? Şimdilik yapmacıklar ve bayağılıklar üzerinde çalışması gerekiyordu.

İkrah cezbesine tutulmuş görev duygularının kompleksi içinde '***Ölü Canlar***' yapıtının birinci cildini bitirdi ve tümü üzerinde revizyona başladı. Roma'daki ikametini kararlaştırdığı süreden fazla uzatan Annenkov, kopyalama görevini bitirir bitirmez Paris'e doğru yola koyulmuştu. Gogol şimdi, eserinin el yazısı on tane kocaman kısmı karşısındaydı. Endişe içinde sahifeleri çeviriyordu! Altı yıllık çalışmanın meyvesini dünyaya teslim etme zamanı gelmişti. Vatandaşları acaba hediyenin değerini takdir edebilecekler miydi? Ağustosun yarısında küçük konaklamalarla, Gogol Rusya'nın yolunu tuttu.

Floransa'dan, Cenova'dan, Düsseldorf'dan geçip Frankfurt'da dinlenmekte olan Jukovskiy ile buluşmak için yolunu oraya kadar uzattı. Elli sekiz yaşındaki ozan, ressam Von Reutern'in yirmilik kızıyla henüz evlenmiş, yepyeni endişelerle dolu tanımadığı bir mutluluk içerisindeydi. Şişmanlamış, saçları dökülmüş, ama gene de simetrik olmayan kapkara gözleri yiğitçe parlıyordu. Kuşkusuz, Gogol'e Rusya'daki düelloda budalaca bir nedenle ölen Lermontov'un korkunç olayından söz etmiş olacaktı.[1] Dört yıl içinde korkunç bir ölüme mahkum olan ikinci büyük Rus ozanıydı! Puşkin'in savunucusu, devam ettiricisi olmuştu! Rus edebiyatında bir deha ateşi taşıyanların akıbeti, giderek azıyor gibiydi. Bedenen ve manen durmadan azap çeken Gogol de aynı fikir taşıyordu. Bu tuhaf savaşa meydan okuyan sadece tek bir insan değildi, tüm insanlık savaşıyordu bununla. Ve arkalarında Tanrı vardı.

Jukovskiy ne denli dalgın gözükse de, Gogol ona '***Kökten Kazınmış Bıyık***' adlı Ukrayna dramını okumak istedi. Bir öğleden sonrasıydı, her zamanki siesta zamanıydı onun! Yanan şöminenin karşısında üşümüş, koltuğuna kıvrılmış Jukovskiy, piyesi geveze ve sıkıntılı bulmaktan kendimi alamıyordu. Sonunda uyukladı. Uyandığı zaman Gogol ona: "*Sizden eserime bir eleştiri istemiştim. Uyumanız eleştirilerin en iyisi oldu.*" dedi.

"*Özür dilerim*" dedi Jukovskiy: "*Birden öyle bir uyku bastırdı ki!*"

"*Uyumak istediğinize göre, piyes yakılabilir.*"

---

[1] Mihail Lermontov 15 Temmuz 1841'de Kafkasya'da bir düelloda, eski silah arkadaşı Martinov tarafından öldürülmüştür.

Ve büyük bir edayla Gogol defteri şömineye attı. Kağıdın altında alevler söndü, sonra birdenbire neşe içinde dans edercesine yükseldi.

"*İyi yaptın kardeşim*" diye mırıldandı Jukovskiy.[1] Bu kez her zamanki içten yakınlık olmamıştı bu iki adam arasında, kuşkusuz Jukovskiy, Gogol'ün daima para, resmi destek isteyişinden, kendisi veya Roma'da açlıktan ölen falanca ressam için tavsiyeler isteyip entrikalar çevirmesinden yorulmuştu. Şu sırada işte İvanov'un, ona daha üç yıl devletin yardımını uzatma kampanyasını yürütüyordu. Ayrıca Çarın varisi büyük düke bu konuda bir mektup bile yazmayı düşünmüştü. Buna karşılık Gogol'e Krivtsov'un yanında teklif edilen kütüphane memurluğunu kibirle reddedişini; mazeret olarak da kendisini yapıtına hasredeceğini öne sürüşünü gösteriyordu. Gogol Roma'daki Rus Akademisi'nde kütüphane memurluğu değil, Akademi direktörlüğünün sekreterliğini istiyordu. Zaten teklif gecikmişti. İnsan bu denli yetenekli olup da bu kadar huysuz olabilir miydi? Yeni evli Jukovskiy, bu baş belası misafirin başından gitmesi için can atıyordu. Gogol bunu hissetti ve bagajını topladı. İlerde ona:

"*O sıralarda siz çok endişeli, çok dalgındınız, önemli özel bir yaşam içindeydiniz ve benimle hiç mi hiç ilgilenmiyordunuz*" diye yazacaktır: "*Bana gelince, şahsi duygularımın altında ezilmiş durumdaydım ve berrak bir ruhla size çarçabuk ulaşacak güçte değildim. İçimi dolduran o hoş fikirleri size az da olsa aktarmak isterken, konuşmalarımız arasında onları size iletecek sözler bulamıyordum ve ancak bir delinin hezeyanlarını gösteren kopuk kopuk sesler çıkarabiliyordum. Öyle ki, kuşkusuz şimdi bile siz benim ne biçim biri olduğumu, içimde ne garip bir olay yaşadığımı, kendi kendinize soruyorsunuzdur muhakkak.*"[2]

Gogol, Frankfurt'dan Hanau'ya gitti; orada, iki yıl önce tanıştığı, kimi zaman Puşkin'inkine yaklaşan zengin ve ahenkli şiirlerine hayran olduğu, ozan Yasikov'u bulabileceğini sanıyordu. Oysa sefih bir yaşamdan sonra, otuz sekizinde tabes[3] hastalığına tutulan Yasikov, bir kaplıca şehrinden öteki kaplıca kentine taşınıp duruyordu. İçi öyle sıkılıyordu ki, Gogol'ü coşkuyla karşıladı. Her ikisinin edebiyat zevkleri aynıydı; Tanrıya yönelen dini anlayışları, yolunu şaşırmış Avrupalı

[1] Jukovskiy'nin anlatısı, Nikitenko tarafından onaylanmış ve Çiyov tarafından not edilmiştir.
[2] 26 Haziran 1842 tarihli mektup.
[3] Tabes: Bir çeşit omirilik hastalığı.

halklar arasında, Rusya için düşündükleri kutsal misyonları aynıydı. Sohbetlerinde zaman öylesine çabuk geçiyordu ki, birbirlerinden öylesine memnundular ki, bundan böyle ileride Moskova'da da buluşup beraber yaşayacaklarına karar verdiler. Akşamları yatmadan önce kafalarında birtakım kişiler uydurarak, kusurlarına göre onlara adlar takarak, eğleniyorlardı. Bu oyunda Gogol'ün üstüne yoktu! Bu kişilerin hastalıklarından da söz ediyorlardı; Gogol'ünkiler, Yosikov'unkilerden daha endişe vericiydi. Yasikov ilerde şöyle yazar:

"*Kuşkusuz hayali olacak, kendi hastalığının acayipliklerini anlatması, kafatasının özel yapısını, eğri midesinin anormal pozisyonunu tasvir ediyordu. Kendisine göre Paris'te muayene eden, elle yoklayan meşhur hekimler midesinin ters döndüğünü söylemişlerdi ona... Genellikle Gogol'da acayiplikler çok... Bazen onu hiç anlamıyorum. Ama gene de o çok sevimli.*"[1]

Yasikov ile üç hafta geçirdikten sonra, Gogol onun Rusya'ya dönen ağabeysi Mihayloviç ile yola koyuldular. '***Ölü Canlar***' eserinde:

"*Ne garip ve çekici, hatta ne gerçekdışı ve büyüleyici çağrışımları vardır şu 'yol' sözcüğünün... Yolun kendisi ne ilgi çekicidir! Sisli bir gün, güz yaprakları uçuşuyor, serin bir hava... Gocuğunuza sıkı sıkı sarılır, kalpağınızı kulaklarınıza kadar çeker, briçkanın en rahat ve en sıcak köşesinde, dudaklarınızda son bir ürperiş ve titreyişten sonra geçip oturursunuz. Yavaş yavaş vücudu kaplayan bir sıcaklık, güz soğuğunu kovar, uzaklaştırır... Atlar dört nala kalktığında, üstünüze tatlı bir uyuşukluk çöker, gözleriniz kapanır. Beygirlerin nal seslerine karışan tekerlek seslerini sanki uzaktan geliyormuş gibi duyarsınız... Ve sonunda köşenize biraz daha sokulup uyuyuverirsiniz... Uyandığınızda... bir de bakarsınız ki, beş durak geçmişsiniz. Ay ışığında, yeni bir kente giriyorsunuzdur; kiliseleri, tahta kubbeleri ve birtakımı karanlık, birtakımı beyaz evleriyle yeni bir kent... Şurayı burayı aydınlatan ay ışığında, duvarları, sokakları, kaldırımları, çarşaf gibi yayılmış sanırsınız... Bu solgun ışık altında ahşap çatılar, olduğundan daha parlak görünür. Herkes ve her şey uykuya dalmış gibidir. Ama hayır. Issız bir pencereden sızan ışıkta, bir kasabalının çizmelerini onardığını, ya da bir fırıncının ekmek yoğurduğunu görürsünüz. Ey gece ve Tanrının gücü, senin sonsuz karanlık çatın ne temizdir! ...Ey uzun yol, sen ne*

[1] 1841 yılının Eylül ayında yazılmış mektup.

güzelsin! Kaç kez umutsuzluk ve yorgunluk içinde iken sen beni kurtardın, iyi ettin, dinlendirdin! Kaç kez, nice olmayacak, nice eşsiz düşüncelerimi ve ozanca düşlerimi sende yaşadım!"[1]

Gogol ve yoldaşları, biraz dinlenmek için önce Dresden kentinde, sonra da Berlin'de durdular. Oradan da Rus hududuna girerek yollarına devam ettiler.

[1] ***Ölü Canlar***, Birinci Kısım, XI. Bölüm.

VI

'ÖLÜ CANLAR' İÇİN MÜCADELE

Gogol ekimin ilk günlerinde Sen-Petersburg'a geldi. Her zaman olduğu gibi yine kendisine kentin son havadislerini anlatan Pletnev'e konuk oldu. Kukolnik '***Mübaşir İvanov***' adındaki romanında, konu olarak namuslu küçük insanların değil, yüksek sosyetenin kusurlarını karşılaştırıyordu. Bu İmparatorun hoşuna gitmemişti. Jandarma şefi Benkendorf yazarı azarlayıp, sansürcülere de yazıyı incelerken çok dikkatli olmalarını emretmişti. Genellikle kentin atmosferi, eski yıllara göre daha ağır gözüküyordu. Koltuğunda getirdiği eseri için endişelenen Gogol, arkadaşı Aleksandra Osipovna Smirnov'un bu konuda fikrini sormak istedi. Onu önemli işler için kaçamaklı, monden işler için uzun konuşur buldu. Birinci Nikolay ve nedime Nelidov'un romanın ayyuka çıktığını, İmparatoriçenin ve tüm dostlarının buna şaştığını, nedimenin göz göre göre zayıfladığını, yaşlı kont Viyelgorskiy'in Neselrode ve prens Labanov ile oynadığı whist[1] oyununda, kendini tehlikeye attığını anlattı. Ve onun yabancı ülkelere kaçmaya hazırlandığını da söyledi. Bunları dinleyen Gogol giderek kentteki günlerini hiç de uzatmaya heveslenmedi. Zaten yağmur ve rüzgar da tüm gücüyle onu buradan kovuyordu. Prokopoviç'i tekrar görmek, onunla yapıtlarının toplu yayınını konuşmak, Belinskiy'in kendisiyle ilgilenmeye hazır olup olmadığını öğrenmek için beş gün yetip artacaktı! Sonra da tekrar Moskova'ya dönecekti.

Peyker adında biri, gezi kağıtlarını incelerken posta arabasında yol arkadaşı olarak Gogol ile yolculuk edeceğini öğrenmişti ve onunla sohbete girişmek istedi... Ama Gogol adının Gogel olduğunu iddia etti, yazarla hiçbir ilişkisi olmadığını, ailesini yitirdiğini ve üzüntüsünü

[1] Brice benzer bir kağıt oyunu.

içinde saklayıp sessizlik içinde geçirmek istediğini söyledi. Sonra da paltosunun yakasını kaldırıp zavallıya sırtını döndü. Birkaç gün sonra, müşterek dostlarının evinde Gogol'e rastlayan aynı Peyker, onun bu hilekarlığını hakaret saymıştı.[1]

Moskova'nın karmakarışık sokakları, düzensiz ve saf, tatlı değişken sonbahar havası, çan sesleri, önce Gogol'e bu yolculuğun zahmetine değmiş olduğunu hissettirdi. Pogodin'lerdeki odası onu bekliyordu. Pencerelerden soluk bir ışık sızıyordu. Vierges meydanı göz alabildiğine genişti.. Tek bir araba gürültüsü bile yoktu. Evde hiçbir şey değişmemişti, ama yine de sanki alışılmadık bir gerginlik hüküm sürüyordu. Sanki ilk defa buraya konuk olan Gogol, bu davetten hoşlanmamış gibiydi. Kuşkusuz Pogodin '*Moskviçanin*' dergisine yazı vermediğinden ötürü, Gogol'ü bağışlamıyordu. Ne yaparsın! Sonunda ona hak verip bu işe katlanacaktı.

18 Ekimde Gogol, Aksakov'u ziyarete gitti. Aksakov onu heyecanla karşıladı. Gogol, insan dolu bu sade ve geniş ahşap evde, kendini Pogodin'in paha biçilmez mobilyalar içindeki şatafatlı malikanesinden çok daha rahat hissediyordu. Kendisinden hiçbir şey beklenmiyor, art niyetsizce nazlandırılıyor, kusurları ile seviliyordu o. Pogodin'lerde ise hep kendini borçlu hissetmişti. Gerçekten de kendisine birçok kez ödünç verilen altı bin rublenin tek kapiğini ödememişti Pogodin'e, ama ne çıkardı! Bir an meselesiydi bu! Aksokov Gogol'ün dönüşünü kutlarken, ondaki değişikliği de üzülerek görüyordu.

"*Kurumuş, solgunlaşmış*" diye yazıyordu Aksakov: "*Her bir sözcüğü, Tanrısal buyruğa sükunetle boyun eğdiğini gösteriyordu... Sanki hazım bozukluğu ve şeytanlığı yok olmuş gibiydi.*"

Şimdilik Gogol'ün aklı yapıtının basılmasındaydı... Eserin son beş bölümünü Pogodin'lerde, Aksakov ve oğlu Konstantin'in karşısında okudu. Bitirince ona hayran olan iki Aksakov da, dini bir suskunluk içerisindeydiler. Buna karşılık Pogodin: "*Şiirselliğin*" pek ileri gitmediğini, "*yazarın uzun bir dehliz meydana getirip okuyucuyu ve eser kahramanını Çiçikov'u içine soktuğunu, sağda solda kapılar açıp her bir odaya birer ucube yerleştirdiğini işaret etti.*" Buna gücenen Aksakov, Gogol'ün anlayışını savunmak isteyince, Gogol onun sözünü keserek: "*Siz kendi kendinize hiçbir itiraz yapamazsınız ve başkalarının da yapmasını engelleyemezsiniz!*" dedi ve büyük bir dikkatle eleştiricisinin sözlerini dinlemeye devam etti.

---

[1] Aksakov, ***Gogol ile ilişkimin öyküsü***.

Gene de Gogol eserindeki genel gidişi değiştirmedi, sadece detaylar üzerinde iyice durdu: Onu son kez acımasız, dikkatli bir revizyondan geçirdi. Önce Panov, sonra da Annenkov tarafından güzel bir el yazısıyla kopya edilen eser, çıkma ve ilavelerle doldu. Yeni bir kopya gerekiyordu. Çabucak yapmak emriyle bir yazıcı tutuldu.

Çalışmalar sırasında, Pogodin gelip dergisi için, basılmamış bir yazı istedi Gogol'den. Zayıf, uzun, sert yüzlü, iri dudaklı, kalın kaşlı Pogodin, birden gürleyen sesiyle ürkütüyordu Gogol'ü. Otoriter karakteri karşılığı olmayan bir yardımı düşünemiyordu. Dost arasında bir hibe değil, ancak bir değiş tokuş söz konusu olabilirdi. Onun için sonunda Gogol mücadeleden yorgun, '***Roma***' adlı bitmemiş hikayesini ona verdi. Pogodin rahatladı. Parça onu doyurmuştu. Ama sonra daha başkalarına da göz dikmeyecek miydi? Bu derginin yönetimini ele aldığından beri çok değişmişti o. Eğitim bakanı Uvarov'un gösterdiği değer şımartmıştı onu... Devlete candan bağlı, İmparatorluk ve Ortodoksluk emirlerinin şampiyonu kesilmişti... Slavcılar bile onu gerici bir yolda buluyordu. Gene de bu Slavcılar Gogol'ün fikirlerinden pek uzak değillerdi. Onlar da geçmişe yaslanıyorlardı. Ama bu davranış, geleceği daha iyi hazırlamak içindi. Ülkenin kurtuluşunu hareketsizlikte görecekleri yerde, tam anlamıyla bir yayılmada, halkın benimsediği geleneklerden gelen bir Rus ilerleyişinde buluyorlardı. Düzensizliği doğuran Avrupa zihniyetini nefretle iterek, batılılığı kabul etmiyorlardı. İçlerinde özellikle en başta gelen Belinskiy idi.[1]

'*Yurt Yıllığı*' adındaki liberal bir dergiyle çalışmak üzere Sen-Petersburg'a yerleşen eleştirmene, Pogodin'lerde, Aksakov'larda, Şevirev'lerde küfürlerden başka bir şey işitmiyordu Gogol. Onlara göre Belinskiy, öğrenimden kopuk bir üniversite öğrencisi, bir ihtilalci, bir deli, her şeyi kılıçtan geçiren, hiçbir kutsallık tanımayan biriydi ancak. Gogol bu yetenek savunucusuna olan saygınlığını, onları ürkütmemek için yüzlerine karşı söylemeye cesaret edemiyordu. Her iki taraftaki namuslu ve inançlı insanları birbirlerine düşüren politika denen şeyden insan nasıl nefret etmesin ki... Gogol, sosyal sorunlar irdelenince, kaçıp bir yerlere saklanmak istiyordu. Aslında ne Moskova'daki

[1] Batı dünyası ve uygarlığından yana olanlar, slavcıların tersine, Rusya'nın tarihi görevini yerine getirebilmesi için Batıya yönelmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Ama Batıyı körü körüne kopya etmemeli, yalnızca en modern yanını (bireysel özgürlük, usçuluk, yönetim teşkilatı, laiklik) almalıydı. Ortodoks kilisesine bağlı slavcılar ise Rusya'nın gelişmesinin ortodoksluk ve köylü komünler temel alınarak sağlanabileceğini öne sürüyorlardı.

dostlarıyla darılmak, ne de Sen-Petersburg'daki arkadaşlarının gözünden düşmek istiyordu. Tıpkı eskiden prenses Volkonskiy'in katolik olması yönündeki ısrarı karşısında yaptığı gibi, kendisini tehlikeye sokmamaya, tartışmalardan kaçınmaya, etkili ve yumuşak şekilde dolambaçlı konuşmaya özen gösteriyordu.

Nihayet, '***Ölü Canlar***' eseri bembeyaz kağıtlı defterlere muntazam yazılarla imzasız olarak yazıldı ve Gogol Moskova üniversitesinde profesör olan meslektaşlarından daha akıllı sandığı sansürcü Snegirev'e elleri titreyerek onu teslim etti. Beriki eseri iki günde okudu, kendince birkaç ufak rötuştan sonra, yayına hazır olabileceğini ilan etti. Gogol partiyi kazandığını sandı. Sevinci fazla erkendi ve birden kuşkulandı. Snegirev sözünü tutup konuyu komiteye havale etmeye karar verdi... Kuşkusuz, vizenin sorumluluğunu tek başına üstlenmekle, sonunda Benkendorf'un ya da bizzat İmparatorun şimşeklerini üzerine çekmekten korkuyordu. Bundan daha az yıkıcı eserleri onaylayan birçok sansürcünün asıldığı, tutuklandığı görülmüştü. Yazarın önceki yapıtları hiç de lehinde değildi. '***Müfettiş***' adlı eserinin yüksek sosyetede kopardığı öfkeyi kim unutabilirdi?

Komite bu skandal yaratıcısının yazısını kararlı şekilde kalburdan geçirmek üzere toplandı. Başkan Golohvastov '***Ölü Canlar***' başlığını işitir işitmez, baştanbaşa ürperdi ve soyluluğa hakaret edilmiş bir sesle: "*Hayır, asla buna müsaade etmeyeceğim! Ruh ölümsüzdür. Ölmüş ruh bulunamaz! Yazar, ruhun ölümsüzlüğüne saldırıyor!*" diye itiraz etti. Başkana, burada söz konusu ölü ruhların anlamının, iki sayımın arasında ölenlerin hileli ruhu olduğunu zorlukla anlattılar. Bunun üzerine, çoğu arkadaşından destek gören Golohvastov, yeniden rahatladı: "*İyi ya, kabul edilmemek için daha da iyi bir neden bu! Burada kölelik müessesesi açık açık eleştiriliyor!*" dedi bu sefer. Snegirev, sabırlı bir şekilde kölelik kurumunun kitapta asla ele alınmadığını anlattı ve Gogol'ün burada Çiçikov adında bir düzenbazın, her cins toprak sahiplerine yanaşarak iş becerdiğini, bunu komik şekilde hikaye ettiğini, hepsinin bundan ibaret olduğunu açıkladı. "*Bu Çiçikov'un uyguladığı şey bir cinayet!..*" diye bağırdı birçoğu. Snegirev: "*Yazar ona asla hak vermiyor ki*" diye karşı geldi... "*Evet ona hak vermiyor, ama bu fikri yayıyor! Şimdi başkaları da kahramanı model alıp ölü ruhları satın almayı isteyecekler!*" Sansürcülerden Krilov Avrupalı geniş görüşünü göstermek isteyerek soğukça: "*Ne derseniz deyin ama, Çiçikov'un ruh başına verdiği iki buçuk ruble, isyan ettirici bir şey. Beşeri ruh bu tarifeye karşı gelecektir. Aslında o, bu parayı bir*

kağıt parçasına yazılı bir kişi için veriyor ama bu ad gene de bir ruhu, bir beşer ruhunu, yaşamış olan bir ruhu temsil ediyor... Bu, ne Fransa'da, ne İngiltere'de hiçbir yerde mümkün olamaz! Bu böyle olursa hiçbir yabancı Rusya'ya gelmeyi kabul edemeyecektir..." O sırada bir başka sansürcü, el yazısı metni gelişigüzel açıp, bir paragrafa rastladı. Burada, toprak sahiplerinden birinin Moskova'da modern bir ev düzenleyerek iflas etmesi söz konusudur. "*Dikkatinizi çekerim. İmparator da Moskova'da bir saray yaptırmaktadır*" dedi. Sneguirev bu argümanlara boyun eğdi. Böyle bir saçmalığa ancak susmaktan başka çare yoktu. Kısa bir tartışmadan sonra kitap yasaklandı.[1]

Gogol bu haberi işitince çok üzüldü. Böyle sert bir yasağı beklemiyordu. Yıllarını verdiği bir kitabın gün ışığına çıkmaması onu mahvediyordu. Kendi kendine şöyle soruyordu: "*Bir avuç yeteneksiz, Tanrının istediği bir yapıtın yayınlanmasını ne hakla yasaklayabiliyor?*" Snegirev'in birkaç kez tekrarladığı gibi, sansürcülerin bu düşüncesi, '*Ölü Canlar*' eserindeki bazı kimselerin Çiçikov'un önerisine, söz konusu kişilere karşı koymalarını hatırlatıyordu Gogol'e. Evet, yazarın hayalinden doğma bu ejderhalarla bu yargıçlar arasında bir benzerlik vardı. O bir karikatür çizdiğini sanmıştı ama onlara benzer trajik portreler çıkmıştı ortaya. Şimdi ne yapacaktı? Yazıyı bir çekmeceye mi yerleştirecekti? Hayır, mücadele etmek gerekiyordu. Moskova'da geri çevrilen bu eseri, Sen-Petersburg'da da denemeye karar verdi. Ama bu kez mümkün olan tüm resmi destekleri etrafına toplayarak...

Pletnev'e: "*Bu iş benim için çok önemli. Bu nesir, bildiğiniz gibi benim tüm para kaynaklarımın simgesi! Sanki ağzımdaki son lokma alınmış gibi. Yedi yıllık özveri karşılığı, yaşamı ve onun nimetlerini geri çevirmekle kazanılan bu lokma parçası, ağzımdan alınıp kapılmak istenmiş. Artık geçimimi sağlamak için başka bir iş tutamam... Dahası hastalıklı durumum ciddiyetle başladığım bu işi yürütmeye bile engel. Aydınlık dakikalarım pek az ve işte şimdi bu acıyla elim ayağım kesildi, tutmuyor! Yapacağınız iş şu: tüm gücünüzü yazıyı İmparatora ulaştırmak için kullanacaksınız. Aynı şekilde Aleksandra Osipovna Smirnov'a da yazdım. Büyük düşesleri harekete geçirmeyi ya da bir başka çare bulmayı denesin. Bu sizin bileceğiniz bir iş dedim.*"[2] diye yazacaktır Gogol.

---

[1] Bu sahne Gogol'ün Pletnev'e yazdığı 7 Ocak 1842 tarihli mektubunda kelime kelime aynen anlatılmıştır.

[2] Pletnev'e yazılan 7 Ocak 1842 tarihli mektup.

O sırada Pogodin ve Şevirev'in en çok nefret ettiği Belinskiy Moskova'dan geçmekteydi. Botkin'lere konuk olmuştu. Gogol, '*Moskviçanin*' adlı dergideki öfkesi geçmeden, onunla açık açık buluşamazdı. Ona gizlice gitti, başarısızlığını anlattı ve eserinin el yazısını Sen-Petersburg'a götürüp prens Odoyevskiy'e vermesini rica etti ondan ve bu aracılığın sansürcüler üzerinde kesin etkisi olabileceğini düşündü. Belinskiy bu misyonu seve seve kabul etti. Zaten Moskova'ya dergisi için ortak yazıcılar toplamaya gelmişti. Belinskiy, Pogodin'in etrafını saran reaksiyoncu edebiyatçı grup içine girdiği için Gogol'e sertçe çıkıştı. Büyük Rus yazarı olarak, onun görevi *hükümet yanlısı* ve *slavcı* kliğinden kopup saygın batılı takıma girmesiydi. '*Yurt Yıllığı*' dergisine, yayınlanmamış birkaç yazısını da teslim edebilirdi. Böylece adalet ve özgürlük idealliğini kanıtlamış olmayacak mıydı? Altüst olan, telaşlanan Gogol, önceki angajmanlarıyla, elindeki işe yarayan tüm yazılarını '*Moskviçanin*' adlı dergiye verdiğini, buna pişman olduğunu ona yazdı. Belinskiy ona inanmış gibi göründü. Çok geçmeden bu konuşmalarını kinaye ile:

"*Ne yazık ki 'Moskviçanin' dergisi elinizde olanları toplamış ve 'Yurt Yıllığı' için bir şey bırakmamış*" diye yazacaktır. "*Eminim bu davranışınız bir kısmet işi! Ne 'Moskviçanin' dergisine fikir yoksunluğunuz, ne de 'Yurt Yıllığı'na beslediğiniz garaz!... Uzun zamandır kısmet denen şey tüm büyük Rus edebiyatçıları üzerinde tuhaf bir rol oynamakta. Talih Batuşkov'un aklı selimini aldı. Griboyedov, Puşkin, Lermontov gibilerinin yaşamını alırken, Bulgarin, Greç ve aynı cinsten Sen-Petersburg'daki, Moskova'daki birçok ayak takımını da sağ salim bıraktı. Yine kısmet denen şey, yapıtlarınızla 'Moskviçanin' dergisini zenginleştirirken, 'Yurt Yıllığı'nı onlardan mahrum kıldı.*"[1] diye yazdı Gogol'e.

İkisi de dostça birbirinden ayrıldılar. Konuşma boyunca batılılaşmaya sempati göstererek diplomatça davranan Gogol, Pogodin'in kurumuna hak verip yerine oturtarak kılıf değiştirdi. Orada otokrasiye saygı tüm gücüyle kendini göstermeliydi. Bu da aslında Gogol'ün hoşuna gitmiyor değildi. Ama bu bekleyiş nasıl bir işkenceydi! Belinskiy yazıyı bavuluna koyup götürmüştü! Sen-Petersburg'daki dostlar şimdiden telaşa düşmüştü! Önem taşıyan ilişkiler, rejimin kodamanlarını harekete geçiren iş bitirici araçlar olmalıydı! Ama gene de postacı, başkentten cesaret verici hiçbir haber getirmiyordu! Kimi fısıltılara bakılırsa, yazı elden ele dolaşıyor, ama kimse onunla gerçek

[1] Belinskiy'in Gogol'e yazdığı 20 Nisan 1842 tarihli mektup.

şekilde meşgul olmuyordu. Endişeye düşen Gogol, prens Odoyevskiy'i hırpalayıcı bir mektup yazar:

"Hastayım ve zorlukla hareket ediyorum... Son malımı da elimden kapıyorlar. Sen ve dostların, yazımı imparatorun eline ulaştırmak için tüm gücünüzü kullanmanız gerek. Pletnev ve Aleksandra Osipovna Smirnov ile birlikte yazıyı okuyun da, en iyi şekilde nasıl hareket edeceğinizi anlayın... Şimdilik kimseye ondan söz etmeyin..."[1]

Birkaç gün sonra yine Gogol'den yeni bir telaş çığlığı koptu:

"Neden hepiniz susuyorsunuz? Neden hâlâ cevap alamadım? Yazımı aldın mı? Bu hususta herhangi bir tertibat aldınız mı? Tanrı aşkına bana işkence etmeyin!"[2]

Daha sonra cesaretlenip kendisi hareket etmeye karar verdi ve iki mektup yazdı: Birincisi Petersburg sansür komite başkanı prens Dondukov Korsakov'a, ikincisi de Eğitim bakanına idi. Bu iki mektup da, Pletnev'e gönderildi ve uygun bir zamanda saygı değer alıcılarının eline geçmesi için kendisinden rica edildi. Pletnev de akıllıca mektupları kendisinde alıkoydu...

"Asil bir ruh taşıdığınızı biliyorum..." diye yazıyordu Gogol, Dondukov Korsakov'a; *"ve sizin, özellikle hakkaniyet duygusu ile hareket edeceğinize inanıyorum... Yüreğimden kopan temiz bir atılımla, yıllarını işine adamış, onun için her şeyi feda etmiş, acıya, sefalete boyun eğmiş, çok şey borçlu olduğu hükümetine karşı herhangi bir yazı yazmaya asla teşebbüs etmeyen bir adamı, kedere boğmak istemezsiniz herhalde..."*

Ve Uvarov'a:

"Kimse benim şimdiki durumumu dikkate almak, sonsuz bir sefalet içinde olduğumu görmek istemiyor! Vakit geçiyor, oysa kitabım yayınlanabilir ve satılabilir! Bu durum yaşamam için ihtiyacım olan olanaklardan mahrum ediyor beni ve dünyadaki tek yaşam amacım olan eserimi bitirmeye engel oluyor! Bu durumuma, sizin de duygulanmamanız mümkün mü? Beni korumayı, sizin de reddetmeniz olanaklı mı? Belki de bu dünyadaki zor ve dikenli yoluma karşın, ilerde zavallı ismim böylece gelecek kuşaklara erişecek? Torunlarınızın yargısıyla, bir yandan bilim alanındaki takdire değer çalışmanız hak

[1] 1842 yılı Ocak başında yazılan mektup.
[2] 1842 yılı Ocak ortasında yazılan mektup.

kazanabilir. Öte yandan, Rus edebiyatı yapıtlarına ilgi göstermemeniz, dünyada sığınacak bir köşesi bulunmayan zavallı hasta bir yazarın durumuna acıma duymayışınızı ve onun savunuculuğunu, edebiyat koruyuculuğunu yapmayışınızı ilan etmeyecek mi? Hayır böyle olmayacaksınız! Yüce ruhlu bir kişi olacaksınız siz... Yüksek rütbeli bir Rus'un, ruhu da Rus olmalı."[1]

Problemleri çözüle dursun, önemsiz de olsa bir yardım görmek için Gogol, imparatora bir dilekçe yazmaya da karar vermişti. Moskova ilçelerinin eğitim kurumları vasisi kont Stroganov, dilekçeyi jandarmalar şefi Benkendorf'a havale etti:

"***Ölü Canlar*** *adlı eseri, Moskova sansürü tarafından gözden geçirilerek yayınına müsaade edilmediği için, Gogol onu Sen-Petersburg'a göndermeye karar verdi. Yazının orada ne duruma düşeceğini bilemiyorum! Müracaatı ben tavsiye ettim! Neticeyi beklemekte olan Gogol açlıktan ölmektedir ve yeise düşmektedir! Majestelerinin bir tahsisatının, Gogol için en kıymetli şey olacağından kuşkum yok.*"[2]

Benkendorf İmparatora bir de rapor hazırladı ve Gogol'ün[3] "*birçok yapıtlarıyla, özellikle '**Müfettiş**' eseriyle ünlü olduğunu*" hatırlattı. Şöyle bitiriyordu sözlerini: "*Majestenizin yüksek hayırseverliğine sığınarak, yukarda adı geçen kimseye beş yüz sentlik bir para yardımı*[4] *verilmesine emir buyurmanızı söylemeye cesaret ediyorum.*" Raporun kenarına imparator: "*müsaade edilmiştir*" sözcüğünü çiziktirecektir...

Para eline geçtiğinde Gogol yeniden umutlandı. Çar ona yardım ettiğine göre, demek otoriteler de ona fena gözle bakmıyorlardı! Bu ilk lütuf, arkadan gelecek olan daha önemli bir başka lütfun, eserinin yayınlanma müsaadesinin habercisi sayılırdı!... Ama Sen-Petersburg hâlâ suskundu! Evde Pogodin, her gün biraz daha sinirli ve aceleci gözüküyordu. Gogol'ün Belinskiy ile, kimi zaman arkasından konuştuklarını işiten Pogodin, bu hainliği affedemiyordu... Bilinç altında, kaç kez koruduğu bu dostun ürünlerini satın alma hakkı yatıyordu. Onu durmadan '*Moskviçanin*' dergisine katılması için rahatsız ediyordu. Ötekisi ise bu taleplerden yorgun, çareyi ilişkiyi kesmekte buldu. Sonunda yemek saatlerinin dışında rastlaşmamaya baktılar.

---

[1] 1842 yılının Şubat sonunda yazılan mektup.
[2] Kont Stroganov'un Benkendorf'a yazdığı 28 Ocak 1842 tarihli mektup.
[3] Benkendorf, raporunda „Gogel" olarak yazmıştır.
[4] Takribi 1660 ruble tutarında bir para havale edildi.

Aralarında iletişim kurmak için, birbirlerine kısa pusulalar yazıyorlardı. Bir uşak, karşılıklı birinin odasından ötekinin bürosuna koşup bunları taşıyor, yüzlerce maddi sorular, örneğin *'yemek davetiyesi, kopyacının ücreti, yazıların tashihi'* gibi sorunlar böylece birkaç kuru sözcükle halloluyordu. Daha önemli olaylar bile, rahat olsun diye birbirlerine bu şekilde bildiriliyor, açıklanıyordu! Bir kağıt parçasına Pogodin, *"Biliyor musun! Tanrı bana bir oğul, sana da bir vaftiz çocuğu ihsan etti?"* diye yazınca, Gogol aynı kağıdın arkasına, *"Seni tüm kalbimle yürekten kutlarım. Tanrının hayır duaları üzerinde olsun."*[1] diye cevap veriyordu.

Nihayet Sen-Petersburg'dan ses çıktı. Belinskiy'in Sçepkin'e yazdığı bir mektup işin iyi yolda yürüdüğünü haber veriyordu. Yazıyı Odoyevskiy, kont Viyelgorskiy'e vermiş, yazı henüz içişleri bakanına iletilmemiş ama hemen sansürcü Nikitenko uyarılmıştı. Bu beriki, eser hakkında bilgi edinince vizeyi vermeye hazırlanmış, ancak otuz kadar bir düzeltilme ile *'Yüzbaşı Kopeykin'in hikayesi'* başlıklı pasajın eserden çıkarılmasını istiyormuş. Biraz sonra da Pletnev'in bir mektubu iyi haberi sağlamlaştırdı. Daha sonra da Nikitenko'nun kendisinden şu mektup geldi:

"Kuşkusuz eserin el yazısını aldınız... Gördüğünüz gibi bu yapıt sansürün sınavından başarılı olarak geçmiştir. Dar bir yolda yürüdü ve üzerinde birkaç tırmık yarasının bulunmasına ve taze, harika cildinin şurasının burasının örselenmiş olmasına şaşmamak gerek. İçerisinde bulunan 'Kopeykin' adlı hikayeye göz yummamız bize imkansız gözüktü... Hiçbir güç onun eserden çıkarılmamasını men edemezdi ve sizin de bunu anlayıp başka şekilde hareket etmeye olanak olmadığını göreceğinize inanıyorum."[2]

Gogol, sevgili varlığının göz göre göre sanki ölümden kurtulmasına, önce fevkalade sevindi, sonra esas üzerinde emin olunca, bu kez ayrıntılar üzerinde sızlanmaya başladı. *'Kopeykin'*i çıkarmak kendisi için azalarından birinin sakatlanmasına eştir. *"Bu, eserimin en iyi pasajlarından biridir"* diye yazıyordu Pletnev'e... *"ve eğer o çıkarılırsa, onaramayacağım, maskeleyemeyeceğim bir boşluk doğacaktır.. Onu yok etmektense yeniden yazmaya karar verdim. Kopeykin'in karakterini iyice ortaya koydum; öyle ki her şeyin sorumlusu o, ve herkesin ona uyduğu apaçık ortada şimdi."*[3]

---

[1] 24 Şubat 1842 tarihli pusula, Pogodin'in üçüncü oğlu İvan'ın doğumu dolayısıyla düşülen not.

[2] *Antik Rusya*, Ağustos 1889.

[3] 10 Nisan 1842 tarihli mektup.

Pletnev Kopeykin'in bu yeni versiyonunu sansürcü Nikitenko'ya şu mektupla birlikte verir: "*Tanrı aşkına Gogol'e mümkün olduğu kadar yardım edin! Şimdiki durumda o hasta. Eminim yapıtının yayınına müsaade edilmezse ölecektir. Yazının mukadderatını kesin olarak yola koyduğunuzda, bana vakit geçirmeden yollayın ki, onu bizim şehide ileteyim. Bu iş, içime ağır bir taş gibi oturdu.*"[1]

Nikitenko da özel günlüğüne şöyle not eder: "*Edebiyatımızın durumu melankoli yaratmaktadır. Bizde yetenekli kişiler eksik değil. Ama onlara düşünmeyi yasaklarsanız nasıl yazı yazabilirler?*"[2]

Nikitenko'nun çıkışması üzerine, sansür komitesi hoşgörülü gözüktü. Eserin ikinci şekli nankörlük açısından artık isyan edici bir zeminde değildi, ama sadece kanun dışı hoşa gitmeyen bir zavallıydı! Okuyucu isteğinin düzeyine boyun eğmesi de yazarın övülecek bir gayretini kanıtlıyordu.[3]

Artık yazının ilk sahifesindeki başlığın altına Nikitenko el yazısıyla ya meşum manayı ya da belki yıkıcı manayı hafifletmek için '*Çiçikov'un Serüveni*' başlığını ekledi.

Gogol karşı koymadan bu ilaveyi kabul etti; ayrıca son baskı için kitabın kapak resmini de kendisi resimledi. Sansürcülerin istediği başlığı küçük karakterlerle, kendi başlığını da büyük harflerle[4] yazdıktan sonra, en altına da siyah üstüne beyaz renkle *'Destan'* sözcüğünü yerleştirdi. Böylece Gogol acaba gelecek kuşak okurlarına girişiminin geniş epik anlamını mı anlatacağını umuyordu? Onlar için bu hikaye, Homeros ya da Dantevari bir çeşit Rus ***İlyada***'sı idi; Bozkırın ***İlahi Komedi***'si olmalıydı. Daha inandırıcı olsun diye, başlığı yazarın adıyla, (1842) tarihiyle, kitabın temalarını hatırlatan bir sürü küçücük karmaşık desenlerle çevirdi. Göz çukurları içine kaçmış kafa tasları, tozu dumana katan bir troyka, bakraçlı kuyusuyla bir kulübe, şişeler, bardaklar, fıçılar, sucuklar, balıklar, ölümle karışık yaşama şevki uyandıran tüm semboller...

Şimdi artık iş, basım problemine kalıyordu. Gogol'ün parası yoktu. Pogodin homurdanmalar içinde kağıt işini üzerine almaya razı

---

[1] Pletnev'in Nikitenko'ya yazdığı 12 Nisan 1842 tarihli mektup.

[2] *Antik Rusya*, 1889, kitap 9, ve Zemenkov'un ***Gogol Moskova'da*** adlı eseri.

[3] Kuşkusuz, ***Ölü Canlar***'ın sonraki baskılarında, ilk değişiklik düzeltilip eski durumuna getirilmiştir.

[4] Son baskı iki ismi de korumuştur

oldu. '*Universite Tipografisi*' ile kredi açarak kitabın basılmasına karar verildi. Tiraj en düşük adetten de aşağı olacaktı. Sansürcülerin vize ettikleri el yazısı metninin üzerine Gogol: "*Tarafımdan sağlanan kağıt ile 2400 nüsha basılacaktır*" diye yazmıştı.

Tashih savaşı, yazarın kılı kırk yaran titizlik ağırlığıyla başladı. İşin iyi yürümesi için mutlak bir sakinlik gerektiğini düşünüyordu Gogol. Oysa herkes ona asılıyordu. Belinskiy Sen-Petersburg'dan ona '*Yurt Yıllığı*' dergisi için bir şeyler ayırmasını ısrarla yazıyordu:

"*Şimdi Rusya'da 'Yurt Yıllığı' namuslu, soylu, dahası akıllı diyebileceğim bir düşüncenin yaratılabileceği ve sığınabileceği tek dergidir. 'Yurt Yıllığı' hiç bir durumda şu meşhur Poretçiy köyü uşaklarının ürünleriyle aynı düzeye konulamaz*[1]*... Şimdi siz elimizde kalan tek kişisiniz. Ahlaki varlığım, yaratıcı sanat aşkım, sizin geleceğinize sıkı sıkıya bağlı. Eğer siz varolmazsanız, vatanımızın sanatsal yaşamına, bugün ve yarın için elveda diyeceğim. Ancak geçmişte yaşayacağım.*"[2]

Bu övgüye duygulanan Gogol, doğrudan doğruya ona cevap vermeye cesaret edemedi. Neden '*Moskviçanin*' ile '*Yurt Yıllığı*' dergisi, Slavcılar ile Batılılaşma yanlıları, tutucularla liberaller, Moskova ile Sen-Petersburg arasında bölünecekti? Oysa o, mücadeleden uzak kalıp, yansız olmanın tatlı hüznü içinde kalmayı dilemiyor muydu? İhtiyatla Prokopoviç'e şöyle yazdı: "*Belinskiy'den bir mektup aldım; ona teşekkür et. Ona cevap yazmıyorum, çünkü onun da bildiği gibi tüm bunları baş başa oturup konuşmamız, tartışmamız gerekiyor! Bunu da Sen-Petersburg'a geldiğim zaman gerçekleştiririz.*"[3]

Pogodin'e gelince, işin peşini bırakmıyordu. Belinskiy ve batıcı yandaşlarını lanetleyerek onları bunaltıyor ve Gogol'e açıkça, kendisinin '*Moskviçanin*'e ait olduğunu, başka hiçbir dergide imzasını lekelememesi için onu sıkıştırıyordu. Giriş katından birinci kata gidip gelen pusulaların üslubu sertleşiyordu. Bir kağıt satıcısıyla çekişmesi hakkında, Pogodin şöyle yazacaktır:

"*Bir ya da iki aydan beri onun karşısında beni borcunu ödemeyen adam durumuna düşürüyorsun. Oysa ben makalelerinden*

---

[1] Poreçiy, Eğitim Bakanı Uvarov'un malikanesidir; düzenli konukları arasında Pogodin ve Şevirev de bulunmaktadır.

[2] Nikolay Gogol'ün Belinskiy'e yazdığı 20 Nisan 1842 tarihli mektup.

[3] 11 Mayıs 1842 tarihli mektup.

birinin yayınıyla ilgilenmeyi unutursam, sanki yaşamının yarısından seni mahrum etmişim gibi bana kızıyorsun. Sesinden ve gözlerinden anlayabildiğim şey, bu: Sonsuz bir kibir var sende."

Gogol "*Tanrı aşkına kibir hikayelerinden vazgeç, beni rahat bırak*" diye aynı pusulanın arkasına yazarak cevap veriyordu: "*Hiç olmazsa iki hafta için beni rahat bırak! Ruhumun biraz dinlenmesine izin ver.*"[1]

Ama Pogodin inat ediyordu: '***Ölü Canlar***' eserinin kitapçılara dağılmadan önce, bir bölümünü '*Moskviçanin*'de yayınlamak istiyordu. Bu da Gogol'ün tahammül edemediği bir şeydi... Parça parça yayınlarla eserin yaşam tazeliğini bozmak mı? Asla! Sinir küpü, öfkeden gözleri yaşararak, titreyerek Pogodin'e: "***Ölü Canlar*** *hakkındaki teklifine bakınca müsaadenle sana küstah, taş yürekli, acımasız, mantıksız derim... Senin asla anlayamayacağın göz yaşlarımı, vicdan azaplarımı, samimi inançlarımı hiçe sayarsan, hiç değilse bizler için, çarmıha gerilen İsa'nın hakkı için, yalvarışlarımı kabul et! Sana zor gelse de beş altı ay için bana itimat et! Tanrım! Hiç değilse gidişime kadar rahat duracağını ummuştum! Ama sen içgüdünle hareket ediyorsun. O esnada sen hayırseverdin! Üç dakika sonra yine aynı nakarata hazırsın! Eğer az param bile olsa, yapıtlarımı cilt halinde yayınlanmadan önce dergilerde çıkmalarına razı olmam.*"[2]

Oysa iki üç gün sonra, öfkesi yatışınca, tedirgin edicisine şöyle emrediyordu Gogol: "*9 Mayısta burada olmaya çalış. Bu (Sen-Nikolay) günü benim için çok önemli ve seni o gün yanımda görmek istiyorum. Hoşçakal. Seni kucaklarım.*"[3]

Gogol böylece bir kabarıp bir sönerken, onu konuk eden, besleyen, para veren adama nefret duymaktan ve ondan çekinme cesaretini gösterememekten acı çekiyordu. Başka yerlere, belki de daha anlayışlı dostlara gidebilirdi. Öfkeli, güçsüz, müşkülpesent, kararsız, ilgiye susamıştı ama, gene de hiçbir özveride bulunamadan orada oturup kalıyordu. Hak iddia eden bir dilenci gibi, karşılığında bir şey vermeden, her şeyin kendisine borçlu olunduğunu, karmakarışık belirsiz bir şekilde hissediyordu. Dostları Homiakov'larda onu gören Bartenyev, şöyle diyordu: "*Haddinden fazla kaprisliydi!... Bir fincan*

---

[1] 1842 Nisan ayının başına ait pusula.
[2] 1842 yılı Nisan ayının ikinci yarısındaki pusula.
[3] 30 Nisan 1842 tarihli pusula.

çay getirilmesini, sonra da zevkine göre olmadığı için geri götürülmesini emrediyordu! Sunulan çay çok sıcak ya da koyu ya da çok açıktı... Gogol'ün öfkesine göre bardak ya çok dolu ya da yeterince doldurulmamıştı! Bir kelimeyle oradakiler sonunda rahatsız oluyorlardı. Onlara ancak ev sahiplerinin sabrına, konuğun da kabalığına şaşmaktan başka bir şey kalmıyordu."[1]

Aksakov bile Gogol'e karşı hayranlığı devam etse de, şimdi artık onun sert davranışlarından, sinirlenmelerinden, riyakarlığından rahatsız oluyordu.

"*Pogodin Gogol'ün kaprislerinden, iki yüzlülüğünden, hatta yalanlarından, soğuk davranmalarından, kendisine karşı olsun, hiçbir şeyde onu memnun edemeyen karısına, annesine, kayınvalidesine karşı olsun saygısızlığından acı acı şikayet etmeye başladı.*" diye yazıyordu Aksakov: "*Çok üzülerek söylemeliyim ki, Pogodin'in şikayet ve suçlamaları öylesine artmıştı ki, ailem, ben ve Şevirev buna çok şaşırmıştık... Bununla beraber, Gogol'ün ahlakını kendime ve başkalarına anlatmaya çalışıyordum. Bunun gizlilikten, doğal bir saygıdan, çocukluğundan beri etkisinde bulunduğu bir kurala uymaktan geldiğini ve böylece kimi zaman insanlara gerçeği söylememekle yetinmediğini ama, elden geldiğince bu gerçeği saklamak için, herhangi bir budalalık uydurması gerektiğini anlatıyordum. Gogol'ün davranışlarını yorumlarken, çoğu zaman onu kendimizle ölçüp yargılayamayacağımızı, hatta izlenimlerini dahi anlayamayacağımızı, çünkü organizmasının kuşkusuz değişik şekilde düzenlendiğini, sinirlerinin bizimkinden daha hassas olduğunu, bizim duyamadığımız şeyleri onun duyup, bilmediğimiz nedenlerle ürperdiğini, kendime ve başkalarına anlatmaya çalışırdım.*" Bu görüşe Pogodin kötü yürekli bir sırıtmayla: "*böyle olmalı, böyle!*" diye cevap veriyordu. Katı, acımasız, kaba karakterdeki Pogodin'in, yaradılıştan şair, hassas, yumuşak olan Gogol'e başka türlü davranamayacağını şimdi anlıyorum. Pogodin her zaman iyi niyetli idi ve karşılığını görmeyeceği biri için bile çok iyilikte bulunurdu. Ama karşısındakinin karşılıkta bulunacağını, ona teklifsizce yanaşabileceğini görünce onu enseler ve: "*ihtiyacın olduğu zaman sana yardım ettim, şimdi de sen benim için çalış*"[2] derdi.

Aksakov iyice açıklayarak: "*Gogol dostlarına karşı bile asla olduğu gibi gözükmezdi. Son dış yolculuğundan önce dahi, görüştüğü*

---

[1] Bartenyev: Şenrok'tan eklenen anlatı, ***Belgeler***, 4. Cilt.
[2] Aksakov, ***Gogol ile ilişkimin öyküsü***.

kişilere kendini değişik şekilde gösterirdi. Örneğin falanca dostla yazı yoluyla ya da yüksek sesle alay ederdi... Bir başkasıyla sanattan konuşurdu... Daha bir başkasıyla suskunlaşır, dahası uyuklar, uyur gibi yapardı... Böylece kimi onu dostça, kimi tasasızca, bir diğeri onu az konuşkan, mahzun, hatta mağrur bulur, bir üçüncüsü ise onu sadece ruhani problemlerle uğraşır görürdü. Kısacası kimse tam olarak Gogol'ü tanımazdı."[1]

Acaba o, kendisini tanıyabilmiş miydi? Herhalde gün batınca kendi kendini analiz ederdi. Moskova'da Pogodin'in evindeki durumunu inceledikçe *'Ölü Canlar'* yapıtının yakın gelecekteki basımına rağmen, yine de durumunu trajik görürdü. Mariya Balabin'e şöyle yazıyordu:

"*Ana vatana ayak bastığımdan beri kendimi yabancı bir yerde hissediyorum. Tanıdık kişileri görüyorum ama sanki onlar burada doğmamışlar! Onları başka bir ülkede görmüş gibiyim... Kafamda tek bir düşünce var: Kalıba sokacak birisine ihtiyacınız varsa emrinizdeyim. Şapkanızı ya da herhangi bir şeyinizi üzerime koyar, tozlarımı alır, fırçayı burnumun üzerinden geçirirseniz ben ne aksıracağım ne de yerimden kımıldayacağım.*"[2]

Ve Yasikov'a:

"*Heyecana gelemiyorum! Dünyada keşişlikten daha iyi bir mevki olamayacağını, gün geçtikçe daha iyi anlıyorum.*"[3]

Ve Pletnev'e:

"*Yaşanılan dünyayı ondan ancak uzaklaşarak betimlemem yaradılışımda var! İşte bundan ötürüdür ki, Rusya'yı ancak Roma'da kalarak tasvir edebilirim! Ayrıca Roma'da, etraftaki durumlar da beni sinirlendiriyor ve kendimde fizik bir yeteneksizlik hissediyorum. Kafam binlerce tuhaflıkla huzursuz! Odam soğuksa, beynimin sinirleri donuyor, acıyor. Bu şartlar içerisinde kendimi toparlayıp da kafamı çalıştırmak için ne denli ıstırap çektiğimi tasavvur edemezsiniz. Şayet odam sıcaksa, bu suni hararetle, bu kez bunalıyorum ve en ufak entelektüel bir çaba, beynimdeki kanı pıhtılaştırıyor, çatlayacak gibi hissediyorum onu. Rusya'ya dönüşümde böyle bir işkenceye dayanabilecek miyim acaba?*"[4]

---

[1] Aynı eser.
[2] Ocak 1842 tarihli mektup.
[3] 10 Şubat 1842 tarihli mektup.
[4] 17 Mart 1842 tarihli mektup.

Gogol, bir yandan sağlıksızlıktan, tembellikten, Pogodin'in kendine karşı kötü tutumlarından gocunurken, öte yandan da Moskova'daki *"dost evlerine"* gidip geliyor, Aksakov'larda, Homiakov' larda, Elagin'lerde, Sçepkin'lerde vakit öldürüyordu. Bayan Rayevskiy'in konuk ettiği kız kardeşini ziyaretlerden de geri kalmıyor ve Elizabeta'yı zeka ve yetişme bakımından çok ilerlemiş buluyordu. Moskova'nın hiç olmazsa ona yarayacağını düşünüyorlardı. Bayan Rayevskiy'in vasıtasıyla Gogol, altmış yedi yaşındaki biraz ağır işiten, dindar ve ona hemen sıcak bir sempati duyan Nadejda Nikolayevna Şeremetyev ile kapsamlı bir tanışma yaptı. Gogol'de öte dünya fikrine meyil keşfederek heyecanlanan kadın, onun sadece münzevi ve karanlık bir dinle yetinmemesini, Kilisenin ışıklı yolunda yürümesini öneriyordu. Kadın Gogol'ün yazar vasıflarının etkisi altında kalmadığı zaman, onu daha çok dinlemeye çalışıyordu. Kadının nazarında öncelikte Gogol, dayanak arayan, üzgün biriydi. O da kendi gibi fakirdi. Onun bunun yanında yaşıyordu. Sanki Gogol'ün fikirlerini anlayabilecek her şeye sahipti. *"Ruhani anam o benim derdi."*[1] Herhangi bir açıklama ihtiyacı duymadan Gogol'ün Tanrı gözetimi altında büyük bir göreve başladığını biliyordu.

Herhalde *'Ölü Canlar'*ın tashih provalarını okudukça eserin bu karikatürümsü başlangıcına, şaşacak bir sonuç vermeyi daha iyi anlıyordu. Çağdaşlarının kötü huylarını tasvirden sonra, Rus insanının erişebileceği tüm erdemleri göklere çıkarması gerektiğini dahi iyi anlıyordu. Uçurumu gösterdikten sonra zirveyi de işaretlemeliydi. Pletnev'e şöyle yazıyordu:

"Eserim önemli ve geniş. Teslim etmeye hazırlandığım bölümle onun hakkında bir hüküm veremezsin. İçimde yükselen sarayın ancak peronu sayılır o."[2]

Gogol bu çalışmayı ele almadan önce ruhunun temizlenmesi için özel bir hayır dua ihtiyacı duydu. Tam o sırada sofuluğu dürüstlüğü ve sadeliğiyle nam salan Başpiskopos İnnokent, Moskova'dan geçiyordu. Gogol ona ziyarete gitti. İnnokent onu iyi karşıladı, projeleri için gayretlendirdi, kutsadı ve bir ikon verdi Gogol'e. Gogol allak bullak, koltuğunda azizin resmi, doğruca Aksakov'lara koştu ve akşamı kulüpte geçirmek üzere dışarı çıkmakta olan dostuyla çarpıştı. Toplanan aile karşısında gözleri yaşlı, titrek sesle:

---

[1] Anna Vasilyevna Gogol. Şenrok'tan eklenen anlatı, ***Belgeler***, 4. Cilt, 127.
[2] 17 Mart 1842 tarihli mektup.

- "*Her zaman aziz bir resimle beni takdis eden birini bekledim. Ama kimse kutsamıyordu beni. Sonunda İnnokent'in hayır duasını aldım. Nereye gitme niyetinde olduğumu şimdi söyleyebilirim: Tanrının mezarına gidiyorum.*"

"*O sırada ne Gogol'ün ilhamlı yüzü, ne de onun kutsal yerleri ziyaret etme projesinin beni tatmin etmediğini söyleyebilirim*" diye yazacaktır Aksakov: "*Tüm bunlar bir sinir gerginliğini gösteriyordu; özellikle bir sanatçıya olduğu kadar kendisi için de endişe verici görünüyordu... ben çıkıp kulübüme gittim.*"[1]

Aksakov ailesiyle yalnız başına kalan Gogol, bir soru yağmuruna tutuldu. Arkadaşının karısı, kızı, oğlu onun neye karar vereceğini iyice belli etmesini istediler. Rusya'ya kalmak için mi, yoksa veda etmeye mi gelmişti? - "*Veda etmek için*" diye şiddetle bağırdı Gogol... Ne kadar zaman Rusya'dan uzak kalacaktı? - "*İki yıl, belki de on yıl*" diye cevap verdi Gogol... Dostlarına Filistin'i tasvir eden yazılar gönderecek miydi? "*Evet*" diye içini çekti, - "*Ama bu iş için arınmalıyım, buna layık olmalıyım*" dedi Gogol...

Gogol solgun, üzgün, çok heyecanlıydı. Gerçeği saklamadaki inancı, yakınları tarafından anlaşılamadığı konusunda hiçbir zaman bu denli emin olmamıştı. Onlar edebiyatın ufak çıkarları adına ona eziyet ediyorlardı. Oysa ilahi söz Gogol'ün içinde yaşıyordu. Kendisini onlardan ayıran bu yanlış anlaşılmayı tahlil ederek, Aleksandra Osipovna Smirnov'a şöyle yazacaktır:

"*Edebiyatçı dostlarımla, bambaşka bir adam olduğum devirde tanışmıştım ve o zaman bile oldukça yanlış anlıyorlardı beni. Konuşmalarıma bakarak, hepsi benim sadece edebiyatla ilgilendiğime, dünyada benim için başka bir şey bulunmadığına inanıyorlardı. Halbuki Rusya'dan ayrıldığımdan beri, esaslı bir değişime uğramıştım. Artık başlıca düşünce ruhumdu... Rusya'ya dönüşümde beni tüm edebiyatçı dostlarım kollarını açarak karşıladılar. İçlerinde gazete ya da başka bir işle uğraşan kimileri, kendi cephelerine karşıt her hangi bir fikri ihtiyatla kullanıp, beni bir çeşit Mesih gibi karşıladılar, onların fikirlerini, inançlarını paylaşacağıma, onları düşmanlarına karşı koruyacağıma inandılar. Tümüne bu, dostluğun ilk şartı ve ilk gösterisi gözüküyor. Böyle bir isteğin sadece budalaca değil insanlık dışı olduğuna, tüm saflıkları içinde kuşku duyuyorlardı. Zamanımı ve*

[1] Aksakov, ***Gogol ile ilişkimin öyküsü***.

çalışmalarımı onların seçkin fikirlerini savunmak için harcamak, benim için olanaksızdı; birincisi onların bu fikirlerini tam olarak paylaşmıyordum; ikincisi zavallı yaşamımı sağlamak gerekiyor ve makalelerimi onların gazetelerine vermiyor, ama kendi çıkarım için tüm tazeliği içinde tek tek yayınlamam gerekiyordu... Onların edebiyat çıkarlarına olan bu soğuk davranışımı, kendilerine karşı soğuk bir davranış sandılar. Bana karşı bir çeşit kıskançlık doğurdu bu. Her biri, benim içlerinde bulunan bir başkasını aldatacağımdan kuşkuluydu. Acayip mektuplar alıyordum. İçlerinden bazıları gizli olarak bana temiz duygular beslediğinin inancını işliyor, ötekileri terbiyesizce çekiştiriyor, iftira ediyor, onların beni çıkarları için pohpohladıklarını sanıyor, beni iyice tanımadan şahsım için değil de sadece yapıtlarımdan ötürü sevdiklerine inanmamı istiyorlardı. Aynı zamanda da, bana öyle sitemlerde, öyle alçakça suçlamalarda bulunuyorlardı ki, yemin ederim bunları ben en aşağılık bir insana yapamam, buna cesaret edemem... Bu yanlış anlaşılma öylesine kuşkular doğuruyordu ki, bana vurulan darbeler öylesine kabaydı ki, bendeki hassas ve narin tellere dokunuyordu... Bendeki bu duygululuğu bile düşünemeyen kimselere şaşıyordum. Bunlar içime işliyor, ruhumu yoruyordu... Dayanamaz olmuştum artık."[1]

Can sıkıcı bu dostlarına olan hıncına rağmen, Gogol yine de soyadı gününü onlarla birlikte 9 Mayısta kutlamaya karar verdi. Aralarındaki soğukluğa rağmen, Pogodin, 1840'daki gibi Vierges Bulvarı'ndaki evinin bahçesinde bir yemek vermekten Gogol'ü alıkoyamadı. Aynı program uygulanarak, annesine, kız kardeşi Anna ile birlikte gelmesi için bir davet mektubu yazdı. Onları yanı başında Pogodin'lerde konuk edecek ve iki yıldan beri günlerini koruyucusu Bayan Bayevskiy'in yanında geçiren, Moskova'da artık bir işi kalmayan kardeşi Elizabeta'yı da beraber götüreceklerdi.

Kendisine gelince, o arkalarından hemen Roma'nın yolunu tutacaktı. Orada, güneşli ülkede, ikrah etmekte karıştırdığı dost ve düşmanlarından uzakta, '***Ölü Canlar***'ın ikinci kısmını yazacaktı. Filistin gezisi de bu sofu çalışmanın bir ödülü olacaktı. Kuşkusuz Tanrı'nın mezarı başına ilham bulmak için gitme görevini bitirdikten sonra, hiçbir edebi art düşüncesi olmadan ruhunu dinlendirmek için gitmeyi yeğlerdi. Oğlunun Rusya'yı tekrar terk etmesinden endişe-

[1] Nikolay Gogol'ün Bayan Smirnov'a yazdığı Mektup. Veresayev'den alıntı: ***Hayatın İçinde Gogol***, s. 288-289.

lenen annesini tatmin etmek için ona, Çar'ın sonsuz iyilikseverliği içinde kendisine saygın bir maaş bağlayarak, ona Roma sefaretinde bir iş verdiğini söyledi.[1] Kendi kendine: "*bu yalan belki de bir gün gerçek olamaz mı?*" diyordu. Kendine bu denli yakın olan Tanrının, bu mucizelerine alışmalıydı Gogol...

9 Mayıs dost toplantısı, iki yıl öncekinden daha az neşeli başladı. Evet çok kalabalıktı. Aksakovlar, Kireyevskiy'ler, Elagin'ler, Naşçokin'ler, Pavlov, Samarin, üniversite profesörü Armfeld, Redkin, Granovskiy hepsi oradaydı. Gene de ev sahibi ve Gogol onlara hiç hitap etmiyorlardı... Bu açığa vurulmayan ama gözle görülen dargınlık, dostlarını sıkıntıya sokuyordu. Allahtan evin avlusuna kadar giren posta arabasındaki Mariya İvanovna'nın ve kızının gelişi, havayı biraz ısıttı. Yol süresince gecikmişler, töreni kaçırdıklarını sanmışlardı. Sarılmalar, mutluluk gözyaşları, haç çıkarmalar, methiyeler... arkadan hemen Vasilyevka haberleri! Mariya'nin oğlu Nikolay'dan[2] gelen haberler memnun edici idi, ama kendisi bir yıldan beri iyice hastaydı.... Verem oluşundan kuşkulanıyordu. Kızı Olga biraz sağır olmasına rağmen güzel bir fidan gibi serpiliyordu... Anna sayfiyedeki yaşamdan sıkılıyordu. Çiftlik işleri yine her zamanki gibi kötüydü... Tüm bunlar sonra, dinç kafayla konuşulacak işlerdi. Şimdilik giderek çoğalan konuklarla meşgul olunmalıydı... Katerina Kronyakov ve Elizabeta Çertkov amazon kılıkları içerisinde dikkat çeken bir giriş yaptılar. Yemeği öteki bayanlarla içeride, baylar da bahçede yediler. Hava güzeldi. Gogol profesyonel bir organizatör gibi yalancı bir neşeyle çırpınıyordu... Yemekten sonra ışığın altında, her zamanki Rum ve şampanya karışımı puncu hazırladıktan sonra, onu ateşe tutup alevlendirdi. Mavi rengini şairce, jandarmaların üniformasına benzeterek, bunun nizam kurmak için midelere ineceğini ve şef Benkendorf'a benzediğini buyurdu. Bu masum takılma kahkahalarla selamlandı. Tören başlangıçtan daha iyi sona erdi.

Bu büyük günün ertesi günü Gogol, gidiş hazırlıklarına başladı. '***Ölü Canlar***'ın baskıdan çıkması gecikmeyecekti. Çekip gitmek için daha fazla tereddüde gerek yok, diye düşündü. '***Müfettiş***' yapıtının karşılanışındaki şamata, onun Rusya'dan kovulmasına yetmişti. İyi ya da kötü eleştiriler onu sinirlendirmekten başka bir şey yapmıyordu. Böylece yapıtının son kısmına başlamak için, sakinleşmeye ihtiyacı

---

[1] Annesine yazdığı 22 Mart 1842 tarihli mektup.
[2] Mariya Vasiliyevna'nın oğlu Nikolay Troşçinskiy, Nikolay Gogol'ün yeğeni.

vardı. Yayının ve satışın para işine gelince, Sen-Petersburg ve Moskova'daki dostları, Gogol'ün çıkarlarını gözeteceklerdi. Zaten onlara sözlü ve yazılı talimatı vermişti:

"*Ben kitaplarımı asla ne komisyonculara, ne de kitapçılara depolayıp emanet etmedim. Böylece sen onlara, kitapları alır almaz parayı ödemelerini bildirirsin. Yoksa avuçlarını yalarlar.*"[1]

Şevirev'e borçlarının listesini yaptırıyor ve parayı tahsil ettikçe ödemeleri yapması için görevlendiriyordu. "*İlk gelen paralar şunları ödemek için kullanılacak*", diye not ediyordu: "*Sverbeyev'e bin beş yüz ruble, Pavlov'a bin beş yüz, Honyakov'a bin beş yüz, Pogodin'e bin beş yüz... Bunları ödedikten sonra borçlarıma geçersin. Pogodin'e altı bin ruble, Aksakov'a iki bin ödersin.*"[2]

Bu isim ve rakamları tekrar okudukça, büyük korkular geçiriyordu. '***Ölü Canlar***' yapıtının satışları bu alacaklılardan kurtulmaya yetecek miydi?

Gidiş tarihini 23 Mayıs olarak kararlaştırmıştı. 2 Mayısta kitabının ilk nüshaları, taze taze eline geçti. İşte muhteşem dakika! Nice zamandır günlük düşü olan şey! şimdi bir ticari nesne olmuş, herhangi bir kimse bir kaç rubleyle ona sahip olacak! Basılı sahifeleri bir bir çeviriyor, matbaa mürekkebinin kokusunu içine çekiyor ve sevinçle beraber dikkat çeken bir keder sarıyordu içini. Böylece şimdi artık '***Ölü Canlar***' kendisinin dışında yaşamaya devam edecekti! Ona, artık ne yardımda bulunacak ne de karşı gelebilecekti! O istese de, istemese de kimini hoşlandıracak, kimine isyan ettirecek, okur güruhu içinde kendi şansını yürütmeye çalışacaktı! Gogol onu hem elinden kaptırmış hem de kendini zenginleşmiş hissediyordu. Daha şimdiden *Moskova Haberleri* dergisi 41'inci sayısında onu şöyle ilan ediyordu: '***Çiçikov' un Maceraları***' ya da '***Ölü Canlar***' adında bir yapıtın satışına başlandı... N. Gogol'ün manzum düzyazısı, sekizlik kitap halinde, 473 sahife, güzel bir kapakla, on ruble elli kapiğe, satışa sunulmuştur. Moskova, 1842.

Bu büyük tecrübenin eşiğinde Gogol, girişimini takdis etmeyi isteyen Başpiskopos İnnokent ile yeniden ilişki kurmak ihtiyacını duydu. Mistik bir heyecan anında, 22 Mayısta Başpiskoposa kendi

---

[1] Prokopoviç'e yazdığı 15 Mayıs 1842 tarihli mektup.
[2] Zemenkov, ***Gogol Moskova'da***, s. 67.

hayır duasını göndererek şöyle yazdı: "*Tüm ruhum ve kalbimle bu mektubumla elinizi sıkarken takdislerinizde güçlenecek olan benim hayır dualarımı siz de kabul edin, zaaf göstermeden ve sebatla papazlık yolunuza devam edin. Hudutsuz bir gücün hakimiyetindeyiz. Onun karışmadığı hiçbir şey yok yeryüzünde. Onunla rastlantımızı Tanrı tespit etmiş. O, Tanrının mezarı başında imanın üstün bir teminatıdır. Hiçbir şeye girişmeyin ve bunun nasıl meydana geleceğini anlamaya uğraşmayın. İçimden anlamlı bir mülakatın olacağını hissediyorum. Tanrıya emanet olun. Ruhumun güçlü öpücüğünü kabul edin. Verdiğiniz ikonu hep yanımda taşıyorum.*"

Gogol ertesi gün 23 Mayıs 1842'de, Pogodin'e veda etti. Bunu bir çeşit üzgün bir kinle, kavgacılığını yatıştırmak için yapıyordu. Öte yanda Pogodin, sabırsızlıkla onun gitmesini bekliyordu. Uzun zaman sonra Gogol'e şöyle yazacaktı: "*Sen kapıyı çekip gidince istavroz çıkardım ve omuzlarımdan bir yükün indiğini duydum, kurtulduğumu hissederek derin nefes aldım. Hakkında senden sonra işittiklerim ise, ıstırabımı çoğalttı ve geçirilen birkaç güzel dakika dışında, seni iğrenç bir kimse gibi gösterdi gözüme.*"[1]

Gogol'e gelince beş yıl sonra Pogodin'e yazdığı mektupta aralarındaki ihtilafı şöyle hatırlayacaktır:

"*Moskova'ya gelmeden önce bile, şu çıkardığın dergi için benden hiçbir yazı istemeyeceğini peşin peşin söylemeni senden rica etmiştim. Moskova'ya gelip sana konuk olunca da, aramızda can sıkıcı şeyler olacağını sezinlemiş, endişeye düşmüştüm. Daha ilk günden karşında ricamı tekrarlıyordum. Sana yapıtımın ne denli önemli olacağını, gözlerinin yaşaracağını ve seninle beraber tüm Rusya'da birçok kişinin gözlerinin yaşaracağını söylemiştim yaşlı gözlerle. Buna inanmanı istiyordum. Sen heyecanlanmış ve sana inanıyorum demiştin bana. Benden dergin için bir şey istemeyeceğini bir kez daha yineledin. Bana söz verdin. Ama üçüncü ya da dördüncü gün içinden düşünmeye başladın... İki hafta sonra, sanki evvelce aramızda konuşulmamış gibi, sana bir yazı borçlu olduğumu söyledin. Buna şaşırdım, hem de darıldım sana... üç hafta sonra sen bana, bu görevi yerine getirmemi ve yakınlarının, sende konuk olduğum halde nasıl seninle dergin için çalışmadığımı sana sorduklarını söyledin. Senin bu ısrarın alçakça, terbiyesiz ve incelikten uzak göründü bana. Evet,*

[1] Pogodin'in Gogol'e yazdığı Eylül 1843 tarihli mektup. Veresayev'den alıntı; ***Hayatın İçinde Gogol***, s. 249.

konuk edilen bir adama bu özveriyi hatırlatmak, bir minnet borcu olduğunu söylemek alçakça gözüktü bana... Namus sözü verip de caymak, yaşlı gözlerle yalvaran, üstelik ona 'sana inanıyorum' deyip gene de kuşkulanman namusa yakışmaz gözüktü bana... Kısacası tüm bunlar öyle alçakça, öyle aşağılık göründü ki, size saygımı yitirmeye başladım, bu hor görmeyi yüzünüze karşı saklamaya bile çalışmadım... Tersine her fırsatta bunu açıkça gösteriyordum... Sen bunun nedenini araştırmadan, bunun gururumdan geldiğini sandın... Değişik durumlardaki öfkeli yüzümü görerek, en şeytanca bir gururun içimde saklandığını düşünüyor ve bunun tabiatımın gereği olduğunu, davranışlarımın herkese karşı aynı böyle olduğuna inanıyordun. Oysa yemin ederim ben kimseye sana olduğu kadar kötü davranmadım. Ondan sonra aramızda artık her şey ters gitti. Senin yanıldığını ve bana karşı açıklamalarında ipin ucunu kaçırdığını görünce ben de kendi kendime: 'madem böyle, sen de ipin ucunu kaçır!' dedim ve yaradılışımın aksine, seni kızdırmak için, bile bile ters davrandım sana."[1]

Gogol işte bu düşünceler içinde Vierges kır evinin kapısından çıkıp gitmişti. Oğlunun Moskova'da birkaç gün daha kalacağını düşünen annesini ve kız kardeşlerini kucaklayıp gitmişti. Mariya İvanovna '***Ölü Canlar***' yapıtının geleceğinden kuşkuluydu. Eğer kitap, hak ettiği başarıyı yaratmayacak olursa, oğlu için ne acı olacaktı! Ve bu şoku oğlu annesinden, dostlarından uzakta geçirecekti! Ona acıyor ve yardımcı olamadığı için acı çekiyordu. Oğlu oradan ayrılmadan önce kızları ve Bayan Aksakov ile iki grup halinde, Moskova'dan birkaç fersah uzaktaki Troytsa Manastırını ziyaret etti ve dünyanın öbür ucuna gurbete giden oğluna Tanrıdan iyilikler diledi.

Bu kez Pogodin, Gogol'ü iki yıl önceki gibi ilk yol kavşağına kadar geçirdi... Ancak Aksakov ve Sçepkin oğullarıyla beraber geleneği bozmadılar. Yaşlı Bayan Şeremetyev de onlara Tverskaya setinde ulaştı; sonra yolculara hayır dua edip, haç çıkarıp evine döndü. Ötekiler Moskova'dan on üç fersah uzaktaki Himki istasyonuna kadar yollarına devam ettiler. Oraya gelince herkes indi: Yolcu arabasını beklerken, nehir kenarındaki küçük bir kayın ağacı korusunda dolaştılar. Gogol, Aksakov'dan '***Ölü Canlar***' için çıkacak yazılı ya da sözlü tüm eleştirileri, kendisine, Roma'ya göndermesi için söz aldı. "*İşin önemli yanı, düşmanlarımın ne düşündüklerini bilmek*" diyordu. Gogol önce Sen-Petersburg'a tüm eserleri'nin yayınını konuşmaya

[1] 8 Temmuz 1847'de yazılan mektup.

gitmeyi düşünüyordu. Oradan da Almanya ve Avusturya'dan geçerek İtalya'ya gidecekti. Son derece sinirli bir haldeydi... Gogol Aksakov ve Sçepkin'in arasında hiç de rahat görünmüyordu. Ayrılığın dostlarına kötü etki yapması, Moskova'dan kaçma zevkini gölgeliyordu... Onları hayal kırıklığına uğrattığını, onların bu gidişine karşı olduklarını düşünüyordu... "*Umutlarını boşa çıkardığını*" hissediyordu! "*Bizlere Moskova'da temelli kalacağına söz verdikten sonra, çok erken, çok acele gitti*" diye yazacaktır Aksakov: Gogol'ün "*Ruhunun derinliklerinden habersiz olduğunu, Aksakov'un evindeki işkenceli durumun ve buna karşı gerekli tepkisini anlamadığımızın farkındaydı Gogol. Acayipliklerinden, kararsızlıklarından, kaprislerinden, İtalya tutkusundan, Moskova'ya, Rusya'ya soğuk bakışından ötürü, onu suçlamada haklı olduğumuzun bilincindeydi.*"

Yolcu arabası gecikiyordu. Sofraya oturuldu. Gogol'ün yanında getirdiği birkaç şampanya şişesine rağmen sohbet cansızdı... Kimse içini dökmeye cesaret edemiyordu... Nihayet araba neşeli çıngırak sesleri içinde geldi... Gogol yerinden fırladı, bagajları için endişeye düşmüştü... Kupada, yanında, almanca, ahenkli bir adı olan şişman bir subay oturuyordu. "*Uzun zamandan beri Gogol'ün tutumuna kızdığım halde, o dakika her şeyi unutmuştum, büyük bir sanatçının ülkesini ve bizi terk etmesine derin derin üzülüyordum. Yolcu arabasının kapısı çat diye kapanınca, acı bir his kapladı içimi, Gogol'ün imajı gözümden kayboldu ve araba Sen-Petersburg yolunu tuttu.*"[1] diye yazacaktır Aksakov ilerde.

Sen-Petersburg'da Gogol, Pletnev'in evine indi, Aleksandra Osipovna Smirnov'u ziyarete gitti. Orada '***Ölü Canlar***' eserini tanıtmak için önemli olacak eleştirmen Belinskiy'e rastladı. Ama öncelikle Prokopoviç ile '***Toplu Eserleri***'nin dört cilt halinde yayınlanması hazırlıkları ile meşgul oldu. Gogol projelerini ayarlamaya çalışırken öte yandan Moskova'daki arkadaşları, onun başka cephedeki bir adama işi emanet etmesine kızıyorlardı.

"*Gogol'e gerçek bir itimadımız yok*" diye yazacaktır Aksakov: "*Sahte hali, önceden bize sormadan Moskova'dan beklenmedik kaçışı, yapıtlarının Sen-Petersburg'da yayını, böyle önemli bir görevi itimat edip deneyden uzak Prokoviç gibi bir kişinin eline bırakmak! Oysa dostluğu, fedakarlığı bir yana, gerçekten tüm nitelikleri kendinde toplayan Şevirev'e yan çizmek. Nihayet Sen-Petersburg'da bize karşı*

[1] Aksakov, ***Gogol ile ilişkimin öyküsü***.

düşman kişilerle örneğin Belinskiy, Polevoy, Krayevskiy ile düşüp kalkmak gibi şeyler, tüm bunlar bizde ona karşı güvensizliği artırdı... Şevirev ve bende bile..." Pogodin'e gelince; bunları, onun düşüncelerini takviye eden şeyler olarak görüyordu: "*Gogol düzenbaz bir yaratıktı. Asla inanılamazdı kendisine.*"[1]

Gogol Sen-Petersburg'daki işlerini bir haftada düzenledi. Yayının detayları için Prokopoviç'e geniş yetkiler verdi, tashih provalarını bile ona bıraktı. Zira bu çeşit ufak işler için kaybedecek zamanı yoktu. Gidişinden bir gece önce, iki mektup yazmıştı. Biri (Pogodin'in kendisi değil) Bayan Pogodin'e idi, dostluğuna inanması için ona güvence veriyordu... Zira bir kadın kalbi kuşkuculuğa ve itimatsızlığa erkek yüreğinden daha az elverişliydi.[2]

Öteki mektup Aksakov içindi. Sen-Petersburg'daki son girişimleri hakkında ona haber vermek istiyor ve oradan gönül ferahlığıyla ayrıldığını söylüyordu... Şöyle diyordu: '***Toplu Eserler'in dört cildi, gelecek ekimde gerçekten yayına girecek. 'Ölü Canlar' yapıtının örneği henüz imparatora sunulmadı... Sizi defalarca kucaklıyorum. Yüreğiniz güçlü ve cesaretli olsun! Zira bu satırları size yazanın ruhu güçlü ve cesaret içindedir Birbirini seven iki ruhta her şey bağlantılıdır ve bunun için gücümün bir kısmı sizin ruhunuza işlemelidir Işığa inananlar, ışığı göreceklerdir! Karanlıklar ancak inançsız kişiler içindir.***"[3]

Ertesi gün, 5 Haziran 1842'de Gogol yeniden bavullarını toplamıştı. Artık ne Rusya'da, ne de '*Ölü Canlar*' yapıtının birinci cildi için yapılacak bir işi kalmıştı. Gerçek yurdunu yurtdışında bulacaktı!... İnsanın etiyle kemiğiyle görmediği bir şeyi...

---

[1] Aksakov, ***Gogol ile ilişkimin öyküsü***.
[2] 4 Haziran 1842 tarihli mektup.
[3] 4 Haziran 1842 tarihli mektup.

VII

ÖLÜ CANLAR

Gogol, hiçbir yapıtı üzerinde *'Ölü Canlar'*da olduğu kadar hararetle, endişe ve umutla çalışmamıştı. Ölmüş köylülerin ruhunu, ucuza alıp sonra da *Emlak Kredisi*'ne diri fiyatına satma hilesinin hikayesi, Gogol'ün hayalini çabucak kamçıladı.

Bu işin ne azametini, ne de gücünün mesafesini hesaplamadan cezbe içinde hemen işe koyuldu. *'Arkadaşlarımla Yazışmalarımdan Seçilmiş Parçalar*'da Gogol Puşkin'e şöyle anlatır: *'Ölü Canlar'ın konusu özellikle bana kahramanlarımla birlikte tüm Rusya'yı boydan boya dolaşmak ve bir sürü değişik karakterdeki insanları sahneye koyup yaratabilmek imkânı tanıdı. Böylece detaylı planlara girmeden ve romandaki kahramanın nasıl bir kişi olacağını bile düşünmeden hemen işe başladım. Ben sadece Çiçikov'un atıldığı girişimi kitabıma yazarken bana değişik insanlar, değişik karakterler keşfettireceğini, bendeki gülme hevesini de acıklı pasajlarla karışık gülünç menkıbeler ilham edeceğini düşünüyordum*"

Başlangıçta Gogol, Çiçikov'da eğlendirici bir kişilik gördüğünü itiraf edecek ve *Ölü Canlar*'ın ruh araştırmasına geçince de okurların kimi kabahatlerini, çok komik durumlarını, kolaya kaçan bir tarzda sergileyecektir. Bu, entrikacı romanlarda görülen bir formüldür; örneğin Lesage'in *'Gil Blas'* romanında ve yüzyılın başında birçok Rus yazarlarında, özellikle Bulgarin'in '*İvan Vyygivne*' adlı çok popüler olan romanında görülen bir tarzdır. Gogol, Cervantes'in '*Don Kişot*' romanını da hatırlamıştır; '*İlahi Komedi*', '*İlyada*' ve '*Odisse*' yapıtlarını da göz önüne getirmiştir. Bu büyük örnekler başını döndürmektedir; eserinin konusunu düşündükçe, onun derinliğini keşfeder. Kendisinin de bir şiir gibi güzel şey, bir destan yazdığını hayal eder.

Taşra terkedilmişliğinin yavanlığının destanını. Çünkü olayın tabii olarak taşrada geçmesi gerekecektir. Gogol'ün, üzerinde pek az bilgisi olduğu taşrada! O on dokuz yaşından beri hep Sen-Petersburg'da, Moskova'da, yurt dışında yaşamamış mıydı? O, ancak küçük Rus şehirlerini tıpkı bir seyyahın hanlarda birkaç saatlik mola süresi kadar tanıyordu. Rusya'nın monoton Rus köylerini ancak arabasının camlarından seyredebilmişti. Ama gene de içine girmediği halde başkalarının anlattıkları geçici kişisel izlenimlerle karışık hikayeler, Gogol'e bu toprak sahiplerinin, küçük memurların dünyalarını güçlü şekilde hayal ettirebiliyordu.

Daha '***Müfettiş***' piyesiyle küçük kasabalardan birinin uyuklayan çöplük yaşamını hayal ettirebilmişti. '***Ölü Canlar***' eserinde de yine aynı sıradan dekoru, aynı yağmurlu gökyüzünü, kendini tembelliğe, gösterişe, yalan dolana, koyu cahilliğe ve suiistimale bırakmış kişileri sergiliyordu. Tıpkı '***Müfettiş***'te olduğu gibi, '***Ölü Canlar***'da da esrar dolu, bilinmedik bir kişi uzaktaki bir başkentten birdenbire çıkagelir, bu sevimli çirkefi, çalkantılı anaforuyla alt üst eder. Birincisinin adı Hlestakov, ikincisininki de Çiçikov'du. Ama '***Müfettiş***'de tiyatro usulü gereği, komedinin tüm baş oyuncuları gelip Hlestakov'u bulurlar; oysa '***Ölü Canlar***'da romanın baş kişilerini Çiçikov gidip teker teker bulur. Adı zemberek gibi çınlayan bu Çiçikov kimdir aslında?

Hlestakov gibi bir sahtekardır o, zira etrafına yalanlar söylemekten bıkmaz, usanmaz. Ama Hlestakov'un yalanları hafif, anlamsız ve keyiflendiriciydi. Çiçikov'unki ise önceden düşünülmüş, kaba, türeli idi. Yazar bu ölü canlar üzerindeki pazarlığın, sadece önceden tasarlanmış şeylere basit bir ziyaret olmadığını, ama bunun endişe verici felsefesel bir anlamı olduğunu, birden fark eder. Artık yaşamayan insanları idari plan üzerinde bir süre için canlı gösterme fikrinde bir delalet yok mudur? Bu garip yeniden dirilme işine karışan kişi de kalpazandan da öte biri değil midir? Eğer Çiçikov satıcılarını kafese koyarak yaşayan köleleri satın almakla yetinseydi, birçokları gibi sadece usta bir külhanbeyi olurdu. Ama ölmüş köleleri satın almaya kalkınca hilekârlığına görülmedik bir not daha ekler. Bu kez adeta yazarın iradesi dışında, olayda kumanda eden eser kahramanının karakteri değil, olayın kendisi, bir geri tepmeyle kahramanın karakterini sağlam olmayan bir renge bürünmeye mecbur eder. Gogol'ün burnuna Çiçikov'un etrafını saran bir kükürt kokusu gelecektir. Şevirev'e şöyle yazar:

"Daha çok çok önceden beri, sadece bir şey ilgimi çekiyor; öyle ki eserimi okuduktan sonra kişi, şeytanla alay etmeye tıkabasa doysun."[1]

Gene de Gogol'ün, Çiçikov'u yaratırken aklına gelen şeytan, çok özel bir şeytandır; rahatını seven miskin bir şeytandır. Onun büyük inkârları ve trajik cürümleri, inkârda usta, pırıl pırıl parlayan bir şeytan değildir. Ama küçük tehlikelerle, tatsız yalanlarla beslenen banal, tertemiz, muhtaç *"ceketli bir şeytan"*dır. Bu şeytan olağanüstü insanlara çatmaz; ne azizler, ne de katiller onu ilgilendirir. Müşterisi insanlığın ayıklanmamış kısmıdır, onunla aynı düzeydedir. Fizik görünüşü emniyet vericidir. Sözleri herkesinki gibidir. O şaşılacak derecede *"içimizden herhangi biri"*dir. Bundan ötürü kuşku yaratmaz insanda.

Dahası o, yüce ağası gibi sırf ruhlarını yitiren zevki için fani kişileri fenalık eğilimine sürüklemekle kalmaz, onlarla alışverişinde kişisel çıkarına bakar, kafasını saran bu dünya işi, Çiçikov'un insan neslineine sahip çıktığının şahididir. O, bu soyutlanma ile tüm hizmetlerinin ve tüm ten zevkinin sorumluluğunu yüklenmiştir. O, aynı zamanda şeytan ve insandır. İnsan yaratığındaki en aşağılık şeyleri temsil ederken, şeytandır! İsa'nın Tanrı-insan oluşu gibi o da Şeytan-insan karışımıdır. Tıpkı İvanov'un *'İsa'nın Halka Görünüşü'* nü yıllar boyu tasvir edişi gibi; Gogol'de işte şeytanın halka görünüşünü anlatmak istemiştir. Orta karar bir şeytan. *"Çiçikov, ne güzel ne de çirkindir; ne şişman ne de zayıf; ona yaşlı denemez ama gene de pek genç sayılmaz"* diye anlatır Gogol. O, küçük N... kentinin oteline yerleşir yerleşmez, oradaki hatırı sayılır kişilerle ilişki kurmaya bakacaktır. Nazik tavırları hemen sempati toplayacaktır; sözcükleri ve tutumu, karşısındakilere göre değişir onun; her biriyle gururu en iyi okşayan, kuşkuları en iyi örtbas eden bir dille konuşur.

"Haralardan mı söz ediliyor, haralardan söz açar o!" diye yazar Gogol. *"Cins köpekler mi söz konusu, çok işe yarar düşünceler atar ortaya. Maliye işleri üstüne bir incelemeden mi konuşuluyor? Kanun bilgileri bakımından da haberdardır o. Bilardo ya da punç oyunu mu tartışılan? Bilardoda ve punçta usta olduğunu söyler Fazilet mi? Gözleri yaşarır, çok güzel düşünceler yürütür üzerinde. Gümrük memurlarından, gümrük müfettişlerinden söz edildiği sırada da sanki kendisi eskiden gümrük memurluğu ya da müfettişliği yapmış gibi söze karışır. Fakat bütün bu sözleri gayet ölçülü biçili söylemesi, konuşurken ha-*

[1] 27 Nisan 1847 tarihli mektup.

linde tavrında görülen rahatlık, kibarlık özellikle dikkati çeker. Ne bağırarak, ne de hafif bir sesle konuşur, sesini gereğince kullanmasını bilir. Kısacası, ne yandan bakılırsa bakılsın, gayet kibar, doğru bir adam izlenimi uyandırır; tek kelimeyle o her işin altından çıkacaktır."[1]

Çiçikov tıraş olup, benekli, kızılımtrak frağını giyip, yörenin toprak sahiplerine ziyaretlere başlayınca, bu intibak yeteneği zihin cambazlığına dönüşür; yeni bir eve girmeye görsün, hemen onun rengini alacaktır... Gene de bu değişmelere rağmen, girişimlerinin nedenini asla gözden kaçırmaz: Ölü Canları satın alması. Bu meşum alışverişin teklifi, her durumda çeşitli olacaktır tabii. Ve alacağı karşılıklar da çok değişik ve çok açıklamalı olacaktır. Bu sürprizin şaşkınlığı içinde, inine büzülmüş her toprak sahibinin gerçek karakterini gösteren bir tepki olacaktır tabii. Gene de içlerinden hiçbiri böyle çirkin bir hileye karşı gelmez. Her biri mizaçlarına göre şaşıp kalır, kuşkulanır, eğlenir, kurnazlaşır, düşüneceğim der, görülmemiş para ister ama asla bir hakaret saymaz bunu. Sadece Manilov adlı biri bu alışverişin "*Medeni Kanuna ve Rusya'nın gelecek hakkındaki tasarılarına aykırı olup olmayacağını*" merak eder, anlamak ister. Bu karışık işlerden karşısındakinin nefreti oranında, Çiçikov'un da ona teminatı o derece kolay olur. Orada da yine kuzeyden gelen sis, Çiçikov, muhataplarının zihnini karıştıracaktır sanki. Atalardan gelen köle kullanmak alışkanlığı bir insanda her şeyin: bedenin olsun, ruhun olsun satılabileceği düşüncesine hazırlamıştır onları. Onlar bir köylünün köleliğini ebedi istirahatına kadar uzatmanın meşum münasebetsizliğini hissetmezler. Böyle bir mantığın uygulanışı, mantıksızlığın hududuna getirmiştir onları. Elle tutulur bir gerçeklik zevki, onların tam bir gerçeksizlik içine düştüklerini görebilmeyi önler. Çiçikov onları birer birer kandırır. Ölmüş köylülerin listesini yazarak kelle başına bir değer biçer. Ama artık on parmağıyla, hiçbir şey yapamayan bir ceset için, bu umulmadık bir nimet değil midir?

Ölülerle yapılan bu mukavele çoğaldıkça, Çiçikov'un iyimserliği güçlenir. İşte şimdi sahibi olduğu bu hayaletleri, Tanrı'dan ya da Herson hükümetinden hayalen bir lokma ekmek parasına satın alınmış, çöl bir araziye yerleştirecektir. Varolmayan bu köye de Çiçikov adını verecektir. Tümünü de hiç zorluk çekmeden Emlak Kredisi'ne kiralayacak. İşte o zaman gel keyfim gel. Servet de, zevk de hepsi onun olacak. Zira Gogol'ün deyimiyle: "*Çiçikov, sadece spekülasyon ile yetinemez*", kendisi için para sadece ulaşılan amaç değildir, toplum içinde

[1] ***Ölü Canlar***, birinci bölüm.

de rahatlığı sağlamaya yarar. "*Onda para kadar paraya düşkünlük de yoktu*" diye yazar Gogol: "*Parayı para için sevmiyordu, tam anlamıyla cimri de değildi. Daha çok parlak bir gelecek kuruyordu, yaşayacağı yılların hoşlukları, üstünlükleri gözünü alıyordu... Atlar, arabalar, ince bir beğeni ile döşenmiş evler, seçkin akşam yemekleri... Bunları ele geçirebilmek için, her kapiğin üstüne titremeliydi, kendisi için de, başkaları için de. Kafasında hep bunlardı ve sonunda, zamanla muhakkak bu zevkleri tadacaktı. Rahat bir hayat düşü, kendisinin de anlayamadığı bir etki uyandırıyordu onda.*"[1]

Gerçek bir pozitivist olarak Çiçikov iyi ve kötünün tam değerini bilmiyordu. Zenginliğini, dolayısıyla konforunu arttırdığı dakika hiçbir yalanı söylemek zor gelmiyordu ona. Ahlak temizliğine fazla önem vermese de fizik temizliğe düşkündü o. "*İki günde bir çamaşır değiştirir, sıcak yaz günlerinde ise her gün*" diye yazar Gogol: "*Ter kokusu, az da olsa, rahatsız ediyordu onu. Bu yüzden, fazla kokan uşağı Petruşka, onu soymak ya da çizmelerini çıkarmak için kendisine yaklaştığında Çiçikov bir çift karanfili burun deliklerine sokup koklardı.*"[2] Tercih ettiği sabun, "*cilde görülmemiş beyazlık sağlayan ve yanaklara tazelik veren iyi cins bir Fransız sabunuydu.*" O Hollanda'dan gelme ince keten gömlekler giyerdi. Aynada kendini seyrettiği zaman yüzünün her zamanki parlaklığı, düzgünlüğü, uygunluğu karşısında, sevgiden erirdi. Tıraş olurken mimikler yaparak "*Bak ne güzel yuvarlak bir çenem var*" derdi. Ve başlangıçta öylesine zorluklar çektikten sonra, böylesine parlak duruma gelmesine hayran kalırdı. Tüm geçmişi alçakça dalkavukluklarla, eğilip bükülmelerle, kıçına tekme yemelerle ve bahşiş toplamakla geçmişti. Bazı keşiflere daha okuldayken arkadaşlarının zararına yaşamakla başlamıştı. Daha sonra gümrükte çalışırken de, bir sonuca varmayan birkaç takibe rağmen kaçakçılardan aldığı rüşvetlerle palazlanmış, en sonunda satılmış ölü canları yeniden pazarlama fikriyle artık bu sevinç zirveye ulaşmış oluyordu... Yine hiçbir el emeği sarf etmeden zenginliğin yolunu tutacaktı... bu boş şeylerin hokkabazı olan kendisi de bu serüvenin başarısını düşünerek kendi kendine gülmekteydi. Açık çekmecesi karşısında kısa geleceği içerisinde, topuklarını kıçına değdirerek hoplayıp zıplıyordu. Pembe ve bodur bir beyefendinin bu şeytanca taklaları, ölüler listesinin bir başlangıç safhasıydı. Büyük bir aşkla detaylara geçiyor, evlilik ve zürriyet hayallerine dalıyordu. Varisler problemi onu dü-

[1] ***Ölü Canlar***, onbirinci bölüm.
[2] Aynı eser.

şündürüyordu. "*zürriyet tohumlarının*" geleceği olmadan kaybolmasını kabul edemezdi, hayatta kalmasının tek şartı döllenmeydi. "*Öteki dünyada bir şey olmadığına göre zürriyet vermeden ölmek, yaşam hanesinin altına koca bir sıfır kondurmak olacaktır*" diye düşünüyordu. Gözünün önünde kendi deyimiyle "*turp gibi pespembe bir genç kişi... güzel bir küçük yaramaz, bir dilber, küçük bir kız ya da iki oğlancık, hatta üç küçük kız çocuğu canlanıyordu... herkes bilsin ki, gerçekten yaşadığı bu dünyadan bir gölge gibi, bir hayal gibi gelip geçmedi...*" O, "*suyun üzerinde iz bırakmadan hemen bir kabarcık gibi*" yok olmaktan korkuyordu. Onun "*ölümden sonra bile dünyada var olma*" fikri, şeytani ihtiyarla birleşen bu sabit fikir '***Portre***'nin bu ikinci kısım kahramanını inceden inceye tasvir edilmesini gerektirir. Çiçikov şöyle der: "*Vatanımın iyiliği için, karıma, çocuklarıma para bırakmam için, yetirence para kazanmam gerek.*" Ve bu dolandırıcılıktan biri kötü gitmeye görsün, o an bu hayalî karısı ve çocukları aklına gelerek, "*ilerde çocuklarım bana ne der? Bu eşek babamız bize hiçbir servet bırakmayı düşünmedi mi?*"[1] diye haykıracaklardır.

Böylece işte Çiçikov doğmamış canların zorunlu kıldığı ölü canları satın almayı doğru buluyordu. Artık yaşamayan canların, var olmayan canlar tarafından pazarlanması bir bahaneydi artık. Böylece dengesini var olmayan iki şey, iki yalan üzerine dayanarak kuruyordu. Hiçlik üzerine kurulan ve hiçliğe giden bu serveti, ona bir gerçek olarak görünmekteydi. Bir uçurum kenarında sıcacık bir yerdi bu. Hepsi de bu kadarcıktı. Tutkuları da namuslu bir burjuvaya yakışmıyordu: konforlu bir ev, sadık hizmetkârlar, şık bir gardırop, at, araba, komşuların saygısı, birkaç yüksek memur dostlukları... özellikle mutlak hakimiyetin ona verdiği bir sahtekârlık dehası aranmaması... Eğer yaşam ve ölüm oyununda bir hile yapıyor ise, bu da minimum bir kâr içindir. Eğer görülmemiş maharet sergiliyor ise, bu da alelade bir servet biriktirmek içindir.

Zaten sanatın acayip bir etkisiyle, Çiçikov'un yüzü okuyuculara esaslı olarak antipatik görünmemektedir. Bu görümleri takip edersek elimizde olmayarak onun suskun muhataplarına karşı galip gelmesini temenni edeceğiz. Her yeni ölü canlar paketine sahip olunca, başarısına onunla birlikte seviniyoruz. Yolunda bir köstekle karşılaşacak olursa da, foyasının meydana çıkmasından, cezalanmasından korkuyoruz.

---

[1] ***Ölü Canlar***, onbirinci bölüm.

Gerçekte Çiçikov'u ayıplarken de onun tarafındayız. Bu, üç nedene dayanıyor. Birincisi; Çiçikov, birkaç kapikle bile ölü canları kendine mal ederken satıcılarını dolandırmıyor ki.. Söz konusu köylüler huzur içinde mezarlarında yatmaktadır... ve bölge ekonomisine de hiçbir katkıda bulunmamaktadırlar... Üstelik onlar Çiçikov'un hesabına geçirilirken, mülk sahipleri de ölüler üzerindeki vergilerden kurtulmuş oluyorlar. Çiçikov ölü canların listesini Devlete sunarken, Devlet sadece bu uzlaşma mukavelesinden eziyet çekecektir. Zira Devlet bir insan değil, bir çehresi yok. Devlet sadece bir prensiptir. Gogol'ün kahramanını mahkum etmek isteyen herhangi bir kimse, bunu belirli bir kurban namına yapamaz, sadece bir prensip namına yapabilir. Varolmayan kişileri satın almakla Çiçikov sadece bir mücerret şeye zarar ziyan veriyor.

İkincisi; yaşayan canları satın alma kanununun geçerli olduğu bir ülkede, Çiçikov'a, ölü canları satın alıyor diye, nasıl serzenişte bulunabiliriz? Yaşayan kimseleri esir olarak kullanmak, ölüleri bir kütükten ötekine geçirmekten daha tehlikeli değil midir?

Üçüncüsü; Çiçikov'un ölü canların kendisine devredilmesi için yanaştığı kişiler ahlâkça öylesine düşük ki, kitabın kahramanını bu girişim için affedebiliriz. O ancak küçük kentin ve dolaylarının budalalığı, bayağılığı, karınca kararıncalığı ve tembelliği sayesinde gelişebilir ve refaha kavuşabilir. Kuşkusuz bu küçük kent semboliktir. Yazar için Rusya'yı temsil eder. Rusya da dünyayı temsil eder. Romanına ait notlarda Gogol şöyle yazar: "*Kent ve çevresindeki insanı sürükleyen dedikodular, genellikle beşeriyetin aylaklığını sergileyen bir kaos olarak anlatılmalıdır. Çeşit çeşit boş gezmenin tablosunu kentin aylaklığına nasıl benzetmeli? Ve bu kent aylaklığını, nasıl tüm dünya aylaklığına kadar vardırmalı?*"

Çiçikov'un muhatapları yan yana gelince, görülmedik canavarlar teşkil ederler. Tıpkı '*Müfettiş*'in kaymakamı gibi, okuyucu da birden etrafını "*domuz burunlu*" kişilerle sarılmış bulur. İçlerinden her biri, onu sembolize eden, bir karnaval şapkası giymiş gibi gösteren birer ad taşırlar. Böylece Rusya'da Manilov adı; yüze gülücülüğü, hoş bir daveti, sihirli bir çağırmayı hatıra getirir. Burnu havada, dudak bükücü bu farfaranın adı Nozdrev'dir, burun deliği anlamına gelen Rusça nozdria'dan gelmektedir. Köpek anlamındaki Rusça sobaka sözcüğünden gelen Sobakeviç adlı kişi ise köpek karakterindedir. Tüm telkinlere kapalı, meraklı budala Koroboçka adı da, küçük kutu anlamına

gelen Rusça sözcük koroboçka'dan gelir. Bu korkunç miskin, Piluşkin'e gelince bu ad galeta diye çevirebildiğimiz Rusça piluşka sözcüğünden gelir. Gerçekten de, düşünülürse, Piluşkin insandan çok galetaya benzer. Yine Koroboçka da kadın kılığında bir küçük kutudur ve Nozdrev de bir çift ayak üzerine kondurulmuş dev gibi bir burun deliğidir ve Sobakeviç de sert, kaba tüylü, beceriksiz, azgın hareketli bir köpektir.

Bu baş karakterlerin her birinin bir kusuru sergilediği sonucuna varılmamalıdır: Örneğin Manilov aylak bir hassaslığı, Nozdrev hilekârlığı, Sobakeviç kabalığı, Koroboçka budalalığı, Piluşkin cimriliği sergiler... Hayır Gogol bu tipleri yaratırken onların bünyelerini öylesine zengin kılmayı bilmiştir ki, onlar alegorik birer manken yerine, gerçek bir insanın sıcaklığına, karmaşıklığına sahiptirler. Piluşkin bir "*cimri*" değildir ama binlerce cimrinin içinde çok özel bir cimridir. Nozdrev'i kimse bir başka palavracı ile karıştıramaz. Koroboçka, bir dişi budala olsa da bir başka eşine rastlanmaz ve Sobakeviç de erkek kabalığı, sertliği içerisinde olmasına karşın eşi bulunmaz. Gene de hepsinin müşterek bir yanları vardır. Ölü canlar satarlarken, kendileri de ölü canlar taşırlar. Konuşurlar, yer değiştirirler, uyurlar, yaşayanlar gibi yer içerler ama bu aldatıcı görüntünün arkasında vicdanın zerresi bile yoktur onlarda. Gogol Sobakeviç için "*bu vücut sanki ruhtan yoksundu*" diye yazacaktır. Kitabının tüm şahısları için de aynı şey söylenebilir ve bu tespit bir yandan toprak sahiplerinin ahlaktan yoksunluğunu, öte yandan can mutasarrıflarının özel durumlarını, bu aradaki çelişkiyi daha korkunç şekilde ortaya koyacaktır.

Çiçikov'un ilk konuğu sarışın, tatsız, tembel ve mide bulandıracak kadar gevşek Manilov'dur. Kalbi tüm dünyaya karşı iyilikle taşar. Ama dumura uğrayan acayip iradesi ona bir adım bile attıramaz. Sonsuz hayaller içinde: "*Ah, evi kasabaya bağlayan, yer altında bir geçit ne güzel olurdu! Ya da gölün üzerinde kasabalıların günlük ihtiyaçlarını satan dükkanlarla dolu bir köprü olsaydı!*" diye düşünür. Çalışma odasında, on dördüncü sahifesi işaretli ve iki seneden beri okuduğu bir kitap dururdu. Herkes için iyi konuşur; Çiçikov'un omuzuna yaslanarak içini çeker ve "*aynı çatı altında yaşamak, ya da bir karaağaç gölgesinin altında felsefe yapmak ne hoş olurdu!*" der. Ama bu beriki gelişinin nedenini açıklayınca o irkilerek:

- "*Ne? Ne dediniz? Özür dilerim... Kulağım biraz ağır işitir de... Acayip bir şey duyuyorum gibi geldi bana...*"

"Ölüler satın almak istiyordum", diye tekrarlar Çiçikov... *"Onlar nüfus sayımında hâlâ yaşıyor gözükecekler..."*

- *"Şaşırmış görünüyorsunuz!.."* dedi Çiçikov.

- *"Ben mi? Hayır"* diye mırıldandı Manilov... *"Tam değil!.. ama gene de anlayamıyorum. Maksadınızı iyice kavrayamadım... Özür dilerim. Sizin her hareketinizin anlamını çözecek kadar yüksek bir tahsil görmedim... Güzel ifade etme sanatına vakıf değilim... Belki cümleleriniz gizli bir anlam taşıyor. Belki de bir üslup güzelliği ile bu biçim konuşmuş olamaz mısınız?"*

- *"Hayır, hayır"* der Çiçikov, *"mecazi manada konuşmuyorum. Ben düşündüklerimi olduğu gibi söyledim. Yani gerçekten artık ölmüş canlar söz konusu, onları sayım listesinde olduğu gibi yaşıyor gösterece ğiz. Yasaların dışına çıkma alışkanlığım yok benim, görev benim için kutsal bir şeydir. Yasaya gelince, sözüm yok, boynum kıldan ince."*

Bu sözler, paradan konuşmayı duymak bile istemeyen Manilov'u yatıştırmaya yetti: *"Ömürlerini tamamlamış canlar için nasıl para kabul edebilirim?"*

Şaşkın Koroboçka'nın tepkisi bambaşkaydı. Manilov ne kadar hayalci biri ise o, tam tersine iki ayağı yere basan biri idi.

- *"Ölü canlar mı diyorsun?"* diye bağırdı: *"Yoksa onları mezardan mı çıkartmak istiyorsun? Bugüne kadar hiç ölü satmadım. Bu ilk alışverişten zarar etmekten korkuyorum. Yoksa beni kafese koymaya mı çalışıyorsun? Ne bileyim, belki de onlar, söylediğinden de fazla eder."*

- *"Bak dinle valide hanım!.. Çok tuhaf şeysin sen! Onların ne değeri olacak? Düşün bir defa, bunlar hiçbir şeye yaramaz, hiçbir şeye. Onlar artık toz anlıyor musun? Tozdan başka bir şey değiller! Neye yarar bunlar?"*

Bu mantıklı sözlere rağmen yaşlı kadın gene de güven duymadı. Bal, kenevir ya da canlı köylüleri pazarlamayı yeğlerdi. Çünkü hiç değilse bu zahirelerin piyasasını biliyordu!..

- *"Doğrusunu sorarsan, ben tecrübesiz zavallı bir dul kadınım. En iyisi biraz beklerim. Kim bilir buralardan başka satıcılar da geçer, fiyatları öğrenir, kıyaslarım."*

En sonunda malikanesindeki gelmiş geçmiş tüm ölüleri onbeş rubleye imza karşılığı satar ve Çiçikov listeyi kaleme alır.

İşte "*sağlıklı dolgun yanaklı, bembeyaz dişli, kehribar gibi kara favorili*" kahraman taslağı Nozdrev. Hovarda, geveze, hep övünen, kavga arayıcı, yılışık sesle gülen kabanın biri. Her kılığa giren bir adam. Burnunu sokmadığı iş yok. Beş dakikada sizinle ahbap olur; sizinle istediğiniz yere, hatta dünyanın öbür ucuna gider; istediğiniz her işe girer, varını yoğunu istediğiniz bir şeyle değiştirmeye hazır olduğunu söyler ve geri kalan zamanında da sizi çekiştirir, size zarar verir. Yerinde duramaz, her dakika bahse girmek, kart oynamak, bir serüvene atılmak ister. "*Tüfek, köpek, at...*" tümü de onun için bir değiş tokuş konusudur. Yalan, bacadan çıkan bir duman gibi savrulur ağzından. Dolap çevirmekte usta Nozdrev; Çiçikov, ölü canlardan bahsedince hemen karışık bir işin kokusunu alır, açıklamasını söyler, onun bahanelerine inanmaz. "*Yalan söylüyorsun! yalan!*" diye neşeyle bağırdı. Bir sürü garip kombinezonlardan sonra ona ölü canlar üzerine dama oynamayı teklif eder, savaşmaktan yorgun Çiçikov, kabul eder. Ama hasım hile yapınca bir kavga kopar aralarında. Nozdrev alı al moru mor, elindeki yabani kiraz çubuğunu da fırlatarak, konuğunu uşaklarına dövdürmek ister. Çiçikov umulmadık bir polis müdürünün gelişiyle ellerinden kurtulur: Bu kez mars olmuş şekilde, heybesinde hiçbir ölü can olmadan oradan ayrılır.

İkinci etap onu "*orta boy bir ayıya*" benzeyen Sobakeviç'in karşısına çıkarır. Gogol, bu benzerliği tamamlamak için şöyle yazacaktır: "*O, rengi ayı postuna benzeyen bir frak giyiyordu. Giysinin kolları ve pantolonu görülmedik uzunluktaydı, adımlarını gelişigüzel atıyor, durmadan yanındakilerin ayaklarına basıyordu.*" Manilov'un tersine asık suratlı, katı, kötü yürekli, kaba Sobakeviç, tüm komşularını kötülüyordu. Başlıca düşüncesi rızkını çıkarmaktı, yemiyor, yutuyordu.

"*Şu karabuğdaylı koyun paçasından bir tatsanıza...*" dedi Çiçikov'a: "*Bu sizin o yüce efendilerinizin kibar mutfaklarında pazarda dört gün sürünen bayat koyunla yapılan yahnilere benzemez. Fransız, Alman doktorlarının güzel icatları! Elimde olsa onları asarım! Onlar bir perhizdir tutturmuşlar, insanı açlıkla tedavi etmeye kalkıyorlar! Bu zayıf nahif insanlar biz Rusların midelerini de büzeceklerini sanıyorlar! Tüm bunlar saçma sapan uydurma şeyler... Bende adet bambaşka, Benim evimde bir kaz, bir koyun, bir domuz ikram edilince o bütün olarak sunulur. İki tür yemeği yeğlerim ama canımın istediği kadar, içimin çektiği kadar yerim.*"

Böylece Sobakeviç için sofrada karnın doyması değil, ruhun doymasıydı konu. Somut gıdalar, manevi gıdaların yerini tutuyordu. Çiçikov'un o garip uzlaşma mukavelesine neden şaşmalıydı ki? Ölü canlar mı istiyordu o? Evet onda vardı bunlar. Ve istifini bozmadan her biri tam yüz ruble istedi. Çiçikov gücenir buna, karşı gelir.

- "*Neden böyle hasis davranıyorsunuz?*" der Sobakeviç: "*Hiç de pahalı değil. Bir başkası çıkar, size ölü canlar yerine herhangi bir şey satarak sizi dolandırırdı. Oysa ben size dikkatle seçilmiş mal veriyorum. Ya usta, ya da güçlü kuvvetli sapasağlam köylüler. Karar sizin. Sözgelişi şu araba ustası Miheyev'i ele alın. O sadece yaylı arabalar yapardı. Hem de Moskova'da yapılanlara benzemez. Yani öyle bir saat dayanacak çeşitten arabalar değil elinden çıkanlar. Hayır çok sağlam şeylerdi! İçinin döşemelerini, dış cilasını da yine kendi yapar üstelik dizgini de vururdu. Gelelim marangoz Probeka'ya, Stepan'a. Bir eşini daha bulursanız onların kafamı keserim! Ne güç, ne kuvvet! Ya istenilen yerde şömine kurabilen tuğlacı Miluşkin, kunduracı Maksim Taliyatnikov!.. Bir solukta her biri harika olan bir çift yapıverirdi. Hem de çizme, ne çizme. Üstelik bir yudum içki koymazdı ağzına!...*"

- "*Evet ama müsaade edin*" dedi Çiçikov bu sonu gelmeyen sözlerden şaşkına dönmüş bir halde: "*Siz bana neden onların bu meziyetlerini sayıp döküyorsun? Bunlardan biri bile şimdi ortada yok. Hepsi ölmüş. Ata sözündeki gibi; 'cenaze ile çit bile tutturulmaz.'*"

- "*Evet haklısınız, onlar ölü olmasına ölü hepsi,*" diye cevap verdi birden durumu hatırlayarak Sobakeviç: "*Ama bugün diri diye geçinenler de insan mı sanki? Ne işe yararlar?*" diye ilave etti. "*Hayır, insan değil bunlar, daha çok sinek onlar, sinek!*"

- "*Hiç olmazsa yaşıyorlar,*" dedi Çiçikov: "*Oysa bunlar hayalden başka bir şey değil!*"

"*Yok hayır hiç de hayal değil! Ben size Miheyev'in ne adam olduğunu bir anlatayım: Eşine rastlanmadık biri, bu odaya sığamayan dev gibi bir adam!*"

Sonunda Çiçikov, Sobakeviç'i yüz rublelik fiyatı, iki buçuk rubleye indirmeye mecbur eder.

Onu hizaya getirdikten sonra bu kez kocakarı suratlı, keskin bakışlı, yırtık pırtık, kirli giysiler içindeki cimri Piluşkin'e döner: "*Bu adamın cimriliği arttıkça, saçlarındaki kırlarda artmıştı. Para tutkusu ona, malikanesini onarmak için bile iki kapik harcatamaz. Tüm insan-*

cıl duygulardan yoksun, dostlarıyla, çocuklarıyla bozuşmuş, zakkumlarla baş başa, yapayalnız yaşar, köylülerini açlıktan öldürür, bütün uşaklar için ancak bir çift çizme vardır ve onlar antrede durur. İçlerinden biri çağrılmaya görsün, yalınayak sekerek bütün avluyu geçer, ancak sofaya geldiğinde çizmeleri ayağına geçirir ve odaya çizmeli girer." diye yazacaktır Gogol. Dahası var; "*Piluşkin, servetinin hesabını unutmuştur ama, gene de kimse gizliden içmesin diye üstüne işaretler konmuş, içinde bir parçacık şurup bulunan küçük sürahinin, yahut bir tüy paçasıyla, bir balmumunun hangi dolabın hangi köşesinde durduğunu hatırlar.*" Ölü canları satmak umudu ihtiyarı sevinçten çıldırtır. İşte seveceği bir iş bu! Para şıngırtısından küçük bir haber! Gene de açık açık, pazarlıktadır. Çiçikov sonunda sadece ölü canları satın almakla kalmaz, "*kaçıp giden canlıların, yani malikanesinden kaçmış, kontrolden uzak, nerelerde sürttükleri bilinmeyen yaşayan köylülerin ruhlarını*" da satın alacaktır. Onları doyurmadığınıza göre adları sayım listesinde yazılı olduğuna göre, Çiçikov için kaçak esir ya da ölmüş esir aynıdır.

Hana döndüğünde, yorgunluktan canı çıkmıştır, ama kendinden memnun, hafif bir süt domuzu çorbası içer, soyunur. Yatar yatmaz da, "*hemeroidi, pireleri, fazla zekâsı olmayan insanlara vergi ve deliksiz, o derin, güzel uykuya dalar.*"[1] Ertesi gün terütaze, zinde, yazı masasına geçer, hemen acele tescil etmek üzere satış anlaşmalarını, envanterleri kaleme alır. Çiçikov işini bitirince, kendisinin de anlayamayacağı garip bir duyguya kapılır.

"*Her listenin başka bir özelliği vardır,*" diye yazar Gogol: "*Sanki bu özellik, köylülere de geçmiş gibidir. Bir zamanlar tam bir köylü olan, çalışarak, çift sürerek, coşarak, efendilerini aldatarak tam bir köylü olan ya da belki, sadece babacan kişiler olan bu insanları görünce içinden anlaşılamayan bir duyguya kapılır. Her liste, bundan sanki kendilerinin de yararlandıkları özel bir karakter taşıyordu. Bayan Koroboçka'nın köylülerinin adları yanına birer lakap takılmıştı. Piluşkin'in listesi kısa kısa işaretlerle kendini belli ediyordu. Sobakeviç'in listesi ayrıntılardaki zenginliğiyle göze çarpıyordu. Köylülerin iyi özelliklerinden hiç biri unutulmamıştı. Birisi için 'iyi bir marangoz' denilirken, bir başkası için 'sanatını iyi bilen, içki içmeyen' diye yazılıydı. Bütün bu ayrıntılar, sanki bu köylüler daha dün hayattalarmış gibi, listeye bir canlılık veriyordu. Bunları uzun uzun*

[1] ***Ölü Canlar***, altıncı bölüm.

seyrettikten sonra Çiçikov içlendi, ve ah çekerek: 'sevgili dostlarım, amma da çokmuşsunuz!' diye söylendi. 'Neler yaptınız yaşam boyunca mert dostlarım? Nasıl yaşadınız? "

Ama Çiçikov'un bu heyecanı fazla sürmez: Bir sürü ölünün başına geçen Çiçikov kendini zengin ve güçlü görecektir. Üstelik suçlu da bulmayacaktır. Ne kötülük yaptı ki? İyi vatandaş olarak resmi kütüklerdeki bilgilere riayet etti. Satın aldığı köylüler eğer yaşıyor gözüküyorsa, ruhları için yapılan ayinlere kabristandaki haç işaretlerine rağmen, hayattadırlar demektir. Aynı şekilde eğer güçlü kuvvetli köylüler bir katibin hatası yüzünden ölüler sütununa emanet edilmiş ise, her biri köylerinde çalışır görülebilirse, yaşamları sona ermiş sayılır. Çiçikov'a göre ölüm ve yaşam inancı Tanrının nüfus sayısına göre değil de memurların nüfus işlemine göredir. Yaşamdan ölüme geçiş, Tanrının buyruğu olan korkunç garip bir olay değil de, muhasebeci kaleminin ucundaki bir yazı oyunudur. Varlıkla yokluk arası sınırı silinir. Var olmanın ve varolmamanın karşılıklı işareti değiş tokuş edilmiştir. Ve bu korkunç karışıklığın üzerine, açıkgöz Çiçikov, güleryüz ve yumuşaklıkla galibiyetini oturtuverir.

Gene de namuslu "*satın alıcının*" hilesi anlaşılmak üzeredir. Boşboğaz Nozdrev bir rastlantı, kamuoyuna tehlike işaretini verecektir. Ardından Koroboçka, "*acaba aldatıldım mı?*" diye kuşkuya düşerek bölgedeki "*ölü canların tam piyasasını öğrenmek*" ve "*onları yok pahasına satıp satmadığını, yani aldatılıp aldatılmadığını*" kontrol etmek için şafakla kente gelecektir. Kellifelli memurlar, buna şaşacaktır. Saygıdeğer hanımefendiler ise Çiçikov'un asıl niyetinin valinin kızını kaçırmak olduğundan kuşkuya düşeceklerdir. Olay, o zamana değin durgun olan yaşamı birden dalgalandıracak; küçük kasaba baştanbaşa atalarının uyuşuk uykusundan uyanacaktır. Etliye sütlüye karışmayıp kendi köşelerine çekilmiş olanlar ortaya çıkarlar; sabahlık hırkasını sırtından çıkarmayanlar yeniden görülür... Ayakkabıcıların madrabazlığına, arabacıların sarhoşluğuna, terzilerin kayıtsızlığına kızıp evlerinde oturanlar, dışarı ile ilgilerini kesip kendileri gibi miskinlerle düşüp kalkanlar yeniden ortalıkta boy göstermeye başlarlar. En pahalı yemeklerle süslü ziyafetlerin bile yerlerinden kıpırdatamadığı kaşarlı pintiler görülmeye başlar. Sokaklarda arabalar çoğalır. Düşüncelerde panik yükselir. İnsanlar kilo verir. Kısacası N... birdenbire kalabalıklaşıverir... Olan bitenler anlaşılmaya çalışılır... Memurlar tüm araştırmalarının sonunda Çiçikov hakkında bir şey öğrenemeden kaldılar. Ama gene de Çiçikov'un güçlü biri olmasından korkuyorlardı. Yoksa

Çiçikov kötü niyetlerinden ötürü tutuklanamaz mıydı? "*Onun kuşku yaratıp hapsedilmesi gerekmez mi?*" diye yazar Gogol.

Böylece işte Çiçikov öylesine işleri karıştırmış, öylesine mal sahiplerini lekelemiş, memurları aldatmıştı ki o küçük pembe cismi (benliği) şişip kabarmış, havalara yükselmiş, zihinlerin karanlığı içerisinde tehlikeli şekilde sallanıp durmuştu. Görünüşte en akıllı kişiler bile birbirlerine bu işin kendi öz çıkarları ya da umumi menfaati için mi yapıldığını? Acaba o, bir beşeriyet düşmanı mı? ya da emir almış bir devlet mümessili mi? diye soruyorlar, kanun namına peşine mi düşmeli ya da onu korumalı mı diyorlar. Postane müdürü onun yüzbaşı Kopeykin gibi sadece namlı bir haydut çetesinin başı olduğuna inanıyor ve baştanbaşa Kopeykin'in hikayesini anlatıyor, işin en can alıcı noktası da Kopeykin'in bir kol ile bacağını yitirmiş biri oluşu, Çiçikov'un ise; iki kolu; iki ayağının mevcut olmasıydı. Bu arada bazıları daha da ileri gidiyor, Çiçikov'un Napolyon olabileceğini ileri sürüyorlardı. Belki de Napolyon kılık değiştirerek aralarına karışmıştı. İngilizler Napolyon'u Sen-Helen'den bıraktıklarını ve onun da Rusya' da Çiçikov adı ile gezip dolaştığını söyleyenler oldu. Hikaye abartılıyordu. Cahil ve hurafelere inanan halk fısıldaşıyordu; ortalıktaki bu heyecanlı hava dava vekiline öyle dokundu ki; birdenbire fenalık geçirdi ve kurtarılamayarak öldü. Kan almak için koşan doktor cansız bir vücutla karşılaştı. "*O zaman işte dava vekilinin bir ruh taşıdığının farkına vardılar. Alçakgönüllülük yüzünden olacak, yaşarken asla göstermemişti bunu*" diye yazar Gogol. Daha şimdiden birkaç kapı Çiçikov'un yüzüne kapanacaktır. Kopacak fırtınayı hissederek Çiçikov valizlerini toplayacaktır. Tıpkı ***Müfettiş*** eserindeki Hlestakov gibi onun hayal görüntüleriyle allak bullak olmuş birçok kişiyi arkasında bırakarak troykasıyla gözden kaybolacaktır. Ama ***Müfettiş*** eserinde yazar "*kurbanları*"nın kargaşalıklarını tasvir için kentte kalırken, '***Ölü Canlar***'da kahramanını Rusya yollarında takip edecektir. Onu götüren araba öylesine hızlı gider ki, sanki onu çeken görülmemiş güçteki şahlanmış atların nallarında ateş çakmaktadır. Bu koşuşma rüzgarı içinde manzaralar her iki taraftan ufka paralel birbiri ardından sökün etmektedir. Tekerlek parmaklıkları görünmez olur, boş bir yuvarlak olurlar ancak.

"*Ey sen Rusya! Benim ülkem! Sen de kimsenin arkasından yetişemeyeceği hızla uçup giden bir troyka değil misin?*" diye yazar Gogol: "*Yollar senin tekerleklerinin altında toza bulanmıyor mu, geçtiğin köprüler titremiyor mu, her şey geride kalmıyor mu, yolcular*

şaşkınlıkla durup gökyüzünden gelen bir yıldırım mızrağı mıdır bu diye düşünmüyor mu? Senin tılsımlı atlarının içindeki o bilinmez güç nedir? Yelelerini dolduran rüzgârlar ve vücutlarındaki damarlar, demirden göğüsleri ve dört nala kalktığında toprağı döven nalları ile Tanrısal bir görevi yerine getirmek için göklerden verilecek buyruğa kulak kesilmiş değil mi? Nereye bu gidiş ey benim Rusya'm? Nereye? Söyle bana! Ama anlaşılmaz çıngırak seslerinden başka bir yanıt gelmiyor senden. Yardığın havayı binlerce parçaya böl, çünkü sen bütün dünyayı geçiyorsun ve bir gün bütün uluslar, bütün imparatorluklar, sana yol vermek için bir yana çekilecekler!"

Kitabı sona erdiren bu şairane uçuş gerçekte bir hokkabazlık oyunudur. Çiçikov'u haklı bir cezadan kurtarmak ve aynı zamanda okuyucuların gözünde skandal yaratan bir cezasızlığı maskelemek hiç de kolay değildi. Çılgınca uçan troyka Çiçikov'a sadece kaçmayı sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda dikkatimizi bu kaçış nedenlerinden uzaklaştırıyor. Gerçekte, kanunlar nasıl böyle insanın şeytanın aracı olduğu bir girişimini onaylayabilir? Onun bir toz bulutu içinde, zillerin şıngırtısı arasında, densiz, fıkır fıkır bir şekilde, başka serüvenlere hazır olarak, muhbirlerinin arasından sıvışması gerekiyordu. Aslında onun en güzel kahramanlığı sadece küçük kasaba halkıyla eğlenmek değil, Sen-Petersburg sansürleriyle de alay etmekti. Destan' ın sahifelerindeki vatansever edasıyla teşhir olan bu beyefendiler, suçlunun yankesiciliğinin geleneksel ahlaka uymadığını görmediler. Dahası, bir madrabazı taşıyan troyka ile Rusya'yı mukayese etmenin tuhaflığını fark etmediler! Sözcüklerin büyüsü Çiçikov'a aldırmazlığı sağlarken yazara da bu oyundan yakayı sıyırmaya yaradı.

Troykaya yönelik bu şahane başvuruş eserde bulunan tek olay değildi. Gogol, çoğu zaman hikayesini hayat coşkularıyla, ilahi murakabelerle keser... bunlar tıpkı konuşmalı bir metinde bulunan müzik kesintileri gibidir. Hesaba göre, istirdatlar eserin sekizde biri, lirik karakterler de onda biridir. Böylece Çiçikov'un serüvenleriyle posta arabası yolculuğunun zevkini, gençlik hatıralarının tazeliğini, bunların Rusya'yla olan esrarlı ilişkisi ya da yazarlığın, melek yüzlü yaratıklar yerine ucubeleri tasvir etmekteki yazarlık ıstırabını ortaya koyar. O, etrafını saran çirkin maskelerden kurtulup, tıpkı İvanov gibi, İsa'nın kendisine yaklaşmasıyla nurlanan yüzü gibi, nurlu yüzleri tasvir edeceği dakikayı sabırsızlıkla beklemektedir ve şöyle yazar:

"Ne mutlu o yazara ki tatsız itici insanlardan kaçıp, onların üzücü gerçeklerine şaşıp kalıp, beşeri erdemler taşıyan kişilere yanaşır... Onlar etrafını saran gündelik değişici imajların kasırgası içerisinde artık müstesna insanları seçeceklerdir... Bu gibiler evrensel büyük şair olarak ilan edileceklerdir ve bunlar yüksekten uçan kuşların en üstünü olan kartal gibi dünyadaki büyük dehaların en üstünde yerlerini alacaklardır. Durmadan gözümüzün önünde cereyan eden ama ilgisiz gözlerin fark etmediği şeyleri hatırlatmaya cesaret eden yazarı, yaşamımızı zorlaştıran tüm korkunç, endişe verici olayları, soğuk, miskin, geçimsiz yaradılışların derinliklerine inen sıkıcı ve acı yaşam yolu boyunca birikenleri canlandırmayı cesurca anlatan yazarı, değişik ve acı bir akıbet beklemektedir. O, halkın alkışlarını tanımayacak, şükran gözyaşlarının parıltısını göremeyecek, ruhlarda bu anonim hayranlığı uyandıramayacaktır: kahraman tutkusuyla başı dönmüş onaltılık falanca genç kız ona koşmayacaktır. Onu suçlayan duygusuz çağdaşlarının alçak ve namussuz fikirlerden doğma yaratıkların suçlamasından kurtulamayacaktır, beşeriyeti aşağılayan yazarların sırasına koyup onur kırıcı bir köşeye itecektir, eserindeki şahısların ahlakını kendisine istinat ettirecek, yeteneğinin ilahi ateşini, ruhunu, kalbini inkar edecek:.. Bana gelince tabiatüstü bir güçle, daha uzun zaman acayip kahramanlarla kol kola yürümek kaderim benim... Herkesin fark edebildiği bir gülme, kimsenin göremediği bir gözyaşı içinde hayatın sonsuz ve dalgalı akışını seyredeceğim. Henüz değişik bir kaynaktan fışkıran içten gelme bir güce kendimi bırakmama daha çok vakit var... Kutsal korkuların, ışıkların kuşattığı alnımdan doğan ilhamın, büyük işkencenin zamanı gelmedi henüz, o zaman işte, karmaşalık içinde titreyen beşeriyet, başka bir dilin azametli gümbürtüsünü duyacak..."

Böylece okuyucuya '***Ölü Canlar***'ın ikinci cildindeki moral sevinci haber verirken şayet birinci cildin murdarlığını atlatmak cesaretini gösterebilmişlerse, Gogol yeniden hikayesine dönecektir: *"Haydi yola devam! yola devam! alnımı kırıştıran derin çizgiler, yüzüme çöken bilinmemezliğin karanlığı savuşun... Gelin Çiçikov'un ruhunu aralayıp bakalım ve orada olup bitenleri görelim..."*

Ama aynı cildin sonunda[1] yeni bir konuya başlar. Bu kez harika bir düzyazıdır. Gece yarısı Çiçikov'u ve ölü canları bırakıp, yazar birden bire ışığı görünen bir pencereyle ilgilenir. Camın arkasında bilinmedik, bir daha ortaya çıkmayacak bir emekli subay, Riazan'dan satın

[1] ***Ölü Canlar***, yedinci bölüm.

aldığı bir çift çizmeyi prova etmektedir: "*Gerçekten bu çizmeler iyi yapılmıştır ve o uzun uzun ayağını havaya kaldırır. Çok şık olan biçimini, topuk şeklini tetkik eder.*"

Yine '*Çiçikov skandalı*' patlamak üzereyken, bir cümle değişiminde, sanki oraya bir rüzgar esintisiyle yanlışlıkla gelmiş, kaybolmaya hazır, şaşkın, hayalî insanların birdenbire ortaya çıktığı görülür: Sözgelişi hiç kimsenin işitmediği, tanımadığı Sissoyi Pafnuçiyeviç adında biri ile kimsenin o güne değin görmediği Makdonald Karloviç adında biri ortaya çıktı. Bu sonuncusu çok uzun boylu idi, kolunda bir yarası vardı ve boyuna salonlara girip çıkıyordu. Çiçikov valinin kızı önünde, tıpkı ipi kopmuş bir kolye incilerinin yuvarlanması gibi, ancak konuşmalarda çok geçen yüzlerce önemsiz kişiyi, hayalen canlandıracaktır. Mamafih moda ve Çiçikov'un yakışıksız ahlakından gelişigüzel söz eden sırnaşık biri '*güzel bayan*' ile öteki '*saygın güzel bayan*'ların gevezelikleri son haddine varacaktır. Fakat Çiçikov bu iğneli ve alaycı sözleri duymazlıktan gelir. Bu kötü bir şeydir. Çünkü bayanların düşüncelerine değer vermek gerektir. Birçok yüzde her bakımdan haklı bir kızgınlık belirir. Böylece çevredeki kişiler merkez kişilerin kaderini etkileyecektir. Bu kişiler kitapta sarhoş yüzleriyle, tikleriyle, kokularıyla çoğalıp dururlar. İçlerinden örneğin boynunda Aziz-Anna tarikatının işaretini taşıyan mert görünümlü vali, ya da siyah kalın kaşları olan, sol gözü sanki '*bitişik odaya gel, sana orada bir şey söyleyeceğim*' der gibi göz kırpan dava vekili.

Gogol'ün gözünde, sadece insanlar değil, eşyalar da çeşitli deformasyonlar taşıyordu. Şahısların yaşamına karışıyor ve onların yerlerini tayine yardım ediyordu. Çiçikov'un 'emaye gümüş tabakası', 'koksun' diye içindeki menekşe, 'kızılımtrak benekli' frağı, seyahatte yiyeceği kızarmış tavuğu, kolonya dolu şişesi ve çok gözlü çekmecesi, tüm bunlar esrarlı şekilde o kişiyi anlatmış oluyordu. Sobakeviç'in köylü evi, tıpkı sahibi gibi sağlam, bodur, aşınmaz cinstendi. Sağlam yapılı, hantal görünüşlü eşyalarla ev sahibi arasında gerçekten bir benzerlik vardı. Salondaki yunan kahramanlarının gravürleri öylesine büyük, güçlü kalçalı ve uzun bıyıklıydılar ki ilk bakışta, insanın tüylerini ürpertiyorlardı. Kafeste beyaz benekli karatavuk kuşu "*Sobakeviç'in modeliydi*". Çiçikov odayı inceledikçe, içindeki bütün eşyaların sağlam, kaba ve kullanması kolay görünüşleriyle ev sahibine benzediğine inanıyordu. Odanın bir köşesinde, efendisine benzeyen karnı çıplak, çifte boynuzlu, dört ayağı ile üst yanı birbirini tutmayan kocaman ceviz çalışma masası, etten ve kemikten bir ayıya benziyordu, tam bir a-

yıya. Masa, sandalyeler, koltuklar... Hepsi de kaba saba, hantal ve kullanışsızdı. Kısaca, her eşya, her oturulacak yer sanki; "*Ben de Sobakeviç'im!*" ya da "*ben de Sobakeviç'e çok benziyorum!*" der gibiydi. Manilov'un evinin içi ise, halim selim, tembel, aciz, hayalci, ilk bakışta bu berikinin ihtimamsızlığını ortaya koyuyordu: "*Salondaki mobilyaları, herhalde pek pahalı olan lüks bir ipekli kumaşla kaplıydı, anlaşılan kumaşın yetmemesinden, iki koltuk kötü bir kilimle örtülmüş duruyordu. Senelerden beri ev sahibi gelip giden konuklarına bu durumu; 'Aman bunlara oturmayın, henüz kumaş geçirilmedi' demeyi de ihmal etmeyerek kendisini ele verirdi. Oysa evlendiğinin ilk günlerinde karısına 'Canımın içi, yarın işe girişmeli, bu odaya, geçici de olsa öteberi, mobilya koymalı. dediği halde bazı odalar hâlâ çırılçıplaktı. Kahraman taslağı kavgacı Nozdrev'in çalışma odası da ruhunun özelliklerini taşıyordu. Kağıt, kitap gibi şeyler yoktu. Duvarda kılıçlar, kamalar, tüfekler asılıydı. Bir pipo koleksiyonu; tahtadan, topraktan veya lüle taşından yapılmış çeşit çeşit pipolar... kimi çok kullanılmaktan islenmiş, kimi temiz kalmış. Kumarda kazanılmış, kehribar ağızlıklı bir çubuk, Nozdrev'in bir handa tanıyıp, deli divâne âşık olan bir kontesin ona armağan ettiği işlemeli bir tütün kesesi.*"

Piluşkin'in terkedilmiş bahçesi, köylülerinin eskilikten dökülen giysileri; yer yer dökülmüş deliklerinde sarı tutkallar görünen masada bir sürü ufak ufak yazılarla doldurulmuş kağıt parçaları, eskimiş bir bez parçası, biriktirdiği artık balmumu parçaları, uçları mürekkep lekeli, sanki veremden ipincecik kalmış, kurumuş iki kalem, çamurlaşmış mürekkebi içinde sinek ölülerinin yüzdüğü mürekkep hokkası; bunların tümü bize onun cimriliğini bir itiraftan çok daha iyi ortaya koyuyordu. Ve Koroboçka, bu kalın kafalı ve tutumlu kadın, yük arabasını tıpkı kozasını saran bir ipek böceği gibi yastık ve erzakla tıklım tıklım doldurmuştu.

Gogol hakim sınıfa sert davrandığı kadar aşağı tabakaya karşı da acımasızdı. Örneğin Çiçikov'un güçlü kuvvetli, ama tembel, sessiz ama pis kokan hizmetçisi Petruşka, ya da kaz kafalı arabacısı Selifan, ya.da uyuşuk Mityay ve Minyay amcaları, ya da araba tekerleklerinin bakımından sorumlu iki köylü, ya da Piluşkin'in "*kaz gibi sersem*" uşağı Proşka, ya da sağını solunu ayırdedemeyen Koroboçka malikanesine hizmet eden kızcağız Pelageya. Hiçbir köylü, hiçbir hizmetçi Gogol'ün alaycılığından kurtulamıyordu. Gülüşü şefkatsizdi, her sınıf insana tepeden bakardı, kısacası hemcinslerini sevmezdi. O, misyonunun onların kötü huylarıyla alay ederek kendilerini ıslah etmelerini

sağlamak için onları teşvik etmek olduğunu düşünürdü. İnsanları eleştirirdi, ama kurumları asla. Kölelik, ona göre saygın ve yararlı bir gelenekti. Gene de bu kahkahalar silsilesiyle farkında olmadan korkunç bir ders vermiş oluyordu. Köylülerin hayvanca budalalıklarını ve efendilerin geleneksel duygusuzluğunu hatırlatarak Rusya'nın sosyal yapısını mahkum etmiş oluyordu. Proşka'lar, Pelageya'lar, Selifan'lar köleliğin birer zavallı ürünüydü. İşte '*Ölü Canlar*' hikayesinin ardında, köleliğin tüm korkunçluğu okuyucunun gözleri önüne seriliyor.

Gene de melekleri tasvir etmeyi hayal ederken, eğlence düşkünü kişileri sergiliyor; tutuculuğa kararlı olsa da elinde olmayarak yapıtına yıkıcı bir şekil vermiş oluyor. Gerçekten bu mimarın yıkıcı bir ruhu var; bunun farkına varır ve acı çeker. Hiçbir yazar onun gibi çeşitli önsözlerle, açık mektuplarla ve uyarılarla kendisini haklı çıkarmaya çalışmamıştır. '*Ölü Canlar*' kavramından söz ederken, öte yanda '*Arkadaşlarımla Yazışmalarımdan Seçilmiş Parçalar*'da şöyle söyleyecektir:

"*Hiçbir okuyucu kahramanlarıma gülerken, bana, şahsıma güldüklerinden kuşkuya düşmedi. Bende görünürde öteki kötü huylarımı bastıracak özel bir kusur yoktu, tıpkı şahsımı şekillendirecek parlak bir erdemliliğin olmadığı gibi... Buna karşılık, mümkün olabilecek tüm çirkinlikleri az bir dozda da olsa toplamıştım şahsımda. Öylesine azdı ki, bu güne dek hiçbir yaratıkta göremedim bunu. Tanrı bana içinde her şey bulunan bir tabiat vermişti... Tanrı vergisi üstün bir ilhamla hatalarımı keşfettikçe, bundan kurtulmak arzusu içimde büyüyordu. Kahramanlarımı nasiplendirmeye koyuldum, onların hıyanetliklerini, üstelik kendi çirkefine bulayarak... Bakın bu nasıl oluyordu: kusurlarımdan birini ele alıyor, bir başka şekil vererek, bir başka ortama yerleştirerek ona uyguluyordum. Onları beni korkunç şekilde aşağılayan bir düşmanımın yerine koymaya çalışıyordum. Öfkelerimi, acı olaylarımı ona yüklüyor, elime geçen her şeye canla başla saldırıyordum. Başlangıçta eğer biri kalemimle yarattığım canavarları görebilseydi muhakkak ürperirdi onların karşısında... Neden yapıtımın birinci kısmını özellikle tatsızlıklara ayırdığımı, şahıslarımın tümünün yavan kişiler olduğunu sormayın bana. Sonraki ciltler bunun cevabını verecektir... İşte hepsi bu!.. Bu kitap vaktinden önce doğmuş bir çocuktur ancak... Bu itiraftan sonra benim de, kahramanlarım gibi canavarın biri olduğumu hayal etmeyin... Hayır, ben onlara benzemem... Ben iyiliği severim ve ararım!.. Daha şimdiden birçok çirkinliklerimi onlara yük-*

leyerek bunlardan kurtuldum; onları bu şahıslarda gülünç kılarak başkalarını gülmeye zorladım..."

Gerçekten de Gogol'ün kitabı basıldıktan sonra kaleme aldığı savunucu açıklamalar teminata yatkındır... '***Ölü Canlar***'ı yazmaya başladığında hiç de ahlak düzeltmek niyetinde değildi. Sonraları yavaş yavaş yapıtının yararlılığını kendi kendine sordukça işte bu çifte manevi iş aklına geldi. Çağdaşlarını kendileriyle alay ettirmeye ve kendi kendisiyle alay etmeye zorladıkça, kendi kişisel hatalarını bir hayali kahramana yükledikçe, çağdaşlarını ıslah edeceğine inanıyor, rahatlıyordu. Bu şekilde manen temizlenmiş miydi? Bu kuşku götürebilir... Ama karakterinin şu ya da bu hattını, '***Ölü Canlar***'daki değişik şahıslara yüklediğini söylediği zaman, doğru söylemektedir Gogol. Günahlarıyla yoğrulmuş bu kişiler Gogol'ün önsesinde boza pişiren kişiler olmuştur... İçlerinden her biri, Gogol'ün bir parçasıdır; "*ruhumun hikayesidir*" diye yazar. Daha çok onun coğrafyasıdır, kusur itiraflarının bir imajıdır. Birinde farfaracılığım, yalancılık merakını, marazi gizlilik huyunu; ötekisinde mal mülke karşı iştahını, korkunç derecede oburluğunu; bir üçüncüsünde ise avarelik ve hayale dalma istidadını sergiler. Ama yarattığı mahlukların hiçbiri, onun hemcinslerine vaaz etme meylini paylaşmamıştır. Onun sergilediği o garip galeride her fırsatta Tanrıdan ilham alan yalancı vicdan yöneticisi eksiktir. Bu özelliği o bir kusur olarak görmüyor mu? Kuşkusuz hayır... Çünkü o, '***Ölü Canlar***' yapıtının her şeyden önce yoldan çıkan insanlar için bir ders olmasını dilemektedir. Gerçekten de tüm bu insan yüzlerini tasvir etmek için dostlarından, tanıdıklarından kimi psikolojik detaylar almıştır, ama bu detaylar kendi öz düşünce meyline uyanlar arasından gözüne çarpanlar olmuştur ancak. Etrafında olanlardan en çok kendi içinde yaşadığı şeyleri incelemiştir. '***Ölü Canlar***'da onun iç alemi yansımaktadır. Esas olarak kendini ön plana almış, kahramanlarını ve önemsiz kişilerini hayvan olsun, insan olsun, mobilya ve peyzajları olsun, tümünü ağır uyku ile uyanıklık arası, pis ve berbat halde göstermiştir.

Bu tavır, mükemmel üslup bütünlüğüyle bir kat daha güçlenmiştir. Bir insan yüzü ya da bir çekmece, bir el hareketi ya da bir ağaç yaprağı deseni söz konusu olduğunda, aynı keskin bellilikle, aynı dil zenginliğiyle canlandırır onları. Şunu da bilmeli ki, bu ağır, bu değişken vasıflarla dolu dilin kıvraklığı hiçbir çeviride başarılı olmamıştır. Rusça'dan Fransızca'ya aktarılırken, en sadık adaptasyonla bile, renkler soluklaşmıştır...

Yazarın yapıtına serpiştirdiği mecazlara gelince, onlar şu özelliği taşırlar: Öyle ki her defasında hikaye ile doğrudan doğruya ilgisi olmayan sahneler vardır. Bunlar ikinci derecede bir dünyadaki kaçaklardır. Tabloyu çerçeveleyen küçük tablolardır. Örneğin valinin davetinden bahsederken Gogol şöyle yazar:

"*Her şey ışık içindeydi. Sıcak bir temmuz günü pencerenin önünde ihtiyar bir hizmetçi kadın kelle şekerleri kırarken, küçük parlak parçalar üzerine kara sineklerin konup kalkması gibi, bu salonda da siyah elbiseli erkekler tek tek ya da grup halinde oradan oraya gidip geliyorlardı; hizmetçi kadının yanındaki çocuklar, çekici kaldırıp indiren sertleşmiş ellerinin hareketini dikkatle gözlerken hafif bir rüzgârla havalanan sinek bulutları kendi yuvalarındaymış gibi cüretle evin içine dalarlar ve biraz ihtiyarın iyi görmemesinden, biraz da güneşin gözlerini kamaştırmasından yararlanarak, ya tek tek ya da küme küme bu tatlı parçalarının üzerine üşüşürler.*"[1]

Okuyucu valinin evindeki daveti birdenbire bırakıp, yaz ortası bilinmedik bir sayfiye evinde, şekerleri kıran ihtiyar bir kadının yanında buluyordu kendini, ya da Çiçikov ile arabada Sobokeviç'in evine doğru yol alırken kafasında beklenmedik bir balalayka çalgıcısının imajı doğuyordu:

"*Arabası kapıya yaklaşınca pencerenin birinde adeta beraberce iki yüzün belirdiğini fark etti. Bunlardan biri başı atkılı, salatalık gibi ince uzun bir kadın yüzüydü. Ötekiyse Moldavya kabağı gibi geniş, yuvarlak bir erkek suratı. Moldavya kabağından Rusya'da şu hafif, iki telli balalayka yapılır. Hani yirmi yaşında, parlak zampara delikanlıların süsü, eğlencesi olan balalaykalar. Delikanlı çalgısını hafif hafif çalarak çevresinde toplanan beyaz göğüslü, beyaz gerdanlı kızlara göz atar, ıslık çalar.*"[2]

Bu iki bayan aynı cümle içinde iki küçük kız oluverirler: "*İki bayan yatılı okullardaki arkadaş gibi el ele tutuşup, birbirlerine sarılarak sevinç çığlıkları atarlar, sanki onlara anneleri, birinin babası servet ve mevki bakımından ötekinden üstün olduğun henüz anlatmamış gibi.*"[3]

---

[1] ***Ölü Canlar***, birinci bölüm.
[2] ***Ölü Canlar***, beşinci bölüm.
[3] ***Ölü Canlar***, dokuzuncu bölüm.

Ve dikkatinizi Piluşkin'den kesip birdenbire fareler üzerine çevirmek için: "*Ufak gözlerinde hâlâ bir kıvılcım parlıyordu. Bu gözler, karanlık yuvalarından sivri burunlarını uzatarak, bıyıklarını oynatarak ortalıkta bir kedi, yahut da yaramaz bir çocuk var mı, yok mu diye kulaklarını dikip havayı dikkatle koklayan fındık farelerinin keskin, hareketli bakışlarına benzer bir bakışla gür kaşlarının altında oynuyordu.*"[1]

Acayip bir dolambaçla bizi anlatılamaz renkteki gökyüzünün altında olan bir garnizon kentine götürür; "*Uzakça bir yerde bir çam ormanı durgun, mavi bir renkte parlıyordu. Zaten hava da sıkıntılıydı. Gün ne aydınlık, ne de kapalıydı. Açık kurşuni renkteydi. Yani, aşağı yukarı, hani şu gayet barışçı, Pazar günleri hemen hiç ayık olmayan garnizon erlerinin eski üniformalarının rengi yok mu, işte o renkte.*"[2]

Şayet bu bir yığın mecazi anlatım okuyucuyu şaşırtmaz ve bir gülümseme yaratmazsa, Gogol talâkatını, en ince bir şekilde diyaloglarda gösterir. Çiçikov, görüldüğü gibi sadece durumlara göre tonunu değiştirmez, her bir muhatabın da kendine has konuşması olacaktır. Önemli ya da hiç önemsiz kişiler söz konusu olunca, sohbetleri daima karakterlerine uygun olacaktır. Sobakeviç'in kaba ve hantal konuşması hiçbir tarzda Manilov'un bal gibi tatlı, iddialı nutuklarına benzemez! Bunları şüphesiz Nozdrev'in neşeli kişnemeleriyle, Koroboçka'nın köhne gevezelikleriyle, ya da Piluşkin'in soğuk, kuru, güvensiz cevaplarıyla karıştırmak mümkün değildir. Köylülerin de kendilerine has sulu mahalli şiveleri vardır; bunlar yazarın açık açık alay ettiği şehir bayanlarının boş gevezelikleriyle taban tabana zıttır:

"*- Kız kardeşime görülmemiş çok güzel harika bir kumaş gönderdim. Onu size tarif edemem. Gözünüzün önüne mavi fon üzerine incecik, tasavvur ettiğiniz kadar ince çizgiler getirin. Bu çizgiler arasında gözler ve pençeler, gözler ve pençeler, gözler ve pençeler!..*

"*- Kardeşim bu çok göz alıcı!*

"*- Hayır, hiç göz alıcı değil!*

"*- Evet, göz alıcı!*

"*- Kutlarım, yeri gelmişken artık volanlı giysi giyilmiyor!*

"*- Olamaz!*

---

[1] ***Ölü Canlar***, altıncı bölüm.
[2] ***Ölü Canlar***, ikinci bölüm.

"- Hayır, volan yerine fisto kullanılıyor!

"- Fisto mu? Hiç güzel değil!

"- Evet fisto, baştan aşağı fisto; pelerinde fisto, kollarda fisto, omuzlarda fisto, kenarlarda fisto, her yerde fisto!..."[1]

Hangi okuyucu '***Ölü Canlar***'ın sahifelerini açınca insanların tatsız olmaları için ne çok şekil alabileceğini tasavvur etmez ki? Yazar ne korkunç bir lezzet duyarak bu bayağılık örneklerini gözünüzün önüne sermekte. Ama kitabın sonuna gelince yazar artık ne söylemek istediğini tam olarak bilemiyor. Şeytanla alay ettiğini sanırken onun başarısını kutluyor. Rusya'nın büyüklüğünü göklere çıkarmaya uğraşırken küçüklüklerini göstermiş oluyor, hemcinslerini eğitmeyi yüklenmek isterken, onları eğlendiriyor, onlar utanıp başlarını aşağı eğeceklerken işte gülüyorlar. Gene de pek iyi anlatılmamış satırlarıyla, çelişkileriyle, istitratlarıyla '***Ölü Canlar***' Gogol'ün en noksansız yapıtıdır. Her tarafı çevrilmiş, patlamaya hazır sırlarla dolu kendine özgü bir dünyadır. İçine girer girmez, insan onun boğucu iklimine, yalancı ışığına yakalanır. Bu karanlık seyyarede nefes almayı öğrenmek gerekir. Eşyalar ve yüzler deformedir orada. Sesler bir fıçı içindeki gibi tamamdır. Her adımda bir tuzak açılabilir önünüzde. Troykası onu farazi bir cehenneme götüren Çiçikov'dan ayrılır ayrılmaz, okuyucu gerçek bir dünyaya ayak basmak için zorluk çeker. Artık insanları, eşyaları eski gözüyle göremez, paravanların arkasındaki kaosu görmek için ona bir altıncı his bahşedilmiştir. İrrasyonelliğe alışık biri olmuştur o... ***Ölü Canlar*** yapıtını niye sevmiştir acaba? Bu sorunun hiçbir anlamı yoktur onun için. Coşkulu beğenisi, aklından üstün çıkar. Satıhta komik, derinleşince trajik, hem destan, hem hicviye olan, hiciv ve kabus dolu, itiraf ve üfürükçü üst üste tasavvurlarla dolu, bu karmakarışık kitap ne anlatılabilir ne de bir kitaplıkta tasnif edilebilir... Başı uğursuz bir hale ile çevrili olarak ***Don Kişot*** ve ***İlahi Komedi*** eserleri arasında, edebiyatın en yüksek mertebesinde taht kurar. Bir akşam, onun sahifelerini çevirirken, gülmek ve endişeye düşmek için neden bulan insanlar, acayip bir farmasonlukla bir araya geleceklerdir.

* *

[1] ***Ölü Canlar***, dokuzuncu bölüm.

'*Müfettiş*'in ilk temsilinden sonra iki yıl geçmişti. Altı yıl sessizlik sürdü. Ve birden bire '*Ölü Canlar*' ortaya çıktı. Yapıtın yayınlanması, karınca yuvasını dağıtır gibi etki gösterdi. Bir sürü anonim okuyucu delice heyecanlandı. Kitapçılardaki kitap kümeleri azalıyordu. Kitabın taraftarlarıyla, onu kovuşturanlar salonlarda karşı karşıya geldiler. '*Müfettiş*' yapıtının etkisinden belki de daha sertti bu karşıtlık. Çiçikov'a, Gogol'e karşı lehte ya da aleyhte idiler.

11 Haziran 1842'de, gazetesinde Herzen, "*şaşırtıcı bir kitap*" diye yazıyor; "*bugünkü Rusya için acı bir serzeniş, ama ümitsiz değil*" diyordu: "*Gübre kokularının pis buharını koklarken cesur ve güç dolu bir milli fikirle karşılaşıyorsunuz. İçindeki portreler şaşırtıcı şekilde başarılı; yaşam baştan aşağı dopdolu... Çiçikov'un dünyası keder içinde.*"

Eleştiriler hemen ikiye ayrıldı: Her zamanki Gogol düşmanları birleşip, kararlı '*gogolizm*' şampiyonlarıyla karşı karşıya geldiler.

'*Kuzey Arısı*' dergisinin karşı gelinmez direktörü Bulgarin'e göre '*Ölü Canlar*' eseri, baştan savma, sathi bir yapıttı!.. Gerçek Rusya'nın bir karikatürüydü ve yazar da Paul de Kock'dan daha aşağı bir tefrikacıydı. '*Okur Kitaplığı*' dergisinde, Senkovskiy, Gogol'ün bu olağanüstü ama tutarsız ve bayağı hikayeyi bir şiir gibi göstermesiyle alay ederek: "*Bir şiir mi? hadi canım! Konu bakımından Paul de Kock! Üslup bakımından Paul de Kock! Zavallı, zavallı yazar Çiçikov'u gerçek hayat diye ele alıyor!..*" Eleştirici, '*Ölü Canlar*' kitabındaki sentaks hatalarını, nahiv hatalarını, kelime tekrarlarını, dil yanlışlarını ortaya koyarak sahife sahife didikliyordu. Öte yandan Polevoy '*Rusya Haberleri*' dergisinde edebiyatın romantik ve milli anlayışı adına Gogol'ün romanı için '*sanat eseri*' başlığını kabul etmiyordu. "*Ölü Canlar kaba bir karikatürdür*" diye yazıyordu: "*Şahıslar baştan aşağı istisnasız inanılmaz, abartılı... ancak iğrenç ayak takımından ve budalalardan bir topluluk. Hikaye öylesine tasvir dolu ki, bazen istemeyerek kitabı elinizden fırlatıyorsunuz.*"

Buna karşılık Gogol'ün dostları olan eleştirmenler – Batılılaşma yanlıları olsun, ya da Slavcılar olsun - Gogol'ün zaferine nazım şarkılar düzüyorlardı. Batılılaşma yanlıları topluluğundan Belinskiy '*Ölü Canlar*'ı, ölümsüz bir başyapıt olarak selamlıyor; yazarın tasvirlerinde bayağılığı ve üslubun düzgünsüzlüğünü ileri süren silik tefrikacılarla alay ediyordu. Her zamanki tumturaklığıyla şöyle yazıyordu:

"Adiliğin, vasatlığın, değersizliğin, kabiliyetsizliğin üstün geldiği bir ortamda, ikiyüzlü bir vatanseverliğin, tatsız bir popülizmin doğurduğu çocukça projeler, çocukça fikirler ve yanlış duygular arasından, birden bire özü tam Rus olan bir yapıt doğmuştur. Bu eser, tıpkı boğucu ve vebalı bir kuraklığı serinleten bir şimşek yerine geçmiştir. Rus halkı yaşamından alınarak, gerçek oluşu kadar yurda bağlı oluşuyla, acımasızca gerçeği ortaya sererek, ihtiraslı bir aşkla, içtenlikle Rus yaşamının doğurucu tohumuna katkıda bulunmuştur. Anlayış, meydana getiriliş, şahısların karakterleri ve göz önüne getirdiği Rus gelenekleriyle, kısacası sosyal, ulusal, tarihi planıyla anlatılamaz bir yapıttır."

'*Yurt Yıllığı*' dergisinin okuyucuları karşısında, Belinskiy yazarın büyük yeteneğini ilk önce gören kendisi olduğundan ötürü kutluyordu kendini. Bu açıkça üzerine aldığı hoşnutluk, öteki kutuptaki Gogol dostlarının zevkine uymuyordu. '*Moskviçanin*' gazetesinde Şevirev önce Belinskiy'in tarafını tutarak onu jestci ve çığırtkan bir cüceye benzetiyor: *"Belinskiy, büyük bir yeteneğe iltifat etmek fırsatını bulmakla kendisi mutlu olarak eserin karşısına geçmiş, çelimsiz vücudunu onu maskeleyebilmek için şişiriyor, ve sizi ikna etmek için onun işaret ettiği kişinin kendisi olduğunu hissettiriyor, dahası kendisini ortaya koymasaydı, yazarı göremeyeceğinizi anlatmak istiyor."* Şevirev, sonra da '***Ölü Canlar***'a dönerek; eserin realizmini övüyor ve yazarın bazı görülmüş tasvirlerini bağışlayarak çok iyi kaynaktan bildiği moral verici, vatansever ve ataerkil olduğunu söylüyordu. Belinskiy'in tersine, destandaki sosyal hicviyeyi görmüyor, ama bunun ebedî Rusya'ya karşı bir milli marş olduğunu söylüyor. Eserdeki en çirkin yüzlerin bile kendine göre bağışlanır göründüğünü söylüyor; *"çünkü onlar tam Rustur ve arkalarında daha şimdiden bir yenilenme vaadi gözükmektedir"* diyordu.

"Artistik değerinden başka, bu çeşit bir eser vatansever bir hareket olarak da sayılabilir..." diye yazıyordu: *"Zaten eserin birinci kısmının menfi tiplerinden sonra yazar muhakkak ki daha sakin görünüşler sergileyecektir. Onun fantezilerine çok daha zeka ve irade gücü verebileceğine inanıyoruz. Böylece sadece Rusya yaşamını değil, tüm milletlerinkini kapsayacaktır eserleri."*

'*Sovremennik*' dergisinde Pletnev, takma bir isimle, yazara ilk çağdaş Rus yazarı unvanını veriyor ve *"iç aleminin fenomenlerini ger-*

çekle birleştirdiğini" söyleyerek onu beğeniyordu. Zaten bu cilt "*kahramanın tuhaf gidişatını açıklayan, bir perde açılışı*" olarak gösterilir.

Ama bu hayranlık Aksakov'larda daha canlı gözüküyordu. Yaşlı Aksakov '***Ölü Canlar***'ı içine sindirmek için iki kez okumuş, bir kez de yüksek sesle ailesine okumuştu. Oğlu Konstantin, Slav sevgisinin yeni dindaşlığı, heyecanı içerisinde kaside kitap hakkında lirik bir makale döşenmişti; '*Moskviçanin*' dergisinde yayınlamaya boş yere yeltendi; sonunda kızdı, ayrı ayrı broşürlerle kitabı kendi hesabına bastırdı. Genç yaşın beceriksizliği ve taşkınlığı içinde '***Ölü Canlar***'ın eski destanların bir yeniden doğuşu olduğunu ve Gogol'ün ancak Homeros ve Shakespeare ile ölçülebildiğini söylüyordu. Bu kaş yapayım derken göz çıkarmaktı: Mabudunun şöhretine yardım edeyim derken acemi eleştirmen, olayları üzerine çekmiş oldu. Gogol'ün yeteneğini yükseklere çıkaranlar bile, yaşayan bir yazar için bunu haddinden fazla bularak bu takdimi reddettiler. Özellikle batıcılığı o denli savunan Belinskiy bile bir eserin beğenilmesinde, bir slavsavunucusu ile beraber olmayı kabul etmiyordu. Yazarın değerini takdir edişinin nedenleri vardı ve başkalarınınkini reddediyordu. Kendi politik görünüşüne aykırı methiye, ayıplanmaktan beterdi kendisi için. '***Ölü Canlar***' için fikrini söylemiş olmasına rağmen, kalemi ele aldı ve iki alaylı makale döşenerek Konstantin Aksakov'un delillerini noktası noktasına yıktı. '***Ölü Canlar***' eserinde, eski destanlardan hiçbir şey görülmediğini ve ne de Gogol'ün bir Homeros olmadığını yazdı: '***Ölü Canlar***' bir destan olsa da, ***İlyada*** eserine taban tabana zıttır. ***İlyada***'da yaşam tazim ve takdis edilmiştir. '***Ölü Canlar***'da ise çöplük derecesinde aşağılaştırılmış, zemmedilmiştir. Ama Belinskiy, yaşamı aşağılaştıran, bir başka deyişle ulusunun sosyal yapısını adaletsiz kılan bu eserle Gogol'ü kutlarken, daha şimdiden "*acaba yazar ilerdeki eserlerinde liberalizmin nedenine ihanet etmeye hazırlanmıyor mu?*" diye kendi kendine soruyordu...

Ölü Canlar eserinin sonu ne olacak bilinir mi? "*Bize şimdiye kadar henüz var olmayan insanlar vadediliyor ve ecnebi büyükler de karşılarında kukla gibi kalıyorlar...*"

Böylece ***Ölü Canlar*** üzerine eğilerek her biri istediği şeyi buluyordu eserde. Örneğin: Köleliğe hücum, Rusya'nın yüceltilmesi, övülmesi ve onun misyonu, toprak sahiplerinin gerçekçi ortamı, tüm dayanaklardan yoksun hayal gibi kabus görüntüleri, vatana ve devlete hakaret, tıkanık ahlak yollarını açan ve politik anlamı olmayan kaba

şakalar, oyunlar. Çok derin hıristiyanlığa dayanan destan, şeytanca girişimler... Bir tarafta liberal ve tutucu dostlar, batılılaşma yanlısı ve slavcı dostlar; dostlarının sözcüsü Gogol'ün şan şerefini aralarında paylaşmak için kavga ederken, öte yanda da hasımları, onun büyük Rus yazarı ve Çarın saygın tebaası olduğunu yalanlıyordu. Gene de tıpkı Çiçikov gibi, yazar, küçük kentin dedikodularını arkada bırakarak Sen-Petersburg'dan ve kopardığı fırtınadan uzaklaşarak kaçıyordu.

Tekerleğin her dönüşü, onu tiyatro etkilerinden uzaklaştırıyordu. Sınırların ötesinde trompetlerin çağırışını, vatandaşlarının şamatalarını duymuyordu. Dahası vardı, ***Ölü Canlar***, eserinin genel ilgisizliğe düştüğüne bile inanabiliyordu. Buna sevinmeli miydi? Yoksa üzülmeli miydi? Mutlu köyler, kiremit damlı ağırbaşlı siteler, seyahat arabasının çıkardığı tozlar arasında birbirini kovalıyordu. Han odalarında artık tahta kurusu bulunmuyordu... Prusya yollarında nasıl bir huzur, barışıklık vardı!..

ÜÇÜNCÜ KISIM

I

OLMAYACAK ŞEYLER PEŞİNDE

Gogol 8 Haziran 1842'de[1] Berlin'e gelince, önce Düsseldorf'a kadar yolunu uzatmayı düşündü, aile babası olan Jukovskiy, genç karısı ve küçük kızıyla bir köşeye çekilmiş bir yaşam sürdürüyordu. Ama söylendiğine göre bayan Jukovskiy'in sinirleri hastaydı ve aile şehri terk edip herhangi bir termal merkeze gitmiş olabilirdi.

Böylece Gogol, otel odasında bir harita açıp baktı ve Düsseldorf'a kadar olan yolun uzaklığından ürktü. Bir hiç uğruna yaptığı böyle bir seyahatten çekinerek, ozana '***Ölü Canlar***'dan bir nüsha ve yanında her zaman adeti olan yarı mütevazı, yarı mağrur bir mektup ekleyip gönderdi.

"*İçimde günden güne, saatten saate, bir berraklaşma ve tantana hissediyorum*" diye yazıyordu: "*Gezilerim, insanlardan uzaklaşmam amaçsız ve anlamsız değildi. Kimliğimin için için yapılanmasına yaradı. Ruhumun dağdaki karlardan daha temiz, gökyüzünden daha berrak olması gerekiyor. İşte sadece o zaman kutsal kariyerime girişme gücüm, varlığımın muammasa çözülebilecek... Size '**Ölü Canlar**' adlı yapıtımı gönderiyorum. Bu birinci kısım. Onu takip eden kısımlara nazaran, bir kasaba mimarının muazzam nispetteki bir saray projesi için alelacele hazırladığı, bir basamaktır... Allahınızı severseniz tetkiklerinizi bana bildirin... Elinizden geldiği kadar ciddi, ama acımasız olun bana karşı... Bilemezsiniz buna ne denli ihtiyacım var... Elinize bir parça kağıt ve kalem almadan onu okumayın ve bu kağıt parçasına gözünüze batan şeyleri hemen not edin. Sonra her bölümü okuduktan*

[1] Gregoryen takvime göre 20 Haziran 1842.

sonra. kısmen bütünü üzerinde hissettiklerinizi yazın. Sonra, her bir bölüm arasındaki ilişkiyi incelemeye geçin. Sonunda kitabı bitirince de, bütünü hakkında yargılayın. Tüm bu özel ve genel dikkatleriniz tarafınızdan birleştirilip, bir zarfa koyup kapatılıp adresime gönderilmelidir. Şu sıralarda bana bundan daha kıymetli bir hediye olamaz."[1]

Ertesi gün Gogol, bir yolcu arabasına binerek Gastein'e gidiyordu. Üç gün sürdü yolculuğu. Yolun sonunda ormanlarla kaplı heybetli dağlar, tertemiz bir hava, fokurdayan bir nehir, müşteri celbeden bir termal tesisle karşı karşıya geldi. Zavallı Yasikov, kenar bir köşede, küçücük bir evde tabes hastalığı yüzünden bir şezlonga çakılı yatıyordu. Sağlık durumu en azından bir yıldan beri ağırlaşmıştı. Bir yerden bir yere büyük zorluklarla gidebiliyordu. Şişkin, çocukça yüzünde zaman zaman derin bir acı beliriyordu. Gogol'ü sevinçle karşıladı ve evinde kalıp yerleşmesi için yalvardı.

Gogol her sabah gidip şifalı suyunu içer, parkta birkaç adım atar, havayı ciğerlerine doldurarak nefes alır, dağların tepesinde asılı gibi duran bulutları seyrederek hayal eder ve eve dönüp çalışmaya başlardı. '***Ölü Canlar***' eserinin devamı için notlar alırken, Prokopoviç'in dergisinde çıkarmayı tasarladığı birkaç yazıyı da düzene koyar: '***Vladimir Nişanı***', '***Bir komedyanın ilk temsilinden sonra tiyatrodan çıkış***'dan parçalar gibi... Bunların Molière'in '***Kadınlar Mektebinin Tenkidi***' eserinden ilham alarak yazıldığı açıkça ortadadır. Art arda gelen bu sahnelerde, tiyatro dehlizine saklanarak seyircilerin piyesi hakkında tefsirlerini dinleyerek üzülen bir komedi yazarının acılarını anlatır: "*Karakterlerin hiçbiri gerçeğe uymuyor! Baştan aşağı karikatür...*" "*Bu Rusya ile çirkin bir alay...*"

Gogol, bu sözleri uydurmamıştı. '***Müfettiş***' temsilinde bizzat kulağıyla işitmiş, ya da gazetede çıkan yazıda okumuştu. Karakterlerine söyleterek bir zamanlar kendisine söylenen budalalıkları, sataşmaları ortaya koyuyordu. Aynı zamanda onlara '*Sayın B.* 'nin ya da '*çok babayani giyinmiş adamın*' sesiyle onlara cevap veriyordu.

"*Bizde söylenilenlerin gizli kalması ya da taraftar gözle bakılmaması düşüncesi beni teselli ediyor...*" diyordu Gogol: "*Burada aklı başında kimselerin gözünde, alay konusu olabilen, çirkin meyillerimizi yazmaktan çekinmeyen bir kalem bulunduğu, milli gururumuzu pek fazla aksatmayan*

[1] 26-14 Haziran 1842 tarihli mektup.

ve tüm açıklığıyla gösterilmesi gereken kişilere göstermeye müsaade eden bir devlete sahip olmaktan mutluyuz..."

Ve '*Sayın B.*' böyle bir piyesten sonra devlet memurlarına ve hizmetlerine saygıdan geri kalınmadığını; bunun ancak görevini kötü yapan memurlar için geçerli olduğunu tasdik ediyordu.

Yazara gelince seyirci dağıldıktan sonra şu tenakuzlu yargılardan bir ders alıyordu:

"*Çok tuhaf· piyesimdeki namuslu şahısları kimse fark etmedi. Evet, orada olayın akışı boyunca namuslu ve asil bir şahıs vardı. Bu namuslu ve asil şahıs, gülmekti. Kimse bu gülmeyi savunmadı. Komik yazar olarak onu hakkaniyetle kullandım... Gülmek, düşünüldüğünden de fazla anlam taşır, sanıldığından da daha derindir. Hayır, karakterin bir anlık kızgınlığından doğan, öfkeden gelen, marazi bir gülme değil söz konusu, ne de değersiz eylemin doğurduğu gülmek... Ama insanın parlak yaradılışından gelen, onun sonsuz kaynağından fışkıran, her şeyin asıl köküne inen gülmek söz konusu... Dahası, dünyada hiçbir şeyden çekinmeyen biri bile gülmekten korkar... Sadece derin, iyi bir ruha sahip kişi gülmek gücüne, berrak bir gülüşe sahiptir... Öyleyse gayret; ve yolun açık olsun!.. Bilinmez, belki de erdemin gerektirdiği kanunla mağrur ve güçlü bir adam felaket sırasında hiçbir değer göstermez, öte yanda zayıf biri felaketlerin ortasında dev gibi yükselir; yine aynı erdemin kanunuyla çoğu zaman içten gelen gözyaşı döken kişi, sanki dünyada en çok gülen insandır.*"

Gogol bu satırları yazarken, sadece ***Müfettiş*** eserini hatırlamıyor, yine de ve özellikle '***Ölü Canlar***'ı düşünüyordu. Sanki dostları ona, günü gününe bu eserin yankılarını bildirmeyi ihmal ediyordu. Onu büyük bir yazar yerine koyan herhangi biri, kendisine hizmet etmek için kendi işlerini bir tarafa bırakması gerekirdi. Her zaman olduğu gibi, Gogol'ü ilgilendiren övgü değil, daha çok serzenişlerdi. Çünkü ancak serzenişler ülkesinin nabzını gösterebilirdi ve ancak böylece ona, ilerdeki yapıtlarının çizgisini tasarlamaya yardımcı olabilirdi.

Mademki Gogol vatandaşlarının tepkileri üzerinde bu kadar duruyordu, en kolay yol Rusya'da kalmasıydı. Mamafih orada olsaydı vurulan darbeler canını fazla acıtacaktı; mesafe de hakaretlerden koruyamazdı onu ama, yumuşatabiliyordu hiç değilse. Bir tanesini bile bilmemek istemiyordu ama onları gecikerek, uzun yollardan geçerek, zayıflamış olarak işitmeyi yeğliyordu. Böylece bağıra çağıra davet ettiği ıstırap onun kurtarıcısı olmakla beraber dayanılır hale mi geliyor-

du? Kitabı hakkında vereceği kararı geciktiren Jukovskiy'i hırpalıyordu:

*"**Ölü Canlar** hakkında eğer tek satır bile yazmış olsaydınız, bana nasıl bir iyilik yapmış olacak ve Gastein şehri nasıl bir neşeyle dolacaktı! Eser hakkında şimdiye kadar birkaç belirsiz methiyeden başka bir şey duymadım; yemin ederim bu da beni hasta etti ve son derece sinirlendirdi. Günahlarımı, bana günahlarımı gösterin, ruhum onları tanımaya susamış durumda. Kimi kaçak kötü huylarımı keşfetmekle nasıl bayram yaptığımı bilemezsiniz! Kimse daha büyük bir hediye sunamaz bana... Sadece siz, yalnız siz, çekinmeden ya da yazar haysiyetime dokunmadan söyleyebilirsiniz bunu. En hassas yerlerimden beni yakalayıp vurun! Buna öylesine ihtiyacım var ki! Ama belki kitabımı daha önce okudunuz ve o zamandan bu yana birçok etkiler belleğinizden silinmiştir. Ziyanı yok, benim için yine biraz zamanınızı feda edin, kitabı tekrar okuyun, ya da hiç değilse mümkün olabildiği kadar çok pasajı gözden geçirin."*[1]

Ve Prokopoviç'e de:

*"**Ölü Canlar** hakkında muhakkak çok söz dolaşmaktadır. Dostluğumuz adına ne olursa olsun, kimden gelirse gelsin bana bildir. Hepsi benim için elzem. Dahası, bu düşündüğünden de elzem! Hangi ağızdan çıktığını bildirmen de aynı derecede iyi olacak benim için."*[2]

Ve Mariya Balabin'e:

"Hakkımda kulağınıza geleceklerin tümünü not edin. Erkek kardeşlerinize dahi hakkımda işitecekleri yargıyı -ispatlı ya da adaletsiz, uygun ya da uygunsuz- sıcağı sıcağına anında bir kağıt parçasına not etmelerini ve bunu mektubunuzun içine koyuvermelerini rica edin."[3]

Ve yine Şevirev'e:

"Bana hiçbir eleştiriye aldırmadan cesurca, ilerlememi yazıyorsun. Ama ben bu eleştirileri bilmeden cesurca yoluma devam edemem. Eleştiri beni kamçılıyor, bana kanat açtırıyor. Eleştiriden sonra, toplumun dedikodusundan ve yargıların tenakuzundan sonra, yapıtıma daima berrak gözle bakarım. Hatta Bulgarin gibi birinin bile eleştirisi bazı faydalar sağlar bana."[4]

---

[1] 20-8 Temmuz 1842 tarihli mektup.
[2] 10 Eylül-29 Ağustos 1842 tarihli mektup.
[3] 2 Kasım-21 Ekim 1842 tarihli mektup.
[4] 12 Kasım-31 Ekim 1842 tarihli mektup.

Evet, düzgün olmayan üslubu için serzenişte bulunan ve kendisini bir Paul de Kock'dan aşağı gören Bulgarin'in, Senkovskiy' in, Greç'in acı hücumlarını alçak gönülle karşılıyordu Gogol. Ama yayınlanan kitabının birçok noksanı olduğunu onlarla birlikte kabul etmekle beraber, bu girişiminin moral değerinin inancını asla yitirmiyordu. Düşmanca ya da pohpohlayan yazılar Sen-Petersburg ve Moskova'dan kendisine ulaştıkça, niyetinin gereğine daha çok inanıyordu. Rus yaşamının cehennemini tüm korkunçluğuyla tasvir etmişti. Şimdi de asil duygular içindeki dengeli ve berrak ruhların bulunduğu Araf'ı hatırlatacaktı. Ve bir üçüncü ciltte de, konusuna tamamen layık olunca da okuyucularını, cennetin ışıklı gerçekliği içine sokacaktı. Entelektüellerin böylesine geniş bir kararı anlayamayacaklarını düşünüyordu. Eleştirilerin ve meslektaşlarının düşünceleri ona okurlarınınkinden daha önemsiz geliyordu; çünkü bu büyük okuyucu kitlesini kurtarmak için, Tanrı onun eline kalemi vermişti.

"*Eserlerimi öteki yazarlardan ayıran şey, onları herkesin, istisnasız tüm okuyucuların yargılayabilmesidir. Çünkü yazılarımın dayandığı şey günlük yaşam ve herkesin yaşamıdır*"[1] diye yazıyordu mektuplaştığı birisine.

Çoğu zaman Yasikov ile Gogol büyük projesi üzerinde tartışıyor, inançlı bir slavcı olan Yasikov, artık Gogol'ün hicivden vazgeçmesini '***Ölü Canlar***'ın ikinci cildinde, pozitif birkaç kişiyi ele alarak ideal Rus insanını, gelecekteki Rus insanını sergilemesi gerektiğini söylüyor ve ulu Tanrının bu vatan sever sanatçıyı gözlediğini, zamanı gelince de önceden bilinmeyen bir şekilde ona yardıma koşacağını ekliyordu. Şimdilik onun, tüm dünyâ nimetlerinden elini çekip ruhunu temizlemesi gerekiyordu. Gogol Aksakov'a: "*Sadece toprağa duyulan, toprağa bağlılık aşkı, sadece bir insana, bir yüze, görünen bir varlığa duyulan şehvetli aşk, sadece bu aşk İsa'yı göremez*"[2] diye yazıyordu.

Bir ilham peşine düşerek Münih'e gitti. Ama hava öylesine sıcak ve boğucuydu ki, çabucak Gastein'e, onu sabırsızlıkla bekleyen hasta arkadaşına döndü. Sonbaharın sisi ve yağmurları başladı. Manzaralar karardı, dağlar birbirine yaklaştı, meşum bir görünüme büründü, termal tesisinde kimse kalmadı, boşaldı. Zaten Gogol sıcak suların kendisine hiçbir yararının olmadığını keşfetmişti. Arkadaşı Yasikov da sıkı-

[1] 20 Temmuz 1842 tarihli bilinmeyen bir kimseye (olasılıkla Benardaki'ye) yazdığı mektup.
[2] 18-6 Ağustos 1842 tarihli mektup.

lıyordu. Güneş İtalya'nın üzerinde parıldarken bu aşağıya çökmüş gri bulutların altında yaşamanın anlamı neydi?

İki arkadaş yola koyuldular. Duraklarda acılar içinde kıvranan, koltuk değneğiyle yürüyen Yasikov'a bir köle uşak refakat ediyordu. Gogol, "*gerçek Hıristiyan*" sabrıyla dostunu tedavi ediyor, ona gayret veriyordu. Önce Venedik'e, sonra da Roma'ya uğradılar, 27 Eylül 1842'de menzillerine vardılar. Kendisine mektupla bildirilen İvanov, yine her zamanki gibi onlara Strada Felice 126'da, Gogol için üçüncü katta, Yasikov için de ikinci katta bir daire kiralayabilmişti. Dördüncü katta da Sen-Petersburg Üniversitesinde matematik profesör yardımcısı ve geçici olarak Roma'da bulunan bir başka Rus Fyodor Vasilyeviç Çijov oturuyordu.

Hava güzeldi, ılıktı, sokaklar hayat doluydu, kahverengi latalı papazlar kaldırımlarda kalabalık haldeki şamatalı İtalyanlarla itiş kakış halindeydi, sıpalar pencerelerin altında anırıyorlardı... Her akşam Yasikov'un dairesinde toplanılıyordu. O, koltuğuna uzanmış, ayakları sarkık, başı omuzlarına eğilmiş, misafirlerini kabul ediyordu. Ressam İvanov ve Yordan, cepleri kestane kebaplarıyla dolu geliyorlardı. Uşak bir şişe şarap ve kadehleri getiriyordu. Ama ne şarap, ne de kestaneler Gogol'ü neşelendirmiyordu. Bir rüyada gibi yiyip içiyordu. Zaman zaman birinin sorusuyla kendine geliyor ve yapıtının anlamı üzerinde tumturaklı bir beyanda bulunuyordu. Ya da, konuyu değiştirerek açık saçık bir anekdot anlatıyordu. Kullandığı kelimelerin çiğliği Gogol'ü ilhamlı sanat ve ahlak savunucusu sanan dostlarını şaşırtıyordu o zaman.[1] Sonra yeniden düşünceli bir sessizliğe bürünüyordu. Yordan ona: "*Neden böyle kelimelerde hasislik ediyorsunuz? Burada hepimiz bu hususta hamaratız. Bütün gün canımız sıkılıyor. Akşam olunca bizi biraz eğlendirmen, rahatlatman umudu içinde sana geliyoruz, ancak senin ağzından tek kelime bile çıkmıyor. Acaba senden kitaplarını satın alıp okumaktan başka bir şeyler edinemeyecek miyiz?*" Gogol, gülümser, içini çeker, kestaneleri kemirir ve cevap vermezdi.

"*Şunu söylemeliyim ki toplantılarımız korkunç sıkıcıydı. Sanırım bir araya gelmemiz sadece bir alışkanlıktı ve nereye gideceğimizi bilmediğimizden ötürüydü...*" diye yazar Yordan. Bir gün Gogol, yarılanmış bir şişenin etrafında baştan aşağı yıkılmış, suskun, uykuyla uyanıklık arasında gibi ve mahzun: "*Şu halimize bakarak sanki bir soy-*

[1] Bkz. Çijov, ***Hatıralar***.

lu kişinin kabrinin etrafında uyuklayan bir muhafızlar tablosu çizilebilir!" der ve biraz sonra: "*Hadi beyler, bu canlı sohbeti bitirmek zamanı gelmedi mi?*"[1] diye ekler.

Kış gelmekteydi, Yasikov odasında titremekteydi. Hayal kırıklığı içinde Gogol'ü, böyle değersiz bir sonuç uğruna, kendisini bu uzun geziye sürüklediği için suçlayarak;

"*Gogol, vaziyet alıp, evi idare etmeye bayılıyor, ama bunu tam bir dağınıklık ve sağduyudan yoksun şekilde yapıyor* " diye yazıyordu Yasikov: "*Ben köşeye kıvrılmış, titriyor, esniyorken Gogol; morarmış burnuyla odaya girip çıkıyor ve ısındığımızı güvenle söylüyor Dürüstlüklerine inandığı ve görülmedik bir saygı duyduğu İtalyanlar tarafından, durmadan aldatılıyordu. Kendisinin herkesten daha fazla kurnaz olduğuna, her şeyi herkesten daha ucuza satın aldığına inanıp, parayı sokağa atıyor... Çabalıyor, çırpınıyor ona karşı gelinince de acı çekerek inciniyordu.*"[2]

Biraz sonra Yasikov ondan iki bin ruble borç alarak tekrar Gastein'a döner. Para çabucak suyunu çeker ve Gogol yeniden uçurumun ağzına gelir. '***Ölü Canlar***'ın basımı umulduğundan pahalıya çıkmıştır ve satışının azıcık kârı öncelik tanıdığı Moskova ve Sen-Petersburg'daki borçlarına gitmiştir.

'***Toplu Eserleri***'ne gelince, iyi niyet bakımından zengin ama tecrübede zayıf olan Prokopoviç, yayını kötü yönetiyordu. Tashihleri, orijinal metni yavanlaştıracak derecede çoğaltıyordu; kağıdı pahalı bir fiyatla satın alıyor ve gerçek sayı bakımından yayıncı onu soyuyordu. Baskı harcamaları yapıldığında, bu işin kârlı olacağı kuşku götürürdü. Belki de hatta yazar ve arkadaşları cepten harcayacaklardı. Para nereden bulunacaktı? '***Ölü Canlar***'ın ikinci cildi henüz belirsizlik içindeydi. Gogol'ün tüm serveti bir bavul, bir sürü kağıt, biraz iç çamaşırı ve üç kravattı ancak. Vasilyevka malikanesindeki hissesinden yıllarca önce vazgeçmişti. Annesi, kız kardeşleri ihtiyaç içindeydiler ve seneler geçtikçe Gogol'ün kendilerine yardım edeceğini umuyorlardı. Tek bir yardım kalıyordu. O da, her zamanki gibi sadece dostlarının yardımı... Madem ki talih onlara Gogol'ü gruplarına alma şansı vermişti, onu tüm dertlerinden kurtarmaları ve yeni bir başyapıt meydana getirmesi için, gereken zaman içinde tüm yaşama masraflarını sağlamaları la-

[1] Bkz. Çijov, ***Hatıralar***
[2] Yasikov'un 9 Ocak 1843-28 Aralık 1842 tarihli mektubu.

zımdı. Ona manevi bakımdan faydalı olmaları, onun sağlığı ile de ilgilenmeleri gerekiyordu. Gogol için yaptıkları her şeyin bedeli, öteki dünyada kendilerine ödenecekti. Gogol'e yardım Tanrıya yardım demekti! Bunu uzun bir mektupla Şevirev'e açıklıyordu Gogol:

"İlk eserlerim göz önüne alınınca yapıtım sanıldığından da önemlidir, anlamlıdır. İlk cilt, yazacağım ikinci cildin ancak onda biridir ve beş senemi almıştır, -ki bunun tabii kimse farkında değildir.- Durum bu iken ikinci cilt için ne kadar zaman gerektiğini artık sen kendin hesapla... Gerekirse açlıktan ölürüm ama, düşüncesiz mantıksız bir eser ortaya çıkaramam... Bu mektubu, sen (Şevirev), Pogodin ve Sergey Timofeyeviç (Aksakov) hep birlikte okuyun. Sizden bir fedakarlık istiyorum ve bu fedakarlığa benim için dayanmalısınız. Tüm maddi masraflarımı üç hatta dört yıl üzerinize alın. Bunun bir nedeni var -içten gelen derin sebepler- ki bu meselelerle uğraşamam, uğraşmamalıyım. Sözüme inanın, bir nokta koyun... hepsi bu kadar... Doğru bulursanız, ikinci baskı ve arkasından gelecek baskılar için hazırlıklarınızı yapın ama öyle düzenleyin ki ben, üç sene boyunca yılda altı bin ruble alabileyim. Bu benim için mümkün olan en kısık bir bütçe. Bir yerde yerleşip otursaydım daha az masrafım olurdu ama seyahatler, yer değişiklikleri bana günlük ekmeğimden daha gerekli... Öylesine tuhaf bir yapım var ki, bazen birden bire edinmiş olduğum bir etkiyi bir başka etkiyle değiştiririm, bir görüşümü daha berrak kılmak, bana gereken elemanları kucaklayıp birleştirmek geliyor içimden... Bunları gerçekleştirmek bahasına yüzlerce fersah aşmam gerekiyor... Bana gönderilecek para, Nisan'ın birinde ve Ekim'in birinde olarak iki aşamada olmalı... Her ödeme üç bin ruble olarak bildireceğim adrese yollanmalı... Tanrı aşkına vadelere saygı gösterilsin... Yabancı topraklarda mali sıkıntı bazen çok acı oluyor... Eğer yapıtlarımın satışı gereken parayı sağlayamıyorsa başka bir çare düşünün... Sanırım yapıtımı tamamlamak, sağa sola koşup her dakikası çok değerli olan vaktimi olur olmaz işlere atılıp harcamamak için şimdiye kadarki çalışmalarım yeterli... Eğer başka bir kaynak bulamazsanız, sadece araştırın benim için, bana bir şekilde verilecek parayı şükranla kabul edeceğim. Bana her fırlatılan kapik, belki de vericinin ruhunu kurtaracak, dua edecek ona... Ama şayet bu kişi benim için masraflarını kısacak ise, bu kapikçiği kabul etmeyin. Kimseyi ihtiyaçlarından alıkoymamalıyım; buna henüz hakkım yok."[1]

[1] 28-16 Şubat 1843 tarihli mektup.

İleride Gogol'ün bu mükemmel ahlakı herkes tarafından anlaşılınca onun bu '*hak*'kı nasıl yıprattığı anlaşılmıyor mu? Gogol, Şevirev'in bu talimata aldırmayacağından korkar. Aksakov'a yazdığı bir mektupta, bilgileri hemen hemen kelimesi kelimesine tekrar eder: "*Üç yıl boyunca, senede altı bin ruble, sabit ödemelerle... Üçünüz birleşin, siz (Aksakov), Şevirev ve Pogodin, üç yıl müddetle işlerimle meşgul olun... Bu benim hayatım. Eğer düşünülen zaman içinde gereği kadar para bulamazsanız bu parayı gerekirse dilenin... Ben bir dilenciyim, bundan da utanmıyorum.*"

Bu üç dostunu kullanmaktan pek memnun olmayan Gogol onlara, annesinin ve kız kardeşlerinin fikrini almayı tavsiye ediyordu. Mariya İvanovna Gogol, '***Ölü Canlar***'ın başarısının oğluna fevkalade bir para sağladığını ve onları çok geçmeden sıkıntıdan kurtaracağını boş yere hayal ediyordu.

"*Ona paranın dere gibi akmadığını ve kitabın çok yüksek baskı masrafının, zengin olmama mani olduğunu bildir*" diye yazıyordu Aksakov'a: "*Eğer biraz fazla para artarsa onu kendisine gönderin... ama şunu da iyi bilin ki, annem tüm hayranlık uyandıran özelliklerine karşın, kötü bir yöneticidir. Böyle bir isteği de her sene tekrar edebilir. İşte tarafınızdan akıllıca bir nasihat, bir nakit yardımından daha faydalı olacaktır.*"[1]

Bu iki mektup Pogodin'i çileden çıkarmıştı; çünkü Gogol'ün evinde son kalışından sonra, ona karşı pek iyi değildi, aynı zamanda Aksakov ve Şevirev'i de zor durumda bırakıyordu bu mektuplar. İyi satış yapan '***Ölü Canlar***' eserinden kısa zamanda bir gelir beklenemezdi. Daha yeni sansürden kurtulan cildi yirmi beş ruble olan '***Toplu Eserler***'i de yüksek fiyatından ötürü müşteriyi olumsuz yönde etkiliyordu. Öte yandan üç Moskova'lı dostu da bolluk içinde değillerdi. Gerçekten de Gogol her şeye kendi görüşü açısından karar veriyordu ve başkalarının zorluklarına aldırmıyordu. Ama gene de o yetenekte olan bir kişiyi de, yabancı bir ülkede açlıktan ölüme bırakamazdı. Aksakov söylenerek sızlanarak parasından bin beş yüz rubleyi ayırdı, bir o kadar da tanıdık Bayan Demidov'dan borç aldı ve Roma'ya üç bin rubleyi yolladı.

[1] 18-6 Mart 1843 tarihli mektup.

*

* *

'***Toplu eserler***' dört cilt halinde, birkaç basılmamış metinden meydana gelmişti. Aralarında '***Bir Evlenme***' adında bir komedi, kısa oyunlar; örneğin, (***Kumarbazlar***, ***Dâva***, ***Bekleme Odası***, ***Tiyatrodan Çıkış***) ve bir de '***Palto***' adında bir hikaye vardı.

'***Bir Evlenme***'nin ilk temsili Gogol'ün Roma'da bulunduğu sırada 9 Aralık 1842'de Sen-Petersburg'da gerçekleşmişti. Piyesin kötü yorumlanışına ve iyi karşılanmadığına Gogol fazla üzülmedi. 5 Şubat 1843'de başrollerde Sçepkin ve Givokini olarak Moskova'da tekrar sahneye konuşunda, bu kez yine seyircileri şaşırtmıştı. Afişe konulan ***Kumarbazlar***'la birlikteki ***Bir Evlenme*** de hoşa gitmemişti.

Gogol ***Bir Evlenme***'yi mükemmelleştirmek için, şurasını burasını düzelterek, orasına burasına bir şahıs ekleyerek (ilk versiyon 1833' de, sonuncusu da 1842'de) tam dokuz yılını harcamıştı. ***Bir Evlenme*** Rus âdetlerinin ve tiplerinin bir komedyasıdır. Bu hikayeyi dolgun hale getirmek çabasına karşın (biri kızını zorla evlendirmek ister, ancak kızın talibi ona bağlanacak yerde son dakikada kaçar kaybolur.) Gogol sarf ettiği çabayı önemsemiyordu. Kendisince de, arkadaşlarınca da '***Bir Evlenme***' seyircileri eğlendirmek için bir şakadan başka bir şey değildi. Gerçekten de bu piyesle, tek olan, tuhaf ve başarılı bir başyapıt olan ***Müfettiş*** piyesi arasında hiçbir müşterek taraf yoktur. Ama yazar, ilgi uyandırmayan hiçbir eser yazamadığına göre, ***Bir Evlenme*** piyesinde de, hem karakter, hem de sosyal ortam bozukluğundan gelen komik figürler eksik değildir. Bu sosyal ortam Ostrovskiy'in yüzyılın ikinci yarısında başarıyı istismar ettiği kent tüccarlarının ortamıdır. Orada da yine Gogol gelenekleri tiyatroya aktararak bir yenilikçi olarak görünür; konu marifetli bir entrikayı göstermekten ziyade, evlerin çatılarını kaldırıp içindeki yaşamı sergilemektedir. Gelin olacak kızın, Agafya'nın karşısında resmigeçit yapan namzetler, yarım asır sonra Çehov'un bazı hikayelerinde de görülür: Evlenmeyi düşünen, piyesini kahramanı Patkolyosin'e gelince, o adım atmaya cesaret edemez; ağzında pipo, üzerinde robdöşambr kanepesine uzanmaktan mutludur. Gonçarov'un Oblomov karakterindeki gibi, ecdadından gelen sonsuz bir tembellik ve tatlı bir kararsızlık içindedir. Atılgan arkadaşı Koçkarev, daha önce pazarlığa girişerek, aracı kadın Fekla'nın yardımını da istemeyerek, onu evlendirmeye karar verir.

Patkolyosin'i, genç kızın evine sürükler, onu daha iyisini bulamayacağına inandırmak için birçok manevralar çevirir ve aynı zamanda da öteki namzetleri acınacak kişiler olarak gösterir. Namzetlerin arasında devlet dairesinde memur, drahomadan başka şey düşünmeyen gerçekçi Yayişnitsa da vardır. Piyade zabiti emeklisi Anuçkin de, Fransızca bilen, iyi yetişmiş bir nişanlı; eski bahriye zabiti Jevakin de tombul bir eş temenni etmektedir... Koçkarev'in sırtından itelediği tüm namzetleri Patkolyosin arkada bırakmıştır. Ama tam zaferinin tadını çıkaracağı sırada mutlu muhatabı bir şüphe kaplar: "*Ne de olsa bütün yaşamını, bütün ömrünü birine bağlıyorsun. Hem pişman olmak, vazgeçmek falan da para etmez artık... Her şey oldu bitti. Sözgelişi şimdi bile geri dönmenin olanağı yok. Bir dakika sonra, iş tamam; kaçmak da kabil değil... her şey bitecek, her şey söylenmiş olacak...*" Açık duran bir pencereyi gözüne kestirir, oradan sokağa atlar, bir faytona biner ve "*arabacı derhal kırbaçla!*" deyip dörtnala kaybolur. Tıpkı '***Müfettiş***'deki Hlestakov gibi, tıpkı '***Ölü Canlar***'daki Çiçikov gibi...

Bu olayın düşüncesizliğine rağmen, bu kaba şaka ortaya öylesine canlı konmuştur ki, kararsız nişanlının, şarlatan dostun, cüretli evlendiricinin, kaba taliplerin, pısırık ve endişeli genç kızın şahsiyetleri, tümü öylesine bir karikatür demeti oluşturur ki; bunları çerçeveleyen şeyleri unutmak olanaksızdır artık.

Bir Evlenme ne derecede bir durum piyesi ise, içinde entrikalar bulunmuyorsa, '***Kumarbazlar***'ın entrikaları ise o derecede bu oyunu değerlendirmek için başlı başına yeterlidir. Dramatik hareketlerin çabukluğu, ardı ardına beklenmedik olayların etkileri, beklenmedik sonuçlar ona model bir tarz verir. Kuşkusuz bu çabucak çırpıştırılmış yapıttaki tema, Regnard'ın '***Kumarbazları***'nda, Ducange ve Dinaux'ın '***Otuz yıl ya da kumarbazın yaşamı***' eserinde de "*kendisi tarafından anlatılan bir kumarbazın yaşamı*"dır ve çağın birçok Rus komedilerinde görülür. Ama orada da yine Gogol'ün alaylı diyalogu erişilmez bir orijinalite sağlar esere. Yazara hikayeyi anlatan Sçepkin'dir. Açıkgöz bir kart dağıtıcısı saf partnerleri ile alay etmek isterken, kendi kadar bilmiş oyunculara rastlar ve onlara "*büyük bir vurgun*" için ortaklık teklif eder. Ve sonunda onlar tarafından soyulduğunu görür. Safça, seyircileri güldürmek niyetiyle yazılmış bu meşhur komedi, bir hilebazın Gogol tarzında bir takıntısıdır. Her zamanki gibi, Gogol farkında olmadan tekrar başarılı yalancı temasını kullanır. Biri, kendine büyük bir adam süsü vererek; bir diğeri Ölü canlar satın alarak, bir üçüncüsü de kart oyununda hile yaparak insanları aldatır. Yine her zamanki gibi bu

kötü kişiler işin kolayını sonunda arabayla kaçmakta bulurlar. "*Kaçtılar... atları, arabaları onları aşağıda yarım saattir bekliyordu.*"[1] Hırsız İkarev aldatılmış, soyulmuş, yaralanmış bir halde bu macerasından ahlak dersi çıkararak:

"*Bak, her zaman senden de usta bir hırsız bulunur! Bir namussuz çıkar karşına, yıllardır uğraştığın şeyi bir hamlede yıkıverir! Hey kör şeytan! Ne de aldatmacalı bir dünya!*"

Neşeliliği açık açık görülen bu iki komedinin tersi '***Palto***' hikayesi Gogol'ün belki de en derin hikayesidir; beşeri aksanıyla, hazin umuru ve sarsıcı sırrı ile okuyucuyu duygulandırır. Çaresiz kişilerin bu sevgisi, Dostoyevskiy'e '***İnsancıklar***', '***Suç ve Ceza***' ve daha birçok romanında ilham kaynağı olmuştur. Gogol'ün adından ve onun çağdaşlarından söz ederek "*Hepimiz Gogol'ün 'Palto'sundan doğduk*" diyecektir. '***Palto***' hikâyesinin orijini otantik bir olaya bağlıdır. Gogol bu olayı 1832'ye doğru bir arkadaş çevresinden işitmiştir: Küçük bir memur çetin mahrumiyetlere katlanarak kendisine bir av tüfeği satın alır ve daha ilk çıkışta tüfeği yitirir, öylesine üzüntüye düşer ki, arkadaşları duygulanır, bir araya gelerek bir başka silah satın alırlar kendisine.[2] Yazarın bu hikayeyi kendi dehasına göre başka bir şekle sokuşunu izlemek çok ilginçtir. Bir lüks eşya olan tüfeğin yerini ilk gereksinim olan palto almıştır. Hikayenin kahramanı en kıymetli şeyi, paltosunu yitirmez, çaldırır. Onu koruyan hayırsever dostlar bulamaz, genel ilgisizliğe çarpar, iyileşmez, ölür. Sonunda bu gerçekçi hikaye hayali bir hikaye şeklinde uzar gider... Böylece Gogol'ün kafasından süzülerek birinci hikayede cimrilik, gaddarlık ve fantastiklik önde gelmiştir. Gogol hikayeyi 1839'da yazmaya başlamış, hikayenin kahramanı Akakiy Akakiyeviç Başmaçkin'in karakterini işleyerek 1840 ve 1841'de tam yerine oturtmuştur.

Bu acayip isime gelince (bachmak, Rusçada eski terlik anlamına gelir) Gogol'ün kendince bir semboldür. Zira herkes Akakiy Akakiyeviç'in üzerinden yürür, onu paspas yapar: "*Bakanlığın birinde, pek göze çarpmayan, solgun yüzlü bir yazıcı, dişli olmayanlara yüklenmeyi seven yazarların bol bol alaya aldıkları yazıcılardan biri; işini uzun yıllardan beri öyle bir intizamla sürdürür ki, insan ona hep aynı yerde oturur görür; sanki dünyaya bu iş için o üniformasıyla ve dazlak kafasıyla gelmiştir. Arkadaşları tarafından alay edilip eziyet edilen itilip*

[1] ***Kumarbazlar.***
[2] Yukarıda birinci kısım, VI.'ya bakınız.

kakılan o, bazen alaylar çekilmez bir dereceye varınca, hafifçe isyan eder ve 'Rahat bırakın beni Allahaşkına! Size ben ne yaptım?' derdi. Hayatında en büyük zevki, raporları temize çekme işiydi. Bazı harfler gözdesiydi; bu harflere gelince, kendisinden geçer, gülümser, göz kırpar, dudaklarıyla da kalemine yardım ederdi; denilebilir ki, kaleminin çizdiği her harf, yüzünde okunabilirdi."

"Mürekkep ve kağıdın tatlı duygusuna tüm benliğiyle dalan o, hiçbir eğlenceye kendisini kaptırmaz, bazı arkadaş gece toplantılarına bile gitmek isteğini duymazdı kendinde. Ama bu monoton ve içe kapanık, yaşlı manyak hayatı birdenbire bir endişedir sardı. Sen-Petersburg'un ayazında sırtının omuzlarının iyice üşüdüğünü hisseder. Akakiy Akakiyeviç'in paltosu öylesine eskimişti ki, soğuğu rüzgarı hiç tutmaz, astarı da lime limedir; bir yenisini ısmarlamaya karar verdi." Burada muhakkak Gogol 1830'daki o büyük yoksulluğunu, soğuktan titrediğini ve hamisi Troşçinskiy'in sonunda kendi paltosunu ona verdiğini hatırlamış olacaktır. *"Paltonun satın alışını Akakiy Akakiyeviç'in kafasında tarihi bir olay kadar büyür. Gündelik masraflarından kısarak bir köşeye, ihtiyat parası ayırır. Akşamları çay içmeyi bırakır, geceleri mum yakmaz; bir işi olursa ev sahibinin odasına gider ve oranın ışığında çalışır; pençelerini çabuk eskitmemek için sokakta, taşlar üzerine, kaldırımlar üzerine, dikkatlice, hafifçe, ayaklarının ucuna basarak yürür ve karnını, pek nadir olarak iyice doyurur; akşamları aç açına yatmaya alıştırır kendini... Ne çıkar, ruhu besleniyordu; evet, içinde dikilecek paltonun asla silinmeyen düşü yaşıyordu. Sanki bütün yaşamı, o zamandan beri daha olgunlaşmıştı; sanki evlenmişti; sanki artık yalnız değildi; sevimli bir eş, yaşam yolunda onunla birlikte yürümeyi kabul etmişti; bu arkadaş da kalın pamuklu, sağlam, yepyeni bir astar üzerine dikilen paltosundan başka bir şey değildi. Akakiy Akakiyeviç'e bir canlılık geldi, artık belli bir amacı olan kişi gibi daha sağlam karakterli bir insandı. Yüzünden, davranışlarından, her türlü kuşku, duraksama, tek sözcükle bütün kararsız, belirsiz çizgiler silinmişti. Bazen gözlerinde bir ışık parıldar, kafasından pek delice, pek cüretli düşünceler geçerdi. Sahi, yakasına zerdeva kürkü koydursa nasıl olurdu acaba? Bu düşüncelere dalıp kendisini unuttuğu olurdu."*

"Çok büyük özveriyle, yarı aç yarı tok geçirdiği aylar sonunda biriktirdiği parasıyla rengi ve biçim hakkında defalarca terziyle tartışıp, sonunda paltoyu ısmarlar. Paltoyu giyer ve şaşkına döner: Palto bir harikadır! Büyük bir sevinç içinde yürümeye başlar, sırtındaki bu

yeni giysinin hafifliği onu öyle neşelendirir ki yürürken ufak kahkahalar savurur... Ama birdenbire bir dram başlayacaktır. Sisli ve geniş, ıssız bir meydanda, gecenin geç bir saatinde, birtakım koca bıyıklı adamlar üzerine saldıracak ve paltosunu çalacaklardır... Acıyla kahrolan zavallıcık kendisini mahzun hisseder. Yaşama nedeni yok olmuştur artık... Bir şikayet mektubu gönderecek, sonra da önemli bir kişiye durumunu açıklayacaktır. 'Bir Bakan'ın işi ele almasıyla polis araştırmasının hızlanacağını söylemişlerdir ona. Bu Bakan onu öyle kötü karşılar ki, korkudan bayılacak gibi olur. Merdiveni nasıl indiğini, sokağa nasıl çıktığını hatırlamaz. Sokakta soğuk alır, her yanı şişmiştir, yatağa düşer, ve birkaç gün sonra da herkes tarafından terkedilmiş olarak yaşama gözlerini kapar. Cenaze götürülür, toprağa verilir; Sen-Petersburg, Akakiy Akakiyeviç'den mahrum kalır. Kimsenin ona ne bir sevgi, ne bir ilgi göstermediği bu savunmasız yaratık yok olup gitmiştir. Daha ertesi gün yerine bir başkası getirilir. Yeni gelenin boyu daha uzundur, ama harfleri dik değil de daha yatık yazan birisidir."

Dolayısıyla gerçek ile gerçek olmayan şeyin ortasındaki kesinti, ilk okunuşta sanıldığı kadar açık seçik değildir. Dahası açık açık gerçekçi görünen kısımda bile, ince ayrıntılara girilince, usule uymayan bir zemin hissedilir. Akakiy Akakiyeviç iki planda rol almaktadır. Yüzeysel bakılınca, budala, amirlerinin uğruna ezilmiş, alçaltılmış bir kişinin tasvir edilişidir ve hikaye baştan başa Rus bürokrasisine karşı bir hiciv sayılabilir; ya da daha doğrusu, sosyal haksızlığa karşı bir protesto olabilir. Ama bu uyandırılan yarı alaycı, yarı acındırıcı duygunun arkasında, parmakları mürekkep lekeli bir sihirbazın talihi, mantık dışı güçlerin acayip kuvveti kendini gösterir. Akakiy Akakiyeviç öylesine değersizdir ki, hayatta olduğu zamanda bile bir otomata, bir 'ölü can'a benzemektedir.

Saf ve madunun duygu okşayıcı, önemsiz ama daha güzel bir şeye sahip olmak için savaştığı bu geçici dünyada yeni bir palto fikri, Akakiy Akakiyeviç'nin zihnini mistik bir alevle tutuşturacaktır. Özellikle onun, ahdettiği bu alelade arzuların ve marazi hayranlığın nispetsizliğine gülüp geçerken, kendimizin de hayatta çok istediğimiz şeylerin bunlardan kalır yeri olmadığını tespit edeceğiz. Hayatımızı iyice incelersek, önemiyle büyülendiğimiz falanca şeyin ya da falanca amacımızın mantıksız olanlarını görür, onlara sahip olduğumuzda da hayal kırıklığına uğrarız. Kendimizi esaslı girişimlere hasrettiğimizi sanırız ve böylece bir 'palto'dan öteki 'palto'ya koşarken, sonunda akla gelmeyen korkunç bir sonuca varabiliriz. Oysa ulu Tanrı, günlerimizin bir

yığın aydınlığı arasından zaman zaman soğuk nefesini hissettirmektedir. Şayet bunu unutmaya kalkışırsak, Gogol'ün eserini bir kez daha okumak yeterlidir. En ince özelliklerine kadar anlatılan görünürdeki yaşam, onun kahramanlarının geldiği görünmeyen yaşamını tam gizleyemez. Akakiy Akakiyeviç de tıpkı Çiçikov gibi yarı et kemikten, yarı ruhtan meydana gelen bir kişidir. Bu da tüm beşeri işlerin başına gelen mantıksızlığın ve boş şeylerin kanıtıdır.

*

* *

'***Toplu eserler***'i üzerinde tıpkı tek eserlerinde olduğu gibi eleştiriler bölündüler. Bulgarin, Senkovskiy, Polevoy, Gogol'ü, Paul de Kock ve Pigault-Lebrun ile kıyaslayarak yeniden hücuma geçtiler. Bunun tersine, Slavcılar ve Batılılaşma yanlıları, her biri kendine göre Gogol'ü överek göklere çıkardılar.

Belinskiy, '*Yurt Yıllığı*' dergisinin 1843 Şubat sayısında: "*Bu yapıt, yaşanan şu anda, Rus edebiyatının iftiharı ve onurudur*" diye yazıyordu.

Böyle itiraflar Gogol'ü gülümsetiyordu. Şimdi yazmaya hazırlandığı eseri, bugüne dek yayınlananların hepsini geçecekti. Bu yaratılışa hazırlanmak için '***Mukaddes Kitabı***', '***İsa'ya Özenerek***'i ve Roma İmparatoru Marcus Aurelius'un '***Düşünceler***'ini okuyordu. Ruh cömertliğine sahip bu imparator için; "*Vallahi yemin ederim ondaki tek eksiklik Hıristiyanlıktır*"[1] der.

Aşkla şevkle duada bulunduğu Tanrı, ona büyük bir sevinç bağışlayacaktır. 1843 yılının Ocak ayı sonunda, kimseyle kıyaslamadığı müşfik dostu Aleksandra Osipovna Smirnov gelip Roma'ya yerleşir, orada Tarajana meydanında Valentini palazetta'yu kiralar. Gogol ve Bayan Smirnov'un erkek kardeşi Arkadiy Osipoviç Rosset genç kadının gelişi için oranın hazırlığıyla meşgul olmuşlardı. Akşam karanlık basarken çocuklarıyla birlikte arabadan inince pencerelerden ışık dolan güzel bir evle karşılaşır. Ana giriş merdiveninde sevinç içinde ellerini kendisine uzatan Gogol'ü bulur.

---

[1] Kuliş, Bayan Smirnov'un anlattıklarına dayanarak: ***Gogol'ün hayatı üzerine notlar***.

"*Her şey hazır!*" diye neşeyle bağırır Gogol: "*Akşam yemeği sizi bekliyor, Arkadiy Osipoviç ve ben gerekli hazırlıkları yaptık. Bu evi ben keşfettim. Buranın havası harika. Geçit töreni meydanı iki adım, ve en güzeli de Colisée'nın çok yakınındasınız...*"[1]

Ertesi gün Gogol tekrar gelir ve 'Aleksandra Osipovna'nın gezisi' adıyla tüm haftanın günleri için Romanın sarayları, harabeleri ve müzelerinin ziyaretlerini içine alan bir gezi programını cebinden çıkarır. Her ziyaretin sonu ya Sen-Piyer, ya da Vatikan'a bir hac seferiyle bitmeliydi. Orada ne çok görülecek şey vardı. Bazilikanın ön cephesi Gogol'e göre bir komodine benziyordu. Bayan Smirnov, bu yorulmaz ayak bilekli ve demir gibi güçlü hafızalı rehberi heyecanla takip ediyordu. Gogol'ün başında hiç değişmeyen gri bir şapka, açık mavi bir yelek ve 'kremalı bir tabak frambuazı' hatırlatan soluk eflatun bir pantolon vardı. Kent hakkındaki bilgisine gelince, dostlarının söylediğine göre herhangi bir profesöre taş çıkarırdı. Ama Bayan Smirnov'dan kusursuz bir hayranlık bekliyordu Gogol; Farnèse sarayının fresklerinin tadını yeteri kadar çıkarmadığını görünce, bu ilgisizliği kendine bir hakaret saydı ve darıldı. Buna karşılık, onun Michel-Ange'ın Moise heykeline karşı hayretini görünce, onu övdü. Colisée'nin basamakları üzerine yanı başında oturan Bayan Smirnov ondan Neron'un halk karşısına hangi alay takımıyla çıktığını öğrenmek istedi. Bu soru onu isyan ettirdi: "*Beni ne diye bu ayaktakımıyla rahatsız ediyorsunuz?*" diye bağırdı, sonra tatlılaşarak; "*Neron, bu sefih, Colisée'ye gelir, alnında altın bir defne çelengiyle locasına girerdi. Üzerinde kırmızı bir asker kaputu, ayağında yaldızlı sandallar vardı. Uzun boyluydu, çok yakışıklı ve çok yetenekliydi. Bir lir refakatinde şarkı söylerdi. Vatikan'da tam boy ölçüsünde yapılmış bir heykelini gördük*" diye ilave etti.

Uzun gezmeler için eşekler kiralanırdı. Gogol, İsa'nın sevdiği bu hayvanların sakin adımlarına kendini bırakırdı seve seve. Roma kırlarında otlar toplar, kuşların sesini dinler, yere uzanır: "*Her şeyi unutalım, gökyüzünü seyredelim!*" ya da "*Ne diye konuşuyoruz? Bu canlandırıcı havayı iyice içimize çekmeli ve dünyada bu kadar güzellikler bulunduğu için Tanrı'ya şükretmeli...*"[2] diye mırıldanırdı.

Akşamları, çoğu zaman Bayan Smirnov'u Valentini palazzetto' sunda ziyaret eder, karşı karşıya oturup münavebeyle yüksek sesle bir

[1] Kuliş, Bayan Smirnov'un anlattıklarına dayanarak: ***Gogol'ün hayatı üzerine notlar***.
[2] Kuliş, Bayan Smirnov'un anlattıklarına dayanarak: ***Gogol'ün hayatı üzerine notlar***.

kitap okurlardı. Bir gün Bayan Smirnov yine böyle hislenerek George Sand'ın '***Bir Gezginin Mektupları***' kitabını ona okurken, Gogol sabırsızlık işaretleri gösterir, içini çeker, parmaklarını çıtırdatır ve sonunda Gogol Bayan Smirnov'a kemanı sevip sevmediğini sorar. Karşısındaki onaylı bir cevap verince bu kez Gogol "*yanlış çalınmış bir kemanı dinlemeyi de sever misiniz?*" der. George Sand, Gogol'e göre doğadan yanlış sesler aktararak konuşuyordu. Hiçbir şey onu fikrinden vazgeçiremedi. Ne olur ne olmaz diye, karşısındakine cevap veremeyeceği bir ispat sundu. Sohbetlerinin birinde, bir vesileyle kendisinin şu İspanya seyahatinden söz etmeye koyuldu. Karşısındaki, bu konu üzerinde kendisinin daha önceden de kandırıldığını hatırlattı ona. "*Peki, eğer gerçeği öğrenmek istiyorsanız, ben asla İspanyaya gitmedim ama İstanbul'a gittim ve siz bunu bilmiyorsunuz!*" dedi. Ve Türkiye'nin bu büyük kentini, sanki bir gece önce oradan dönmüş gibi anlattı. Sokakların adlarını saydı, camilerin güzelliklerini en ufak ayrıntılarıyla belirtti, Türk kahvesinin lezzetinden, başıboş dolaşan köpeklerin ıstırabına olan duyarlılığından, cumbaların arkasında saklı olan gizli sırlardan kapsamlı bir şekilde söz etti. Böylece tam yarım saat çene çaldıktan sonra Bayan Smirnov'u etkiledi ve onu bunlara inandırdı. "*İstanbul'a gittiğinize şimdi emin oldum*" dedirtti ona. Gogol'ün gözlerinde bir muziplik ışığı çaktı: "*Gördünüz mü? Sizi aldatmak ne kolay! Ben asla İstanbul'a gitmedim. Ama İspanya'yı ve Portekiz'i gördüm!*" ve Bayan Smirnov onun bu kez samimi olup olmadığını düşündü.[1]

Gogol, böyle gerçek ve yanlışlar üzerinde dolaştığı zamanlar bile, Bayan Smirnov onu hep böyle yalancı olarak görmeye devam ediyordu. Gogol ona sadece Roma sokaklarında kılavuzluk etmiyordu; o, Gogol'ü hayatta da takip ediyordu. Zaten Gogol kendisiyle artık pek ender şakalaşıyor ve nutuklarında da çoğu zaman onun hoşlandığı babacan ve nasihatçi bir tavır takınıyordu. Daha iyi bir Hıristiyan olmasına, moda ilişkilerinin gösterisinden vazgeçip, tıpkı kıymetli bir gül ağacı gibi "*ruhunu terbiye etmesine*" teşvik ediyordu onu. Her fırsatta, '***İsa'ya Özenerek***' kitabını çıkarıp içinden bir parça okuyordu ona.

Paskalya yortusu yaklaşırken sert bir oruca karar veriyordu. Ama katoliklik şimdi onu artık eskisi kadar çekmiyordu. Havari ve Romalı din sevgisi, bir zamanlar onun Kutsal Şehre olan hayranlığından geliyordu. Dış hayattan uzaklaştıkça, batı dinine daha az inanıyor ve kendi

[1] Aynı eser.

öz ülkesindeki dine yaklaşıyordu. Yapıtını Rusya'nın şan şerefine ithaf ettiğine göre, misyonuna ihanet etme acısına düşmüş olsa da dedelerinin inandığı ortodoks dinine dönmeliydi o. Şimdi artık elçiliğin küçük kilisesinde dualarını gerçekleştiriyordu. Kimi zaman ona refakat eden Bayan Smirnov onun öteki müminlerden uzaklaşıp bir ikon karşısında uzun meditasyonlara dalmasına şaşıyordu. Kudüs'e yapacağı seyahatten bahsetmeye başladı. Vaktiyle Aksakov'a yazdığı bir mektupta Gogol: "*Nasıl olur da semavi yaşamın dakikalarını gönlünde yaşamış, bu aşkı tatmış bir kimse; beşeriyete ilk olarak bu aşkın sözlerini söyleyen, onun ayak bastığı toprağı, bu aşkın oradan tüm dünyaya yayıldığı yeri görmek istemez? Niyetimi ilk olarak size söyleyince şaştığınızı itiraf edin... Ne papaz kukuletası ne piskopos külahı taşımayan, hemcinslerini güldürmüş, hâlâ güldüren bir kişiye, hâlâ önemsiz şeyleri ve hayattaki boşlukları gün ışığına çıkarmayı önemseyen böyle bir kişiye şaştınız değil mi? Böylesine bir tavaf onun acayipliğini kanıtlar! Ama, yeryüzü tuhaflıklarla dolu değil mi? Ruhum işte bu uhrevi saadetin doğmasını zorluyor ve biliyor ki bizim bu saadete karşı bir duamız, ilahi lütfu ruhumuza dolduracaktır İnsanları güldüren kişinin işte size söyledikleri...*"[1] diye yazar.

Kutsal toprağa seyahat fikri Gogol'ün aklından hiç çıkmıyordu ama, onu gerçekleştirmek için pek acelesi yoktu. Şimdilik daha kısa ve daha az dindar yolculuklar düşünüyordu. Bayan Smirnov 1843 Nisanında Napoli'ye gitmek için Roma'dan ayrılmıştı. Gogol birdenbire sıkıldı ve Strada Felice'deki 126 numarada kendini "*öksüz*" hissetti. 1 Mayısta Floransa'ya taşındı. Floransa'dan Bolonya'ya, Moden'e, Mantoue'a, Verone'a, Trente'ye. İnsburg ve Salzburg'a giderek Gastein'e kadar arabayla dolaştı durdu; orada Yasikov'u buldu. Bu hasta kişiyle iki hafta geçirdikten sonra tekrar Münih'e gitti. Oradan '***Ölü Canlar***'ın ikinci cildinin basıma hazır olup olmadığını sormaya cesaret eden Prokoviç'e şöyle cevap verdi:

"***Ölü Canlar*** *bir an içinde pişirilen bir galeta mıdır? Hayır, sadece ikinci cilt baskıya hazır değil, kaleme bile alınmış değil. Ve iki yıldan önce de gün ışığına çıkmaz, bu süre içinde de tazè kuvvetimi saklamaktayım...*"[2]

Mektubu postaladıktan sonra Frankfurt'a gitti, orada genç, güzel, melankolik ve ıstıraplı karısıyla Jukovskiy'i buldu. Oradan, üçü birlikte

[1] 18-6 Ağustos 1842 tarihli mektup.
[2] 28-16 Mayıs 1843 tarihli mektup.

Wiesbaden'a, sonra da bir termal su kürü yapmak için Ems'e gittiler. Ama Bayan Smimov tam o sırada Baden-Baden'e gelmişti. İki yüz kilometre ateşli bir yürek için neydi ki? Gogol, Temmuz sıcağında yola koyuldu. Baden-Baden'de sular içti. Bayan Smirnov'un üzgün ve yumuşak bakışlı gözlerine daldı, ona yüksek sesle ***İlyada***'dan parçalar okudu ve kendisinin hiçbir şey yazamamasından şikayet etti. Yakındaki Karlsruhe'de oturan Mickyeviç'e ancak bir merhaba deyip, sonra da Düsseldorf'daki Jukovskiy'lere döndü. Bu durmadan yer değiştirmeler, değişik dekor arzusundan gelmiyordu Gogol'e. Artık geçtiği yerlerde, etrafındaki manzaraları bile seyretmiyordu. Danilevskiy'e:

"*Baharın taze kokularından, bilmediğim bir yeri görmek zevkinden mutlu olabilirdim... Ama şimdi böyle şeyleri hissedebilmekten yoksunum. Buna karşılık, bir türlü ayrılamadığım, her yere birlikte taşıdığım hatıralarımla, halkımla, toprağımla beraber, içime kapalı olarak yaşıyorum ve oralardaki her şey, geçen her dakika ile bana daha yakın geliyor.*"[1] diye yazıyordu.

Aynı Danilevskiy'e daha sonra: "*Etrafımdaki şeylere iyice ilgisizim. Çoğu zaman, ruhumun beraberliğinin gerektirdiği kimselere rastlamak için seyahat ediyorum*"[2] diye yazacaktır.

Bu kimseler arasında kuşkusuz eşinin sağlıksızlığı ve Odysseia'yi nazım olarak çevirme zorluğu içinde çabalayan hakim ve iyi yürekli Jukovskiy geliyordu. Gogol, Düsseldorf'da onun yanında, gayret ve rekabetle kamçılanıp '***Ölü Canlar***' eserinin ikinci cildine yeniden başlamaya gayret edecektir. Ama, kafası kurşun gibi ağırdır. Nihayet eline geçen '***Toplu Eserler***'inin basımından sonraki birkaç nüshası, onu dehşete düşürüyordu. Kağıdı çok ince, satırlar çok sık idi. Fiyatı ile kıyaslayınca cildi çok ince ve çok hafif kaçıyordu. On bir yıl içinde bu kadar az şey mi yazmıştı? "*Tanrının emriyle*" şu sırada geçirdiği avarelik, yakınlarının ve dostlarının onu ciddi şekilde yargılamalarına mani olmuyordu. "*Şairaneliğine*" devam edemiyordu, ama bir tekdir mektubuna gelince yeniden iyice ateşleniyordu. Kalemini kağıt üzerinde su gibi akıtarak onlara Hıristiyanlık inançlarını kurmuş olan kilise büyüklerini okuyup sözlerine inanmalarını tavsiye ediyor, ıslah olmalarını öneriyordu. Danilevskiy'e kendini yaşamın parlak cazibesine kaptırdığı için sitem ediyor, oysa Gogol kendisi, dar bir yol takip ettiğini söylüyordu: "*Sen iç aleminde henüz yaşamaya başlama-*

[1] 20-8 Haziran 1843 tarihli mektup.
[2] 13-1 Nisan 1844 tarihli mektup.

dın... Hayır İsa sözcüğünün esrarlı ve ürkütücü anlamını henüz hissetmedin!"[1] diyordu.

Şevirev'e: "*Hakikatin ışığını gözetmek için gözetilen kişilerin kendisi etrafındaki harekete kapılması ne bahtsızlık!*"[2] diye yazıyordu.

Ama asıl annesi ve kız kardeşlerine verdiği ders daha etkiliydi: "*Şimdi kardeşlerime dönüyorum. Bir tanesi, hiçbir mükelleftyeti, hiçbir uğraşı olmadığını sanıyor. Dünyaya özellikle hiçbir şey yapmamak için geldiğini, faydasız ve yeteneksiz olduğunu düşünüyor... Görevinin sadece kötülükten uzak kalmak olduğunu sanıyor... Diğeri ise kendini hayallere kaptırıyor, gerçeği hor görüyor ve mantıksızca bulunduğu yerden bambaşka bir yerde mutlu olabileceğini hayal ediyor... Üçüncüsüne gelince, o, budala olduğunu ve ancak önemsiz işlere yarayabileceğini, hiçbir şey bilmediğini kafasına koymuş; oysa belki de Tanrı'nın hoşlanacağı, ailesinin kurtulabileceği bir kahramanlıkta bulunabilir... İçimizden biri acaba başa gelen felaketlerin manasını anlamak için Tanrının ona yardım ettiğini, bunun kazanç ve gerekli tarafını Tanrı'dan sorguladı mı acaba? Bilin ki dünyada felaket diye bir şey yoktur, her felaketin derinliklerinde mutluluğumuz yatmaktadır... Size vereceğim öğüt, her şeyin sizin istediğiniz gibi değil, Tanrının kutsal iradesinin doğrultusunda olması için duada bulunmanız...*"[3]

Bu öğütlere kız kardeşler ve anne saf protestolarla, sert sitemlerle karşılık verdiler. Yüksek ruhlu Gogol, bu çekişmeyi uzatmak istemedi. Ama şu şartı koştu: Bu mektubu aile için bir dua kitabı olarak saklanacaktı. "*Bana söz verin*" diye yazıyordu: "*Tüm büyük perhiz boyunca (ilk haftasında oruç tutmanızı isterdim) mektubumu okuyacaksınız ve her gün anlamını iyice kavramak için onu tekrar tekrar okuyacaksınız, çünkü bu mana ilk okunuşta anlaşılamaz. Beni seviyorsanız bu isteğimi yerine getirmelisiniz. Bu işten sonra da, yani perhiz süresinin sonunda, içinizden biri şayet bu mektup hakkında bana cevap vermeyi içtenlikle isterse, ruhunun ona dikte ettirdiği tüm şeyleri açıklayan bir mektup yazabilir bana.*"[4]

Sonbaharın ilk yağmurları başlayınca, Jukovskiy'in konforlu ve sakin küçük evinin atmosferi, birdenbire Gogol'e nefes alınamaz hale geldi. Yeniden İtalya'nın mavi gökyüzünü ve güneşini hayal etmeye

---

[1] 20-8 Haziran 1843 tarihli mektup.
[2] 20-8 Eylül 1843 tarihli mektup.
[3] 1843 Nisanında yazılmış mektup.
[4] 1 Ekim-19 Eylül 1843 tarihli mektup.

başladı. Nis'e gitmeye karar verdi; kışı orada geçirmek niyetindeki Kontes Viyelgorskiy ile Bayan Smirnov'u tekrar bulacaktı orada.

Almanya'nın bir kısmı ile Fransa'yı baştan başa katetmek gerekiyordu. Yorgun, bitkin bir halde gemiden Marsilya'ya indi. Otelde geceledi. Ancak otel odasında öyle bir sıkıntılı gece geçirdi ki; artık sonunun geldiğini sandı. Bir kez daha dua ederek ölüme hazırlandı. Ama şafak sökerken boğucu sıkıntısı yok oldu ve yeniden yolcu arabasına bindi. Eski bir dağ eteği şehri olan,[1] güzelliği, havası ve iklimi çok övülen Nis'e ulaşmak için acele ediyordu.

Önce çok hoşuna gitti orası. Durgun dalgalı bir denizin üzerinde mavi bir gökyüzü, kış mevsiminde yayılan bir ilkbahar havası; sokaklarda İtalyan diliyle Fransız dilinin tatlı bir karışımı... "*Nis bir cennet*" diye yazıyordu gelir gelmez, Jukovskiy'e: "*Güneş sanki bir yağ tabakası gibi her şeyin üzerine yayılmış, sayısız kelebekler, sinekler, yaz gibi bir hava, tam bir sessizlik...*"[2]

Gogol, denizden fazla uzak olmayan, şehrin göbeğinde bir hanımefendinin evini kiralamış olan Kontes Karlovna Viyelgorskiy'in evine yerleşti. Kontes Viyelgorskiy iki kızı Sofya, Kontes Sologub ve Anna ile orada oturuyordu.

Roma'da dört yıl önce ölüm döşeğindeki oğluna bakan Gogol'e karşı büyük bir minnettarlık duyuyordu. Asra uygun, soğuk, dindar ve aile yaşamı ile fazla meşgul biriydi. Gogol onun için sadece büyük bir yazar değil, derdinden en iyi anlayan bir insandı da. Gogol'e gelince, kendini onun yanında asla rahat hissetmiyor, şikayetlerini dinlemekten sıkılıyor ve yanından kaçmak için fırsat kolluyordu.

Gogol'ün sevinci, Aleksandra Osipovna Smirnov'a yeniden kavuşmak olmuştu ama o, çoğu zaman yeise kapılmaktaydı. Croix de Marbre mahallesindeki zengin bir evde oturuyor, her şeyden, lüks içindeki yerleşimden bile acı çekiyordu. Salonlarda eriştiği sükselerinden bezgin, yalnızlığa alışamamış, Tanrı'ya düşkün ama her dakika aynada kendini seyreden, otuz iki yaşındaki bu kadın, tatminsizlik ve kuşku içindeydi. Dünyadan ne vazgeçebiliyor, ne de ondan memnun kalıyordu. Birkaç ay içinde durumu nevrasteniye kadar ilerlemişti. Onu gözlediğinizde, bir zamanlar birçok devlet adamının, baş yazarların hayranlığını toplayan, bakışları canlı, sivri dilli şeytansı bir genç

[1] Nis, 1860 yılında, kesin olarak yeniden Fransa'ya bağlandı.
[2] 2 Aralık-20 Kasım 1843 tarihli mektup.

kız olduğuna inanmak zordu. Aslında hâlâ güzeldi. Koyu kestane ve dimdik bakışları parlaktı ama teni sararmış, gözkapakları buruşmuş, boynunun hattı hafifçe gerginleşmişti. Bazen de marazi bir melankoli ve kararsızlık, yüzüne kederli bir hava veriyordu. Çok dua ediyor ve uyumadan önce Bossuet'den bir eser okuyordu. Sonra, dışarı çıkmak arzusuyla yanıyor, süslenmek, kendini göstermek, hoşa gitmek istiyordu. Güzel sözleriyle, gözbebek oyunlarıyla, biraz yaşı geçmiş zarif gülümsemeleriyle etrafı şaşkına döndürüyor, sonra birdenbire her şey sona eriyor, beyhudeliğinin dehşeti içinde, yeniden tasa dolu fikirlerine dönüyor ve yalnızca Tanrı ile baş başa kalmak istiyordu.

Gogol bir gününü dahi Aleksandra Smirnov ile konuşmadan geçirmiyordu. Kontes Viyelgorskiy'in evindeki odasında sabah çalışmalarından sonra, yalnız başına, deniz kenarına gidip dolaşıyor, sağlığını güçlendirmek için dalga serpintilerini nefes alarak içine çekiyor; şekerlemeler satın alıyor ve elinde küçük paketiyle Bayan Smirnov'a öğle yemeği saatinde geliyordu. Bir Fransız olan aşçı kadın onu görür görmez, lezzete düşkünlüğünü bilerek yemek listesinin bazı özelliğini bildirmek için: "*Mösyö Gogo, mösyö Gogo* (onu bu adla çağırıyordu) *bugün Fransız ecdadının turp ve salatası var sofrada*" diye yüksek sesle bağırıyordu.

Yemekten sonra, Gogol cebinden Hıristiyanlık inançlarını kurmuş olan kilise büyüklerinden parçalar kopya ettiği kalın bir defteri çıkarıyor, gevşeyen ev sahibesinin gözleri yaşararak dinlediği bazı pasajlar okuyordu. Kontesin ezberlemeyi vaat ettiği Davud'dan da on dört mezmuru kopya etmişti ve Gogol'ün emri üzerine başını dik tutarak, gözlerinin içine bakarak ezberini okuyordu. Ezberini şaşıracak olsa ciddi ciddi "*Hayır bu değil!*" diyordu ve Gogol ona, ertesi gün için dersine yeniden göz gezdirmesini emrediyordu. Kontes, Gogol'ü son derece fakir giyinişine üzülerek elbise dolabında nesi var nesi yok öğrenmek istedi bir gün. İç çamaşırları, kravatları tam mıydı? Gogol: "*Görüyorum ki hiçbir ferasetiniz yok*" dedi: "*Ben özellikle kravat ve yelekler konusunda bir züppeyim. Üç tane kravatım var; biri büyük toplantılar için, ötekisi her gün kullandığım, üçüncüsü de seyahatlerde beni sıcak tutan cinsten...*" Ve ona çoğu giysilerinden, gereksiz ötberilerinden vazgeçip, ancak kendisi gibi cidden gereken şeyleri muhafaza etmesini önerdi. Kontese onun nasihatlerini her zaman hatırlaması için yemin ettirdi. Kimi zaman onu ödüllendirmek için yakın zamandan beri çalıştığı '***Ölü Canlar***'ın ikinci cildinden birkaç sahife okuyordu. Bu okumaların birinde, hava borayı haberlerken, birdenbire

defterini kapattı ve tam o dakika bir şimşek çaktı tepesinde. Gogol. sararak gözlerini kapattı ve titremeye başladı. Bora geçince Bayan Smirnov ondan okumaya devam etmesini istedi. "*Hayır*" dedi: -"*Tanrının kendisi bile bitmemiş ve içimin rıza göstermediği bir şeyi okumamı istemedi. O sırada siz de çok korktuğunuzu tasdik edin!*" -"*Korkan ben değildim, sizdiniz küçük-Ukraynalı, siz!*" diye cevap verdi Smirnov. -"*Ben boradan korkmadım*" diye içini çekti Gogol; "*Ama hiç kimseye okumamam gereken bir şeyi size okuduğum için, işte Tanrı hırslandı, beni korkuttu!*"[1]

Tanrının bu ihtarına karşın, Gogol romanının redaksiyonunu elinden geldiği kadar yiğitçe sürdürüyordu. "*karar içinde dalgalara karşı kürek çekiyorum, kendime karşı geliyorum, yani bir iş yapmamaya ve içimi saran kuşkunun acısına karşın...*"[2] diye yazıyordu Yasikov'a. Ve dostlarına: "*İnsan her gün iki saatçik bile olsa masasının başına oturup yazı yazmayı kendine kanun bellemelidir.*" -"*Ya ilham gelmezse?*" diye Sologub karşı gelince de: -"*Zararı yok, kaleminizi elinize alın ve yazın...*" diye cevap veriyordu[3] Gogol.

Şimdilik Gogol'ün bu disiplinine karşın, ikinci cilt, kendisinin de itiraf ettiği gibi bir "*kaos*"tan başka bir şey değildi. Bu karma karışıklık kafasında da vardı Gogol'ün. Ne '***Ölü Canlar***'ın sonunu, ne de kendi yaşamının sonunu berrak görmüyordu. Bayan Smirnov'a her rastlayışta duyduğu zevk onu heyecanlandırıyor, alt üst ediyordu. Şimdiye dek hiçbir kadın onun üzerinde bu denli fizik bir çekicilik yaratmamıştı. Onun sadece ruhunu sevmeyi temenni ederdi. Üstelik onun göze hoş gözüktüğüne de kendini inandırmak isterdi. Gene de onun yanında kendini gerçekten tehlikede sanmıyordu. Tıpkı genç ve yakışıklı Yosip Viyelgorskiy'in başında beklediği, ona baktığı günlerde olduğu gibi, misyonunun kutsal karakteri, hislerinin zaafından koruyordu Gogol'ü. Tuttuğu yoldan emin, tam bir güven içinde, hiçbir sakınca görmediği bir hevesin hafif yakıcı zevkini çıkarıyordu. Günbegün yaptığı şeye tövbe ederek, kendini azarlayarak, en ufak bir dokunuşu, en ufak bir bakış zevkini kendisine yasaklayarak Bayan Smirnov'u manevi şekilde soyuyordu. Bayan Smirnov'a gelince, Hıristiyanlara yakışan bir ruhla, temennilerini ayarlayarak, Gogol'ün öğütlerini niyaz ederek "*geleceği olmayan*" yaşamı üzerinde sızlanarak, ona bırakıyordu kendini. Bu coşkulu diyalogda, en büyük tedbiri gösteren daima Bayan Smirnov idi. Bu sohbetlerin birinde

---

[1] Bayan Smirnov, Viskovatiy'in notlarından alıntı (*Antik Rusya*, 1902).
[2] 2 Ocak 1844-21 Aralık 1843 tarihli mektup.
[3] Sologub. ***Hatıralar***.

Gogol'e yarı şaka yarı ciddi: "*Bakın siz bana aşıksınız!..*" demek cesaretini gösterdi. Gogol hırstan sapsarı kesilerek yay gibi uzaklaştı oradan ve ona üç gün gözükmedi.[1]

Ona döndüğü zaman, (o küçük cümle) görünüşte unutulmuş gibiydi. Ama Gogol, ıstırap ve hazla dolu bu cümleyi bir türlü unutamıyordu. Platonik olmakla beraber, Bayan Smirnov ile olan ilişkisi daha da yakınlaştı. Acaba gerçekten ani bir çözümle engellenen ilk adımı aşmak mı istiyordu Gogol? Etrafındaki bazı kimseler, onun daha çok gençken bazı gizli âdetlere başvurduğunu ve bu kötü alışkanlığın da onu kadınlardan uzaklaştırdığını fısıldaşıyorlardı. Kimileri de prensip olarak masum olduğunu iddia ediyorlardı. Kendisine gelince daima tahvil ederek, ahlaki ve dini nedenlerden ötürü bu görüşünden vazgeçtiğini söylüyordu. Ama iş böyle olunca, yaşamın tüm maddi zevklerinden uzak durmalıydı. Oysa o çok oburdu. Canlı renklere, parlak manzaralara, eksantrik giysilere tutkundu. Koku duygusu o kadar gelişmişti ki her fırsatta burnundan bahsederdi. Şehvet uyandıran anekdotlar anlatmayı severdi, güzel kadınlar topluluğunu arardı, ama onların yanında, kendini savunmaya geçerdi. Onlarla birleşemezdi, bu reddedilişini doğrulamak için de Tanrı'yı ortaya koyardı. Kendisini biraz baştan çıkarmaya yeltenenler, ona göre şeytan kılığına girmiş insanlardı, günahın anaforlarıydılar. Onların beden şekilleri karşısında kendini geri çekerek yeniden kimi saf ve temiz varlıkların hayali içine saklanıyordu. Onun güçlü hayal yeteneği, ısrar eden bir gerçekle, ondan intikam alıyordu, onu bir hayal dumanıyla avutuyordu. Gogol'ün gözünde Bayan Smirnov, canlı ve dokunulabilir halini koruyarak bu hayal dumanı olmayı becerebiliyordu. Onu tanıdıkça daha çok seviyordu. Heyecan içinde Yasikov'a şöyle yazıyordu: "*O, Rus kadınlarının içinde bir incidir. Onun bir eşine asla rastlamadım. Oysa hayatta güzel ruhlu birçok kadın tanıdım. Onun değerini bilecek ahlak gücüne sahip acaba başka bir kimse var mı diye kendi kendime düşünüyorum... Kimsenin beni sözlerle avutamayacağı bir anda, o benim gerçek teselli vericim oldu. Ruhlarımız tıpkı ikiz kardeşler gibi birbirine yakındı.*"[2]

Bu lirik iç dökmeye şaşıran Yasikov kardeşine şöyle yazar: "*Muhakkak Gogol'ün mektubundaki Bayan Smirnov'a olan methiyeleri fark etmişsindir. Bu övgüler hepimizi şaşırttı. Onu 'Yabancı' ya da 'Genç sokak kızı' adı altında bir zamanlar göklere çıkaran Homiakov,*

[1] Aksakov, ***Gogol ile ilişkimin öyküsü***.
[2] 5 Haziran-24 Mayıs 1845 tarihli mektup.

Gogol'ün Smirnov'a olan bu düşüncelerini kaale almıyor. Tüm söylentilere göre o, cazibenin belirsiz şeffaflığı içinde yüzen büyüleyici bir kadından başka bir şey değil."[1]

Diğer taraftan da Aksakov: "*Gogol, Bayan Smirnov'u ihtirasla seviyor, çünkü belki de onu kadim bir kutsal insan olarak görüyor ve kendini onun ruh kurtarıcısı sayıyor. Benim acizane fikrime göre, Gogol yüksek ve temiz bir ruh taşımasına karşın, Bayan Smirnov'a duygusuz değildi ve onun parlak zekası ve canlı hareketleri hâlâ sevimliydi o zamanlar*"[2] diye işaret eder.

Nis'den gelen dedikodulardan kaygılanan Danilevskiy, dostunu mektuplarla uyarıp kendisine açıklamalar yapmasını istedi. Gogol cevabında yukardan alarak: "*Benim neden Nis'de bulunduğum ve ruh zafiyetim konusunda birtakım varsayım taslakları yapıyorsun? Sanırım şaka olarak söylüyorsun bunları sen. Çünkü benim bu tarafımı iyi tanırsın. Zaten beni yakından tanımasan bile problemin tüm verilerini birleştirerek çözümünü kendi başına da bulabilirsin*"[3] diye yazdı.

Bu çözümü Moskova'da biri üzüntü ile araştırıyordu: Kendini Gogol'ün manevi annesi sayan Bayan Şeremetyev, onun Bayan Smirnov'a karşı olan zaafını işiterek Gogol'ü din namına yitirilmiş gördü: "*Onun gibi kıymetli bir adamın şuh bir kadının ağına düşmesi! Ne büyük bir ziyan!*" Buna engel olmalıydı. Ama böylesine çekici bir rakip ile uzaktan nasıl savaşabilirdi? O kiliseden bu kiliseye koştuktan sonra Gogol'e bir mektupla kuşkularını açmaya cesaret etti:

"*Hakkınızdaki endişelerimi size bildirmemi ister misiniz; Pekala, dua ettikten sonra yerine getiriyorum. Bilin ki dostum -şu anda bugün veya herhangi bir gün hepimizi yargıya çekecek olan Tanrının karşısında konuşuyorum- hakkınızda belki de aslı olmayan şeylerin konuşulduğunu bilmelisiniz. Yurtdışından dönenler ve oradan mektup yazanlar, hepsi aynı şeyi söylüyorlar. Sizin son derece monden bir hayat sürmüş, bundan yeni kurtulmuş birine, kendinizi hasrettiğiniz... Bu devamlı beraberlik acaba ruhunuz için faydalı mı? Ben bunun sizi Tanrının izniyle seçtiğiniz yoldan uzaklaştıracağından korkuyorum.*"[4]

---

[1] 25 Haziran 1845 tarihli mektup.
[2] Aksakov, ***Gogol ile ilişkimin öyküsü***.
[3] 13 Nisan-1 Nisan 1844 tarihli mektup.
[4] Bkz. Şenrok: ***Belgeler***, cilt IV.

Mektuba şaşıran Gogol, karşısındakini ahlaka zararlı bir tecessüsle suçladı ve kendisini Tanrının yolundan saptırtan kişinin adını söylemesini istedi. Bayan Şeremetyev fazla bir şey söylemeyi reddederek büyük dostunun bu cevabının kendisini yeterinden fazla tatmin ettiğini bildirdi. Bayan Şeremetyev onu korumaya devam etti mi, aklını başına getirdi mi, bilinmiyor.

Gogol kendini değiştirmeye ne denli az eğilimiyse Bayan Smirnov da onun tek günahlısı değildi. Onu terk ederek Vielgorskiy' lerde hayranlık ve saygı dolu daha başka kadın bakışlarıyla karşılaştı. Orada çay sofrasının etrafında: dindar, gururlu, sinirli, ölen oğlunun hatıralarıyla yaşayan Kontes Luis Karlovna Viyelgorskiy, kocası tarafından terkedilmiş yumuşak ve mahzun bakışlı Sofya, nihayet Nosi diye çağrılan onsekizlik terütaze, zarif, hep annesiyle d.; ülkelerde dolaştığı için Rusçayı zor konuşan Anna bulunuyordu. Bazen de Nis' deki Rus kolonisinden daha başka hanımlar da geliyordu. Hepsinde müşterek bir ruh endişesi ve edebiyat merakı vardı. Gogol'ün ünü kadar ruhani öğütçülüğünün namı da onları oraya çekiyordu. Avare, coşkun Gogol'ü çiçekli şapkalarıyla, cıvıltılarıyla kuşatıyorlardı. Onların arasında takındığı mesih rolünün giderek bilincine varıyordu Gogol. Ona yiyecek gibi bakıyorlar, sözlerini adeta içiyorlar, öfkesinden çekiniyorlardı.

İçlerinde inancı en içe dokunanı, masum bakışları Gogol'ün ta içine kadar işleyen küçük Nosi, Anna Viyelgorskiy idi. Bu genç masumluğu Bayan Smirnov'un olgun güzelliği ile kıyaslıyor ve bunların esrarlı bir şekilde birbirlerini tamamladığını görüyordu.

Belki de onun gerçek bahtı romanlar yazmak, çağdaşlaşma sözleriyle, mektuplarıyla yükseltmek değil miydi? Bazı akşamlar hayranlarından falanca bir hanımla açık kalple yapılan bir sohbetten sonra, kendi kendine Tanrı'nın onu dünyaya başkalarına yaşamın manasını anlatmak ve mutsuzluklarını gidermeye yardım etmek için gönderdiğini düşündü. Zaten onda hayali mutsuzluklarla savaşacak dindarca reçeteleri vardı. Kutsal kitaplardan bir yemek tarifi kitabı gibi faydalanmayı bilmeli ve tıpkı güzel bir tabak yemek gibi geleceğini hazırlamalıydı. İşte Gogol bu düşünceler içerisinde Aksakov'a, Şevirev'e ve Pogodin'e 1844 başında yazdığı müşterek bir mektupla tavsiyelerde bulunacaktır:

"Çoğu zaman ruhunuzun bunalımlı olduğunu hissediyorum... Bu durumda karşılıklı kardeşçe bir yardım gerekir. Size tavsiyelerimi söyleyeceğim. Günde bir saatinizi kendiniz üzerinde meditasyona ayırın.

*Bu saati iç aleminizde yoğun şekilde yaşayın. Kıymetli bir ruhani kitap sizi bu duruma getirebilir. Size (Thomas Hemerken)'in '**İsa'ya Özenerek**' kitabını yolluyorum. Her gün ondan bir fasıl, sadece bir fasıl okuyun. Eğer bu fasıl uzunsa iki seferde okuyun onu. Okuduktan sonra metnin üzerinde murakabeye dalın. Yaşamın gürültüsü ve üzüntüleri arasında hayata onun nasıl uygulanacağını anlamaya çalışın. Bu tinsel meşguliyetler için boş ve işinizin olmadığı, gününüz başlangıcı olan bir saati seçin. Bunun için en iyi zaman hemen çaydan ya da kahveden sonrası, iştahınızın sizi oyalamadığı zamandır. Bu işi hep aynı saatte yapın, başka hiçbir şeye harcamayın. Tanrı yardımcınız olsun.*"[1]

Aslında dostlarına '***İsa'ya özenerek***' adlı kitabı yollamadı, satın alacak parası yoktu; ama Şevirev'i Moskova'daki Fransız kitaplığından dört nüsha olarak (tabii parasını cebinden ödeyerek) göndermesi için vekil etti. Bu benim yeni yıl armağanım olacak diyordu saf saf.

Uzun tereddütlerden sonra, Aksakov, sinirine hakim olamadan şöyle cevap verdi ona: "*Elli üç yaşındayım, daha siz doğmadan ben Thomas Hemerken'in kitabını okudum... Ben hiç kimsenin inançlarına karşı değilim, yeter ki bu inançlar samimi olsun. Ama işte bir çocuğu zorlar gibi, Thomas Hemerken'in eserini bana danışmadan okumamı istiyorsunuz ve üstelik muayyen zamanda, kahvaltıdan sonra, tıpkı bir ders kitabı gibi fasıllara bölerek okumamı söylüyorsunuz!.. Bu, gülünç ve zor!.. Mistisizmden ateşten kaçar gibi korkarım ve bunun sizde doğduğunu hissediyorum. Ahlaka ait reçetelerden ve aynı zamanda tılsımlı görünen şeylerden de nefret ederim. Siz keskin bir bıçak üzerinde yürüyorsunuz. Korkarım sanatçı bundan acı çekmesin.*"[2]

Gogol bu cevaba hiç şaşırmadan, ahkam kesmelerini mektupla ya da ağızdan sağa sola dağıtmaya devam edecektir. Hatta Viyelgorskiy bayanlarını düşünerek bir çeşit küçük manevi rehberler kaleme alacaktır: "*Huzurlu yaşamak için, Hatalarımız ve Düşünce Eğilimlerimizin bizde yarattığı Karmaşaya, bunların Huzurlu yaşamayı Engellemesine karşı alınması gereken usuller.*"[3]

Rusya'nın yıldönümü şerefine Midi rıhtımında havai fişekler atıldı.[4] Karnaval da konfetilerle, düdük ve maskelerle neşeli geçti. Son-

---

[1] 1844 yılının Ocak ayında yazılan mektup.
[2] 1844 yılı Nisan ayında yazılan mektup.
[3] Bu metin 1965 yılında aynen yayınlanmıştır.
[4] Birleşmiş Devletlerin güncel rıhtımı.

ra yeniden sakinlik kapladı ortalığı. Gogol Paillon'un ağzında, deniz kenarında geziniyor, uzaktaki dağların renk değişimlerini hayranlıkla seyrediyordu. Ekserisi İngiliz ve Rus olan birçok turist çakıl taşlı plaja bakan yol üstünde geziniyordu.[1] Bu ılık, ölçülü ve aydınlık ülkede sanki her şey çok kolaydı. Ama Mart ayı gelince bu sükunetten yorulan Bayan Smirnov Paris'e gitmek üzere Nis kentini terk etti. Birden, güneş Gogol'e daha az parlak gözüktü, keyifsizlikleri yeniden başladı. Aynı zamanda da değişme ihtiyacı ile Frankfurt'daki Jukovskiy'in yanına dönmeye karar verdi. Gene de dostları ondan emin olabilirlerdi, onlardan ayrılsa da, mesajlar göndererek onları aydınlatmaya devam edecekti. Varacağı yere bile gelmeden Strasburg'dan Kontes Viyelgorskiy'e şöyle yazıyordu:

"*Bana söz verdiniz (siz ve iki kızınız) karşılaştığınız zor ve acı durumların her defasında, içinizden samimi ve içtenlikle dua edeceksiniz, sonra da size gelirken bıraktığım (Huzurlu yaşamak için, v.d.) kaidelerini, her kelimenin manasına iyice vararak okumanızı tenbih etmiştim, ve bunu bir defa okumakla kelimenin derin manasına varamayacağınızı da söylemiştim size. Sözünüzde durdunuz mu? Bu kaidelerin elinizde bulunması öyle rasgele bir şey değildir. Ulu Tanrının isteğiyle kararlaştırılmıştır.*"[2]

Bayan Smirnov'a karşı Gogol'ün daha müşkülpesent gözükmesi gerekiyordu; çünkü onu kendine daha yakın hissediyordu, sanki onu kendi elleriyle yetiştirmiş gibiydi.

"*Hâlâ siz ihtiraslara karşı fazla istidatlısınız, bunu unutmayın sakın!*" diye yazıyordu ona: "*En ufak bir ihtiras belirtisi olan şeylerden kaçın, onları dini işlemlere sokmamaya bakın. Tanrı bizden bunlara karşı tam bir duygusuzluk istiyor; ancak o zaman kendini tam bir sükun içinde gösterir.*"[3]

"*Hatırlayın ki birbirimizi anlamaya yarayan bir dili, pek yakın bir zamanda keşfettik; şunu da unutmayın ki, aramızdaki bu şimdiki ilişkiyi sağlayıncaya kadar çok sabırlı olmam gerekiyordu... Çoğu zaman siz bana sır olarak, bir boşboğaza ya da bir sosyete insanına anlatamadığınız şeyleri anlattınız. Bu, benim size hafif bir serzenişim. Buna kırılmayın, çünkü daha büyük serzenişlerim devam edecek. Öyle*

[1] İngilizlerin güncel gezinti yeri.
[2] 26-14 Mart 1844 tarihli mektup.
[3] 7 Nisan-26 Mart 1844 tarihli mektup.

bir zaman gelecek ki, ruhunuz bu serzenişlere tıpkı taze bir suya susamış gibi susayacak."[1]

Ve Gogol birkaç gün sonra da:

"*Bana şunu da söyleyin; genellikle yaygın bir düşünceye göre, nasıl oluyor da karşınızda şehvete dair konuları konuşmak mümkün olmuyor? Ve siz de bu konulardan söz etmek ihtiyacını duymuyorsunuz?.. Dikkatle, ciddiyetle araştırın, bu çeşit sohbetlere son vermek yerine onları alevlendirmek hiç başınıza gelmedi mi? Bu çeşit konuşmalarda muhatabınızı tahrik etmiyor muydunuz? Ona; 'Cesaret, haydi ileri!' demiyor muydunuz? Sönmek üzere olan bir ateşe, sizin yağ fırlattığınıza ben tam iki kez şahit oldum.*"[2]

Bayan Smirnov'a gelince, Gogol'e çılgınca şefkat ve minnet dolu mektuplarla cevap veriyordu:

"*Ruhumu size olduğu kadar kimseye açmadım. Siz onu tüm kara çıplaklığıyla gördünüz. Başkalarına onu bu şekilde göstermekten Tanrı beni korusun.*"[3]

Ya da:

"*Rusya için dua edin, dualarınıza muhtaç tüm insanlar için dua edin; sizi bu kadar, bu denli seven, bu denli diriltici minnetle seven bir günahkar kadın için dua edin. Yaşamı bana hafiflettiniz... Ama tüm günahlarımı size söyledim mi? Artık her gün dua etmiyorum, sadece pazarları ediyorum. Sizce bu çok mu kötü? Çünkü bir başka yandan durmadan Tanrıya doğru yöneliyorum, bazen kendiliğimden, bazen zorla... Siz kalpleri çok iyi tanırsınız. Benimkinin derinliklerine inin ve bana iyi bir işin ya da duygunun görünüşü altında herhangi bir aşağılığın olup olmadığını söyleyin... Ben henüz en alçak basamaklardayım ve siz beni çabucak terk edemezsiniz. Aksine, siz bana her zamankinden fazla elzemsiniz.*"[4]

Ve yine:

"*Sıkılıyorum, kederliyim. Sıkılıyorum, çünkü yanı başımda, size açıldığım gibi yüksek sesle duygularımı, düşüncelerimi söyleyecek biri yok. Sıkılıyorum, çünkü yanımda bir Nikolay Vasilyeviç (Gogol), bu-*

---

[1] 20-8 Nisan 1844 tarihli mektup.
[2] 16-4 Mayıs 1844.
[3] Nicolay Gogol'ün 16-4 Mayıs 1844 tarihinde yazdığı mektubun içindeki cümlelerden.
[4] Gogol'e yazılan 26 Ekim 1844 tarihli mektup.

lunmasına alıştım, çünkü burada sizin gibi bir adam yok ve hayatta bir başka Nikolay Vasilyeviç bulunabileceği de kuşkulu."[1]

Bu ateşli mektupların dürüst alıcısı, onları gurur, ciddiyet ve endişeyle karışık olarak okuyor, tekrar tekrar okuyordu. Mektup sahifelerinin kendisine yönelttiği teşekkürler Gogol'ü vaazlarını daha da genişletmeye teşvik ediyordu. Şimdi artık hiçbir dostuna, içine dini bir öğüt sıkıştırmadan mektup yazamıyordu...

Frankfurt'ta tam Jukovskiy'lere yerleşeceği sırada, onu üzen bir haber aldı: Büyük kız kardeşi Mariya uzun bir hastalıktan sonra ölmüştü. Böylesine önemli bir haberin karşısında, Bossuet tarzı bir taziye mektubu yazmalıydı annesine:

"*Kız kardeşim hatalarını dünyada acı çekmekle ödedi*" diye yazıyordu soğuk bir şekilde: "*Tanrı, öteki dünyada rahat etsin diye onun hayatını acıya boğdu. Böylece kalbinizden tüm pişmanlıkları silin, yoksa günaha girersiniz. Onun için dua edin ve üzülmeyin. Bunu size söylüyorum anneciğim. Ve, kız kardeşlerim sizler, müteveffayı kalbinizde, sevgili biri gibi taşımaktan geri kalmayın ve daima ona dua edin. Üstelik, tam sizin oruç süresinde meydana gelen bu korkunç olayı, bu ölümü asla unutmayın. Felaketler asla sebepsiz gelmez bize. Onlar bize içimize kapanmamız ve kendimizi dikkatle denetlememiz için gönderilmiştir. Öyleyse, kendinize karşı daha uyanık olun. Düşmanımız uyumuyor, baştan çıkarıcımız ayakta.*"[2]

Bu koşuklu mektup, böylece hiçbir samimi üzüntü alameti göstermeden sahifeler dolusu devam ediyordu. Mariya'nın ölümü, Gogol için her şeyden önce kötü bir yaşamı kanıtlayan bir fırsattı ve bu öteki kardeşlere bu demek olmamalıydı. Kız kardeşi, bunalımlı bir anında ağabeyine azarlayıcı mektuplar yazmamasını rica etmemiş miydi? İki yıldan beri Gogol ona karışmıyor ve işte şimdi o, bir ruha yüz çevirince neler oluyordu! Ah! İşte ulu Tanrı sopasını kime çevireceğini nasıl da biliyordu. Aceleyle, Tanrı'ya hak verirken, Gogol, on bir yaşında yetim kalan küçük Nikolay Truşkovskiy'in ne durumda olduğunu sormayı unutmuştu.[3]

Gogol'ün şahsını ilgilendiren cihete gelince, talih ona genellikle uzlaştırıcı görünüyordu. Başkalarının evinde oturarak hemen hemen hiç

---

[1] Gogol'e yazılan 12 Aralık 1844 tarihli mektup.
[2] 12 Haziran-31 Mayıs 1844 tarihli mektup.
[3] Nicolay Truşkovskiy (1833-1865): Nicolay Gogol'ün ölümünden sonra ***Toplu Eserleri***'nin ilk yayıncısı.

para harcamıyordu. Ev sahibi Jukovskiy, dostane bir kurnazlıkla, bir zamanlar onun prens naibinden borç aldığı dört bin rubleyi bu gün artık geri istemediğini ileri sürüyordu: Gogol yüksekten atarak, bu hediyeyi reddetmekle işe başladı, sonra da ödemenin dört taksitte olmasını kabul etti. Jukovskiy'in Frankfurt banliyösündeki küçük evi sıcacık, sessizdi, konforluydu. Ama bütün bu elverişli duruma rağmen, '*Ölü Canlar*' aksıyor, ilerlemiyordu. Yazar, sıra ile moral bozukluğunu, sağlıksız oluşunu, düşünme yeteneğini karıştıran politik haberleri bahane ediyordu. Avrupa'nın her yanından galeyana gelen fikirler, insanları isyana teşvik ediyor, işçiler greve koyuluyor ve bu sosyal düzensizliğin Tanrı tarafından benimsendiği unutuluyordu. İşte haziran ayında bir gün ışığı doğdu: Bayan Smirnov'un iki hafta için, vicdan yöneticisinin yanına beklenmedik gelişi. O, yine hep yumuşak, kaprisli ve sevimliydi. Gogol onu nasihatlere boğdu ve gidişini üzüntüyle karşıladı.

Gogol birkaç günden beri sinirlerini son derece gergin ve göğsünde acayip bir ağırlık hissediyordu. Doktorlardan biri, ona Ostende'deki deniz banyolarını tavsiye etti. Hemen koştu. Kent yarı yarıya boştu. Plajda tek tük turist dolaşıyordu. Titreyen Gogol'ün ayaklarına dalgalar çarpıyor, çıplak ve kemikli dizleri birbirine yapışıyor, burnunu havaya dikmiş, saçları darmadağınıktı. Önce azgın dalgalara kendini bırakınca, öldüğünü sandı. "*Ama sonra tüm cildim ateşten yandı*" diye yazıyordu: "*İnsan sudan çıkar çıkmaz da tıpkı bir etüve girmiş gibi ısınıyor. Beş dakikadan fazla durmamak gerek... Hava kötüleştikçe su soğuyor, rüzgar estikçe de fırtına kuduruyor, bu daha da keyifli... Soğuk sudan korkan ve tenine yün mayo giyen ben, cesurca giriştim bu işe.*"[1]

Frankfurt'a dönüşte, bu kürün kendisini canlandırdığını iddia ediyordu. Ama masa başına oturunca, onun aklı, çalışmakta olduğu '*Ölü Canlar*'dan fazla dostlarına yazdığı mektuplardaydı. Bu mektuplar, elinde olmayarak giderek daha uzun, daha tumturaklı, daha azarlı oluyordu. Onları kaleme alırken, bunlar sanki sadece dostlarına değil, baştan başa ülkesi için yazılmıştı. Evet, üzerinde düşündükçe, bu koşuklu mektuplar birbirine eklenirse, sanki önemli bir sanat ve ahlak yapıtı meydana getirebilirdi. Konularını seçiyor, üslubuna özen gösteriyor, müsveddeleri saklıyordu. Yorulmak bilmeden, annesini, kız kardeşlerini, Aleksandra Osipovna Smirnov'u, Annenkov'u, Yasikov'u, Bayan Şeremetyev'i, Pletnev'i, Şevirev'i, Aksakov'u azarlıyordu... Bu

[1] Yasikov'a yazdığı 1844 tarihli mektup.

beriki Gogol'ün vaaz namelerine karşı geldikçe de, kendisine şeytana kapılmamasını nasihat ediyordu: "*Kendinizde hissettiğiniz tüm kargaşalık, hep şeytanın marifeti. Bu pis hayvanın suratına bir tokat atın ve üzmeyin kendinizi. O kontrolsüzlükten yararlanıp bir kente sokuluveren aşağı sınıf memurlara benzer. O göz boyar, kınar, bağırır, çağırır. Eğer ondan korkar, bir adım gerilerseniz, bu onu cesaretlendirmeye yeter. Ama burnunun dikine gidilirse o, hemen kuyruğunu kısar. Onu bir dev sanırız; gerçekte 'beş para etmez şeytandır o...' Taktiği biliniz: Sizi kötü bir şeye itemediğini görünce, tabanı yağlayıp kaçar, sonra moralinizi bozmaya çalışarak değişik bir görünümle başka bir taraftan size sokulur... Bana gelince, iç yaşamımdaki esas davranışlarım asla değişmez. Daha on iki yaşımdan beri, yolum bu günkü yoldur!.. Şeytan, şeytan derim ona. Ben ona Byron tarzı güzel bir kılık giydirmem, boktan bir frakla etrafımda döndüğünü, son bir kez gururumu aşağılamanın işine geldiğini bilirim.*"[1]

Bu aynı "*aşağılık*" şeytanlığı, annesine, kız kardeşlerine yaptığı manevralarla açığa vuruyordu Gogol:

"*Ne kadar kendini belli etmeyen bir şeytansa, o denli de korkunç bir şeytandır o. Sizi ilk hamlede baştan çıkarmaz; kötü, canice bir iş yapmaya sevk etmez sizi, ruhunuzun henüz bozulmadığını ve gözle kaş arası sizin onu tanıyıp kovacağınızı bilir. Hayır, hayır; o daha hesaplı davranır; tembellik ve işsizlik gibi küçük zaaflarınızı harekete geçirip kalbinizin yolunu açar. Öyle ki, başlangıçta kendinize hakim olamazsınız. 'Benim karakterim bu, başa çıkamam!' dersiniz, ya da 'Bu bendeki marazi, elde olmayan bir şey olmalı!' dersiniz. Ben sizde ruhunuzun şeytanca fikirler taşıyabilecek zaaflarını görüyorum...*"[2]

Gogol etrafındakilere vaaz verirken kendi öz noksanlıklarını keşfediyordu. Böylece hemcinslerini daha iyi tanımaya yardım ettiğini düşünüyordu. Onlara fena davranarak yaptığı bu yardım, onların da kendisine kişisel hatalarını teker teker saymalarını temin ederdi. Şeytanı en iyi kovma şansının insanların birbirlerini eleştirmelerinde buluyordu. Tıpkı Rus hamamlarındaki gibi. Ama bu bir metotla yapılmalıydı. Dostları, Aksakov, Pogodin, Pletnev, bir çeşit günlük tutarak onun hatalarını zikredebilirlerdi...

---

[1] 16-4 Mayıs 1844 tarihli mektup.
[2] 12 Haziran-31 Mayıs 1844 tarihli mektuptan.

Şevirev'e: "*Beni her düşündüğünüzde, toplantı esnasında, kısa birkaç sözle hakkımda aklınıza gelen fikirleri yazabilirsiniz. Basit bir şekilde, günlük tutar gibi, gününü, ayını saptayarak. Örneğin 'bugün bana şu şekilde gözüktün'; 'bugün sana karşı falanca nedenle öfkeliydim'; 'işte bana karakterinde ya da davranışında çözülemez gözüken şeyler'; 'hakkında burada şu sözler söylenmekte ama ben onları kuşkuyla karşılıyorum'; 'sana karşı ruhumun derinliklerini falanca şeyin tırmaladığını hissediyorum' Yarım sahife de olsa, bu izlenimler bitince, bana onları mektup içine koyup yollayın. Bunu yapmakla, önceki yardımların en büyüğünü yerine getirmiş olacaksınız. Siz şimdi bana yardım edin; ben de sıram gelince, daha güçlü ve daha akıllı olduğum zaman aynı yardımı size edeceğim.*"[1]

Moskovalı dostuna gösterdiği bu açık sözlülüğünü, mektuplaşmalarında Pletnev'e karşı da empoze etmek istedi. Ama, ahlak bakımından uygulanması zor olan bu durum dostuna pek sağlam gözükmedi. Gogol'ün bu ısrarından bıkan dostu, ona iğneli sert bir cevap verdi:

"*Sen nesin? Bir insan olarak gizli, bencil, kendini beğenmiş, kimseye güvenmeyen ve şöhrete her şeyi feda eden yaradılıştasın... Bir dost olarak sen nesin? Dost edinebilir misin? Eğer dostun varsa, şimdi şu yazdıklarından ötürü seni çoktan başlarından savmışlardır. Dostların senin iki çeşittir: Bazıları seni yeteneğinden ötürü içten severler, çünkü ruhunun derinliklerini okuyamamışlardır henüz. Örneğin Jukovskiy, Balabin, Bayan Smirnov ve vaktiyle Puşkin gibi... Ötekiler -Moskova hayır cemiyeti içindeki Şevirev, Pogodin, Aksakov, slavcılar v.s.) gibi- Bunlar tarikatlarına bir dahi adamı dalkavukluk sayesinde katmayı becerdiklerinden sevinen kişilerdir. Bu kişiler sadece doğruluğun ve şeffaflığın düşmanı, sapmacı olmakla kalmazlar, inşaat işlerinde, köyleri satın almada, yemiş bahçeleri yetiştirmekte hilelere giden iş adamlarıdır. Sen her şeyi onların yaşayışına, yaptıkları işlere değil de, sözlerine hüküm vererek onlara inanıyorsun. Onların yüzünden bana ihanet ettin, onlar sessiz bir sempati ve temiz bir şefkat yerine, senin etrafını tumturaklı sevinç nidalarıyla, tatsız neşriyatlarla gümbürdettiler. Sen benim evime yedek bir menzil diye gelirken onlarınkine sanki kendi evin gibi gidiyordun. Şimdi bakalım sen edebiyat adamı olarak nesin? Dahiyane yaratma yeteneği olan bir kişisin; yaradılıştan dilin sırlarını, hatta sanatını keşfeden birisin... İnsana, do-*

[1] 12 Mart-28 Şubat 1844 tarihli mektup.

ğaya bakış şekliyle çağımızın baş komiğisin... bunlardan en tuhaf görüntüleri ve durumları çıkaran yeteneğe sahipsin. Ama dil ve sanat hazinelerine sahip olmak için, bilinçli bir gayrete tenezzül etmeyen, canı istediği zaman komiklikten ciddiyete geçerken zevksizliğe varacak kadar gayrı ciddi olan, gülünçlüğe varacak kadar tumturaklı üslup kullanan, monoton bir yazarsın. Yaşatma yeteneğiyle şaşırtan, okumamışlığın cahilliğiyle ve sanat alanındaki bilgisizliğiyle otodidakt bir dehasın sen."[1]

Bu çığ düşen yaylım ateşini. acıyla karışık bir hazla. hakaretle karışık bir şükranla karşıladı Gogol. Pletnev'e cevabı alçakgönüllü idi. "*Hediye*" için teşekkür ediyordu. Kendisinin korkunç kusurlarla dolu olduğunu kabul ederken. çekiştiricisine noktası noktasına cevap veriyordu. Bir çizgiden öbürüne geçerken onun *mea culpa*'sı, *pro domo sua* şeklindeki savunmaya çevriliyordu. Kendisinin şuna buna savurduğu nasihatleri unutarak şöyle yazıyordu: "*Nasıl (benim gibi) bir kişiye 'kötü hakaret ediyorsun?' Hasta bir hayvan kendisine uygun otu arar, onu bulur, bu ilaç en bilgili doktorların yazacağı reçeteden daha kurtarıcıdır Dostum. yaşayamadığım bir yerden bir süre için uzaklaşmakta haklıydım. İnsanlarla vakitsiz bir temasın, bir kargaşalık doğurmaya yettiğini sen de görüyorsun... Acayip, orijinal bir adam olduğumu anladıktan sonra, neden benden ötekiler gibi olmamı istersiniz? Benim hakkımda bir neticeye varmadan, iki üç davranışıma bakıp, yargıcım benden şüpheye düşerek: 'Bu adamda şu veya bu işaretler görüyorum. Bu işaretler başkalarında şunu veya bunu kanıtlar Ama bu adam ötekilere benzemiyor; yaşamı onlarınki gibi değil, üstelik duygularını belli etmeyen birisi. Belki de - Allah bilir! - en yetenekli doktorlar, bu işaretlere bakarak hastalığını bir başka hastalıkla karıştırmadılar mı?*"[2]

İşte Gogol böylece kendisine saldırıldığını iddia ediyor ve kendisine saldırılır saldırılmaz da kendinde bir sürü mazeretler buluyordu. O tıpkı ülkelerini şiddetle eleştiren kuşkulu vatandaşlara benziyordu, ama yabancıların kendisine karşı en küçük bir eleştirisini hazmedemiyor ve kendi kendini eleştiriyordu. Ama öte yandan da onlarınkini reddediyordu. Kendisine böylesine sert davrandıkları için teşekkür etmekten de geri kalmıyordu...

---

[1] 27 Ekim 1844 tarihli mektup.
14-2 Aralık 1844 tarihli mektup.

Pletnev'e yazdığı aynı mektupta Gogol kendisini mazur gösterdikten sonra başka bir probleme değiniyordu. Madem ki, dostlarına bu denli azap vermeye sebep olmuştu, o halde kendisini de cezalandırması gerekiyordu. Bu günden tezi yok kitaplarının gelirlerinden vazgeçecekti o:

"*Kitaplarımın satışından bana düşen tüm paradan kendimi mahrum ederek cezalandırıyorum. Bu mahrumiyeti ruhum gerekli kılıyor, çünkü bu doğrudur, kanunidir ve buna uymazsam müthiş rahatsız olacağım. Her ruble, her kapik dostlarımın memnuniyetsizliğini ve hakaretini temsil edecek ve kalbini kırmadığım tek kişi bulunmadığına göre, bu para vicdanım üzerine büyük bir ağırlıkla oturacaktır Bu nedenle Moskova'da olduğu gibi, Sen-Petersburg'da da bu parayı fakir ve hak eden öğrencilere bırakıyorum. Bu para, ayrılık gayrılık gütmeden, onlara dağıtılacaktır; çalışmalarının bir ödülü olacaktır... Ne sen ne de Prokopoviç kimseye bunu söylemeyeceksiniz... Ne yaşarken, ne de ölümümden sonra. Yine aynı nedenle, benim dahi bu parayı kime ve ne sebeple verdiğinizi bilmemem gerekir. Verdiğiniz kişilere, bu paranın zengin birinden geldiğini ve imparatora da bu kişinin adının belirsiz kalmasını istediğini söyleyebilirsiniz.*"[1]

Gogol aynı gün Moskova'daki Şevirev ve Aksakov'a neredeyse kelimesi kelimesine aynı bilgileri gönderiyordu. Onlardan ne bağışlayanın bu hibeyi kabul edene, ne de kabul edenin bağış yapana Gogol'ün adını söylememelerini şart koşuyordu.

"*Bu tertipler size tuhaf gözükse de, bir dostun isteği kutsaldır ve tarafımdan gelen bu isteğe ancak evet sözcüğü ile cevap vermek gerekir*" diye yazar Gogol.

Gelirleriyle bu "*fakir ve hak eden*" öğrencilere dağıtılacak olan paranın ne denli yüklü olacağını bir an olsun aklından geçirmemişti Gogol. Ve de bu para ile annesine, kız kardeşlerine yapılabilecek yardımı asla tasa etmemişti. Şahsi masraflarına gelince, bunu her zaman dostlarından beklerdi. Muazzam bir mantıksızlık içinde, hep başkalarına yüklenerek cömertlikler gösterirdi. İyi bir hareketin mükafatını yakınlarının cebinden elde ederdi. Beş para vermeden Tanrıya hoş gözükürdü. Bir çeşit dolap çevirmeydi bu! Çiçikovvari ahlaki bir dolandırıcılıktı bu. Kitaplarının gelirinden dokunaklı bir şekilde vazgeçtikten on gün sonra, Bayan Smirnov'a yardım etmesi için bir mektup yazdı. Bu sırada kadın Rusya'ya dönmüş bulunuyordu. Zengindi, ve güzel nasi-

[1] Aynı mektup.

hatleri için Gogol'e ne kadar şükran borcu vardı! Uzun uzun dini ve edebi sahifelerden sonra, öğrencilerin koruyucusu Gogol kalbindeki meseleye açık bir şekilde değindi:

"Bana sık sık paradan söz açtığınıza göre, size başvurmaya karar verdim. Madem ki bana bir hizmet ve yardım etmek hoşunuza gidiyor, sizden ödünç bir para isteyecektim. Önümüzdeki yıl üç bin, altı bin ruble kadar bir paraya ihtiyacım olacak. İsterseniz Frankfurt'da üç bin rubleyi poliçe ile ya banker Betman, ya Jukovskiy'e ya da benim adıma gönderebilirsiniz; geri kalan üç bin ruble de 1845 sonunda yollanabilir."[1]

Bu işi tertipledikten sonra Gogol, güven içinde dostlarından, okuyan gençlere yaptığı bu teşebbüsten ötürü, tebrikler bekledi. Moskova'dan da, Sen-Petersburg'dan da ancak sitem dolu mektuplar geliyordu şaşırıp kalan Gogol'e. Şevirev, Gogol'ün şu anda sıkıntıda olan Aksakov'a olan borcunu temizlemeden razı olmuyordu buna; ve her çeşit kombinezonun en küçük doğruluk kurallarına aykırı olduğunu söylüyordu. Pletnev onun insansever rolü oynamadan önce annesi ve kız kardeşlerini düşünmesi gerektiğini hatırlatıyordu. Nihayet her ikisi de müvekkilinin tavsiyesine rağmen, bu işi herkese yaymıştı. Pletnev, özellikle Gogol'ün vicdan direktörü olan ve kendisine uzun vadeli borç teklifinde bulunduğu Bayan Smirnov'a onun bu niyetini bilhassa bildirmekten geri kalmadı ve o da tüm cesaretini kullanarak Gogol'e şöyle yazdı:

"Yaşlı annenizin ve kız kardeşlerinizin sorumluluğunu yüklenmiş durumdasınız. Onların yaşamını temin ettiğini sanıyorsunuz, ama ne yazık ki mantıksızlıkları ya da beklenmeyen bazı durumlar yüzünden, onların yükü hâlâ sizin üzerinizdedir. Prokopoviç'den hesaplarınızı alır almaz, fakir öğrencilere yardım konusunu hiç bir şekilde düşünmeden hemen annenizi sıkıntıdan kurtarmak görevinizdir sizin. Şayet Prokopoviç gelirinizden biraz para verirse, biz Pletnev ile bu şekilde hareket etmeyi düşünüyoruz."[2]

Gogol bu mektubu okur okumaz ruhani azametine dokunulduğunu hisseder: Günahkarlar acaba ne zamandan beri günah çıkaran papazlarına sitemde bulunuyorlardı ki? Roller ne zaman değişmişti? Eline kalemi aldı ve sert bir şekilde cevap verdi:

---

[1] 24-12 Aralık 1844 tarihli mektup.
[2] 18 Aralık 1844 tarihli mektup.

"Dostluk namına sır kalacak şeyi size anlatmakla kötü hareket ettim. Dinlememeniz gereken bir şeyi dinlediğiniz için, siz de suçlusunuz... Hatta bu işte karar almaya, benim bir budalalık yaptığımı söylemeye, benim onaylayıp onaylamayacağımı düşünmeden şu veya bu şekilde hareket etmemi söylemeye cüret ediyorsunuz... Bütün bunlara bir başka yön vermeniz, dolayısıyla da başka bir düzen almanız gerekirdi... Bir annem ve kız kardeşlerim bulunduğu konusundaki sitem ve ihtarlarınız ve yabancılara yardım yerine onları düşünmemi söylemeniz bana çok haksız, vahşi ve acı göründü... Onlara bıraktığım parayla edepli bir yaşam geçirebilirlerdi... Ama annem kadınların en iyisi olmasına ve aramızda birbirimize karşı yıllar geçtikçe derinleşen bir dostluk bulunmasına karşın onun oldukça kötü bir ev kadını olduğunu söylemeliyim... Onun ihtiyacının sadece yardım olmadığını ve ona vereceğim tüm paraların bir türlü dolmayan dipsiz bir kuyuya atıldığını açık açık gördüm... Söz konusu para (kitap satışından gelecek olan) ıstırap içinde kazanılmış ve kutsal bir paradır... Onu (muhtaç öğrencilere hibe etmekten başka) herhangi bir şeye harcamak bir günahtır. Eğer sevgili annem tüm bu işlerin oğluna ne denli manevi işkenceye mal olduğunu bilse, bu fonun bir kapiğini harcamaya eli varmaz... ayrıca bu paraya eklemek için kendisine ait bir mülkü de satardı... Bir kez daha dostluk namına isteğimin kabulünü rica ve talep ediyorum... Pletnev sana cebinden iki bin rubleyi verir ve anneme yollarsın... İlerde onunla hesaplaşırız."[1]

Gogol'ün bu fikir değiştirmesine karşın, Sen-Petersburg ve Moskova'daki dostları hiç istiflerini bozmadılar ve muhtaç öğrenciler ihtiyaçlarından vazgeçtiler. Gogol'ün bizzat kendisi de bir süre için bu cömertliklerini unuttu.

Şimdi onu bir başka iş rahatsız ediyordu. 1843 Kasım ayında *'Moskviçanin'* dergisinin II. sayısında, Pogodin, İvanov'un yaptığı bir portre ile ***'Ölü Canlar'*** yazarını temsil eden bir litografya yayınlanmıştı. Misafirine bir dost armağanı olarak yapılan bu taşbaskının, Gogol kendisinden izin alınmadan yayınlandığını görünce öfkeden kudurdu. Fikrince bu portre, bu baş yapıt tamamlanıncaya kadar herkesten gizli tutulmalıydı. Onu şimdiden halka göstermek ihanet etmek ve yazarı komik düşürmekti. Zira İvanov Gogol'ü robdeşambr ile ve saçı başı dağınık olarak gösteriyordu. Öfkeden gözü kararmış, küfretmek üzere Gogol kalemi eline alıp Yasikov'a şöyle yazdı:

---

[1] 28-16 Aralık 1844 tarihli mektup.

"Sanırım dünya yaradılışından bu yana hiçbir kimse benim kadar böylesine ferasetsizlikten, muaşeret inceliğinden yoksun bırakılıp kurban edilmemiştir. Gençliğinizde, asla yayınlamayı düşünmediğiniz herhangi çirkin sözler yazmış olabilirsiniz, bunun farkına varır varmaz hemen üstüne atılmış (Pogodine); ve dergisinde rica edilmeden kendisinden izin alınmadan, ipsiz sapsız bir şekilde yayınlanmıştır. O sanki terbiyeli bir kişiye kaka ettirmeyen genç bir domuzdur: Bir kazığın dibine çömeldiğini görür görmez, düşecek ilk boku yakalamak için ağzını onun kıçına dayar. Siz bir taş alıp burnuna fırlatırsınız, işe yaramaz bu; hafifçe aksıracak ve burnunu tekrar kıçınıza dayayacaktır."[1]

Bir süre sonra da Şevirev'e:

"Biraz düşün, tüm dünya karşısına beni robdeşambr ile, saçı sakalı birbirine karışmış, derbeder bir halde çıkarmanın ne faydası var? Bütün bunlara ne anlam vereceklerini bir düşünebiliyor musunuz? Bir sefih olarak gösterilmem beni o kadar rahatsız etmiyor: ama dostum, biliyorum dergideki portremi kesip çıkaracaklar. Bana inan dostum. Gençlik budaladır. Birçok gençlerin temiz özlemleri vardır ama, hepsi de kendisine birer idol seçmek ihtiyacı hissederler."[2]

Gogol, kendi aleyhine böyle bir '*idol*' seçilmesini öngörmemişti. Onu bir kaide üzerine yükselteceğine, çamurlara sürüklemişti Pogodin... Mantıklı olarak İvanov'un gerçeklere sıkı sıkıya bağlı portresi yerine, Moller'in özene bezene, tahfif edilerek yapılmış portresinin yayınlanmasını yeğlerdi Gogol.

Biraz fikrini değiştirsin diye Gogol'ü, kont Aleksandr Petroviç, Tolstoy ve kontes Viyelgorskiy bütün masrafları üstlenerek birkaç gün için Paris'e davet ederler. Muayene olduğu Dr. Kopp, ona sağlığı için bu seyahati tavsiye edecek ve belki de Gogol'den yorulan Jukovskiy bu fırsatı kaçırmaması için onu teşvik edecektir. 1845 yılı Ocak ayının ilk günlerinde "*sinir içinde*", "*vücutça yorgun ve bitkin bir halde*" yola çıkar. Paris'te onu kont Tolstoy ailesinin de oturduğu Rue de la Paix, 9 numarada, iyi ısınmış sıcacık bir oda bekliyordu. Gogol, kont ile Nis'de 1843-1844 yılının kışında tanışmış, İmparatorluk yöneticiliğinin bu yüksek şahsiyetine karşı derin bir takdir beslemişti. Hassa alayında parlak bir başlangıçtan sonra Aleksandr Petroviç Tolstoy, Paris ve İstanbul sefaretlerinde diplomatlığı denemiş, hatta yakın doğunun

[1] 26-14 Ekim 1844 tarihli mektup.
[2] 14-2 Aralık 1844 tarihli mektup.

gizli ajanlığına geçmiş, Tver valisi, sonra da Odessa şehrinin askeri yöneticisi olmuş ve 1840'da emekli olarak, dini konuları araştırmaya adamıştı kendisini. Kutsal Kitaplar hakkındaki bilgisi, etrafındakileri hayran bırakıyordu. Çoğu zaman Rus ve Rum papazlarını davet eder, her biriyle ayırt etmeksizin onların kendi lisanlarıyla konuşurdu. Kuru, kibar, asker tavırlı, bakışları endişe dolu bu korkunç kilise ve taht savunucusu, Avrupa gençliğini karıştıran, Rus gençliğini de tehdit eden liberal düşünceleri suçluyordu. Gogol ona bu konuda baştanbaşa hak veriyordu. Paris'e ayak basar basmaz hiç hoşlanmadığı bu karma karışık, hak iddialı, alaycı atmosferi yeniden bulmuştu. Hayat pahalılaşmıştı, insanlar kahvede Louis-Phlippe ve Guizot'ya karşı yakışıksız şakalar anlatıyorlardı. Gazeteler karikatür ve polemik dolu makalelerle doluydu. Tüm Fransa perişan ve hırçındı. Sanki arzu ve istek içinde yanıp tutuşuyordu. Bu milletin, anarşi tohumları taşıdığı kuşku götürmezdi. Bir karantina kordonu içine alınması gerekiyordu.

Gogol Bayan Smirnov'a şöyle yazıyordu:

"Paris, daha doğrusu Paris'in havası ya da Parislilerin heyecan dolu havası; burada soluk alınan hava bana hiç yaramadı, dahası gezinin sağlıklı havasını berbat etti."[1]

Yasikov'a:

"Sana Paris hakkında sadece söyleyeceğim tek şey; Paris'i hiç dolaşmadığım. Zaten eskiden de bu kente sempatim yoktu. Şimdi ise daha beter. Bu sözlerimle maddi şeyleri ve yaşama kolaylığını ima ediyorum. Kimseyi görmedim, tabii gönlüme yakın kimseler hariç, yani Viyelgorskiy konteslerden ve kont Aleksandr Petroviç Tolstoy'dan başkalarını."[2]

Evet Paris'e ilk gelişindeki gibi restoran ve tiyatroların peşinde koşmak, meydanlarda dolaşıp durmak, müzeleri gezmek söz konusu değildi Gogol için. Uyuşukluk içinde bir tembellik onu hayatın akışına karışmaktan menediyordu. Tek zevki kontes Viyelgorskiy'e ve cin bakışlı Nosi'ye vaaz vermek, ya da kont Tolstoy ile kutsal kitaptaki pasajlar üzerine tartışmaktı. Zamanının çoğunu odasına kapanıp, notlar alarak, karmakarışık şekilde aziz Jean-Chrysostome'i, aziz Basile'i, Bossuet'yi, teoloji kitaplarını; modern dinsel törenlerin usulüyle ilgili eserleri okumakla geçiriyordu. Penceresinin arkasından araba sesleri, kaldırımlara vuran nal tıkır-

[1] 24-12 Şubat 1845 tarihli mektup.
[2] 12 Şubat-31 Ocak 1845 tarihli mektup.

tıları, satıcıların çığırtıları yükseliyordu. Tümü de şenlikliydi, ama dayanamaz derecede rahatsız ediciydi bunlar Gogol için.

Dışarı çıkmaya mecbur kalınca, sokakta tüm bu Fransızlarla iğrenerek omuz omuza geliyor. İçlerinden bir tanesiyle bile sohbet etmek gelmiyordu içinden. Dahası artık onların yemekleri bile ilgisini çekmiyordu. Buna karşın hemen her gün ayine katılmak üzere Neuve de Berri'de numara 4'deki Paris'in Rus kilisesine gidiyordu.[1] Papaz Dmitri Stepanoviç Verşinskiy ona şefkatle davranmış, dindarca kitaplar ödünç vermişti. Daldığı bu derin murakabeye öylesine kendini veriyordu ki Moskova üniversitesine, Pogodin ile birlikte onur üyesi seçilişini umursamadı bile... Hatta aynı tarihlerde Fransız edebiyatçısı Paris'teki İtalyan tiyatrosunun müdürü, meşhur şarkıcı Pauline Garcia-Viardot'un kocası Viardot adında birinin, Gogol'ün hikayelerinden birkaçını çevirerek '*Rus hikayeleri*'[2] adıyla yayınlamak üzere olduğunun bile farkında değildi. Bilseydi bile çevirmenle tanışmayı düşünmeyeceği kesindi. Kimliğini gizlemek çok kıymetliydi Gogol için. Kimse tarafından fark edilmeden, ama gene de herkes tarafından hayranlık toplamak, tek düşüydü onun. Çok geçmeden Paris'ten yoruldu ve Frankfurt'a gitmek üzere arabaya atladı.

Tam dört gün üç gece süren bir yolculukla Paris'ten on iki saat sonra kara yakalandı. Kontes Viyelgorskiy'e: "*Ancak burnum ve sıska adalelerle, birbirine geçmiş kemiklerim, Frankfurt'a varabildi*"[3] diye yazacaktır.

Gogol'ü tekrar görüşlerinde, onun bu zayıflığı ve sinirliliği endişeye düşürdü Jukovskiy'leri: Gogol, uzun saçlı, üzgün bakışlı, seyyar bir iskeletti sanki. Dostlarının himayesi altında yaşamaktan usandığını söylüyordu. Jukovskiy, Bayan Smirnov'a Rusya'nın şanı, şerefi olan bir yazarı korumak için İmparatora bir girişimde bulunmasını rica etti. Çarı iyi tanırdı, bu girişim için iyice güler yüzlü bir gününü beklemeye karar verdi. Nihayet fırsat düştü, sarayda bir suarede kokular ve gülümsemelerle I. Nikolay'a yanaştı. Gogol hakkındaki Jukovskiy'in ricasını ona sundu... "*Gogol tiyatrocu olarak büyük bir yeteneğe sahip*

---

[1] Bugün: No 12, Rue de Berri. 1820'den beri küçük bir rus kilisesi olan yer, 1881'de değiştirilerek, Rue Daru'daki rus kilisesi kullanılmaya başlanmıştır.

[2] Cildin içinde kısaca özetlenmiş olarak: ***Taras Bulba, Bir Delinin Güncesi, Araba, Eski Zaman Beyleri, Cinler Padişahı*** (diğer bir deyişle: ***Viy***) bulunuyordu. 1845 yazı boyunca yayınlanmıştır.

[3] 5 Mart-21 Şubat 1845 tarihli mektup.

ama onu kaba, aşağı tabirleri bakımından affedemem" dedi Çar. "*Ölü Canlar eserini okudunuz mu onun?*" diye sordu Bayan Smirnov. Çar şaşırdı: "*Bu eser onun mu? Sologub'un sanıyordum.*" Bayan Smirnov kitabı okumasını tavsiye etti, eserin birçok sahifelerinin ateşli bir vatanseverlikle yazıldığını söyledi. Çar onu dinlemekten çok onun yüzünü seyrediyordu. Nihayet Gogol'ün böylesine zarafetle savunulmasına karşı, parasız yazara bir yardımda bulunacağını vadetti. Bayan Smirnov hemen jandarma şefi Orlov'a koştu. İmparatorun kararını bildirdi. -"*Bu Gogol de kimmiş?*" diye homurdandı kuşkulu Orlov. "*Gogol'ün kim olduğunu bilmemekle Rusluğunuzdan utanmalısınız*" diye kızgın kızgın bağırdı Smirnov. - "*Bu cıbıl ozanlarla ilgilenmek de nereden aklınıza geldi!*" Bu alçaltılmaya karşın sinirlenen Bayan Smirnov sert bir cevaba hazırlanırken İmparator yanına yaklaştı. İri kollarını dostça onun omuzlarına atarak Orlov'a döndü: "*Bu işte tek suçlu benim... Gogol'e bir aylık bağlanmasını söylemeyi unuttum sana...*"[1] dedi.

Çok geçmeden milli eğitim bakanı Uvarov, yazar Nikolay Vasilyeviç Gogol'e ihsan olmak üzere bir kararı İmparator'un imzasına sunuyordu; şöyle ki doktorlara göre, yazarın sağlık durumu yurt dışında ılımlı bir iklimde, kaplıcalarda kalmasını gerektiriyordu. Üç bin gümüş rublelik bir ihsanı (on bin ruble bir ruble bir para) yılda bin gümüş ruble, üç taksitte bağlamak üzere yazara verecekti.

Artık Gogol için ufuk açılmaktaydı. İmparatorun kendisine gösterdiği şefkatten duygulanarak Uvarov'a minnet ve şükranını göstermek istedi. Ama her zaman olduğu gibi eline kalemi alınca duygularını abarttı:

Gogol, "*şükranlarımı imparatora ancak kendisine dua etmekle ifade edebilirim*" diye yazıyordu Uvarov'a: "*Size gelince, mektubunuzdan sonra kederlendiğimi söyleyebilirim... Kederlendim... Çünkü, şimdiye kadar verdiğim üzüntüler dikkat çekmeyi hak etmiyor. Övgüye değer bir fikrim yazılarımın hazırlanmasına önayak olmuş ise de, onlarda ifade ettiğim her şey öylesine düşüncesizce, öylesine kötü, öylesine vasat, öylesine tamamlanmamış idi ki, çok haklı olarak çoğu okuyucu kitaplarımda iyiden çok zararlı şeyler buldular. Yemin ederim imparatordan herhangi bir şey istemek niyetinde değildim. Ben sessizlik içinde, önceki karalamalarımdan çok daha yararlı bir eser hazırlıyordum vatandaşlarıma. Size benim için yaptığınız şeylere, vata-*

[1] Bu sahne Bayan Smirnov'un ***Günce***'sinde anlatılmaktadır (11 Mart 1845); ayrıca ***Otobiyografi***'sinde ve Lorer'in ***Anıları***'nda da vardır.

nın geçmişi hakkındaki araştırmalarınıza teşekkür etmek isterim ve de tam Rus temelini teşkil eden bir prensibi maarifimizin aklına getirmenize de ayrıca teşekkür ediyorum."[1]

Bu mektubu Uvarov gururla değişik kişilere gösterdi, onlar da içeriğini başkalarına yaydı. Liberal muhitte Gogol'ün kendisini hükümete bir parmak bal için satmaya hazır olduğu anlatılıyordu. Eleştirmen Nikitenko gazetesinde: *"Gogol'ün kendi kendisini çekiştirmesi ne hazin! Oysa o toplumumuzun yaralarını ilan etmek rolünü yüklenen biridir ve onları gerçekten de doğrudan, açık açık gün ışığına çıkarmakla yetinmemiş, dahi bir ressam yeteneğiyle, ferasetle ortaya koymuştur. Yazık, çok yazık! Bu Uvorov'un ve daha başkalarının pek işine yarayacak!"*[2] diye yazdı.

Gene de, Frankfurt'ta mektubundan ötürü çıkan gürültüleri bilmeyen Gogol, sadece hastalığını düşünmekteydi. Asabi depresyon krizleri giderek daha sık aralıklarla yokluyordu Gogol'ü. Onu yaratıcılıktan alıkoyan fiziki ıstıraplarının uzun iniltileri pastoral yazılarını fasılalara uğratıyor. İstediği parayı yollayan Bayan Smirnov'a teşekkür ederken ona, kendisinin maddi sorunlar için değil de, sağlığı için endişelenmesini yazıyordu:

"Tüm vücudum tir tir titremekte, daimi bir üşüme içindeyim. Hiçbir şey beni ısıtamıyor... Zayıflıktan çöp gibi kalmam bir yana, gücümün tükenip sonuna geldiğini hissediyor ve kutsal toprağı ziyaret etmeden önce öleceğimden korkuyorum."[3]

Bir süre sonra bu alarm çığlığını işitmek sırası kont Tolstoy'a gelmişti:

"Sağlığım giderek kötüleşiyor. Beliren semptomlar, bana sonumun geldiğini bildiriyor ve her şey için Tanrıya şükrederek belki de yerimi yaşayanlara terk etmem gerektiğini söylüyor bana."[4]

Kısa bir iyileşme sırasında mektuplaştığı aynı kişiye hastalığını analiz ederek:

"Yüzüm sapsarı kesilmişti, şişen ve moraran ellerim bir buz parçasıydı sanki. Onlara dokundukça korkuyordum."[5]

---

[1] 1845 yılı Nisan ayı sonunda yazılan mektup.
[2] Nikitenko, ***Günce***, 8 Mayıs 1845.
15-3 Mart 1845 tarihli mektup.
[4] Gregoryen takvime göre 20 ve 28 Mart 1845 içinde yazılan mektup.
[5] 28-16 Mart 1845 tarihli mektup.

Hemen hemen aynı günlerde Bayan Smirnov'a:

"Tanrı bana uzun bir süre için yaratma hassasını menetti... Kudüs'e gitmedikçe Rusya'da gördüğüm herhangi bir kimseye teselli edici hiçbir şey söyleyemeyeceğimi hissediyorum."[1]

Sonra da, Bayan Smirnov melankoliyle kendisine cevap verince, ona olan şefkatini ortaya koyuvererek:

"Dostum, ruhum, üzülmeyin siz. Bir yıl sonra yanı başınızda olacağım, artık yalnızlıktan kurtulacaksınız. Yaşam size fazla acı, fazla çetin gelince de tüm mesafeleri uçarak geçeceğim, karşınızda olacağım ve siz yanınızda bir üçüncü kişiyi, İsa'yı bularak teselli olacaksınız."[2]

Kısa bir aradan sonra Gogol'ün ağrıları yeniden başlayacaktır; ıstıraptan, damarlarında dolaşan soğuk dalganın kalbine doğru yaklaştığını hissedecektir; sonunun geldiğini sanarak vasiyetini kaleme alır:[3]

"1 – Vücudumun, çürüme belirtisi göstermeden önce, gömülmemesini istiyorum...

"2 Mezarımın üzerine hiçbir heykelin dikilmemesini istiyorum...

"3 - Genellikle kimse bana ağlamasın...

"4 - Kalemimin en iyi ürününü vatandaşlarıma bırakıyorum... Ey vatandaşlarım, korkuyorum! Ruhum gökyüzündeki ulu Tanrı duygusu içinde kahroluyor...

"5 - Ölümümden sonra yapıtlarımın ne kiralanmasını ne de gazete ve dergilerde mahkum edilmesini istemiyorum."

Bundan sonraki paragrafta da annesine ve kız kardeşlerine kitaplarının satışından sağlanan parayı fakirlerle bölüşmelerini Tanrı namına rica ediyordu. Bu son arzularını böylece ifade ettikten sonra Alman ortodoks kilisesinin başkanı Rahip Bazarov'a verilmek üzere bir pusula karaladı: *"Ölüyorum, son duamı yapmak üzere hemen gelin!"*

Papaz hemen arabasına atlayıp aceleyle can çekişen kişinin yanına koştu ve onu ayakta buldu. Şaşırdı, hastalığını sordu ona. Gogol iki elini uzatarak *"bakın!"* diye cevap verdi. *"Ellerim buz gibi soğuk"* Ve kendisine son takdis duası için ısrar etti. Rahip Bazarov reddetti. '***Hatıralar***'ında

---

[1] 2 Nisan-21 Mart 1845 tarihli mektup.

[2] 11 Mayıs-29 Nisan 1845 tarihli mektup.

[3] Bu vasiyet. ***Arkadaşlarımla Yazışmalarımdan Seçilmiş Parçalar***'ın başına yerleştirilmiştir.

şöyle yazacaktır Rahip: "*Kendisine evde günah çıkartacak kadar hasta olmadığını inandırmayı başardım ve Wiesbaden'e gidip Karem yortusunda günah çıkarmasını tavsiye ettim.*"

Uysal Gogol, Jukovskiy ile Wiesbaden'e gitti, oruç tuttu, yörenin ortodoks kilisesinde Paskalya ayinini dinledi ve Frankfurt'a geziden önceki durumundan daha berbat bir halde döndü. Hekimler şimdi ona Hamburg'da bir kür yapmasını tavsiye ediyorlardı. İki adım ötedeydi bu yer. Küçük şık bir şehirdi. Bir sürü işsiz güçsüz insan, gününü kür yapmak, rulet oynamakla geçiriyor, öte yanda küçük kulübede de orkestra çalıyordu. Etraf güneşli, bol alman pastaları, rahat bir yaşam. Gogol ise tüm bunların arasında kapkara bir boşluk duygusuyla kıvranıyordu. Giderek gözlerini yitiren Aksakov'a kendi dertlerine üzülmemesini, kaderine boyun eğmesini öneriyordu:

"*Siz de hastasınız, ben de hastayım... Bize gerekeni, bize en iyi olanı, bizden daha iyi bilen Tanrıya boyun eğelim... Bizim hissetme duygularımızı yok ederken, ruhumuzla görmemizi bağışlıyor. Yeryüzünün tozu toprağı yerine başka şeyler gösteriyor.*"[1]

Gogol, Bayan Şeremetyev'e de:

"*Sağlığım iyice bozuk, gücüm yok oluyor, artık ne hekimlerden ne de sanattan bir şey bekliyorum, çünkü vücutça hiçbir şeye imkanım yok. Ama Tanrı her şeye kadirdir.*"[2]

Ve Danilevskiy'e:

"*Beni ancak Tanrının bir mucizesi kurtarabilir... Her bakımdan dünyadaki yaşamım pek uzun olamayacak. Babam da benim gibi bünyece zayıftı, erken öldü. O, herhangi bir hastalıktan değil, güçsüzlükten ötürü öldü. Zayıflıyorum, eriyorum... Durumum günden güne değil, saatten saate kötüleşiyor; ellerim artık hiç ısınmıyor ve dokularımın altındaki suyla şişiyor*"[3]

Artık yazı yazmak için fazla yorgundu Gogol, son yıllarda büyük bir zorlukla kaleme aldığı '***Ölü Canlar***' eserinden birkaç bölümü yeniden okuyor ve bunların ne denli vasat olduklarına hayret ediyordu. Eserindeki yeni şahıslar, asil mütefekkir Tientietnikov, ideal toprak sahibi Kostanzhoglo, daima cömert çiftçi Murazov, Çiçikov'un kendisi de pek inandırıcı ve başarılı tipler değildi. Tüm bunlar yazarın vatan-

[1] 2 Mayıs-20 Nisan 1845 tarihli mektup.
[2] 5 Haziran-24 Mayıs 1845 tarihli mektup.
[3] 5 Haziran-24 Mayıs 1845 tarihli mektup.

daşlarını güzel duygularla teshir etme amacına yakışmıyordu. Tek çare kalıyordu, tıpkı ***Hans Küchelgarten***'da olduğu gibi eseri yakıp yok etmek. 1845 yılının Temmuz ayının sakin bir gününde, sanki ki yeni bir doğumda hazır bulunuyormuş gibi el yazılarını ateşe atarak alevlerini zevkle seyretti.

Çok geçmeden şöyle yazıyordu: "*Marazi gerilimlerin doğurduğu her satırı sonsuz ıstırap sarsıntısıyla alelacele yazılmış ve ruhumun derinliklerindeki bir sürü düşünceyi içeren bu beş yıllık çalışmayı yakmak, çok zor oldu. Ama hepsi yakılmış oldu ve bu öyle bir zamanda oldu ki ölümü karşımda gördüğüm zaman, hiç olmazsa kendim hakkında daha iyi iz bırakan şeyler istediğim zamanda oldu. Yine de bunu başarmak gücünü bana veren Tanrıya şükrediyorum. Alevler kitabımın son sahifelerini yok eder etmez asıl kitabım alevden kurtulmuş bir anka kuşu gibi. temizlendi ve yeniden canlandı. O zamana kadar muntazam ve uyumlu sandığım şeyler nasıl bir karmaşa içindeydi... İkinci cildin basımı o şekliyle, iyilikten çok kötülük yaratacaktı... Acele etmeme hiç neden yok, varsın başkaları etsin. Ben yakılması gerektiğinde yakarım ve kesinlikle gereği gibi hareket ederim, çünkü hiçbir şeye dua etmeden girişmem. Kötü sağlığımın sizde yarattığı endişeye gelince, boş şey o. Vücudum sakat ama, ruhum asla. Tersine onda her şey güçlü ve dayanıklı. Ancak vücudum da güçlenecek. Ona inanıyorum ki, zamanı gelince hasta olarak beş yıllık sürede çalıştığım şeyleri, birkaç hafta içinde yeniden yazıp bitirebileceğim.*"[1]

Bu yakıp yok etme olayı, Gogol'ü bir başka projesinden, kendince gerçekleştirmesi daha kolay, Rusya için daha yararlı bir başka projeden daha az üzüyordu. Her bir yana gönderdiği bir yığın mektubun, cilt halinde toplanarak bir araya gelmesi gerekiyordu. Gogol 2 Nisan 1845'den itibaren Bayan Smirnov'a:

"*Bana Kudüs'e gitmeden önce hazırlamam gereken şeye imkan vermesi için Tanrıya dua edin. Şimdilik pek gösterişli bir başlık atmayacağım ama birçokları için faydalı, ve seyahatim için gereken bol parayı getiren bir eser olacak.*"

Gogol'e göre '*küçük çaptaki*' bu eser, kendiliğinden yazılıveren, emek istemeyen bir yaratma niteliğini taşıyordu. Yok olan '***Ölü Canlar***' ile nöbet değiştirecekti. Yazar için ne büyük bir dinleniş olacaktı

[1] ***Arkadaşlarımla Yazışmalarımdan Seçilmiş Parçalar***, XVIII. Bölüm.

bu! Ama bu mektuplaşma bile yorgun düşürüyordu onu. Bu su kürü şehrini değiştirmeliydi. Yerli doktorlar tavsiye edilen bu küre razı değillerdi. En iyisi Berlin'deki meşhur Dr. Schönlein'e gidip sormaktı. Gogol Kont Tolstoy ile oraya gitti. Bir rastlantı, yolda giderken, Dr. Krukkenberg'den aydınlanmak için Halle'de duruldu. Hastayı tepeden tırnağa muayene eden doktor, Gogol'ün önemli bir sinir bozukluğu geçirdiğini ve canlandırıcı bir iklimi olan Helgoland adasına gidip üç ay kalmasını tavsiye etti. Ama Berlin'e vardıklarında Dr. Schönlein oradan ayrılmıştı. Birkaç gün tereddütten sonra Dresden'deki Dr. Carus'a gitmeye karar verdi. Bir sürü sorgulama, dinleme ve tıbbi muayeneden sonra durumunun kesin olarak sinirden gelmediğini, sebebin sadece karaciğer olduğunu, karaciğerin büyüyerek akciğerleri sıkıştırdığını, bundan ötürü de asabi bir dengesizlik ve kanda bir oksijenlendirme eksikliği görüldüğünü söyledi. Bu durumda tek çare onun Carlsbad'da uzun bir kür yapmasıydı.

Gogol razı oldu. Zaten yaşamı boyunca termal banyolarının bulunduğu yerler birbirini kovalamıştı. Suları tatmada gerçek bir ustaydı. Bardak bardak içiyor, kaynakları mukayese ediyor, bir iyileşme semptomu çıkarmak umuduyla vücudundaki titreyişleri ve esrarlı uğultuları tek tek soruşturuyordu. Ama tüm tıbbi tavsiyeleri ihtimamla takip etmesine karşın yine de zafiyeti çoğalıyordu. Carlsbad hiçbir işe yaramamıştı. Tek sevinci orada Bayan Smirnov'dan bir mektup almasıydı. Kocasının Kaluga'ya vali tayin edildiğini bildiriyordu. Birden ondaki ahlak hocalığı uyanıverdi ve günahkarına görevinin bilincinde olan bir vali karısının nasıl hareket edeceğini söyledi:

"Her zaman sade bir giyinişte olun, elden geldiğince az elbiseyle yetinin, etrafınızdakilere sık sık imparatoriçenin ve sarayın gösterişsizce giyindiklerini tekrarlayın... Sosyeteden bir kadının hasta düştüğünü, ya da kederli olduğunu veyahut herhangi bir dağılmaya uğradığını ya da başına bir şey geldiğini işitir işitmez hemen yanına koşun... Kocanızın işi ve görevi üzerinden dikkatinizi ayırmayın, böylece bir valinin ne olduğunu, kendinden ne iş beklendiğini, yetkilerinin sınırını bilmiş olursunuz. Bu mektubu okuyun, içeriği pek önemli gözükmese de müsait bir zamanda üzerinde derin derin düşünün..."[1]

Tanrının insanoğluna verdiği bilgiye inanan Gogol, nasihatlerinin yardımıyla Bayan Smirnov'un, genel iyilik ve Tanrının zaferi için,

[1] 28-16 Temmuz 1845 tarihli mektup.

kocasını tahrik edip resmi görevini yerine getirebilecekti. Belki de Kaluga'nın yeni valisi tüm Rusya valileri için bir örnek olmayacak mıydı? Belki de ülkenin manevi olarak dirilmesi bu kasaba köşesinden yeşermeye başlamayacak mıydı? İşte o zaman, Gogol'ün eseri boşa çıkmamış olacaktı. Ah! Onun dostlarının ruhunu tedavi ettiği kadar hekimler de vücudunu iyileştirmeyi bilselerdi!.. Ama bu Alman pratisyenlerin hiçbiri onu anlamak yeteneğinde değillerdi.

Sodalı, sülfatlı Carlsbad'ın ılık suyu, Gogol'ü tedavi etmiyor, midesini bulandırıyordu. Güçsüz, bulantılı ve üşür bir halde Silesie'deki soğuk su tedavisi taraftarı Dr. Vincent Priessnitz'ı denemeye karar verdi. Pek moda olan bu hekimin söylediklerine göre, hastalarını birkaç seansta iyileştiriyormuş. Yeni bir tedavinin kendi üzerindeki etkilerini denemeye sabırsızlanıyordu Gogol. Yine de yolunun üzerindeki Prag şehrinde durdu. Kentin güzelliği ile kendinden geçen Gogol, yorgunluğunu unuttu. Kral sarayını, Sen-Veit katedralini, Assomption kilisesini, rasathane saatini, Vltava üzerindeki köprüyü ve azizlerin heykellerini, Müdür Ganka'nın kendisini heyecanla karşılayan devlet müzesini görmek için koştu. Arabaya tekrar bindiğinde daralmaları, titremeleri yeniden sardı onu. Gräfenberg'e geldiği zaman Dr. Priessnitz'in asistanları onu ciddi bir şekilde ele aldılar. Bu hidroterapik tedavinin disiplinli uygulanması onun nefes almasına izin vermiyordu. Jukovskiy'e:

"Burada bir dakika bile herhangi bir şeyi düşünmeye ne de iki satır mektup yazmaya vaktim var. Bir rüyada gibi yaşıyorum: kimi zaman ıslak çarşaflara sarılı, kimi zaman bir banyoya tıkılı, kimi zaman friksiyon altında, kimi zaman üzerime su püskürtülerek, kimi zaman da ısınmam için ihtilaç içinde koşullar yapıyorum. Ancak cildimde soğuk suyun temasını hissetmekten başka bir imkanım olmuyor."[1]

Gogol başlangıçta tedavinin iyi geldiğini zannetti. Elleri, ayakları ısınıyordu, uykuları daha iyiydi, rahat nefes alıyordu. Ama bu can sıkıcı kürü sonuna kadar sürdürmeye cesaret edemedi. Bu bir yığın işlemden bıkmıştı, tekrar Berlin'e gitti: bu arada Dr. Schönlein'in oraya geri döndüğü söyleniyordu. Ünlü pratisyen onu kabul etti, meslektaşı Carus'sun bir karaciğer hipertrofisi teşhis etmesine kahkahalarla güldü, hastanın sindirim sisteminde bir sinir bozukluğu olduğunu, havalar elverişli olur olmaz deniz banyolarıyla tedavi edilmesi gerektiğini söy-

---

12 Eylül-31 Ağustos 1845 tarihli mektup.

ledi. Şimdilik ona haplar, damlalar ve soğuk sularla friksiyon tavsiye ediyordu. Et ve sebzeye dayanan bir gıda, süt değil de kahve içmesini öneriyordu...

Bu yeni reçeteyle, Gogol ikliminin kendisini "*canlı tuttuğunu*" söylediği Roma'ya döndü. İsteği üzerine İvanov, ona piazza di Spagna'ya yakın, via della Croce'da numara 81'de küçük bir daire kiralamıştı. Gelir gelmez ressam takımı onu karşıladı. Gogol'e, İvanov, eskisinden daha az dindar göründü. Bu adam kiliseye gitmeden '***İsa'nın Halka Görünmesi***' tablosunu yapmaya nasıl devam edebilirdi? Gogol çoğu zaman günah çıkarmak için sefaretin küçük ortodoks kilisesine giderdi. Orada düzenli olarak moralini yükselten vatandaşlara rastlıyor, beri yanda ise protestan keşişliği yanlısı yazar Aleksandr Sturdza ve kont Tolstoy'un kız kardeşi kontes Sofya Apraksin'i görüyordu. Sene sonuna doğru tüm bu küçük topluluk Roma'ya gelen İmparator I. Nikolay'ın ziyaretiyle heyecan içindeydi. Çar, Papa ile Rusya'daki katolik ruhban heyeti arasındaki konkordato ile bir tüzük hazırlamış, büyük düşes Olga ile bir macar beyzadesinin oğlu arşidük Etyen arasında olabilecek 'karma' bir evlenmeye Papanın duasını almaya çalışıyordu. 1830-1831 yıllarında Polonya'nın ayaklanışını bastırmada aktif bir rol alan katolik ruhban sınıfına göre, I. Nikolay bir düşman sayılıyordu. Papanın etrafındakiler de bu ortodoks Kilise şefinin, Vatikan'ın kutsal duvarları içine girmesine kötü gözle bakıyorlardı. Hatta böylesine sıkıcı bir ziyareti savuşturmak için, kardinaller XVI. Gregoire'a, hastalandığını söylemesini tavsiye ettiler. O hiçbir şey yapmadı, I. Nikolay'ı nezaketle kabul etti ve onunla anlaşmanın sürelerini münakaşa etti. Rus kolonisi arasında, Çarın çok sıkı davrandığını, Rusya'nın katolik ruhban sınıfının disiplinsizliğini ilan ederek, görevlerinin papalığa bağlılık olan karakterini unuttuklarını, nizama karşı asilere vaazda bulunduklarına inanılıyordu. İtalyan kilise çevresinde ise buna karşın Papa, Çara hakim olabilmeyi bilmiş, onu ikna edebilmiş deniyordu.[1]

I. Nikolay, kordiplomatiğe ve Romen asilzadelere bir resepsiyon vermeyi reddetti ve boş zamanlarını abideleri, bazilikaları, harabeleri ve müzeleri gezmeye harcadı. Rus sanatçılarının atölyelerini de şöyle bir dolaştı; İvanov'un büyük tablosuna hayran oldu ve heykeltıraşlara birkaç antik kopya ısmarladı. Gogol, ona kendini takdim edebilirdi.

[1] Konkordato, Aralık 1845'teki anlaşmaya dayanarak 3 Ağustos 1847'de imzalanmış ve 1866'da geçersizliği ilan edilmiştir.

Çekingenliği onu harekete geçiremedi. Senelerden beri önemli hiçbir şey yazmadığı için, son zamanlarda kendisini bir tahsisat ile onurlandıran Çarın gözünde tembel ya da nankör bir kişi olmaktan çekiniyordu. Halk güruhuna karışarak Monte Pincio yolunda hükümdarın arabayla gidişini heyecan içinde seyretti. I. Nikolay'ın yüzü 'ilhamlı' gözüktü ona, Rus olmasından ötürü gurur duydu.

"*Buradaki herkes gibi imparatoru ben de ancak üç kez göz açıp kapayıncaya kadar görebildim*" diye yazıyordu annesine: "*Roma'da ancak dört gün kaldı ve içinde benim de bulunduğum pek az kişiyi kabul etmek için bile vakti yoktu onun. Sağlıklı ve keyifli oluşunu bilmek mutlu etti beni, onun için içten dua ettim.*"[1]

Nasıl ki Çar onun velinimetiydi, o da giderek içlerinden birinin velinimeti olmayı istiyordu. Parasızlık buna engel olmamalıydı. Elde olmayanı da verebilirdi insan. Tekrar hak eden ve fakir öğrencilere vereceği ödül fikrine döndü. Madem ki Bayan Şevirev onun bu isteklerini yerine getirmeyi reddediyordu. Bu kez Aksakov işi ele alabilirdi. "*Bu paradan bir kapik bile başka bir işe harcanmamalı*" diye yazıyordu ona: "*Tüm para birikmeli ve kutsal bir depo olarak saklanmalı, buna Tanrı önünde yemin ettim.* "[2]

Tembihlerini yinelese de Gogol yaşadığı müddetçe bu işin başarılacağına pek fazla umut beslemiyordu. Dostları ne yapıp yapıp parayı çekmecelerinde bloke edeceklerdi. Her şeyde onlardan vazgeçmek ne acı! Hasta durumu Gogol'ü onların insafına bırakmıştı.[3]

"*Sağlığımın biraz iyiye gitmesine rağmen, bir türlü kesin düzelemiyorum*" diye yazar Aksakov'a: "*Kendimde büyük bir zafiyet duyuyorum ve hele hiç anlaşılmayanı; öylesine bir üşüme hissi var ki, odamda oturamıyorum... Isınmak için her dakika koşmak zorundayım. Biraz ısınıp evime döner dönmez odam ılık olsa da yeniden soğuğu duyuyor, üşüyorum ve yeniden dışarı çıkıp koşmam gerekiyor. Tüm günlerim bu devamlı koşmalarla geçiyor, bir mektup yazmaya bile vakit kalmıyor... Ama bu fiziki acılardan söz etmenin yararı ne? Bunu söylemek günah bile; Bu, bize iyiliğimiz için verilmiş.*"[4]

Üç gün sonra Jukovskiy'e:

---

[1] 8 Aralık-26 Kasım 1845 tarihli mektup.
[2] 25-13 Ekim 1845 tarihli mektup.
[3] Sonunda olayla Sen-Petersburg'da Pletnev ve Moskova'da Şevirev ilgilendi.
[4] 25-13 Kasım 1845 tarihli mektup.

"Daha şimdiden zavallı kafamın bu hastalıklardan edineceği büyük iyiliği görmekteyim. Neticede bunlar fikirlerimi olgunlaştırıyor; görünürde eseri yavaşlatacağı sanılan şeyler de gerçekte onu hızlandırıyor. Kalemim bileniyor. Tanrıya benim için içten dua edin."[1]

Yine aynı tarihte Pletnev'e:

"Asırlardan beri, bana bu acıları bahşeden Tanrıya dua ediyorum... Bu acılar olmasaydı, beni bekleyen göreve, ruhum gerektiği gibi eğitilmiş olmayacaktı. Tıpkı yaşamın kendisi gibi canlıların tümü ölü ve donmuş olacaktı, gerçeğin kendisi gibi güzel ve doğru olacaktı."[2]

Gogol tüm gücüyle uzandığı bu gerçeğe, iş bakımından olsun, kalp bakımından olsun son eserlerinde ihanet etmiş gibi hissediyordu kendisini.

*"Dostum, şimdiye kadar yayınlanan eserlerimi, özellikle **'Ölü Canlar'ı** sevmiyorum"* diye yazıyordu Bayan Smirnov'a: *"Ama siz, taşrayı karikatürize ederek alaya alan yazarı suçlamakla haksızsınız, tıpkı bir zamanlar aynı nedenle beni övmekte haksız olduğunuz gibi... **'Ölü Canlar'ın** konusunu teşkil eden şey ne taşra, ne birkaç korkunç toprak sahibi, ne de onlara atılan suçtur. Bu, şimdilik bir sırdır; genel şaşkınlık (zira bir tek okur bile bunu tahmin edemedi) karşısında bundan sonraki ciltlerde bu açıklanacaktır. Tabii Tanrı isteyip de hayatımı uzatır ve eseri takdis ederse... Tekrar ediyorum bu bir sırdır, anahtarı da sadece ancak yazarın gönlünde saklıdır."*[3]

Zaman zaman Gogol eski kitaplarından kimsenin bahsetmemesini dilerdi. Eğer yurtdışındaysa iş başkaydı, orada kimse tanımıyordu onu. Ama işte Paris'te Sen-Beuve *'Revue des Deux Mondes'*de 1845 Aralık ayında Gogol'ün *'**Yeni Rus Hikayeleri**'*nin Viardot çevirisi üzerine övgü dolu bir eleştiri yayınlıyordu:[4] *"Kısacası M. Viardot'un bu yayını M.Gogol'ün adını, insan yaradılışını feraset ve katı yüreklilikle tetkik edebilen yetenekli bir yazar olarak Fransa'da tanıtacaktır."* *'Illustration'* dergisinde de bir başka makale, yine *'les Débats'*da bir başka yazı çıkar Gogol hakkında... Leipzig'de de *'**Ölü Canlar**'*ın almanca çevirisi görünür bir kitapçıda... Şöhretten kaçmak için nereye gidip sığınmalıydı acaba Gogol?... Sanki Rus okurlarının acı alayı, manasız methedişleri yetmiyormuş gibi...

---

[1] 28-16 Kasım 1845 tarihli mektup.
[2] 28-16 Kasım 1845 tarihli mektup.
[3] 25-13 Temmuz 1845 tarihli mektup.
[4] Bu çevirinin tamamlanmasında Lisa Vyardot, I.S.Turgenyev'den yardım almıştır.

İşte şimdi Fransızların, Almanların; yarın ise belki İngilizlerin ve İtalyanların bağırtılarını çağırtılarını bekleyip duracaktı... Sakinlik! Rahat bırakılmak! Ne güzel şeyler... Uluslararası bir yazar olmayı hiç mi hiç istemiyordu Gogol! Üstelik yurt dışında Rusya hakkında kaba bir fikir yaymaktan da çekiniyordu.

Gogol, '*Ölü Canlar*'ın Almancaya çevrildiği haberini duyunca, "*Hiç hoşuma gitmedi...*" diye yazar Yasikov'a: "*Ayrıca, diğer yandan da genellikle Avrupalıların bir süre geçmeden, bana ait ne olursa olsun bir şeyi okumalarına önem vermem, üstelik bu eserin tamamlanmaması, ilk önce çeviri olarak yayınlanması hiç de iyi olmaz. Yabancıların, onu okuyarak 'Ölü Canlar' eserini Rusya'nın bir portresi olarak gören birçok vatandaşımın düştüğü hataya düşmesini istemem. 'Revue des Deux Mondes' ve 'les Débats' dergisinde hikayelerime ait Fransızca birkaç şey okudum. Bunlar değersiz şeyler. 'Lethe' dergisi, gazetelerdeki hap ya da yeni çıkan saç boyası pomadı ilanlarıyla birlikte yazacak; onu gölgeleyecek ve sonra da artık ondan söz edilmeyecek.*"[1]

1846 yeni yılı yaklaşırken Gogol yine her zamanki gibi çalışmalarının bir bilânçosunu çıkardı; yine her zaman olduğu gibi şimdiye kadar yaptığı şeylerin, yapılacaklar arasında ne denli az olduğunu gördü, korktu. Tanrının yardımı olmadan sonucu asla başaramayacaktı o. Ama Tanrı oradaydı, sırtının arkasındaydı. Acı çekmelerine, baş dönmelerine kadar O'nun varlığını hissediyordu. Buhranlı kafasından kısa bir dua yükseldi, günlüğünü aldı ve titrek bir elle:

"*Tanrım, bu yeni senenin şafağında beni kutsayın. Öyle olsun ki, baştan sonuna kadar onu verimli ve hayırlı bir iş için kullanayım, onu tümüyle sizin hizmetinize, ruhların selametine adayayım. Kutsal-ruh üzerime yağsın, benim dudaklarımla konuşsun O! Tüm günahlarımı, kötü huylarımı, alçaklıklarımı yok ederek vücudumu takdis etsin O! Ve benliğimi sizin varlığınıza layık bir ibadete çevirsin! Tanrım! Tanrım! Benden uzaklaşmayın! Bana eski sevginizi hatırlayın! Tanrım beni kutsayın! Sizi sevmek, sizi kutlamak, sizi göklere çıkarmak ve insanlığın Sizin Aziz Adınıza saygı göstermesi için bana güç verin!*"

Böyle bir hamleden sonra yüzü yaşlarla boğulmuş bir durumda ya '*Ölü Canlar*'ın devamını ya da bir '*Arkadaşlara Mektuplar*' külliyatını yazmak için bilenmiş gibi hazırdı Gogol...

---

[1] 8 Ocak 1846-27 Aralık 1845 tarihli mektup.

II

ARKADAŞLARIMLA YAZIŞMALARIMDAN SEÇİLMİŞ PARÇALAR

31 Ocak 1845 gecesi bir kağıt üzerine karaladığı büyük değişme istediği için, Tanrıya yalvarmasına karşın, bir sonraki yılda Gogol için hiçbir şey değişmemişti. Hep Roma, kış mevsiminin soğuk geçmesi, ürpermeler, ıstıraplar, mide krampları ve ***Ölü Canlar*** eserine çalışma zorluğu... Kuruntu ve vesveselerini yatıştırmak için, daha önemli, daha acele edebilecek bir girişimin kendisini beklediğini düşündü. Mektuplaşmalardan seçilmiş parçaların düzenlenmesi.

"*Mektuplarıma gelince, onları sakla*" diye yazıyordu Yasikov'a: "*Son zamanlarda, çeşitli kişilere, özellikle manevi yardıma ihtiyacı olan ve bunu benden isteyen kişilere yazdığım mektupları inceleyince, tüm bunlardan insanlara yararlı, çeşitli mesleklerde ıstırap çeken kişilere yararlı bir kitap çıkarabileceğini görüyorum. Ben çektiğim ıstıraplardan yararlandım; onlar sayesinde başkalarına yardım edebildim. Bir kaç genel edebiyat düşüncesini de bu külliyata ekleyerek onları yayınlamaya gayret edeceğim.*"[1]

Gogol özel mektuplaşmalarını genel mektuplaşmaya çevirme hazırlığındayken, Rusya'da yaşanan hareketli bir edebiyatın akislerini duyuyordu. Tıpkı bir zamanlar Gogol'ün yaptığı gibi, genç yazarlar da adlarını okuyuculara kabul ettiriyorlardı. Sanki onu çok yükseklere çıkaran dalgalar, yenilerinki ile yavaş yavaş alçalıyor, yok oluyorlardı. "*Sen-Petersburg'da, 'Yurt Yıllığı' dergisine göre, yeni bir deha, Dostoyevskiy adında biri ortaya çıktı*"[2] diye yazıyordu Yasikov ona.

---

[1] 21-9 Nisan 1846 tarihli mektup.
[2] Yasikov'un yazdığı 18 Şubat 1846 tarihli mektup.

Pletnev de: "*Belinskiy ve Krayevskiy, Dostoyevskiy*[1] *adında biri için çırpınıyorlar*" diye bire bin katıyordu. Bazıları bu bilinmedik kişiye '*ikinci bir Gogol*' gözüyle bakıyordu. Onun '***İnsancıklar***' adındaki ilk kitabı, tıpkı Gogol'ün '***Palto***' eseri gibi mütevazı yaşama bir saygı değil miydi? Gogol vicdanen emin olmak istedi. Romanı baştan başa okuduktan sonra Anna Viyelgorskiy'e:

"***İnsancıklar*** *yazarı yeteneğini kanıtlıyor, konularını seçişi ruhunun kalitesini ispatlıyor, ama aynı zamanda onun acemi olduğu görülüyor; bir sürü boş laf... konuyu toparlama eksikliği... Eğer konu dağılmamış olsaydı tüm bunlar bana daha canlı ve daha güçlü görünecekti.*"[2]

Aynı mektupta yazıştığı kişiye, Tanrıya kendisi için dua etmesini emrediyor, çünkü "*tüm bu ıstıraplarının arasında*" içini dökmeye, birkaç "*aydınlık dakikaya*" ihtiyacı olduğunu söylüyordu. Roma kentinin yorumlanamayan bu "*aydınlık dakika*"larını birden bire, Paris'e gidip kont Tolstoy'un yanında bulmaya karar verdi.

Tekrar 'la Paix' sokağındaki Westminster Oteline yerleşen Gogol, Fransız entelektüel ve politik hayatıyla eskisinden daha fazla ilgilenmedi. Paris bayram günü yaşıyordu. Kral Louis-Philippe, İbrahim Paşa'yı kabul ediyordu. Aleksandre Dumas '***Monte Kristo***'yu, George Sand da '***Şeytanlı Göl***' romanını yayınlıyordu. Tüm bunlarda dikkati çeken bir şey yoktu. Gogol'ü ziyaret eden Annenkov, onu yaşlanmış ve solgun buldu: "*Derin bir iç çatışması yüzüne yıpranmışlığın ve yorgunluğun izlerini bırakmıştı, ama genel görünüşü bana geçmişe göre daha parlak, daha huzurlu görünüyordu. Bir filozof yüzü idi bu* "[3] diye yazacaktır.

Birkaç gün sonra Paris'i bırakıp Bavyera'daki Bamberg'e giden aynı Annenkov, bir gezinti sırasında upuzun burunlu, kısacık paltolu, tıpatıp '***Ölü Canlar***'ın yazarına benzeyen birine rastlayınca, çok şaşırdı. Gogol, Ostende şehrine giden yolda, öteki yolcularla beraber yolcu arabasından inmiş, bacaklarının uyuşukluğunu gideriyordu. Arabanın tekrar hareketine bir saat vardı. İki dost civardaki XIII. yüzyıldan kalma meşhur bazilikayı gezdiler ve Gogol bunu fırsat bilerek tüm mimari bilgilerini sergiledi. Kiliseden çıkarken Annenkov'a yakında '***Seçil-***

[1] Pletnev'in 4 Mart 1846 tarihli mektubu.
[2] 14-2 Mayıs 1846 tarihli mektup.
[3] Annenkov, ***Gogol Roma'da***.

miş Parçalar' kitabını yayınlamayı düşündüğünü ve bu kitabın modern yaşamın miyasmasına karşı temizleyici bir rüzgar esintisi olacağını söylüyordu. Bakışında emin olmanın pırıltısı yanıyordu. Karşısındakine korka korka kışı Napoli'de geçirmesini teklif etti: "*Ben de orada olacağım*" dedi ona: "*Duymadığınız şeyleri göreceksiniz Napoli'de... Size gereken şeyleri söyleyeceğim... Evet şahsınıza gereken şeyleri... gereken yardımı nerede bulacağını insan önceden kestiremez... Söylüyorum size Napoli'ye gidin... Orada size bana teşekkür edeceğiniz bir sır vereceğim.*" Sonra Avrupa'yı sarsan kargaşalıkları anlatmaya başladı: "*Bizde proletarya denen Avrupa'daki karışıklıklardan çekiniliyor... Köylülerin Alman çifiçisi haline getirilip, getirilmeyeceği merak ediliyor... Neden bu soru? Köylüyü siz topraktan ayırabilir misiniz? Orada nasıl bir proletarya var ki? Bizim köylümüzün toprağı görünce sevinçten ağladığını düşünün bir kez. Bazıları toprağa yatar ve onu sevilen bir kadın gibi öpücüklere boğar. Bunun bir anlamı yok mu?..*" Gogol ne manzaraları ne de gelip geçenleri görmüyordu, gözlerini yere dikmiş, içinde biriken bir ihtirasla konuşuyordu.

"*Gogol'ün Rus halkının Avrupa'da hiç bilinmeyen, kendine özgü kanunları olan, apayrı bir dünya teşkil ettiğine inandığını*" not edecektir Annenkov.[1]

Yolcu arabasına döndükleri zaman, arabacı kalkış borusunu çalmıştı bile... Gogol kupa arabasına tırmandı; yaşlı, şişman bir Almanın yanına yanlamasına sıkıştı ve Annenkov'a: "*Hoşçakal... Sözlerimi hatırla... Nopali'yi düşün...*" dedi. Bir dakika sonra, derin düşüncelere dalmış, hiçbir sürpriz beklemediği bir yol üzerinde kayıp gidiyordu.

Dr. Priessnitz'in tavsiyesi üzerine, yeni bir soğuk su küründen sonra Schwalbach'da Jukovskiy'lerle buluştu. Bu arada konaklamalarda, otel odalarında '***Arkadaşlarımla yazışmalarımdan seçilmiş parçalar***' adlı çalışmasının ilk bölümlerini kaleme aldı. Her zamankinin tersine, sevdiği fikirlerden ilham alarak hazırladığı bu yazılarda ve çok kere mektuplarında ya da sohbetlerinde geliştirmek fırsatını bulduğu bu yazıları yazmakta, hiçbir güçlük çekmedi. Hatta bu kompozisyonların kolaylığı ona mükemmel bir duygu veriyordu. Kalemin kağıt üzerindeki bu kolay koşuşmalarının anlamını ancak tanrısal bir istek açıklayabilirdi. 30 Temmuz 1846'da[2] ilk altı bölümü kendi el yazısıyla yazılmış bir defter halinde Pletnev'e kesin tavsiyelerle gönderdi.

---

[1] Annenkov, ***Gogol Roma'da***.
[2] Jülyen takvimine göre 18 Temmuz.

*"Nihayet işte sana ricam! Tıpkı en sadık bir dost gibi ona baş eğeceksin. Bütün işlerini bir yana bırak, '**Arkadaşlarımla yazışmalarımdan seçilmiş parçalar**' adındaki bu kitabı yayınlamakla meşgul ol. Bu kitap herkese gerekli, hem de çok gerekli; şimdilik söyleyebileceğim bu kadar, ötesini kitabın kendisi sana açıklayacak. Basılışından sonra her şey aydınlığa kavuşacak ve seni rahatsız eden yanlış anlamalar da hemen yok olacak... Basılış sessizce olmalı. Bunu sansür kurulundan ve senden başka kimse bilmemeli. Sansür kuruluna Nikitenko'yu seç. Bana karşı o, ötekilerden daha iyidir. Ona iki satır yazacağım... Şimdiden ikinci baskı için de kağıt hazırla, hemen bunun arkası geleceğine inanıyorum. Bu kitabım önceki eserlerimi bastıracak, çünkü akıllıca yazılmış tek kitabım bu."*[1]

Daha ertesi gün sansürcü Nikitenko'ya:

"Bir yandan sizin hayırhaklığınıza, öte yandan eserin safiyetine ve en acımasız sansürcü ben olduğuma inanarak onu kaleme aldığım için, hiç bir tasa duymuyorum. Hatta ona ilk yaklaşmanızda bazı deyimlerin sizi durdurabileceğini farz etsem de, kitabın sonu daha mükemmel şekilde onun manasını anlatacak ve size bu kitabın gerekli olduğunu kabul ettirecektir."[2]

Gogol bu mektubu gönderir göndermez mevsimden yararlanarak sağlığını deniz banyolarıyla güçlendirmek üzere Ostende'ye gitti. Dalgalar arasında ürperip, denize daldıktan sonra, otel odasına kapanıyor; elinde kalem, vatandaşlarına ahlak, din, edebiyat, idare, ekonomi politik, adalet, vatanperverlik dersleri veriyordu. Pletnev'in adresine Ostende'den üç defter daha postalandı. Beşinci ve son defterini de Frankfurt'dan gönderdi. Gogol, Ekim başında oraya gelmiş, tekrar Jukovskiy'lerin yanına yerleşmişti. Gene de sansürcü Nikitenko, fikrini söylemede hiç acele etmiyordu.

"Tanrı aşkına, bütün gücünü, tüm vasıtanı, kitabın basımını hızlandırmakta kullan," diye yazıyordu Gogol Pletnev'e: *"Bu benim için, başkaları için, tek kelimeyle herkesin iyiliği için gerekli... Eser basılır basılmaz, gereken nüshaları hazırla, onları imparator ailesinin tüm üyelerine, sağır çocuklar dahil, ayrıcalıksız tüm büyük-düklere takdim et. Ama asla kimseden hediye kabul etme... Olur ya, eğer biri Kutsal*

[1] 30-18 Temmuz 1846 tarihli mektup.
[2] 1 Ağustus-20 Temmuz 1846 tarihli mektup.

Topraklarda rastlayacağım, bir yığın hacı için yardım parası teklif eder ise, tereddüt etme, al."[1]

'***Seçilmiş Parçalar***'ın basımını bekleye dursun, Gogol'ün kafasına bir başka yapıcı fikir saplanmıştır. '***Müfettiş***' piyesinin Sen-Petersburg ve Moskova'daki yeni bir temsilinde ona '***Müfettiş'in Sonu***' adında bir başka perde eklemek... Bu perde, komedinin dördüncü baskısında yayınlanacak, kitabın satışındaki kâr yazarın seçtiği bir yardım komitesi tarafından fakirlere dağıtılacak: prenses Odoyevskiy, kontes Viyelgorskiy, kontes Daşkov, Bayan Smirnov'un erkek kardeşi Arkadiy Rosset, Bayan Aksakov, Bayan Elaguine, Aleksis Homiakov, Piyer Kiryevskiy. Bu '***Son***'un konusuna gelince, en basitin basitiydi: Gogol, komedinin sadece psikolojik ve sosyal bir hicviye olduğunu göstermekle kalmadığını söylüyor, kimsenin hatta kendisinin bile önceden tasarlamadığı bir mistik anlam taşıdığını belirtiyordu. Perde açılışında '***birinci komik aktör***' Sçepkin'nin, sanata iyi hizmetlerinden ötürü, öteki aktörler tarafından defne yapraklarıyla taçlandırılmasını istiyordu. Ama böylece hayranlıklarını ifade edenler, bu '***Müfettiş***' piyesinin bir kez daha böyle zafer kazanmasındaki derin manayı kendi kendilerine soruyorlardı. Muhakkak, yazar çağdaşlarıyla alay etmek istemiş olmalıydı! Bu gerçeği göremeyen gruba Sçepkin, komedinin anahtarını veriyordu:

"*Piyesteki olayın geçtiği kente iyi dikkat edin,*" diyordu: "*Rusya'da böyle bir kentin bulunmadığını herkes bilmekte... Ya bu, bizim ruhumuzun kenti ise, ya hepimizin içine yayılmış ise? Kendimize yalnız dünya adamı gözüyle bakmayalım. Bizi ölümümüzden sonra yargılayacak olan bu adam değildir. Bizi mezarımızın başında bekleyen korkunç bir müfettiş var. Bu müfettişin de kim olduğunu bilmiyor musunuz sanki? O bizim uyuyan vicdanımızdır. O, bizi birdenbire her şeyi olduğu gibi apaçık görmeye zorlayacaktır. O zaman çevremizde ve içimizde öyle korkunç bir görünüm açılıverecek ki, dehşetten tüyleriniz diken diken olacak. Öyle ise bu teftişi kendimiz yapsak daha iyi değil mi? Hem yaşamın sonunda değil, başlangıcında. Şimdi kendimiz için güzel güzel övgüler, boş laflar uydurup dinleyeceğimize, ruhumuzdaki o çirkin kenti görmeye gidelim. Dünyadaki bütün kentlerden daha berbat olan kentimizi gezelim. Orada ruhumuzun hazinesini soyan hırsız memurlar bulacağız. Bunlar akıllarına eseni yapan tutkularımızdır. Yaşamın başında müfettiş olabilmeliyiz. Onunla birlikte, içimizde olanı biteni gözden geçirmeliyiz. Yeter ki bu müfettiş, gerçek müfettiş olsun... Hlestakov gibi yalancı bir müfettiş değil. Hlestakov bir düzenbazdır. Bizim dünyamızın*

[1] 20-8 Ekim 1846 tarihli mektup.

o yalancı, o satın alınır vicdanıdır. İçimizdeki tutkular, Hlestakov'u kolayca satın alırlar. Yanımıza Hlestakov'u alırsak, bu ruh kentimizde hiçbir şey göremeyiz. Bu yalancı vicdanı içimizden atalım. Kendimize Hlestakov'un gözüyle değil, gerçek müfettişin gözüyle bakalım. Bizim ruhumuzun kenti, bana inanın, iyi bir hükümdarın devletini düşünmesi gibi bakılmaya değer. Bir hükümdar, devleti içindeki düzenbazları adaletle, amansız bir şekilde nasıl kovuyorsa, biz de ruhumuzdaki düzenbazları tıpkı onun gibi kovalım. Bu işi yapabilmek için bir çare, bir kamçı var: o da gülmek. Bayağı tutkularımızın korktuğu, çekindiği gülmek! İnsandaki gerçek güzelliği kirletecek her şeyle alay etmek için yaratılan gülmek! Gülmeye gerçek anlamını verelim artık."

Açıkçası Gogol, '***Müfettiş***'te bir iç dramın sahneye taşınmış olmasına kendini inandırmaya çalışıyordu. Şahısların eğlendirici sembolizmi arkasında hepimizin büyük Yargıç karşısında nasıl ihtiraslarıyla mücadele ettiğini göstermek istiyordu. Bu fikri, '***Ölü Canlar***'ı yazarken duyduğu ilhamından beri seviyordu. Öylesine ahlaki uğraşılar içindeydi ki, şimdiye kadar yazdığı eserlerinin kötülük ve erdem arası mecazlarla dopdolu olmasını temenni ederdi. Kahramanlarını etten kemikten sıyırıp birer ahlaki soyut ispat elemanı haline sokmak...

'***Müfettiş***'in böyle etten kemikten sıyrılarak oynanışının aktörlerin zevkine uymayacağını bir an bile düşünmeden, Gogol '***Son***' yazısını Sçepkin'e (Moskova'ya) ve (Sen-Petersburg'daki) Sosnitskiy'e gönderir ve bunun komedinin sonunda oynanmasını söyler. Gogol'ün direktiflerine göre, her iki adama da kendi kentinde sahnede taç giydirilmesi, temsilin kârının oynayanlara ait olması, ve sonra da seyircilere eserin açıklanması gerekecek... Bu delice arzuyu duyan Gogol'ün dostları çılgına döndüler:

"***Müfettiş'in*** *bu yeni* ***son perde****'sine bakıyorum... Orada hiçbir* ***sonuç*** *bulunmadığını söylemekle kalmıyorum, herhangi bir* ***sonucu*** *keşfetmeye de lüzum yok.*" diye yazacaktır Aksakov: "*Ama acaba Sçepkin '****Müfettiş****'i kendi tarzında, kendi yararına oynarken, öteki aktörlerin, takdim ettiği defne dalıyla kendi kendini taçlandırmasını düşündünüz mü hiç? Tüm insani alçak gönüllüğü unuttunuz siz... Ama hepsi bu değil, dahası var. Elinizi vicdanınıza koyarak söyleyin bana; '****Müfettiş****'in açıklaması samimi mi? Cahillerin, budalaların manasız açıklamalarından ürkerek sizin öz yaratmalarınıza saldırıp onları çirkin alegorik şekillere sokmanız olacak şey mi? Kente bu son derece*

hayali oluşun hiç yakışmadığını, Hlestakov'u 'dünyayla ilgili vicdan' ile adlandırışınızın manasızlığını görmüyor musunuz?"[1]

Öte yanda, imparatorluk tiyatrolarının yöneticisi Gudenov bu oyunun sonundaki açıklamayı oynatmayı reddediyor; zira *"yürürlükteki tüm kanunlar, oyuncuların bir başka oyuncuyu takdir ifadelerini, haklı olarak da içlerinden birinin sahnede taçlandırılmasını yasak ediyordu."*[2]

Sçepkin'e gelince birkaç ay sonra Gogol'e şöyle yazıyordu:

*"**Müfettiş'in sonu**'nu okuyunca kendime karşı, miyop oluşuma karşı çok öfkelendim; zira şimdiye kadar '**Müfettiş**'in şahıslarına yaşayan yaratıklar gözüyle bakıyor, onları öyle inceliyordum. Onlarda tüm gördüklerim öyle alıştığım şeylerdi ki, kaymakama, Bobçinskiy'e ve Dobçinskiy'e öylesine bağlandım ki, onlarla on seneden beri haşır neşir olduktan sonra, şimdi onları benden koparmak namussuzluk olacaktı. Onların yerini ne ile dolduracaksınız? Onları oldukları gibi bırakın. Ben onları seviyorum, tüm zaafları ile seviyorum. Gelip bana onların memur olmadığını, birer ihtiras olduğunu anlatmayın... Hayır, bu düzeltmeyi istemiyorum. Onlar gerçek insanlar, yaşayan insanlar!.. Aralarında büyüdüğüm, adeta birlikte yaşlandığım insanlar onlar... Hayır onları size geri vermeyeceğim! Yaşadığım sürece geri vermeyeceğim onları!.. Hoşunuza gidiyor ise, tekeye çevirin onları isterseniz. Ama Derjimorda'ya (kentin belediye zabıta memuru) bile kıyamam, çünkü o da benim için değerlidir."*[3]

Bu protesto yağmurundan sonra Gogol '***Müfettiş'in sonu***'nu yayınlamaktan ve oynatmaktan vazgeçti.[4] Anna Viyelgorskiy'e "*zamanı henüz gelmedi*" diye yazacaktır.[5] Aslına bakarsanız, bu küçük oyun parçası sansür kurulunun incelemesini bitirdiği '***Seçilmiş Parçalar***' yanında pek yer tutmuyordu Gogol'ün kafasında. Bu arada o Nis'e, Florensa'ya, Roma'ya taşınıp durdu. 'Kutsal Şehir' arzusu artık eskisi gibi değildi. Yeni Papa IX. Pie'nin liberal fikirler taşıdığı söyleniyordu. İklim de bozulmuştu sanki. Mavi göğün altında hava soğuktu. Eski taşların ruhu kalmamıştı. Gogol dostluklar kadar güneşin sıcaklığını da arayarak, kont Tolstoy'un kız kardeşi, dindar, iç çeken, dokunaklı, Sofya Petrovna'nın daveti üzerine Napoli'ye gitti.

---

[1] Aksakov'un 9 Aralık 1846 tarihli mektubu.
[2] Gudenov'un Pletnev'e yazdığı Kasım 1846 tarihli mektup.
[3] Sçepkin'in 22 Mayıs 1847 tarihli mektubu.
[4] ***Müfettiş'in sonu,*** Nicolay Gogol'ün ölümünden sonra yayınlanmıştır.
[5] 8 Aralık-26 Kasım 1846 tarihli mektup.

Apraksin villasının iç kısmında loşlukta, ikonların altında yanan çok sayıda gece kandilinin ışığı parlıyordu. Dışarıda göz kamaştırıcı bir manzara vardı; Napoli koyu, Vezüv yanardağı, limanda vapurlar görünüyordu, rengarenk çamaşırlar asılı eğri büğrü sokaklar uzayıp gidiyordu.

"*Napoli harika*" diye yazıyordu Gogol, Jukovskiy'e: "*ama eğer Tanrı ruhumu onun güzelliğini algılamaya hazırlamamış olsaydı o bana asla bu kadar güzel gözükmeyecekti.*"[1]

Aynı gün Bayan Smirnov'a:

"*Sağlığım en tecrübeli doktorların tedbirlerinin aksine, birden bire düzeldi. Yeniden dünyaya geldim, ruhum ve tüm benliğim yeni bir tazelik kazandı. Karşımda Napoli uzanıp gidiyor, harika hava ılık ve yatıştırıcı... Burada beni, Kutsal Toprağa götürecek ilahi iradenin rüzgarını bekleyerek mükemmel bir yol ağzında duruyorum.*"[2]

Sen-Petersburg'da yine de Pletnev '***Seçilmiş Parçalar***'ın basımı ile cenkleşmekteydi. Eserdeki bazı mektuplar, ortodoks kilisesini ilgilendirdiği için, kilise sansür kurulundan geçirmek, Sen-Synode'un genel baş yargıcına kadar giderek onu onaylatmak gerekiyordu. Şimdi artık, metnin, genellikle hükümete duyulan derin bir saygı ilhamıyla yazılmış olmasına karşın, çok sert davranan alelade sansür kurulundan da geçirilmesi kalıyordu. Gogol tarafından sürekli uyarılan Pletnev, işi tahtın büyük varisi Aleksandr Nikolayeviç'e[3] sundu. Bu beriki, sansürcü Nikitenko ile aynı fikri paylaşarak yazarın canlandırdığı mükemmel esprisine rağmen metinden bir takım parçaların çıkarılması için telkinde bulundu.

Kitabına karşı yapılan budamayı Gogol şaşkınlıkla karşılamıştı. Bir sürü mektup çıkarılmış, ötekileri tahrif edilmiş ve acımasızca kısaltılmıştı. Gogol'ün niyetinin tertemiz olduğu anlaşılmamış mıydı? Hayır bu işin içinde bir hile olmalıydı. Aklına ilk gelen fikir, Nikitenko'nun liberaller ile suç ortaklığı yapması, tutucu eğilimleri olan bir eserden ürkerek onu bozmaya karar vermiş olmasıydı.

"*Kitabımın ancak üçte biri yayınlandı ve tahrif edilerek, anlaşılmaz hale getirilerek... Bir tür acayip kemirilmiş, koçana dönüşmüş; kitap olmaktan çıkmış...*" diye abartarak yazıyordu Bayan Smirnov'a Gogol: "*Ki-*

[1] 24-12 Kasım 1846 tarihli mektup.
[2] 24-12 Kasım 1846 tarihli mektup.
[3] Geleceğin Çarı II. Aleksandr.

tabın esas hacmini meydana getiren parçalar içine konmamış. Bize Rusya'da kendimizden gelen kötülükleri hedefleyerek gösteren, birçok şeyleri kalkındıramaya yarayan, bize bu imkanları veren, hükümdara, tüm vatandaşlarıma, namuslu bir hizmet yapmayı düşündüğüm mektuplar! Bu mektupları imparatorun yargısına sunması için Viyelgorskiy'e yazdım, rica ettim, yalvardım... İçim, onun dikkatini çekeceğini, saygı göstereceğini ve onları yayınlatacağını söylüyor bana."[1]

Ama Pletnev, hükümdarın hakem olmasına başvurmaktan vazgeçer ve bir mektupla sert müvekkiline açıklama yapar:

"Kitabın tüm metninin kopyasını İmparatora sunmayı aklımdan bile geçiremem. Bu vaziyette büyük dük Aleksandr Nikolayeviç'in yüzüne nasıl bakabilirim. Zira sansür kurulunun çıkardığı parçaların yayınlanmamasını tavsiye eden kendisidir. Böyle bir şey yaptığım takdirde kendisini çiğneyerek onu aşmak istediğim zannına kapılacaktır."[2]

Böylelikle hükümdar ve etrafındakiler fazla gayretli savunucularından kuşkulanırlardı. Mutlak monarşik bir memlekette, bir yazarın politik, sosyal ve dini meseleleri karıştırması daima tehlikelidir. Uygulanan düzenin partizanı olduğu söylense bile, rejimin şu veya bu yanlışları hakkında kötü düşünenlerin dikkatini çekmek riski vardı. Sözünün eri bir kişi, toplum onaylasa bile devlet işlerinin gidişiyle meşgul olmamalıydı. Gogol teselli olur; Nikitenko'nun '***Seçilmiş Parçalar***' yazısını budamasına rağmen, bu eser, bir gerçeği açıklayarak ruhların gevşek hamuru içine katılan bir maya yerine geçecekti. Gogol, gerçekten hayatında ilk kez 1847 yılının Ocak ayında, gurur duyacağı bir eseri yayınlama hissini taşıyordu. Önsözünde: "*Bu davranışımla bu güne dek yazdıklarımın gereksizliğini bağışlatmak istiyorum; kendisine yazılan kişilerin dileğinden gelmektedir bu mektuplarım... bunlar eserlerimden de fazla insanların ihtiyacı olan şeylerle doludur... İmkanı olan vatandaşlarımın bunlardan birçok nüsha satın alıp, satın alamayanlara bedava vermelerini istiyorum... Tüm Rusya halkından bana dua etmelerini istiyorum, başta ömrünü dua etmekle geçiren kilisemizin papazlarından...*"

'***Seçilmiş Parçalar***'ı teşkil eden otuz iki mektubun içinde, bazıları kitap için özellikle yazılmış olanlardı. Diğerleri ise otantik iş mektuplarından ilham alınarak, değiştirilenlerdi. Tekrar ele alınanlar ve

[1] 30-18 Ocak 1847 tarihli mektup.
[2] Pletnev'in 17 Ocak 1847 tarihli mektubu.

baştanbaşa düzeltilenler vardı. Başlık olarak: '***Bir Valinin Hanımı Nasıl Olmalı***' mektubu, Gogol'ün bir zamanlar Bayan Smirnov'a verdiği öğütlere harfi harfine uymaktadır. '***Önemli Bir Mevki Sahibine***', '***Klise ve Ruhban Sınıfına***' konulu mektuplar başlangıçta A.P. Tolstoy'a yazılanlardır. Annesine, kız kardeşlerine, Danilevskiy'e takdir edici mektuplardan parçalar birbirlerine eklenerek Gogol'ün '***Toprak Sahiplerine***' başlıklı araştırmasını meydana getirmiştir.

Yazarın maksadı çok geniş kapsamdaydı. Rusya'nın maneviyatını yükseltmek istiyordu; ama kurumlara saygı göstererek... Gogol, iyilik ve kötülük problemleri üzerinde düşüne düşüne, sonunda dünyanın kurtuluşunun yönetimden değil, tek tek bireylerden geldiği inancına varmıştı. Her insan kendi seviyesinden çıkmaya uğraşmadan ruhunu ıslah ettiği nispette, tüm insanlık Tanrıya yaklaşacaktır düşüncesindeydi Gogol. Bunun için "*her vali model bir vali; her kadın model bir kadın; her köle model bir köle olmaya çalışmalı*" der. Hiyerarşinin her basamağında en iyisi olmak için de kanun aynı idi: Kilisenin öğütlerini dinlemek ve insanlığa iyi bir etkide bulunmak. Eğer her insan İsa'ya kendine ayrılan yerde hizmet etmeyi kabul ederse, tüm toplum bir adım öne atılacaktır. Kısaca yazar Hıristiyanlık üzerine düşüncelere dalmayı ve böylece en yüksek erdeme ulaşımı yeğliyor; yaşamın her anında uygulanabilen sosyal, soyut, cisimleşmiş bir Hıristiyanlığı vaaz etmek istiyor. Kendisine göre, en sıradan bir hareketin, inançla yapılması gerekiyordu. Din, semaverin suyunda bile kaynıyor, sakal sabununda köpürüyor, tezgaha fırlatılan bozuk parada çınlıyordu. Tanrısal İmparatorluk, yeryüzündeki imparatorlukla iç içe giriyordu. İşte Gogol, dini vaazda, her gün kullanımının yararlı olduğu mistik bir ruh atılımı ve dini bir reçete karışımı ortaya çıkarıyordu. Senelerden sonra Lev Tolstoy bu teoriyi ele alacak ve kendisince "*dünyanın kötülüklerine karşı tek ilaç, şahısların ruhsal reformlarıdır.*" yargısına varacaktır. Ama Lev Tolstoy için bu manevi reform Devleti, Kiliseyi inkar etmekle birleşecektir. Kendisince, bir kez bu insani gelişim prensibi kuramınca, Çarı, mahkemeleri, orduyu, rahipler sınıfını, polisi bir insanın diğer insanlar üzerindeki güç gösterisini reddedecektir. Gogol'e gelince o, gözünün önündeki Rusya ile iyi bir uyum içindedir. Amacı yeni bir nizam kurmak değil, ama vatandaşlarına var olan nizama en iyi şekilde hizmet etmeyi öğretmektir. O İncil'e dayanarak büyük küçük bütün memurları dürüstlüğe, dünya insanlarını iyilik ve merhamete, sanatçıları sanatının namuslu bilincine, köylüyü ekip biçtiği toprağın ve kendisinin sahibi derebeyinin eğitici otoritesine girmeye teşvik ediyor-

du. Bu ideal Ortodoks Devlette, herkes görevini neşeyle yapacak en kuru gönüllerde bile fazilet yeşerecek, idari mekanizma yağ gibi işleyecek, ama tüm bunlara aykırı gelecek biçimde, her zaman polisler, hakimler, hapishaneler, zengin ve fakir insanlar ve toprakla birlikte satılabilen köleler de olacak. Yazarın kaleminden çıkan şu satırları okuyarak I.Nikolay'ın bazı tahminlerde bulunması gerekir:

"*Mutlak Hükümdarı olmayan bir devlet, şefsiz bir orkestra gibidir.*"[1]

Ya da:

"*Devletten ayrılmayarak ruhunu kurtaran her birey, Devletin içinde kendisini kurtarmış olacaktır... Daha birkaç yıl geçsin, göreceksiniz Avrupa bizden gelip kenevir ya da iç yağı satın almayacak ama Avrupa pazarının artık pazarlamadığı zahire bilgeliğini satın alacak.*"[2]

Ya da:

"*İnsan yönetici teşkilatını incelemeye daldıkça, onların kurucularının bilgeliğine o denli hayran olur: Tanrının görünmeyen varlığının bile hükümdarların eliyle kurulduğunu hisseder insan... Her şey mükemmeldir, her şey kendi kendine yeterlidir... Hatta bir memurun daha fazla ne işe yarayacağını, daha başka ne iş göreceğini hayal bile edemem.*"[3]

İmparatorluk yönetiminin hemen hemen ilahi mükemmeliyetiyle gözü kamaşan Gogol, değişik kategorilerdeki okuyucularına, günlük eğitimini daha güvenle veriyordu. Onlara sadece kendini yeni ilan eden bir peygamber olmaktan memnun olmakla yetinmiyor, üstelik onların günlük ufak tefek problemlerini bile halletmeye kalkışıyordu. Durum şöyleydi; Gogol zamanının dörtte üçünü Rusya'nın dışında bekar, onun bunun sofrasında; yollarda dolaşarak, bir dosttan ya da büyük bir dükten yardım dilenerek, asla ne köylüleriyle ne topraklarıyla doğrudan doğruya ilgilenmeyerek; ne ev idaresinin ne de yüksek yönetimin problemlerinden habersiz geçirmişti. Ama gene de kendini karı kocalara, asri hanımlara, valilere, toprak sahiplerine, köylere, artistlere, papazlara, hakimlere zorla ahlak dersi vermekten alıkoyamıyordu. Tüm bu konulardaki otoritesinin deneyden değil de murakabeden gel-

[1] X. Bölüm.
[2] XXVI. Bölüm.
[3] XXVIII. Bölüm.

diğini düşünüyordu. İlhamını Tanrıdan alan onun gibi birinin, ne bilgi edinmeye ne de başkalarına öğretmeye ihtiyacı yoktu. Hatta o, toplumdan uzak kaldıkça daha kolaylıkla yönetebilirdi toplumu. Çağdaşlarına verdiği öğütlerden şu çıkıyordu, maneviyatta zenginleşen herhangi bir kimse, maddi bakımdan hemen hemen zengin olacağına inanmalıdır. Para sofuluğun normal bir ödülüydü. Mal mülk bir hırsızlık değildi, ama cennetin bekleme odasıydı. "*Hıristiyanlığın uğradığı bir köyde köylüler parayı faraşla toplar.*"[1] diye yazar Gogol ve toprak sahiplerine, güçlerinin Tanrıdan geldiğini asla unutmamalarını tavsiye eder:

"*Köylülerini bir araya topla ve onlara senin ve onların kim olduğunu anlat; eğer sen onlara sahip ve onlardan üstün durumda isen, bu senin onlara kumanda etmen ve onlara sahip olman için değildir. Ancak senin mal sahibi olduğun, mal sahibi olarak doğduğun, durumunu bir başka durum ile değiştirmek istemediğin içindir, çünkü her insan Tanrıya başkasının durumundayken değil, kendi durumundayken hizmet etmelidir; yine aynı nedenle bir ağanın hükmü altında doğan kişi, bu güce boyun eğmek zorundadır!.. Sonra da şunu anlat: onları çalıştırman, onları yorman, hiçbir zaman paranın tadını çıkarmak ihtiyacından gelmez, bunu kanıtlaman için, hemen karşılarına geçip banknotları tutuştur. Senin paraya önem vermediğini görsünler ve anlasınlar ki, onları çalıştırman, yorman, Tanrının her insanın ekmeğini çalışarak, alnının teriyle kazanmasını istediği içindir.*"[2]

Eğer bir köle içer ve tembellik ederse onu ağanın kendisi dövmemeli, "*bu işi ya kanton komiserine ya da köy ağasına yaptırmalı*" Cezalıyı yine köylüler karşısında azarlamalıdır ki "*herkes onu alaya alıp gülsün*". Bu durumda en iyisi herkesin huzurunda "*kötü davranarak yüz kızartmak*"tır. Halkın eğitimine gelince ne budalalık! "*Bir köylüye okuma yazma öğretmek anlamsızdır!*" diye yazar Gogol: "*Köylüye Avrupalı hümanistlerin yayımladığı beş para etmek kitapları okutabilmek için mi!*"

Evli bir kadına, görevinin bilincinde olan bir kadına öğütleri çok tuhaftır, ona parasını "*eşit şekilde yedi kısma*" ayırmasını söyler. Birincisi evin masrafına, yedincisi de fakirlere... ama yardım isteği asla bilgeliği aşmamalıydı: "*Bir fakirin yardımına koşmak gerekirse, bu amaca ayrılmış paradan fazlasını harcayamazsınız! İç parçalayıcı bir*

[1] XXII. Bölüm.
[2] Aynı bölüm.

acıya mı şahit oldunuz, bir para yardımının faydalı olacağını mı gördünüz, hatta o zaman bile, öteki paralara el sürmekten kaçınmalısınız."[1]

Valilerin hanımlarına gelince: Kocanın kovduğu memurların ruhunu kurtarmakla görevlenmişlerdir. "*Her ne kadar kötü olsa da kovulmuş bir memuru yüzüstü bırakmayın; o mutsuz bir kişidir. Kocanızın elinden kurtulup sizin elinize düşmüş demektir, o sizindir artık.*"[2]

Yazar bu arada 1812'de değeri parlayan Rus soylular sınıfına, yeryüzünde Tanrıyı simgeleyen Çar'a şapkasını çıkarıyor; Ortodoks kilisesini tüm kiliselerden üstün tutuyordu. Puşkin'in daima iktidara taptığını onaylıyordu. "*Karınca misali oraya buraya sapan*", "*Avrupa' da yayınlanan yabancı dergileri*" hor gören, büyük eleştirileri başkalarının üzerine atan, oysa yirmi yıl önce liberal fikirlere karşı gelmeye cesaret etmiş olan Pogodin ile alay ediyordu, ama "*Tanrıya şükür birkaç beyinsizin Devleti baştan başa karıştırabileceği çağı atlattık.*"[3] diyordu. Ama kendisinin bile sansürden neler çektiğini unutuyordu ve Karamzin üstüne yazdığı bir mektupta: "*İlk olarak sansürün bir yazarı engellemeyeceğini;*" belirtir: "*eğer yazar iyilik yapmak için temiz duygularla doluysa; o derece ki, bu istek tüm ruhundan fışkırıp onun bünyesi ve gıdası olmuş ise, o zaman, işte o, hiçbir sansürü ciddiye almaz, her yerde bildiği gibi hareket eder!.. Bu durumda, içimizde bazılarının Rusya'da tam gerçeği söylemenin olanaksız olduğunu, ancak kırmaktan başka işe yaramadığını söylemeleri ne gülünç!*"[4]

Doğrudur; '***Seçilmiş Parçalar***' yapıtında Rus edebiyatı hakkında mükemmel kısımlar da vardır. Gogol'ün, Jukovskiy'in, Batuşkov'un, Griboyedov'un, Puşkin'in, Lermontov'un yapıtları içtenlikle incelenmiştir. Ama kitapta ağırlıklı olarak ahlak düzeltici bir anlatım biçimi vardır. Gogol, eserini yazarken tam bir içtenlik göstermek istemiştir. O, içe kapalı, gizleyici, yalancı Gogol, en gizli taraflarını ortaya koymuştur. Bu açık kalpli olma çabasından sonra Gogol, sonunda çağdaşlarının, Gogol hakkında, kendileri hakkında, bilgi vermek için kendini vakfeden Gogol'e teşekkür edeceklerine inanıyordu.

Gerçekten de '***Seçilmiş Parçalar***'ın yayınlandığının ertesi günü Gogol, yüreklendirici birkaç mektup alacaktır. Pletnev ona şöyle yazacak:

---

[1] XXIV. Bölüm.
[2] XXI. Bölüm.
[3] XXVIII. bölüm.
[4] XIII. Bölüm.

"Bu kitapla sen ancak elit tabaka üzerinde etki yaratabileceksin. Geri kalanlar nafakalarını bulamayacaklar bu kitapta. Ama bence bu kitap Rus edebiyatının gerçek başlangıcı olacaktır. Ondan önce yazılanlar, ancak bir klasik yazarlar seçkisinden alınmış öğrenci denemesidir... Sen, derin fikirleri gün ışığına çıkaran ilk kişisin... Herkes ne söylerse söylesin sen yoluna devam et... Altı yıldan beri beraber yaşadığım küçük grupta, sen şimdi fikir ve hareket dehası olarak biliniyorsun."[1]

Bayan Smirnov, hayranlık heyecanıyla, kocasının yakın iş arkadaşlarına dağıtmak üzere kitaptan yirmi nüsha satın alır ve şöyle yazar Gogol'e:

*"Kitabınız, 1847 yeni yılı için kitapçıda çıktı. Bu yayından ötürü sizi kutlarım. Bir mükafat ile ödüllendirdiğiniz Rusya'yı da kutlarım. Bu güne dek yazdıklarınız '**Ölü Canlar**' da dahil, bu kitabı okurken gözümde solgunlaştılar."*[2]

Ama çok geçmeden methiyeler lanetlere karışıp gitti. '***Seçilmiş Parçalar***' yapıtına her taraftan hücum ediliyordu. Liberaller Gogol'ü çağa aykırı ve sert bir ferdi idareyi savunduğu için suçluyorlardı. Tutucular ise dünyanın büyüklerine, görevlerini daha iyi yapmak için verdiği öğütlere cesaretten ötürü, onu suçluyorlardı. Mutediller de, imparatordan bir aylık koparmak umuduyla otoritelerin karşısında yunuşadığı için Gogol'e kızıyorlardı. En yakın dostları bile yere çalınmıştı. Acaba bu bir delilik esintisi, riyakâr bir manevra, bir budalalık krizi miydi? *"Onun adı Nikolay Vasilyeviç (Gogol) değil, Tartufe*[3] *Vasilyeviç olmalı."*[4] diye salonlarda konuşuluyordu. Belinskiy onun hakkında: *"O bir Talleyrand, tüm yaşam boyu Tanrıyı aldatan ve son nefesinde de 'Şeytan'ı aldatan bir Kardinal Fesch"*[5] diyordu. Aksakov, hayret ve dehşet içinde oğluna şöyle yazar:

"Ne yazık! Bu kitap Gogol düşmanlarının tüm neşeli umutlarının; dostlarının da acı endişelerinin üstünde birşey! En iyi açıklama da Gogol'e deli gözüyle bakmak!"

Ve yine:

---

[1] 13-1 Ocak 1847 tarihli mektup.
[2] Gogol'e yazılan 11 Ocak 1847 tarihli mektup.
[3] Tartufe: Yalancı sofu.
[4] Sverbeyev'in Aksakov'a yazdığı 16 Şubat 1847 tarihli mektup.
[5] Belinskiy'in Botkin'e yazdığı 28 Şubat 1847 tarihli mektup.

"Bu kitap, baştanbaşa uşaklık zihniyeti ve tevazu altında korkunç bir kibirle dolu. Kadını ve güzelliğini pohpohluyor, Jukovskiy'i pohpohluyor, iktidarı pohpohluyor... Hiçbir yerde bizdeki kadar gerçeğin açık açık söylenebildiğini yazmaya utanmamış! Ölümünden sonra vasiyetnamesinin tüm gazetelerde yayınlanmasını istemek kadar budalaca bir gurur var mıdır... Heykelinin dikilmemesini istemek... Ve herkesin onun sevgisiyle, kendini iyileştirme çabasında olması?"[1]

Birkaç gün sonra kızgınlığını, öfkesini, üzüntüsünü tutamayan Aksakov, doğrudan doğruya Gogol'e şöyle yazar:

"Dostum, eğer bir gürültü çıkarmak, taraftarlarınızın ve düşmanlarınızın kendini göstermelerini - ki onlar şimdi yer değiştirmişlerdir - istemiş iseniz, amacınıza iyice eriştiniz. Şayet bu yayın sizin için bir oyun ise, sükseniz en cesur umutların da üstünde: Herkes aldanmış durumda... Ama ne yazık! Beni oltanıza düşüremediniz. Siz, samimi olarak üstün ahlaki gerçekleri, derin düşünceler ve vaazlarla insanlara aşılamayı bir görev olarak düşündünüz... En kaba ve acınacak şekilde aldandınız. Siz her sahada yolunuzu şaşırdınız, şaşaladınız, aksini söylediniz ve dine ve insanlığa hizmet etmek isterken, Tanrıya ve insana karşı günah işlediniz. Rus esprisinin ve yeteneklerinin heba olduğu şu Roma'ya, yurtdışına gitmek isteğiniz gün ve saatlere ne kadar yazık oldu. Sizin o fanatik ve hiçbir şeyden habersiz dostlarınız - Manilov cinsinden yüksek rütbeli insanlar, - Tanrının karşısında yargılanacaklardır. Sadece sizi bunu yapmaya değil, kendi esprinizi, Hıristiyan alçak gönüllülüğünüzü, edindiğiniz o şeytani gurura da teşvik ettiler... Beni üzen ve en çok sinirlendiren şeye karşı susamayacağım: Pogodin'e karşı hınzırca hücumlarınıza. Dostum dediğiniz, aslında kendine göre size dost olan bir kişiyle alay ettiniz ve küçük düşürdünüz onu... Gözlerime inanamıyorum, bunu nasıl yaparsınız siz? Pogodin önce derin yaralandı, hatta bana ağladığını söylediler."[2]

Şevirev, sitemde ötekilerini gölgede bırakıyordu:

"Tüm Rusya seni şımarttı. Sana şöhreti sunarken, gururunu beslediler. Bu gurur, kitabında kocaman ve her yerde çirkin bir şekilde görülüyor. Gururun din ile birleşmesi kadar iğrenç bir şey olamaz. İnançta gurur tüyler ürperticidir."[3]

---

[1] Aksakov'un oğluna yazdığı 16 Ocak 1847 tarihli mektup.
[2] Aksakov'un 27 Ocak 1847 tarihli mektubu.
[3] Şevirev'in 22 Mart 1847 tarihli mektubu.

Rjev'in baş rahibi, A.P Tostoy'un vicdan danışmanı Gogol'e tavsiye ettiği, Peder Matvey Konstantinovskiy bile böyle uğursuz bir kitabı yazmakla suçluyordu onu: "*Neticesi de, insanları kiliseden uzaklaştırıp tiyatronun ve şiirin aldatıcı zevklerine çekmek olacak*" diyordu. Postacı her gün yazara birkaç alçaltıcı ya da üzücü sürpriz mektubu getiriyordu. Ve her zaman olduğu gibi üzerine yağan hücumlar sıklaştıkça, Gogol daha da çoğunu istiyordu.

"*Hakkımdaki tüm düşünceleri bana yazmayı unutma... Senin olsun, ötekilerinin olsun, tüm düşünceleri...*" diye yazıyordu Şevirev'e: "*Geri kalanları da, kitabım hakkında, toplumda her düzeydeki kişilerin, hatta hizmetkarların bile düşüncelerini öğrenmeye görevlendir ve bundan ötürü de iyiliksever insanların kitabı satın alıp, parasız ve cahil kişilere onu bedava dağıtmaları için rica et.*"[1]

Gogol'ün eleştirilere karşı tepkisine gelince, yine her zamanki gibi gurur ve tevazu karışımıydı. İlk önceki günler, yanlış yolda olduğunu onaylıyordu. Bir süre sonra kendini haklı çıkarıyordu. Bu durgun pişmanlık ve sert karşı gelme; bu çifte hareket onda öylesine doğaldı ki, aynı mektup pişmanlık havasıyla başlıyor, tavsiye şekliyle bitiyordu.

Jukovskiy'e: "*Kitabımın yayınlanması bir tokat gibi patladı. Okura tokat, dostlarıma tokat, kendime ise daha hızlı bir tokat şeklinde indi. Bu tokadı yedikten sonra sanki bir rüyadan uyandım ve tıpkı kabahatli bir okul talebesi gibi, düşündüğümden çok daha fazla avanak olduğumu hissettim. Bu kitapta Hlestakov tarzı çarklar çevirdim. Öyle ki şimdi bu sahifelere bakmak cesaretini bile gösteremiyorum. Ne çıkar, onlar artık masamın üzerinde sadık bir ayna gibi duracak ve tüm pisliklerimi görmek ve gelecekte daha az günah yapmak için işime yarayacaklar.*"

Ve yine mektubun bir sonraki satırında: "*Ne olursa olsun yararlı bir kitap. Bir hafta içinde tüm nüshalar satıldı, oysa iki baskı yaptırmıştım... Kitabın kendisi bizim edebiyatın baş yapıtını teşkil etmiyor ama, birçok baş yapıtlarına neden olabilir.*"[2]

Aynı gün, Aksakov'a da zorlu yanıt verdi:

"*Sitemleriniz için teşekkür ederim benim iyi ve namuslu dostum. Beni aksırttı onlar, ama sağlığım için aksırttı.*"

---

[1] 11 Şubat-30 Ocak 1847 tarihli mektup.
[2] 6 Mart-22 Şubat 1847 tarihli mektup.

Ve biraz sonra:

"Şunun altını çizin... Kendisi hakkında öylesine hırsla her şeyi bilmeye, tüm yargıları toplayan ve akıllı kişilerin gözlemlerine sert ve acımasız olsalar dahi bu kadar değer veren bir kişi, kendi hakkında tam ve eksiksiz kör olamaz."[1]

Gogol, *'**Seçilmiş Parçalar**'* eseri hakkında Sen-Petersburg'da bazı tefsirleri kendisine üzülerek ileten Anna Viyelgorskiy'e de aynı tavrı takınarak:

"Sosyetede hakkımda iyi olmayan fikirler yayıldığını biliyorum. Karakterimin iki yüzlülüğü, prensiplerimin riyakarlığı, şahsi çıkarlarım ya da bazı kişilere olan hoşa gitme isteği gibi... Tüm bunları bilmeye ihtiyacım var. Beni yargılayanları ve nasıl bir üslupla yargıladıklarını bilmem gerekir... Bana inanın, bundan sonraki kitaplarım umarım aksine büyük bir beğeni toplayacak... Ama bunun için önce daha akıllı olmam gerek. Ve daha akıllı olmak için de, elimdeki kitabı yayınlamam ve onun hakkında tüm açıklamaları, özellikle düşmanca açıklamaları dinlemem gerekiyordu."[2]

Prens Vladimir Vladimiroviç Lvov'un Gogol'e kendisini *"gurur fikrine"* kaptırdığından ötürü, sitem dolu melankolik bir mektup yazması üzerine, Gogol bu gururun nereden geldiğini ve bu kitabı yayınlamakla hem gurur hem de utanç duyduğunu açıklamaya çalışır:

"Kitabımdaki birçok parçanın münasebetsizliğe yetecek kadar olduğunu düşündükçe utancımdan ölüyorum... Bu utanç bana yararlı. Eğer kitabım yayınlanmamış olsaydı, ruh halimin yarısını bile tanıyamayacaktım, gözünüze çarpan tüm bu kusurlarımı keşfetmeyecektim, zira kimse bana bunları göstermeyecekti. Şu sırada düşüp kalktığım insanlar, benim mükemmel olduğuma ciddi şekilde inanmaktalar. Bu durumda beni suçlayan kimi bulabilirdim? Bu kitabım yayınlanmasaydı, kendime karşı kör kalacaktım."[3]

İleride, Nikolay Pavlov'un eleştirisi karşısında Gogol, eserin meydana gelişine bambaşka bir yorum katacaktır:

"O zaman yanımda (dış ülkedeyken) beni durdurtan bir dost yoktu. Ama yanı başımda en yakın bir dostum olsaydı bile, inkişafımın do-

---

[1] 6 Mart-22 Şubat 1847 tarihli mektup.
[2] 16-4 Mart 1847 tarihli mektup.
[3] 20-8 Mart 1847 tarihli mektup.

ruğunda oluşuma ve her şeyi iyi izlediğime öylesine inanmıştım ki gene de kimseyi dinlemeyecektim. Bu mektupların bazılarını, itirazlarda bulunacak olan Jukovskiy'e dahi göstermedim."[1]

Böylece sitemler yağmuruna tutulan Gogol, üç şeye olan inancını yitirmiyordu. Birincisi, kitabı mükemmel olmasa da başkalarına ve kendisine faydalıydı... İkincisi, bu kitabı yazmasını Tanrı istemişti. Üçüncüsü eski tecrübeleri, uzun düşünceleri ve pedagojiye doğal yakınlığı hemcinslerini eğitmeye mecbur ediyordu onu. Mektuplaştığı kimi mağrur kimselere söylemeye cesaret edemediği şeyleri, hayranlık duyduğu Bayan Smirnov'a yazıyordu:

"Tanrı bağışlayıcıdır. Yaptığım işle kendisine hizmet etmemi O istememiş miydi? O değil de, başka kim yapabilirdi bunu? Ya da her yaratığın saygı gösterdiği Onun adını ululamak yasaklanmış mıydı bana?.. Bana Tanrıdan söz etmeye cesaret ettiğim için sitem ediliyor; bir haysiyet, manasız bir gurur düşkünü olmamdan ötürü bunu yapmaya hakkım olmadığı söyleniyor. Eğer bu hatalara rağmen gene de Tanrıdan söz etmeyi içim istiyorsa, ne yapabilirim? Dağlar taşlar bile Tanrının adını haykırmaya hazırsalar, ben nasıl susabilirim? Hayır aklı başında beyler, sizler benim buna layık olmadığımı, hakkım olmadığını, bunun benim işim olmadığını söyleseniz de, beni şaşırtamazsınız... Hepimiz son nefesimize kadar bu hakka sahibiz. Hazreti İsa'nın ve Havarilerin isteği üzerine, hemcinslerimize doğru yolu göstererek onlara ders vermek hakkımız bizim..."[2]

Rusya'dan sadece mektup getirmiyordu kurye! Kimi zaman da Napoli postrestant'ının gişesinde Gogol kurşun kalemle işaret edilmiş kendisine ati bir makale bulunan bir gazete ya da bir dergi buluyordu. Birkaç hoşa giden metin hariç, günlük yayınların tümü de çok ciddi acımasız tondaydı. Batılılaşma akımının öncüsü Belinskiy, dergisinde içini şöyle boşaltır:

"Gogol ders veriyor, doğru yolu gösteriyor, lekeliyor, ayıplıyor, bağışlıyor... Kendisini bir çeşit curé de village[3] *yerine koyuyor. Hatta küçük katolik bir cemiyetin papazı oluyor."*

Şu iyice belirgin ki, Belinskiy uzun zaman gerçekçi büyük bir yazar olarak kabul ettiği, saygıdeğer fakirlerin sefaletini ortaya koy-

---

[1] 1848 yazında yazılan mektup.
[2] 20-8 Nisan 1847 tarihli mektup.
[3] Orijinal metinde fransızca: *köy papazı.*

mak için yaratılmış Gogol'den, çok daha başka şeyler bekliyordu. Kendisine göre tumturaklı, alçakça, günlük kokan bu kitap bir başarısızlık, bir ihanet idi. Bir zamanlar yeteneğini savunan biri tarafından kendisinin böylesine yanlış anlaşılması üzerine Gogol eleştiriye şöyle cevap verir:

"'*Sovremennik' dergisinin ikinci sayısındaki hakkımda yazdığınız makaleyi üzülerek okudum. bu sadece herkesin huzurunda beni alçaltmanızdan değil, ama satırlarınız arasından bana karşı öfkeli bir adamın sesini keşfetmemden ötürüydü... Kitabımın hiçbir parçasıyla sizi üzmek istemezdim. Nasıl oluyor da Rusya'da istisnasız herkes bana kızıyor? Hâlâ anlayamadım bunu, oryantalistler, batıcılar, tarafsızlar, hepsi gücendi bana. Siz kitabımı öfkeli bir adam gözüyle okudunuz, bu yüzden de onu ters anladınız... İnanın herkesten değişik bir adamın iç dünyası ile yoğrulmuş bir eseri, anlamak kolay değildir. Üstelik bu yaratık uzun zaman kendi içine kapanık yaşamışsa ve kendisini ifade etmekten yoksunsa... Hakkımda en çetin eleştirileri yazın; bir insanı alçaltabilecek kelimeler seçin, okuyucularınızın gözünde beni komik düşürmeye yardım edin, ama görülmemiş şekilde müşfik bir kalbin en hassas tellerine dokunmayın, - tüm bunlara üzülerek katlanırım ben... Ama içtenlikle söylüyorum, bana karşı şahsen fena hisler taşıyan birinin - kötü de olsa - ki ben onu iyi biri olarak tanırdım, buna çok üzülürüm hem de çok üzülürüm.*"[1]

Gogol'ün Sen-Petersburg'a yazdığı bu mektup, Belinskiy Silésie'de kür yaptığı için ancak Salzbrunn'da eline geçer. Tüberkülozla kemirilen ve sonunun yaklaştığının[2] bilincinde olan Belinskiy tüm yaşamı boyunca savunduğu despotizme karşı düşmanlığını ve kiliseye olan güvensizliğini muhafaza etmekte; ancak mutlu bir cumhuriyet içinde tüm vatandaşların eşitliğine dayanan ilmi ve toplumsal bir ilerlemeye çok önem vermekteydi!.. Gogol'ün mektuplarla haklı çıkarmaya çalıştığı eleştiriler, kitabı okuduktan sonra duyduğu şeyler, öfkesini bir kat daha artırıyordu. Sansür yüzünden makalesinde düşüncesinin ikinci kısmını açıklayamamıştı. İşte şimdi bunun için tam bir fırsat çıkmıştı!... "*Ah! Gogol, insanların kendisine olan bu öfkenin nedenini anlayamıyor! Öyleyse ben bunu ona açıklayacağım! Ona cevap vereceğim...*" diyordu oda arkadaşı Annenkov'a.

---

[1] 20-8 Haziran 1847 tarihli mektup.
[2] Belinskiy en sonra öldü.

Solgun bir yüzü, avurtları çökmüş kin dolu çakmak çakmak bir bakışı vardı. Omuzlarını yaralar kaplamıştı. Tüm yaz boyunca yuvarlar bir masaya oturdu ve kurşun kalemle bir kağıt parçasına fikirlerini not etmeye koyuldu. Sonra söz konusu mektubu yazmaya başladı. Tam üç gün üzerinde çalıştı. Bitirdiği zaman Annenkov'a okudu. Bu acı eleştiriye şaşıran Annenkov, bunu ona göndermemesi için yalvardı. Ama Belinskiy direndi ve: "*Herhangi bir şekilde deliren birisine karşı insanları korumak gerek... bu çılgın, Homeros'un kendisi bile olsa... Gogol'e karşı bu hakaretim, onun bana, içime işleyen ve kendisine olan inancıma gösterdiği hakaret yanında bir hiçtir!*"[1] dedi.

Böylece mektup, ağır yazılarla dolu bir paket halinde gitti. Gogol, mektubu, o arada bir deniz kürü için gittiği Ostende'de alır. Daha ilk satırlarda bir baş dönmesi hissedecektir. Şokun şiddeti altında kan başına çıkacaktır. Gogol, gözyaşlarının buğulaştırdığı bir hal içinde, sonuna çabucak erişebilmek için, satırları atlaya atlaya okuyacaktır mektubu:

"*Evet ben sizi, vatanına en derin şekilde bağlı bir adam tutkusuyla sevdim... Siz onun tüm umudu, onuru, zaferi idiniz... Bilgi, ilerleme ve terakki yolunda en büyük rehberlerinden biriydiniz... Kitabınızın tüm asil ruhlarda uyandırdığı öfkeyi anlatamam size... Siz Rusya'yı ancak düşünür olarak değil, sanatçı olarak tanıyorsunuz... Manasız eserinizde, ne yazık ki benimsediğiniz rolünüz ile tanıyorsunuz onu... Uzun zamandan beri Rusya'yı o şahane uzaklaşmanız içinde düşünmeye alıştınız!.. Çünkü uzaktan, bir şeyi istenilen şekilde görmek kolaydır, bunu herkes bilir... Rusya kurtuluşunu asla mistisizmden, kesinlikle dinden beklemiyor. Kültürden bekliyor. Ona vaizler (o bunları yeterince dinledi) dualar (o çok dua etti) gerekli değil. Ona gereken kitlelerin uyandırılmasıdır.. Bugün Rusya'yı ilgilendiren en canlı ulusal sorunlar; Toprak köleliği rejiminin yıkılışı, fiziksel işkencenin kaldırılışıdır. İşte böyle bir anda, olağanüstü güzel eserleriyle bir zamanlar Rusya'yı uyandırmaya çalışan, ona bilinç aşılayan büyük bir yazar, şimdi de karşımıza bir din kitabıyla çıkıyor. Din adına, İsa adına, kilise adına bize sesleniyor. Derebeylerine, köylüleri nasıl daha iyi soyabileceklerini, onlara nasıl küfür edeceklerini öğretmeye kalkıyor... Bu yazdığınız ahlaksızca satırlar nedeniyle, hayatıma kastetmiş olmaktan daha fazla kin bağladığım size!.. Ve böylesine bir kitap, iç aleminizin güç bir çalışmasından, yüksek bir ruh ilhamından gelebilir mi acaba?*

[1] Annenkov, ***Edebi hatıralar***.

*Asla mümkün değil! Ya siz hastasınız, tedavi edilmeniz gerek, ya da... bu düşündüğümü söylemeye cesaret edemiyorum. Din ve kırbaç vaızı, bilgisizliğin havarisi, cehaleti savunma şampiyonu, tatar gelenekleri-nin övünücüsü, ne yaptığınızı sanıyorsunuz siz?... Şöyle bir ayaklarını-zın ucuna bakın. Bir uçurumun kenarında ayaktasınız... Siz, **Müfettiş** ve **Ölü Canlar** yazarı, rus ruhban sınıfını katolik ruhban sınıfının üze-rine çıkarıp onun zaferine bir iman şarkısını söyletmeye başladınız mı?.. Kitabınızda şunu da hatırlıyorum, eğitimin halka gerekmediği, dahası onun zararlı olacağını büyük ve dokunulmaz bir gerçek olarak gösteriyorsunuz... Bizans Tanrısı bu gereksiz ve boş ayrıntılara daya-nan fikirlerinizi affetsin!.. Eserinizin gevşek görünüşündeki sunuşun altında, kararlı bir inanç ve bu inançlı yazarın dünyadaki yaşamını düzenleyici güçte bir neşe görülüyor. İşte bundan ötürüdür ki Sen-Petersburg'da, bu kitabı çar naibine mürebbi olmak umuduyla yazmış olduğunuz yayılmakta... Eserinizin, bir yazar olarak, dahası bir insan olarak sizi halkın gözünden düşürmesine şaşılabilinir mi artık?... Bir tatar sansürüne rağmen, özellikle edebiyatta bizde hâlâ bir canlılık, i-leri giden bir hareket görülmektedir... Okuyucu, rus mutlakiyeti ve ge-lenekçiliği karşısında, rus yazarlarını tek rehberi, tek savunucusu, tek kurtarıcısı olarak görür. Bundan ötürüdür ki o, daima kötü bir kitabı affetmeye hazırdır; ancak tehlikeli, zararlı bir eseri asla... Eğer Rus-ya'yı seviyorsanız, kitabınızın başarısızlığına benimle beraber sevin-meniz gerekir... Dua her yerde edilebilir... ve sadece bu kişiler yüre-klerinde İsa'yı asla tanımamış, ya da yitirmiş bu kişiler, O'nu bulmak için Kudüs'e giderler... İlk öğüdünüz alçak gönüllülük yeni bir şey de-ğil; ikincisi hem korkunç bir gurur ve aynı zamanda sizin öz insanlık onurunuzu kepaze eden bir alçaltma taşımakta... hemcinsini tokatla-yan bir kişi iğrençtir ama kendini tokatlayan bir kişi hor görülür... Ki-tabınız sadece Hıristiyan doktrininin bir gerçeğini değil, marazi bir ölüm korkusunu, şeytan korkusunu, cehennem korkusunu uyandırmak-ta."*[1]

---

[1] Belinskiy'in Gogol'e yazdığı 15-3 Temmuz 1847 tarihli mektup. Bu mektubun elyazısı kopyaları bir süre sonra gizlice topluma dağıtılmış ve hiç elden düşürülmeyen liberal bir kitap haline gelmiştir. Onun varlığından haberi olan yönetim yalnız yasaklamakla kalmamış, aynı zamanda tutuklama emri de vermişti. Mektup, özetinin basımına izin alıp bir rus dergisinde (*Avrupa Habercisi*) yayınlanmak için yirmi beş yıl beklemek zorunda kalmıştır. Metnin Rusya'da tam olarak yayınlanması ancak 1905 yılından sonra mümkün olmuştur. Herzen, metni Londra'da çıkardığı *Kutup Yıldızı* dergisinde 1855 yılında yayınlamıştır.

Gogol birkaç gün bu sözler karşısında şaşkınlaştı. O kendisini açık bir yürekle hemcinslerinin iyiliği için vakfetmiş sanırken işte şimdi en kötü çirkinlikler kuşkusuna düşülüyordu. Çara olan sevgisi, kiliseye saygısı, halka karşı müşfikliği, atalarının geleneğine olan bağlılığı, Rus topraklarına, Rus tarihine olan tutkusu, iyilik susamışlığı, hepsi ters taraftan yorumlanıyordu. Ne tür bir tavır alması gerektiğini soruyordu kendi kendine. Hıristiyan tevazuu ona bir deneyi emrediyor, ama yazar izzetinefsi bu kadar haksızlığa isyan ediyordu. Defalarca, Belinskiy'e cevap projeleri karaladı. Kaleminden acı cümleler dökülüyor: "*Neden böylesine bir kin taşıyorsunuz siz? Böylesine konularda burnu büyük ve işi hafif olan gazetecilerle bir karara varılamaz ki...*" Hayır, bu itirazlar '***Seçilmiş Parçalar***'ın dindar yazarına layık değildi. Gogol sonunda kinine hakim oldu ve alaya alınan bir peygamberin acıklı sükunu içinde şöyle cevap verdi:

"*Ruhum son haddinde, her şey allak bullak oldu içimde... Mektubunuzu hemen hemen hissiz bir ruh hali içinde okudum. Size cevabım ne olabilir ki? Allah bilir belki de sözlerinizde bir gerçek payı bulunabilir... Sadece size şunu söyleyeyim, kitabım hakkında elliye yakın mektup aldım ve içinde birbirine benzer iki tane bile yok. Birinin reddettiğini diğeri onaylıyor. Gene de her iki tarafta da namuslu ve akıllı kişiler var. Reddedilmez gözüken bir gerçek varsa o da benim Rusya'yı hiç mi hiç tanımayışım ve yurt dışında yaşadığımdan beri Rusya'da pek çok şeyin değişmiş olmasıdır. Şimdi orada olan şeyleri yeni baştan öğrenmem gerekecek. Önümüzdeki yüzyıl aklı başında bir bilinç yüzyılıdır. İnanın siz de, ben de bu yüzyıl karşısında aynı derecede suçluyuz. Siz de ben de aşağılığa düşmüşüz. Hiç olmazsa ben bunu kabul ediyorum ama siz kabul ediyor musunuz? Ben kendi içime dönmüş, duygularımı yoğunlaştırmışım, siz ise fazla dağılmışsınız. Sizin bildiklerinizin çoğunu benim de öğrenmeye ihtiyacım var; acaba sizin, benim bildiklerimden ve gelişi güzel kötülediklerinizden bir bölümünü bile öğrenmeniz işinize gelir mi bilemem...*"[1]

Belinskiy'i yumuşatacağını düşündüğü bu haklı çıkma, üzüntüsünü dindirmeye yetmedi. Keder, tiksinti, cesaret kırıklığı içine işliyordu. '***Seçilmiş Parçalar***' yapıtının yayınlanmasından bir süre sonra dostu Yasikov'un ölümünü öğrendi.[2] Bu ruh durumunda onu son derecede üzecek olan bu yas ve kitabının başarısızlığı; hayal kırıklığına bir

[1] 10 Ağustos-29 Temmuz 1847 tarihli mektup.
[2] Yasikov, 7 Ocak 1847 tarihinde öldü.

de ölümcül hava ekliyordu. Bir yaralının monoton iniltisine benzer bu şikayet mektuplarını dolduruyordu:

"*Bu çılgın kargaşalık içinde nasıl başım dönmüyor, nasıl hâlâ delirmiyorum? Bir türlü anlayamıyorum?* " diye yazıyordu Aksakov'a: "*Eğer kendinizi benim yerime koyarsanız, gücendirdiğim kişilerin tümünden çok daha mutsuzum... Bu kötü anlaşılma fırtınası içinde bulunmak çok acı. Uzun zaman kalemi elime almamam gerekeceğini, her şeyden uzaklaşmam lazım geleceğini görüyorum.*"[1]

Ama, Aksakov kendisine şöyle yazmış olduğu için: "*Ancak kitabınızla korkunç bir darbe indirdiniz... İşte bundan ötürü size hücum ettim... Tıpkı size böylesine bir saldırıda bulunan herhangi birinin üzerine hücum edeceğim gibi...*" Gogol bir zaman kadar fevkaladeliğine yeniden döndü, şöyle cevap verdi: "*Hiçbir zaman özellikle size karşı açık davranmadım, hemen hemen asla ruhuma uygun şeylerden bahsetmedim, öyle ki siz beni insan olarak değil, yazar olarak tanıyamadınız... Evet kitabım bana bir darbe indirdi, ama bu Tanrının bir isteğiydi... Şayet bu silleyi yemeseydim, kendime gelemeyecektim ve eksiklerimi böylesine açıkça göremeyecektim... Dar görüşlü bazı kimselerin, kitabımı okuduktan sonra beyan ettikleri budalalıkları siz nasıl tekrar ediyorsunuz? Benim kitabım, iç gelişmemin normal ve muntazam düzeyine sahiptir, sathi ve boş bir yazarın değil, mesleğinin kutsallığına erişmiş bir yazarın kitabıdır... Tekrar ediyorum, kitabımın analizinde belki de haklısınız ama kitap hakkında kesin bir yargı için mağrur bir düşünce ispatlamış oluyorsunuz.*"[2]

Daha sonraları Gogol bu fazla açık ve müşkülpesent dostlarına karşı giderek artan bir sertlik hissederek, kendisine olan tutumunun niteliğini açıklamak isteyecektir. Dünyadaki insanlarla ilişkisine gelince, o sadece kendisine maddi ya da moral yardımında bulunanlara ilgi duyduğunu ve dostlarının bunu anlaması gerektiğini söyler. Kendisine yazarlıkta ya da yaşamında hiç bir fayda getirmeyen insanlarla düşüp kalkmaya asla aklı ermiyordu. İnsanları kişilikleri için değil, kendisine yararlı olmaları bakımından sevdiğinden dolayı, onları öncelikle isteklerinin hizmetkarı olarak görüyordu. Zaten kendisine çeşitli şekillerde hizmet edilebilirdi, onu misafir ederek, ona içini dökerek, ona konular vererek, ısmarladıklarını yerine getirerek, yapıtlarını överek ve dahası saygı içinde eleştirerek...

---

[1] 10 Temmuz-28 Haziran 1847 tarihli mektup.
[2] 28-16 Ağustos 1847 tarihli mektup.

"Ben sizi, sizin beni sevdiğinizden çok daha az sevdim" diye soğuk bir şekilde yazıyordu Aksakov'a: *"Zaten sanırım herkesi, her zaman sevmeye yatkındım; zira nefret etmek elimden gelmez, ama birisini özellikle ötekilerden ayırt ederek sevmeye gelince, ancak çıkarım olursa sevebilirim.*[1] *Eğer biri bana gerçek bir çıkar sağlarsa, ve onun yüzünden kafam zenginleşirse, kendisi ya da başkaları üzerinde yeni yeni tetkikler telkin etmiş ise; kısacası onun yardımı ile bildiklerimi genişletirsem, sevgiye filanca ya da falanca kişiden daha az layık olsa bile hatta beni az sevse de, bu insanı ben severim. Ne yapalım? Görüyorsunuz insan ne acayip bir yaratık; onda ön planda gelen şey şahsi çıkar. Ne bilinir? Eğer siz kafa yapımı geliştirici bir şeyler yapmış olsaydınız, örneğin yaşamınıza dair notlar yazarak, eserimde ne çeşit insanları canlandırmam gerektiğini gösteren, okuyucuların belleğinde ne çeşit rus karakterini ebedileştirmem gerektiğini göstermiş olsaydınız sizi daha çok sevecektim. Ama siz buna benzer hiçbir şey yapmadınız bana. Bu durumda sizi gerektiği kadar sevemediğim için ne yapabilirim."*[2]

Bu acayip mektuplaşma iki insan arasında bir çeşit dargınlık yarattı. Ama Gogol hiçbir keder duymadı bundan: Evet, evvelce onun için yaptığı tüm fedakarlıklara rağmen Aksakov'u sevemiyordu. Geçmişine dönüp hatırlayınca, hayatında ancak üç tutkusu olduğunu gördü: şiirine hayran olduğu Anka kuşu Puşkin, ressamlığını takdir ettiği dünya nimetlerinden el etek çekmiş İvanov, gençliğini ölüme yakıştıramadığı güzel delikanlı Yosip Viyelgorskiy. Şimdiye dek henüz kayda değer bir şey yazmamış olan Aksakov, bu parıltılı yaratıklarla kendini kıyaslayamıyordu.[3] Gogol için o, tahsilli ve konuksever, mert bir insandı. Yardımsever bir dosttu. Bir koruyucuydu. Hâlâ şimdi de bu koruyucu zıt cepheyle uzlaşmaya gidiyordu. Edebiyat aleminde Gogol'ün etrafında acayip çıkmazlar meydana gelmişti! Eski çekiştiricileri onu *"sağlıklı fikirlerle"* selamlamışlar, eski hayranları ise ondan ikrah feryatlarına devam ediyorlardı. Gogol bu yeni *"düşmanlarına"* şahsen cevap vererek kendini savunduktan sonra '***Bir Yazarın İtirafları***'[4]nı kaleme alarak okurların karşısında kendini haklı çıkarmaya karar verdi. Bu uzun müdafaanamesinde, bir kez daha iktidar uşaklığı ve

---

[1] Gogol tarafından altı çizilmiştir.

[2] 18-6 Eylül 1847 tarihli mektup.

[3] Gogol'ün ölümünden sonra, Aksakov yaşlandığında, onun başlıca yapıtlarını yayınladı.

[4] ***Bir Yazarın İtirafları***, (bu isim Gogol'e ait değildir) yazarın ölümünden sonra kalan kağıtlar içinde bulunmuştur.

halkı hor görme söylentilerinden kendisini temize çıkarmaya uğraşıyordu.

"*Bu **Seçilmiş Parçalar** kitabı, insan denilen yaratığın sadık bir aynasıdır.*" diye yazıyordu: "*Orada her insanda bulunan şeyler var. Önce iyilik arzusu... Sonra öz hatalarının samimi bilinci ve tüm bunların yanında; değerlerinin yüksek fikri, içtenlikle öğrenme arzusu ve ayrıca kendisinin de başkalarına öğretebilme eminliği, tevazu ve bunun yanında gurur, belki de tevazua varabilen bir gurur... Kısacası bu kitapta, her birimizde olan şeyler bulunur, şu farkla ki tüm bunlar gelenek ve terbiye tasasına düşmeden ifade edilmiştir. Ekseriya orada her insanın gizli tuttuğu şeyler apaçık ortadadır... Hele bir yazar söz konusu olunca, bunlar daha göze çarpıcı, daha çiğ şekilde ortaya çıkar...*"

Bu haklılığını ortaya koyma çabalarıyla sinirini biraz olsun yatıştıran Gogol bu el yazısını bir çekmecede bıraktı. Düşündü: Onu yayınlamakla ortaya çıkacak üzücü bir kavgadan çekiniyordu. Aklı selim, bu girdabın durulmasını beklemeyi emrediyordu ona. '***Dinsel Törenler Üzerine Düşünceler***' adlı eserini bu sıralarda kaleme alır. Gogol'ün düşüncesine göre bu eser inananların, dini ayinlerin değişik safhalarını anlamalarına yardımcı olacaktı. Ama bu metni de yayınlamaya karar vermemişti henüz.[1] Hiç olmazsa bu sıralarda didaktik çalışmalara girişmemesi gerektiğini, belli belirsiz hissediyordu içinde. Rus okuyucular onun düşüncelerini anlayacak kadar olgun değillerdi. Soyut düşünce ve kavramlar hoşlarına gitmiyordu. Tıpkı çocuklara olduğu gibi, somut örnekler, ya da bir hikaye gerekiyordu onlara. Mektuplarıyla onlara yapamadığı iyiliği gelecek romanıyla sağlayacaktı. "*Yazar, topluluğa en ateşli muhakemenin diliyle konuşacak yerde, onlarla canlı imajların diliyle konuşmalıdır!*" diyordu. Gogol için bu canlı imajlar Rus gerçeğine mi dayanmalıydı? Ve bu Rus gerçeğini pek iyi tanımadığını tevazuuyla itiraf ediyordu Gogol. '***Ölü Canlar***' eserinin birinci kısmının yeniden yayınlanışında, önsözlerden birinde, tüm okuyucularına bir çağrıda bulunmuş, onlardan notlar, hatıralar, karakteristik çizgiler, bilhassa Ruslara ait olayların tasvirini istemişti:

"*Bana düşüncelerini iletmek isteyen kişilere, ısrarla ricada bulunuyorum. Kendilerine eğitim, zevk, fikir bakımından eşit olmayan bir insana yazdıklarını asla düşünmesinler, ve şunu da anlasınlar ki, pek*

---

[1] ***Bir Yazarın İtirafları*** gibi, ***Dinsel Törenler Üzerine Düşünceler*** adlı eseri de Gogol'ün ölümünden sonra, 1857'de yayınlanmıştır.

çok şeyi açıklamaya gerek kalmadan anlayacaktır o. Tersine kendilerinden daha az tahsilli ya da dahası eğitimden tamamen yoksun bir kişidir."

Gogol, şaşarak bu ricaya kimsenin cevap vermediğini gördü. Bu görevdeki çalışmasına okuyucu yardım etmek istemiyordu. Zira bu gün her zamandan daha çok "*bu ayrıntı ve ehemmiyetsiz şeylere, farz edilen insanın bu dünyada gerçekten yaşadığını bildiren şeylere*" ihtiyacı vardı Gogol'ün.[1] Bu '*destan*'ın devamını ortaya çıkarmaya kararlı, kahramanlarının dosyasını yeniden açtı. Dostları, bilgileri ve anekdotları temin edeceklerdi ona. Mektuplaştığı kişilerden her biri, anonim dostları kendisine yazı ortağı olma onuruna hak kazanacaklardı. Mazeret kabul etmeyecekti. Haydi herkes işbaşına!

"*Bir çeşit günlük tutmak pek zor olmayacak sizin için...*" diye yazar Arkadiy Rosset'ye... ve her gün şöyle bir not düşeceksiniz defterinize: "*Bugün şu şekilde bir mütalaa işittim. Falanca tarafından belirtilmişti; yaşayış tarzı, karakteri bir kelimeyle geniş hatlarla portresi.*" Eğer tanımadığınız biriyse şöyle yazacaksınız: "*Nasıl yaşadığını bilmiyorum ama tahmin ederim ki v.s..., kibar (ya da kibar olmayan) bir adama benziyor, ellerini tutuşu, sümkürüşü, tütün içişi...*" "*Kısacası hiçbir şeyi gözden kaçırmayın, önemli ya da manasız şeyler olsa da... İnanın bana; hiç de sıkıcı bir iş olmayacak bu. Ne bir plan yapmaya ne de bir sıra takip etmenize gerek kalmayacak. Sadece yıkanmaya gitmeden önce, kağıt üzerine serpiştirilmiş birkaç satır...*"[2]

Arkadiy Bosset'nin kız kardeşi Bayan Smirnov'a daha belirgin tembihlerde bulunuyordu. Onun sözlerine, yeteneğine inandığına göre, her mektubunda Gogol'e, etrafındaki insanlardan birinin portresini çizmek mecburiyetindeydi:

"*Örneğin bir gün şu başlığı koyabilirsiniz notunuza: 'Bir kasaba arslanı.' Özellikle tüm kasaba arslanlarını temsil eden bir kadını seçeceksiniz; onun oturuşunu, konuşuşunu, giyinişini, ne çeşit arslanlara baş çevirdiğini, bütün detayı ile bana anlatacaksınız. Ertesi gün başlık olarak: 'Anlaşılmamış bir kadın' diye yazarsınız ve onu aynı şekilde bana tasvir edersiniz... Sonra patron bir kadını; vazifesini yapmayan bir kadını, mahallenin bir arslanını; kısacası, dahil olduğu sınıf hakkında tam bir fikir verebilen, gözünüze kestirdiğiniz bir kadını bana*

---

[1] ***Bir Yazarın İtirafları***.
[2] 15-3 Nisan 1847 tarihli mektup.

anlatırsınız... Sanırım bu iş hoşunuza gidecektir; çünkü bu portreleri çizerken, karşınızda beni hayal edecek ve bu işi benim için yaptığınızı hissedeceksiniz..."[1]

Asla görüp tanımadığı arkadaşı Danilevskiy'in karısını da bu aynı işle görevlendirmeyi bilinçaltında düşünmekte tereddüt etmiyordu:

"*Evinizde herhangi bir boş vaktiniz olur olmaz, tanıdığınız ya da düşüp kalktığınız kişilerin küçük portrelerini en kısa ve en işlek bir şekilde bir taslak çizerek bana yazıp göndermenizi rica ediyorum sizden. Bunun için bir insanı hatırlayıp onu zihninizde canlandırmak yeter. Hoş görürlüğünüzden ötürü, benim için yorulmanızı istemem. Ama benim, her nerede olursa olsun, hangi zümrede bulunursa bulunsun, rus insanını tanımaya büyük ihtiyacım var. Bu aslına sadık taslaklar, bir ressamın büyük bir tabloya başlamadan önce çizdiği çalışmalar kadar önemlidir benim için. Ressam bu çalışmalarını bitmiş eserine geçirmez ama şaşırmamak, hile yapmamak ve gerçekten konuya uzak kalmamak için durmadan onları zihninde canlandırır, onlara başvurur. Bir başka cihet de şayet Tanrı size özel bir yetenek bahşetmişse ve şayet sizde, toplum arasında bulunup da etrafınızdakilerin kaba ve mantıksız taraflarını izlemek yeteneği varsa, benim için tipler yaratabilirsiniz; yani tek başına tüm bir insan kategorisini temsil eden kişiler: Örneğin 'Kiev'in Arslanı', 'Anlaşılmamış bir taşra kadını', 'Avrupai bir memur', 'Eski dindar bir memur v.b.' gibi. Ve şayet siz merhametli bir ruh yapısına sahipseniz ve hemcinslerinize acırsanız, toplumunuzun yaralarını ve acılarını bana tasvir edebilirsiniz. Bunu yaparak bir Hıristiyan davranışında bulunmuş olacaksınız. Çünkü Tanrının yardımı ile tüm bunlardan bir iyilik eseri çıkarmayı umuyorum. Benim bu şiirli nesirim, belki de çok gerekli bir şey olabilir; çünkü hiçbir vaız, düşünceler üzerinde aynı topraktan doğan, bizim etimiz ve kemiğimizden meydana gelen bir 'Canlı Portreler Galerisini' emin bir şekilde sergileyemez.*"[2]

Gogol'ün haftalarca süren bu ısrarlı çağırışlarına karşılık, Rusya'daki tembel ya da dalgın dostları, ihtiyacı olan izlenimleri ona göndermekte gecikiyordu. Sanki aralarında hiç kimse Gogol'ün bu isteğini ciddiye almamış görünüyordu. Böylece bilgilerden yoksun, hiçbir işe girişemiyordu. Hiç değilse, eli kolu boş oturmak için bir sebep olarak mı gösteriyordu bunu o. Kısa bir yenileme umudundan sonra yaratıcı gücünden tekrar kuşkulanmaya başladı. Yorgun dimağında bu nasıl bir

[1] 22-10 Şubat 1847 tarihli mektup.
[2] 18-6 Mart 1847 tarihli mektup.

küllenmeydi!.. Acaba hâlâ bir entrikayı neticelendirebilecek insanları kullanabilecek çapta mıydı? Şu andaki güçsüzlüğünde Tanrının kendisine olan sevgisizliğinin işaretini görmeli miydi? Ve şayet iş böyle ise, edebiyattan vazgeçmek gerekmiyor muydu? Emin olmak için başpapaz Matvey Konstantinovskiy'e şöyle yazdı:

"İsa'nın kanununu yazar olarak da yerine getirebiliriz. Eğer bir yazar yetenekliyse, bu ne hiçbir şey yapmamak için, ne de bunu kötülüğe kullanmak için değildir herhalde... Bir yazar romanında, öteki yazarların tasvir ettikleri insanlardan daha iyi canlı örnekler veremez mi?.. Örnekler düşüncelerden daha etkileyicidir. Yalnız önce yazarın kendisi, iyi olmayı ve yaşamından ötürü Tanrıya az çok hoş görünmeyi bilmelidir... Bana gelince yetenekli olduğumdan, insanları ve tabiatı canlı bir şekilde temsil etmeyi bildiğimden ötürü, iyi, inançlı, Tanrının buyruğundan çıkmadan yaşayan insanları ele almam bir ahlak borcu değil mi? İşte yazarlığımın durumu budur; ne para, ne de şöhret isteğidir."[1]

Ve Jukovskiy'e:

*"Eğer yazar imajlar doğuran yaratıcı güce sahipse, önce memleketinin insanlık ve vatandaşlık eğitiminden geçmeli, kalemi ancak bundan sonra ele almalıdır!.. Otantik bir sanat eseri, bünyesinde yatıştırıcı ve barıştırıcı bir şey taşır. Okuma sırasında, ruhunuz ahenkli bir doyumla dolar ve okuduktan sonra da ortak tatmin edilmişsinizdir. Sanat ruha endişe ve karmaşıklık vermek değil, düzen ve ahenk aşılamaktır... Eğer bu mektup sana ilgi çekici gözüküyorsa onu sakla. '**Seçilmiş Parçalar**' eserinin yeniden basımında kitabın başına '**Vasiyetim**'in yerine konulabilir ve ona '**Sanat yaşam ile bir barışmadır**' diye bir başlık da konabilir."*[2]

Gogol'ün gözünde artistik mükemmellik ve ahlak mükemmeliyeti birbirinden ayrılmaz görününce Kudüs'e gitme projesine daha ısrarla döndü. Eskiden bu hac seferini, '**Ölü Canlar**'ın ikinci cildi bittikten sonra, Tanrı'ya bir şükran olarak düşünüyordu. Bu ikinci cildi

---

[1] 24-12 Eylül 1847 tarihli mektup.

[2] 10 Ocak 1848-29 Aralık 1847 tarihli mektup. Gogol ayni fikirleri hemen hemen aynı sözcüklerle 1842 yılında Portre hikayesinin ikinci bölümünde şöyle işaret etmişti: *"Yüksek bir sanat eseri dünyada var olan her şeyden ne kadar yüksektir! Her şeyini ona feda et ve onu bütün tutkunla, ama dünya hazları ile dolu bir tutkuyla değil, dingin bir göksel tutkuyla sev! Bu olmadan insan yerden yükselemez; huzur ve rahatın o olağanüstü ezgilerini başkalarına da duyuramaz. Zira, bir yüksek sanat eseri dünyadaki insanların huzur ve dinginliğe kavuşamaları için yere iner. Güzel bir resim, ruhu başkaldırıya yöneltmez. Tersine uyumlu bir tapınmayla hep Tanrıya yöneltir."*

hâlâ tamamlayamadığına göre, şimdi o Allahın kabrine ilham bulmaya gidiyordu. Bağışlanma dileği, haberi olmaksızın yardım dileğine dönüşüyordu. Düştüğü bu emin olmama durumunda en son başvuracağı yer o idi sanki. Şayet orada İsa, yapıtını takdis ederse artık kurtulmuş olacaktı. Takdis etmemesi ise mümkün olabilecek bir bozgun düşüncesiyle damarlarındaki kanı donduruyordu sanki. Yola çıkma arzusu ve aldanmış olarak dönme korkusu içindeydi Gogol. Üstelik henüz bir yol arkadaşı da bulamamıştı! Yolculuğun tehlike yaratabileceğini de söylüyorlardı. Gogol denizden korkuyor, cesaret isteyen tüm bu pis şark şehirlerinden korkuyor, İsa peygamberin mezarı karşısında soğuk kalmaktan korkuyordu... 1846'da Gogol yola çıkmak üzereyken bile annesine şöyle yazmıştı:

"*Tüm yolculuğum boyunca, sizden evinizden ayrılmamanızı, Vasilyevka'da kalmanızı istiyorum. Benim için özellikle başka yerde değil, Vasilyevka'da dua etmenize ihtiyacım var. Sizi görmek isteyenler, gelip evinizde görsünler. Oğlunuz bir dini hac seferindeyken, herhangi bir kimseyi ziyaret etmeyi ve eğlenmeyi pek hoş görmediğinizi söyleyin herkese.*"[1]

Şimdi artık çok daha merak içindeydi Gogol. Yolculuğunu geciktirmek için sağlığının bozukluğunu, parasızlığını, bazı önemsiz işleri bahane ediyordu. Sonra ansızın Paris'e, Frankfurt'a, Ems'e, Ostende'ye gidiyor, Marsilya yoluyla Napoli'ye, Nis'e, Gens'e, Floransa'ya ve Roma'ya dönüyordu. Bu acele ve düzensiz yer değiştirmeler, o büyük macera bekleyişini avutuyordu. Dua ederek ona hazırlanmak istemişti. Ama dua ettikçe de endişesi artıyordu. Mükemmelliğe çabaladıkça ruhu göklere uzanmayı reddediyordu.

Bayan Smirnov'a, "*dualarım kupkuru!*" diye itiraf ediyordu: "*Eskiden dua etmeyi bildiğimi, iyi dua ettiğimi sanırdım. Şimdi ise, eğer O, kendisine dua etmemizi istiyorsa, dua etmek imkansız oluyor. Ama sözlerim ne denli güçsüz, ruhum ne kadar kuru olsa da, dilim tembel ve ağırlaşsa da ben gene de zavallı sözcüklerimi sıralıyorum.*"[2]

Ve Şevirev'e:

"*Kimi zaman Kudüs'te ne işim var, diye soruyorum kendi kendime... Eğer ziyaretim Tanrının hoşuna gitmiş olsa oraya gitmek arzu-*

[1] 14-2 Kasım 1846 tarihli mektup.
[2] 20-8 Kasım 1847 tarihli mektup.

suyla yanardım, bütün benliğimle bunu ister ve yolculuğun güçlüğüne hiç aldırmazdım. Ama ruhum buna ilgisiz ve kupkuru..."[1]

Ve Bayan Şeremetyev'e:

"Ben düşündüğümden de fazla korkağım, her şey ürkütüyor beni. Bu belki de sadece sinirlerimin zayıflığından ötürü... Yolculuğa tek başına çıkmam gerekecek; zor anlarımda bana destek olacak bir arkadaş olmayacak yanımda... Denizin dalgalı mevsiminde çıkmam gerekecek ve en küçük bir yalpada deniz tutacak. Tüm bunlar karmakarışık ediyor ruhumu; nedeni de tabii ki gayretimin güçsüzlüğü, inancımın zayıflığı."[2]

Seyahatten vazgeçmek mi? Bazen düşünmüyor değildi. Ama etrafa bundan öyle çok bahsetmişti ki, değiştiremezdi. Ya yukarıdaki Tanrı bu dönekliğine kızmayacak mıydı? Günler geçtikçe Gogol bu ilahi güçlerle ilişkisinden daha az emin oluyordu. Sanki Tanrı güvencini yitirmişti ona karşı ve artık o da inanamazdı Tanrıya... İnsanlarla olan kopukluğu gibi, Tanrı ile kendisi arasında da bir kopukluk olmuştu. Bir işaret! İlahi Takdirden 'bir işaret' bekliyordu. Tam bir yalnızlık içindeydi, çaresiz ve korkunçtu. İnsanların içinde yalnızdı, kilisenin içinde de yalnızdı. Hiçbir otoriteye dayanmadan kendini vicdan yöneticisi sanıyordu. Her şeyde otodidakt olduğu gibi, ilhamlarını da ancak düzensiz okumalarda ve sessiz murakabelerde buluyordu. Ve işte birdenbire bir ustaya dayanmak ihtiyacını duydu. Kont Tolstoy, Rjev başpapazı Peder Matvey Konstantinovskiy'i tavsiye etmişti ona. Az eğitimli, hem de müşkülpesent, dar görüşlü, inatçı bir münzeviydi o. Gogol onu ancak mektuplarla tanımıştı. Ama Peder Matvey'e güveni ona empoze ediyordu bu papazı. Kuşku içinde ona yeniden yöneldi:

"Dua etmek zor!" diye yazıyordu ona: *"Eğer Tanrı istemiyorsa nasıl dua edebilirsiniz? Ah dostum! Tanrının bana yolladığı günah çıkarıcım! Varlığından şüphe etmediğim sonsuz zaaf ve kötü huylarımdan ötürü utançtan deli oluyor, nereye saklanacağımı bilemiyorum... Hatta inancımı yitirdiğimi sanıyorum. İsa'nın Tanrı-Adamı temsilini, bana emreden inancım değil, ancak şuurumdur... İnancım yok, ama inanmak istiyorum. Ve buna rağmen Aziz kabri ziyarete gideceğim! Ah! lütfen benim için dua edin, Tanrının bunu hak etmeyişimi cezalandırmaması ve dua etmeme izin vermesi için dua edin!"*[3]

---

[1] 2 Aralık-20 Kasım 1847 tarihli mektup.
[2] 1847 yılının Kasım sonu-Aralık başında yazılmış mektup.
[3] 12 Ocak 1848-31 Aralık 1847 tarihli mektup.

Gogol'ün yola çıkmak için beklediği işaret aykırı şekilde İtalyan asîlerinden gelecektir. Büyük kentlerin çoğunda sıra ile kitle gösterileri patlar. Avusturya'nın doğrudan doğruya hükmü altında olmayan yarımadanın tümü bir "anayasa" isteyecektir. Moda olan bu sözcük Gogol'ün tüylerini diken diken edecektir. Napoli'de bile sokaklar emin görünmeyecektir ona. Yeryüzünün en tasasız halkının bile politikaya karışmasına şaşıyordu Gogol. Hesapladı: "*denizin fırtınası kitlenin fırtınasından daha az endişe verici*" dedi. Yeni yeni karışıklıklardan korkarak acele gidiş hazırlıkları yaptı. İtalya'yı terk etmeden önce, bir dua yazdı ve onu annesinin, dostlarının okumaları ve kilise merasiminde bir papaza okutmaları için gönderdi. Dua şöyleydi:

"*Tanrım, Gogol'ün gezisi kazasız belasız olsun; Kutsal Toprak'taki günleri kârlı, vatanına dönüşü mutlu ve arızasız olsun... Dalgaları sakin kıl ve fırtınalı rüzgarları azalt. Tüm yolculuk süresince ruhunu yüksek duygularla doldur... Yenilenmiş güçle, cesaret, faaliyet içinde İsa'nın Aziz Kabrini terk etmesine yardımcı ol. Doğduğu toprakların iyiliği için, Aziz Adını anacak tüm insanların ruhunu yükseltmek için, onun işinin başına dönmesine yardım et...*"

Tüm bu tedbirleri aldıktan sonra endişe içinde, hasta, onu Malta adasına götürecek olan "*Capri*" adındaki küçük bir vapura bindi.

III

KUDÜS

Denizin az dalgalı olmasına karşın, geminin monoton sallanışı, sonunda Gogol'ü hasta etti. Kusmalarla içi dışına çıkıyor, buz gibi terler döküyordu. "*Diğer yolcular istisnasız, bana acıyarak, böylesine rahatsız olan bir yolcu görmediklerini söylüyorlardı*"[1] diye yazar kont Tolstoy'a Gogol, Malta adasına indiğinde. Gevşemiş bacakları onu zor taşıyordu. Capri gemisindeki kamarasından daha küçük, daha pis bir otel odasında sefil bir şekilde yatarak yeniden denize açılmanın dehşeti içinde, beş gün sonra bineceği bir başka gemiyi bekliyordu. Ne olur ne olmaz diye dostlarına, ölüm halinde olduğunu bildiren, gezisinin başarılı olmasına gerekli ayinleri hazırlatmaları için özel yetenekte papazlar seçmelerini tavsiye eden birkaç mektup karaladı.

27 Ocak 1948'de Malta'dan İstanbul'a hareket etti. İstanbul'dan da Avusturya'ya ait bir Lloyd gemisine binerek İzmir'e gitti. İzmir'de de gene aynı kumpanyaya ait İstanbul adlı Beyrut'a giden bir gemiye bindi. Bu kez deniz öylesine sakindi ki, Gogol hiç rahatsız olmadı. Rıhtımda her milletten hacılar güruhu, İsa'nın mezarına gitmek üzere yığılmıştı. Aralarında beyaz üniformalı, kırmızı fesli, Krutov adında bir Rus generali ile mahcup ve sakallı küçük bir papaz olan Peder Piyer Solovyev de vardı. Gogol'ün başında geniş kenarlı bir şapka, üstünde bir İtalyan kolsuz palto vardı. Peder Piyer Solovyev Gogol için: "*Küçücüktü o, upuzun bir burnu, incecik siyah bıyıkları ve artistvari uzun saçları vardı. Biraz kambur duruyor, hep önüne bakıyordu.*"[2] diye not edecektir. Papazla tanıştıktan sonra Gogol bavulunda taşıdığı Aziz Nikolay de Myre'in küçük '*ikon*'unu gösterdi; onun, Bari'de mu-

[1] 22-10 Ocak 1848 tarihli mektup.
[2] Peder Piyer Solovyev, ***Gogol ile Karşılaşma***, (*Antik Rusya*, 1883).

hafaza edilen şehit-piskoposun bir minyatüründen, aslına sadık bir kopya olduğunu söylüyordu. Aziz Nikolay'ın hem kendinin himayecisi, hem de yeryüzündeki ve denizdeki yolcuların koruyucusu olduğu söylüyordu. Napoli ve Malta arası yolculuğunda bu aziz resmin faziletinden biraz şüpheye düşen Gogol, vapur Beyrut'a yaklaşınca artık ona tamamıyla inanmıştı. Beyrut'taki Rusya konsolosu Gogol'ün Nejin lisesindeki arkadaşlarından biriydi: Konstantin Bazili. Dürüst bir diplomat, yakın doğuyu iyi tanıyan, Türkiye ve Yunanistan hakkında eserleri olan ve gençlik dostluklarına sadık kalan biriydi. Arkadaşlarının bir zamanlar *'esrarlı cüce'* diye adlandırdıkları Gogol'ü sevinçle karşıladı ve evinde konuk etti. Gogol, konsoloslukta birkaç gün yolculuğun yorgunluğunu çıkardı. Sonra, ona Suriye çöllerinde rehberlik etmek isteyen Bazili ile, Kudüse doğru yola çıktı.

Ağır ve monoton yolculuğu zihnini uyuşturuyordu. Tecessüsü de bir yerden bir yere canlanıyordu... *"Bu toprağı sanki rüyadaymışım gibi seyrettim"* diye yazacaktır:[1] *"Gün ağarmadan önce kalkıyor, bir katıra biniyorduk, kervanımızı sahil boyu yaya ya da atlı rehberler çekiyordu. Bir tarafta Akdenizin mavi dalgaları, öte yanda gri renkte kumlar, daha ötede de dağlara destek olan duvarlar... Öğle olunca tozlu yalancıçınar ve zeytin ağaçlarının gölgelediği bir kuyu başında mola... Sonra yine kervandaki sallanışlar... gökten inen kuru sıcak, çölün göz kamaştıran deve dikenlerinin açık yeşili, bir çadırın önünde diz çökmüş tüyleri dökük üç deve... ve işte, batan güneşin bakırlaştırdığı ufukta, ebemkuşağı rengindeki karanlıklarda beliren beş altı palmiye ağacı, uzaktan göz alıcı, yanına yaklaşınca sefil bir köye yaklaştığımız haber verilinceye kadar, böyle sürer gider."*[2]

Rusya'nın *'yüce padişahı'*nı temsil eden Bazili'nin sayesinde Gogol, Arapların saygısından yararlandı, kaldıkları evler oldukça rahattı. Ama en iyi evlerde bile, divanlardaki yastıklar pire yuvalarıyla doluydu. Yüzlerce sivrisinek vızıldıyordu. Kum rüzgarları gırtlağınızı kurutuyor, gözlerinizi yakıyordu. Gogol uykusuz geceler geçiriyor, oturuyor, Bazili ise surat asmaması için yalvarıyordu ona. Güneşten kavrulan Sidon'u, Ortaçağ surlarıyla sessiz uyuyan Tyr'i, kalabalık pazarlarıyla Sen-Jan-d'Acr'ı, adı belirsiz, ölüme gömülmüş on kadar köyü geçtiler. Yürüdükleri yer denizden uzaklaşıyor, kuru toprak kendini gösteriyordu. Her yer taşla kaplı, çiğ bir ışık, küme küme yosun

[1] Jukovskiy'e yazılan 28-16 Şubat 1850 tarihli mektup.
[2] Aynı mektup.

tabakaları. Kudüs'e yaklaşılıyordu. At üstünde böğürleri ezilen Gogol kendini ilhama hazırlıyordu. Yüksek bir tepeden; kutsal şehir, sisler içinde puslu, beyazımsı, parça parça göründü. Yolcular, Yafa kapısından girdiler ve Ortodoks patriğinin evinin önünde durdular.

Ertesi gün Gogol, kemerlerin birleştirdiği alçacık evlerin dar, eğri büğrü sokaklarında düşüncesizce dolaştı, gürültülü pazarları gezdi, işportalarla çevrili kalabalık ve ağır topluluğa karıştı. Yahudilerle, Türklerle, Ermenilerle, Araplarla, Yunanlılarla dirsek dirseğe geldi. Sonra da İsa'nın hatırasıyla takdis edilmiş bu yerlerdeki pisliğin, terkedilmişliğin ve karmakarışıklığın sersemliği içinde şaşkın şaşkın döndü bu gezintisinden. Öyle anlaşılıyordu ki, Osmanlı hakimiyetindeki Kudüs, kurtarıcının hatırasına karşı bir hakaret gibi görünüyor.

Gogol oruç tutup dua ettikten sonra Kutsal-Kabir'e gitti. Halı ile örtülü bir peyke üzerinde yastıklar arasına çömelmiş beş altı Türk bekçi, girişi gözleyerek sigara içiyor, satranç oynuyorlardı. Ağır kalın kapılar açıktı. Gogol istavroz çıkararak eşiği atladı. Önce *'Kutsal yağ sürme Taşı'* denilen lamba ve mumlarla aydınlatılmış pembe mermerden kocaman bir kapak gördü; âdet üzere, İsa çarmıhtan indirildikten sonra, bunun üzerinde tahnit edilmişti. Merkez mihrabın altında kutsal mezar vardı: Aziz-Kabir iki kısma ayrılmıştı: Bir çeşit dehliz olan birincisinde yeniden diriliş meleği yatıyordu, ikincisine ise Tanrının cesedi konulmuştu. Bu ikinci odanın tavanları öylesine alçaktı ki, eğilerek girilebiliyordu ve öylesine daracıktı ki, üç kişiden fazlası sığamazdı. Duvarlar mermerdendi. Mermer bir masa mezar taşını kaplıyor ve mihrap yerine geçiyordu. Bu ciddi çıplaklığı, çıplak kaya ve açık deliğiyle bu mahzen mezar, cilalı ve tantanalı bir dekor kadar heyecan verebilirdi insana! Gogol bir ortodoks papazından dini bir ayin yapmasını istedi. "*Yalnızdım*" diye yazar Gogol: "*Önümde sadece ayini yapan papaz vardı. Halkı duaya çağıran rus papazı, Kutsal-Kabrin duvarlarının dışında arkamda duruyordu. Ben uzaktan sesini duyuyordum. Rus papazına cevap veren halkın ve koronun sesi daha uzaklarda yankılanıyordu. Rus müminlerinin 'Tanrım bize acı!' şarkısı ve daha başka ilahiler ancak kulağıma ulaşabiliyor, sanki başka bir dünyadan geliyordu. Bütün bunlar harika bir şeydi! Ama kendimin dua edip etmediğini pek hatırlayamıyorum. Sadece sanırım dua etmek için öylesine rahat, öylesine tapınmaya uygun bir yerde bulunduğum için seviniyordum. Dua etmeye gelince gerçekten vaktim yoktu; en azından böyle sanıyordum. Duaların sıralanışı öylesine çabuk geçiyordu ki, en yükseklere ulaşan duaları bile uçuşurken takip edemiyordunuz. Henüz ka-*

famı toparlamıştım ki, papazın gidip getirdiği, şaraplı ayin için bana uzattığı, hiç hak etmeyen bana uzattığı şarap kadehi ile karşı karşıya buldum kendimi."[1]

Kont Tolstoy'a bu üzücü izlenimi şöyle anlatır:

"Dualarım sadece semaya yükselmek için yetersiz değil, hatta içimden fışkırmak için de yetersizdi. Dahası var; hiçbir zaman odun misali, hissizliğimi, kuruluğumu, sertliğimi böylesine net bir şekilde görmemiştim."[2]

Kutsal-Kabri, tam bir isyan içinde terk etti Gogol. Korkunç bir yanlış anlaşılma çökmüştü içine. Çok uzaklardan gelip Kudüs'te aradığı o kişi, randevusuna sadık değildi. Duvarlarla çevrili zeytin ağaçlı bahçelerde soğuk, sessiz dolaştı durdu. Tüm çabalarına, kendini zorlamasına rağmen, rüzgarda titreşen bu soluk yaprakların altında ne İsa'yı ne de Havarilerini göz önüne getirebiliyordu. Bir başka yerde bir taş üzerinde İsa'nın göğe uçmadan önce bıraktığı oyuk ayak izini gösterdiler Gogol'e. Kışlaya çevrilmiş 'Pilate' sarayını da gördü ve 'Veronik'in evini de. Hatta kendisine Metropolit mezartaşından kalan küçük bir parçayı, 1808 yangınında yanan 'İsa'nın Diriliş Yortusu Kilisesi'nin kapısından bir küçük tahta parçasını da verdi: Yalancı bir sevinçle bu mukaddes emanetleri kabul etti Gogol. Konuşuyor, dua ediyor, haç çıkarıyor ama, içinde bir yalnızlık hüküm sürüyordu. Onu heyecanlandıran tek şey ancak bazen etrafındaki manzara oluyordu. İşte böylece Ölü denizin kıyılarına hayran oluyordu. Şöyle dedi yoldan geçerken:

"Ne bir ağaç, ne bir çalı çırpı, geniş ve birbirinin aynı bir step! Bu stepin ayağının altında, ya da dahası bu dağın aşağısında, Ölü denizi görüyordunuz... Güneş batarken bu denizin güzelliğini anlatamam. Suyun rengi ne mavi, ne yeşil, ne gök mavisiydi ama mor renkte idi."[3]

Gerçekten de o, bu hac seferinden artık hiçbir şey beklemiyordu. Bu taş, toprak ve güneşten kavrulan yolun üzerindeki Aziz kurtarıcının ayak izlerini, zaman silip süpürmüştü. Onun gerçek varlığı, yürüyüp dolaştığı topraklar üzerinde değil, onu ilham eden kitaplardaydı ancak. Kudüs, Bethléem, Nazareth, Zeytin ağaçlı dağlar, Golgotha, Jourdain

[1] Jukovskiy'e yazılan 6 Nisan-25 Mart 1848 tarihli mektup.
[2] 25-13 Nisan 1848 tarihli mektup.
[3] ***Gogol***, Arnoldi'nin notlarına göre.

gibi gelmeden önce seyyahın hayalini coşturan bunca isim, şimdi artık büyüsünü yitirmiş, insanın gözlerinin önüne donuk bir şark pisliği seriyordu.

Gogol Jukovskiy'e, "*Kurtarıcımızın haccı yolundaki tüm duraklar bizim için ne anlam taşır ki!*" diye yazacaktır: "*Kutsal kabir mi, Golgotha mı, İsa'nın halka Ponce Pilate tarafından takdim edildiği yer mi, götürüldüğü büyük papazın evi mi, Aziz Haç'ın çakıldığı yer mi, bunların tümünün tek bir kilisenin çatısı altında toplandığı zaman mı? Sanatçı, şan, Judée (yusa) manzarasında, monoton tepelerinin rüzgarla dalgalandırdığı gri dalgalarında ne bulabilir ki? Tüm bunlar gerçekten Aziz Kurtarıcının devrinde göz alıcıydı. Judée'nin bir bahçede ve her Yahudinin eliyle diktiği ağacın gölgesinde oturduğu zamanlarda rengarenkti.... Ama şimdi bir dağ yamacında ancak tek tük rastlanan kayaların griliğindeki tuzlu zeytin ağaçlarının bulunduğu ve düzgün olmayan taşlık bir ovanın ortasında zar gibi bir yosunun, birkaç tutam da otun yeşerdiği görülür... beş altı saat yürüdükten sonra meyilli bir yüksekliğe dayanmış insanın oturabileceği bir evden ziyade toprak bir saksıya, fırına, ine benzeyen bir Arap'ın kulübesini keşfedersiniz. - Böyle yerler artık süt ve bal memleketi olabilir mi? - Bu çölün ortasında Kudüs, Bethléem ve kötü düzenlenmiş taş, kiremit parçacıklarından oluşan tüm asya şehirleri... çıplak dağların arasında zayıf bir su akıntısına benzeyen Şeria nehri... Şurada burada birkaç soğuk fidan, yine aynı perişanlık içinde Kudüs'ün ayağının dibinde Yuhuda krallarının mezarı diye iddia edilen birkaç kaya ve mağaralarla Yosaphat vadisi... Eğer Bethléem'in üzerinde ışıldayan yıldızı manevi bir gözle seyretmezsen, tüm bu yerlerin senin için ne anlamı var? Açılan göklerden inip, Şeria nehrinin üzerinden uçarak, Kudüs'ün duvarlarına inen güvercin; karanlıklar, sarsıntılar ile o korkunç çarmıha germe günü... Hal ve geçmişte ne varsa hepsini soldurdu o yeniden diriliş gününün ışıkları... Uyuklayan ruhumun belleğinde başka manzaralar yok... Samari şehrinin bir yerinden bir kır çiçeği, Galilya'nın bir başka yerinden bir başka çiçek topladım. Nazara şehrinde yağmura yakalandım ve orada olduğumun farkına varmadan... tıpkı Rusya'da başıma gelen posta molasındaki gibi iki gün kalmaya mecbur oldum.*"[1]

Kötü bir Hıristiyan mıydı o? Zaman zaman iyi görüşlülüğü şeytani gibi gözüküyordu ona. Büyük ayartıcı adım adım takip ediyordu onu. İsa ziyaretindeki Çiçikov'a benziyordu. Rahatsız edici bir yanıl-

[1] 28-16 Şubat 1850 tarihli mektup.

madan kurtulmak ister gibi geri dönmeye can atıyordu. Ama, Bazili verilmiş olan bazı görevler için birkaç gün daha Kudüs'te kalmalıydı. Gogol yalnız başına ayrıldı oradan. Yol süresince hayal kırıklığını gevelemek için bol vakit buldu. Beyrut'a gelinceye dek layık olmama bilinci onu zorladı durdu. Orada onun tasalı halini gören Bayan Bazili, yerel yüksek sosyete ile tanıştırıp oyalamak istedi onu. Kesinlikle reddetti Gogol. Zihnini karıştıran böylesine bir deneyden sonra dünyasal gevezeliklerle kaybedebilecek vakti var mıydı onun?

Çok geçmeden İstanbul'a gitmek üzere vapura bindi. Bu şehirde Peder Matvey'in bir mektubu, Rus müsteşarlığında bekliyordu kendisini. Dobra dobra ona cevap verdi:

"Size, Kudüs'ten ve sonraki yerlerden, böylesine az tatmin olduğumu söyleyebilirim. Benim için tek sonuç, kuruluğumu ve bencilliğimi daha sarih şekilde görmek oldu."[1] Bundan sonra artık Peder Matvey kendisi için bir vicdan yöneticisidir; en zeki bir papaz bile kendisine İstanbul şehrine kadar bir huzur mesajı gönderme şefkatine sahip olamazdı. Minnet duygusu içinde Kont Tolstoy'a şöyle yazdı:

"Size onun (Peder Matvey'in) hakkında ne söyleyebilirim ki? Bence o tanıdığım adamların en akıllısı ve eğer kurtulmam gerekiyorsa onun kurallarıyla kurtulurum ancak."[2]

İstanbul limanında duran *Chersonèse* adındaki bir gemi Odessa'ya hareket etmek üzereydi. Gogol; gerçek kutsal toprağın, her yerden çok belki de Rusya olduğu duygusu içinde bu gemiye atladı.

[1] 21 Nisan 1848 tarihli mektup.
[2] 25-13 Nisan 1848 tarihli mektup.

IV

SON GEZİ

Vatanın onu karşılayışı can sıkıcı oldu: Odessa'ya inişte İstanbul'dan gelen tüm yolcular on beş günlük bir karantina geçirmek zorundaydı. Gogol'ün dostları onu çifte parmaklıklar arasından görebildiler. Sağlığı yerinde görünüyordu, demir parmaklıkların ardında gülümsemekte ve parmakları arasında bir tespih çekmekteydi. Serbest bırakılınca birkaç dosta ziyarete giderek Prenses Repnin, yaşlı Sturdza, ozan Puşkin'in küçük kardeşi Lev Puşkin, Andrey Troşçinskiy'i gördü ve sonra yoluna devam etti. 7 Mayıs 1848'de yola çıkarak, 9 Mayısta Vasilyevka'daki baba ocağında, ata soyadı yaş gününü kutlamayı umut ediyordu.

Çocukken ünlü olmak hayalini kurduğu bu yerleri tekrar görme fikri kalbini hafifçe buruklaştırıyordu. İşte yirmi yıla yakın oluyordu ki, annesini, kardeşlerini terk edip, kendisini başkente hırsla atmıştı. Yirmi yıl mücadele, hayal kırıklıkları, fakirlik ve yolculuk. Gayeye yaklaşıp ya da uzaklaştığını bilemeden geçen yirmi yıl... Step sıcak bir yeşilliğe bürünmüştü. Atlar iyi gidiyordu, şansı biraz yardım ederse her zamanki kutlamalara tam vaktinde yetişecekti. Bu büyük günde orada bulunacağını, yakınlarına önceden bildirmişti. Pastaların, çiçeklerin, şampanyanın, her şeyin hazır olması gerekiyordu... Arabadan ev göründüğünde güneş batmak üzereydi. Gogol arabacıya atları durdurmasını emretti, yere atladı ve geri kalan yolu yaya yürüdü. Kiliseyi çevreleyerek ormana dalan bu patika boyunca yürümeyi severdi bir zamanlar. Bazı ağaçlar tanınmayacak derecede büyümüştü, bazıları ise devrilmişti. Bu geçmiş zamanlara ait yerlere tekrar dönmek, mümkün olmayan yeniden doğma melankolisine mahkum olmaktı Gogol için: "*Uzun zaman terkedilmiş bu yerleri görmenin duygusunu soruyorsun*

bana," der Gogol Danilevskiy'e: "*Bu oldukça kederliydi, hepsi bu kadar.*"[1]

Annesi onu kapının eşiğinde bekliyordu. Ağlayarak ona sarıldı. Moskova'da son rastlaştıklarından beri nasıl da değişmişti; nasıl da zayıflamış, solgunlaşmış, ciddileşmişti! Annesine gelince, aksine genç leşmiş görünüyordu. Bir tek beyaz saçı yoktu; yanakları pembe pembe, hatları kalınlaşmış, bakışı canlı, etli dudaklarının üzeri ince tüyle gölgelenmişti. Onun sağlıklı oluşunu tebrik etti ve kız kardeşlerini inceledi: Taşra halli, ürkek bakışlı, koskocaman, dimdik genç kızlar olmuşlardı. Ürkerek ona yaklaştılar, elini öptüler. Sofraya oturuldu. Birkaç komşu davet edilmişti. Konuşmalar yolunda değildi. Kudüs hakkındaki sorulara Gogol kupkuru ve istemeyerek yanıt veriyordu: "*Kutsal toprakları şimdiye kadar devir devir, değişik değişik öyle çok hacı gezdi ve hakkında pek çok yazılar yazıldı ki, size anlatacak yeni bir şeyim yok*" diye mırıldandı.[2] Katılanların tümü kutlama gününün başarılı olmadığı düşüncesindeydiler. Aynı günün akşamı Gogol'ün kız kardeşlerinden biri Elisabeta, günlüğüne şöyle not ediyordu:

"*Ne kadar değişmiş! Öyle ciddileşmiş ki! Hiçbir şey onu neşelendiremiyor ve bize karşı ne kadar ilgisiz ve soğuk! Bu bana çok acı geldi.*"[3]

Daha sonra 10 Mayıs tarihli notta da: "*Tüm sabah boyunca ağabeyimizi göremedik. Altı yıldır birbirimizden ayrıydık ve o şimdi bizimle bulunmaktan kaçınıyor.*"

11 Mayıs tarihli notta: "*Bu sabah kasabanın tüm insanları toplandı, yenildi, içildi. Kardeşimin şerefine kadeh kaldırıldı. Ağabeyimin onları görmekten mutlu oluşu bana çok dokundu. Avluda şarkı söylediler, dans ettiler. Hepsi sarhoştu...*"

13 Mayıs: "*Her gün konuklarımız var. Ağabeyim her zamanki gibi devamlı sakin ve ciddi! Pek ender gülümsüyor. Bugün biraz daha çok konuştu.*"[4]

Yalnızlığını sağlamak için Gogol, büyük evin sağındaki küçük kulübeye yerleşti. Kullandığı çalışma odasında mobilya olarak bir yatak, birkaç sandalye, armut ağacından yapılmış fevkalade güzel, yük-

---

[1] 16 Mayıs 1848 tarihli mektup.
[2] Paşçenko: V Paşkov'un notlarına dayanarak.
[3] Elizabeta Vasilyevna Gogol, ***Günlük***, (Şenrok, ***Belgeler***, Cilt IV.)
[4] Aynı eser.

sek bir sehpa vardı. Gogol alışık olduğu gibi yazılarını ayakta yazıyordu. İki pencere arasında bir ayna vardı. Bir oyun masasının üzerinde de dağ gibi yığılı kitaplar. Gogol erken kalkıyor, biraz çalışıyor, bahçede bir tur atıyor ve annesinin, kız kardeşlerinin saygı dolu bakışları altında, sabah kahvaltısı için masaya oturuyordu. Yemekten sonra salona geçiyor, orada aileye kitabı mukaddesin gravürlerinden dini ve renkli özdeyişler beyan ediyordu. Kız kardeşi Olga, bu resimleri köylülere dağıtmak, içindeki sahnelerin anlamını onlara açıklamak ve bu hediyelerin manevi değerini anlatmak üzere görevlendirilmişti. Sonra yine Gogol, hazım ve düşüncelere dalmak için yeni bir gezintiye çıkıyor ve akşam çayından sonra esrar dolu kulübesine yeniden çekiliyor, orada '***Ölü Canlar***' yapıtının ikinci cildindeki kahramanları onu bekliyordu. Kız kardeşleri hoş görünmek için sevdiği yemekleri hazırlıyorlardı. Küçük kız kardeşi Olga: "*Sevdiği bir şeyi hazırladığımı her fark edişinde, başını sallayıp gülümsemeyle cevap veriyordu bana. Bu gülümseyiş hayranlığa boğuyordu beni. Tüm dileğim ona hoş görünmek için elimden geleni yapmaktı.*"[1]

Bir süre sonra, bu kendisine tapılma atmosferinden yorulan Gogol, birkaç gün için Danilevskiy'in yaşadığı Kiev'e gitti. Ama bu iki dostun buluşması işe yaramadı. Hava çok sıcaktı ve Danilevskiy fazla meşguldü. Kiev üniversitesinin vasi muavininin evinde ünlü yazar için bir suare düzenlenmişti. Kiev üniversitesinin tüm genç profesörleri, boğazına kadar iliklenmiş yeni üniformaları içinde '***Ölü Canlar***' yazarının gelişini heyecanla bekliyorlardı. Nihayet dizlerine kadar inen dört etekli nar renginde bir ceket ve kurbağa derisini andıran kırmızı ve sarı benekli koyu yeşil kadife yeleğiyle göründü Gogol. Upuzun bir burun, dümdüz saçlar, donuk bir bakışla sıkkın bir şekilde başını sallayarak takdim mesajını dinledi. Batan güneşin keskin ışıkları Gogol'ü rahatsız ediyordu, ev sahibinin emri üzerine bir genç hemen fırlayıp güneşin ışıklarını önlemek üzere balkona çıkıp dikildi. Gogol teşekkür bile etmedi. Kendisine çay ve kahvaltı ikram edildi; masaya yaklaşmayı reddetti. Herkes kararsızlık ve sıkıntı içinde ayakta duruyordu. Birden büyük kişi bir profesörün burnunun dibine yaklaşarak "*Sanırım sizi bir gün bir lokantada gördüm, bir soğan çorbası içiyordunuz*" dedi. Sonra umumi bir selam çakarak çıkış kapısına doğru yürüdü. Bu sahneye şahit olan biri: "*Herkes susuyordu. Acayip şekilde bacaklarını atan ya-*

[1] Olga Vasilyevna Gogol'ün ***Hatıralar***'ı.

zarın gidişini seyrediyorduk, sanki hafif felçli gibiydi. Oysa, geniş ayakaltı kayışı, dar bir pantolon içine sıkışmıştı."[1] diye anlatır.

Vasilyevka'ya dönüşte Gogol aileyi büyük bir heyecan içinde buldu. Sayfiyede bir kolera epidemisi baş göstermişti. Köyde beş kişi ölmüştü. Dualara başlanmıştı. Mavi gökten korkunç bir sıcaklık acımasızca iniyordu. Geceleri bile yakıcıydı. Toprak çatlamış, ekinler kaldırılamıyor, hasat tehlikeye düşmüştü. Işık ve kuraklığın lanetlediği bir manzarada insanlar, hayvanlar, susamış, endişeli ve ağır adımlarla yer değiştiriyorlardı.

Gogol Pletnev'e mektubunda: "*Güçten düşüren, üç günde beni bir hayalete çeviren diyareden sonra sana hasta hasta yazıyorum. Aslında Tanrıya şükür bu bir kolera değildi; sanırım Afrika'da bile görülmemiş bir sıcağın doğurduğu basit bir diyareden ibaretti...*"[2]

Ve Aksakov'a:

"*Nasıl ölümcül, sağlıksız bir mevsim! Nasıl rahatsız edici boğucu bir hava!.. Devamlı mide, baş ve sinir rahatsızlıkları... Kolera ve çeşit çeşit diyareler bana nefes aldırmıyor... En küçük entelektüel bir çalışmadan acizim, basit bir okuma bile gücümün üstünde.*"[3]

Şimdi köylülere tarla işlerini sevdirmeye yarayan gravürler dağıtmak da bir işe yaramıyordu artık. Gogol, "*onların yaşayışlarını öğrenmek için*" evlerine gidip ziyaret etmeye karar verdi. Bu teftiş gezisine kız kardeşi Olga'yı da götürdü. İlk girdikleri köy evinde güçlü kuvvetli bir kadın onları karşılayıp oturmalarını teklif etti ve tatmamazlık edemedikleri bir omlet ikram etti. Bu konukseverlik Gogol'ün hoşuna gitti. Bunun iyi bir köle ile iyi bir efendi arasındaki ilişkiyi simgelediğini, itaatkar ve güler yüzlü bir minnettarlığı gösterdiğini düşünüyordu. Birkaç adım ötede başka bir evdeki düzen ve temizlik dikkatini çekti Gogol'ün ve ailenin başı olan köylüyü tebrik etti: "*Belli ki burada işçiler oturmakta*" diye düşündü. Üçüncü ev aksine pis, harapti. Gogol ciddi ciddi: "*Çalışmalı, çaba göstermeli... Sadece bu şekilde gereken şeyleri elde edebilirsiniz*" dedi. Bunun üzerine artık dönmek zamanının geldiğini gördü. Kız kardeşi hayranlıkla: "*Köylülerin yaşayışını anlamak için ona üç kulübeyi görmek yetti*" diye not eder defterine.

---

[1] Yasinskiy, Miholskiy'in anlatılarına dayanarak: ***Gogol ile ilgili Anekdotlar*** (*Tarihi Haberci*, Haziran 1891).
[2] 7 Temmuz 1848 tarihli mektup.
[3] 12 Temmuz 1848 tarihli mektup.

Gogol, bir başka gün yine kız kardeşi ile beraber köylülerin çalışmalarında hazır bulunmak üzere tarlalara gitti. Buğday kuraklıktan öyle kötü yetişmişti ki, hasat yapmak imkansızdı. Zayıf ve kısa sapları kökleriyle birlikte yolmak gerekiyordu. Gogol arabadan indi, güneş yanığı bu adamlara, kadınlara gülümsedi ve neşeli bir sesle:

- "*Yolmak, hasat yapmaktan daha güç değil mi?*" diye sordu.

Köylüler su toplamış, şişmiş, kararmış ellerini göstererek gerçekten bu işin kolay olmadığını söylediler ona.

"*Cenneti hak etmek için eziyet çekmelisiniz!*"[1] diye seslendi Gogol.

Gogol, '***Seçilmiş Parçalar***' adlı eserindeki '*Rusya'da bir toprak sahibi*' başlıklı bölümün heyecanını yaşar gibiydi. Evet, toprak işleri, kölelik, Mukaddes kitaplar; bunların hepsi yazıdaki gerçeğe uyuyordu. Ve bu akılıca deney sonucunda toprak sahiplerine servet ve köylülere de rahat bir yaşam düşüyordu. Gogol bu konuda annesini etkilemek istedi; ama o mülkünü yürütmeyi bilmiyor, her yıl biraz daha borçlanıyor ve alıştığı zirai metotları değiştirmek istemiyordu. Onu seviyordu, ama şikayetlerinden de bıkmıştı. Zaten Gogol'ün, mülkünün hesaplarını düzenlemeden önce, hayatta yapacağı başka işleri vardı. Ayrıca, şimdi yanlarında yaşarken kız kardeşlerinin eğitimi de onu eskisi kadar meşgul etmiyordu. Onlar, ağabeylerine hoş görünme çabasıyla budalalaşıyorlardı adeta. Gogol, onların ürkek bakışlarına, fiskoslarına sinirleniyordu. Boş münakaşalar, elbise hışırtıları, taşra dedikoduları, düzenli komşu ziyaretleri; bunların hepsi, ona Moskova'daki dostlarını, sadık kalan Şevirev'i, araları soğuk olan Pogodin ve Aksakov'u nostaljik olarak düşündürtüyordu. Onların yanında tekrar çalışma zevkine varacaktı. Ağustos ayının sonunda artık Vasilyevka'da kalamayacağını ailesine bildirdi.

22 Ağustos'daki günlüğünde Elisabeta, "*Hepimiz ağlaştık*" diye not düşer: "*Korkunç bir keder sardı bizi. Onu ne çok seviyorum! Çoğu zaman tatsız olmasına karşın, bir baba gibi seviyorum onu!*"[2] diye yazacaktır.

*
* *

[1] Olga Vasilyevna Gogol, ***Hatıralar***.
[2] Elizabeta Vasilyevna Gogol, ***Günlük*** (Şenrok, ***Belgeler***, Cilt IV.)

12 Eylül 1848'de Gogol, Moskova'ya gelir ve ilk önce son zamanda mektupla barıştığı Aksakov'u ziyaret eder. Yeniden buluşma ve hakaretleri unutma sevinciyle birbirlerine sarılırlar. Ancak soluk aldıktan, giysilerini temizlettirdikten ve birkaç mektup yazdıktan sonra, bu ısrarlı gezgin, tekrar Sen-Petersburg'un yolunu tutar. Orada Viyelgorskiy'lere yerleşir. '***Ölü Canlar***'ın satışından sağlanan parayı kendisine teslim eden Pletnev'i görmeye koşar ve birkaç dostla yeniden ilişki kurar, içlerinden Annenkov henüz Fransa'dan dönmüştür. 1848 Haziranının patırtıları arasında Paris'te bulunan bu beriki sokak siperleri etrafındaki savaşı en ince ayrıntılarıyla anlatacaktır Gogol'e. O: "*Bu rezil Fransız Cumhuriyeti'nin barut, çamur ve kan içerisinde ilan edilmesi değer miydi!*" diye düşünür. "*Özgür olma sarhoşluğu ile tüm Avrupa kılıç ve pankartlar sallayarak sarsılmakta! **Ah**, Avrupa milletlerinin kokuşmuşluğu karşısında insan Rus olmaktan nasıl da gurur duyuyor*" der.

"*Annenkov'un tüm anlattıklarına insan kulak misafiri olsa da, Paris olaylarının korkunçluğunu, toplumun baştan başa bozulmasını anlasa*" diye yazar Gogol, Danilevskiy'e: "*Orada kimsenin buna bir çare, bir çıkar yol bulamaması ve sırf dayak yemek için delice savaşmaları üzücü. Bu geçiş döneminin korkunç üzüntüsüne kimse tahammül edemiyor ve herkes karanlık ve cehalete gömülüyor. Kimsenin dudaklarından dua sözcüğü işitilmiyor.*"[1]

Ve Jukovskiy'e:

"*Etrafımızda geçen olaylar ne denli isyan ettirici olsa da, çalışmak için gereken huzur ve sessizliğe ne denli mani olsa da, yine de esas görevimize sadık kalmalıyız, geri kalan şeylerle Tanrı meşgul olacaktır...*"[2]

Gogol, Avrupa'daki dalgalanmayı suçladıkça, ülkesinin entelektüel yaşamıyla tekrar ilişki kurmayı istiyordu. Belinskiy'in dostu olan profesör Aleksandr Komarov'a tanışmak istediği birkaç yeni yazarı bir araya getirmesini rica eder. Kamarov buna çok sevinir; Rus edebiyatının çiçeği burnunda yazarlarını davet etmek üzere bir yemek tertipler. Daha akşam dokuzda '***Basit Bir Tarih***'in yazarı heybetli ve ağır aksak Gonçarov, şık gazeteci Panayev, genç şair Nekrasov, nazik Grigoroviç, '***Anton Goremika'nın Köyü***' eseriyle birçok okurda köle köylüler

[1] 24 Eylül 1848 tarihli mektup.
[2] 15 Haziran 1848 tarihli mektup.

için acıma hissi uyandıran bukleli saçlarıyla eleştirmen Drujinin; hepsi meydanda toplanmışlardır. Saat on olur, onur konuğu Gogol yoktur; ev sahibi çay ikramına başlar. Nihayet yarım saat sonra Gogol görünür. Gelir gelmez Kiev üniversite profesörlerini olduğu kadar, genç meslektaşlarını da benimser. Bir yudum çay içmeye tenezzül etmeden sofradan uzak bir kanepeye uzanır. Etrafını kuşatırlar, ama ne söyleyeceği belirsizdir. Hayranları saygılı bir şaşkınlık içindedirler. Bir süre sonra Gogol'ün, kendini zorlayarak onların eserleri hakkında konuşması duyulur. "*Ama Gogol'ün bu eserleri okumadığı apaçık ortadaydı*" diye not eder Panayev.[1] Sonra '***Seçilmiş Parçalar***' eserine sataşmalarından endişe duyarak tedbire başvurur, bu yazıları "*hasta bir halde*" yazdığını ve yayınlanmasından şimdi pişmanlık duyduğunu söyler. "*Sanki kendisini haklı çıkarmaya çalışıyordu karşımızda*" diye yazacaktır Panayev. Komarov, yemeğin hazır olduğunu hatırlatır, bir aradan yararlanıp konuşmayı keserek. Gogol yemeklerden bir lokma bile yemez, dahası bir yudum şarap bile tatmaz. Komarov: "*bu durumda size ne ikram edebilirim?*" diye sorar. Biraz düşündükten sonra saygıdeğer konuk: "*öyleyse bir küçük bardak malaga şarabı içebilirim*" der. Evde her çeşit içki vardır ama özellikle sadece bu yoktur. Saat sabahın birini geçiyordur. Dükkanlar kapalıdır. Komarov onurunu söz konusu yaparak, adamlarını bu nadir içkiyi aramak için şehre salar. Onlar bu içkiyi araya dursun, bu kez Gogol gitme niyetinde olduğu söyledi. Komarov, - "*Şimdi, şimdi malagayı hemen ikram edeceğim, bir dakika bekleyin!*" diye kekeledi. "*Hayır artık içmek istemiyorum!*" diye cevap verdi Gogol. "*Benim için fazla geç oldu.*" Ev sahibinin bozulan yüzü karşısında gene de kalmaya razı oldu Gogol. Biraz sonra bir uşak koltuğunda bir şişe ile soluk soluğa gelmişti. Komarov, malagayı bir bardağa boşalttı. Gogol, dudaklarını değdirdi ve hemen şapkasını yakalayıp kapıya doğru yürüdü. "*Bilmem başkaları ne hissettiler ama ben kendi hesabıma, o gidince daha rahat bir nefes aldım.*" diye yazacaktır Panayev.[2]

Gogol'ün de, şaşkına dönen meslektaşlarından ayrılınca daha rahat bir nefes aldığı bir gerçektir. Kendisiyle müşterek hiçbir şeyleri olmayan bu yazarlara nasıl yaklaşabilmişti? İzlediği yol başkaydı onun; onlar kitlenin takdirinin peşindeydiler, kendisi ise ancak Tanrının takdirini bekliyordu. Onlar okuyucularının artmasının, kendisi ise ruh-

[1] Panayev, ***Hatıralar***
[2] Aynı eser.

ların kurtarılmasının peşindeydi. Heyhat! Bu ruhlar içerisinde senelerce doğru yolu gösterdiklerinden kaç tanesi birdenbire ağından kurtulup yaşamın hay huyuna dalıp karışmıştı... Bunlardan en üzücü örnek, belki de giderek onun etkisinden kurtulan, kocasının mesleğiyle fazlaca meşgul olan Bayan Smirnov'du. Buna karşın, çiçeği burnunda Anna Viyelgorskiy şaşırtıcı bir güvenle kendisini ona teslim ediyordu.

Bu saf, dürüst, sade, içinden geldiği gibi davranan kızın yanında Gogol, şefkat ve tahakkümle karışık bir duygu içindeydi. Acaba yıllar önce Rusya'da son dakikalarını yaşarken başından ayrılmadığı onun erkek kardeşi Yosip'e duyduğu aynı zevk miydi bu? Kıza bakarken halen parlak teninin altından sevgili ölümün yüzünü görür gibi oluyordu. Tıpkı o zamanki gibi, hasta delikanlının başucundaki gibi, onun sorgulayan tatlı bir bakışı karşısında metanetini yitiriyordu. Viyelgorskiy aile efradının Gogol üzerinde yarattığı nasıl bir güçtü bu? İtaatli bir çocuğu yöneltmek arzusu, onun parmağında balçıklı bir iz yaratmak, aklını karıştırıyordu birden bire. Kimi zaman Gogol, Anna Viyelgorskiy'in sağlığından şüpheleniyordu, melankolik halinden kuşkuya düşüyordu. Kimi zaman da yaşının gereği dışarı çıkıp eğlenmek istemesine tahammül edemiyordu. Kendisine kimsenin kur yapmaya niyetlenmemesi için onun daha çirkin olmasını bile temenni edebilirdi. Aynı zamanda da onun zarif hareketleri karşısında mutluluktan eriyordu. Onun kendisinden başkasının hoşuna gidebileceğine nasıl inanabilirdi Gogol?

"*Tanrı aşkına aynı yerde bir buçuk saatten fazla oturmayın, masaya dayanmayın; bilmelisiniz ki ciğerleriniz zayıftır...*" diye ciddi bir şefkat içinde yazıyordu ona Gogol: "*En geç saat on birde yatmaya zorlayın kendinizi. Hiç dans etmeyin, özellikle bu çılgın fransız dansları! Kanı harekete geçirir ama vücuda gerekli hareketi sağlamaz. Zaten size dansetmek yakışmaz. Vücudunuz ne gereğince biçimli ne de gereğince hafif, güzel de değilsiniz. Bunun iyice farkında mısınız? Siz ancak yüzünüzde ulvi bir mana belirdiği zaman güzelsiniz! Şu da belli ki hatlarınız ruh asaletinizi ifade etmek için yaratılmış; bu manadan yoksun kalır kalmaz çirkinleşiyorsunuz. Öyleyse her çeşit gezmelerden, en mütevazı gezilerden bile vazgeçin. Görüyorsunuz ki hiçbir şey sağlamıyor insanlar size... Çocuk safiyetinizi muhafaza edin. Bu size her şeyden çok yakışıyor.*"[1]

[1] 29 Ekim 1848 tarihli mektup.

Gogol'ün sevgili talebesine mektupla yaptığı bu nasihatleri şifahi olarak da eksik olmuyordu. Bu vaazların sertliğine şaşıran kız, bu büyük adamın kendisine gösterdiği ilgi karşısında hayranlık ve korku içinde titriyordu. O, bu ilgiyi hak etmek için ne yapmıştı ki... Gogol'ün kendinden emin, hiddetli, mutsuz, silahsız, hasta, yalnız, bencil ve kutsal bir coşku içinde olduğunu görüyordu. Ona hem saygı gösteriyor, hem de acıyordu. Kendisi için papazla doktor karışımı bir şeydi. Emri gereği kutsal kitapları, kilise tarihini, Philarète de Riga'nın eserlerini okuyordu. Bir gün Gogol'e daha esaslı bir Rus olabilmesi için Avrupa tarzı eğitimden vazgeçme isteğinde bulunarak: "*sadece ruhumla Rus olmak değil, ülkem üzerinde ve dili hakkında bilgiler edinmek istiyorum*" dedi. Eniştesi kont Sologub çağdaş edebiyattan dersler okuyarak kendisini vatanının kültür zenginliğine alıştırmak istemişti. Gogol hemen daha büyük bir arzuyla bu işe girişti. Ama kendince '*bu çeşit ruslaşma*' ancak fiziki olurdu.

"*Ülke hakkında bilgi ve onun dilini bilmekten çok Rus ruhunu taşımak daha kolaydır*" diye yazacaktır kıza: "*Gerçek bir Rus olmak nedir? Tüm yabancı, yakışık almayan, temiz olmayan şeylerden özenle temizlediğimiz ırkımızın cazibesi nedir? Onun temel niteliği nedir? Rus halkının en yüksek değeri, İncilin kutsal sözlerini herhangi bir milletten daha derin anlamasıdır ve insanı mükemmeliyete yükselten de sadece budur. Kutsal Ekicinin tohumları aynı cömertlikle eşit olarak her yere dağılmıştır; ama bazıları ana yola dağılmış ve kuşlar gagalamış, bazıları ise kayalar üzerine serpilmiş ve hasattan önce kurumuştur. Bir üçüncüsü de dikenli çalılar arasına düşmüş ve hemen kötü otlarla sarılarak boğulmuştur. Nihayet bir dördüncüsü mümbit bir toprak bularak meyve vermiştir. Bu mümbit toprak da hoş karşılayan Rus toprağıdır. İsa'nın tohumları yüreğimizde korunarak Rus karakterine olabilenin en iyisini sunmuştur: Böylece Rus olmak için kaynağa doğru yönelmeniz gerek.*"[1]

Kuşkusuz genç kıza Rus'un ruhunu aşılamak için en iyi çare ona bu konuda yazdıklarını okumaktır diyordu Gogol: "*Size 'Ölü Canlar' yapıtının ikinci cildini okuyarak derslere başlamayı istemiştim... Bundan sonra sizinle birçok şeyi konuşabilmek daha kolay olacaktı benim için.*"[2]

Anna'nın ailesi sonunda bu mektuplardan bu papazvari toplantılardan kuşkulanırlar; Gogol'ün temiz niyetinden şüphe etmemekle be-

[1] 30 Mart 1849 tarihli mektup.
[2] 29 Ekim 1848 tarihli mektup.

raber; genç kıza karşı bu düşkünlüğü -yaş farkına rağmen- kötü niyetli tekliflere yol açabilirdi... Ona karşı candan davranışları sona erdi. Oradaki günlerinin uzaması için ısrar etmediler. Sofrada, salonda konuşmalar canlılığını yitiriyordu. Anna, annesinin emri üzerine çoğu zaman odasından çıkmıyordu. Gogol küskün, bu gözden düşmeyi hangi sebeple hak ettiğini kendi kendine soruyordu. Ama onlardan açıklamalar da istemiyordu. Hayal kırıklığı içerisinde tekrar Moskova'ya döndü.

*
* *

Orada da yine ev sorunu ile karşılaştı. Kış yaklaşıyordu, kimde konuk olacaktı? Gerçekten de eski dostu Pogodin'e mektuplarında küfrederek, alay ederek, ev sahipliğini çekiştirerek hiç de güzel davranmamıştı. Dahası '***Seçilmiş Parçalar***' eserinin IV. bölümünde açıktan açığa onu hedef almıştı: "*P. (Pogodin), ömür boyunca okuyucularına kafasındaki düşüncelerin gereği kadar olgunlaşıp olgunlaşmadığını tartmadan, acele acele sunmuştur... Sonuç ne olmuştur?.. Okuyucular onda özensizlik ve pislikten başka bir şey bulamamışlardır.*" Zaten Gogol'ün Pogodin'e bir nüsha gönderdiği '***Seçilmiş Parçalar***' adlı eserinin başında şöyle bir ithaf vardı: "*Pis ve karmakarışık ruhlu, hiçbir şeyi hatırlayamaz, hiçbir şeye dikkat edemez, farkında bile olmadan her dakika başkalarına saldıran Pogodin'e ve onun kadar günahkar, inançsız Tomas'a ömür boyu günahlarını hatırlaması için bu kitap verilmiştir.*" Pogodin bu ithafı kesip çıkarmış ve özel günlüğünün bir sahifesine yapıştırmıştı. Böyle ciddi bir yargıdan sonra çatışmanın nedeni ortadaydı ve bu, dargınlık için mükemmel bir sebepti. Ama tüm bunlar geçmişte kaldı, diye düşünüyordu Gogol. Viyerges kırlarında olan ev uzaktan konforlu görünüyordu. Barışma pahasına da olsa oraya dönmeliydi Gogol.

Rus halkı kapılarını herkese açmayı, aileyi genişletmeyi, malını başkalarıyla paylaşmayı severdi. Bir hakaret, onun için asla devamlı sayılmazdı, bir suçlu her zaman affedilebilir; duygu, mantıktan önce gelirdi, saflık ve iyilik yapma beraberinde yürürdü. 'Bencil', 'öfkeli' Pogodin'in kini yoktu. Zaten Gogol ile mektuplaşarak yapılmış olan kavgaların unutulması gerekiyordu. Onu kabul edip, galeride birinci kattaki odalara eskiden kaldığı gibi yerleştirdi. Ama çok geçmeden misafirin nezaketsizliği ev sahibinin eski yaralarını tazeledi. Gogol'ün

ıslah olması olanaksızdı: Her şey ona mubahmış gibi davranıyordu Gogol; dostları, hizmetçisi; evleri de oteldi Gogol için...

1848 Kasımının hemen başında Pogodin günlüğüne: "*Gogol hiç değişmedi, hep ayni, sadece sabık papazlığı değişmiş. İnsanlar onun için bir hiç*" diye not düşer.

Ertesi gün:

"*İşte iki günden beri Gogol ortalarda yok, görünmüyor. Yirmi beş kişiyi nasıl geçindirdiğimi aklına bile getirmiyor.*"[1]

Şevirev'in evindeki bir suarede Gogol'e rastlayan genç ozan Berg, '***Hatıralar***'ında şöyle yazar: "*Bir edebiyat adamının bu asırda böylesine şımarık ve yüksekten atıp tutmasına inanabilmek zor... Moskova'lı dostları (daha doğrusu tanıdıkları, zira Gogol yaşam boyu gerçek bir dost edinememiştir) inanılmaz bir hayranlıkla etrafını sardılar. Moskova'ya her gelişinde daima onlardan birinin evinde, sakin ve konforlu bir hayat için gerekeni bulur o: beğendiği yemeklerle bir sofra, çalışması için sakin ve ücra bir mekan, her dediğini yapmaya hazır hizmetçiler... Evinde konuk olduğu ev sahibinin tüm dostları Gogol'e nasıl davranılacağını bilmek zorundadır... Bundan başka Gogol'ün edebiyattan bahsedilmesinden nefret ettiğini, özellikle kendi eserlerinden konuşulmayı ve bu yüzden de hiçbir bahaneyle: 'şu sırada ne yazıyorsunuz?' gibi sorular sorup canını sıkmamayı da bilirler. Dahası var: Gogol; 'Nereye gitmeyi düşünüyorsunuz?' ya da 'Nereden geliyorsunuz?' gibi soruları sevmez. Zaten kendisiyle bir sohbette böyle soruların hiçbir işe yaramadığı söylemişti. O, eğer Ukrayna'ya gitmek niyetindeyse 'Roma'ya gidiyorum' der. Roma'ya gitmeyi düşünüyorsa, 'sayfiyeye falancanın evine gidiyorum' der...*"

Ve Berg Gogol hakkında hemen şu portreyi çiziyordu: "*Kısa boylu, kabarık pantolonlu, siyah redingot giymiş bir adam; saçları yüzünün iki tarafına düşmüş; ufacık bıyıklı, canlı ve insanı delen bakışlı kopkoyu iki göz ve soluk bir ten. Eller cepte, salonun bir köşesinden öteki köşesine yürür ve konuşur... Yürüyüşü seke seke, düzensiz ve orijinaldir. Tüm yüz ifadesinde zorlanmış, sıkılmış bir yumruk gibi sımsıkı, kasılmış bir hal vardır. Ne hareketlerinde, ne de bakışlarında coşkulu ve açık bir ifade yoktur. Tersine sağa sola şöyle bir göz atışında,*

[1] Pogodin, ***Günlük***.

gözlerini kaldırmadan, karşısındakinin yüzüne bakmadan, yere doğru dikleme bakışında kurnaz bir hal vardır."[1]

Alışıldığı gibi, yarı edebi yarı monden topluluklarda Gogol uykulu, suskundur; ya alelade şeylerden söz eder, ya da açık açık yalan söylerdi. Öyle ki, arkadaşları onun namına rahatsız olur. Bunun tersine samimi topluluklarda gitgide Tanrıdan ilham almış bir peygamber pozundadır. 19 Kasımda dairesinin birinci katında, bir ayin düzenledi. Günlük kokusu her odaya yayıldı. Bu din abartısından bıkan Pogodin, günlüğüne: "*Ortodoksluk ve otokrasi evimi sardı. Gogol bir ayin düzenledi. Tahta geçmek için miydi acaba?*"[2] diye yazmıştı.

Bundan bir süre sonra Gogol, Moskova'ya uğrayan bir başka din yöneticisi başpapaz Peder Matvey Konstantinovskiy'i kabul etti. Ekseriye mektuplarla içini döktüğü papaz ile yaptığı bu yüz yüze görüşme, heyecanlı oldu. Birden bire mürekkep ve kağıdın yerini minber alıyordu: altmışlık, orta boylu, biraz kamburca, kızıl saçları ve sakalı biraz ağarmış, yayık burunlu, küçücük gri gözlü bir adamdı bu. Sultasına ve Haçına rağmen görünüşü ve davranışı köylüydü.[3] Daha ilk kelimede konuğunun kaba belagatma hayran oldu Gogol. Peder Matvey dolambaçlı konuşmuyordu: "*Ortodoks olmayan tüm dinler, şeytanlığı gösteriyor. Ne sağa ne sola bakmadan İsa'yı adım adım takip etmeli*" diyordu. Sanat bile onun gözünde şüphe götürürdü. Katolik kilisesi'nin her çeşit delalet mezhebini şiddetle takip ediyordu. Köylüler ve toprak sahipleri ondan çekiniyorlardı. Hayranı kont Tolstoy'u aydınlatmak, ona günah çıkartmak için ara sıra Moskova'ya gelirdi. Gogol, tüm sanatını kilisenin hizmetine sunmaya karar verdiğini papaza tekrarladı. '***Ölü Canlar***' eserinin ikinci bölümünün, ortodoks Rusya için bir milli marş olacağını, ve Tanrının yeryüzünde kendisine bahşettiği görevi hak etmek için daha iyi bir insan olmayı istediğini söyledi. Sonra da kendisini takdis eden kaba eli öptü. Peder Matvey tekrar gelmeyi vadederek gitti. Papaz gittikten sonra Gogol, "*acaba ruhumun selameti için bu endişe verici vasiliği kabul ettiğimden dolayı sevinmeli miyim, yoksa korkmalı mıyım*", diye düşündü kendi kendine. Yine o sıralarda baş rahip Tyodor'a rastlamış, sanatını dinin hizmetine sunmaya karar verdiğini bir kez daha tekrarlamıştı. '***Ölü Canlar***' eserinin, ikinci kısmındaki kahramanlarının sonu nasıl bitecek diye aziz kişi ona sorunca

---

[1] N.V Berg, ***Gogol'e ilişkin hatıralar***.
[2] Pogodin, ***Günlük***.
[3] Bkz. N. Barsukov, ***Pogodin'in yaşamı ve külliyatı***.

Gogol; *"destansı eserinin Çiçikov' un erdemli bir yaşama geçmesiyle biteceğini ve bu değişmeye Çar 'ın şahsen iştirak edeceğini"*[1] söyledi.

Pogodin; Gogol'ün rahiplerin eline düşmesine üzülüyor ve bunu bazen ona açıkça söylüyordu. İki dost arasındaki hava yeniden bozuldu. Tam patlak vermedi ama sinirleri gerginleştirdi. Öte yandan Gogol evin yeterince ısıtılmadığını söylüyordu. Soğuklar bastırınca artık yerinde duramaz olmuştu. Tam o sırada kont Tolstoy da ona dindar bir çevre içinde, bütün konforuyla süresiz bir konukluk teklif ediyordu. Noel bayramı için Gogol günlük giysilerini ve evraklarını toparlayıp kontun evine taşındı.

Tolstoy ailesi Arbat[2] kapısına yakın Nikitskiy bulvarında iki katlı bir ev kiralamıştı. Yüzyılın başında inşa edilmiş, ampir sitilinde geniş bir binaydı. Kont ve kontes birinci katta oturuyorlardı. Gogol, girişin sağ tarafında zemin katındaki iki odaya yerleşti. Odalardan biri yatak, diğeri de çalışma odası vazifesi görüyordu. Bu ikinci odada fazlasıyla yeşil renk göze çarpıyordu. Yerde yeşil halı, çini sobanın karşısında yeşil taftadan ateş paravanı, üzerinde karmakarışık kitaplar duran iki masayı örten yemyeşil kumaş... Duvara dayalı iki kanepe. Bir köşede de gece kandilinin aydınlattığı bir ikon...

Aksakov'a göre Tolstoy'ların evinde bir *"Rus Papazın sofuluğu, hurafeciliği ve mistisizm"* havası esiyordu. Oruç, dualar, her cumartesi evde yapılan ayinler... sık sık papaz ziyaretleri, masa başında tefsirli dine ait kitaplar, - din içinde yüzen bir yaşam temenni etmesine karşın, Gogol dinin bu abartılı dış etkinliklerinden boğulur gibi oldu, gerçekten de sıkıldı. Ama hiç olmazsa maddi sıkıntı çekmiyordu artık. Kontun evinde yatıp kalkıyor, yiyip içiyor, üstü başı her ihtiyacı görülüyordu, para sıkıntısı da ortadan kalkmıştı. Artık bundan sonra Pletnev'in Sen-Petersburg'da, Şevirev'in Moskova'da yönettiği yazarlık hakkına bir ihtiyacı kalmamıştı; bu gelir olduğu gibi annesine ve talebelerin yardım koluna gidecekti. Rüyaları gerçekleşiyordu; bir başkasının cömertliğiyle cömert bir kişi oluyordu. Gene de hiç bu kadar çalışma hevesi azalmamıştı Gogol'ün. Entelektüel bir uyuşukluğun kurbanı olmuş, beyaz kağıdın karşısında esniyordu.

---

[1] Başrahip Tyodor: (A.M. Buharev) ***Gogol'e üç mektup.***
[2] Bugün: Suvorov Meydanı, no. 7

"Yazı yazamayışımın nedenini bir türlü anlayamıyorum. Hiçbir şeyden konuşmak da istemiyor canım." diyerek Jukovskiy'e dert yanar. *"Bu benim edebi aktivitemin baştan başa durması demektir"*[1] der.

Şaşılacak şey, bu yaratıcı yeteneklerin durmasıyla Gogol'ün sağlığında apaçık bir iyileşme görülecektir. Daha iyi uyuyor, mide ağrılarından da daha az şikayet ediyordu. Onun daha güçlü olduğunu Aksakov, kendini kucakladığı zaman fark edecektir: *"çok sevindim ve Tanrıya şükrettim"* diye not edecektir.

9 Mayıs 1849'da Gogol her zamanki gibi doğum günü için Pogodin'lerde bir 'garden party' düzenleyecektir. Ama davetli dostları pek hevesli gözükmezler bu davete. Geçmiş onları birbirlerine yaklaştırırken, bugün onları ayırıyordu. Yüzce, ruhça ihtiyarlamışlar, kendilerinin birer karikatürü olup çıkmışlardı...

Toplantının ertesi günü *"bu yıllar zarfında köprülerin altından çok sular geçmişti"* diye yazacaktır Aksakov: *"Bu süre zarfında hemen hemen hepsi birbiriyle çatışmışlar, değişik tarafa geçmişler, birçok fırsatta da eylemlerle bunu ortaya koymuşlardır... Bir kelimeyle yemek neşesiz, soğuk, kasvetli ve sıkıntılı geçer. Şarabın tesiriyle biraz canlanınca kimi davetliler birbirlerine hakarete başlarlar."*[2]

Gençliğinin bu hayaletleriyle rastlaşmak, zamanın geçişini daha belli etti Gogol'e: *"Zaman öyle çabuk uçup gidiyor ki, hiç farkında olmuyorum ve hemen hemen hiçbir şey yapılmadan geçiyor..."* diye yazar Danilevskiy'e: *"Her zamankinden daha az eğleniyorum, hayatım da her zamankinden daha yalnız, bütün bunlara rağmen hiçbir zaman bu kadar az çalışmamışımdır."*[3]

Gogol yeniden hissettiği bir ilaca başvurmayı tasarladı: *"Seyahat"* Ama bu kez yabancı ülkeleri gezmeyi düşünmüyordu. İyice görmek, anlamak ve tanımak için Rusya'yı dolaşıp keşfetmek istiyordu. Moskova'ya uğradığında Bayan Smirnov onu üvey erkek kardeşi genç Lev Arnaldi ile tanıştırmış ve ikisini de temmuz ayında Kaluga yakınlarındaki malikanesine davet etmişti. Gogol dostunun gidişinden sonra onu hep üzüntüyle hatırlamıştı ve buna şaşıyordu. Nasıl da yaşlanmıştı! Kurumuş, bakışları mahzunlaşmıştı. Bu üvey kardeş Lev Arnoldi, sempatik bir delikanlıydı. '***Ölü Canlar***' eserinin yazarına hayrandı ve

[1] 3 Nisan 1849 tarihli mektup.
[2] Aksakov'un Bayan Smirnov'a yazdığı 16 Mayıs 1849 tarihli mektup.
[3] 1 Temmuz 1849 tarihli mektup.

onu münasebetsiz komplimanlar ya da saygısızca sorularla rahatsız etmiyordu. Seyahate birlikte hazırlandılar. Arnoldi müstakbel yol arkadaşını Tolstoy'ların evine kadar geçirirken, Nikitskiy bulvarında dolgun kalçalı davetkar bakışlı hayat kadınlarıyla karşılaştılar. Gogol genç adamın kolunu yakalayıp fısıldadı:

"Son zamanda başıma geleni biliyor musunuz? Akşam geç vakit, tenha bir sokakta yürürken iğrenç görünüşlü bir evin giriş katından dini bir şarkı kulağıma geldi. Pencereler açıktı ama hep bu tarz evlerde görülen incecik tül perdelerden vardı. Durdum, pencere aralığından içeriye bir göz attım ve korkunç bir manzarayla karşılaştım; yüzlerindeki beyaz pembe boyalarıyla, şişmiş, yıpranmış suratlarıyla yüz kızartıcı meslekleri hemen tahmin edilebiliyordu onların. Aralarında iğrenç görünüşlü yaşlı bir kadın da vardı. Bir köşede dingildeyen bir masa üzerindeki bir ikonun karşısında dua etmekteydi. Bu küçük odadaki eşyalar hep bu çeşit kuruluşların odalarındaki eşyaları hatırlatıyordu; oda birkaç mumla iyice aydınlatılmıştı. Ruhani giysiler içinde bir rahip, dini ayini kutluyor, bir Rus papazı da şarkıyla ayetleri söylüyordu. Günahkar kadınlar coşku içinde yere kapanmışlar, secde ediyorlardı. Bir çeyrek saatten fazla pencerenin önünde durdum. Sokakta kimsecikler yoktu ve ben de onlarla birlikte sonuna kadar dua ettim... Çok müthişti, müthişti... Özel aidiyeti ve özel kokusu içinde bu karmakarışık oda, sefih ve boyalı kuklavari beş yaşlı kadın... yine aynı mekanda bulunan ikonlar, bir rahip... İncil, ilahiler..."[1]

Bu kabuslu görünüş, gerçek Rusyanın görünüşüydü. Ama Gogol '***Ölü Canlar***'ın ikinci cildinde bu Rusya'dan söz etmeyecekti. Onun Rusya'sı erdem, umut, çalışma, disiplin ve inanç dolu bir Rusya olacaktı. Bu adi şehvetin ve karmaşık Hıristiyan coşkusunun kaynağını araştırmayı, öteki yazarlara bırakıyordu. Örneğin bir Dostoyevski eseri, bu üslupta bir sahne için pek uygundu. Ama şanssızlığa bakın ki, geçen nisan ayında bir politik komploya karıştığı için on suikastçı ile birlikte Pierre ve Paul kalesine kapatılmıştı. Bir araştırma komisyonu bu zavallıların durumunu inceledi; Petraşevskiy adında birinin yönettiği Avrupalı ihtilalcilerden sirayet eden durumdu bu. Kulaktan kulağa zindan tehlikesi olabileceği fısıldanıyordu. Çar bu kişilere yirmi beş sene önce yok ettiği 'Ocakçılar' adlı isyancıların bir manevi uzantısı gözüyle bakıyordu. Gerçekten Çar bu kişileri cezalandırarak, özgürlük bahanesiyle imparatorluk rejimini yıkmak isteyen kötü fikirli kişilere

[1] Arnoldi: ***Gogol'le ilişkim***.

bir ibret dersi veriyordu. Fikir kurbanı bu gençlere acımıyor değildi. İçlerinde Dostoyevski gibi geleceği çok parlak bir yazar da vardı. Ama büyük Rus ailesinin sağlığını ve birliğini kurtarmak için, bazen böyle bir önlem gerekli diye düşünüyordu Gogol. Zaten kendisinin muhitinde bu işten fazla konuşulmuyordu. Toplum öyle bir bölünme içindeydi ki; kimileri gündelik ve tatlı yaşamlarını sürdürürken, kimileri de iki adım ötede en dehşetli ıstırapları yaşıyorlardı.

Dostoyevski Sen-Petersburg'da zindanda çürürken; Gogol da sıcaktan bunalıyor, Moskova'yı terk etmeye hazırlanıyordu. 6 Temmuz 1949'da körüklü küçük valizi ve içinde '*Ölü Canlar*'ın ikinci kısmı olan kocaman deri el çantasıyla Arnoldi'nin karşısına dikildi. "*Bu el çantasını tüm seyahat boyu elinden bırakmadı Gogol*" diye yazacaktır Arnoldi: "*Çantayı molalarda odasına alır, arabada daima yanına yerleştirir ve üzerine elini koyardı.*" Araba sert yol sapışlarla dört nala gidiyordu. Gogol her sarsıntıda zıplayarak şen gözüküyor, edebiyattan konuşuyor, arkadaşlarıyla olan hatıraları ya da tehlikeli anekdotlar anlatıyor, yanındaki de gülmekten katılıyordu. Malo-Yaroslavets'e geldiklerinde arabanın kırılmış olmasından bile rahatsız olmadı Gogol. Allahtan oradan geçmekte olan kentin başkanı tamir için emir verdi de bu halledildi. Kaymakam yolculardan birinin Gogol olduğunu öğrenseydi '*Müfettiş*' eserindeki Skvoznik-Dmuhanovskiy adındaki kaymakama hakaret etmesinden ötürü meslektaşları namına Gogol'e sitemde bulunurdu. Ama tersine yönetimin hatalarını böylesine güzel alaya almasından ve bir kasabadaki sıkıntıları konu etmesinden ötürü yazarı kutladı. Bu kaymakamın böyle anlayışlı olmasından gayretlenen Gogol, onu soru yağmuruna tuttu. Meslektaşları hakkında, esnaf ve yörenin toprak sahipleri hakkında, mümkün olduğu kadar kendisine bilgi vermesi için ona ricada bulundu. "*Gogol muhatabının üzerine eğilmiş, sanki bir hastanın derisine yapışıp yudum yudum kanını emen bir sülüğe benziyordu*" diye yazacaktır Arnoldi. Kaymakamın tüm bildiklerini öğrenmek saatler sürdü, arabanın tamir işi de bitmişti, yeniden yola devam edildi. Gogol'ün bir sonraki molada tecessüsü yeniden uyandı. Tıpkı kaymakama yaptığı gibi; hanın yöneticisini ve hizmetkarlarını sorguladı. Yöre insanlarının damak zevkini, hükümetle olan ilişkilerini, son zamanda çıkan skandalları, etrafta neyin iyi neyin kötü gittiğini öğrenmeye çalıştı. Elinde defter, doymayan bir sevinçle tüm bilgileri kaydediyordu. Konaklaya konaklaya, nihayet Smirnov'ların malikanesinin bulunduğu Beguyitşevo'ya geldiler. Taştan yapılmış, havuzlu bir park içinde beyaz bir bina idi bu. Ve Bayan Smirnov'un

gülümseyen yüzü ile karşılaştılar. Dört gün gezinip dolaşıldıktan sonra, aile bu sayfiye evini bırakıp Kaluga'ya taşındı. Valinin evi, kentin biraz dışında, Yaçenka nehrinin üst tarafındaki bir çam ormanının yakınında bir yerdeydi. Gogol ve Arnoldi, emirlerine hazır, birbirine geçilebilen iki odalık bir kulübeye yerleşmişlerdi.

Sabahları Gogol yazı yazmak için odasına kapanır; sonra parkta dolaşır ve öğle yemeğine doğru, garip bir şekilde giyinmiş olarak sarı pamuklu bir pantolon ve turkuvaz mavisi kısa bir yelek ile ev sahiplerinin karşısına çıkardı. Sofrada, herkesi susturup, hiç bilgisi olmayan konular üzerinde uzun uzun konuşurdu. Avlanmaktan mı sözediliyor, asla ava çıkmamış Gogol, tüm Rusya'da tanınmış av köpeklerine sahip Smirnov'a söz yetiştirmeye çalışırdı. Ziraattan mi konuşuluyor, kendi öz topraklarıyla asla ilgilenmemiş Gogol, beş bin köle ve altı valiliğe yayılan sonsuz toprak sahibi misafirine, öğütler vermeye kalkardı.

"*Emredici bir tonla uzun uzadıya konuşur, hiçbir itiraz dinlemez*" diye not eder Arnoldi; "*genellikle bana göre izzeti nefsine fazla düşkündü, abartılı şekilde kendinden emindi, kendini beğenmiş hatta budala gözüken bir hali vardı sanki. O zamanlar ve daha sonraları da Gogol'de her şeyi herkesten iyi bilmek iddiasını görürdüm. Gerçekten de bazen uzman kişileri sorgulardı ama onların belirgin ve açıklamalı fikirlerini, konu hakkındaki kendi peşin düşüncelerine göre dilediği şekilde ayarlamaktan da geri kalmazdı. Başkalarından bir şey öğrenmeyi sevmezdi.*"[1] diye devam eder.

Gogol'e kayıtsız şartsız hayran Bayan Smirnov da:

"*Yeni tanıştığı ve ilgisini çeken biri olunca, onu dikkatle dinler, ya da ona beylik gerçekleri öğretmeye kalkışırdı. Bazen öyle alelade şeyler üzerinde iddiada bulunurdu ki dinleyiciler öfkelenirlerdi. Kimileri de bu gereksiz ve istenilmeden ders veren kişiyle barışmamak üzere darılırlardı.*"[2]

"*Pazarları valinin sofrasında davetlilerin hepsi de gençti, sofra sohbeti düzenliydi, buralara girmeyi severdi Gogol. Bu ona yönetimdeki hiyerarşi ve Rus imparatorluğu hakkında sağlıklı bir fikir veriyordu. Gogol'ün kendisi de, bu davetlere temiz bir kıyafetle katılırdı: Siyah bir redingot, kar gibi beyaz bir gömlek ve yeleğinin altından sarkan kalın bir zincir. 'Özel günlerde her şey her günkünden farklı*

---

[1] Arnoldi: ***Gogol'le ilişkim***.

[2] Bayan Smirnov, Viskovatiy'in notlarına dayanarak. (*Antik Rusya*, 1902).

olmalıdır; kahvenin üzerinde özellikle bol taze kaymak bulunmalıdır, yemekler özellikle iyi, sofrada başkanlar, vekiller, her çeşit önemli kişiler, hatta yüzlerdeki ifade bile her zamankinden daha merasimli olmalıdır' derdi Gogol."[1]

Bir sabah ***Ölü Canlar***'ın ikinci cildinin birinci bölümünü Bayan Smirnov ile Arnoldi'ye okumaya razı oldu. Okuma bittikten sonra ikisi de heyecandan sarsıldıklarını söylediler. Gene de Arnoldi, yazara Ulenka'daki şahsın, masum genç kızın itibari bir görünümde olduğunu işaret etti. "*Belki, ama bundan sonraki bölümlerde daha bir belirlilik kazanacak*"[2] diye mırıldandı Gogol. Ve Bayan Smirnov'a "***Ölü Canlar*** *eserinin kendisi için bir Tanrı buyruğu olduğunu*" söyledi: "*Eminim ki, görevimi yapıp, bana verilen bu çalışmayı bitirdikten sonra öleceğim*" dedi. "*Ve eğer dünyaya yeterince olgunlaşmamış ya da mükemmel olmayan bir eser bırakırsam daha da önce öleceğim; çünkü dünyaya gelmemin nedeni olan görevimi yerine getirmemiş olacağım.*"[3]

Gogol'ü böyle zaman zaman alçakgönüllü ve mağrur, kendisinin öğrenecek birçok şeyi olduğu halde, başkalarına nasihat verir, bir yığın kötülükten şikayet eder, asalaklıkla etraftan geçinerek yaşar, Tanrıdan yardım bekler, kendini dünyanın merkezi sayar, karmakarışık dahiyane fikirler ve de manasız budalalıklar saçar gördükçe; Arnoldi sanki on kişinin tek bir kişide sıkış tıkış toplanan özellikleri karşısında hissediyordu kendini: "*Kardeşim bana o an doğruluğuna şaşıp kaldığım bir izleniminden söz etti... Gogol ile Jean-Jacques Rousseau'nun birbirlerine çok benzeyişleri.*"[4]

*

* *

Gogol, Temmuz sonunda tekrar seyahat hevesine kapılır. Prens Dimirti Obolenskiy'nin Kaluga'ya uğradıktan sonra Moskova'ya gideceğini duyunca, bu seyahate katılmayı ister. Prensin yaylı arabasına bir kez yerleşince, içinde el yazılarının bulunduğu o kıymetli deri el çantası için emin bir yer aradı. Sonunda onu ayaklarının dibine yerleştirdi.

---

[1] Kuliş, Bayan Smirnov'un anlattıklarına dayanarak: ***Gogol'ün hayatından notlar***
[2] Arnoldi. ***Gogol'le ilişkim.***
[3] Bayan Smirnov, Viskovatiy'in notlarına dayanarak. (*Antik Rusya*, 1902).
[4] Arnoldi: ***Gogol'le ilişkim.***

Onu gözünden ayırmıyordu, uyuklarken bile ayakucu ile ona dokunuyordu. Şafak sökerken çay içmek için bir istasyonda durdular. Gogol arabadan inerken çantasını da eline aldı. Fevkalade keyifliydi ve çok acıkmıştı. Prens ona tanımadıkları bir kişinin lokanta defterine yazmış olduğu acayip bir şikayet notunu gösterince Gogol'ün gözü hemen muzipçe parladı: *"Öyleyse siz, bu kişiyi gözünüzde nasıl canlandırıyorsunuz? Karakteri hakkında ne düşünüyorsunuz?.."* *"Bilemem"* dedim. - *"Öyleyse ben size söyleyeyim!"*dedi ve *"hemen Gogol o falanca kişinin fizyonomisini en komik en orijinal bir şekilde tasvire başladı. Sonra da onun memurluk mesleğinin kimi safhalarında geçen bazı şeyleri yüz mimiklerine varıncaya kadar anlattı durdu... Ben gülmekten kırılırken o, bu teşhir sanatını büyük bir ciddiyetle sürdürüyordu."*[1]

Gogol Moskova'ya geldiğinde uzun sıcaklar süresince şehirde pek oturamayacağını anladı. Ama şimdi başını sokacak hangi evi seçmeliydi? Başkalarının yanında barınmak, geçinmek onun için öyle normal olmuştu ki gelir gelmez hemen Anna Viyelgorskiy'e şöyle yazdı: *"Bakımım ve günlük masraflarım için kimseye para ödemem. Bir gün birinde, ertesi gün de başka birinde otururum. Şayet sizi görmeye gelirsem sizde yerleşeceğim, size bir tek kapik ödemeden sizde oturacağım."*[2]

Gogol gene de Viyelgorskiy'lere gitmedi ama, sayfiyede oturan Şevirev'e, sonra da Moskova'dan altı fersah uzaktaki Aksakov'ların malikanesi Abramtsevo'ya gitti. Sergey Timofeyeviç, kentin gürültüsünden kaçarak '***Bir Avcı ve Tüfeği üzerine notlar***' adlı eserini kalem almak üzere oraya yerleşmişti. Tüm aile efradı davetliyi coşkulu bir sevinçle karşılayıp kendisine ayrılmış bahçeye bakan birinci kattaki geniş ve aydınlık odaya götürüp yerleştirdiler. Çalışma, sonra grup halinde gezintiler, mantar toplamalar, lamba altında uzun sohbetler ya da eski yazarların yüksek sesle eserlerini okumaları ile vakit öylesine çabuk geçiyordu ki, Gogol yazı geçirmek üzere seçtiği bu isabetli yer için kendi kendisini tebrik ediyordu. 18 Ağustosta Gogol'ün misafirlere '***Ölü Canlar***'dan bir bölüm okumasını teklif ettiler. Aksakov'un büyük oğlu Konstantin, söz konusu cildin birinci cilt olduğunu sanarak onu kitaplıktan getirmek üzere ayağa kalktı. Ama Gogol onu kolundan

---

[1] Prens D.A. Obolenskiy: *Gogol'ün ölümünden sonra yayınlanan eserlerinin ilk basımı üzerine* (*Antik Rusya*, 1873).

[2] 30 Temmuz 1849 tarihli mektup.

çekti: İstediği ikinci cildin başıydı. Onu okumaya niyetliydi. "*İçimde duyduklarımı size ifade edemeyeceğim*" diye anlatacaktır Aksakov: "*Aklım başımdan iyice gitmişti. Duyduğum şey sevinç değil, bir zamanlar Gogol'e hiç yakışmayacak şeyleri işitme korkusuydu.*"[1] Gogol cebinden kalın bir defter çıkardı; etrafında halka oldular ve eserdeki Çiçikov dansa başladı. Daha ilk sözcükte Aksakov'un endişesi yok oldu. Yazarın mistik fikirleri, yeteneğine mani olmamıştı. Bu bölümün birçok yerinde belagatı, tıpkı gençlikteki icat dehası gibi göze çarpıyordu. Kutlamalar ve kucaklamalar içerisinde kalan Gogol, artık okumaya devam etmeyeceğini ve eserin tam kıvama gelmediğini söyledi. Ertesi gün, tekrar geleceğine söz vererek Moskova'ya hareket etti.

Gogol sözünde durdu. 1850'nin Ocak ayının başında yeniden elden geçirilen birinci bölümün okunmasını Aksakov ailesi toplu halde dinleyebildiler. Sürprizler yoktu ama uyandırdığı etki öncekinden daha iyiydi. Gogol sonuçtan memnun: "*Sanatçı, eserine son bir rötuş yapınca nasıl olduğunu görüyorsunuz işte... Düzeltmelere iyi gözle bakılmıyor ama - eserde şuradan bir sözcük çıkarmak, ötede bir kelime eklemek, bir üçüncü yer değiştirmek, - tüm bunlar esere bambaşka bir görünüş sağlar. Eserimi baskıya ancak tüm bölümleri bu şekilde taşhih ettikten sonra vereceğim.*"[2]

Gogol, birkaç gün sonra Aksakov'a '***Bir Avcı ve Tüfeği üzerine Notlar***' adlı eserinden bir parça okumasını rica eder. Eserine böylesine ani ilgi duyulmaktan gururlanan babacan Aksakov, oğlu Konstantin'den kendi yerine eseri okumasını ister. Konstantin bu işi yerine getire dursun, sandalyesine mıhlanmış Gogol, sabırsızlanmaktadır. Ona Rusya hükümetinin merkezlerinin listesini saysalardı bu denli sıkılmazdı herhalde. Gözleri dalgın cebindeki kalın bir defteri elleyip durur. Konstantin susar susmaz Gogol: "*Hadi bakalım şimdi okuma sırası bende!*" Herkes bu dalaverayı anlamıştı. Gogol Aksakov'un eserini dinlemeyi, ancak dinleyicileri kendi eseri ***Ölü Canlar***'ın sonunu dinlemeye daha iyi hazır olsunlar diye istemişti. Aksakov'un bu küçük kurnazlığı affetmemek için Gogol'e olan hayranlığı fazlaydı. ***Ölü Canlar***'ın ikinci bölümünü birincisinden daha üstün gördü, oğlu İvan'a: "*Üç kez gözyaşlarımı tutamadım*" diye yazacaktır. "*En sıradan bir yaratığın görünüşünü böylesine ulvi şekilde gösterebilmek sanatı ancak Homeros'da görülebilir... Ve Gogol'ün birinci ciltte böylesine emin ve kendine güvenli bir şekilde bahsettiği görevi yerine getirme ye-*

[1] Aksakov'un anlatısı: Kuliş'le sohbetlerden.
[2] Aynı eser.

teneğine ancak şimdi inandım."[1] Yaşlı dostunun tebriklerini kabul ederken Gogol, ilham dolu bir yüzle sanki başka birinden bahsoder gibi: "*Evet, evet, hizmetkarına Tanrı sağlık ve güç ihsan etsin. Tüm bunların büyük bir iyiliği doğurması gerekecektir. Çünkü insan ancak kendini hemcinsinin yardımıyla tanıyabilir*" dedi. Üçüncü bölümü de okumak istedi ama gücü ona ihanet etti. Sesi iyice kısılmış, çıkmıyordu.

Dostlarının teşvikine karşın, çalışmaları ağır yürüyordu: Aksakov'a yaptığı bu başarılı okumanın ertesi günü, Pletnev'e şöyle yazar:

"*Ne oluyor bilemiyorum? Yaşlılığın yaklaşması mı bizi zaafa ve tembelliğe sürüklüyor? Yoksa buna neden benim marazi durumum, ya da iklim mi? Vakit geçiyor, ortada hiçbir şey yok. Erken kalkıyorum; sabahtan kalemi elime alıyorum, kimseyi odama sokmuyorum; tabii işleri bir yana bırakıyorum, yakınlarıma mektup bile yazmıyorum ve tüm bunlara karşın pek az satır çıkıyor elimden. Ancak bir saat çalıştığımı sanırken, saate bakınca öğle yemeği vakti gelmiş: Çalışmanın sonu, yani* ***Ölü Canlar****'ın sonu, pek yakında değil... Zaten benim sanat yapıtının çabucak yaratılabilmesine de pek aklım ermez.*"[2]

Ve böylece işte yaratmanın ağır hareketini kendi üzerinde tahlil ediyordu Gogol:

"*Başlangıç olarak aklınıza gelen fikirleri şekil, usul düşünmeden, ama hiçbirini atlamadan ve üzerine yazacağınız defteri bile unutarak gelişigüzel kaydedin. Bir ya da iki ay sonra (bazen de daha çok) notlarınızı tekrar ele alın ve yeniden okuyun. Çok geçmeden küçük şeylerin hatalı, bazılarının lüzumsuz, birçoklarının da eksik olduğunu hemen farkedeceksiniz. Metni düzeltin, kenarına not düşün ve bir kez daha not defterinizi unutun. Bir süre sonra onu tekrar okuyarak kenarına başka düşüncelerinizi yazın, eğer artık yer kalmamışsa, sahifenin sonuna bir kağıt bandı yapıştırın. Her şey bu şekilde gelişigüzel yazıldıktan sonra defteri kendi elinizle temize çekin. Aklınıza başka fikirler gelecek, eksiltmeler, ilaveler yapacak, üslubunu gözden geçireceksiniz... Bu iş bitince bir defa daha defterinizi aklınızdan silin. Seyahat edin, eğlenin, hiçbir şey yapmayın ya da başka yazılar yazın... Bir gün gelecek ve bu el yazınızı hatırlayacaksınız. Onu tekrar ele alın, yeniden okuyun, aynı şekilde düzeltmeler yapın ve defteriniz birincisi kadar kirlenince, tekrar onu temize çekin. O zaman işte, üslubunuzun güçlen-*

[1] Sergey Aksakov'un oğlu İvan'a yazdığı 20 Ocak 1850 tarihli mektup.
[2] 21 Ocak 1850 tarihli mektup.

diği ve cümlelerinizin berraklaştığı oranda, kaleminizin de daha güçlü olduğunu fark edeceksiniz. Bence bu çalışma sekiz kez yapılmalıdır... Sekizincisinde nihayet mecburen yazarın eliyle kopya edilmiş eser, sanat bakımından bitmiş, mükemmeliyete yaklaşmış sayılır. Ancak sonradan olan tashihlerde ve gözden geçirmelerde, her şeyi berbat etmek riski de vardır. Buna ressamlarda rötuş denir. Tabii bu usulleri edebiyata her zaman uygulayamazsınız. Ben ideal bir durumdan konuşuyorum. Daha çabuk yazmak durumu da olabilir. Bir makine değildir insan."[1]

Bu son cümleyi eserinin ağır gidişini mazur göstermek için kendi kendine tekrarlıyordu Gogol. Bir başka durumda, çalışmasının maddi şartlarını suçlayabilirdi belki. Ama kış boyu için yerleştiği kont Tolstoy'un evinde, onun ruhunun huzuru ve doğru yolda gidebilmesi, sanki tasarlanmış gibi görünüyordu. Sofu bir atmosfer, doğru dürüst bir mutfak (yemek), sıcacık yanan sobalar, konforlu bir çalışma odası, emrinde birçok hizmetkar... fikirlerinin doğması için daha başka ne gerekiyordu ki? "*Her şeyde tam bir özgürlük verilerek ona bir çocuk gibi bakılıyordu burada*" diye anlatır Berg: "*Hiçbir şeyi düşünmüyordu. Sabah kahvaltısı, öğle yemeği, akşam yemeği, çay emrettiği yerde sunuluyordu ona. Çamaşırı yıkanıp komodinlere görünmeyen eller tarafından yerleştiriliyordu. Görünmeyen diğer eller, giydiriyordu onu... Dairenin sessizliği verimliydi. Gogol odasında bir köşeden diğer köşeye dolaşıyor, ya da parmaklarının arasında ekmek içi yuvarlayarak yazı yazıyordu: 'Bu egzersizin en karışık, en zor problemlerini çözmeye yardım ettiğini' söylüyordu dostlarına... Çalışmaktan yorulunca ya da bıkınca, ya ev sahibine çıkar ya da üzerine kürklü bir palto geçirip Nikitskiy bulvarında yürüyüşe çıkardı.*"[2]

O sıralarda aklına tuhaf bir fikir gelir: acaba evlense daha mı verimli olacaktı? Önce bu faraziye aklını başından aldı, bunu gerçekleştirebilecek temelden yoksun değildi. Sevecen bir karısı, Hıristiyan bir yuvanın sükuneti, evlilik alışkanlıklarının yumuşak durgunluğu. İşte bir başyapıtı yaratmak için tüm hayat boyu eksikliğini duyduğu şey. O, mesafeleri yutarak, hudutları aşarak delice yollara saldırmıştı; oysa çözüm işte buradaydı... bir kandil ışığı altında aydınlanan yumuşacık, tatlı bir yüzdeydi... Bu birdenbire aklına gelen birleşme hissine, hiçbir şehvet duygusu karışmıyordu. Yaşı (kırklı yaş) tenin iğrenç iştahların-

[1] N.V Berg, ***Gogol'e ilişkin hatıralar***.
[2] Aynı eser.

dan koruyordu onu. Kendi kendine karşı cinsten bir yaratıkla mümkün olacak bir yakınlığı düşünse bile bu ancak ruhların birleşmesi düşüncesinden ötürüydü, yine aynı şekilde Yosip Viyelgorskiy'i sevmesi de bu hasta gencin tam yaşar durumunda olmayışındandı ve yine onun kız kardeşi Anna Viyelgorskiy'e tutulması da bu pek genç olan kız ile kendi arasında asla en küçük bir fizik ilişki, en küçük bir leke bulunamayacağını bildiğinden ileri geliyordu. Onu hayatta yönetebilmek için kendisine mektuplar yaza yaza, sanki Tanrının kıza bahşettiği bir arkadaş sorumluluğunu hissediyordu kendinde Gogol. Aralarında doğan bu uhrevi birleşme, yeryüzünde de kendini gösteremez miydi? Gerçekten küçük Anna, onun kızı yerindeydi. Gerçekten parasızdı Gogol. Gerçekten Viyelgorskiy ailesi yüksek bir Rus aristokrasisinden gelirken, Gogol'ün hiçbir unvanı yoktu. Ama mutlu evlilikler, beşeri mantık üzerine kurulmaz. Elimizde olmayan nedenlerle Tanrı tarafından kararlaştırılmıştır. Tıpkı tabiatın büyük olayları gibi: temiz ve mantıksız, anlatılamaz ve yıldırım gibi çarpan rastlantılardan doğmuştur. Gogol bir süre bu projesini mutluluk ve endişe karışımı içinde hayal ettikten sonra, Viyelgorskiy'lerin büyük kızının kocası Venevitinov'a açıldı ve söyledi. Yazarın küçük kızına olan meylini, uzun zaman önce kayınpederinden öğrenmiş olan bu beriki, böyle yersiz bir isteği aile namına kesin şekilde reddetti. Bu sert reddedişi doğrulamak için Gogol'ün aklından sildiği yaş farkını ve özellikle sosyal durumunun farklılığını sebep gösterdi. Ayrıca Gogol'den, kont ve kontes Viyelgorskiy namına bundan sonra ziyarette bulunmamasını ve genç kızla tüm mektuplaşmayı kesmesini rica etti.

Şayet kont ve kontes evet demiş olsalardı, ne olurdu? Kuşkusuz cesaretinden çılgına döner, şansının yaverliğinden ürker, tıpkı '***Bir Evlenme***'deki Patkolyosin gibi pencereden fırlayıp kaçardı Gogol. Ama Tanrının gözü onun üzerindeydi. Bu reddedilişin sonucunda sükunet içinde mutsuzlaşabilirdi. Ne acı! Böylesine nezaketle onu evlerine kabul eden insanlar, kızlarını seviyor diye kapıyı yüzüne nasıl kapatabilirlerdi? Muhakkak büyük Rus ailelerinde, kast ön yargıları, Hıristiyan düşüncelerinden de önce geliyor diye düşündü Gogol. Anna'yı eş olarak kabul etmek hem bir müridini, hem de bir günah çıkartan kişiyi yitirmek olacaktı! Bu bozuşmadan dolayı kız sadece üzgün mü olacaktı? O denli genç, o denli incinebilir, ailesine o derece dindarca bağlıydı ki! Unutacaktı!.. Bu karışıklık içindeki Gogol, çok açık sandığı ve hislerinin sonsuz karmaşıklığını yansıtan şöyle bir veda mektubu yazdı kıza:

"İtiraflarımın bir kısmı olsa bile, size yazmamın gerekli olduğunu düşündüm. Mektubu yazmaya başlarken, saf gerçeği ifade edebilmem için Tanrıya yalvarmıştım. Yazıyor, düzeltiyor, siliyor, yeniden yazmaya başlıyor ve sonunda hepsini yırtıp atmayı gerekli görüyordum. Aslında itiraflarıma ihtiyaç duyuyor musunuz? Belki de içimde duyduklarımı soğuk karşılayacak ya da başka bir açıdan bakacaksınız onlara; o zaman da her şey bambaşka bir görünüş alabilecek ve yazılan şeyleri, işleri berraklaştıracak yerde, daha da karanlık kılacak. Size bu itirafla ancak şunu söyleyebilirim: Sen-Petersburg'da sizden ayrılalı beri çok ıstırap çektim. Tüm ruhumla mahvoldum ve durumum çok acıydı, anlatılamaz şekilde acıydı. Bunu açıklayacak, bana öğüt verecek ya da sempati gösterecek kimsem olmadığından durumum daha da içler acısıydı. En yakın dostuma bile açılamazdım, çünkü bunda ailenizle olan ilişkim araya giriyordu ve evinizle ilgili her şey benim için kutsaldı... Eğer benimle görüşmeye devam ederseniz, yanlış anlaşılan bir sürü bulanık bulutlarla etrafınız sarılacak, günaha gireceksiniz. Bu arada tuhaf bir şey oldu ve bunun nasıl doğduğunu da henüz size anlatamayacağım. Sanırım tüm başa gelenler, birbirimizi yeteri kadar tanımadığımızdan ve 'çok önemli' birçok şeyi hafife almaktan, gereğinden de fazla hafiften almaktan oldu. Eğer bir yerde birbirimizle beraber daha uzun süre yaşama fırsatı bulsaydık, başıboş değil de bir şeylerle meşgul olsaydık, hepiniz beni çok daha iyi tanıyacaktınız... O zaman işte, siz de ben de, size nazaran benim nasıl biri olduğumu apaçık olarak görebilecektik. Çünkü nihayet sizin için bir şey sayılmam gerek! Tanrının insanları mucizeyle birbirine yaklaştırması boş yere değildir. Belki de benim, sizin karşınızda, bir köşeye sığınmış efendisinin malını koruyan sadık bir köpekten başka bir şey olmamam gerekir... Gene de aramızdaki ilişki; sizin bana bir yabancı gözüyle baktığınız cinsten olmamalıdır."[1]

Viyelgorskiy ailesiyle arasının bozulmasından iyice yaralanan Gogol, 11 Mayısta Bayan Şeremetyev'in ölüm haberini alınca, artık en küçük bir şeye dayanamaz duruma düşmüştür. Onu bu kayıpta en çok altüst eden şey, sonunun yaklaşmasının üzüntüsü içindeki yaşlı hanımın, aynı gün kendisini ansızın ziyarete gelmesi olmuştur. Gogol'ü evde bulamayınca, boş yere üç kez tekrar gelmiş ve hizmetçiye; "*Nikolay Vasilyeviç'e vedaya geldiğimi kendisine söyle*" demiştir. Yaşlı ka-

[1] 1850 ilkbaharında yazılan mektup.

dın evine dönmüş, yatmış ve son nefesini vermiştir. "*Ruhlarımız iç içe olarak yaşıyordum onunla*" diyordu Gogol: "*Ölümü yaşamımda büyük bir boşluk bıraktı.*"[1]

Böylece işte, biri çok genç, diğeri çok yaşlı iki varlık üst üste ebediyete kadar ayrılıyordu Gogol'den. Tanrı onu niye böyle çifte çifte cezalandırmıştı? Hayatta yitirdiği şeyi, sanatta olsun yakalayabilseydi bir kez olsun... Ama kararlarını yapıtında uygulayarak hizmet edeceğine yemin ettiği Tanrı, kendisine artık sözcüklerini bulmakta bile yardım etmiyordu. Bu karışıklık içinde Ulu Tanrı ile kendisi arasında bir aracı arıyordu. Bu aracı için, sanatın her çeşidine karşı katı olmasına karşın Peder Matvey'in şahsını uygun görüyordu. Gogol, şiiri bir şeytan tuzağı olarak gören bu fanatik papazdan kaçacak yerde onu alçak gönülle yola getirmeye zorluyordu kendini. Ona öyle geliyordu ki, eğer onu ikna ederse kafasında bir mucizeyle mühürlenip kalmış ilham, yeniden fışkıracaktı.

"*Güçsüzlüğümü bu derecede hiçbir zaman hissetmemiştim*" diye yazar ona: "*Söyleyecek o kadar çok şeyim var ama, kalemi ele alır almaz hiçbiri gelmiyor aklıma. Gökten kudret helvası gibi serinletici bir damla çiğ bekliyorum. Tanrı şahidim olsun, onun aziz adını yüceltmekten başka hiçbir şey ifade etmeyeceğim. Canlı bir şekilde, canlı örneklerle, karanlıkta kalan yeryüzündeki tüm kardeşlerime, bir oyuncak gibi kullandıkları bu yaşamın bir şaka olmadığını göstermek istiyorum. Her şeyin düşünülmüş, hazırlanmış olduğunu görüyorum ama kalemim kımıldamıyor. Eksik olan şey, benim için gerekli taptaze bir fikir. Bu güçsüzlüğün benim için gizli bir acı olduğunu sizden saklamayacağım. Bu bir çeşit çarmıhım benim... Kış boyunca hastaydım. Soğuk iklimimiz çok üşüyen bünyeme yaramıyor. Güneye gitmem gerek.*"[2]

Gogol'ün aklı yeniden seyahat projeleri ile meşguldü. Vasilyevka, sonra Odessa ve sonra da Yunanistan, belki de İstanbul. Yolculuğun Rusya kısmı için en akıllı işin ikinci derecede yolları takip etmek ve ülkeyi daha yakından tanımak için de, manastırlarda durup konaklamak olacağını düşündü. Filolog ve etnograf olan Maksimoviç refakat etmeyi teklif etti ona. 13 Haziran 1850'de Aksakov'larda bir öğle yemeği yedikten sonra yola çıktılar. Gogol, yemek listesini mektup yazarak önceden ev sahibine ısmarlamıştı: "*Maksimoviç ile beraber saat ikiye doğru, yani tam sizin öğle yemeği sıralarında, sizinle birlik-*

[1] Bayan Smirnov, ***Hatıralar***.
[2] 1850 tarihli mektup.

te birkaç lokma atıştırmak için, oradan geçeceğiz. Sadece bir kap yemek... fazla değil. Köfte ya da belki beyaz peynirli, üzerine et suyu gezdirilmiş yürek."[1] Podolsk'da Malo-Yaroslavets ve Kaluga'ya uğrayıp Bayan Smirnov'larda bir mola verdiler, seyyahlar yola devam ederek 19 Haziranda ünlü keşiş evi Optina'ya vardılar.

Bu kutsal yere yaklaşırken duygulanan Gogol, Maksimoviç ile beraber geri kalan yolu yaya gitmek üzere arabadan indi. Yol üzerinde çilek dolu bir çanak taşıyan küçük bir kıza rastladılar. Çilekleri parayla satın almak istediler ama kız gülümseyerek: "*Seyyahlardan para alınmaz!*" dedi ve çilekleri verdi. Gogol, "*bu keşiş evi dini halka yayıyor!*" diye işaret etti.[2]

Manastır, bembeyaz duvarlarıyla; sırtı ormana dayanmış, yaldız kubbeli, küçük kiliseleriyle; çiçekli kızları, akan nehri ve çınlayan çanlarıyla bir oyuncak ülkeyi andırıyordu. Daha ilk adımda yeni ziyaretçi, densiz yaşamın endişelerini omuzlarından attığını ve akıp giden yaşamın durduğunu hissediyordu. Esas yapıtın biraz ötesinde, ağaçlar içine gömülü, dertli ruhlara, yanı başında öğüt ve rahatlık veren bilgeler bilgesi '*köy ağası*' hücreleri yükseliyordu. Bu müstesna insanların en ünlüsü, asilzadeden gelen, mükemmel tahsilli, alçak gönüllü ve etrafa tatlılık saçan, '*köy ağası*' Makayre idi. Küçük orman yığınının ikonlarla süslü bölmelerinden gece gündüz dualar yükseliyordu. En duygusuz bir ziyaretçi bile bu köşede olağanüstü bir huzurun hüküm sürdüğüne inanmalıydı. Sanki derin düşüncelere dalma, murakabe ve papazların düşünce zorbalığı, sonunda maddeyi yenmişti. İçlerinden bazılarıyla yaptığı konuşmalar sonunda, Gogol, kendisinin yeryüzüyle cennet arasındaki yolun yarısında bulunduğu kanısına vardı.

"*Optina manastırından geçtim*" diye yazacaktır kont Tolstoy'a: "*Üzerimde asla unutamayacağım bir hatıra bıraktı bu manastır. Gerçekten lütuf, inayet bu mekanda hüküm sürmekte. Bu dinin dış eylemlerine kadar hissediliyordu. Hiçbir yerde böyle papaz görmedim. İçlerinden her biriyle konuştukça sanki cennetle konuşuyorum gibi geldi bana. Onlara nasıl yaşadıklarını sormadım, yüzleri bana her şeyi anlatıyordu. Hatta uşaklar bile ışıklı, nazik, melek gibi havaları ve hareketlerindeki sadelikleriyle beni hayrete düşürdüler. Manastırdaki işçiler, etraftaki köylüler, halk ayni şekilde... Manastıra gelmeden birkaç fersah önce özlemlerimin kokusu havaya yayılıyordu sanki. Her*

---

[1] 13 Haziran 1850 tarihli mektup.

[2] Kuliş, Maksimoviç'in anlattıklarına dayanarak: ***Gogol'ün hayatından notlar***.

şey davet ediciydi; selamlar daha derin, hemcinsine olan şefkat daha büyük görünüyordu."[1]

Optina manastırına ziyaretinin ilk akşamında Gogol kendi kendine: "*Bu papaz topluluğu eğer benim için dua etmeyi kabul ederse, pazar dualarının parası sonunda Tanrının kulağına erişecektir*" diye düşündü. Kendi gibi, umutsuz durumda olan bir kişinin tüm dini ruhları harekete getirmesi, büyük sesler çıkarması, dalgaları kabartması gerekiyordu. Gogol, o geceyi geçirmek için manastıra yakın Dolbino'daki dostu slavcı Kireyevskiy'e yerleşince, Optina'nın rahibi Peder Filaret'e şöyle bir mektup yazdı:

"*İsa adına benim için dua edin Peder Filaret. Değerli baş rahibinize, tüm meslektaşlarınıza, tüm içten dua edenlere ve bunu sevenlere, benim için dua etmelerini isteyin. Tuttuğum yol çetin; yapıtım öyle ki, her saat, her dakika Tanrının aşikar yardımı olmadan kalemim işleyemez... Bu mektubu baş rahibe gösterin ve benim için dualarını eksik etmemesini rica edin; Tanrı adını ağzını almaya layık olmayan ben günahkarın, buna layık olabilmesi için niyaz edin. Bağışlayıcılığı ile her şeye kadirdir o. Kömür gibi kapkara, kirli olan beni, beyazlatmaya, aziz ve ulvi şeylerden konuşmak cesaretini gösteren bir yazarı alicenaplığı ile korumaya mecburdur. İsa adına dua edin! Bu bana gerekli... her an için gerekli... size söylüyorum dünyanın tüm adiliklerinden kurtulmam ve seyahatimin beni sürüklediği her yerde Optina manastırını düşünerek, onu aklımdan hiç çıkarmamam için bu gerekli.*"[2]

İki hafta içinde Gogol, Vasilyevka köyüne varır ve 18 Temmuz'da Optina manastırının bir başka papazına, Piyer Grigorov'a (din adamı olarak Peder Porfir) mektupla beraber on gümüş ruble gönderir: "*Bu para, gelecek seyahatimi kolaylaştırmak; dualarınızın yapıtımın, hayırlı bitişini hazırlamamı sağlaması için*" diye de ilave eder.

Gogol ailesine döndüğünde, yeniden çalışma ve başıboş gezme alışkanlığına kavuşur. Sabahları yazı yazar, resim yapar, bahçeyle uğraşır, dine ait kitaplar okur, hayallere dalar, suya girer ya da kız kardeşi Olga'dan piyanoda Ukrayna şarkılarını çalmasını ister. Bir gün gezgin dilencileri odasına bile davet etti ve onların söyledikleri halk şarkılarını hayranlıkla dinledi. Tanımakta geciktiği Rusya'yı, giderek sevmeye başlamıştı. Onlarda Tanrı tarafından kıskançlıkla sevilen bir ta-

[1] 10 Temmuz 1850 tarihli mektup.
[2] 19 Haziran 1850 tarihli mektup.

raf buluyordu. Sturdza'ya "*sanki bu toprak, bizim cennetimize en yakını*" diye yazıyordu; hemen arkasından da "*ne yazık ki burada oturamıyorum, sağlığıma dokunuyor*" diye ilave ediyordu.[1] Sonbahar yaklaştığında güneşli sahillere gitme projelerini yeniden gevelemeye başlayacaktır. Hatta Bayan Smirnov'un tavsiyesi üzerine, jandarma şefi kont Orlov'a kendisine bir pasaport temin ve para yardımı etmesini mektupla rica edecektir: "*Sağlığımın ve çalışmalarımın iyi gitmesi için, kış aylarını sıcak memleketlerde geçirmem gerekli*" diyordu. "*Bu çalışma Rusya için çok önemlidir, çünkü '**Ölü Canlar**' eserinin devamı söz konusudur. Orada Rus insanı, karakterinin miskin hatlarıyla görünmüyor ama doğasının tüm derinlikleri ve iç gücünün zengin değişikliğiyle ortaya çıkıyor.*"

"*Tüm bu nedenlerden ötürü*" diye devam eder Gogol, "*sanırım kendime bakmam ve maddi güvenliğimi sağlamam gerekiyor!.. Hiçbir servetim yok, herhangi bir aylık da almıyorum, İmparatorun bana dış ülkelerde bulunduğum sürece, sağlığım için cömertçe sunduğu küçük aylık da Rusya'ya döner dönmez kesilmiş bulunuyor. Eserimi mükemmel olmayan ve bitmemiş şekilde yayınlamaya karar verirsem tabii para kazanabilirim, ama buna asla razı olmayacağım... Yaşlandıkça, bu dünyada iken ağzımdan çıkan her kelimenin cevabını öteki dünyada vereceğimi; çok fazla hissediyorum.*"

Hatta Gogol, karşısındaki yüksek muhatabını iyice inandırmak için, '***Ölü Canlar***'ın ikinci cildinden başka, "*açık seçik ve canlı*" bir üslupta yazılmış, çocuklara daha küçük yaşta, yurdunun o üstün görünüşünü ve "*rus halkının kalitesini ve özelliğini*"[2] ortaya koyan bir Rusya coğrafya kitabını da yazacağını ilave edecektir.

Yine aynı şekilde büyük dükün veliahdına ve kont Olsufiyev'e yazdı, ama bu mektupların sahiplerine ulaşıp ulaşmadığı bilinmiyor. Ancak her ne şekilde olursa olsun istediği para ve pasaport Gogol'e sadece Rusya'nın güneyindeki vilayetler için verilmiştir. Bu arada kışı Odessa'da geçirmeye karar verir. Ekimin ortasında yola çıkacaktır.

Bardaktan boşanırcasına yağan yağmur altında yorucu ve bitmez tükenmez bir seyahat olacaktır bu. "*Büyük zorluklarla Odessa'ya kadar yuvarlandım, daha doğrusu yüzdüm*" diye yazar annesine: "*Tüm*

[1] 15 Eylül 1850 tarihli mektup.
[2] 1850 yılının Haziran ayının ikinci yarısında yazılmış mektup.

yolculuk boyunca şiddetli bir yağmur beni takip etti. Yol dayanılır gibi değildi. Tam bir hafta, bir elimle yağmurdan şişmiş araba kapısını tutarak, öteki elimle de rüzgardan düğmeleri çözülen paltomu yakalayarak, süründüm durdum."[1]

Ama gelişinden bir süre sonra hava düzelir. Düzgün sokaklar, ağaçlı geniş bulvarlar, insanla kaynaşan liman, güneş, mavi deniz Gogol'ü Odessa kentiyle barıştırdı. Ev meselesine gelince, her zamanki gibi, zevkine uygun şekilde çabucak halloldu. Sanki mucize olarak, dünyanın her kentinde onu kabul edecek bir ev bulunuyordu. Bu defa da Sabanyev köprüsünden sonra uzak akrabası Troşçinskiy' lerin evine yerleşti. Bu aile tam o sırada Odessa'da bulunmuyordu. Böylece Gogol, emrine bırakılan köşkte yalnız yaşıyordu. Yemek işine gelince, her gün prens Repnin'lere gidip yiyordu. Hatta prens, -büyük bir ikramla- kendisi için, ayakta çalışabilsin diye yüksek bir sehpa da hazırlamıştı. Bir başka rahatlık daha vardı: Yaşlı prenses Repnin (prensin annesi) Gogol'ün ayin dinlemeyi sevdiğini biliyordu. Orada malikanenin küçük özel bir kilisesi de vardı... Hizmetkarların anlattığına göre Gogol "*tıpkı küçük bir köylü gibi*" yere kapanarak dua ediyordu, sonra da "*saçlarını silkerek*" ayağa kalkıyordu. Gogol hep koyu kahverengi bir ceket ve koyu renk dallı bir yelek giyerdi. Boynuna dışarı çıkmak için gösterişli desenli bir eşarp, ya da iki ucu haç şeklinde iğnelenmiş siyah ipek bir fular bağlardı. Paltosu da yakası kadifeli kahve rengindeydi; soğuk günlerde de amerikan ayısı kürkünden bir paltoya sarınırdı. Silindir bir şapka ve siyah eldivenler giyimini tamamlardı Gogol'ün.

"*Solgundu, zayıf, kuş gagasına benzeyen upuzun burnuyla, kendine özgü yüz ifadesi ve dengesiz tavırlarıyla tuhaf bir gulyabaniyi andırıyordu.*" diyecektir Gogol'ü ilk defa gören bir Rişelyev lisesi öğrencisi.[2] Odessa dostları arasında Gogol'ün tercih ettikleri Repnin'ler, keşişlik aleyhtarı Sturdza, Lev Puşkin; eğlence düşkünü, sempatik ve hafif meşrep bir subay olan ozanın erkek kardeşi, prens Gagarin, Orlayev kardeşler, Titov'lar, Troynitzkiy'lerdi...

Gogol aynı zamanda yörenin tiyatro topluluğunun aktörleriyle de görüşür, Puşkin'in bir zamanlar devam ettiği César Automne'un Fransız lokantasında, akşam yemeğini onlarla birlikte yerdi. Lokanta sahibi

---

[1] 28 Ekim 1850 tarihli mektup.

[2] Lerner, Demenitru'nun anlattıklarına dayanarak: *Antik Rusya*, 1901.

César Automne, Gogol'ün her ziyaretinde kocaman göbeği ve başında beyaz külahıyla en lezzetli birkaç yemeğini tavsiye ederdi. Ve Gogol her zaman aynı et yemeklerine dayanan, kuvvetli, sade, kendi özel listesini isterdi. Yemekten önce bir kadeh votka, yemekte bir bardak Xérès, yemek üstüne de biraz şampanya... Sonra aktörler ondan kendi usulüyle punç hazırlamasını isterlerdi. Gogol mavi alevin üzerine bir büyücü hareketiyle eğilir, bu işi yaparken Sohbet giderek canlanır, küçük topluluğun hayranlığı karşısında Gogol kendini bırakır, sırlarını dökmeye başlardı. Modern edebiyattan konuşmayı reddetmesine karşın, '*Sovremennik*' dergisinde birkaç hikayesi yayınlanan İvan Turgenyev adındaki birinin, çok şeyler vadeden bir yeteneğe sahip olduğunu kabul ederdi. Bir metni canlandırmak üzerine öğütler verirdi komedyenlere. Gogol'ün yeteneğinden etkilenen gençler, yakında provaları başlayacak olan Molière'in '***Kadınlar Mektebi***' eserinin Rusça çevirisini okumasını istediler. Gogol bu işi öylesine bir belagat ve sadelikle becerdi ki, rollerini iyice anladıklarını sanan gençler, birden bire bu işin gerçek derinliğini keşfettiler. "*Onun metni okuyuşu, çağın kabul ettiği tiyatro geleneklerinden, gösteriş ve hitabetlere uzak kalıyordu; kesin olarak bunlardan ayrıydı. Sadeliğiyle ve yapmacıksızlığıyla hepimizi hayrete düşürüyordu...*"[1] diyecektir orada bulunanlardan biri. Gogol, aktörlerin yalvarışlarına dayanamayarak piyesin bir provasında bulunmayı da kabul etti. Orada da yine ne söylediğini iyi bilerek eleştiriler yapıp, öğütler veriyordu. Böylelikle onları gayretlendiriyordu. Ama yine de oyunun ilk temsilinde bulunmayı reddetti. İşte hep o her zamanki halk topluluğundan kaçışıydı bu!...

Gogol, komedyenler arasında parıltılı görünmeyi bilse de, insanlar arasında çoğu zaman somurtkan, sersemlemiş hali, hatta bazen niyetlerinin budalalığı ile etrafındakileri rahatsız ederdi. Bir yemek sonrası sohbetinde, yeni keşiflerden bahsedilirken gaz lambası kullanılmasını eleştirdi. Odessa'daki hayranlarından biri, Gogol'ün ağzından çıkan en küçük kelimeyi not eden biri, şöyle yazar: "*O, - 'Aklımda ne çok yenilikler var' derdi. 'Moskova ile Sen-Petersburg arasında bir şose ve yolcu arabaları gerek, Stearin, fotoğraf makinesi!..' – 'Ama tüm bunlar ne işe yarar ki?' diye de esneyerek mırıldanırdı. 'İnsanlar daha mı iyi olur?' – 'Hayır, daha kötüleşirler!' derdi. Aynı bayanın Gogol'e sanat hakkındaki zevkini sorması karşısında içini çeker: - 'Bir zamanlar çok gençken renklerden hoşlanırdım.' – 'Evet, siz ressam olabilirdiniz. Daha önce ne severdiniz?' – 'Daha*

[1] Tolçenov: ***Gogol Odessa'da.***

önce, tam çocukken oyun kartlarından hoşlanırdım.' –'Bu aklın çalışmasını gösterir' dedi kırıta kırıta çekişmeyi sürdürmek isteyen bayan. – 'Hangi aklın çalışmasıymış?' diye geveler Gogol. Bir başka bayan ona ***'Ölü Canlar'****ın ikinci cildinin kitapçıda ne zaman gözükeceğini sormaya cesaret eder. Gogol, çenesini yerinden çıkarırcasına yeniden esner ve anlaşılmaz bir sesle: – 'Bir yıl sonra, sanıyorum.' – 'Öyleyse onları yakmadınız?' –' Eeveet... ama... sadece başlangıcını...' Rus yemekleriyle verilen akşam yemeği Gogol'ü uyuklar hale getirmişti."* diye üzülerek not edecektir bu bayan.[1]

Ama bu uyuklama özellikle çok yediğinden ileri gelmiyordu. Midesi boşken de çoğu zaman giderek kısa aralarla ihlamsızlığa düşerdi. Beynini bir sis kaplar, her şey dumanlanırdı. Can sıkıntısının, miskinliğin ve tembelliğin sisiydi bu. Başını sağa sola çevirip bakmak... bu ne işe yarar? Merakı yoktu ki! Yazı yazmak onun için bir kurtulma değil, ancak bir vazifeydi. Tanrıya karşı yüklendiği bir angajmanın neticesiydi. Ikma sıkma çalışıp, eserin kopyasını bekleyen profesöre onu vermeliydi. Hararetle sahifeleri karalıyordu. Bölümler birbirini kovalıyordu. Nicelik bakımından bir zorluğu yoktu, ama ya kalite? Korkunç bir kuşku saplandı yüreğine. Hemen ardından güç kazandı: kuşkuları manasızdı, elini kağıt üzerinde Tanrı yönetmiyor muydu? Onun beklediği başyapıtı Rusya'ya vermeyecek miydi?

"*Gücüm zayıflamıyor*" diye yazacaktır Jukovskiy'e: "*Eserim eskisi gibi düzenli bir şekilde ilerliyor, bitmedi ama sonuna yaklaştım... Bir yazar gençken çok ve çabuk yazar. Muhayyilesi onu her an sürükler. Göklerde harika şatolar icat eder ve kurar. Ama yapıtında gerçeklik tek amacı olursa, onun yaşamı tüm asaletiyle en onurlu şekilde göstermesi gerekir... Hayal artık onu harekete getiremez. O, hayatın her noktasını ele geçirmek için savaşmalıdır.*"[2]

Ve ressam İvanov'a:

'***İsa'nın Halka Görünmesi***' *adlı tablonuz ile benim nesirimin dünyada aynı zamanda görünmesi çok iyi olacaktır.*"[3]

Ve Bayan Smirnov'a:

---

[1] ***Bilinmeyen birinin güncesi.*** *Rus Arşivi*, 1902.
[2] 16 Aralık 1850 tarihli mektup.
[3] 16 Aralık 1850 tarihli mektup.

"Bana gelince; Tanrı beni koruyor ve bana çalışma gücü veriyor. Tüm sabahlarımı durmadan yazı yazmakla ve tekrar tekrar okumakla geçiriyorum. Sanatta yaratıcılık şudur: edebiyatta bir kitap yaratmak ne ise, resimde bir tablo yapmak aynı şeydir. Tıpkı bir ressamın eserine bazen yaklaşmak, bazen de ondan uzaklaşmak, onda herhangi kaba bir şeyin göze batıp batmadığını tetkik etmek, uygunsuz bir taraftyla genel ahengi bozup bozmadığını incelemek istediği gibi... Kış bu sene burada çok hoş. Tıpkı güneydeki gibi güneş pırıl pırıl, neşe saçıyor... O zaman işte bana Nis'in bir köşesini hatırlatıyor."[1]

Gogol, ilkbaharda, paskalya tatilini ailesiyle beraber geçirmek için Vasilyevka'ya dönmeye karar verecektir. Gitmeden önce dostları ona, César Automne lokantasında bir veda yemeği düzenlerler. Sonra da Matteo lokantasında bir başka yemek verirler. Yazarın sağlığına ve eserinin hayırlısıyla bitmesi için şampanya patlatırlar. Bu gürültülü saygı da Gogol'ün asık suratını değiştiremez; 27 Mart 1851'de sanki üstün bir kuvvet onu şehri terk etmeye zorluyormuş gibi istemeye istemeye yola koyulur.

*
* *

Gogol'ün Vasilyevka'daki ilk günleri Danilevskiy'in ve karnı burnundaki karısının orada bulunmasıyla neşeli geçmişti. Misafirler esas evin sağındaki küçük evde, onunla birlikte kalıyorlardı. Gogol bir gece korkunç çığlıklarla uyandı. Sanki birisini öldürüyorlar. Bu, dünyaya bir oğlan çocuğu getiren Bayan Danilevskiy'in sesiydi. Yerinde bir kararla ona Nikolay adını koydular. Vaftizi kasabanın küçük kilisesinde oldu. Törende, çakırkeyif papaz, dini merasimin sözlerini sıralamakta zorluk çekti. Öfkelenen Mariya İvanovna oğlunun kulağına: - "*Bir tören sırasında böyle bir durumdaki bir rahip nasıl affedilir?*" dedi. - "*Bir papazın, pazar günü ayık olmasını istemek, tuhaf olur*" diye cevap verdi Gogol gülümseyerek: "*Onu bağışlamak gerek.*"

Danilevskiy'lerin ayrılışlarından sonra Gogol, yoğun bir hüznün içine düştü. Kulakları biraz ağırlaşmıştı. Çoğu zaman içini çekerek kendi kendine: "*Bütün bunlar baştan başa münasebetsizlik! Bana hiç*

[1] 23 Aralık 1850 tarihli mektup.

yakışmayan şeyler!" diye mırıldanıyordu. Etrafı onu düş kırıklığına uğratıyordu. Annesi, kız kardeşleri, onun öğütleri sayesinde ideal bir Hıristiyan ailesi kurabilirlerdi. Gogol böylece, Vasilyevka'da sanki çölde vaaz veriyor durumundaydı. Onu saygıyla dinliyorlar, onaylıyorlar ve Gogol arkasını döner dönmez, yeniden boş âdetlere dönüyorlardı. Mariya İvanovna yerli yersiz gocunuyor, malikanenin idaresini ihmal ediyor, ödeyip ödeyemeyeceğini hesaplamadan konu komşudan borç para alıyordu. Kızları farfaralık ve kapris içindeydi. Aralarında fıs fıs konuşuyorlar, kavga ediyorlar, tuvaletler ve buluşmalar peşindeydiler. İki tekerlekli arabasında "*yok fiyatına harika kumaşlar satan*" gezici bir satıcıya saldırıyorlardı. Gogol onları bahçe işleri ve halı dokuma gibi faydalı işlere yöneltmeye çalıştı. Bu işin desenlerini hazırlamayı bile üzerine aldı. Hatta köylülerden toplayıp düzenleyebilecekleri Ukrayna şarkılarını bile kendisine hazırlamalarını istedi onlardan. Böylece iki yüz yirmi sekiz şarkıyı bir deftere not ettiler. "*Bu iş onlarla ağabeyleri arasındaki tek bağ olmuştu*" diyecektir Kuliş.

Gogol için en aydınlık günleri çalışma odasında, yüksek sehpa karşısında İtalya'dan getirdiği kurtarıcının hayali olmuştur; ancak sıcaktan sarhoş olan sinekler vızıldayarak açık penceresinden giriyor. Bahçeden sızan acımsı tatlı bir koku burun deliklerini gıcıklıyordu. Kendini yazı yazmaya hazır hissediyordu ama cümleler iyi sıralanmıyordu kaleminde. Dalgın, yazılarının kenarına, tepesinde dimdik küçük çanlarla kiliseler karalıyordu. Bazen de aksine, fikir yağmuruna tutuluyor ve birkaç parıltılı sahife kaleme alıyordu. İşte o zaman, aile sofrasında onu her zamankinden daha neşeli görüyorlardı. Kız kardeşlerine gülümsüyor ve annesine şefkat dolu sözler ediyordu. Ama bu esnada bile sanki oralarda değildi Gogol. Giderek maddi sorunlardan uzaklaşıyor, gündelik işlerle dopdolu bu dört kadının ortasında sırf esasla meşgul bir havarinin sükununa kavuşuyordu. "*Bir zamanlar*" diye yazar kız kardeşi Olga; "*Ağabeyim kasabaya gelince, malikanenin düzenine bazı yenilikler getirmeye çalışırdı: ya meyve ağaçları diker, ya da aksine meşe, dişbudak, kayın gibi ağaçlar dikerdi, çoğu zaman kölelerin günlük uğraşılarıyla ilgilenir, yemeklerinden tadar, evlerinin düzenini sağlamaları için öğütler vererek onlara yardım ederdi. Şimdi bütün bunlar mazide kaldı. Ağabeyim artık hiçbir şeyle meşgul olmuyor. Annem malikanenin gelirinin azlığından şikayet edince, acı bir*

şekilde yüzünü buruşturmakla yetiniyor ve hemen konuşmayı diğer konulara yöneltiyor."[1]

Hayır, huzuru Vasilyevka'da bulamayacaktı Gogol. Hatta tüm yazı orada geçirmek gücünün üzerinde gözüküyordu. Kadınları ancak din konularında öğrencisi olabilecekseler sevebiliyordu. Zira ne kız kardeşleri, ne annesi Gogol için gerçek tövbekar değillerdi. Ah! Nasıl da Anna Viyelgorskiy'in o yumuşak itaatkârlığını arıyordu! Bir çok kere çıkıp gitmeye karar verdi ama annesi gözyaşları içinde seyahatini ertelemesi için yalvardı. "*Kal*" diye yalvarıyordu: "*Kimbilir ne zaman birbirimizi bir daha görebileceğiz!*"[2] Sonunda nihayet 22 Mayıs 1851'de valizlerini toplama cesaretini gösterdi. Annesi ve küçük kız kardeşi Olga, onu Poltava'ya kadar geçirdiler. Orada dostları Skalon' larda konakladılar.

Henüz bagajlarını indirmişlerdi ki Vasilyevka'dan özel ulakla gönderilen üç mektup geldi: Birinci mektup, istihkam sınıfından yüzbaşı Vladimir İvanoviç Bikov adında biri, Elizabeta'ya evlenme teklif ediyordu. İkinci mektup Elizabeta'nın bu tekliften duyduğu sevinci anlatıyordu; üçüncü mektup da kardeşini bu konuda onaylayan Anna'dan geliyordu. Açıkçası, Bikov'un bu niyetini genç kızlar uzun zamandan beri biliyorlardı, ama ağabeylerinin Vasilyevka'da bulunduğu sürede onun karşı geleceğinden korkarak, bu gizli projeyi ondan saklamışlardı. Hatta belki oğlunun karşısında fazla şaşkınlık gösteren Mariya İvanovna'nın bile bu evlilik ilanından haberi vardı. Aile içinde ona nasıl itimatları yoktu! Ahenkli birliğe uymayan bir mızıkçı! İşte yakınlarının gözünde Gogol! Tabii ki evliliğe engel olamazdı o... Elisabeta 28 yaşına gelmişti! Ama gene de bu yüzbaşı onu açık ordugâh hayatına sürükleyecekti. Parasız, geleceği olmayan bir kılıç şakırdatıcı! Onların hepsinin bir erkeğin kucağına atılmaya ihtiyaçları vardı. İki kız kardeş de azarlanmayı hak ediyordu. Başta sırdaş Anna!.. Gogol, kızgın, şöyle bir mektup yazdı ona:

"Bilmem sen ve kız kardeşinin bu işi gizli bir şekilde, annemize, hiç olmazsa bana sormadan tezgahlamanız doğru muydu? Bana gelince bu işe sevinmek için hiçbir neden görmüyorum... Ne onun (Bikov), ne de ötekisinin (Elizabeta) parası yok. Gerçekten de şayet kız kardeşim Elizabeta, faal, çalışkan bir yaşama göre yetişmiş, bu hayatı kabullenmeyi ve üstlenmeyi bilmiş olsaydı, talihin onu sürüklediği her-

---

[1] Olgo Vasilyevna Gogol, ***Hatıralar***.

[2] Şenrok, ***Belgeler***, Danilevskiy'in anlattıklarına dayanarak.

hangi bir yerde mutlu yaşamayı becerebilir, değişmez ve ışık saçan bir karaktere sahip olsaydı, onun için fakirlik bir felaket olmazdı... Açıkçası bana fikrimi sormadıklarına göre, ben kız kardeşimin ne mutluluğundan ne de felaketinden sorumlu değilim. Ve bu bakımdan teselli oluyorum... Bikov'u pek az tanıyoruz. Hakkında tek söyleyeceğim şey, onu ancak iki ya da üç kez görmüş olmam ve hiçbir kötülüğünü fark etmeyişimdir. Sizlere gelince, bu işte hakem olamazsınız... Dikanka'ya kadar yaya gidip, bu evlenmenin mutlu olması için Tanrıya dua edin. Yol boyunca dudaklarınızdan ancak dualar dökülsün, en ufak, değersiz bir karar en küçük bir kavga sözcüğü çıkmasın ağzınızdan."[1]

Diğer mektup doğrudan ilgili kişiye, Elizabeta'ya idi:

"Sen korkunç bir adım atıyorsun, bu seni ya mutluluğa ya da uçuruma sürükler. Dikanka'daki kiliseye kadar yaya git, Keramet sahibi Nikolay tasvirinin karşısında diz çök, annene bile danışmadan, geleceği düşün, evliliğin önemini göz önüne almadan verdiğin bu kararın hayırlı olması için kurtarıcımız İsa'ya yalvar. İtaatkar ve ilahi bir yumuşaklığa sahip, iyi bir zevce olmak için karşılaşacağın zorluğun düşüncesi, ruhumu korkuyla dolduruyor. Bu düşünce özellikle sana, iyiliğin için verdiğim öğütleri asla dinlemediğini düşündüğüm zaman aklıma geliyor. Gerçekten, kız kardeşlerin, kapasitelerinin hududu içinde, verdiğim bilgilerin onda birini uyguladıkları zamanda bile, sana hiçbir teşvik, hiçbir yalvarma, işe yaramıyor, gücünü kullanmayı denemen için bile seni tahrik etmeye yaramıyordu..."[2]

Gogol birkaç hafta sonra müstakbel eniştesi Bikov'a, evlilik hayatındaki en iyi hareket hakkında nasihat vermeyi kendine vazife bildi ve ona şöyle yazdı:

"Anneme yazdığınız mektupta, mahrumiyeti tanıdığınızı ve sade bir yaşama alışkın olduğunuzu bildiriyorsunuz. Tanrı aşkına bu tarz yaşamı asla değiştirmeyin; fakirliği her zamankinden fazla sevin ve evliliğin ilk gününden itibaren karınızı bu yolda yönetin. Demir sıcak iken dövülür; bir zevce, evliliğin ilk yılında, istediğin şekle sokabileceğin yumuşak bir mum gibidir. Eğer bu mühleti kaçırırsanız, vakit çok geç olur!"[3]

---

[1] Tarihsiz mektup, arkasında 22 Mayıs 1851 tarihi var.
[2] Tarihsiz mektup, arkasında 22 Mayıs 1851 tarihi var.
[3] 14 Temmuz 1851 tarihli mektup.

Her şeye rağmen bu asker, Elizabeta'yı hak ettiği şekilde yetiştirmeyi belki de bilecekti. Bu düşünce, sonunda Gogol'ü, biraz olsun evlilik hakkındaki fikirle barıştırdı. Vasilyevka'ya dönmekte olan annesi ve kız kardeşi Olga'dan izin isteyerek yolunu Moskova'ya doğru uzatmak mecburiyetinde olduğunu söyledi. Kapı önünde eşikte, gözyaşları, öpüşmeler, haç çıkarmalar yeniden başladı... Bu duygusal bataklıktan bir an önce kurtulmak istiyordu Gogol. Gerçek ailesini ardında bırakarak değil, çantasının içindeki notlarla beraber götürüyordu.

V

ÖLÜ CANLARIN SONU

Gogol Moskova'ya gelir gelmez, Elizabeta'dan bir mektup aldı: Eylül sonunda ya da Ekim başında yapılacak olan düğününe davet ediyordu ağabeyini ve ona 'coach' tipinde bir gezi arabası satın almasını rica ediyor ve buna kocasını her tayin edildiği memlekette takip etmesi için çok ihtiyacı olduğunu söylüyordu. Bu yüksekten atıp tutma, Gogol'ü şaşırttı. Kız kardeşinin kafasında tasavvur ettiği saltanat arabası, peri masallarındaki fantastik dünyayı canlandırdı gözünde. Bu masrafı düşünmeden onu böyle bir alışverişe sürüklemeye nasıl cesaret ediyordu?

"*Durumumu düşün*" diye yazıyordu öfke içinde Elizabeta'ya: "*Öldüğüm zaman cenazemi bile kaldıracak para bırakamayacağımı söylüyorum sana... Tanrı bizim fakir kalmamızı istediğini açık seçik gösteriyor. Zaten kimi zenginliklere tam bir fakirliği yeğlediğimi itiraf ederim. İnsan rahat bir yaşam içinde olunca, gücünü aşan, modası geçmiş ihtimal dahilindeki her türlü istek gelir aklına: İstediğin tipte bir gezi arabasını satın alamamak küskünlük yaratır ve her adımda bu istek çoğalır. Fakir olunca aksine, kendi kendine 'buna olanağım yok' der ve rahatlar. Sevgili kardeşim, fakirliği sev... Bunu seven kişi artık fakir değildir, ancak başka bir şekilde zengindir o.*"[1]

Düğün merasimine gelince masrafları önlemek için törenin mahrem ve samimi bir şekilde olmasını öneriyordu Gogol. Çehizi de düşünmek boştu. Müstakbel subay eşi olarak, Elizabeta'nın tuvaletlere yüz vermemesi, bagajlarını en aza indirmesini ve nerede olursa olsun yaşamaya hazır olmasını istiyordu: "*Subayla evlenen kontesler gör-*

[1] 14 Temmuz 1851 tarihli mektup.

düm... Yanlarında yük olarak küçük bir bavul ve küçük bir sandık taşıyorlardı" diye yazıyordu mektubunda ve kız kardeşinin ondan bir kapik bile beklememesini söylüyordu. Ama bu ciddi ekonomi dersini verdiği gün yirmi beş gümüş rubleyi,[1] Optina baş rahibine gönderiyor ve bunu papazların kutsal evlerini tamir ve tanzim etmek için kullanmalarını rica ediyordu: "*Sizden ısrarla benim için, ben günahkar için dua etmenizi istiyorum, yalvarıyorum.*"[2] diye yazıyordu. Bir hayır işi için para yatırmak, bir araba satın almaktan daha iyiydi. Dua etmek, insanı dört tekerlekten daha uzağa götürürdü.

Moskova'da yakıcı bir sıcak vardı, her yer toz toprak içindeydi. Sayfiyede biraz serinlemek için, imkanı olanlar kenti terk ediyordu. Gogol, şehirden yetmiş fersah uzakta, Moskova nehrinin kenarındaki Bayan Smirnov'un Spaskoye malikanesine davetini kabul etti. Ailenin evi, sade pencereleri, sütunları, bir galeriyle birleştirilmiş köşkleri, mermer heykellerle süslü terasıyla, minyatür bir saray gibi küçük dağın tepesinde yükseliyordu: Sağında Fransız usulü düzenlenmiş bir bahçe vardı. Sol tarafta da yapay, ama doğal görünümlü derecikler, mağaralar ve harabelerle süslenen bir başka bahçe. Daha uzaklarda da buğday tarlaları, birkaç köy ve köylülerin sakin, fakir dünyası... Bu mutlu dekor içinde, hayalet gibi biri bekliyordu Gogol'ü: yıpranmış, zayıflamış, sapsarı benizli, kuşkulu bakışlarıyla Bayan Smirnov, sanki artık gücünün sonundaymış gibi görünüyordu. – "*Mahvoldum*", dedi ona: "*Sinirlerim, uykusuzluklar dertler.*" – "*Ne yapalım! Ben de sinirlerimden şikayetçiyim!*" diye cevap verdi Gogol.

Bayan Smirnov ona, kocasının geçirdiği mesleki sıkıntıları, hakkında söylenen iftiraları, bir senato komisyonunun karşısında mahkemeye çıkışını, Kaluga valiliğinden istifa edeli çok olmadığını anlattı. Gogol bu talihsizliklere acır gibi gözükürken, öte yanda kendi sıkıntılarının bir başka şekilde ilginç olduğunu düşünüyordu. Bayan Smirnov ufak köşkte ona iki oda (bir yatak odası, bir çalışma odası) ayırmıştı. Emrinde iki hizmetkar vardı Gogol'ün. Ama Gogol, yıkanma ve giyinme işinde onların yardımını reddediyordu. Şafakla kalkıyor, elinde bir ayin duası kitapçığıyla, İngiliz bahçesinde dolaşıyordu. Sonra kahvesini içiyor, tahtadan yaptırdığı yüksek çalışma sehpasının karşısında duruyor, saat on bire kadar ayakta çalışıyordu. Bayan Smirnov kendisine uğrayınca yazılarının üstüne bir mendil atıp örtüyordu, çünkü o-

[1] Havale edilen para 83,25 rubleye eşit.
[2] 1851 yılı Temmuz ayının ortası.

nun ne denli meraklı olduğunu biliyor, yazılarının son tashihlerini bitirmeden onları göstermeyi sevmiyordu.

Gogol, onu tasarlayıp gerçekleştirmek için '***Ermişlerin Hayatı***' kitabından her gün bir sahife okuyordu. Öğleden sonra da yan yana bir arabaya binip çabuk adımlarla ormanlardan, ovalardan geçerek, birbirlerine acıklı hatıralar anlatıyorlardı. Puşkin, Roma, Nis... gibi... Yaşamlarının tüm zenginlikleri sanki geçmişe aitti. Böylesine ışıklı saatlerden sonra, geleçek için birazcık olsun mutluluk bekleyebilirler miydi? Bayan Smirnov inanmıyordu buna. Gogol'e gelince bunun aksini söylese de, aslında Smirnov'un fikrindeydi. Kimi zaman sıcaktan bunalmış bir halde arabayı nehrin kıyısında banyo kabinlerinin önünde durduruyorlar; Gogol suya dalarak çömeliyor, doğruluyor, zıplıyor; bu acayip jimnastiğin organizmasını sağlamlaştırdığına inanıyordu. Gezilerinin sonunda güneş batarken toz duman içinde hayvanların dönüşlerini seyretmek hoşlarına gidiyordu. Bunun, kendisine doğduğu vatanı Ukrayna'yı hatırlattığını söylüyordu Gogol. Giderek, çoğu zaman yarı uykulu bir duruma gömüldüğü oluyordu Gogol'ün. Kimi zaman Bayan Smirnov onu odasında dizinde '***Ermişlerin Hayatı***' kitabı, bakışları düşüncelerinin karanlıklarına dalmış, kendini bir divan üstüne atmış buluyordu: - "*Ne yapıyorsun orada Nikolay Vasilyevka?*" O, bir uykudan uyanır gibi titreyerek: - "*Hiç.. hiç... Aziz Kom'un, Aziz Damyen'in hayatını okuyordum...*"[1]

Bir akşam Bayan Smirnov'a '***Ölü Canlar***'ın ikinci bölümünden birkaç paragraf okumak istedi. Smirnov öyle yorgundu ki dinlemeyi reddetti. Çok kızdı Gogol, ama kendine hakim oldu. Karşılıklı oturup hastalıklarından söz ettiler. Bayan Smirnov şöyle anlatır: "*Gogol, bozuk sinirlerinden, çok ağır atan nabzından, iyi işlemeyen midesinden şikayet ediyordu... Sözlerinde artık ne neşe ne de tuhaflık vardı... Tam olarak içine kapanmıştı...*" Gogol birdenbire: "*Ölümü düşünüyor musunuz?*" diye sordu ona. Bayan Smirnov, tasdik edici bir cevap verdi. Gogol bu yanıttan tatmin oldu ve onu ikonla takdis etti. Ama bu kutsayıcı hareket yeterli olmadı ona. Tüm dualarına karşın, giderek kendini daha zayıf hissediyordu... Temmuz ayının sonuna doğru tedavi olmak için Moskova'ya dönmeye karar vermişti. Gogol de böylece sayfiyeden vazgeçmek zorunda kaldı. Ama uzun zaman için değildi bu. İşte tam o sırada Şevirev'ler Moskova'ya yirmi fersah ötede, yazı bir villada geçiriyorlardı. Onlara haber vermeden, - dostlar arasında teklif yok-

[1] Madam Smirnov, ***Notlar***.

tur! diyerek - iki atlı bir araba kiraladı. Ve yola çıktı. Başında geniş bir gezi şapkası, omuzlarına atılmış bir ispanyol şalı ile bu beklenmedik konuk, herkesi şaşırtmıştı. Şevirev hemen bir ufak köşkte oturan genç ozan Berg'in odasını bu yeni misafire terk edip kendisinin asıl binaya geçmesini rica etti. Hizmetkarlardan ağız sıkılığı ve sessizlik sözü de aldı. Tüm aile büyük bir saygılılık içinde, gamsız kasavetsiz, tatil yaşamlarını bir tarafa bırakıp vakitlerini yazarın isteklerine uygun kıldılar.

Gogol, kocaman camlarla çevrili küçük evinde çalışmaya başlamıştı. Akşamları Şevirev, bir gölge gibi, yarı aralık kapıdan içeri girer ve Gogol onların bu başbaşalıklarım kimsenin gözetlemediğinden emin olunca, yazılarını yüksek sesle dostuna okurdu. Ozan Berg: "*Bu öyle esrar içinde geçiyordu ki, insan sanki ihtilali hazırlayan suikastçılara rastladığını sanıyordu...*" diye not eder. Gogol böylece Şevirev'e bazıları henüz taslak halindeki yedi uzun bölüm okudu. Hayranlık içindeki dinleyicisine, her oturumdan sonra Gogol: "*Bu dinlediklerini kimseye anlatmamanı, en küçük bir sahneyi bile ima etmemeni, hiçbir kahramanın adını söylemeyeceğini senden ısrarla istiyorum.*"[1] derdi. Kendisine gösterilen bu güvenden duygulanan Şevirev; sırrı vermektense dilini koparacağına söz verdi. Bu ikinci cilt birinci ciltten üstündü ona göre. Ancak yazarın kuşkularını anlayamıyor ve onun yeniden yaşama karşı ilgi duymasını temenni ediyordu. Ama Gogol sofrada bile konuklar arasında duygusuz ve soğuk görünüyordu. Pek az yemek yiyor, haplar yutuyor, su içiyordu. "*Midesinden hastaydı*" diye not eder Berg. "*Sıkıcıydı, hareketleri ağırdı; ama yüzü zayıf değildi, az konuşuyor, gevşek gevşek, istemeye istemeye konuşuyordu; dudaklarında pek nadir gülümseme gözleniyordu, bakışı, bir zamanların ateşini ve cevvalliğini yitirmişti. Kısacası artık o Gogol değil, ancak Gogol'ün bir yıkıntısıydı.*"[2]

Bir yandan '***Ölü Canlar***'ın devamını büyük bir güçlükle yazarken öte yandan da '***Toplu Eserleri***'nin yenilenecek baskısına çalışıyordu; zamandan kazanmak için her cildin dizgisini değişik basımevlerine teslim etmişti. Bu sıralarda kitapçılar, eserin yasaklanacağını ve 1842 yılı baskısından arta kalan birkaç nadir cildin her birinin yüz rubleden karaborsada satıldığını yayıyorlardı etrafa. Sanki kasten, Moskova' daki sansür, yeni basım için emir vermekte tereddüde düşmüştü. Bu

[1] Şevirev'e 1851 yılı Temmuz sonunda yazılan mektup.
[2] N.V Berg, ***Gogol'e ilişkin hatıralar***.

yüzden umutsuzlaşan Gogol, hiç değilse Sen-Petersburg'daki sansürden vize alabilmek için, '***Toplu Eserleri***'nin kopyalarının feda edilmesini Pletnev'den rica etti.

"*Başlangıçta, esere birkaç parça, bazı değişiklikler ilave etmek istemiştim. Ama şimdi vazgeçiyorum, her şey ilk baskıdaki gibi kalsın, yoksa yine sansürle mesele çıkacak aramızda.*"[1] diye yazar Pletnev'e.

Şevirev'in konukseverliğine diyecek yoktu ama Gogol'deki değişikliği sevme huyu, aynı yüzlere tahammül edemiyordu uzun zaman. Birdenbire hareketlendi. Dünyasını değiştirmek için nereye gitmeliydi? Gerçekten de seçeneği çoktu; Birkaç gün aktör Sçepkin'in villasında, birkaç gün Abramtseva'daki Aksakov'larda ve ilk yağmur mevsimi başlar başlamaz da Tolstoy'lara dönüş...

M.S.Skuridin adında Petersburglu bir dostundan gelen mektubu işte orada aldı Gogol; sürgündeki siyasi yazar Herzen'in '***Rusya'da gelişen ihtilalci fikirler***' adındaki Fransızca bir broşürle kendisine yapılan hücumları anlatıyordu mektupta. Liberal neşriyatın hücumlarına alışık olan Gogol, bu üstün akıllı adamın kendisini '***Seçilmiş Parçalar***' adındaki eserinde, gençliğine ait fikirleri inkar etmekle suçlamasına pek üzülmedi. Okurlarının bir kısmını elden kaçırdığını, şaşırarak hissediyordu Gogol. Oysa herkesin, kendi kozuna iştirak etmesini istemişti. Evrensel sevgiyi tavsiye etmek, nasıl bazıları için bir kin konusu olabilirdi ki? Onun tam içtenliğinin eleştiriyi de yumuşatacağını düşünmüştü Gogol.

Gogol'ü ziyaret eden Annenkov onu, baştanbaşa kitabının etkisiyle meşgul ve günün politik gerçeklerinden habersiz buldu. "*Etrafında olup bitenleri bilmiyor ya da bilmek istemiyordu*" diye yazacaktır Annenkov. Hükümetin sürgün ve daha başka kararları hakkındaki ılımlı uygulamaların birçok mahkumlara karşı hayırhah bir bağışlama olacağını söylüyordu... Beni kapıya kadar geçirirken, hemen ayak üstü heyecanlı bir sesle: "*benim hakkımda kötülük düşünmeyin ve (Batı taraftarı ve liberal dostlarınıza) karşı beni savunun. Onların fikirleri önemlidir benim için.*"[2] dedi.

Vasilyevka'da ise, Mariya İvanovna ve kızları düğün hazırlıklarıyla son derece meşguldüler. Gogol onlara orada bulunacağını vadetmişti ama yola çıkmaya pek karar veremiyordu. Her karar kafasında

---

[1] 15 Temmuz 1851 tarihli mektup.
[2] Annenkov, ***Gogol'le Son Karşılaşmam***.

acı bir tecrübeydi. O ancak kararsızlıkta, itirazda ve kaçışta rahat hissediyordu kendini. Ayrıca, kız kardeşi Elizabeta'nın budalaca iddialarına dayanamayacağından da korkuyordu. Müstakbel eniştesine erkekçe bir bağlılık hissiyle ona ayağını dek alması için başka yeni bir mektup daha yazdı:

"*Annem ve kız kardeşlerim, yeni nişanlı için azgın kediler gibi elden geldiğince çamaşır ve paçavra biriktirmek çabasındalar. Eğer bir yerden para edinirlerse böylece çok masraf edecekler ve siz de bu paçavralardan çok rahatsız olacaksınız. Çok rica ederim siz, gezici ordu hayatı süreceğinize ve bu bir yığın şeyin lüzumsuz olduğuna, bunu ileride düşünmelerine inandırın onları.*"[1]

Bunun üzerine Gogol annesinden bir mektup alır. Mektupta hasta olduğunu, hem annesini yoklamak, hem de yeni bir yaşamın eşiğindeki kız kardeşine hayır duası etmek için Gogol'ü Vasilyevka'ya çağırır ve yalvarır. Gogol kararsızdır.

"*Buradan gitmeye karar verdim*" diye yazar annesine: "*Ama siz düğün gününü geciktirmeyin ve beni merasim için beklemeyin. Hızlı yol alamıyorum. Sinirlerim bu kararsızlık içinde öylesine ayakta ki, sizinle buluşup buluşamayacağımı bilemiyorum. Bu durumun sağlığımı bozacağından da endişeliyim. Her halükârda, sizi çok az göreceğim ve Kırım'a gitmek için acele edeceğim. Ayrıca size yalvarıyorum, beni alıkoymayın. Benim için kışı Ukrayna'da geçirmek Moskova'da geçirmekten daha zor. Zira sonra melankoli ve hypokondriye yakalanacağım. Bana, her gün gezip dolaşabileceğim bir iklim gerek. Moskova'da hiç olmazsa evler geniş ve iyi ısınmış, sokaklar, trotuarlar var...*"[2]

22 Eylül 1851'de Moskova'dan ayrılıp Kaluga'ya geldiğinde, Gogol, yeni bir kuşku krizine düşer. Dosdoğru mu gidecekti, yoksa yarım bir daire mi çizecekti? Kardeş ve oğul sevgisi onda tüm bu aile hikayelerinin tiksintisini doğuruyordu. Kendi kendine, kâh böyle manasız bir seyahatle huzurunu kaçırmak tehlikesine düşeceğini, kâh annesinin ve kız kardeşlerinin Vasilyevka'da kendisini sabırsızlıkla beklediklerini ve onları aldatmaya hakkı olmadığını söylüyordu. Şaşkınlık içinde bir papaza danışmak üzere doğruca Optina manastırına gitti. Baş papaz Makayre onu teveccühle karşıladı ve yoluna devam etmesini öğütledi.

[1] 1851 yılı Eylül başlangıcında yazılan mektup.
[2] 22 Eylül 1851 tarihli mektup.

Yarı tatmin olmuş bir halde Gogol ertesi gün tekrar onu görmeye gitti. Moskova'ya dönmesinin önemli nedenlere dayandığını açıklamak istiyordu. Papaz muhatabına alaylı bir bakıştan sonra, belki de bunun en iyi bir hal çaresi olduğunu onayladı. Bu yatıştırıcı sözler Gogol'ü teskin edeceğine endişesini daha da çoğalttı. Eğer gitmekten vazgeçerse ailesinin nasıl acı çekeceğini anlatmak için üçüncü defa aziz kişinin karşısına çıktı. Usanç duyan Peder Makayre, onu soğuk karşıladı ve bu durumda düğüne gitmesini tavsiye ederek konuşmayı kesip attı. Gogol hemen bu düşünülen girişim karşısında duyduğu sıkıntıyı anlatan bir pusula yazdı:

"*Sinirlerim bozuk, seyahatin daha da bozacağından korkuyorum. Uzun bir yolculukta hasta düşebileceğim, korkutuyor beni. Özellikle yeise düşmeme mani olacak Moskova'yı terk etmeyi düşündükçe... Söyleyin, içinizden benim için Moskova'dan ayrılmamam daha iyi olacak diye bir ses duymuyor musunuz?*"[1]

Peder Makayre mektubun arkasına cevabını şöyle karaladı:

"*Sizi böylesine bir kararsızlık ve üzüntü içinde bulmam çok acı. Çok doğru, eğer önceden bilseydiniz Moskova'dan ayrılmamak daha iyi olacaktı. Şimdi bu seyahatiniz için karar verecek kişi yine sizsiniz. Moskova'ya dönmekle içinizde bir huzur duyuyorsanız eğer; bu Tanrının bir isteğidir.*"

Ve kendisine rahip, Aziz Sergey'in küçük bir ikonunu hediye etti. Gogol ikonun karşısında dua ederken geri dönmesine inandırmıştı kendini gerçekten. Her zamanki gibi projesini uygulamaya koyulurken yine paniğe düştü ve tekrar papaza koştu. Beriki öfkelenerek ona Tanrıdan gelen ilhama itaat etmesini emretti ve kapıyı yüzüne kapattı.[2]

Gogol hem mahcup hem de rahatlamış olarak, hemen tekrar dönmek ve Abramtsevo'daki Aksakov'lara gitmek üzere Moskova'ya döndü. Orada kırlaşan sakallarıyla eski dostunun yanında, yine ailesine karşı yalancı çıkmasından ötürü vicdan azabı çektiğini homurdana homurdana anlattı. Annesinin doğum günü olan Kasımın birinci günü içini ferahlatmak üzere Sen-Sergey kilisesine gitti dua etti. Din akademisi gözetmenlerinden bir papaz, orada seminere gelenlere onu takdim etti. Onu hayranlıkla karşılayan bu deneyimsiz genç papazlarla yüz yüze gelince Gogol mahcup oldu ve sonunda: "*siz ve ben aynı vazifeyi yapıyoruz, aynı amaçtayız, aynı üstada hizmet ediyoruz*" dedi.

---

[1] 25 Eylül 1851 tarihli mektup.

[2] Pletnev'in Jukovskiy'e yazdığı 24 Şubat 1852 tarihli mektup; Madam Smirnov, ***Otobiyografi***.

Ertesi gün 3 Ekimde tekrar Moskova'da Tolstoy'ların evindeydi. O gün kız kardeşi Elizabeta'nın evlenme günüydü. Orada bulunamayışının nedenini açıklayan bir mektup yazdı annesine:

"Kaluga'ya gelince hasta düştüm ve hemen geri dönmeye mecbur oldum. Bu endişeler ve kararsızlıklar içinde sinirlerim öylesine bozuldu ki, her zaman bana yarayan yolculuk bu kez kötü geldi. Tanrı bu kış benim Moskova'da bulunmamı istiyor... Böyle bir durum karşısında yeni evlilere en küçük bir hediye gönderemediğim için üzgünüm."[1]

Birkaç gün sonra, tam 10 Ekimde, sansür '***Toplu Eserleri***'nin hiç değiştirilmeden, yeniden basılmasına izin verdi. Bu iyi haberle neşesi yerine gelen Gogol, '***Müfettiş***' adlı eserini 13 Ekimde tiyatroda seyretmek üzere Arnoldi'ye refakat etmeye karar verdi. Şumskiy, Hlestakov rolünü üstlenmiş, Şçepkin de kaymakam rolünü oynuyordu. Gogol bir locada boynu dimdik, yüzü kasılmış bir durumda heyecanla oyuncuları seyrediyordu. Genel olarak Şumskiy, şöyle böyle bir Hlestakov olarak göründü ona. Ama öteki oyuncular henüz rollerini anlayamamışlardı. Ritim ağırlaşmıştı. Seyirci fazla ve yersiz yerlerde gülüyordu. Sıkılmıştı ve koltuğunda kımıldamadan duruyordu Gogol. Seyirciler kendisini tanımış, şimdiden dürbünlerini üzerine dikmişlerdi. Gogol alkışlardan ve sahneye çağrılmaktan korktu ve kapıya doğru fırladı. Arnoldi onu, Bayan Smirnov'larda heyecanını yatıştırmak için ılık suyla karışık tatlı şarap içerken buldu.

Bu temsilden bir hafta sonra Şçepkin, yanında Gogol'ü tanımak isteyen genç bir yazarla Gogol'ün evine geldi; bu genç İvan Sergeyeviç Turgenyev'den başkası değildi.

"Şçepkin'le beraber öğleden sonra birde geldik. Gogol avlunun sağındaki bir odayı işgal ediyordu. İçeri girdik, onu elinde kalem, sehpasının karşısında, ayakta bulduk. Üzerinde koyu bir pardösü, yeşil kadife bir yelek ve kahve rengi bir pantolon vardı... 1841'den beri ondaki bu değişikliğe şaşırdım. O devirde onu iki kez Avdotya Petrovna Elagin'lerde görmüştüm. O zamanlar kısa boylu bodur bir küçükrusyalıydı. Şimdi ise çekik hatlarla zayif bir yaratık vardı karşımda... Bilemem onun şimdi ferasetli yüz manasına, hangi gizli bir acı, hangi meşguliyet, hangi tasalı bir endişe karışmıştı... Bizi neşeli bir hava içinde karşıladı ve elimi sıkarak şöyle dedi: 'Uzun zaman önce birbirimizi tanımamız gerekirdi. Ben onun yanı başında geniş bir divana o-

[1] 3 Ekim 1851 tarihli mektup.

turdum. Mihail Semyonoviç (Sçepkin), bizim yanımıza, bir koltuğa iliş-ti. Ben Gogol'ü daha dikkatle izliyordum. Kazaklara yaraşan dümdüz inen sarı saçları hâlâ gençliğini muhafaza ediyordu, ama seyrekleş-mişti. Bombe ve soluk alnı yine zeka taşıyordu, küçük koyu gözleri za-man zaman neşe ile parlıyordu, - alayla değil, neşeyle, - diyorum. Ama genellikle bakışları yorgundu. Uzun sivri burnu yüzüne bir tilkiyi ha-tırlatan kurnaz bir ifade katıyordu. Bu hoş olmayan ifade, onun kısa kesilmiş bıyıklarının altındaki yumuşak ve etli dudaklarıyla daha be-lirgin hale geliyordu; belli belirsiz yuvarlaklığı karakterinin karanlık yanlarını ortaya koyuyordu. Konuştuğu zaman, kötü dişlerini meydana çıkaran hoş olmayan bir şekil alıyordu bu dudaklar. Küçük çenesi, ge-niş siyah kadife bir kravatın altına gömülüyordu. Gogol'ün davranışı, jestleri bir profesörün değil bir okutmanın; taşra okullarındaki bir öğ-retmeninkini hatırlatıyordu. Ona baktıkça 'ne akıllı, tuhaf ve hasta bir yaratık!' diyordum kendi kendime... Hatırladığıma göre ona Sçepkin ile beraber gitmiştik, onu sıradışı, harika ama beynini azıcık hasta o-larak bulmuştuk. Moskova'daki herkes de böyle düşünüyordu onun hakkında... Sçepkin, Gogol'ün az konuşan biri olduğunu söylemişti bana. Oysa bu kez, her kelimenin üzerine tek tek basarak, canlı şekilde konuşuyordu. Bu, yapmacık değil de, söylevine bir ağırlık, özel bir an-lam veriyor gibiydi... Edebiyatın öneminden, yazarın rolünden, eserle-rine karşı gerekli bakış şeklinden, fizyolojiden; kısacası orijinal bir dille sanatsal yaratıcılıktan konuşmuştu..."

Gene de, Gogol, hızını alamayıp sansürün gerekliliğini savunun-ca, Turgenyev'in ona karşı olan hayranlığı azalmıştı. "*Bu kurum, yaza-rın fikirlerini süzgeçten geçirmesine, kelimeleri tartmasına, kısacası kendinde olan en iyi şeyi vermesine mecbur eder.*" diyordu Gogol.

"*Bu düşünceler ve bu muhakemeler '**Seçilmiş Parçalar**' adlı ese-rini birçok kısmındaki şahısların yüksek mertebesini, açık seçik ortaya koyuyordu...*" der Turgenyev: "*Ve çabucak benim dünya görüşümle Gogol'ünki arasındaki bizi ayıran uçurumu hissettim. Aynı şeylerden nefret etmiyorduk, aynı şeyleri sevmiyorduk. Ama o an gözümde bunun bir değeri yoktu. Büyük bir ozan, büyük bir sanatçı karşımda duruyor-du ve ben onu taparcasına dinliyordum... Onunla hemfikir olmasam bile... Gerçekten de Belinskiy ve İskander (Herzen'in takma adı) ile olan ilişkimi biliyordu Gogol. Ne Belinskiy'den, ne de mektubundan*

tek kelime kaçırmadı ağzından.[1] *Bu isim dudaklarını yakabilecekti onun... Oysa İskander yabancı ülkede onun '**Seçilmiş Parçalar**' eseri hakkında bir makale bile yayınlamış ve Gogol'ü eski inançlarına ihanet etmekle suçlamıştı. Gogol'ün kendisi de bu makaleden söz edecektir... Mektuplarımdan bu '**Seçilmiş Parçalar**' eserinin fiyaskosunun Gogol'de ne derin yaralar açtığını herkes bilir. İşte o gün, Sçepkin ile beraber bu yaranın onu ne denli sızlattığının farkına varabilmiştik. Birdenbire değişen bir sesle, nefes nefese, kendine yapılan bu sitemi bir türlü anlayamadığını, zira her zaman aynı dini ve tutucu prensiplere sadık kaldığını ve eski kitaplarındaki bazı parçalarla bunu bize kanıtlamaya hazır olduğunu söyledi... Gogol bu sözcükleri söyler söylemez çevik bir hamleyle divandan yere atladı, bitişik odaya koştu... Elinde '**Arabesk**' eserinin bir cildini tutarak yanımıza geldi. Bize çocukça şişirilmiş ve ümitsizce boş olan bu makalelerden alıntılar okudu: Bunlarda otoriteye karşı ciddi bir nizamın gerekliliğini, mutlak bir itaatin söz konusu olduğunu hatırlıyorum... 'Görüyorsunuz ki ben her zaman aynı şeyi söyledim ve değişmedim!' diye tekrar ediyordu Gogol... 'Beni nasıl ihanetle suçlayabilirler?' Ve bu sözleri '**Müfettiş**' eserinin yazarı, yeryüzünde sahneye konulan en yıkıcı bir eserin yazarı söylüyordu."*[2]

Bu umutsuz karşı gelmeden sonra Gogol, kendini savunmadan yorulmuş görünüyordu: "*Neden Herzen yabancı dergilerde bana hakarette bulunmak cesaretini gösteriyor ki?*" diye mırıldandı. Sonra da, '**Seçilmiş Parçalar**' eserinin eksik bir kitap olduğunu onaylayarak; "*Benim suçum o sıralarda etrafımda bulunan dostları dinlemek. Eğer geriye dönebilseydim ve söylediklerimi tekrar ele alabilseydim, '**Arkadaşlarımla Yazışmalar**'ın tümünü yok ederdim. Onları yakardım!*"[3] Bu sözlerin karşısında Turgenyev ve Sçepkin rahatsız olmuş bir şekilde susuyorlardı. Gogol konuyu değiştirerek '**Müfettiş**'in son temsilinden söz etti ve oyuncuların yorumlamasını eleştirdi. "*Aktörlerin ses tonlarını değiştirdiklerini*" söylüyordu. Sçepkin ona piyesin psikolojisi üzerinde aktörleri aydınlatmak için, kendisinin baştan sonuna kadar onlara okuması gerektiğini söyledi.

Bu okuma işi on beş gün sonra 5 Kasım 1851'de gerçekleşti ve Turgenyev de orada bulundu. Bazı alıngan komedyenlerin yazardan

---

[1] Belinskiy'in ***Seçilmiş Parçalar***'ı eleştiren sert mektubu hakkında daha fazla bilgi için III Kısım, II'ye bakınız.

[2] I.S.Turgenyev, ***Yaşamı ve Edebi Hatıraları***.

[3] Sçepkin'in hatıralarına dayanarak.

ders almayı istemeyerek bu davete gelmemelerine çok şaşmıştı. Oyunculara gelince hiçbiri yerinden kımıldamayı uygun görmedi. Dinleyiciler yuvarlak bir masanın etrafında yer aldılar. Gogol bir divana oturdu, yüzü tasalı bir manayla donmuş gibiydi. Ama ilk repliklere başlar başlamaz gözlerinde bir ışık yandı, yanakları bir yudum şarap içmişçesine pembeleşti. "*Gogol harika şekilde okuyordu.*" diye yazacaktır Turgenyev: "*Son derece sade tonu, ciddi olduğu kadar çocuk gibi nahif samimiyeti, sanki dinleyicilerden, onların hakkındaki düşüncelerinden tamamen ilgisiz hali, ilgimi çekti... Özellikle komik ve mizahi pasajlarda olağanüstü bir etki yarattı. İçten gelen bir kahkaha atmamak imkansızdı.*"[1]

Aynı sıralarda Gogol'e rastlayan bir başka yazar, Gregoyr Danilevskiy,[2] onun Ukrayna'da damların tepesine konan, "*dikkatli ve dalgın*" leyleklere benzeyişine çok şaşmıştı. Gogol, Danilevskiy'e '***Ölü Canlar***'ı yazmakta duyduğu zorluktan söz etti. "*Kafamdaki kelimeleri cımbızla ayıklamak zorundayım!*" diyerek içini çekti. Bayan Aksakov'a da, eserinin bu ikinci kısmının birincisine layık olmadığını, onu baştan sonuna kadar yeniden yazmayı ya da bu eserden vazgeçmek istediğini söylüyordu. Ama başkalarına da, "*çalışmasının ilerlediğini, - on bir bölümün bittiğini - ve 1852 yazına doğru, hatta 'belki de baharda' onu yayınlayabileceğini*" söylüyordu.

Çoğu zaman çalışma odasına kapanarak, el yazılarını yüksek sesle kendisi için okuyordu. Bu '***Ölü Canlar***'ın gerçekten de ikinci kısmı mıydı? Öyle ki, kimi zaman karakterlerini bu yeniden yaradılışları içinde takip etmekte zorluk çekmekteydi.

*

* *

Bu gün elinize kadar ulaşan bu ikinci kısmın kalıntıları, bize Gogol'ün yeteneği ile vicdanının uyumlu olması için onun umutsuz çabalarını kanıtlıyor. Evrimin herhangi bir derecesine ulaşmış bir sanat eserinin ahlaki güçlülüğe sahip olması gereğine inanan Gogol, hemcinslerinin maneviyatını ıslah etmek için kafasının tüm kaynaklarını seferber etmesinin bir görev sayıldığına inanıyordu. Tanrının doğuştan

[1] I.S.Turgenyev, ***Yaşamı ve Edebi Hatıraları***.

[2] Gogol'ün çocukluk arkadaşları ile ilgili bir anlatı: Aleksandr Semyonoviç Danilevskiy.

kendisine bahşettiği yazı yazma yeteneği görevine layık olması için, kitaplarında hoş faziletleri ve çirkin kısımları ortaya koyması gerektiğini düşünüyordu. Ama tasvirlerinde bedensel ve ruhsal çirkinlikleri göstermeye ne denli yatkın olsa da, ışık saçan bir yüzü canlandırmaya gelince, dehası ona ihanet ediyordu. İnsana özgü terslikleri sanata yansıtmada üstün ustalığına, yüz ifadelerini kaba şekillere çevirmede, günlük el kol hareketlerini garip danslara benzetmekteki harika ustalığına karşın; "*Rusya'yı kurtarmak*" konusundaki yeni insanları, doğru ve girişken insanları tasvir ederken tüm yeteneklerini yitiriyordu. Mükemmel bir rüyanın peşinde koştuğu zaman soluğu kesiliyor, tatlı modellerin profilini çizmeye yeltenince, karikatürün kaba ve çirkin hatlarını çizmeye alışan eli, beceriksizce titremeye başlıyordu. Gerçek yaratılışına ters şekilde çalışınca da kendine işkence ediyor, kendini yoruyor, Tanrıya yardım etmesi için yalvarıyor ve kaleminden sadece bayağılıklar dökülüyordu. Bir Rafael olmak isterdi ama o bir Jheronimus Bosch'du.

Gerçekten de ***Ölü Canlar***'ın ikinci kısmında, birinci kısmındakilerle ilişkili birkaç komik kişi vardır; ama önemleri daha az, renkleri daha soluktur. Bunlar tembel, miskin, zayıf iradeli Tientietnikov gibi, sakin sakin çalışan, kafası dumanlı toprak sahibidir. Mal edinmeyi, şatafatı seven, ihtiraslı ve azametli general Betrişev; oburluğun tüm zevkini çıkaran konuksever Pietuh; '*Rus köylüleri, Alman geleneklerine alıştırıldıklarında ilimlerin ilerleyeceğini, ticaretin genişleyeceğini ve Rusya'da bir Altın Çağın başlayacağını*' düşünen şahane aptal Albay Koşkarev; doğuştan rus derbederi, bir kapiğe muhtaç olduğu halde ziyafetler çeken, utanmadan dostlarının yanında yaşayan Hlobuyev gibi.. Tüm bu küçük insanların karşısında açık fikirli insanlar sıra sıra... Arafatta farz edilen konuklar (II.cilt), cennettekiler gibi (III. cilt) "*tam ahlaklı*" değil ama önemli kişilerdir. Bir başka deyişle Gogol'ün gözünde Rus halkının güzel özelliklerini temsil eder. Bu mutlu insanların başında toprak sahibi ve ziraatçı Kostanzhoglo gelir; bu kişi aynı derecede pratik zeka ve vazife hissini taşır. Çiçikov'a hıristiyanlığın prensiplerine sadık kalarak nasıl zengin olunacağını öğretecektir.

Kısacası yazar '***Seçilmiş Parçalar***' eserinde teorik şekilde sunduğu şeyi, canlı imajlarla '***Ölü Canlar***' eserinin sonunda canlandıracaktır ve ahlaklılığın insanı refaha, İncil'in de banka hesaplarına kavuşturacağını söyleyecektir. Sanki Kostanzhoglo'nun bunu göstermesi yetmiyormuş gibi, Gogol güzümüzün önüne bir başka yapıcı kişiyi Murazov'u serecektir, bu alkollü içki yapıcısı kişi, "*hiçbir zor yoldan*

geçmeden" sıfırdan başlayıp milyonlar kazanmış ve daima Tanrıyı düşünerek tüm işlerini gördüğü için zenginliği hala devam etmektedir. Gogol'ün Rus toplumuna örnek olarak gösterdiği üçüncü kişi de validir, bu kişi için '*Devletli*' unvanı tam yerindedir, zira bu yüksek memur aynı zamanda dürüst, metin, basiretlidir. Bu kişinin yanı başında "*ihtiras, tamah nedir bilmeyen, gördüğünü aynen yapan, yerinin ancak burası olduğuna, bunun için doğduğuna inanan*" genç bürokrat, dürüst katip pırıldamaktadır. Tüm bunların yanında sevimli, harikulade, ideal Rus bakiresi Ulinka'yı saymadan geçmemeli; o, öylesine samimi ve temiz yüreklidir ki; "*Onun bulunduğu yerde küstah kimseler şaşırır, susar, en kabalar bile ağızlarını açamazlar. Oysa utangaç bir adam, ilk olarak kendini konuşkan bulur.*"[1]

Bu yıldız kişilerin pırıltılı karakterleri, giderek Çiçikov'u hiçbir şeye layık olmadığı bilincine vardırır. Murazov, Kostanzhoglo gibi kişilerin, özellikle valinin nutukları, ruhunu ters yüz ederek meydana çıkarır. Onu tehdit eden ceza, onun ahlak bakımından yeniden doğuşunu hazırlayıp, yazarın değişiyle, Tanrının gözünde esere baştan başa haklılık sağlar.

Ne yazık ki Gogol'ün burada hayal ettiği '*yapıcı*' kahramanlar öylesine gerçekdışıdır ki, bize erdemlik zevki vereceğine bizde kusur nostaljisini yaratır: Evet, derin insana has kusurlarıyla birinci cildin sırıtan çok çirkin insanları; yaşayan ruhları temsil ederken, ikinci cildin saygıdeğer kuklaları bize ölü canlar gibi görünmektedir. Bu girişimden sadece ender parçalar yaşamaktadır. Ama genel olarak bildiğimiz şeyler, üçlemenin Çiçikov'un ahlak sahibi olduğunu gösteren Cennetiyle Arafı, bizi ondan kalan harikulade Cehennemle karşılaştırsa da, bunların yapmacıklı birer bölüm bileşimi olduğunu görürüz.

*

* *

Gogol, bu başarısızlığın farkındaydı ama, bunu kabul etmek istemiyordu. Dostlarına zaman zaman okuduğu bir bölüm onu, eserine devam etmesi için yüreklendiriyordu. Onlar, bu belli kişilerin Çiçikov'un uğursuz ve garip dünyasında bulunmadıklarını; namuslu toprak

[1] Bu ideal genç kız karakterini yaratmada Gogol'e, evlenmeyi düşündüğü Anna Mihaylovna Viyelgorskiy örnek olmuştur.

sahibini, asil hisler taşıyan içki yapımcısını, masum genç kızı, Tanrı gibi doğru valiyi gerçekten de görüyorlardı ama bu eksiklikleri düzeltmek ve eserin tümüne lezzet vermek için yazarın dehasına güveniyorlardı. Ayrıca bazıları ikinci cildin, bir kez elden geçirildikten sonra birincisinden daha iyi olacağını düşünüyorlardı. Tüm bunlarla birlikte Gogol, '***Dinsel Törenler Üzerine Düşünceler***' adlı eserini tamamlıyor ve '***Toplu Eserleri***'nin tashihlerini yapıyordu.

Ocak ayının sonuna doğru 1852'de Gogol Ukraynalı dostlarından, tarih ve edebiyat profesörü Bodyanskiy'i konuk etti. Bodyanskiy, kağıtlar arasına gömülmüş görünen Gogol'e şöyle sordu:

- "*Ne üzerinde çalışıyorsun, Nikolay Vasilyeviç?*" Gogol, - "*Karalayıp duruyorum, işte... yeniden basılacak olan eski eserlerimin tashihlerini tekrar gözden geçiriyorum.*" diye cevap verdi. – "*Hepsini tekrar basacaklar mı?*" – "*Hayır aralarından bazı gençlik eserlerimi çıkartmam mümkün.*" – "*Özellikle hangileri?*" – "*Çiftlik Geceleri.*" – "*Nasıl?*" diye haykırdı Bodyanskiy, "*En taze eserlerinizden birine saldırmak mı istiyorsunuz?*" – "*Bu yapıtta yeterince olgunlaşmamış birçok bölüm var, ben okurlarıma şu sırada iyice tatmin olduğum eserlerimden bir seçme vermek istiyorum... Ben öldükten sonra ne isterlerse yapsınlar...*"[1]

Bu son sözcükleri Gogol, hazin bir alakasızlıkla söyledi ve başını sallayarak şöyle ilave etti: "*Şu dünyada insan etrafına şöyle bir göz atınca nasıl sıkılıyor! Jukovskiy'in kör olmak üzere olduğunu bana yazdığından haberiniz var mı?..*" Gogol'ün yüzü bu düşünceyle ciddileşmişti. Birden tekrar canlandı ve Bodyanskiy'i kandırıp, gelecek pazara küçük-Rusların bir şarkı resitali için onu Aksakov'lara götürmesini teklif etti. Sanki sadece Ukrayna fikri, şarkıları, âdetleri, yemekleri onu neşelendirmeye yetiyordu.

Ama Aksakov'lardaki toplantı gerçekleşmedi. 26 Ocak 1852'de, kısa bir hastalıktan sonra, şair Yasikov'un kız kardeşi Katerina Mihaylovna Homiakov'un ölümü mani oldu buna. Gogol bu genç, zarif, neşe dolu kadını seviyordu, altı yıl önce ölen dostunu, sırdaşını hatırlatıyordu kendisine. Bu vahşi sonucu işitince sanki onu kendi benliğinde hissetti Gogol. Biri onu sanki kolundan tutmuş yanındaki çukura çekiyordu... ve onu ilk defa duymuyordu. Gene de bu çağrı, bu güne

[1] Kuliş'in Bodyanskiy ile konuşmalarından yararlanarak ilave edilmiştir. (Kuliş, ***Gogol'ün hayatından notlar***).

dek böylesine emredici görünmemişti. Birden ona ölümü sadece haber vermekle kalmamış; davet etmişti. Aniden dondurucu bir düşünce, vücudunu felce uğrattı, zihnini uyuşturdu. Genç kadını tabut içinde gördüğünden ötürü: "*Ölümden başka hiçbir şey böyle muhteşem olamaz! Eğer ölüm olmasaydı, yaşam tüm güzelliğini yitirirdi...*" diye mırıldandı. Ölünün evindeki ilk ayin sırasında Gogol tüm cesaretini yitirdi: "*Benim için her şey sona erdi*" dedi. Üzüntü ve yorgunluktan sersemleyerek ayinin sonuna kadar zor durdu.

Ertesi gün 30 Ocakta Bayan Homiakov'un cenaze alayına gitmekten vazgeçti ama ölünün ruhu için, kont Tolstoy'un özel küçük kilisesinde bir ayin düzenledi. Aynı günün akşamı Aksakov'larda: – "*Ölüm korkunç bir şey!*" dedi. – "*Neden korkunç olacakmış?*" diye biri cevapladı: – "*Acı çeken tüm kişilere, İlahi mağfirete inanmak, ölüm düşüncesini hafifletir.*" – "*Bu görüşe göre, bunu ancak bu yoldan geçenlere sormalı!*" dedi Gogol sinirlenerek.[1]

Bu tepki onu çok etkiledi, kendine daha fazla özen göstermek istedi ve organizmasını güçlendirmek için her sabah soğuk, ıslak bir çarşafa sarındı. Bu tedavi başarılı olmadı. Her gün biraz daha galvanize bir kadavraya benziyordu. Onu tesadüfen Aksakov'larda gören doktor Over, Vera Sergeyevna Aksakov'u bir köşeye çekerek yavaşça "*Zavallı!*" diye fısıldadı. – "*Kimden bahsediyorsunuz?*" diye sordu Vera Sergeyevna. – "*Gogol'den.*" – "*Neden ona zavallı diyorsunuz?*" – "*Çünkü o bir hastalık hastası. Beni onu tedavi etmekten Tanrı korusun! Korkunç bir şey!*" – "*Onun bir tesellisi var, içten dindar bir adam.*" – "*Bu onun mutsuz olmasını engellemez.*" diyerek kapıya doğru yürüdü Dr. Over.

Salona Gogol'ün yanına dönen Vera Sergeyevna, ona yemeğe kalmasını söyledi. O reddetti. Yüzü sakindi. Soğuk bir kış güneşi odayı aydınlatıyordu.

– "*Bugün çalışmadınız!*" dedi Vera Sergeyevna, "*Yeterince gezindiniz, şimdi işe koyulmalısınız!*"

– "*Gerçekten de bu gerekli ama bilmem mümkün olacak mı?* dedi Gogol hafifçe gülerek: "*Benim için öyle bir çalışma ki, sonucu başarılı kılmak için, onu sadece yapmak istemek yeterli değil.*"[2]

---

[1] Aksakov'un kızı Vera Sergeyevna Aksakov'un ***Günce***'si.
[2] Aksakov'un kızı Vera Sergeyevna Aksakov'un ***Günce***'si.

Kürklü paltosunu üzerine geçirdi, bembeyaz ve ıssız yola fırladı. Tıpkı sıska bir karga gibi kamburlaşarak, eğri büğrü yürüyordu karlarda... Vera Sergeyevna, içi burkularak onun uzaklaştığını görüyordu.

Ertesi gün Jukovskiy'e: "*Çalışmamın namusluca olmasını Tanrıdan dile ve semavi güzelliği anlatan bir ilahiye fazla layık olmadığımı söyle!*"[1] diye yazıyordu Gogol.

Gogol bu saygınlığa yükselebilmek için dini eserler okumayı ve duaları artırmayı, oruçlara dikkat etmeyi ve üzerindeki gizli bir cepte Peder Matvey'in son mektuplarını kutsal bir şey gibi taşımayı sürdürüyordu!

"*Size çok müteşekkirim ve hatıralarınızda bana yer verdiğiniz için çok teşekkür ediyorum*" diye yazıyordu Peder'e: "*Benim için dua ettiğinizi düşünmek bile ruhuma umut veriyor, Tanrı benim kendisi için çalışmaya layık olduğuma karar veriyor... Şimdiye dek kudretsizliğim, tembelliğim ve zaaflarım içinde yaptığım şeylerden çok daha iyisini yaptığıma hüküm veriyor. Son iki mektubunuzu asla yanımdan ayırmıyorum. Onları sükûn içinde yeniden her okuyuşumda, yeni yeni fazilet ve diyanet duyguları hissediyorum ve onları yazmak için size yardım eden Tanrıya şükrediyorum. Dualarınızda beni de unutmayın ey iyi ruhlu!*"[2]

Peder Matvey'in Gogol'e yazdığı mektuplar saklanmamıştı ama, rahibin başka tövbekarlara yazdığı mektuplardan böyle bir üslubu tasavvur etmek mümkündür:

"*Tekrar evlenmeye acele eden bir bekar erkek, Tanrıyı şeytanla, cenneti âlâ'yı da yeryüzü ile trampa etmektedir.*" diye yazar rahip: "*Bu dünyada bir dakikalık eğlence, sonsuza dek ağlamaya mal olur. Tanrı ile çatışmaya girme... Yeniden evlenme... Tanrının kendisi bile sana, ten ile savaşmanı emrediyor... Ölümü düşün, yaşanılan şey daha kolaylaşır... Ölümü unutursan, Tanrıyı da unutmuş olursun... Eğer ruhunu bu dünyada her şeyden feragat ve oruç ile süslersen, öbür dünyaya tertemiz girersin. Tutkuları dindirmek için ne yapılacağını da biliyorsun: Az yemek ye ve mümkün olduğu kadar fasılalarla ye... oburluğa kaçma.. çay içmekten vazgeç... bir lokma ekmekle soğuk su iç... bunu da ancak canın çektiği zaman... Az uyu, az konuş ve daha çok çalış...*"[3]

---

[1] 2 Şubat 1852 tarihli mektup.
[2] 28 Kasım 1851 tarihli mektup.
[3] ***Peder Matvey Konstantinovskiy'in Mektupları***. Bkz. Veresayev, ***Hayatın İçinde Gogol***.

Bu sıkı rejimi rahip kendine de uyguluyordu: Ne şarap içiyor, ne de et yiyordu, inancı ayakta tutan kitaplardan başkasını okumuyordu; korkunç bir fakirlik... tüm zevklere karşı düşmanlık... Onun otoritesinin altındaki köylerde, müminleri onun vaazlarıyla o denli korkmuştu ki, insanlar evlerine döndükleri zaman bile karakterlerinin doğal gereği olan neşelerine dönemediklerini söylüyorlardı. Ne kahkaha, ne şarkı söylemek... Çocukların bile yüzleri kederliydi. Baş papazın nasihatlerine uyan ana-babalar, çocuklar oynarken ancak dualar mırıldanarak eğlenmelerine müsaade edebiliyorlardı.[1]

Peder Matvey'i iyi tanıyan Markov adında toprak sahibi birisi Gogol'ü Rjev başpapazının etkisinden korumak isteyerek, bu konuda ona şöyle yazdı:

"İnsan olarak tabii ki hürmete layıktır o, vaazcı olarak ondan üstünü yoktur, ama ilahiyat adamı olarak hiçbir eğitim görmediği için zayıftır. İlahiyat bakımından ince konular gerektiren problemlerinizi onun çözebileceğini hiç ummam!.. Peder Matvey orucun önemliliği hakkında, günah çıkarmanın gerekliliği hakkında çoktan beri tekrarlanıp durulan bu konular hakkında vaazlar verebilir ama, din felsefesi hakkındaki münakaşalardan iyice uzak durmaya çalışır..."[2]

Bu iyi görünüşlü fikirlere rağmen Gogol, bu vicdan yöneticisiyle ilişkiyi kesmeyi reddetti. Peder Matvey'in kabalığını, sadeliğini sanki ruhunun yükselmesi için bir ilaç sanıyordu Gogol. Çünkü artık bundan başka bir şey söz konusu değildi: Ruhu öylesine yükselmeliydi ki, onun doğacak eseri sadece beşeri yaratıcılığa layık olmakla kalmasın, ama İlahi yaratıcının da malı olsun... Küçükten büyüğe geçiş olsun. Nefsi unutmak olsun. Oruçla ona eza etmek olsun. Gogol Peder Matvey'in, kont Toltsoy'un daveti üzerine Moskova'ya gelişini sonsuz bir ümit içinde öğrendi. Nihayet ruhunu ona açabilecek, bir Tanrı adamının yanı başında cesaretini güçlendirebilecekti.

Gogol rahibe '***Ölü Canlar***' eserinin ikinci kısmından birkaç bölüm verdi. Beriki onları şöyle bir gözden geçirdikten sonra, abartılı buldu ve yazara bir rahip açısından "*ortodoksluktan çok katolik görünüşü olan*" böyle bir valinin bulunmasını içeren kısımları tasfiye etmesini önerdi. Böyle karakterlerin '***Seçilmiş Parçalar***' eserinden çok da-

---

[1] Greşiçev, ***Merhum Rjev Başpapazı Matvey Konstantinovskiy'in Hayatından Alıntılar***.

[2] Şenrok'tan alıntı: Markov'un Gogol'e mektubu: ***Belgeler***, IV Cilt.

ha fazla alay konusu yaratacağını söylüyordu. Tanrıya yönelmek iddiasında olan Gogol'ün böyle saçma yazılarla vakit yitirmesi doğru muydu? Kağıt üstüne cümleler sıralamaktan çok, ruhunu temizlemeyi düşünmeliydi o! Şaşkına dönen Gogol'ün karşısında kızıl sakallı, koca burunlu ve kurşuni renkteki gözleriyle rahip sanki kilisedeki sesiyle konuşuyordu: "*İlahi kaide herkes için geçerlidir...*" diyordu: "*Herkes söylenmeden ona uymalıdır... Vücudun zayıf düşmesi bizi oruç tutmaktan alıkoyamaz. Böyle bir çalışmadan neden endişelenmeliyiz? Gücümüzü başka nereye harcayacağız? Çağrılan çok ama seçilen az!...*"[1]

Tam o sırada Gogol karşısındakine sanat ile dindarlığın bağdaşmaz olmadığını söylemeye hazırlanırken, beriki hiddete kapılıp Gogol'e, Puşkin'e karşı hayranlığından vazgeçmesini önererek: "*Puşkin' den vazgeçin!*" diye bağırdı: "*O, bir avcı ve kafirdir!*" Diz çöküp hıçkırıklarla ağlayan günahkar Gogol'ün gözlerinin önünde "*Son emir tablosunu*" canlandırmış oldu papaz. Zaten Gogol çocukluğunda, annesinin göstermiş olduğu cehennem tablosuyla, sinirleri bozulmuş, mahvolmuştu. Bu kez artık korkudan tir tir titreyerek: "*Yeter! Artık sizi dinlemek istemiyorum!*" diye inledi. "*Bu dehşet verici bir şey!*"[2] Gogol Peder Matvey'e kendisini rahat bırakması için yalvardı. Rahip canı sıkılarak oradan ayrıldı; 5 Şubat 1852 tarihinde Rjev'e geri döndü. Gogol pişmanlık içinde rahibi tren istasyonuna kadar geçirdi. Ayrılık çok soğuk şekilde oldu. Hemen ertesi gün vicdan azabı içinde kıvranarak ruhani papazına Gogol şöyle yazıyordu:

"*Sizi kırdığımdan ötürü dün size bir mektup yazmıştım. Ama birdenbire bilmem kimin duaları, Tanrının inayetiyle kupkuru kalbimi aydınlattı ve size tüm gücümle teşekkür etmek geldi içimden. Ama şimdi bunlardan konuşmak boş değil mi? Size benim bu dünyada da, öteki dünyada da sonsuz şükran borcum var. Tüm kalbiyle sizin olan Nikolay.*"[3]

Peder Matvey bu mektubu alınca kendi kendine, üslubu sayesinde sonsuza dek zaferi kazandığını düşünebilirdi. Rusya belki büyük bir yazarını kaybetmişti ama, Tanrı kuşkusuz, güzel bir ruhu kazanmıştı. Bir süre sonra, gazeteci Filipov ile yaptığı görüşmesinde Rjev baş papazı, Gogol ile yaptığı son konuşmasını şöyle açıklayacaktı: - "*Gogol iç huzurunu ve ruhunun temizlenmesini arıyordu.*" – "*Neden bu ruh*

[1] Tarasenkov, ***Gogol'ün son günleri***.
[2] Aynı eser.
[3] 6 Şubat 1852 tarihli mektup.

temizliğini arardı ki?" diye sorulunca da; - "*Onun temiz olmayan bir yanı vardı,*" der papaz: "*Bundan kurtulmak istiyordu ama kurtulamıyordu. Ben bu hususta kendisine yardım ettim. Zaten Gogol'ü gerçek bir Hıristiyan yapmamda da ne kötülük var ki?*" – "*Sizi bir rahip olarak, ona dine ait olmayan eserler yazmaktan menettiğiniz için suçluyorlar.*" – "*Hayır bu gerçek değil! Sanatçının yeteneği bir Tanrı vergisidir... Ben ona daha çok ahlaklı kişileri yazmasını önerdim; yani böylesine bir yetenekle şimdiye kadar ortaya koyduğu olumsuz karakterdeki kişileri değil. O bunu denedi, ama başaramadı...*" Sonunda papaz tüm bu edebiyatçıların kendisini cehaletle suçlamasından bunalarak: "*Bir hekimin önemli bir hastalığı teşhis edip, hastasına acı ilaçlar yazması suçlanamaz!*"[1] diye homurdandı.

Gene de Gogol Peder Matvey ile tartışmasından sonra, kendine gelememişti. Sağlıklı olduğu uzun süre içinde şeytanı, gülmekle yola getirilen kaba bir şarlatan, aşağı sınıftan bir soytarı, bir Hlestakov, bir Çiçikov olarak görmüştü. Şimdi ise gücü azaldıkça ve kafası dumanlandıkça sanki şeytan onun savunmasız zayıf ruhunu fenalığa sürüklemekle yetinmediğini sanıyor ve bir sanat eserinin sonuçlanması gibi ulu görünümündeki girişimleri de kötülük dehası tarafında ilham ediliyormuş gibi geliyordu ona. Belki de meslek hayatı süresince Tanrı için çalıştığını sanarak, şeytana hizmet etmişti o? Belki de Peder Matvey'in ona: "*Kalemi elden bırak ve Puşkin'i inkar et*" demesi bu yüzden değil miydi? Belki yaşam boyu yaptığı bu hataları düzeltmek için, ancak birkaç gün kalmamış mıydı önünde?

Karnavalın son günü sabahı, şehrin öbür ucundaki bir papaza gitti ve ona ne zaman şaraplı ekmek ayininde bulunabileceğini sordu. Papaz ona perhiz yortusunun ilk haftasına kadar sabretmesini söyledi. Sonra da yazarın şaşkınlığını görerek, onu ertesi gün kilisede kabul etmeye razı oldu.

O arada Gogol, tüm edebiyat çalışmalarından vazgeçmişti. Din kitaplarına boğularak, kilisenin emrettiğinden daha sıkı bir disipline soktu kendini. Perhiz haftasından önce oruç tutmaya başladı. Midesine gereken şeyleri reddederek gitgide çok az yemeğe başladı: birkaç kaşık yulaf unu ya da lahana çorbası, bir lokma okunmuş ekmek, bir bardak su ile yetindi... Bacakları titriyor, ancak oburluktan kaçınıyordu. Geceleri şeytani rüyalar görmemek için çok az uyumaya çalışıyordu. An-

[1] Bu söyleşi, yardımcılığını sürdüren Keşiş Obraztsov tarafından sonradan anlatılmıştır.

nesine ona dua etmesi için yalvardı: "*Benim için dua ettiğiniz dakikalarda, daima içimde bir rahatlık duyuyorum. Ah! bir anne duası bize ne çok şeyler verir!*"[1]

Gogol 7 Ocak perşembe günü erkenden kiliseye gitti, günah çıkardı, ayine katılarak şaraplı ekmek yedi, yüzü yere yönelik diz çöktü ve ağladı. Bundan kısa bir süre sonra onu yoklayan Şevirev, öylesine zayıf ve yıkılmış buldu ki onu, önünde diz çöküp biraz bir şeyler yemesi için yalvardı ona. Gogol iştahı olmadığını söyledi. Sonra da bir ilhama kapılarak, halkın itimadını kazanan, İvan Koreyşa adında zavallı bir 'İsa delisi'nin bulunduğu hastaneye faytonla gitti. Kapının önüne gelince, eşikten atlamaya tereddüt etti, karda bir aşağı bir yukarı gezindi; rüzgarda kımıldamadan durdu. Böylece birkaç dakika geçirerek tekrar arabaya bindi, evine döndü. Acaba bu meczubun ağzından ne dinlemeyi ummuştu? Peder Matvey'in istediklerinin tasdikini mi? Ya da onu tüm yasaklardan kurtaran, hayata ve edebiyata tekrar kavuşturan ters bir fikir mi?

Eve döndüğü zaman öyle şaşkın bir hali vardı ki, kont Tolstoy ailenin hekimi doktor Inozemtsev'e onu görmesi için yalvardı. Doktor şaşkın, hastaya bir bağırsak nezlesi teşhisini koydu ve karnını alkol ile ovmasını, taflan yapraklarını kaynatıp içmesini ve kabızlığını gidermek için de raventten yapılmış haplar yutmasını önerdi. Gerçek ilaçlara aldırmayan Gogol, kont Tolstoy'un evinde pek çok bulunan 'ikonlar' karşısında diz çökmelerini artırıp kendini tedavi etmeyi yeğledi.

8 Şubat Cuma'yı 9 Şubat Cumartesiye bağlayan gece Gogol divan üzerinde artık son gücüyle uyuklayıp dururken, ahretten gelen bir ses işitti. Yarı karanlık içerisinde gözleri faltaşı gibi açıldı, kendini ölmüş hissetti; korkunç bir çığlık kopardı; uşağını uyandırdı ve onu herhangi bir papazı çağırmaya yolladı. Papaz geldiğinde, Gogol uykulu bir halde, ona aynen babasının hastalığına tutularak acı çektiğini, son nefesini vermek üzere olduğunu, yeniden günah çıkarmak istediğini, çünkü bir evvelki günah çıkarışın ruhuna sükun getirmediğini anlattı. Sözde can çekişen bu kişinin kalkıp kendisini karşılayışı rahibin gözünden kaçmadı, ona fazlasıyla merak etmemesini, henüz sonunun geldiğini düşünmemesini söyledi. Bir an için ikna olan Gogol, tekrar yatmaya, yumuşamaya razı oldu. Ama 10 Şubatta kont Tolstoy'u çağırdı ve öldükten

[1] 1852 yılı Şubat ayının ilk çeyreğinde yazılan mektup.

sonra eserlerini, sansür edilmek üzere Moskova Metropoliti Filaret'e göndermesini rica etti. Öyle ki bu büyük kilise otoritesi, neyin basılacağını, neyin karanlıkta kalacağına karar versindi. "*Lüzumsuz gördüklerini acımadan yok etsindi!*" Kont Tolstoy hastanın cidden ölmek üzere olduğunu sanmaması için bunu yapmaktan çekindi.

Ertesi gün Gogol, bütün gün ancak şarapla pembeleştirilmiş bir bardak suyla yetindi. Bu, büyük perhizin başlangıcıydı. Kent, perhiz ve ciddiyet devresine giriyordu... Kiliselerin çanları ancak fasılalarla ve matemli şekilde çalıyordu. Papazlar ayinlerini matem giysileriyle yapıyorlardı. İmparatorluk tiyatroları, kapılarını kapatmışlardı. Çarşıyı kurutulmuş mantarlar, minicik salamuralık hıyarlar, acı lahanalar ve salamuralar kaplamıştı. Kimi sofu evlerde mobilyalara kılıflar geçirilmiş, dini olmayan tabloların üzerleri bir kumaşla örtülmüştü. Duvarlarının dışında Gogol, bu genel cezayı keşfediyordu. Durmadan ölümlere yönelen düşünceleri, Hıristiyanlığın bu önemli mizacıyla uyuşuyordu. Merak eden birkaç dostu gelip onu yokladılar. Pogodin, Şevirev, Şçepkin. Gogol onları divana uzanmış, istemeye istemeye kabul etti; onlara cevap vermeden dinledi; ve bir dakika sonra: "*özür dilerim, uykum var*" diye mırıldandı.

Onun bu haline gören Şevirev, oradan ayrılırken: "*bence Gogol gerçek hastalıktan çok, kedere boğulmuş gibi!*" dedi.

11 Şubat Pazartesi günü kont Tolstoy evinde bir ayin düzenlemişti. Gogol bir iskemleden ötekine sürüklene sürüklene, ön sıradaki seyircilere kadar gidebilmiş, sonra büyük bir eforla ayağa kalkmış ve ayinin sonuna dek ayakta dualar mırıldanmış, haç çıkarmış, gözleri yaşlı dikilip kalmıştı.

11 Şubatı 12'ye bağlayan Salı gecesi, odasında yine tek başına, ikonlar karşısında dua etmekteydi. Bir türlü gözüne uyku girmiyordu. Sabahın üçünde bölmenin arkasında dertop uyuyan Ukraynalı genç uşağını çağırdı ve evin öteki odalarının sıcak olup olmadığını sordu.

- "*Hayır*", der genç uşak: "*Oraları da soğuk.*"

- "*Öyleyse kolsuz paltomu ver. Bazı işlerimi yoluna koymak için oraya gitmeliyim.*"

Gogol omuzunda kolsuz paltosu, elinde bir mum, kamburlaşmış, ürkek adımlarla, bir hırsız ihtiyatlılığı içinde yanındaki odaya süzülür. Her adım başı haç çıkarır. Kamburlaşmış gölgesi tavan köşelerine kı-

rık kırık akseder. Sobaya kadar yaklaşabilince genç uşağa elden geldiğince az gürültü çıkararak sobanın kapağını açmasını ve deri çantasını getirmesini emreder. Çantanın içinden sicimle bağlanmış bir tomar kağıt çıkarır: '***Ölü Canlar***'ın el yazılı ikinci kısmı, üçüncü kısmından birkaç bölüm ve önemi olmayan bazı yazılar vardır içinde. Paket elinde sanki ağır görünmektedir, ifade edilemeyen bir günah kadar ağır görünmektedir ona. Bunlardan bir an önce kurtulması gerekmektedir. Tanrının karşısına tertemiz çıkmak üzere, kağıt tomarını sobaya atar ve elindeki mumu ona yaklaştırır. Alev kağıtlardan birinin kenarını diş diş sarar, sonra pırıl pırıl, neşe içinde, saygısızca yükselir.

- "*Durun! Ne yapıyorsunuz böyle!*" diye haykırır uşak: "*Bu kağıtlar belki daha işe yarayabilir!...*"

- "*Sen buna karışma, işin değil senin! Dua etmeye bak!*" der Gogol.

Genç uşak bir dramı hissederek hüngür hüngür ağlar ve efendisine kağıtları ateşten çekmesi için yalvarır. Gogol onu dinlemez. Şu anda acaba çok eskiden Hans Küchelgarten'ın tüm nüshalarını yaktığını mı hatırlatmaktadır? Bir hatanın izleri ancak onları yakmakla silinebilir! Ama bu kez sahifeler çok sıktır. Defterlerin kenarlarını sıyırdıktan sonra alev sönmüştür. Bundan hoşlanmayan Gogol, yarı yanmış kağıtları ateşten çeker, kıvılcımlar içerisindeki sicimi çözer ve yanabilmelerini kolaylaştıracak bir şekilde sahifeleri düzenler; sonra bir ikinci defa mumu sobaya daldırır ve el yazılarını tutuşturur. Nihayet kağıtlar alev alır.

Ani bir ışık Gogol'ün gözlerini kamaştırır. Sobanın karşısına geçmiş, kendi satırlarının kıvrılıp bükülerek belirsizleştiğini seyreder! Çiçikov asla kurtulamayacağı cehenneme dönmektedir. Ama yıllarca verdiği emek, birkaç dakikada yok olur gider! Çünkü Tanrı böyle istemiştir; yeter ki şeytan işe karışmasın. Bu düşünceler içerisinde Gogol gözleri büyülenmiş, burnu yere eğik, dizleri üzerinde, tıpkı kanatlarını toplamış bir kuş gibi, kağıtlarından bir yığın kömür kalıncaya dek çakılıp kalır sandalyesinin üzerinde. Sonra haç çıkarır, küçük uşağa sarılır ve ağlamaya başlar.[1] Biraz sonra kont Tolstoy'u çağırması için gönderdi uşağı, konta külleri göstererek kesik kesik bir sesle:

---

[1] Pogodin'in anlatılarından alıntı: "*Moskviçanin*", No. 5. 1852. ***Ölü Canlar***'ın ikinci cildi, Şevirev'de kalan müsveddelere, sonradan ele geçen bazı mektup ve belgelere, birkaç arkadaşının tanıklık ettiği olaylara dayanılarak yayımlanmıştır.

- "*Şu yaptığıma bakın! Önceden hazırladığım birkaç şeyi yakmak isterken, tümünü yok ettim! Şu şeytanın gücüne bakın! Nelere sürükledi beni! Şimdi artık her şey mahvoldu!*"

- "*İyi bir işaret,*" diye cevap verir kont, onu teselli etmeye çalışarak: "*Daha iyisini yazmak için, el yazılarınızı birçok kez yaktınız... Zaten yazdıklarınızı kolaylıkla hatırlayabilirsiniz!*"

- "*Evet,*" dedi Gogol alnına elin götürerek... "*hatırlarım, hatırlarım, hepsi kafamda zaten.*"[1]

Ağlaması durdu. Yüzünün hatları toparlandı Gogol'ün. Neden konta el yazılarını yanlışlıkla yaktığını söylemişti?.. Neden yalan söylemişti?.. Ateşe attığı defterlerin içindeki yazıların pekala farkındaydı. Ama hiçbir zaman niyetlerinin, hareketlerinin tersini söylemekten alamamıştı kendisini. Gerçeğin tersini her söyleyişinde, sanki aşikarlığın tehlikesinden koruyormuş gibiydi kendini Gogol.

Her ne şekilde olursa olsun, onu rahatsız eden problem böyle bir kurban vermekle çözümlenmiyordu. Onu hemcinslerine bağlayan bağları çözdüğünü sanırken, aynı kuşkular zihninde dolaşıp durmaktaydı; lüzumsuz sahifeleri yok etmekle Tanrıya mı hizmet etmişti; yoksa - mükemmel olmasa da - çağdaşlarının kötü içgüdülerden kurtulmalarını ilham edici bir eseri yok etmekle, şeytana mı yardım etmişti? Gogol'ün bu hareketi, dünyayı kar ve çamurlarıyla ortaya koymak, yüce Tanrıya hakaret değil miydi? Dünyaya yazılarıyla kendini göstermeye gelmiş bir hıristiyanın, keşişlik düşüncesiyle bu ilahi yetenekten vazgeçmeye hakkı var mıydı? Bu sorulara kim cevap verebilir. Ne Peder Matvey, ne Metropolit Filaret, ne de Optina manastırındaki papazlar Gogol'ü aydınlatacak seviyede değillerdi. Sağdan soldan çekiştirilen, Tanrının kendisinden beklediğini anlamayan Gogol, insanlar arasında yoluna devam için bir neden göremiyordu. Ölüm onu cezbediyor ya da korkutuyordu. Tıpkı çocukluğunda olduğu gibi sanki uzaklardan gelen bir ses, onu ismiyle çağırıyordu.

Ertesi günler sersemliğe düştü. Bir kanepeye oturmuş bacaklarını sandalyeye uzatmış, gözleri kapalı bir halde, etrafını saran dostların şefkat dolu telaşlarına aldırmıyordu. Bir akşam Homiakov'a "*Ölmeliyim, ölüme hazırım, öleceğim*" dedi. O sırada kont Tolstoy onu oyalamak için annesinden, kız kardeşlerinden söz edince, Gogol öfkelenerek: "*Neden bahsediyorsunuz? Böylesine korkunç bir olaya hazır-*

[1] Tarasenkov'dan alıntı: ***Gogol'ün son günleri***.

lanırken, onlardan bana nasıl söz edebilirsiniz?" dedi. Sonra da, ceplerini boşaltı; bu paraların bir kısmının fakirlere verilmesini, geri kalanıyla da mumlar satın alınmasını emretti.

Doktor İnozemtsev hastalandığından, kont Tolstoy onun yerine doktor Tarasenkov'u çağırmıştı. Gogol'ün sempati duyduğu hassas, saygılı ve kültürlü biri olan bu doktor, şöyle yazar: "*Onu görür görmez korktum. Tüm vücudu korkunç derecede zayıflamış, gözlerinin feri kaçmış, çukura gömülmüş, yüzü çökmüş, avurtları birbirine geçmişti; sesi zayıflamış, kurumuş ağzında dilini zorlukla döndürüyordu. Yüzünün ifadesi müphem ve anlaşılmaz olmuştu. İlk bakışta ölü gibi gözüktü bana. Ayaklarını uzatmış oturuyordu. Başı hafifçe arkaya eğik, kanepesinin arkasına dayalıydı. Kendisine yaklaştığım zaman kafasını kaldırdı, ama tüm gayretlerine rağmen dik tutamadı... Tüm problemleri hallolmuş, hisleri körleşmiş, sözcükler gereğini yitirmiş ve kararından dönmez bir hali vardı onun.*"

Gogol'ün her şeyi görüp anlayabildiği bir anında, doktorun onun mahremiyetiyle ilgili sorularına cevap vermeyi kabul edecektir: "*Kadınlarla tüm ilişkisini keseli çok uzun zaman olmuş*" diye yazacaktır doktor Tarasenkov: "*Kald: ki Gogol'ün kendisi de buna hiçbir ihtiyaç duymamış, hiçbir zaman bundan en ufak bir zevk hissetmemişti. Kendi kendini tatmin etmeye de başvurmamıştı.*"[1] Ama Gogol kadar gizli kapaklı bir kişiden gelen bu çeşit bir itirafa inanılabilinir mi? Soruşturma bittikten sonra Gogol kendisini koyverdi, dilini göstermek için ağzını açtı. Tarasenkov'un emirlerini, gücünü muhafaza için etsuyu ve süt içme tavsiyesini dinledi ve aniden yorgun düşerek başını onun göğsüne dayadı.

O sıralarda, kendisi de acı çeken Metropolit Filaret, Gogol'e doktorların tavsiyelerine uyması için haber yollar, zira "*kurtuluşun oruç tutmakta değil, itaatte olduğunu söylüyordu.*" Gogol, Tanrının dediği olur diye cevap verecektir. İşin aslında bu savaşa son vermeye karar vermiştir. Elleri titreye titreye, bir vasiyetname müsveddesi hazırlayacaktır:

"*Peder, İsa Peygamber ve Kutsal-Ruh namına tüm varlığımı anneme ve kız kardeşlerime bırakıyorum. Onlara birbirlerini severek hep bir arada köyde yaşamalarını öneriyorum. Bana hizmet eden hizmetçiler de ödüllendirilsin. Yakim azat edilsin. Simon da dahil. Ölümümden*

[1] Tarasenkov, ***Gogol'ün son günleri***.

sonra köyümüz, hayatını öksüzleri yetiştirmeye vakıf ederek evlenmemiş tüm kızların sığınağı olsun... Bu yetiştirme en sade bir şekilde olsun: Din dersleri ve açık havada yapılan işler... Eğer kız kardeşlerim rahibe olmaya karar verirlerse, zamanla evimiz bir manastıra çevrilebilir... Cesedimin kilisede gömülmediği takdirde, hiç değilse kilise sınırları içerisinde olmasını istiyorum. Ve ölüm ayinlerinin aksatmadan isteğim doğrultusunda yapılmasını arzuluyorum... Ölü Canlar değil, yaşayan canlar olun. İsa'nın gösterdiği kapıdan başkası yoktur. Cennete başka şekilde girmeyi isteyen kişi, ancak bir hırsız, bir eşkıyadır."

Sonra uzun kağıt parçası üzerine şöyle yazar Gogol:

"*Eğer sizler küçücük çocuklar gibi olamazsanız, Cennetin Krallığına giremezsiniz!*"

"*Ey Tanrım! Haçının kudretiyle şeytanı yeniden zincirle!..*"

"*Aldığım dersi kalbimde hep şükranla muhafaza etmek için ne yapmalı ki?*"

Uyuşuk parmakları kuş teleğinden kalemi kullanacak güçte değildi. Yazı takımını itti. Bundan sonra artık hiçbir edebiyat çalışmasına asla girişemeyeceği açıkça ortadaydı. Ama bu onu şaşırtmadı, görülen gerçek dünya tüm önemini yitirmişti. "*Beni kendi halime bırakın. Bu halimden memnunum*" diye mırıldandı. Robdöşambrının içine bürünmüş, artık ne yıkanıyor, alnının üzerine dökülen uzun saçlarını ne tarıyor, ne de bıyıklarını kestiriyordu. Yemek yemesini teşvik için kilisenin papazı her gün onu ziyaret ediyor onun karşısına geçip erikleri çiğniyor ya da et suyunu hevesli şekilde kendi içiyordu. Hasta onu istemeye istemeye taklit ediyor ama daha ilk lokmalarda iskelete dönmüş eliyle tabağı itiyordu. Papaz: "*Size hangi duayı okumamı istiyorsunuz?*" diye sorunca: "*Hepsi de iyi... okuyun okuyun!..*" diye soluk soluğa cevap veriyordu. Pazar günü papaz bir kaşık hintyağı almasını önerdi. Gogol çok yiyip içtiğini, bundan böyle artık hiçbir şey yutmayacağını söyledi. Etrafındakiler, tabii bir ölümle onun çok ağır bir intihara gittiğini fark ediyorlardı. Ve bu ağır giden intiharda, dinin bakış açısından Gogol bunu Tanrının isteği olarak kabul ediyor, ona boyun eğiyordu.

Büyük perhizin ikinci haftası pazartesi günü, papaz ona ayine katılıp okunmuş şaraplı ekmeği yemesini ve kutsal yağla ovulmasını teklif etti. Sevinçle bunu kabul etti ve İncil'in okunmasını büyük bir iştahla dinledi. Elinde kocaman yanan bir mum tutuyor ve gözlerinden

yaşlar akıyordu Gogol'ün. Akşam olunca ona bir ilaç içirmek istenilince: "*Beni rahat bırakın! Bana neden işkence ediyorsunuz?*" dedi. Birkaç dostu gelip onu ziyaret ettiler. Odaya girdiklerinde o gözlerini açmıyordu, ama içmesine ya da koltuğunda vaziyet değiştirmesine yardım etmelerini istiyordu. Her ne kadar ölümü istese de, yatağa düşmekten korkuyordu. Çünkü bir kez yattı mı, artık bir daha kalkamayacağını söylüyordu. Gene de gücü gitgide azaldığından, yatağında uzanmaya razı oldu. Başını yastığa bırakarak: "*Tanrı yaşamamı isterse yaşayacağım!*" diye anlaşılmaz şekilde çabuk çabuk konuştu.

19 Şubat Salı günü kont Tolstoy; Gogol'ün bu tuhaf hastalığı ile savaşmak için papazların değil, doktorların ön plana geçmelerine karar verdi. Böylece ortodoks dininin üfürükçülüğünden, modern bilimin üfürükçülüğüne, idealistlikten pozitivistliğe, duadan vazgeçip ilaçlara başvuruluyordu. Doktor Tarasenkov, kont Tolstoy'lara gelince, girişte bir sürü dostun dehşet içindeki yüzleriyle karşılaştı. "*Gogol nasıl?*" diye sordu. "*Kötü*" dedi kont: "*Gidin görün, doğruca girebilirsiniz yanına artık.*"

Gogol çizmeleri ayağında, yüzü duvara doğru, gözleri kapalı, üzerinde robdöşambr divanın üzerinde yatıyordu. Parmaklarının arasından bir tespih sarkıyordu. Karşısında Meryem anayı temsil eden bir ikon duruyordu. Doktor Tarasenkov nabzını tuttuğu zaman: "*Rica ederim, bana dokunmayın!*" diye mırıldandı hasta. Nabzı hafiflemiş, sık sık atıyordu, nefes alışı düzenli, elleri buz gibiydi. Biraz sonra doktor Tarasankov ile doktor Alfonskyis ve Over bir araya geldiler. Hastanın beslenmesi için manyetizma ile uyutulması gerektiği üzerinde anlaştılar. Hemen o akşam meşhur manyetizmacı doktor Sokologorskiy, gayet emin ve konsantrasyon içinde ölmek üzere olan hastanın başına dikildi. Bir elini alnının üzerine, öteki elini de çökük midesine koydu ve kaşlarını çattı, ama akım doktordan hastaya geçmiyordu. Pratisyenin esrarengiz hareketlerinden bunalan Gogol, "*Beni rahat bırakın!*" diye çırpınıyor, inliyordu. Sinirlenen doktor Sokologarskiy, deneyinden vazgeçip işi yılmayan inatçılığıyla ünlü başka bir meslektaşı doktor Klimentov'a bırakmıştı. Zorbalık taraftarı olan Klimentov, sanki bir sağıra seslenir gibi Gogol'ün başucunda bağırmaya başladı:

- "*Başınız mı ağrıyor?*
- "*Hayır.*
- "*Mideniz mi ağrıyor?*
- "*Hayır...*"

Bu soruşturma hiçbir sonuç vermedi. Gene de doktorlar homurdanmalara rağmen hastaya bir tas et suyu içirmeyi ve bir fitil koymayı başardılar.

Ertesi gün 20 Şubatta öğleyin, konsültasyon için doktor Over, doktor Evenyüs, doktor Klimentov, doktor Sokologorskiy, doktor Tarasenkov, doktor Vorvinskiy kont Tolstoy'larda buluştular. Hastanın bitkinliğinin nedenini öğrenen bu altı yüksek tıp adamı (şiddetli kafa çalışması, hiç gıda almamak, ilaçları reddetmek gibi nedenlerle) belki de artık tüm bilincini yitirdiği sonucuna vardılar. Doktor Over, haşin bir şekilde: "*Hastayı tedavi etmekten mi vazgeçeceğiz? Yoksa sorumsuz bir kişi gibi davranıp, onu ölümden mi kurtaracağız?*" dedi. Doktor Evenyüs hiç tereddüt etmeden cevap verdi: "*Evet ona zorla yemek yedirmeli.*" Bu sözün üzerine tüm doktorlar grup halinde odaya girdiler. Gogol'ün üzerine eğilmişler, sırayla onu sorguluyorlar, elleriyle yokluyorlardı. Tarasenkov: "*Karnı öylesine yumuşak ve boştu ki arkasında bulunan belkemiğinin omurları kolaylıkla hissedilebiliyordu*" diye yazar. Ellerle yoklanıp, yersiz sorularla bunaltılıp, bilgiç bakışlar altında hırpalanan zavallı Gogol: "*Tanrı aşkına artık işkence etmeyin bana!*" diye uluyor, yatağında kıvranıyordu. Daha şimdiden etrafında bir sürü latince formüller üretiliyordu: *mania religiosa, gastro enteritis ex inanitione...* Biri tifüsten bile söz etti. Doktorca bir kaş çatma. Bilgiç sözcükler şamatası... Sanatta çirkinliği fantastik şekle vardırmakta usta olan Gogol, odasındaki bu manasız tıp resmi geçidine dehşet içinde şahit oluyordu. Çok uzakta kalan geçmiş yıllarda kaleme aldığı '***Bir Delinin Güncesi***' eserindeki zavallı kahramanının uğradığı işkencelerin, yaşamının sonunda kendisinin de başına gelebileceğini hiç düşünebilir miydi? "*Hayır, hayır, buna tahammül edemem! Tanrım! Benden ne istiyorlar? Başıma buz gibi su dökü yorlar! Beni dinlemiyorlar! Ne görüyorlar, ne de aldırıyorlar bana! Ne yaptım ki ben onlara? Bana niçin işkence ediyorlar? Zavallı benden ne istiyorlar? Onlara verecek neyim kaldı benim!*"[1] diye yazacaktır '***Bir Delinin Güncesi***' adlı eserinde.

Yazarın belirtilerine uyarak doktor Over, meslektaşlarıyla yaptığı konsültasyondan sonra hastanın alnına sülük yapıştırılmasını, alnına soğuk su serpilerek ılık banyo yapılmasını tavsiye etti. Sonra doktorlar, içlerinden en enerjik doktor Klimentov'u kararlaştırılan tedaviyi ciddi şekilde uygulaması için hastanın başında bıraktılar ve odadan

[1] ***Bir Delinin Güncesi***.

çıktılar. Vücudu kollar arasında Gogol, sıcak su dolu bir tahta kovanın içine daldırılırken, diğer tarafta bir hizmetkar, başına buzlu su döküyordu. Sonra çırılçıplak yatağa yatırıldı ve doktor Klimentov Gogol'ün burnuna yarım düzine sülük yapıştırdı. Böylece yazarın kitaplarında kaç kez sözünü ettiği bu burun, yeni bir kabus vesilesi oldu. Burun deliklerine yapışan tombul hayvancıklar, Gogol'ün kanını tıka basa emiyorlardı. Kıvrana kıvrana dudaklarında dolaşıyorlardı. "*Bu yapılmaz!.. Sülükleri çekin!.. Dudaklarımı sülüklerden kurtarın!..*" diye haykırıyordu Gogol. Ama kimse onu dinlemiyordu. Vahşi vantuzlu bu kurtları burnundan çıkarmasın diye ellerini bağlamışlardı.

Akşam yediye doğru doktor Over, yeniden Gogol'ün başucuna döndü ve doktor Klimentov'un onayı üzerine, Gogol'ün ellerine ayaklarına lapa konmasına, ensesine yakı yapıştırılmasına ve başına da buz konmasına karar verdi. Hatmi ve taflan karıştırılıp kaynatılarak içirilecekti Gogol'e. Bu sahnelere şahit olan doktor Tarasenkov, meslektaşlarının kaba davranışlarına gücenecek ve:

"*Ona bir deli muamelesi yapıyorlardı! Sanki bir cesedin karşısında bağırır gibiydiler. Klimentov onu bir dakika rahat bırakmıyor, yoğuruyor, altüst ediyor, başına bilmem ne aşındırıcı alkol döküyor ve hasta inleyince de doktor ilacı serpmeye devam ederek ona: 'Bak! bu canını acıtıyor mu Nikolay Vasilyeviç? Ha? Konuş Canım!' Ama Gogol sadece inliyor, cevap vermiyordu.*"[1]

Nihayet doktor Over ve Klimenkov, doktor Tarasenkov'u ölüm halindeki Gogol'ün başında bırakıp gittiler. Gogol güçsüzdü, zor nefes alıyordu. Yan tarafına yatmış, hareket edemiyor, yakıların doğurduğu yanmalardan şikayet ediyordu. Yeni bir fitilin konması onu acıyla inletti. Sonra su içmek istedi. Bir yudum et suyu içti ve hemen arkasından başı omuzlarının üzerine düştü. Tüm bilincini yitirdiği açıkça görülüyordu. Akşam saat on bire doğru büyük bir çığlık attı:

- "*Merdiveni! Çabuk! Bana merdiveni verin!*"

'***Arkadaşlarımla Yazışmalarımdan Seçilmiş Parçalar***' eserinin son bölümünde, Gogol vaktiyle şöyle yazmıştı: "*Tanrı bilir ama belki de bu biricik arzu yüzünden (Tanrının yolu ile insanları sevmek) göklerden bize, inmek üzere bir merdiven hazırlanmıştır ve bir hamlede çıkabilmeye yardım için bir el uzanmıştır...*"

---

[1] Tarasenkov, ***Gogol'ün son günleri.***

Gogol şimdi bu merdiveni, bu eli, gece kandilinin titrek ışığı altında, ıstırap içinde arıyordu. Ama ancak omuzlarının üzerine uzanmış bir çift gözlük, bir yaldızlı ikon, masa üzerinde bir sürü küçük şişeler görebiliyordu. Merdiven kendisine kadar inmediğine göre, ona erişmek için onun yürümesi gerekiyordu. İçler acısı bir gayretle kalkmayı denedi. Ayakları tutmuyordu artık. Bir başdönmesine yakalandı. Doktor Tarasenkov ve bir hizmetkar onu bir koltuğa oturttular. Başını dik tutamıyordu artık. Tıpkı "*yeni doğmuş bir bebek gibi*" yeniden düşüyordu, diye anlatacaktır Tarasenkov. Onu tekrar yatağa yatırdılar, bir gömlek giydirdiler. Bayılmıştı. Sonra kendine geldi ama gözlerini açamıyordu. Ayakları buz kesilmişti. Tarasenkov yatağına bir sıcak su şişesi koydu... Boşunaydı: Gogol tir tir titriyordu. Cılız suratını soğuk bir ter kapladı. Gözlerinin altında morluklar belirdi. Gece yarısı doktor Klimenkov, doktor Tarasenkov'u uyandırdı. Can çekişen Gogol'ü rahatlatmak için kalomel içirdiler, vücudunu sıcak ekmek somunlarıyla sardılar. Gogol inlemeye başladı. Tüm gece boyu hafif sesle sayıkladı: "*Hadi!*" diye fısıldıyordu. "*Kaldırın, yükleyin, değirmeni yükleyin!*" Sonra gücü daha azaldı, yüzü çöktü ve morardı, nefes alışı duyulmaz oldu. Sakin görünüyordu, ya da en azından artık acı çekmiyor gibiydi. 21 Şubat 1852'de sabah sekizde son nefesini verdi. Kırk üç yaşındaydı.[1]

*

* *

İlk ziyaretçileri geldiklerinde Gogol'ü, üzerinde her zamanki redingotu, masa üzerine uzatılmış buldular; yüzü acı çekmekten zayıflamış, sivri burnu kılıç gibi uzamıştı. Bıyıkları, rahatlamış hatlar içindeki ağzının üzerine sarkıyordu. Şişmiş ve simsiyah olmuş göz kapakları takviye edici bir uyku içinde kapanmış gibiydi. Uzun saçlı başının üzerine bir defne tacı konmuştu. Bir papaz duaları mırıldanıyor, bir heykeltraş ölünün yüzünün maskesini alıyordu. Daha sonra ressam

---

[1] Nikolay Gogol'ün ölüm nedeni doktorlara göre: barsak nezlesi, tifus, mide-barsak iltihabı gibi hastalıklar... Gerçek neden, sinir yorgunluğu idi. Uzun süre uyguladığı orucun etkisiyle oluşan kansızlık fiziksel dayanıklılığını çok azaltmıştı. Dr. Bajebov'a göre "*öncü belirtilere göre doğru bir tedavi geciktirilmiş, zorla beslenmiş, kan alınacağına aksine derialtına girilerek biriken su alınmıştır.*" (Bajenov, ***Gogol'ün hastalığı ve ölümü***", Moskova, 1902)

Mamonov tabutta yatan bu kupkuru küçük cenazenin resmini çizmeye başladı.

Sergey Timofeyeviç Aksakov onu gördükten sonra şöyle yazacaktır: "*Gogol nazarımda o denli az insandı ki, gençliğimde ölülerden öylesine korkan ben, o son geceden sonra asla bu duyguyu kendimde yaşatamadım.*"[1]

Peder Matvey, Gogol'ün ölümünü duyunca ne hissetmiştir? Sanat ile din arasında çırpınan bu şehit için acımak aklına gelmiş midir? Ona dünyadaki yeteneğini fazla sert şekilde yön değiştirmesi için yardım etmekten pişman olmuş mudur? Ya da bir kez daha görevini yaptığı için rahatlatıcı iç huzurundan emin olabilmiş midir?

Gogol'ün, son ana kadar dostlarının arasında bir ihtilaf yarattığı söylenir. Kont Tolstoy'larda, başta Aksakov olmak üzere toplanan Slavcılar, cenaze ayininin yazarın her zaman gittiği papaz cemaatine ait kilisede yapılmasını isterler, Batı yanlısı profesör Granovskiy ise, tersine Üniversite kilisesinde olmasını ister; zira, "*müteveffa geniş eğitici topluluğuna ait biridir*" der. Slavcılar tersini söyleyerek: "*Hayır asla üniversiteye ait olmamıştır o*" derler. Duanın papazların kilisesinde, bir uşağın, bir arabacının, ölüye son bir vazife yapmak isteyen herhangi birinin girebileceği bir kilisede yapılmasını isterler, "*Oysa üniversite kilisesi böyle kişileri asla içeri sokmaz.*"[2]

Çekişme tabutun iki adım ötesinde alevlenirken, Moskova genel valisi kont Zakrevskiy, kesip atar: "*Ceset üniversite kilisesine gidecek ve bu kilise de o güne mahsus herkese açık olacak.*" Buna öfkelenen slavcılar ayinde tepki göstermeye karar verirler. 22 Şubatta âdet üzere üstü açık tabut, birkaç edebiyatçı tarafından taşınarak üniversite kilisesine kadar götürülür. Cesedin önünden saygı geçidinde bulunmak isteyen halk ile dolan Nikitskaya sokağından geçmek tam iki gün boyunca imkansızdır. Bir zamanlar kendilerini güldüren bu defne taçlı insanın küçücük odasının karşısında eğileceklerdir... Jandarma ve sivil polisler düzeni bozmamak için dikkat ediyorlardı. Zira bu kişi yazar da olsa, halkın gösterdiği bu hayranlığa karşı, şüpheli bir neden bulunabilirdi belki...

24 Ocakta Moskova genel valisi kont Zakrevskiy, resmi giysisi içinde büyük ayinde hazır bulundu. Tabut kamelya çiçekleriyle süslenmişti. Ölünün elinde uzun süre dayanan çiçeklerden bir buket vardı.

---

[1] Aksakov'un oğluna yazdığı 23 Şubat 1852 tarihli mektup.
[2] Jandarma şefi Orlov'un kont Zakrevskiy'e raporu: 29 Şubat 1852.

Gogol'ün uzakta, Ukrayna'da bulunan annesi ve kız kardeşleri haberi geç aldıklarından cenaze alayına yetişememişlerdi. Ama kilise tıklım tıklım dolmuştu. Öyle ki son veda sırasında, hayranlar topluluğu, az kalsın katafalkı devireceklerdi. Herkes ölünün elini öpmek, çelenginden bir yaprak koparmak istiyordu. Bu içten gelen coşkuyu kısa kesmek ve hiçbir şeyden habersiz ölünün yüzünü cemaattan saklamak için organizatörler tabutun üzerine bir kapak koydular. Profesör Granovskiy, Kudriyavtsev, Ankey, Moroşkine ve Solovyev tabutu omuzlarında taşıdılar. Dışarıda da öğrenciler nöbet tutuyorlardı. Karlı sokakta dağınık bir kortej uzanıp gidiyordu. Erkekler yaya yürüyorlardı; bayanlar arabalarda onları takip ediyorlardı. Defnetme işi Sen-Danyel manastırının mezarlığında oldu. Hava güzel ve soğuktu. Güneş karlar üzerinde parıldıyordu. Mezar, iki hafta önce ölen Yasikov ve Bayan Homiakov'un kabirlerine yakın bir yere kazılmıştı.[1]

*

* *

Ölünün bıraktığı miras envanteri; bir zamanlar Puşkin'e ait olan altından bir saat, siyah çuhadan kadife yakalı bir palto, yünlü kumaştan dikilmiş eski bir redingot, üç eski keten pantolon, dört eski kravat (ikisi tafta, ikisi ipek) ile don ve üç mendil... ne para, ne mücevher ne de önemli kağıt... bir dilenci bohçasıydı. Ama eserler bırakmıştı Gogol!

Resmi bakımdan onu nasıl inceleyeceğiz? Kuşkusuz, yazar yapıtlarında asla ne hükümete ne kiliseye hücum etmişti. Ama memurları, toprak sahiplerini, rejimin küçük ve büyük hizmetkarlarını alaya almıştı. Edebiyatta, görünüşte en zararsız olan eserlerinin içinde bile çoğu zaman yıkıcı birkaç şeyin bulunduğu bilinir. Elit entelektüellerin şikayetine surdin koymayı zaten ihtiyatlılık emreder. '*Moskviçanin*' dergisi Gogol'ün ölümüne siyah çerçeveye alınmış bir makale tahsis edince, '*Kuzey Arısı*' dergisindeki, polis taraftarlardan desteklenen gazeteci Bulgarin dokunaklı şöyle bir ihtar yazmıştı: "*Bu adamın hastalığının en küçük detayları bile sanki o önemli bir kişiymiş, beşeriyete iyilik etmiş biri gibi yansıtılmış!*"

[1] Gogol'ün anıt-mezarı, 31 Mayıs 1931 tarihinde Yeni-Viyerges Manastırına nakledilmiştir.

Bu uyarıcı yazıya rağmen, cenaze töreninden biraz sonra İvan Turgenyev ölü için bir kaç heyecanlı ve övücü satır yazacaktır. Sen-Petersburg sansür kurulu da bu yazıya müsaade etmeyecektir. Ama yazar buna aldırmamış, aynı metni '*Moskova Haberleri*' dergisine göndermiştir. Moskova'daki sansür kurulu da bir ihmal neticesi yazıya dokunmamıştır.

"*Gogol öldü*", diye yazar Turgenyev: "*Hangi Rus'un ruhu bu üç kelimeyle sarsılmıyor ki? Evet o öldü. Kaybımız öylesine korkunç ve ani oldu ki, hâlâ buna inanamıyoruz... Evet o öldü, şimdi ona büyük bir adam demeye acı bir biçimde hakkımız var! Bu adam çağımızın edebiyat tarihine damgasını vurmuştur, bu adamdan, zaferlerimizden biriymiş gibi gurur duymaktayız... O, genç yaşta, en verimli çağında, tıpkı en asil selefleri gibi giriştiği yapıtı bitiremeden göçtü...*"[1]

Bu yazının yayımlanması jandarma komutanını öfkelendirdi. Gogol'ü, Puşkin, Lermontov, Griboyedov'la bir tutmak onu yönetim nezdinde daha da kuşkulu hale getiriyordu. III. Bürodan bir memur "*zamanımızda ülkede gözlemlenen bütün karışıklıkların baş sorumluları olan*" edebiyatçıların entrikalarıyla ilgili bir rapor hazırladı. Bu rapora göre Turgenyev çağrılacak, kendisine gözdağı verilecek ve sürekli polis gözetiminde tutulacaktı. I. Nikolay çok uygun buldu öneriyi. '*Sovremennik*'te yayımladığı bir dizi yazıda kölelerin kaderine üzülme cesaretini göstermemiş miydi bu Turgenyev?[2] Bir dersi hak etmişti o. Bu konuda çok kararlı gözüken Çar rapora bir not düştü: "*Bu kadarının yeterli olduğunu sanmıyorum. Turgenyev'i itaatsizliğinden dolayı cezalandırmak için bir ay süreyle hapsetmeli, daha sonra da kendi arazisinde sürgüne göndermeliyiz.*" Karar kesindi: Turgenyev mahkemece derhal tutuklandı ve daha sonra Spaskoye-Lutovinova' daki malikanesine gönderildi.

Şimdi Çarlık yönetimini uğraştıran başka bir mesele daha vardı. Halkın çok sevdiği bu yazarın baskı aşamasındaki '***Toplu Eserleri***'nin yayımlanmasına izin verilebilir miydi? Hayır, böyle bir saygının ertelenmesi daha doğru olurdu. Sansürcüler merhumun imzasını taşıyan her sayfaya acımasız bir set çekme emri aldılar. İktidarın yaltakçısı, ölümünden sonra, sürekli övdüğü kişilerin gözünde kuşkulu biri ol-

[1] Puşkin, Lermontov ve Griboyedov'un genç yaşlarında trajik bir biçimdeki ölümlerini ima eder burada.

[2] Bu metinler büyük olasılıkla aynı yıl bir araya getirilmiş ve ***Bir Avcının Anıları*** adıyla yayımlanmıştır.

muştu. Jandarma komutanı Dubelt konuyla ilgili raporunda şöyle diyordu: "*Sansürcüler Gogol'ün basılmış ve basılmamış yazılarında – hemen hemen her sayfada – metnin tümünden bağımsız olarak ele alındıklarında sadece zararlı fikirler yaydıklarından değil okuyucular tarafından kötü anlamda yorumlanabilme tehlikesi taşıyan, dolayısıyla da kınanması gereken suç unsuru içerebilecek birçok bölüm buldular.*" Gogl'ün dostları sansürü kaldırabilmek için üç buçuk yıl mücadele etmek zorunda kaldılar.[1]

*

* *

Gazeteler ve dergiler bir suskunluk ihtiyatlılığını göstere dursun, aylar geçtikçe Gogol'ün yüzü unutulmuyor, çok uzak dostlarının bile tahmin edemediği bir büyüklük kazanıyordu. Adı ve eserleri büyürken, mezarda cesedi dağılıp çürüyordu. Bu yok olan Gogol, hasta, içinden pazarlıklı, üzüntüsü bitmeyen, kendini beğenmiş, yalancı ve böbürlenici bu küçücük adam, çağdaşlarına '***Müfettiş***' ve '***Ölü Canlar***' gibi sıra dışı eserleri bırakmakla kalmıyor, yurdunun edebiyatına asla hiç durmayacak bir hamle veriyordu. Evet XIX. yüzyılda Rusya'daki roman sanatının verimli hamlesine Puşkin berrak bir işaret, Gogol ise karanlık bir işaret getirmiştir. Bir yanda Puşkin ve getirdiği veciz, berrak, şiir dolu gerçekçilik... Öte yanda Gogol ve şekli bozuk, fantastik, hicivli, kasvetli bir gerçekçilik... Puşkin'in ölçülülüğü; Gogol'ün ölçüsüzlüğü. Gelecekteki tüm Rus yazarları, bu iki elemana da değişik dozda sahip olmuşlardır. Onların en cesur keşifleri bu iki büyük öncüde tohum halinde bulunur. Bir yenilik yaptıklarını sandıkları anda bile, bu geniş fikir ve karakter depolarının her birinden, farkına varmasalar da bir şeyler edinmişlerdir. Dostoyevskiy ve Tolstoy'un eserlerini canlandıran fakirlere karşı acıma duygusu, Gogol'ün etkisiyledir. '***Savaş ve Barış***' romanının en mükemmel sahifelerindeki dolaysız, objektif anlatma sanatı, Puşkin'den gelir. '***Ölü Canlar***'ın ikinci kısmındaki, Tientietnikov, '***Anna Karenina***' romanındaki, Levin'i doğuracaktır. '***Bir Evlenme***' eserindeki Patkolyosin, Gonçarov'un '***Oblomov***'unda yeniden ortaya çıkacaktır. Turgenyev'in, Saltikov-Şçedrin'in, Leskov'

[1] Nikolay Gogol'ün yeğeni Truşkovskiy, Gogol'ün ***Toplu Eserleri***'ni 1855-1856'da yeniden bastı. İlk dört cilt (1855), 1842 basımının aynısıydı, öteki iki cilt ise yazarın daha sonraki yapıtlarını içeriyordu.

un, Çehov'un, Gorki'nin, Remizov'un kahramanları ve daha bir çokları '***Müfettiş***' ve '***Palto***' eserindeki önemli karakterlerin devamıdır. Bu yazarların eserleri gün ışığına çıkmadan önce bile, okuyucu, esrar dolu bir önseziyle, Gogol'ün yeniliğine hak veriyordu. Ve Rus edebiyatı da onun sayesinde bu yeniliği tanıyabilmiştir. Yaşarken az sevildiğinden gocunan Gogol, ölümünden sonra, tüm yazdıklarıyla, ondan ilham alan başkalarının yazacakları eserlerle, vatandaşları tarafından kat kat daha fazla sevilecektir böylece.

*

* *

1852 Mayısında, Gogol'ün ölümünden, iki ay sonra genç Gregoyr Danilevskiy,[1] bir hac seferi dolayısıyla Vasilyevka'ya gider. Köye birkaç fersah kala, kucağında çocuk olan bir köylü kadına yolunu sormak için arabasını durdurur.

- "*Gogol'ün öldüğü söyleniyor ama doğru değil*", der kadın. "*Onun yerine başka bir sofu gömüldü. Söylendiğine göre o, bizler için dua etmeye Kudüs'e gitti. Gitti ama yine dönecek.*"[2]

Gregoyr Danilevskiy tekrar arabasına biner. Biraz sonra içi burkularak iki tepenin arasına sıkışmış yeşil kubbeli küçük bir kilise, beyaz badanalı köy evleri ve nihayet '***Ölü Canlar***' yazarının alçacık, tahtadan, kırmızı damlı küçük baba ocağını görür. Sağında bir ufak kulübe, solunda da müştemilatlar... Etrafında yıllanmış ağaçlar, bir bahçe, havuzlar. Arkasında alabildiğine Ukrayna stepleri...

Birden, siyahlar giyinmiş üç kadın önüne çıkar yolcunun; Gogol'ün annesi ve iki kız kardeşi Anna ile Olga'dır bunlar. Bikov'la evli olan üçüncü kız kardeşi Elizabeta, Kiev'de oturmaktadır: Gregoyr Danilevskiy, Mariya İvanovna Gogol'ün, olağanüstü genç kalışına hayret eder; güçlü, iriyarı, yüzünde tek bir buruşuk yok... Beyaz bir bonenin altında pembe ve iradeli bir yüz... Oğlunun acısı, onun görünür görünmez ayva tüyleriyle kaplı iri dudaklarını titretir. Misafirini salona aldıktan sonra, coşkulu bir tapınma ile ona oğlundan söz eder.

---

[1] Nikolay Gogol'ün çocukluk arkadaşı Aleksandr Semyonoviç Danilevskiy ile karıştırmayın.

[2] G.P. Danilevskiy, ***Gogol ile ilişkim***.

Anne ağır gözkapaklarından sızan yaşlarını silerek:

- "*Çarın kendisi bile oğlumu tanırdı. Yazılarından ötürü sanki onun hizmetindeydi... Ona bir maaş bile ihsan etmişti!..*"

"*Oğlunuz uzun yıllar yurt dışında oturdu*", dedi Gregoyr Danilevskiy.

- "*Evet, on sekiz yıla yakın bir süre... Ama orada bile kalemiyle vatanına hizmet etti!..*"

Gregoyr Danilevskiy'e ölünün çalışma odasını, yan kulübedeki armut ağacından yapılmış yüksek ayaklı sehpasını, karyolasını, ikonlarını, bir dolapta sıralanmış kitaplarını gösterir. Kilisenin arkasında havuzun kenarındaki bahçeyi gezdirir, bir zamanlar Gogol'ün kahramanlarını hayal ettiği yerlerde dolaşırlar...

Kadınların uzun siyah yünlü kumaştan giysileri otlara sürtünüyor, Mariya İvanovna içini çekiyor, ağlıyordu. Ama aynı zamanda da, çok uzaklardan gelen bir beyefendiye, oğlundan söz edebilmekten öylesine mutluydu ki... Gregoir Danilevskiy ise ondan izin isteyip oradan ayrılmaya bir türlü karar veremiyordu.[1]

[1] Gogol'ün annesi Mariya İvanovna, 1868'de Vasilyevka'da öldüğünde altmış yedi yaşındaydı. En küçük kızı Olga (1825-1907) bu arada emekli bir binbaşı Golovnia ile evlendi; iki kızı, bir oğlu oldu. Anna (1821-1893) evlenmedi. Gogol'ün yaşça büyük kızkardeşinin (Mariya 1844 yılında öldü) çocuğu Truşkovskiy, dayısının ***Toplu Eserleri***'ni 1855-1856 yılında yeniden yayınladı ve 1862'de delirerek öldü.
Bir başka yeni Gogol'e gelince, Elizabeta'nın oğlu (Bikov'la evlendi, 1862'de dul kaldı, 1864'de öldü), tuhaf bir rastlantı ile, Puşkin'in küçük kızı Mariya Aleksandrovna ile evlendi.

KRONOLOJİ

1809 *20 Mart*: Nikolay Gogol, Vasiliy Afanasyeviç Gogol, Yanovskiy ve Mariya İvanovna'nın oğlu olarak dünyaya geldi.

1811 Kızkardeşi Mariya doğdu.

1812 Erkek kardeşi İvan doğdu.

1819 Nikolay Gogol Poltava Bölge Okulu'na gönderildi. Kardeşi İvan öldü.

1821 Nejin Lisesinde derslere devam etti. Kızkardeşi Anna doğdu.

1823 Kızkardeşi Elizabeta doğdu.

1825 Vasiliy Afanasyeviç Gogol öldü. Nikolay'ın kızkardeşi Olga doğdu.

1827 İlk edebiyat deneyleri. Nejin Lisesi'nde dört profesöre karşı oldukları gerekçesiyle idari soruşturma açıldı.

1828 Liseyi bitirdikten sonra tatillerini ailesinin Vasilyevka'daki malikanesinde geçirdi, daha sonra Petersburg'a yerleşti.

1829 *Haziran:* İlk eseri olan ***Hans Küchelgarten***'i kendi parasıyla bastırdı.
Temmuz: Gogol, Lübeck'e gitmek üzere yola çıktı.
Eylül: Petersburg'a geri döndü.
Kasım: İçişleri Bakanlığı'nda memuriyete başladı.

1830 Adalet Bakanlığı'na girdi.

1831 *Ocak:* "*Literaturnaya Gazeta*" (Edebiyat Gazetesi) da ilk yazısı yayınlandı.
Şubat: Enstitüde tarih öğretmenliğine başladı.
Mayıs: Puşkin'le tanıştı.
Eylül: "***Dikanka Yakınlarındaki Çiftlik Geceleri***"nin birinci cildi yayınlandı.

1832 *Mart:* "***Dikanka Yakınlarındaki Çiftlik Geceleri***"nin ikinci cildi yayınlandı.
Haziran: Moskova'ya gitti. Vasilyevka'da tatil yaptı.

1833 Moskova yazar çevreleriyle tanışıklık.

1834 *Temmuz:* Petersburg Üniversitesi'nde tarih kürsüsüsünde asistanlık. "***Taras Bulba***" tasarısının oluşması.
Eylül: Üniversitenin açılış dersini verdi.

1835 *Ocak:* "***Arabeskler***" yayınlandı.
Mart: İki ciltlik "***Mirgorod***" yayınlandı.
Eylül: Gogol enstitüdeki görevinden alındı, daha sonra da üniversitedeki görevinden istifa etti. Puşkin, Gogol'e "***Ölü Canlar***"ın konusunu verdi.
Ekim: "***Ölü Canlar***"ı yazmaya başladı.
Aralık: Konusu yine Puşkin tarafından verilmiş olan "***Müfettiş***"i tamamladı.

1836 *19 Nisan:* "***Müfettiş***" Petersburg'da Aleksandr Tiyatrosu'nda ilk kez sahnelendi. Gerici basının Gogol'e saldırması.
25 Mayıs: "***Müfettiş***", Moskova'daki Malıy (Küçük) Tiyatro'da ilk kez sahnelendi. Puşkin'in yayımladığı "Sovremennik" dergisinde öyküleri ve bu arada ***Burun*** adlı öyküsü yayımlandı.
Haziran: Gogol yurt dışına, Almanya ve İsviçre'ye gitti.
Kasım: Paris'e gitti.

1837 *Şubat:* Gogol, Puşkin'in ölüm haberini aldı.
Mart: Gogol İtalya'ya gitmek üzere Paris'ten ayrıldı, Roma'ya yerleşti.

1838 Gogol Roma'da yaşamaya devam etti. Ressamlarla görüşmeye başladı. Katolikliğe eğilim gösterdi. Yosip Viyelgorskiy ile dostluk kurdu.

1839 *21 Mayıs:* Yosip Viyelgorskiy Roma'da öldü.
Haziran-Eylül: Gogol, Fransa ve Almanya'ya gitti.
Eylül: Gogol, Rusya'ya gitmek üzere yola çıktı.
Ekim sonu: Bir süre Moskova'da kaldıktan sonra Petersburg'a gitti.
Aralık: Moskova'ya döndü.

1840 *Mayıs:* Gogol, tekrar Roma'ya gitmek için Vasiliy Panov'la birlikte Moskova'dan ayrıldı.
Eylül: Viyana'da bir süre oturduktan sonra Venedik'e, daha sonra önce Floransa'ya, oradan da tekrar Roma'ya gitti.

1841 *Ağustos:* "***Ölü Canlar***"ın ilk cildini Roma'da tamamlayan Gogol, Rusya'ya döndü.
Aralık: Moskova sansürü "***Ölü Canlar***"ın yayınını yasakladı.

1842 *Nisan:* Petersburg sansürü "***Ölü Canlar***"ın yayınına izin verdi.
Mayıs: "***Ölü Canlar***" satışa çıktı. Gogol Roma'ya gitmek için yola çıktı ve Gastein'a uğradı.
Eylül: Roma'ya geldi.
9 Aralık: "***Bir Evlenme***" adlı oyunu Petersburg'da ilk kez sahnelendi.

1843 *Şubat:* "***Bir Evlenme***" oyunu, "***Kumarbazlar***" adlı kısa oyunuyla birlikte Moskova'da sahnelendi. Gogol'ün "***Toplu Eserleri***" dört cilt halinde yayınlandı.
Mayıs-Aralık: Gogol bir süre Almanya'da kaldı, sonra Nis'e (Piemont), Madam Smirnov'un yanına gitti.
Kasım: "***Ölü Canlar***"ın devamının ilk versiyonunu yok etti.

1844 *Mart:* Frankfurt'a gitti, arkadaşı Jukovskiy'in yanında kaldı. Büyük kız kardeşi Mariya öldü.

1845 *Ocak:* Paris'e gitti.
Şubat: Franfurt'a döndü.
Temmuz: "***Ölü Canlar***" romanının ikinci cildinin yeni versiyonunu yaktı.
Ekim: Gogol Roma'ya döndü.

1846 *Temmuz:* "***Arkadaşlarımla Yazışmalarımdan Seçilmiş Parçalar***"in ilk altı bölümünü Petersburg'a yolladı.
Ekim: Tekrar Frankfurt'a yerleşti.
Kasım: İtalya'ya geri döndü.

1847 "***Arkadaşlarımla Yazışmalarımdan Seçilmiş Parçalar***" yayınlandı. Belinskiy bu yapıtı şiddetle eleştirdi. Gogol'ün düşüncelerindeki gizemci, tutucu yönelişi kınadı. On yıl boyunca A.P.Tolstoy'un ruhi yol göstericiliğini yapmış olan Papaz Matvey Konstantinovskiy'le ilişkileri başladı. Gogol, "***Bir Yazarın İtirafları***" ve "***Dinsel Törenler Üzerine Düşünceler***"i kaleme aldı.

1848 *Ocak:* Gogol Kudüs'e gitti.
Nisan-Mayıs: Kısa bir süre kutsal topraklarda kaldıktan sonra anayurduna göndü ve Vasilyevka'ya yerleşti.
Eylül: Tekrar Petersburg'a gitti.
Ekim: Gogol artık Moskova'dadır.

1849 *Temmuz:* Gogol, Rusya'da geziye çıktı, daha sonra Moskova'ya geri döndü ve Kont Tolstoy'un Moskova'daki evinde kaldı. Burada "***Ölü Canlar***"ın ikinci cildi üzerinde çalıştı.

1850 *Haziran:*Gogol, Vasilyevka'ya gitti.
Ekim: Uzun zaman kalacağı Odessa'ya gitti.

1851 *Kış:* Odessa'da kaldı.
Mart: Vasilyevka'ya geri döndü.
Mayıs: Moskova'ya gitti.
3 Ekim: Kızkardeşi Elizabeta evlendi.
10 Ekim: Sansür kurulu, ***Toplu Eserler***'in yeni baskısına izin verdi.

1852 *4 Şubat:* Papaz Matvey' i son kez ziyaret etti.
11 Şubat: Gogol, "***Ölü Canlar***" romanının ikinci cildinin üçüncü versiyonunu yaktı.
21 Şubat: Nikolay Gogol öldü.
24 Şubat: Gogol Moskova'da toprağa verildi.

BİYOGRAFİK BİLGİLER

Aşağıda, okuyucuyu bilgilendirmek amacıyla bu kitapta adı geçenlerin kısa biyografisini sunuyoruz:

Aksakov – Sergey Timofeyeviç (1791-1859). Gençlik yıllarında şair ve tiyatro eleştirmeni, Boileau ve Molière'in çevirmeni. Moskova içinde ve yakınlarında oturduğu evlerde zamanını, çoğunluğu yazarlardan ve Slavcılardan oluşan arkadaşlarını ağırlamakla geçirmiştir. Çevirileri, sıradan şiirler ve tiyatro konusunda makalelerden oluşan ilk gençlik yazıları, modası geçmiş bir edebiyat beğenisini yansıtır. İleri yaşlarda yarı kör bir halde, kırsal Rusya'ya duyduğu sevgiden, slavcılık akımına bağlı oğullarından ve Gogol'e duyduğu hayranlıktan esinlenerek, dedesinin, ana babasının ve kendi çocukluğunun öykülerini romanlaştırarak klasikler arasında yer alan yapıtlar oluşturmuştur: ***Günahkarlık üzerine Gözlemler***, ***Bir Avcının Anımsamaları***, ***Bir Ailenin Tarihi***, ***Bagrav'ın Torununun Çocukluk Yılları***. Yapmacıksız bir üslup ve yalın bir dille yazmış olduğu bu yapıtlar Aksakov'a ününü kazandırmıştır. Arkadaşı Gogol'e ilişki anıları, onun karmaşık kişiliği konusunda birinci elden kaynak niteliğini taşır.

Aksakov – Konstantin Sergeyeviç (1817-1860). Sergey Timofeyeviç Aksakov'un büyük oğlu. Şair, tarihçi, filolog ve eleştirmen. Slavcılık akımının destekçilerinden.

Aksakov – İvan Sergeyeviç (1823-1886). Konstantin Sergeyeviç Aksakov'un kardeşi. Şair ve gazeteci. Kendi kurduğu *Gün*, *Moskova* ve Çarlık Rusya'sının en yaygın gazetelerinden biri haline gelen *Rusya*'da Slavcı düşünceyi savundu. Slavbirliği akımının önde gelen mücadelecilerinden.

Aksakov – Olga Semyonovna (1793-1878). Sergey Timofeyeviç Aksakov'un karısı.

Aksakov – Vera Sergeyevna (1819-1864). Sergey Timofeyeviç Aksakov'un kızı.

Aksakov – Nadedja Sergeyevna (1829-1869). Sergey Timofeyeviç Aksakov'un kızı.

Annenkov – Paul Vasilyeviç (1812-1887). Edebiyat eleştirmeni, Puşkin'in biyografisi, özellikle Belinskiy ve Gogol ile ilgili ilginç '*Anılar*'ın yazarı, Roma'da Gogol'ün müsveddelerini temize çekme işini yapmıştır. Belinskiy'in çevresinde Batılılaşma akımının inançlı mücadeleciliğini yapmıştır.

Apraksin – Sofya Petrovna (1802-1886). Gogol'ün arkadaşı A.P. Tolstoy'un kızkardeşi.

Armfeld – Aleksandr Osipoviç (1806-1886). Moskova Üniversitesi Tıp Fakültesinde Tarih profesörü.

Arnoldi – Lev İvanoviç (1822-1860). Bayan Smirnov'un ana bir baba ayrı kardeşi. Kaluga'da bir süre Bayan Smirnov'un kocasına işlerinde yardımcı olmuştur.

Ayvazovskiy – İvan Konstantinoviç (1817-1900). Ermeni asıllı ünlü rus ressamı. Ermitaj müzesinde Joseph Vernet'nin deniz manzaralarını kopya ederek kendini yetiştirdi. Bir süre Roma ve Paris'te kaldı, sonra Sen-Petersburg'a döndü ve donanmanın resmi ressamlığına atandı.

Balabin – Varvara Osipovna, Fransız asıllı, emekli general Piyer İvanoviç Balabin'in karısı. Gogol'ün arkadaşı.

Balabin – Mariya Petrovna, Varvara Osipovna Balabin'in kızı. Gogol'ün öğrencisi. Gogol ile düzenli bir yazışma sürdürmüştür.

Balabin – Elizabeta Petrovna, Mariya Petrovna Balabin'in ablası, prens Repnin'in karısı, Odessa'da Gogol onun evinde oturdu.

Bazili – Konstantin Mihailoviç (1809-1884). Gogol'ün Nejin lisesinden sınıf arkadaşı. 1844-1853 yılları arasında Dış İşleri Bakanlığında çalışmıştır. Suriye ve Lübnan'da Elçilik görevinde bulunmuştur. Türkiye ve Yunanistan üzerine yazıları vardır.

Belinskiy – Visaryon Grigoryeviç (1811-1848). Ünlü edebiyat eleştirmeni ve filozof. Moskova Üniversitesinden atıldıktan sonra ya-

şamını gazetecilik yaparak kazandı. İlk önemli eleştiri makaleleri '*Literaturniya meçtuniya*'da yayınlandı. '*Yurt Yıllığı*' ve '*Sovremennik*' dergilerindeki eleştiri makaleleriyle tanındı. Ulusal benlik görüşünü savunarak, bunu Rus kültürüne uygulamaya çalıştı. Daha sonra tarih felsefesini benimsedi. Edebiyatın, henüz olgunlaşma aşamasında bulunan Rus ulusunun, gelişmiş bir uygar toplum durumuna gelmesine adım adım katkıda bulunması gerektiğini savundu. "*Sanat sanat içindir*" ilkesini yıkan Belinskiy, gerçekçilik öğretisini yerleştirmeye çalıştı. XIX. yy. Rus düşünce yaşamını etkileyip, devrim estetiğinin kurucusu oldu.

Benkendorf – Aleksandr Kristoforoviç (1783-1844). 1826'dan beri III. Bölüm müdürü ve jandarma şefi, Rusya'da egemen katı polis yönetiminin uygulayıcılarından. 1832'de kont unvanını aldı.

Berg – Nikolay Vasilyeviç (1823-1884). Şair ve çevirmen, *Moskviçanin* dergisinin yazı kurulu üyesi. Slavcılık akımının destekleyicilerinden.

Bodyanskiy – Osip Maksimoviç (1808-1877). Moskova Üniversitesi Slav Edebiyatı ve Tarih profesörü.

Botkin – Nikolay Petroviç (1813-1869). Moskovalı tüccarlardan zengin bir aileye mensuptur. Hayatı boyunca para sıkıntısı içinde bulunan sanatçılara yardım etmekten hoşlanmıştır.

Bulgarin – Tadye Venediktoviç (1789-1859). Gazeteci ve eleştirmen. *Kuzey Arısı* dergisinin yazı işleri müdürlüğünü yürüttü. Ayrıca, yazın dünyasında yönetime ihbarcı olarak büyük bir rol oynamıştır.

Bikov – Vladimir İvanoviç (-1862). İstihkam subayı, Gogol'ün kız kardeşi Elizabeta'nın kocası.

Çertkov – Elisabeta Grigoriyevna, Çernişev (1805-1858). Arkeolog, sikke ve madalya uzmanı A.D. Çertkov'un karısı. Çertkov Kütüphanesinin kurucusu. Külütrlü ve kendine özgü tavırları olan bu bayan, Gogol ile Moskova'da seçkinler topluğu arasında tanıştı.

Danilevskiy – Aleksandr Semyonoviç (1809-1888).Gogol'ün çocukluk arkadaşı. Nenjin lisesini bitirdikten sonra, Sen-Petersburg'ta Muhafız alayı astsubay okuluna girmiştir. Alayın astsubay okulunda bir yıl kadar okuduktan sonra bir süre Kafkasya'ya gidip dolaşmış ve daha sonra başkentte içişleri bakanlığında bir iş bulabil-

mişti. Ama işi sıkıyordu onu! Değişik ufuklara gitmeye can attığı için Gogol ile beraber 1836'da Avrupa'ya gitti. Almanya'nın birçok kentinde, Paris'te, Cenevre'de yaşadı. Çoğu zaman Gogol'e yol ve ev arkadaşlığı yaptı. Karısının ölümünden sonra Rusya'ya geri dönen Danilevskiy sayfiyede, malikanesinde sıkılıp, malikanesini çalışanlarına bırakarak yeniden evlenerek yine büyük kentlerden birinde yönetim kadrosunda çalıştı. Gogol'e yakın dostluğuna rağmen, onun mektuplarla dile getirdiği, ahlak dersi saydığı vaızlarına karşı direndi.

Danilevskiy – Gregoyre Petroviç (1829-1890). Yazar; son 50 yılı sergileyen popüler tarihi romanların yazarı. Milli eğitim bakanlığı'nda çalıştı.

Delvig – Anton Antonoviç (1798-1831). Destansı romantik şiirlerin yazarı Puşkin'in çok yakın arkadaşı. 1830 yılından ölümüne kadar *Edebiyat Gazetesi*'ni ve Edebiyat yıllığı *Kuzey Çiçekleri*'ni yönetti.

Dimitriyev – İvan İvanoviç (1760-1837). Şair, bir sürü kısa öykü kitapları derlediği gibi, dönemin duygusal beğenisini kazanan ağıtımsı şiirler yazdı. 1810-1814 yılları arasında Adalet Bakanlığı yaptı. Gogol'le 1832'de Moskova'da tanıştı.

Dostoyevskiy – Fyodor Mihayloviç (1821-1881). Romancı ve öykü yazarı. Petersburg Askeri Mühendislik Okulunu bitirdikten kısa bir süre sonra edebiyatla uğraşmak için askerlikten ayrıldı. Kendi serfleri tarafından öldürülen babasından çok küçük bir miras kaldığından maddi durumu pek iyi değildi. İlk romanı "***İnsancıklar***" bir arkadaşı aracılığıyla ünlü edebiyat eleştirmeni Belinskiy'e gönderildi. Onun, roman kahramanının gizli dünyasını yansıtmadaki sanatsal becerisini öven Belinskiy, gelecekte büyük bir yazar olabileceğini belirtti. "***Ev Sahibesi***", "***Öteki***", "***Beyaz Geceler***", "***Bir Yufka Yürekli***" adlı yapıtları pek ilgi uyandırmadı. Sonraki yapıtlarında görülecek olan düşünce, imge ve anlatım tekniklerinden örnekler taşıyan "Netoçka Nezvanova" Dostoyevskiy'in okuyucuların gözünde eski konumunu kazanmasını sağlayabilecek iddialı ve kapsamlı bir romandı. Ama bir süre sonra devlet düzenini yıkmaya çalıştığı gerekçesiyle tutuklandığından, bu romanının yalnızca üç bölümü yayınlanabildi. Çar 1. Nikolay'ın baskıcı yönetimi altında siyasal ve toplumsal reform hareketlerinin etkisine girmekte gecikmeyen Dostoyevskiy,

1847'den sonra Fransız ütopyacı sosyalistlerin görüşlerini tartışmak üzere Mihail Petraşevskiy'in evinde düzenlenen haftalık toplantılara katılmaya başlamıştı. Çarlık yönetiminin emriyle Nisan 1849'da Petroşevskiy grubunun üyeleri tutuklanarak, uzun bir soruşturmadan sonra arkadaşlarıyla beraber kurşuna dizilmesine karar verildi. Bu sıralarda yaşadığı korku dolu anlar, belleğinde silinmez izler bıraktı. Bu acının gölgesi sonraki yapıtlarının sayfaları arasında sık sık dolaşır. Ölüm cezası, Sibirya'da ağır hapse çevrildi. Sibirya'da ağır çalışma koşulları içinde birlikte yaşadığı sıradan mahkumların birçoğunu "olağanüstü insanlar" olarak görmeye ve onların acılarını paylaşmaya yöneldi. Zaman zaman ruhsal sarsıntılar içinde boğuluyordu. Uzun yıllar yakasını bırakmayan sara nöbetlerine ilk kez bu dönemde yakalandı. Sibirya'daki çile ve acı dolu yaşamı, XIX. yy. sonlarının en büyük Rus romanlarını kaleme alan bir yazara dönüşmesine yol açtı. Sürgün dönüşünde "***Ölüler Evinden Anılar***" adlı romanında gözler önüne serdiği Sibirya'daki insanlık dışı yaşam koşulları, rejimin acımasızlığını öfkeyle anlatması, büyük yankılar uyandırdı. Batılılaşma ve Slavcılık akımlarını uzlaştırmayı amaçlayan "Vremya" isimli bir dergi çıkardı. Vremya'da yayınlanan Ölüler Evinden Anılar, Dostoyevskiy'in eski ününü canlandırdı. Aynı sırada yine Vremya'da yayınlanan "***Ezilenler***", eleştirmenlerin kızgın tepkilerine hedef olmasına rağmen, okuyucu kitlesince beğenildi. Vremya'dan sağladığı gelirle düşünü kurduğu yurt dışı gezisini gerçekleştirme olanağı buldu. Dostoyevskiy'e göre suç bir bahtsızlıktır, suç işleyen de söz gelimi "***Suç ve Ceza***"daki yaşlı tefeciyi baltayla öldüren yoksul öğrenci Raskolnivkov gibi mutsuz bir yaratıktır. Dinsel esinli bu romanda Dostoyevskiy, Batı düşüncesi ile tanrıtanımaz düşüncenin Rus düşüncesine zararlı saydığı etkisini sergilemiştir. Aynı türden sorunlar, yazarın başyapıt olarak nitelediği "***Karamazov Kardeşler***"de de ele alınmıştır. Bu şiddet dolu ve oldukça yoğun romanda Dostoyevskiy, İyi ile Kötü arasında bocalayan kendi ruhsal yapısını yansıtmıştır. Diğer eserleri: "***Budala***", "***Ecinniler***", "***Delikanlı***", "***Bir Yazarın Günlüğü***" Dostoyevskiy, Batılı ülkelerin edebiyat ve düşün yaşamında önemli bir rol oynamış, özellikle Varoluşçuluğun temel kaynaklarından biri sayılmıştır.

Elagin – Yuşkov, Avdotya Petrovna (1789-1877). Entelektüel ilişkilerin merkezi Moskova salonlarının manevi yönü güçlü ve kültürlü

hanımı. Slavcılık akımı yanlılarına karşı sempati duymuştur. Jukovskiy'in yeğeni ve Kireyevskiy'in kardeşinin karısıdır.

Filaret – Mihail Vasilyeviç Drozdov (1782-1867). Moskova Metropoliti. Bedensel ceza ve toprak köleliğini savunan, imparatorluk yönetimi yandaşı, dindar ve sert karakterli bir insan.

Gogol – Vasiliy Afanasyeviç (1777-1825). Nikolay Gogol'ün babası.

Gogol – Mariya İvanovna, Kosyarovskiy (1791-1868). Nikolay Gogol'ün annesi.

Gogol – Mariya Vasilyevna (1811-1844). Nikolay Gogol'ün büyük kız kardeşi. 1832 yılında yerölçümcüsü Truşkovskiy ile evlenmiş ve 1836 da dul kalmıştır. Nikolay Gogol'ün ölümünden çok sonra ***Toplu Eserleri***'ni yayınlayan Nikolay Truşkovskiy'in annesidir.

Gogol – Anna Vasilyevna (1821-1893). Nikolay Gogol'ün hiç evlenmemiş kız kardeşi.

Gogol – Elizabeta Vasilyevna (1823-1864). Nikolay Gogol'ün kız kardeşi. 1851 yılında istihkam subayı Bykov ile evlenmiştir. 1862'de dul kalmıştır. Büyük oğlu Nikolay, Puşkin'in küçük kızı ile evlenmiştir.

Gogol – Olga Vasilyevna (1825-1907). Nikolay Gogol'ün en küçük kız kardeşi. Emekli bir binbaşı ile evlenmiştir.

Gogol – İvan Vasilyeviç (1812-1819). Nikolay Gogol'ün erkek kardeşi, yedi yaşında ölmüştür.

Gonçarov – İvan Aleksandroviç (1812-1891). Büyük rus romancısı. 1847'de ***Gündelik Bir Hikaye*** adlı kısa bir psikolojik roman yazdı, sonra Japonya'ya gitti, bu gezisini ***Fregat Pallada***'da anlattı. 1859'da başyapıtı olan ***Oblomov***'u, sonra da ***Uçurum***'u yazdı. Gogol'le 1848 yılında Sen-Petersburg'da tanıştı. İnce bir üslupçu ve ülkesinin gerçekçi roman akımının ustalarındandır.

Greç – Nikolay İvanoviç (1787-1867). Bulgarin grubunun gazetecilerinden, "*Vatan Çocukları*"nın editörü, ve "*Kuzey Arısı*" dergisinin çalışma kadrosundan. Gogol'ün açıkça düşmanıdır.

Herzen – Aleksandr İvanoviç (1812-1870).Gazeteci ve siyaset düşünürü. Köylü popülizmi olarak bilinen, Rusya'ya özgü sosyalist yol kuramını geliştirmiştir. Yaşamını Rus düzyasının en büyük yapıtlarından biri sayılan "***Geçmişim ve Düşüncelerim***"de anlat-

mıştır. "Evrensel Ruh"un kaçınılmaz olarak özgürlük ve adaletin gerçekleşmesi yönünde geliştiğini savunan bir tarih felsefesi oluşturmak amacıyla, arkadaşlarıyla birlikte Panteist İdealizm ile Ütopyacı Sosyalizmi kaynaştırdılar. Ama metafiziğe dayalı bu siyaset kuramı tutuklanmasına yetti. Altı yıl boyunca sürgün cezasına çarptırıldı. Sürgün yaşamında karlılaştığı haksızlık ve Rus bürokrasisini yakından tanıması Herzen'in daha radikal bir tutum benimsemesine yol açtı. Hegel'in diyalektiğine ve Feuerbach'ın materyalizmine yöneldi. Moskova'ya dönünce Batılılaşma yanlılarına katıldı. Bu grup, Rusya'nın gelişmesinin ortodoksluk ve köylü komünler temel alınarak sağlanabileceğini öne süren Slavcılara karşı, Rusya'nın Avrupa usçuluğunu ve bireysel özgürlüğü özümseyerek ilerlemesi gerektiğini savunuyordu. Herzen bu tartışmaya; Sol-Hegelciliği güçlü ve başarılı biçimde halka açıklamayı amaçladığı "***Bilimde Yüzeysellik***", "***Doğanın İncelenmesi Üzerine Mektuplar***", "***Kabahat Kimde***" ile katkıda bulundu. Daha sonra anarşist sosyalizmi benimseyerek çoğunluğu liberal reformcu olan öbür Batılılaşma yanlılarından uzaklaştı. Batı Avrupa'ya gitti. Paris, İtalya, Londra'da yaşadı. Batı Avrupa'daki yaşamı onu tarihte hiçbir "usçu" zorunluluk olmadığı ve toplumun kaderinin rastlantılar ve insan iradesi tarafından belirlendiği sonucuna ulaştırdı. Bu temaları "***Fransa ve İtalya'dan Mektuplar***" ve "***Karşı Kıyıda***" adlı parlak üsluplu ama oldukça bulanık yapıtlarında geliştirdi. Rusya'nın devrimci potansiyeline duyduğu inancı Fransız tarihçi Jules Michelet ve İtalyan devrimci Giuseppe Mazzini'ye "***Mektuplar***"ında dile getirdi. Londra'da "*Kutup Yıldızı*", "*Rusya'dan Sesler*" adlı dergileri ve "*Çan*" adlı gazeteyi çıkardı. 1869'da devrimin yol açacağı sorunlar konusundaki yeni kuşkuları belirttiği ve Bukunin'e yönelttiği "***Eski Bir Yoldaşa***" adlı mektupları yazdı.

Homiakov – Aleksey Stepanoviç (1804-1860). Şair, oyun yazarı, teolog, felsefeci. Çok beğenilen bir hatip. Slavcılık akımının temsilcileri arasında parıltılı bir şahsiyet.

Homiakov – Katerina Mihaylovna (1817-1852). Aleksey Stepanoviç Homiakov'un eşi. Şair Yasikov'un kız kardeşi. 26 Ocak 1852'de Bayan Homiakov'un ölümü Gogol'ü çok derinden etkiledi, sanki onu kendi benliğinde hissetti.

İnnokent – İvan Alekseyeviç Borisov (1800-1857). Harkov metropoliti, sonra (1848'den itibaren) Herson ve Taurid'de Başpiskopos.

İnozemtsev – Fyodor İvanoviç (1802-1869). Moskova Üniversitesinde cerrahi profesörü. Tıp alanında döneminin meşhurlarından.

İvanov – Aleksandr Andreyeviç (1806-1858). Ressam, Gogol'ün arkadaşı. Sen-Petersburg Güzel Sanatlar Akademisi tarafından üç yıl boyunca burslu olarak Roma'ya gönderildi. Daha sonra geri dönmedi ve yirmi yedi yıl İtalya'da yaşadı. 1833 yılında '***İsa'nın Halka Görünmesi***' adında kapsamlı bir kompozisyona verdi kendini. İvanov için sanat gerçek bir yüce erdemdi. Yüklü bir felsefe, resim sentezi içindeki bu dev gibi iş, onu diri diri yiyordu. Onun için zaman söz konusu değildi. Yıllardır, daima kendinden memnun olmadan tablosuna baştan başlıyor, eskizler biriktiriyor, bir sergi salonunu dolduracak binlerce eskiz içinde mükemmelliği arıyordu. Uzun hazırlık çalışmalarından sonra 1837 yılında tabloyu yapmaya girişti. Gogol, '***Ölü Canlar***' adlı yapıtına çalışırken, kendisi de bu mükemmellik isteğinin işkencesini tatmıştı. Artistik yaratıcılığın gerektirdiği konulardaki uzun hazırlık fikri her ikisini de heyecanlandırmaktaydı. İvanov, nihayet 1858 yılında tabloyu tamamladı ve Sen-Petersburg'a döndü. Tablo çok büyük bir beğeni kazandı. Ancak ressam aynı yıl koleradan öldü. '***İsa'nın Halka Görünmesi***' tablosu Moskova'da Tretyakov galerisinde sergilenmektedir. Tablo'da halk kitlesinin arasında Gogol de betimlenmiştir.

Jukovskiy – Vasili Andreyeviç (1783-1852).Şair ve çevirmen. Rus şiirine özgü üslup ve dilin gelişmesine katkısından dolayı, Puşkin'in en önemli öncellerinden sayılır. Romantik eğilimli bir edebi akıma öncülük eden N. Karamzin'in izleyicisiydi. Bu akım, şiirin duyguları dile getirmesi gerektiğini savunarak aklı önde tutan klasik yaklaşıma karşı çıkıyordu. Karamzin'in görüşleri doğrultusunda; özellikle kişisel deneyimlere, romantik doğa manzaralarına ve halk şarkılarına ilgi duyuyordu. İlk yapıtı İngiliz şair Thomas Gray'in "***Bir Köy Kilisesi Avlusunda Yazılan Eleji***" adlı şiirinin Rusça çevirisidir. Çalışmalarının büyük bölümünü serbest çeviriler oluşturur. Homeros'un Odysseia'sı gibi klasik yapıtların yanı sıra, Gottfried Bürger, Schiller, Goethe, Scott, Byron ve Southey gibi çağdaşı Alman ve İngiliz yazarları

da Rusya'ya tanıtmıştır. "*Avrupa Postası*" dergisi yöneticiliğine getirilip şiirlerini bu dergide yayınlamıştır. Ulusal Muhafız Alayına katılıp, "***Rus Savaşçıları Kampındaki Şair***", "***Galiplerin Kumandanına***", "***Kremlindeki Şair***" gibi birçok yapıtı yayınlamıştır. İmpatoriçe Mariya'nın okutmanlığında ve İmpatoriçe Aleksandra'nın öğretmenliğinde bulunup, Çarın oğlu II. Aleksandr'ın eğitimiyle görevlendirildi. Tahta çıkan öğrencisiyle birlikte Avrupa'nın büyük bölümünü gezip, toprak kölelerine özgürlük tanınması konusunda II. Aleksandr'ı büyük ölçüde etkiledi. Almanya'ya yerleşti. Toplu yapıtları İ.M. Selenko'nun yazdığı önsözle 1959-60 arasında dört cilt olarak yayımlanmıştır.

Karamzin – Andrey Nikolayeviç (1814-1854). Rus tarihçi. Topçu sınıfında subay. Türklere karşı giriştiği mücadelede ölmüştür.

Karatiguin – Piyer Andreyeviç (1805-1879). Sen-Petersburg'da Aleksandra Tiyatrosunda aktör. Gogol hakkında her zaman olumlu düşünmüştür. *Müfettiş*'in yazarını müsveddeleri üzerinde çalışırken tasvir eden suluboya bir resim yapmıştır.

Kireyevskiy – İvan Vasilyeviç (1806-1856). Eleştirmen ve gazeteci. Gogol'le 1832'de Moskova'da tanıştı. Homiakov ve onun arkadaşı Aksakov ile birlikte slavcılık akımının kurucularındandır.

Kireyevskiy – Piyer Vasilyeviç (1808-1856). İvan Vasilyeviç Kireyevskiy'in kardeşi, diğer iştirakçilerle birlikte slavcılık akımının kurucuları arasında bulundu. Popüler rus halk şarkılarını ve meyhane türkülerini derlemiştir.

Konstantinovskiy – Matvey Aleksandroviç (1791-1857). Peder Matvey, Rjev başpapazı. Ateşli bir hatip, ancak ilahiyat adamı olarak biraz zayıftır. Kont Toltsoy'un daveti üzerine Moskova'ya gelişinde sanat ile din arasında çırpınan Gogol'e dünyadaki yeteneğini yön değiştirmesi için fazla sert şekilde eleştirerek, bir yerde ölümüne yardımcı olmuştur.

Lermontov – Mihail Yuriyeviç (1814-1841). Rus şiirinin ünlü ismi. Üniversite öğreniminden sonra Petersburg'da askeri öğrenimden geçti. 1837'de Puşkin'in bir düelloda öldürülmesi üzerine, büyük ozana adadığı "***Şairin Ölümü***" adlı şiiriyle ün kazandı. Bu şiiri üzerine çarlık yönetiminin öfkesini üzerine çekti, Kafkasya'ya sürüldü. Yaşadığı çağ Rus İmparatorlarının en tutucularından I. Nikolay'ın dönemi olduğu için, o çağın moral değerlerinin uydu-

rukluğunu, yalanlarını açığa çıkarması devletin ileri gelenlerini çok kızdırmıştır. Düşmanlarının kışkırtmasıyla girdiği bir düelloda 27 yaşındayken öldü. Ozanın birçok şiirinden başka manzum romanları, ***Zamanımızın Bir Kahramanı*** adlı bir romanı vardır.

Lyubiç-Roanoviç – Vasili İgnatyeviç (1805-1888). Gogol'ün lise arkadaşı. Şair, çevirmen (Byron ve Mickiewicz'in) ve tarih yazarı.

Maksimoviç – Mihail Aleksandroviç (1804-1873). Bitkibilimci, etnograf ve tarihçi. Önce Moskova Üniversitesi botanik profesörü, sonra Kiev Üniversitesi Rus edebiyatı profesörü. 1845'te derslerinden geri çekilip mülkünden vazgeçerek, onu takip eden çalışma arkadaşları ile birlikte Dinyeper kıyısında yerleşti. Dil, türkü, gelenek ve Ukrayna tarihi üzerine çok sayıda çalışmaları vardır. Gogol'ün ölümüne kadar büyük dostluğuna tanıklık etmiştir.

Mikyeviç – Adam (1798-1855). Polonya'nın yetiştirdiği en büyük şairlerden biri. Yaşamı boyunca ülkenin özgürlüğü için savaşmıştır. Üniversite öğreniminden sonra, Yurtsever öğrencilerin kurduğu gizli bir örgüte girdi. İlk şiir kitabı ***Şiirler I***, balad ve romanslardan oluşuyordu. İkinci şiir kitabı ***Şiirler II***, mitik bir yurtseverliği halk kültüründen öğelerle kaynaştırarak yeni bir romantik tiyatro yaratmaya çalıştığı "***Ataların Gecesi***" adlı yapıtının ikinci ve dördüncü bölümlerini kapsıyordu. Bir süre sonra, Polonya milliyetçiliğini yaydığı için öğrenci örgütünün öteki üyeleriyle birlikte Rusya'ya sürüldü. Orada aralarında Puşkin'in de bulunduğu birçok önemli yazarla dost oldu. Daha sonra Paris'e yerleşti. Polonyalıların tarihini ahlaki açıdan yorumladığı, düzyazıyla yazılmış "***Polonya Ulusunun ve Kutsal Yolculuğun Kitapları***" adlı yapıtını orada yazdı. 1839'da İsviçre'deki Lozan Üniversitesinde Latin Edebiyatı profesörlüğüne getirildi. Ertesi yıl buradan ayrılarak Collège de France'da Slav Edebiyatı dersleri vermeye başladı. 1848'de Roma'ya gitti. İtalya'da devrim patlak verince, İtalya'nın yanında Avusturya'ya karşı savaşmak ve Polonya Kurtuluş Ordusunun çekirdeğini oluşturmak üzere küçük bir askeri birlik kurdu. Paris Cephaneliği Kütüphaneciliğine atandı. Kırım Savaşında Müttefikler safında çarpışacak olan Polonya birlikleri arasında ilişki kurmak için Türkiye'ye gönderildi. Kısa bir süre

sonra Türkiye'de öldü. Polonya romantizminin en önemli şairiydi. Tutkulu yurtseverliği, mistik duyguları ve Polonya'daki yaşamın olumlu yanlarına duyduğu bağlılıkla kendinden sonraki yazarlar için ulusal ruhun temsilcisi olmuştur. Yalın üslubu ve Polonyalıların ülkelerini Hıristiyanlığın ilkelerine göre yeniden inşa edebileceklerine duyduğu inanç onun Polonya edebiyatmda yeni bir ufuk açmasında önemli bir rol oynamıştır.

Moller – Fyodor Antonoviç (1812-1875). Tarihi ve ünlü kişilerin portrelerinin ressamı. 1830'da Roma'ya yerleşti. Gogol'ün arkadaşı. Gogol'ün portresini de yapmıştır. (1841'de)

Nadejdin – Nikolay İvanoviç (1804-1856). Gazeteci, eleştirmen, '*Teleskop*' ve '*Şan*' dergilerinin yayıncısı, Moskova Üniversitesinde profesör.

Naşçokin – Pol Voynoviç (1800-1854). Puşkin'in çok yakın arkadaşı. Zeki ve kültürlü bir kişidir, ancak yaşamı boyunca akıllıca davranmak elinden gelmemiştir. Servetini har vurup harman savurmuş ve yoksulluk içinde ölmüştür. Gogol, Ölü Canların ikinci cildindeki Hlobuyev karakterini ondan esinlenerek yaratmıştır.

Nekrasov – Nikolay Aleksiyeviç (1821-1877). Şair ve gazeteci. Yapıtlarının çoğunda köylüleri çektiği acıları dile getirmiş, çocuk şiirlerinde ve halk şarkılarından yaptığı uyarlamalarda ise köy yaşamının kendine özgü tadını yansıtmıştır. 1846'da Puşkin'in kurduğu ama onun ölümünden sonra değerini kaybeden *Sovremennik* dergisini satın aldı ve sansürün baskısına karşın dönemin önde gelen edebiyat dergilerinden biri durumuna getirdi. 1866 yılına kadar tek başına yönetti. Konularına duygusallıkla yaklaşması ve üslup inceliğine önem vermemesi yüzünden bütün yapıtlarında aynı düzeyi tutturamamışsa da, önemli şiirlerinde güçlü ve özgün bir ifade yaratabilmiştir. Bunlardan: *Kırmızı Burunlu Ayaz*'da yürekli ve cana yakın bir köylü kadının portresini çizer. *Rus Kadınları*, *Rusya'da Kim Özgür ve Mutlu Olabilir?* gerçekçi bir üslupla kaleme aldığı yergili şiirlerinin en yetkin örneklerindendir.

Nikitenko – Aleksandr Vasilyeviç (1805-1877). Yazar ve sansürcü. Sen-Petersburg Üniversitesinde Rus Edebiyatı profesörü.

Odoyevskiy – Prens Vladimir Fyodoroviç (1803-1869). Puşkin'in önemli bir arkadaşı. Yazar, gazeteci, Hoffmann türü fantastik öy-

külerin yazarı. Sen-Petersburg'da edebiyat çevresinin merkezinde bulunuyordu.

Orlov – Aleksey Fyodoroviç (1787-1862). Çar I. Nikolay ve II. Aleksandr'a iç ve dış politika konularında danışmanlık yapan subay ve devlet adamı. İstanbul elçiliği yaptı. 1844'te Benkendorf'un ölümünden sonra Jandarma şefi oldu. Paris antlaşmasında rus delegasyonunu yönetti. Çar II. Aleksandr tarafından prens yapıldı. Ayrıca hem Devlet Konseyinin, hem de Bakanlar Kurulunun başına getirildi.

Ostrovskiy – Aleksandr Nikolayeviç (1823-1886). Oyun yazarı. Elliden fazla oyun yazdı. Milli oyun repertuarının kurucusu sayıldı. Moskova tiyatroları müdürü oldu. Oyunlarının çoğunu, basir bir "hayat dilimi" olarak ele aldı ve kişilerini kendi çevrelerinde dile getirdi.

Over – Aleksandr İvanoviç (1804-1864). Moskova'lı bir doktor.

Panayev – İvan İvanoviç (1812-1862). Gazeteci ve Belinskiy çevresine mensup yüksek sosyete romancısı. 1847'de Nekrosov ile birlikte "*Sovremennik*" dergisini yayınladı.

Panayev – Avdotya Yakovlevna, Briyanskiy (1820-1893). İvan İvanoviç Panayev'in karısı, güzelliği ile tanınmış bir hanım. Nekrasov ile karı koca hayatı yaşamış, birkaç roman, aynı zamanda ilginç '*Edebi Hatıralar*'ını da yazmıştır.

Panov – Vasiliy Aleksiyeviç (1819-1849). Gogol'ün 1840 yılında seyahat arkadaşı. Moskova'daki slavcılar topluluğunun üyelerinden. Aynı zamanda '*Moskovalıların Kitabı*' dergisinin genel yayın yönetmeni.

Paşçenko – İvan Grigoryeviç, Nejin Lisesin'de Gogol'ün etüd arkadaşı. Adalet Bakanlığı'nda çalıştı. 1848'de öldü.

Pletnev – Piyer Aleksandroviç (1792-1865). Elştirmen ve şair, Puşkin ve Gogol'ün arkadaşı. Yurtseverler Enstitüsünün yöneticiliğini yaparken Gogol'ün kurumda ders vermesini sağlamıştır. Sen-Petersburg Üniversitesinde Rus Edebiyatı profesörü ve aynı üniversitenin rektörüdür. İmparator ailesinden muhtelif kişilere ve Grandük'e Rus edebiyatını öğretmiştir. Puşkin'in ölümünden sonra '*Sovremennik*' dergisini yönetmiştir.

Pogodin – Mihail Petroviç (1800-1875). Tarihçi, arkeolog, gazeteci, Moskova Üniversitesi tarih profesörü. '*Moskova Habercisi*' ve '*Moskviçanin*' dergilerinin yayıncısı. Ataerkil gelenekler ve rus milliyetçiliğinin, mutlakıyetin inanmış savunucusu. Rus tarihini anlatan çok sayıda nitelikli metni bir araya toplamıştır. Gogol'ün arkadaşı. Gogol'ü birçok kez evinde ve çiftliğinde konuk etmiş, konukseverliğine karşılık olarak da yayınlanmamış eserlerini istemiştir. Onların ilişkisi çoğu zaman bir deniz yolculuğundaki kasırga gibi olmuştur.

Polevoy – Nikolay Alekseyeviç (1796-1846). Rus yazarı, gazeteci ve tarihçi. Önce Alman felsefesi, sonra batı romantizminin etkisinde kaldı. 1825'te '*Moskova Telgrafi*'nı kurdu, bu gazete 1834'te kapatıldı. Polevoy gazetesindeki yazılarıyla Rusya'da edebi eleştiriyi başlattı. Eserleri: '***Rus Halkının Tarihi***', '***Rus Edebiyatı Denemeleri***', '***Bir Rus Askerinin Anlattıkları***' adlı töre romanı. İlkin, Gogol'ün karşısında olumlu tavırlarla yer almış bulunan Polevoy, daha sonra Bulgarin, Greç ve Senkovskiy gibi karşıtlarının safına geçmiştir.

Prokopoviç – Nikolay Yakovleviç (1810-1857). Gogol'ün etüt arkadaşı. Şair, profesör. Sen-Petersburg'daki genç harp okulu öğrencilerine rus edebiyatı dersleri vermiştir.

Puşkin – Aleksandr Sergeyeviç (1799-1837). Şair, romancı, oyun ve öykü yazarı. İlk şiirlerinde, liberal fikirleri dile getirdi. Geleneksel kurumları ve görüşleri sert bir şekilde eleştiren siyasal şiirleri nedeniyle 1820'de güneye Besarabya'ya sürgüne yolandı. Dört yıl sıran bu sürgün sırasında Yekaterinoslav'da, Kafkasya'da, Kişinev'de, Odessa'da yaşadı. Uzak yerlere gönderilmesi, onu pek etkilemedi. Çünkü edebiyat dışında bir hırsı ve tutkusu yoktu. Daha sonra bir mektubunda, tanrı tanımaz olduğunu açıklaması yüzünden 1824-1826 yılları arasında Mihaylovskoye'deki malikanesinde göz altında tutuldu. 1823'te manzum romanı Yevgeniy Onegin üzerinde çalışmaya başladı ve 1831'e değin aralıklarla çalışmayı sürdürdü. Taşra yaşamıyla ilgili bölümlerini Mihaylovskoye'de kaleme aldı. En önemli yapıtlarından biri olan tarihsel trajedisi ***Boris Godunov***'u da 1824-25 arasında gene orada yazdı. Puşkin'in ününün farkında olan yeni Çar I. Nikolay, onun 1826'da Moskova'ya, 1827'de ise Sen-Petersburg'a dönmesine izin verdi. Aralarında geçen uzun görüşme sırasında Çar

Puşkin'e yapıtlarının snasürünü bundan sonra kendisinin yapacağına söz verdi. Ayrıca serflerin özgürleşmesinin yolunu açacak bir dizi reform yapmayı vaat etti. 1831'de Natalya Nikolayevna Gonçarova ile evlendi. Hayatı kibarlar dünyası ile sakin malikanesi arasında geçiyordu. Liberal fikirlerden vazgeçmediği halde iktidara karşı açıkça cephe almaktan kaçınıyordu. 1833'te Rus Akademisi üyeliğine seçildi. 1833'te yazdığı ***Tunç Süvari*** adlı şiiri dışında yeni eserlerinin hepsi nesir türündendi. ***Biyelkin'in Hikayeleri***, ***Maça Kızı***, ***Yüzbaşının Kızı***... 1837'de karısının onurunu korumak üzere girdiği bir düelloda Rusya hizmetinde çalışan fransız baronu Georges Heeckeren d'Anthès tarafından öldürüldü. Evrensel bir zekası olan Puşkin Rusya halklarının kültürel ve ruhsal dünyalarının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Rus edebiyatına hemen her alanda, biçim kusursuzluğu, ölçü ve zevk sağlamlığı bakımından kolayca erişilmeyen örnekler kazandırmıştır. Puşkin, hem lirizme hem de gerçekçiliğe yönelttiği çağdaş Rus edebiyatının kurucusu olarak kabul edilebilir.

Puşkin – Lev Sergeyeviç (1805-1852). Aleksandr Sergeyeviç Puşkin'in kardeşi. Gözüpek ve çapkın bir subay. Hayatının son yıllarını Odessa'da gümrük tekilatında çalışarak geçirmiştir.

Repnin – Prenses Varvara Nikolayevna (1809-1891). Rus prens ailesinden. Gogol ile 1836'da Baden-Baden'de tanıştı. Hayatının geri kalan kısmında onunla dostça ilişkileri olmuştur.

Rosset – Aleksandra Osipovna, Bayan Smirnov'un kızlık adı.

Rosset – Arkadiy Osipoviç (1811-1876). Aleksandra Osipovna Rosset'in erkek kardeşi. Gogol'ün arkadaşı, '***Seçilmiş Parçalar***'ın basım ve '***Müfettiş***'in yeniden basımı görevini birçok komisyondan geçirme görevini üstlendi. Daha sonraları pek çok önemli görevlerde bulundu ve son olarak İmparatorluk Senato üyesi oldu.

Samarin – Yuriy Fyodoroviç (1819-1876). Yayımcı ve eleştirmen. "*Rus Yönetimi*" adlı dergiye slavcı yazılar yazdı. Rusya'da tarım topluluklarının koyu taraftarı olarak, komisyonlarda düşüncelerini mistik bir heyecanla savundu. Toprak kölelerinin azat edilmesi tasarısını kaleme alan komisyona üye oldu. Geniş yankılar uyandıran "***Rus Sınırları***" adlı kitabında, germen asıllı soylulara saldırdı.

Şçepkin – Mihail Semyonoviç (1788-1863). Eski toprak kölesi. Moskova tiyatrosunun üstün yetenekli bir aktörü. Milli tiyatronun kurucularından. Gogol'le 1832'de tanışmış, onun yakın dostu olmuş ve yapıtlarındaki birçok önemli karakteri yorumlamıştır.

Senkovskiy – Osip İvanoviç (1800-1858). Edebiyat eleştirmeni, Sen-Petersburg Üniversitesinde doğu dilleri profesörü, 'Okur Kitaplığı' dergisinin redaktörü. Rus basınında egemen olan '*Triyumvira*' (Bulgarin, Greç ve Senkovskiy) topluluğunun üyelerinden. Gogol'e karşı genellikle muhalif tavırlar ortaya koymuştur.

Smirdin – Aleksandr Filipoviç (1795-1857). Sen-Petersburg'da kitapçı ve yayıncı.

Smirnov – Aleksandra Osipovna, Rosset (1809-1882). İmparatoriçe nedimesi, zamanının cazibeli, ışıl ışıl, esprili, kültürlü çekici ve iyiliksever genç kızı. Puşkin ve Lermontov, şiirlerinde açıkça anmışlardır. 1832'de ailenin uygun görmesiyle genç ve zengin diplomat N.M. Smirnov ile mantık evliliği yaptı. Gogol'le tanışıklığı Sen-Petersburg'a dayanmaktadır, ancak Paris'te ve daha sonra Nis'te dostlukları özellikle 1842-1843 boyunca ilerlemiştir. O sırada, pırıltılı gençliğini yitirmesi ile de çok ciddi bir ahlaki bunalım geçirmektedir. Gogol hemen ona vicdan yöneticiliği yapmış ve Bayan Smirnov onun ahlak derslerine ve öğütlerine uymuştur. 1845 yılında, kocasının Kaluga valiliğine atanması üzerine oraya yerleşmek zorunda kalmıştır. 1851 yılında kocasının görevinden çekilmesine kadar Kaluga'da kalmıştır. Sonra yeniden Sen-Petersburg'a yerleşmiştir. İlerlemiş yaşta, aklını tümden kaybederek ve hüzünden kendini yiyip bitirerek Paris'te öldü.

Smirnov – Nikolay Mihayloviç (1807-1870). Aleksandra Osipovna Smirnov'un kocası. Miras yoluyla büyük bir servete konmuş; ancak ileri yaşlarda düşüncesizce bağışları ile rulet ve iskambil oyunlarına düşkünlüğü sebebiyle çok savurganlık yapmıştır. Yabancı ülkelerde birçok diplomatik görevlerde bulunmuş, 1845-1851 yılları arasında Kaluga valiliği yapmıştır. 1855-1861 yılları arasında Sen-Petersburg'da merkez valiliğinde bulunmuştur.

Sologub – Vladimir Aleksandroviç (1814-1882). Yazar. 1839'da diplomatlığı bırakıp kendisini edebiyata verdi. En önemli eseri se-

yahat hatıralarıyla taşra törelerini dile getiren ***Tarantas***'dır. Sofya Viyelgorkiy'in kocasıdır.

Sologub – kontes Sofya Mihaylovna. (Viyelgorskiy) Vladimir Aleksandroviç Sologub'un karısı.

Sosnitskiy – İvan İvanoviç (1794-1871). Komedyen. Üstün zekalı bir çocuktu. Griboyedov ve Gogol'ün komedilerinde gösterdiği başarılı yorumla, güçlü ve orijinal bir oyuncu olduğunu ortaya koydu. '*Müfettiş*'in Sen-Petersburg'daki temsilinde kaymakam rolünü oynadı.

Sturdza – Aleksandr Skarloviç (1791-1854). Tutucu ve din etkisinde kalmış olan bir yazar. Fırsat düştüğünde Aix küçük kilisesinde ayin yönetir. I. Aleksandr'ın isteği üzerine yazdığı Alman üniversiteleri üzerine bir raporunda, devrimci ve tanrıtanımaz öğretimin Avrupa'nın geleceği için zararlı olduğunu ortaya koymuştur. Muhtelif zamanlarda Dışişleri Bakanlığında hizmetlerinden sonra Odessa'da yerleşmiştir. Gogol sık sık bu şehirde ikamet etmiştir.

Şeremetyev – Tyutşev, Nadejda Nikolayevna (1775-1850). Dindar bir yaşlı hanım, Gogol'ün dostu, ayni zamanda Gogol'ün manevi annesi olarak saygı kazanmıştır. Kendisi de sık sık yazmıştır. Bayan Şeremetyev'in ilginç ölümü Gogol için çok acı olmuştur. Onu bu kayıpta en çok altüst eden şey, sonunun yaklaşmasının üzüntüsü içindeki yaşlı hanımın, aynı gün kendisini defalarca ziyarete gelmesi olmuştur. Gogol'ü evde bulamaymca, hizmetçiye; "*Nikolay Vasilyeviç'e vedaya geldiğimi kendisine söyle*" demiştir. Yaşlı kadın evine dönmüş, yatmış ve son nefesini vermiştir. Ölümü Gogol'ün yaşamında büyük bir boşluk bırakmıştır.

Şevirev – Stefan Petroviç (1806-1864). Slavcı ve tutucu eleştirmen, Moskova Üniversitesi profesörlerinden edebiyat tarihçisi, yazar ve gazeteci. Gogol'le Roma'da 1838 yılında tanıştı. Pogodin ile birlikte *Moskviçanin* dergisini yönetti. Slav taraftarı akımların en belirgin temsilcilerinden. Rusya'nın Avrupa uşçuluğunu ve bireysel özgürlüğü özümseyerek ilerlemesi gerektiğini savunan Belinskiy gibi batılılaşma yanlılarının tersine Rusya'nın gelişmesinin ortodoksluk ve köylü komünler temel alınarak sağlanabileceğini öne sürmekteydi. *Eski ve yeni halkların şiir kuramlarının tarihçesi* adlı bir yapıtı vardır.

Tarasenkov – Aleksey Terentiyeviç (1816-1873). Gogol zamanının meşhur doktorlarından. Tıp üzerine birkaç kitap ve '***Gogol'ün Son Günleri***' isimli bir öykü yazmıştır.

Tolstoy – kont Aleksandr Petroviç (1801-1874). Gogol'ün son yıllarındaki yakın arkadaşı.1834'te Tver valisi, 1837'de Odessa'da askeri yönetici. 1840-1855 yılları arasında çoğu zaman Moskova'da yaşamış ve hiçbir resmi görev almamıştır. Tutucu ve dini inancı kuvvetli bir kişidir. Gogol'ü Nikitskiy Meydanındaki (şimdi Suvorov Meydanı 7) evinde konuk etmiştir. Gogol son günlerini bu evde geçirmiş ve burada ölmüştür.

Tolstoy – kont Fyodor İvanoviç, lakabı "Amerikain" (1782-1846). Moskova ve Sen-Petersburg sosyete çevresinde çok uzun süre adından söz edilen eğlence düşkünü, düello meraklısı, kumarbaz bir kişi.

Turgenyev – İvan Sergeyeviç (1818-1883). Romancı, şair ve oyun yazarı. Moskova ve Sen-Petersburg'da okuduktan sonra Berlin üniversitesine devam etti ve Hegel'ci düşünceyi öğrendi. Rusya'ya dönünce devlet memurluğu yaptı, edebiyatla ilgilendi, birkaç şiir yazdı, sonra nesre yöneldi. Dikkati çeken ilk yapıtı uzun şiir ***Paraşa*** oldu. Yeteneğini ilk fark edenlerden biri Belinskiy oldu. Belinskiy'in edebiyatın asıl amacının gerçekleri yansıtmak ve adaletsizliklere karşı eleştirel bir tavır takınmak olduğu düşüncesi, Turgenyev için neredeyse bir inanç kaynağı oldu. 1843'te bir av partisinde tanıştığı Pauline Viardot-Garcia'ya duyduğu büyük aşkta ötürü memurluktan ayrıldı. 1847'de yurt dışına gitmeden önce bir av gezisi sırasında rastladığı iki köylüyü anlattığı "*Hor ile Kalinç*" adlı yapıtı "***Bir Avcının Notları***" altbaşlığıyla "*Sovremennik*" adlı edebiyat dergisinde yayımlanınca kısa sürede büyük ilgi topladı. Bunu izleyen "***Avcının Notları***" adlı dizi Turgenyev'e kalıcı bir ün kazandırdı. Üslubunun güçlülüğü ve düşüncelerinin zenginliği övüldü. Kendi deneyimlerinden yola çıkarak yazdığı öykülerinin çoğu soyluları, toprak sahiplerini ve malikanelerdeki yaşamı anlatıyordu. Turgenyev "***Avcının Notları***"nda yer alan öyküleri "*Sovremennik*"te yayımladıktan sonra toplu olarak basıldığında tutuklandı. Sen-Petersburg'ta bir ay hapiste kaldı, ayrıca 18 ay sürgün cezası aldı. Bu kovuşturmanın görünürdeki nedeni Gogol'le ilgili bir anma yazısında sansür kurallarını çiğnemiş olmasıydı. Ama asıl neden, "*Notlar*"da toprak

sahiplerinin köylülere karşı zalimce davranışlarını sergilemesi ve serflik kurumuna yönelik eleştirileriydi. Daha çok Batı Avrupa'da yaşadı. Tolstoy ve Dostoyevskiy ile olan kavgaları ve Rusya'daki edebiyat çevrelerine yabancılaşması sonucunda gerçek bir sürgün gibi yaşadı. Ama eserlerinde hep Rus toplumunu dile getirdi. Yurt dışında George Sand, Gustave Flaubert, Mérimée gibi ünlü yazarlarla yakınlık kurdu ve yazıştı. Turgenyev'in eserleri Dostoyevskiy ve Tolstoy'unkiler kadar güçlü değildir; buna karşılık yazarın batı düşüncesini tanıyarak edindiği kompozisyon ve denge nitelikleri kapsar. İlk romanı ***Rudin***' den sonra ***Bir Asılzade Yuvası*** ve ***Babalar ve Oğullar***'ı yayımladı. ***Duman***, ***Sığıntı*** romanlarını tamamladı. Bu arada hikayeler de yazdı: ***Bozkırda Bir Kral Lear***, ***Bahar Seli*** v.b. ***Köyde Bir Ay*** adlı bir oyunu da vardır.

Troşçinskiy – Dmitri Prokofyeviç (1754-1829). Gogol'ün uzak akrabası. Kiev Din Akademisindeki derslerine son verdikten sonra devlet hizmetinde bulundu, I. Paul döneminde senatörlük, I. Aleksandr döneminde Posta müdürlüğü yaptı ve İmparatorluk Konseyi üyesi oldu. Daha sonra Kralların prenslere verdiği bir çeşit has bakanı ve Poltava valisi oldu. Sonunda 1814-1817 yılları arasında Adalet Bakanlığı yaptı. 1817'de inzivaya çekildi, Kibintsiy'deki malikanesine yerleşerek orada her istediğini yaptıran, zenginlik içinde bir hayat sürdü. Gogol'ün çocukluğunda ailesiyle birlikte malikanesinde misafir etmekten çok hoşlanırdı.

Troşçinskiy – Andrey Andreyeviç (1774-1852). Dmitri Prokofyeviç Troşçinskiy'in yeğeni ve mirasçısı. Emekli general. Gogol'e Sen-Petersburg'da oturduğu ilk yıllarda maddi olarak destek olmuştur.

Truşkovskiy – Nikolay Pavloviç (1833-1862).Gogol'ün büyük kız kardeşi Mariya'nın oğlu. Gogol'ün ölümünden sonra '***Toplu Eserleri***'ni yayınlamıştır.

Visotskiy – Gerasim İvanoviç, Gogol'ün Nejin lisesinden arkadaşı. Tahsilini ondan iki yıl önce tamamlamış, Sen-Petersburg'ta devlet memuru olarak yaşamını sürdürmüştür. Daha sonra doğduğu yere Poltava valisi olarak dönmüş ve 1870 yılma doğru ölmüştür.

Viyelgorskiy – kont Mihail Yuriyeviç (1788-1856). Zengin ve herkesin saygısını kazanmış sarayda nedime, yetenekli amatör müzik sa-

natçısı, aralarında Puşkin, Jukovskiy, Gogol gibi önemli kişilerin bulunduğu çok sayıda yazar ve oyuncunun yakın arkadaşı.

Viyelgorskiy – Lisa Karlovna (1791-1853). Kont Mihail Yuriyeviç Viyelgorskiy'in karısı. Sözünü dinleten, kendini beğenmiş ve ilişkilerinde anlaşılması güç biri. Gogol onu vicdan yöneticisi olarak kabul etmiştir.

Viyelgorskiy – Yosip Mihayloviç (1817-1839). Lisa Karlovna Viyelgorskiy'in oğlu. Geleceğin Çar II. Aleksandr'ı, tahtın varisi Grandük Aleksandr'ın etüt arkadaşı, yetenekli delikanlı. Roma'da veremden Gogol'ün kollarında öldü.

Viyelgorskiy – Apolina Mihaylovna, Yosip Mihayloviç Viyelgorskiy'in kız kardeşi, Venevitinov'un karısı.

Viyelgorskiy – Sofya Mihaylovna (1820-1878). Apolina Mihaylovna Viyelgorskiyin kız kardeşi, ***Tarantas***'ın yazarı Sologub'un karısı. Evlilikleri kocasının ahlaksızca tutumu nedeniyle mutsuzlukla sonuçlanmıştır. Bu yumuşak karakterli, alçak gönüllü ve uysal genç kız Gogol'ün olağanüstü öğütlerine güvenerek moral kazanmıştır.

Viyelgorskiy – Anna Mihaylovna, Anolina, Nosi (1823-1861). Sofya Mihaylovna Viyelgorskiy'in küçük kardeşi. Gogol ona sanki tarikatının bir üyesiymiş gibi davranmış, sonunda aşık olmuş ve cesaretini toplayarak sevdiği ile evlenmek istemiştir. Ancak ailenin büyük tepkisi ile karşılaşmış ve onlarla ilişkisini kesmek zorunda kalmıştır. Anna, daha sonra prens A.I. Şahovskoy ile evlendi.

Volkonskiy – Prenses Zenayda Aleksandrovna, prenses Beloselskiy-Belozerskiy (1792-1862). Şair, müzisyen, şarkıcı, Napolyon'un yenilgisinden sonra Avrupa parlamentosunda güzelliği ve akıllığı ile egemen olmuştur. I. Aleksandr'ın çok değer verdiği biridir. Puşkin, Mikievicz, Vyazemskiy, Venevitinov, Çadaev, Şevirev, Pogodin ve daha birçok önemli kişinin arkadaşıdır. 1829'da katolikliği kabul etmiş ve I. Nikolay'ın öfkesini çekmiş ve Moskova'yı terkederek İtalya'ya yerleşmiştir. Uzun yıllar Roma sosyete çevresinde parıltılı kişiliği ile dikkat çekmiştir. Yeni dinine tamamıyla bağlı olarak yakınlarının dinlerini değiştirmeye çalışmış, kendini bu yolda hayır işlerine vermiş ve yoksulluk içinde ölmüştür.

Vyazemskiy – Prens Piyer Andreyeviç (1792-1878). Şair ve eleştirmen. Puşkin'in yakın dostu, rejimin yüksek görevlisi ve koruyucusu. Romantik akımı savundu. Bütün türlerde birçok şiir denemesi yayımladı; canlı bir doğa tutkusu ve içten lirizm yeteneğiyle dikkati çekti. Eleştiri incelemeleri özgün ve ince bir anlayışın izlerini taşır.

Yasikov – Nikolay Mihayloviç (1803-1846). Yetenekli bir şair, Puşkin'in rakibi. Genç yaşta tales hastalığına yakalandı. 1837'de, sağlığını düzeltmek için Rusya'yı terk etti ve dış ülkelere yerleşti. Gogol'le tanışması 1842'de Hanou'da oldu. Roma'da beraber bulundular. 1843'te umudunu yitirmiş bir durumda Moskova'ya döndü. Evine kapandı, yakınlarından başka kimseyle görüşmedi, yavaş yavaş ölüme gitti. Şiirleri mistik, yurtsevgisi dolu ve tutucu idi. Gogol'ün yürürlükteki düzen ve din üzerindeki düşüncelerini en sonuna kadar destekledi. Gogol de onu insan ve şair olarak her zaman taktir etti.

Yordan – Fyodor İvanoviç (1800-1883). Rus gravür sanatçısı. Sen-Petersburg'daki Güzel Sanatlar Akademisinin bitirilmesinde çok emeği geçmiştir. Raphael'in "*İsa Peygamber'in Görünmesi*"nden sonra üzerinde on iki yıl çalıştığı bir gravür yaptı ve Roma'da tespit etti. Gogol'ün arkadaşıdır.

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ KISIM

I. Çocukluğu ---------- 5
II. Nejin Lisesi ---------- 17
III. Sen-Petersburg'a ilk adım ---------- 43
IV. Memurluk ---------- 58
V. Çiftlik Geceleri ---------- 77
VI. Boş geçen zamanlar ---------- 88
VII. Yardımcı profesör ---------- 110
VIII. Arabeskler ve Mirgorod ---------- 121
IX. Müfettiş ---------- 137
X. Temsil ---------- 150

İKİNCİ KISIM

I. Seyahat boyunca ---------- 163
II. Paris ---------- 172
III. Roma ---------- 184
IV. Rusya'ya Dönüş ---------- 212
V. İkinci kez Roma ---------- 233
VI. 'Ölü Canlar' için mücadele ---------- 255
VII. Ölü Canlar ---------- 278

ÜÇÜNCÜ KISIM

I. Olmayacak şeyler peşinde----------305
II. Arkadaşlarımla Yazışmalarımdan Seçilmiş Parçalar--------356
III. Kudüs----------387
IV. Son gezi----------393
V. Ölü Canlar'ın sonu----------429

Kronoloji----------465
Biyografik Bilgiler----------469

Avrupalı okuyucular, Rus edebiyatında hep Dostoyevski ve Tolstoy'u tercih ederler. Oysa Rus okuyucusu, bu her iki yazarı gölgede bırakan bir başka yazarı, Gogol'ü beğenir. Gogol gaga burunlu, kuş bakışlı, alaycı, ufak tefek bu adam, spontane dehası ile devrinin yazarları arasında asla görülmemiş bir mucizedir. Tüm etkilerden sıyrılıp okuyucuları bir kabus dünyasında gülme ve ıstıraba boğar.

Yaşamı, içini kemiren çelişkileri halletmek için korkunç bir savaştır. Mücadeleci yüzü, birbiri üzerine konmuş on maskenin ağırlığı altında ezilmektedir. Samimi olmak isteğiyle işkence çeken bir *Mitomandır*. Cömertlik duygusu içinde yanan bir bencildir, inziva açlığı rüyası ile gururlu, kendini insanlığa zorlayan, etrafını saran kadınlara fazilet dersi veren bir iktidarsız; dünya nimetlerine bağlı bir dindardır. İşte Gogol bana böyle göründü; onu bu gözle resmetmeye çalıştım.

Çevremdeki yazarlardan, o dönemin Rusyasını çok dinledim: kaynayan ve kalabalık bir Rusya. Elimden geldiğince dostlarını, düşmanlarını, salonlarını, sayfiyelerini, ipokondriya içinde dolaştığı Alman kaplıca kentlerini, *Ölü Canlar* 'ın birçok bölümünü yazdığı 1836 Paris'ini, ikinci vatanı saydığı Roma kentini anlattım. Ve birden anladım ki, Gogol, eserlerindeki keşiş şahsiyetten başka biri değil.

Henri Troyat

9 789757 262749
internetten sipariş için
www.kapyurdu.com